

**KEMAL ABDULLAH'IN ROMANLARINDA HALK KÜLTÜRÜ
UNSURLARI**

Gizem Nur NAZLI

**Yüksek Lisans Tezi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana
Bilim Dalı Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL
2022
Her Hakkı Saklıdır.**

T.C.

**ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI BİLİM DALI**

**Gizem Nur NAZLI
ORCID: 0000-0001-9172-1310**

**KEMAL ABDULLAH'IN ROMANLARINDA HALK KÜLTÜRÜ
UNSURLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL**

ERZURUM-2022

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"KEMAL ABDULLAH'IN ROMANLARINDA HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI"** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

☐ Tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.] basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.

İSTİSNAİ DURUMLAR*

☐ Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../.... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre tezde yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun .../.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar)

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun .../.../.... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

05.09.2022]

Gizem Nur NAZLI

Aslı Islak İmzalıdır.

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL danışmanlığında Gizem Nur NAZLI tarafından hazırlanan “KEMAL ABDULLAH’IN ROMANLARINDA HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI” başlıklı bu çalışma aşağıdaki jüri tarafından Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 5.09.2022

Kabul / Ret – İmza

Jüri Başkanı	Sedat ADIGÜZEL Prof. Dr.	Aslı Islak İmzalıdır.
(Ad-Soyad-Unvan)	<i>Atatürk Üniversitesi</i>	
Jüri Üyesi	Mayramgül DIKANBAY Doç. Dr.	Aslı Islak İmzalıdır.
(Ad-Soyad-Unvan)	<i>Atatürk Üniversitesi</i>	
Jüri Üyesi	Murat KACIROĞLU Prof. Dr.	Aslı Islak İmzalıdır.
(Ad-Soyad-Unvan)	<i>Erzurum Teknik Üniversitesi</i>	
Jüri Üyesi		
(Ad-Soyad-Unvan)	 Üniversitesi	
Jüri Üyesi		
(Ad-Soyad-Unvan)	 Üniversitesi	

Bu tezin *Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği*’nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

Prof. Dr. Osman MERT
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET	VIII
ABSTRACT.....	IX
KISALTMALAR DİZİNİ	X
ÖN SÖZ	XI
GİRİŞ	1
I. AMAÇ KAPSAM VE YÖNTEM.....	1
A. AMAÇ VE KAPSAM	1
B. MATERYAL VE YÖNTEM.....	2
II. KEMAL ABDULLAH, EDEBÎ HAYATI VE ESERLERİ	3
BİRİNCİ BÖLÜM	10
ROMAN ÖZETLERİ	10
1.1.EKSİK EL YAZMASI	10
1.2. BÜYÜCÜLER DERESİ	14
1.3. UNUTACAK KİMSE YOK.....	23
1.3.1. Behram, Gülsüm ve Mübariz'in Yaşadıkları	28
1.3.2. Eryen ve Şiraz'ın Babası Seyit Cafer'in Olayı	30
1.3.3. Dört Yüz Elli Yıl Önce	31
1.3.4. Bilimler Akademisinin Kütüphanesi- Papağanlı Salon.....	34
1.3.5. F.G. İle Behram Emmi'nin Aynı Rüveyayı Görmesi	38
1.3.6. Afak İle F.G.'nin Tanışması ve Moskova Anıları.....	44
1.3.7. F.G.'nin Günlüğünden	44
İKİNCİ BÖLÜM.....	45
UNUTACAK KİMSE YOK ROMANININ HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI.....	45
2.1. HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI.....	45
2.2. AZERBAYCAN TÜRKLERİNİN SOSYO- KÜLTÜREL YAPISI.....	46
2.2.1 Örf	47
2.2.2 Âdet	49
2.2.3 Güncel Yaşam Kaideleri	52
2.3. GEÇİŞ DÖNEMLERİ.....	54
2.3.1. Evlenme	54

2.3.1.1. Nişan	58
2.3.1.2. Düğün.....	59
2.3.2. Ölüm.....	59
2.3.2.1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler	60
2.3.2.2. Ölüm Anı	64
2.3.2.3. Ölüm Olayının Duyurulması	64
2.3.2.4. Ölümünden Hemen Sonra Yapılan İşlemler	64
2.3.2.5. Yas	66
2.3.2.6. Vasiyetin Tutulması.....	67
2.4. HALK BİLGİSİ	68
2.4.1. Halk Hayatı ve Halk Kültürü	69
2.4.2. Halk Kültürü ve Bilim.....	70
2.5. YERLEŞME ŞEKİLLERİ.....	72
2.5.1. Evler ve Yapılar	73
2.6. EKONOMİ VE EŞYA KÜLTÜRÜ	76
2.7. BESLENME	77
2.8. ULAŞIM	79
2.9. ELBİSELER.....	80
2.10. HALK MUSİKİSİ.....	82
2.11. HALK DİLİ.....	83
2.11.1. Kalıplaşmış Dinî Sözler	84
2.11.2. Selamlama ve Uğurlama Sözleri.....	88
2.12. HALK İNANÇLARI VE BİLGİ HAZİNESİ.....	89
2.12.1. Damdabaca.....	91
2.13. DEVLET, BİLİM VE HALK KARAKTERLERİ	98
2.13.1. Bilim İnsanları.....	99
2.13.1.1. F.G	99
2.13.1.2. Mehmet Ali	100
2.13.1.3. Zabite Butayeva	100
2.13.1.4. Vahid Civanşirzade.....	101
2.13.1.5. Ayhan Aliekberov.....	101
2.13.1.6. İbrahim Hoca	101

2.13.1.7. Neriman Hoca	101
2.13.1.8. Sabit Hoca.....	102
2.13.1.9. Aslanzade.....	102
2.13.1.10. Cafer Hoca	102
2.13.1.11. Hadi Mirahmedov	102
2.13.2. Kadının Bilimde Yeri ve Bilim Kadınları	103
2.13.2.1. Zabite Hanım	103
2.13.2.2. Gülsüm.....	104
2.13.2.3. Afak	105
2.13.3. Halk Karakterleri.....	105
2.13.3.1. Behram Emmi	105
2.13.3.2. Molla Gülali.....	106
2.13.4. Devlet Karakteri	107
2.13.4.1. Mübariz Efendi	107
2.14. HALK HEKİMLİĞİ	108
2.15. TABİAT UNSURLARI	111
2.15.1. Yıldızlar.....	112
2.15.2. Karaağaç.....	114
2.15.3. Maral	117
2.15.4. Mağara.....	119
2.15.5. Dağ	120
2.15.6. Su.....	122
2.15.7 Kurt-Köpek	123
2.16. HALK EDEBİYATI	125
2.16.1. Sözlü Edebiyat Ürünleri	126
2.16.1.1. Halk Mahnısı.....	126
2.16.1.2. Alkışlar ve Kargışlar	134
2.16.1.3. Rivayet	137
2.16.1.4. Mit.....	139
2.16.1.5. Atalar Sözü Ve Frazzeologiya	146
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	182

BÜYÜCÜLER DERESİ ROMANINDA HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI.....	182
3.1. HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI.....	182
3.2. AZERBAIJAN TÜRKLERİNİN SOSYO- KÜLTÜR YAPISI İÇİNDE KAİDELER.....	182
3.2.1 Örf	183
3.2.2. Âdetler.....	188
3.3. GEÇİŞ DÖNEMLERİ.....	190
3.3.1. Doğum.....	191
3.3.2. Evlilik.....	192
3.3.3. Ölüm.....	194
3.3.3.1. Ölüm Öncesi	196
3.3.3.2. Ölüm Anı	196
3.3.3.3. Ölüm Sonrası	198
3.3.3.4. Yas	198
3.3.3.5. Baş Sağlığı ve Teselli Verici Sözler	199
3.4. YERLEŞME ŞEKİLLERİ VE MEKÂNLAR.....	200
3.5. EŞYA KÜLTÜRÜ.....	202
3.6. BESLENME	204
3.7. ULAŞIM	205
3.8. HALK DİLİ.....	206
3.8.1. Adlar ve Lakaplar.....	206
3.8.1.1. Cellat Memmetkulu	207
3.8.1.2. Hacı İbrahim Ağa.....	207
3.8.1.3. Kervancıbaşı	208
3.8.1.4. Ak Derviş	208
3.8.1.5. Seyyah Büyücü	208
3.8.1.6. Seyit Sarı.....	209
3.8.1.7. Vezir Meşdeli.....	209
3.8.1.8. Derviş Hüsnükerem	209
3.8.1.9. Şeyh Menuçöhr	210
3.8.2. Kalıplaşmış Dinî Sözler	210
3.8.3. Argo Sözler	215

3.8.4.Selamlaşma ve Vedalaşma Sözleri	216
3.8.5. Büyü Sözleri.....	217
3.9. DEVLET, HUKUK, HALK VE DİNÎ KARAKTERLER	218
3.9.1 Devlet ve Hukuk Karakterleri	218
3.9.1.1. Padişah.....	218
3.9.1.2. Vezir.....	220
3.9.1.3. Cellat.....	221
3.9.1.4. Muhtar.....	222
3.9.2. Halk Karakterleri.....	222
3.9.2.1. Pernisa.....	223
3.9.2.2. Pernisa'nın Ninesi.....	223
3.9.2.3. Memmetkulu'nun Annesi	224
3.9.2.4. Kadirkulu	224
3.9.2.5. Zebullah	225
3.9.2.6. Şahveren.....	225
3.9.3. Din Adamları.....	226
3.9.3.1. Ak Derviş	226
3.9.3.2. Seyyah Büyücü	228
3.9.3.3. Hoca İbrahim Ağa.....	229
3.9.3.4. Seyit Sarı.....	229
3.9.3.5. Menuçöhr İbn Sadık.....	230
3.10. HALK İNANÇLARI VE BİLGİ HAZİNESİ.....	230
3.10.1. Damdabaca	230
3.11. TABİAT UNSURLARI	231
3.11.1. Yıldızlar.....	231
3.11.2. Ay.....	232
3.11.3. Karaağaç.....	233
3.11.4. Kar.....	234
3.11.5. Turnagözü	234
3.11.6. Dere	235
3.11.7. Tepe.....	237

3.11.8. Yılanlı Gedik	238
3.11.9. Gül ile Bülbül	239
3.12. HALK EDEBİYATI	239
3.12.1. Sözlü Edebiyat Ürünleri	240
3.12.2. Nağıllar	240
3.12.3. Atalar Sözü Ve Frazeologiya	242
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	268
EKSİK EL YAZMASI ROMANINDAKİ HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI	268
4.1. HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI	268
4.2. AZERBAYCAN TÜRKLERİNİN SOSYO- KÜLTÜREL YAPISI İÇİNDE KAİDELER	269
4.2.1. Örf	270
4.2.2. Âdet	272
4.3. GEÇİŞ DÖNEMLERİ	274
4.3.1. Evlilik	275
4.3.1.1. Beşik Kertmesi	275
4.3.1.2. Dünürcülük	276
4.3.2. Ölüm	277
4.3.2.1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler	278
4.3.2.2. Ölümünden Sonra Hemen Yapılan İşler	279
4.3.2.3. Yas	280
4.4. HALK BİLGİSİ	280
4.4.1. Halk Hayatı ve Halk Kültürü	281
4.4.2. Halk Kültürü Ve Bilim	282
4.4.3. Halk Kültürü Ve Tarih	283
4.4.4. Halk Kültürü Ve Coğrafya	286
4.4.5. Evler ve Yapılar	288
4.4.6. Eşya Ve Giysi Kültürü	290
4.4.7. Beslenme	292
4.5. BİRİNCİ ANLATI DÜZLEMİ KARAKTERLERİ (DEDE KORKUT ANLATISININ KARAKTERLERİ)	294
4.5.1. Dede Korkut	294

4.5.2. Bayındır Han	296
4.5.3. Salur Kazan	298
4.5.4. Beyrek	300
4.5.5. Begil	304
4.5.6. Aruz	305
4.5.7. Basat	308
4.5.8. Kıyan Selçuk	309
4.5.9. Kılbaş	310
4.5.10. Kazılık Koca	311
4.5.11. Uruz	311
4.5.12. Şir Şemseddin	312
4.5.13. Alp Rüstem	313
4.5.14. Tepegöz	314
4.5.15. Burla Hatun	315
4.5.16. Banu Çiçek	317
4.5.17. Boğazca Fatma	318
4.5.18. Sürmelice Çeşme Hatun	319
4.5.19. Emren	321
4.6. İKİNCİ ANLATI DÜZLEMİ KARAKTERLERİ (ŞAH İSMAİL ANLATISININ KARAKTERLERİ)	322
4.6.1. Hızır	322
4.6.2. Şah	324
4.6.3. Hüseyin Bey Lala	326
4.6.4. Vezir	328
4.6.5. Yüzbaşı Rahim	329
4.6.6. Taçlı Hanım	330
4.6.7. Behruze Hanım	331
4.6.8 Çaldıran Savaşı Kahramanları	332
4.8. HALK HEKİMLİĞİ	333
4.9. TABİAT UNSURLARI	334
4.9.1. Ay-Yıldız	335
4.9.2. Dağ	337

4.9.3. Taş/ Mağara Kültü.....	339
4.9.4. Ağaç Kültü	343
4.9.5. Karaağaç.....	344
4.9.6. Su Kültü	345
4.10. HALK DİLİ	346
4.10.1. Selamlaşma ve Vedalaşma Sözleri.....	347
4.10.2. Kalıplaşmış Dinî Sözler	348
4.11. HALK EDEBİYATI	352
4.11.1. Sözlü Edebiyat Ürünleri	354
4.11.1.1. Nağıl.....	355
4.11.1.2. Dastan	357
4.11.1.2.1. Dede Korkut Dastanı	359
4.11.1.2.1.1. Dede Korkut Destanında Ozanlık Geleneği	365
4.11.1.2.1.2. Dede Korkutta Geçen Kalıplaşmış Kelimeler	367
4.11.1.3. Atalar Sözü Ve Frazeologiya.....	370
SONUÇ	409
KAYNAKÇA.....	414

ÖZGEÇMİŞ
398

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KEMAL ABDULLAH'IN ROMANLARINDA HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI

Gizem Nur NAZLI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL

2022, 398 sayfa

**Jüri: Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL Doç. Dr. Mayramgül DIYKANBAYEVA Prof.
Dr. Murat KACIROĞLU**

Tanınmış Çağdaş Azerbaycan edebiyatı temsilcilerinden olan Kemal Abdullah, Azerbaycan halk kültürü numunelerini etkili bir şekilde eserlerinde kullanmıştır. Özellikle romanlarıyla postmodern edebiyatın Azerbaycan'daki ilk temsilcilerinden biri olan yazar; akademik ve bürokratik sahalarda Azerbaycan halk kültürünün savunucusu olmuştur. Onun “Unutacak Kimse Yok”, “Büyücüler Deresi” ve “Eksik El Yazması” romanları zengin halk kültürü unsurlarını içerir. Yazarın bu romanları birçok dile çevrilmiştir. Dolayısıyla Kemal Abdullah, Azerbaycan Türk kültürünü eserleriyle dünyaya tanıtmıştır. Bu tez çalışmasında Kemal Abdullah'ın yukarıda adı geçen üç romanı halk kültürü unsurları açısından incelenmiştir. Yazarın romanlarında halk kültürü numuneleri incelenirken disiplinlerarası yöntemden faydalanılmıştır.

Tezin giriş bölümünde Kemal Abdullah ve onun eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde roman özetleri verilmiştir. İkinci bölümünde “Unutacak Kimse Yok” isimli romanın halk kültürü unsurları incelenmiştir. Üçüncü bölümünde “Büyücüler Deresi” adlı romanda halk kültürü numuneleri incelenmiştir. Dördüncü bölümde “Eksik El Yazması” isimli romanın halk kültürü unsurları incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise halk kültürü unsurlarının incelenmesi neticesinde elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kemal Abdullah, Azerbaycan Halk kültürü, Unutacak Kimse Yok, Büyücüler Deresi, Eksik El Yazması.

ABSTRACT MASTER THESIS

FOLK CULTURE ELEMENTS IN KEMAL ABDULLAH'S NOVELS

Gizem Nur NAZLI

Advisor: Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL

2022, 398 pages

Jury: Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL Doç. Dr. Mayramgül DIYKANBAY Prof. Dr. Murat KACIROĞLU

Kemal Abdullah, a contemporary pioneer of the Azerbaijan literature, used examples from the Azerbaijan folk culture in his works. The author, one of the pioneers of the Azerbaijan post-modern trend in the country, advocated folk culture in academic and political realms, His Works titled ‘ Nobody to Forget’, ‘The River of Witches’, and ‘Missing Handwriting’ include rich elements from rich folk culture. These novels have been translated into many languages worldwide. As such, Kemal Abdullah publicized Azerbaijan – Turkish culture. In this thesis, the above-mentioned three novels were investigated with respect to the elements of folk culture. Interdisciplinary approach was adopted to examine the elements.

In the introductory part of the thesis, information regarding to Kemal Abdullah and his works was given. In the first part, the synopsis regarding the novels was presented. In the second, the third and the forth parts, the folk culture elements as represented in the novels ‘ Nobody to Forget’, ‘The River of Witches’, and ‘Missing Handwriting’ were examined respectively. In the conclusion part, the findings were evaluated in light of the elements.

Keywords: Kemal Abdullah, Folk Culture in Azerbaijan, Nobody to forget, The River of Witches, Missing Handwriting.

KISALTMALAR DİZİNİ

BÜD	: Büyücüler Deresi
Bkz.	: Bakınız
çev.	: çeviren
ed.	: editör
EEY	: Eksik El Yazması
hz.	: Hazreti
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
s.	: sayfa
UKY	: Unutacak Kimse Yok
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğeri
ve s.	: vesaire
vs.	: vesaire

yay. : yayınları

yy. : yüzyıl

ÖN SÖZ

Çağdaş Azerbaycan edebiyatının en önemli temsilcilerinden biri olan Kemal Abdullah; yazar kimliğinin yanı sıra bürokrat ve akademisyendir. Postmodern roman anlayışına yeni bir bakış açısı kazandıran yazar, eserlerinde Azerbaycan'ın zengin kültür hazinelerinden yararlanmışır. Ahmet Bican Ercilasun tarafından “Mitoloji Elçisi” olarak anılan Kemal Abdullah, romanlarında halk kültürü malzemelerini kullanarak okuyucusunu fikir fırtınası yapmaya yönlendirmiştir. Bu çalışmada Kemal Abdullah'ın romanlarında halk kültürü unsurları incelenmiştir.

Bireyin toplumdan bağımsız olmaması düşüncesiyle, toplumun oluşturduğu kültürün insan üzerindeki etkilerini göz ardı etmek olanaksızdır. Dolayısıyla insanın olduğu her yerde kültürün varlığından söz etmek mümkündür.

İptidai dönemlerden günümüze kadar süregelen kültür birikimleri kendinden bir önceki dönemi etkilemiştir. Azerbaycan Türklerinin de köklü tarihi, zengin kültür numunelerinin oluşumunda büyük role sahip olmuştur. Dolayısıyla Azerbaycan Türklerinin kültürü, halk bilimi veya halk kültürü araştırmacısına birçok kapı aralamıştır. Yazar, romanlarında sıklıkla kullandığı halk kültürü numuneleriyle Azerbaycan Türklerinin kültürünü yansıtmıştır.

Çalışmada Kemal Abdullah'ın Unutmağa Kimse Yoh, Sehrbazlar Deresi ve Yarımçıg El Yazma adlı romanları Türkiye Türkçesine aktararak verilmiştir.

Çalışmanın “Birinci Bölüm”ünde “Unutacak Kimse Yok” adlı romanda bulunan halk kültürü unsurları incelenmiştir. Bu bölümde; Azerbaycan Türklerinin örfleri, âdetleri, güncel yaşam kaideleri, geçiş dönemleri, eşya kültürüleri, yerleşme şekilleri, beslenme ve giyim tarzları, inanışları, müzikleri, halk dilleri incelenmiş ayrıca doğa unsurları, halk dili, halk kültürünün bilim ile ilişkisi ve Azerbaycan halk edebiyatı da ele alınmıştır.

Çalışmanın “İkinci Bölüm”ünde “Büyücüler Deresi” isimli romanda Halac-ı Mansur’un hayatından yola çıkarak halk kültürü unsurları yorumlanmıştır. “İkinci Bölüm”ün içeriğinde; Azerbaycan Türklerinin âdetleri, örfleri, geçiş dönemleri, yerleşme şekilleri, eşya kültürüleri, beslenme tarzları ve ulaşım şekillerinin yanı sıra Azerbaycan halk edebiyatı ve doğa unsurları üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın “Üçüncü Bölüm”ünde “Eksik El Yazması” adlı romanı Muharrem Ergin’in “Dede Korkut Kitabı” adlı eserinden ve Şah İsmail hakkında yayımlanan tarihî kaynaklardan edindiğimiz bilgilerden yola çıkarak halk kültürü unsurları tespit edilmiştir. Bahsi geçen bölümde, Azerbaycan Türklerinin geçiş dönemleri, âdetleri ve örflerinin yanı sıra halk bilgisi, halk kültürü ve bilim ilişkisi, doğa unsurları ve halk edebiyatı konuları incelenmiştir.

“Sonuç” kısmında bölümlerden elde edilen veriler, tespitler ve bulgular bir arada değerlendirilmiştir.

Çalışmanın son kısmında “APA” yöntemiyle oluşturulan “Kaynakça” bölümü ilave edilmiştir.

Çalışmam süresince yol gösterici olan, olumlu tavrıyla beni cesaretlendiren, bilgi birikimiyle çalışmama başka pencerelerden bakmamı sağlayan her zaman öğrencisi olmaktan gurur duyduğum değerli danışman hocam Prof. Dr. Sedat ADIGÜZEL’e şükranlarımı sunar ve teşekkürü borç bilirim.

GİRİŞ

I. AMAÇ KAPSAM VE YÖNTEM

A. AMAÇ VE KAPSAM

Azerbaycan Türkü olan Kemal Mehdiöglü Abdullah'ın kaleme aldığı “Unutacak Kimse Yok” (Unutacak Kimse Yok), “Büyücüler Deresi” (Sehrbazlar Deresi) ve “Eksik El Yazması” (Yarımçıg El Yazması) isimli romanlarda bulunan halk kültürü unsurlarının incelenmesini konu edinmektedir.

Azerbaycan Postmodern edebiyatına büyük katkılar sağlayan Kemal Abdullah'ın “Unutacak Kimse Yok”, “Büyücüler Deresi” ve “Eksik El Yazması” adlı romanlarını inceleyerek Azerbaycan halk kültürü yazınına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Kemal Abdullah, sadece Azerbaycan çapında adını duyurmakla kalmayıp dünya çapında tanınan bir yazardır. Eserleri birçok dilde çevrilmeye başlayan Kemal Abdullah'ın postmodern yaklaşımı çağdaş Azerbaycan edebiyatına katkılar sağlamıştır. Yazar kimliğinin yanı sıra akademik ve bürokratik bir kimliğe sahip olan Kemal Abdullah, eserlerine kültürel birikimleriyle derinlik katmış olup farklı bakış açılarıyla okuyucu geçmiş ile bugün arasında bağlantı kurmaya yönlendirmiştir. Bundan dolayı Azerbaycan halk kültürünün ve halk edebiyatının, çağdaş Azerbaycan edebiyatına yansımaları konusunda hâlihazırdaki halk kültürü unsurlarının saptanması önemli bir savdır. Bu çalışmada Kemal Abdullah'ın roman türündeki eserlerinin ele alınmasındaki en önemli gerekçe, onun romanlarında bulunan Azerbaycan halk kültürü numunelerinin önemli örneklerini tespit edebilmektir. Bu düşünceye bağlı kalarak gelecekteki araştırmacılara çağdaş Azerbaycan edebiyatının halk bilimi ve halk edebiyatın bağlantıları konusunda bazı temel bilgileri temin etmek amaçlanmıştır.

Bunlardan farkı olarak eserde bulunan karakterler, mekânlar, kavramlar ve simgeler edebî boyutlarının yanı sıra coğrafya, tarih, ekonomi bilimi, giyim endüstrisi vb. bilim alanlarıyla ilişkilerini açıklamak; bu nedenle romanda bulunan simgelerin oluşturduğu derin biçimlerin farklı bakış açılarıyla anlaşılabilmesi için çeşitli bilim dallarının

verilerinden yararlanarak halk kültürüyle ilişkisini ortaya koymak da tezin temel amaçlarındandır.

B. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışma giriş ve sonuç bölümleri haricinde dört bölümden oluşmaktadır. Tez çalışmasının hazırlık aşamasında “Unutacak Kimse Yok”, “Büyücüler Deresi” ve “Eksik El Yazması”adlı romanların orijinal metinleri temin edilmiş ve Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Yazarın başta romanları olmak üzere bütün eserleri titizlikle incelenmiştir. Hazırlık aşaması sırasında yazarın edebî ve bilimsel eserlerinde bulunan halk kültürü unsurları fişlenmiştir. Ayrıca tümevarım yöntemiyle Azerbaycan halk edebiyatı ve halk kültürü, Azerbaycan edebiyatı, çağdaş Azerbaycan edebiyatı ve Kemal Abdullah’ın bilimsel ve edebî eserleri üzerine kaynak taraması yapılmıştır. Kaynak taramasından elde edilen bulgular, romanlarda bulunan bilgilerle karşılaştırılmıştır. Kemal Abdullah’ın romanları üzerine yapılan Öğr. Gör. Dr. Fatih Keskin’in “Kamal Abdulla’nın Romanlarında Yapı, Tema Ve Anlatım” ve Dr. Aynur Babaşova Beşkonak’ın “Kamal Abdulla’nın Romanlarında Yapı Ve İzlek” adlı doktora tezleri incelenmiştir.

Türk halkbilimi alanına büyük katıklar sağlayan Sedat Veyis Örnek’in Türk Halkbilimi adlı kitabı tezin başlıklarının oluşturulmasında büyük önem arz eder. Muharrem Ergin’in Dede Korkut Kitabı, Dede Korkut Kitabı I-II. ciltleri ‘Eksik El Yazması’ adlı romanda bulunan destan unsurlarının tespit edilmesi açısından imkân sağlar. Bu çalışmaların haricinde Doç. Dr. Mustafa Aça’nın ‘Halkbilimi El Kitabı’, Mehmet Kaplan’ın ‘Kültür ve Dil’ adlı kitabı, Pertev Naili Boratav’ın çalışmaları ve Abdulkadir İnan’ın çalışmaları bu alanda bulunan önemli çalışmalardır.

Romanlarda bulunan selam sözleri, argo sözler, büyü sözleri, dualar, atasözleri ve deyimler, gibi halk içinde alışlagelmiş olan kullanımlar tespit edilip Türkiye Türkçesinde bulunan karşılıklarıyla beraber verilmiştir. Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin yalancı eş değer sorununa mahal vermemek için Kemal Abdullah’ın romanlarından alıntı yaptığımız bölümler, Türkiye Türkçesine aktarılarak verilmiştir. Bununla beraber Azerbaycan litaretüründen faydalandığımız kaynaklar da dipnotlar vasıtasıyla Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

II. KEMAL ABDULLAH, EDEBÎ HAYATI VE ESERLERİ

Kemal Abdullah, 4 Aralık 1950 yılında Azerbaycan'ın Bakü ilinde dünyaya gelmiştir. “Âlim bir ailede doğup büyüyen yazar lise eğitimini tamamladıktan sonra 1968-1973 yılları arasında Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin Filoloji bölümünde öğrenim görmüştür. Üniversiteyi bitirdikten sonra 1973-1976 yılları arasında “Moskova İlimler Akademisi Dil Bilimi Enstitüsü”nde yüksek lisansını tamamlamıştır” (Beşkonak, 2019: 22).

1977 yılında “Sentaktik Paralelizm” adlı doktora tezini savunduktan sonra 1984 yılında “Azerbaycan Dili Sözdizimi Kuramsal Sorunları” adlı profesörlük tezini savunur. 1978-1983 yılları arasında “Azerbaycan Bilimler Akademisi Dilbilimleri Enstitüsü Karşılaştırmalı Türk Dilleri” bölümünde şube müdürlüğü yapar. “1984 yılında Azerbaycan Yabancı Diller Üniversitesinde Genel ve Azerbaycan Dilbilimi alanın başkanlığı yaptıktan sonra 1990 yılında Mirza Fetali Ahundov Rus Dili ve Edebiyatı Enstitüsünün Genel ve Rus Dilbilimi alanın başkanlığını yapar. 1993-2000 yılları arasında ise Azerbaycan Yabancı Diller Üniversitesinde Genel ve Azerbaycan Dilbilimi başkanlığı yapar.”¹

1994-1995 yıllarında Bursa Uludağ Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde öğretim üyesi olarak çalışır. “2000 yılında Haydar Aliyev'in kararıyla Mirza Fetali Ahundov Rus Dili ve Edebiyatı Enstitüsüne rektör olarak atanır. Yazar, burada rektörlük yaptıktan sonra Bakü Slav Üniversitesinin rektörü olur. 2014 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından “Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Milletlerarası Çokkültürlülük ve Dini Meseleleri” üzerine Devlet Müşaviri olarak atanır” (Beşkonak, 2019: 27). 2014 tarihinde Bakü Uluslararası Çokkültürlülük Merkezinin Mütevelli Heyet Konseyi'nin toplantısında Mütevelli Heyet Başkanı seçilir. 2017 yılından beri Azerbaycan Diller Üniversitesinde rektörlük yapmaktadır.

¹ https://az.wikipedia.org/wiki/Kamal_Abdulla (Erişim tarihi: 02.06.2022)

Azerbaycan Edebiyatının postmodern eserlerinin ilk mahsullerini veren Kemal Abdullah, halk yazarı ve profesördür. Onun eserleri Azerbaycan halk edebiyatının zengin unsurlarını içerir. “Yazar, geleneksel vakayı veya halk tarafından bilinen bir konuyu çözmek için yeni bir yaklaşım tarzıyla bu konuları kaleme dökmüştür. Akademik unvanın yanı sıra halk yazarı unvanıyla; sanatını ve ilmini bir arada senkronize eden yazar, zengin bir halk kültürü malzemesine sahiptir. Kemal Abdullah, eserlerinde metinlerarasılık yöntemlerini kullanarak okuyucuyu kültürel açıdan bilgilendirirken bazı konular üzerinde de düşündürür” (Keskin, 2019: 14).

Kemal Abdullah, romanlarının yanı sıra şiirleri ve hikâyeleriyle de tanınır. O, Bahtiyar Aslan ile yaptığı “Dede Korkut, Oğuz Dünyasının Prensi” adlı röportajında nesir türüne ilk hikâyeyle başladığını söyler. “...*Sonra yavaş yavaş nesir nefesiyle açılmaya başladım. Hikâyeyle başladım. Ben hiçbir zaman roman yazamam sanıyordum. Roman gözümde çok büyüydü. Ama şimdi romandan başka bir şey yazamayacağım sanıyorum*” (Aslan, 2021: 30). Bu röportajda yazar, nesirle eş zamanlı olarak tiyatro oyunları yazmaya başladığını ve Dede Korkut’la ilgili çalışmalarını sürdürdüğünden bahseder. “*Nesirle paralel olarak tiyatro oyunları yazmaya başladım. Bununla paralel Dede Korkut ile ilgili çalışmalarımı da sürdürüyordum. Dede Korkut’un kendim için son derece ilginç bir noktasını bulmuştum: Dede Korkut’un şimdiye kadar görünmeyen, ortaya çıkarılmayan taraflarını öğrenmek...*” (Aslan, 2021: 30).

Kemal Abdullah’ın bu merakı Gizli Dede Korkut, Mitten Yazıya Gizli Dede Korkut, Casus, Gene Beylerin Talihi ve Eksik El Yazması eserlerini okuyucuya kazandırmıştır. “Yazar, eserlerinde metamorfozlar kullanarak eserin zamanıyla geçmiş zamanın insanını karşılaştırarak yorumlar katmıştır. Dünya çapında adını duyuran yazarın eserleri yirmi beş dile çevrilmiştir.”²

Kemal Abdullah, yazarlığın en verimli dönemlerinde roman yazmaya başlamıştır. O, romanlarını psikoteknik ve metinlerarasılık yöntemlerini ustaca kullanarak yazmıştır. 2004 yılında ‘Eksik El Yazması’nı, 2006 yılında ‘Büyücüler Deresi’ni ve 2011 yılında ‘Unutacak Kimse Yok’ adlı romanlarını kaleme almıştır. Son yıllarda ‘Laokoon...

² Yazarla bir söyleşi, 03.02.2021- 03.04.2018

Laokoon... veya Bir Romanın “Gerçek” Yazılma Tarihçesi’ adlı romanını yayımlamıştır. Yazarın romanları alfabetik sıraya göre aşağıda sıralanmıştır:

1. Büyücüler Deresi
2. Eksik El Yazması
3. Unutacak Kimse Yok

Kemal Abdullah, nesir türüyle yazmaya ilk hikâyeyle başlamıştır. 2009 yılında ‘Hikâyeler’ adlı kitabında ilk hikâyelerini toplamış, 2012 yılında “Labirent” adlı hikâye kitabını yayımlamıştır. 2014 yılında ‘Sır-ı Zaman’ adlı kitabını kaleme almıştır. 2014 yılında, son zamanlarda yazarın ele aldığı hikâyeler “Platon, Kajetsa, Zabolet” adlı şiir kitabında toplanmıştır. 2017 yılında ise ‘İdam Vaktini Değişmek Olmaz’ adlı hikâye kitabını yayımlamıştır.

Yukarıda isimleri sıralanan, hikâye kitaplarında yer alan hikâyeler aşağıda verilmiştir:

1. Adaşlar
2. Anahtar Söz
3. Asuman ve Zemine
4. Avluda
5. Ay Işığı
6. Babama Deyin ki Ben Mutluyum
7. Bağ Mevsimi
8. Bana Uçmayı Öğret
9. Bir Sevgi Hikâyesi
10. Bir Yaz Akşamı
11. Coenelius'un Ölümü
12. Çekirdeksiz Nar (Tumsuz Nar)
13. Çengel Çiçeği
14. Çil Çil Tavuk
15. Deve Yağmuru

16. Eski Mahalle
17. Gölge
18. Göyzen Dağının Tanrıçası
19. Hacı Mir Hasan Ağa Seyyah
20. İdam Vaktini Değişmek Olmaz
21. İliş'in Geri Dönüşü
22. Kadimali ve Onun Bülbülü
23. Kamera Tiyatrosu
24. Kar
25. Karar
26. Keklik
27. Labirent
28. Mağara
29. Öyle Görünüyor ki Platon Hastalanmış
30. Paris'in Seçimi
31. Pencere
32. Sır-ı Zamane
33. Son Geliş
34. Şerefe
35. Uçuş
36. Üç Renkli Kedi Yavrusu
37. Vakhanaliya Mevsiminde Çalığışu
38. Yüce Kaya Başında (Beşkonak, 2019: 25-26).

Kemal Abdullah, uzun hikâye türünde de eser vermiştir. Yazar, 2005 yılında ‘Tarihsiz Günlük’ adlı kitabını yayımlamıştır. ³

Romanlarıyla ve hikâyeleriyle okuyucusunu düşünmeye iten Kemal Abdullah, tiyatro oyunları da okuyucusunu sorgulamaya yöneltmiştir. 1997 yılında “Ruh”, 2003

³ Dr. Aynur Babaşova Beşkonak ile bir söyleyişi, 15.04.2022.

yılında “Bir, İki, Bizimki”, 2004 yılında “Casus” ve 2009 yılında “Vse Moi Peçali” (çeviri) adlı tiyatro oyunlarını kaleme almıştır. Yazarın tiyatro oyunları alfabetik sıra göre aşağıda verilmiştir:

1. Bazen Bana Melek de Derler
2. Bir, İki, Bizimki!
3. Casus
4. Kim Dedi ki Simurg Kuşu Var imiş
5. Kötü Oğlan
6. Ruh
7. Sanki Korka-korka
8. Severim Seni Türkiye
9. Şah İsmail veya hep seni sevenler buradandı
10. Vse Moi Peçali
11. Yağmurlu Geceler (Beşkonak, 2019: 26).

Kemal Abdullah, yazarlığının ilk dönemlerinde şiire önem vermiş ve bu türde çeşitli şiirler yazmıştır. 1998 yılında “Gariptir Değil Mi?”, 2002 yılında “Kederli Seçmeler” ve 2014 yılında “Nar Çiçekleri” adlı şiir kitaplarını yayımlamıştır. Yazarın şiir kitapları alfabetik sıraya göre aşağıda verilmiştir:

1. Gariptir Değil mi?
2. Kederli Seçmeler
3. Nar Çiçekleri (Beşkonak, 2019: 27).

Kemal Abdullah, Dede Korkut’la ilgili araştırmalarıyla ön plana çıkmıştır. Yüksek lisans eğitimine başladığı günden bugüne kadar Dede Korkut’un bilinmeyen yönlerine dair merakı olan yazar, bu konu hakkında birçok bilimsel çalışma ve eser vermiştir. Kemal Abdullah, edebiyatla ilgili çalışmaları da vardır. Yazar, 1985 yılında “Yazar- Eser- Okuyucu” adlı çalışmasını yayımlamıştır. 1990 yılında “Önce ve Sonra Yazılanlar” adlı çalışmasında bütün eserlerini derlemiştir. O, 1991 yılında “Gizli Dede Korkut” isimli çalışmasında psikoanaliz yöntemlerinden yararlanarak yapılan Dede Korkut araştırmalarından farklı olarak yeni bir metotla yaklaşmıştır. 1993 yılında “Yolun öncesi

ve sonrası” adlı çalışmasını tamamladıktan sonra 1999 yılında “Sır içinde Destan veya Dede Korkut” adlı çalışmasını yayımlamıştır. 2007 yılında yayımlanan “300 Azerbaycanlı” eski ve yeni edebî sürecin görünmeyen yönlerini okuyucuya vurgulamıştır. 2009 yılında “Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut” yayımlar. 2017 yılında “Kitab-ı Dede Korkut Poetikasına Giriş” adlı çalışmasını okuyucuya sunar. Kemal Abdullah, sadece edebiyat alanında çalışmamış, Azerbaycan Türkçesi’nin dil problemleri üzerine de çalışmalar yapmıştır.

Kemal Abdullah, 1983 yılında “Azerbaycan Dilinde Sade Cümlelerin Sentaktik Problemleri” üzerine çalışıp 1999 yılında “Azerbaycan Dili Sentaksının Teorik Problemleri” hakkında araştırmalarına devam etmiştir. Yazar, 2005 yılında İlyas Hamidov ile birlikte “Azerbaycan’da Rus dili” adında çalışmalarını sürdürmüştür. Yazar, 2010 yılında “Dilciyle Seyahat veya Dilci Olmayanlar için Dilcilik” adlı çalışması dilbilimi üzerine çalışan araştırmacılara yol göstermiştir. 2012 yılında “Azerbaycan dilinde karmaşık sentaktığın tamamı” isimli çalışmasını yayımlamıştır.

Yukarıda ayrıntılarını verdiğimiz eserler aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

1. 300 Azerbaycanlı
2. Azerbaycan Dili Sentaksının Teorik Problemleri
3. Azerbaycan Dilinde Karmaşık Sentaktığın Tamamı 4.
- Azerbaycan Dilinde Sade Cümlelerin Sentaktik Problemleri
5. Azerbaycan Türkçesi’yle Konuşalım. Ülke Ve Onun Dili.
6. Azerbaycan’da Rus Dili
7. Dede Korkut Kitabının Poetikasına Giriş
8. Dilciyle Seyahat Veya Dilci Olmayanlar İçin Dilcilik.
9. Gizli Dede Korkut
10. Mitten Yazıya Veya Gizli Dede Korkut
11. Önce-Sonra Yazılanlar (Edebi Eserler Derlemesi)
12. Sır İçinde Destan Veyahut Gizli Dede Korkut 2
13. Yazar-Eser-Okuyucu
14. Yolun Öncesi ve Sonrası (Beşkonak, 2019: 27).

Kemal Abdullah'ın eserleri, birçok dile çevrilmiştir. Yazarın eserlerini Türkiye Türkçesi'ne çevirenler Arif Hacaloğlu, Arif Acaloğlu, Ali Duymaz ve Kerime Üstünoğlu'dur. Dr. Aynur Babaşova Beşkonak, "Kamal Abdulla'nın Romanlarında Yapı Ve İzlek" adlı doktora tezinde yazarın çeviri eserlerini belirtmiştir. Bu doğrultuda aşağıda çeviri eserler verilmiştir (Beşkonak, 2019: 28).

1. Büyücüler Deresi (Arif, Hacaloğlu, Çev.), İstanbul: Avrupa Yakası Yayınları. (2007)
2. Eksik El Yazması (Ali Duymaz, Çev.), İstanbul: Ötüken, (2014)
3. Gizli Dede Korkut (Ali Duymaz, Çev.), İstanbul: Ötüken, (1997).
4. Gizli Dede Korkut (Kerime Üstünoğlu, Çev.), Bursa: Ekin Basınevi, (1995).
5. Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut (Ali Duymaz, Çev.), İstanbul: Ötüken, (2017).
6. Unutmağa Kimse Yok (Arif, Acaloğlu, Çev.), Ankara: Bengü, (2016).

Yazar hakkında yapılan tez çalışmaları faydalı nitelikler taşıyıp Kemal Abdullah hakkında yapılan çalışmalara yol gösterici niteliktedir. Öğr. Gör. Dr. Fatih Keskin'in "Kamal Abdulla'nın Romanlarında Yapı, Tema Ve Anlatım" adlı doktora tezi yazarın simgesel anlatılarını açıklayıcı niteliktedir. Yazarın romanları okunmadan önce bu tezin okunması önemlidir. Dr. Aynur Babaşova Beşkonak'ın "Kamal Abdulla'nın Romanlarında Yapı Ve İzlek" adlı doktora tezi de Türkiye'de Kemal Abdullah üzerine yapılan çalışmaların yetkin örneklerindendir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ROMAN ÖZETLERİ

1.1. EKSİK EL YAZMASI

Roman üç ana olay üzerine kurulmuştur. Romanın birinci bölümü Gence depremidir. Gence depremiyle başlayan roman Gence depreminin bıraktığı enkazla biter. Romanın ilk paragrafı bu olay ile başlasa da bu cümleden sonra ikinci bölüm olan “Dede Korkut” bölümüyle devam eder. *“Halkın depremden sonra Gence’de musibet içinde eziyet çektiğini gören şehrin ileri gelenleri derhal...”* (BÜD: 28). Yazar tarafından bu cümlelerin tamamlanmaması romana esrarengiz bir hava katmıştır.

Roman Gence depreminden sağ kurtulan ihtiyar müneccimin sözleriyle biter. *“Bu kuşlar, ölen günahsız zavallıların ruhlarıdır, sessizlik arıyorlar. Düşünüp üzülmeyin, uçup uçup sonunda yorulacaklar ve bizleri ebedi olarak terk edip buralardan gidecekler...”* (BÜD: 285). “Ölen günahsız zavallı ruhları” ibaresi okuyucuya romanı özetleyecek nitelikte olan bir sözdür. Hızır’ın ve Gence depreminde ölen kişilerin suçsuz ve masum olduğunun bir göstergesidir.

İkinci bölüm Azerbaycan Türkler’inde yeri biricik olan Dede Korkut destanından kaynağını almıştır. Bu bölümde çeşitli Dede Korkut destanı karakterlerinin ismi geçmektedir. Romanda adı geçen karakterler, Dede Korkut destanında dillere nam salmış kişilik özelliklerinin aksine hırslı ve ihtiraslı özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Romanın bu bölümünde Dede Korkut destanında kahramanların başına türlü musibet getiren casusun yakalanıp serbest bırakılması anlatılır. Casus karakteri Boğazca Fatma’nın oğludur. Boğazca Fatma’nın oğlu, Oğuz beyleri tarafından Kazan’ın zindanına atılır. Bunu duyan Boğazca Fatma, Dede Korkut’tan yardım istemek için onun yanına gider. Boğazca Fatma ve Dede Korkut, Oğuz beylerini kandırmak için bir plan kurarlar. Dede Korkut, Boğazca Fatma’ya bütün Oğuz beylerinin yanına gidip ‘bu oğlan sendendir’ demesini ister. Boğazca Fatma, bütün oğuz beylerinin yanına gider ve Dede Korkut’un demesini istediği sözleri söyler. Her bir Oğuz beyi, Boğazca Fatma’dan bu sözleri duyunca telaşlanır. Onlar, bu olaydan sonra bir meşveret kurarlar ve casusu serbest

bırakırlar. Oğuz hanı olan Bayındır Han, casusu kimin serbest bıraktığını araştırmaya başlar ve bir sorgu heyeti kurar. Bayındır Han, bu heyetin kâtibi olarak Dede Korkut'u, asayişini sağlaması için de Kılbaş'ı görevlendirir. Bu sorguya ilk Kazan karakteri katılır.

Kazan, Burla Hatun'un eşi ve Bayındır Han'ın biricik damadıdır. Kazan, Bayındır Han'ın onu sorguya çağırdığını duyunca yanında oğlu Uruz'u da getirir. Bunun sebebi ise Kazan'ın Bayındır Han'dan şefkat ve merhamet dilemesindendir. Kazan, bu sorguda Aruz'un casusu serbest bıraktığını söyler. Bunun sebebi ise Kazan'ın öz dayısı olan Aruz'la aralarında bilmeyen nedenlerden ötürü birbirlerine düşmanlık beslemesidir.

Kazan'ın dibinden ayrılmayan Beyrek ise romanın hilebaz karakterlerinden biridir. Dede Korkut karakterleri adlarını kan dökerek ve baş keserek alırlar. Beyrek ise adını hile yaparak almıştır. O, bu sırrını ve hilesini Dede Korkut ile paylaşmıştır. Beyrek'in hile yaptığı bir diğer olay ise Bayburt Kalesi'nde esir kaldığı zamandır. Bütün Oğuz beyleri ve Banu Çiçek, onun esir kalmasına üzüldürken o, Bayburt'un kızıyla günü gün etmiştir. Beyrek karakteri bu yaptıklarıyla da kalmayıp Kazan'ın eşi Burla Hatun ile türlü planlar kurup Kazan'ı Aruz'a ve Dış Oğuz beylerine düşman eder.

Burla Hatun'un Aruz'a düşmanlığı, Basat'tan kaynaklanmaktadır. O, Kazan ile evlenmeden önce Basat'ı sever fakat Bayındır Han, Basat'ın aslan yuvasında büyüdüğünü bildiği için kızını ona vermez. Burla Hatun'un içinde Basat ukde olarak kalır. O, intikamını almak için Beyrek'i maşa olarak kullanır. Beyrek'in eşi Banu Çiçek ise Beyrek'in on altı yıl boyunca yolunu bekler fakat Beyrek, kâfirin kızıyla gönül eğlendirdiği gibi Banu Çiçek'le de gönül eğlendirir. Banu Çiçek, Basat'a hayranlık besleyen karakterlerden biridir. Bayındır Han'ın sorgusunda Burla Hatun ile beraber casusu kaçıran kişinin Aruz olduğunu söyler. Aruz, Dış Oğuz'dandır. Bu sebeple o, İç Oğuz'dan olan yiğeni Kazan'la hep mücadele içindedir. Aruz aynı zamanda Basat'ın babasıdır. Basat, Tepegöz ile savaşma cesaretini gösterip onu mağlup eden tek karakterdir. İlk başlarda Selleme çayının suyunu kesen Tepegöz ile savaşmaya yanaşmayan Basat, Tepegöz'ün kardeşi Kıyan Selçuk'u öldürdüğünü duyunca onunla savaşmaya gider. Bu savaşın sonucunda Basat, Tepegöz'ü mağlup eder. Böylelikle Tepegöz'ün ağzını kapattığı Selleme çayının suyu açılır. Basat'ın kahramanlığı Oğuz'da yayılır. Banu Çiçek ve Burla Hatun dâhil bütün Oğuz kadınları Basat'a hayran kalır.

Kahramanlığıyla Oğuz'da nam salan karakterlerden biri de Begil'dir. Begil, Sürmelice Çeşme'nin eşidir. Bu karakter Gürcistan sınırını muhafaza etmesiyle; Kazanla ve Beyrek'le olan husumetleriyle ön plana çıkar. Romanda Dede Korkut'un rüyasından yola çıkılarak Begil'in yaşadığı olaylar anlatılır. Günlerden bir gün Kazan, Begil'i ava davet eder. Begil de Kazan'ın bu tekifini geri çevirmez ve davetine icabet eder. Kazan avda bütün beylerin geyik avlama şekillerini över fakat Begil'e sıra gelince bu hünerin onun olmadığını ve atının ehli bir at olmasından ötürü geyiği avladığını söyler. Beyrek ise Kazan'ın söylediklerine katılır ve Begil'i kızdırır. Bunun üzerine Begil Oğuz'a asi olur ve evine geri döner. O, avda olanları eşi Sürmelice Çeşme Hatun'a anlatır. Sürmelice Çeşme ona Oğuz'a asi olmaması gerektiğini söyler ve ardından onu ava gönderir. Begil, avdayken ayağını kırar ve evine döner. Sürmelice Çeşme, Begil'in ayağını kıldığını öğrenince bu bilgiyi hizmetçiye söyler. Hizmetçi de diğer bir hizmetçiye söyler. Begil'in ayağını kıldığı haberi böylece kulaktan kulağa yayılarak Kara Tekür'ün kulağına gider. Kara Tekür, bu haberi duyunca Gürcistan sınırına dayanır. Babasının halini gören Emren, Kara Tekür ile savaşmayı kendine borç bilir ve onun yanına varır.

Sürmelice Çeşme Hatun oğlu için endişelenir ve Dede Korkut'a ulaşır. Dede Korkut ise Begil'in ayağına merhem hazırlar. Bu merhemden sonra Begil'in ayağı iyileşir. Begil'in ayağını iyileştirdikten sonra Dede Korkut, Nur taşından Emren için medet ister. Kara Tekür ile savaş halinde olan Emren'in kılıcına nur gibi bir ışık iner. Bu ışık Kara Tekür'ün gözünü alır ve Emren'e mağlup olur. Bu bölümde Alp Rüstem karakterinden de bahsedilir.

Sürmelice Çeşme Hatun'un ilk sevdalandığı kişi Alp Rüstem'dir. Sürmelice Çeşme'nin babası Aruz Koca ile savaşa gider. Bu yüzden Alp Rüstem, Sürmelice Çeşme'yi babasından isteyemez. Sürmelice Çeşme Hatun'u istemeyen Alp Rüstem'in kardeşleri Sürmelice'yi kaçırıp Begil'e verirler. Ayrıca Alp Rüstem, Tepegöz'e gönderilen ilk elçidir. Alp Rüstem, Tepegöz ile anlaşamayınca Dede Korkut elçi olarak Tepegöz'ün yanına gider.

Romanda Bayındır Han'ın Dış Oğuz ile İç Oğuz arasındaki düşmanlığın sebebini öğrenmek istediğini anlarız. Kahramanlar sorgulandıktan sonra Bayındır Han, bu düşmanlığa asıl neden olan kişinin Kazan olduğu anlar. Bayındır Han, Dede Korkut'ta

Kazan'ın damadı olduğunu ve ona ceza veremeyeceğini söyler. Dede Korkut ise Bayındır Han'a Aruz'un birisini öldürürse ceza alabileceğini söyler. Roman Dede Korkut ile Bayındır Han'ın konuşmasıyla biter.

Romanın üçüncü bölümü Şah İsmail ile ilgili olan kısımdır. Bu bölümde başlıca karakterler Hızır, Şah, Hüseyin Bey Lala, Bihruze Hanım, Taçlı Hanım, Vezir ve Yüzbaşı Rahim'dir. Bu bölümdeki olaylar Hızır ile Şah üzerine kurulmuştur. Şah, Hüseyin Bey Lala'dan kendisine fiziksel olarak benzeyen birini bulmasını emreder. Şah'ın bu emiri üzerine Hüseyin Bey Lala, Şah'a birebir benzeyen Hızır'ı bulur. Kişilik özellikleri bakımından incelediğimiz zaman Hızır, Şah'a nazaran daha nahiftir. Hüseyin Bey Lala, Hızır'ın şiir yazma yeteneğini keşfeder. Ayrıca romanda Hızır'ın Hataî mahlasıyla yazdığı şiirlerin varlığından söz edilir.

İlk bölümlerde Şah ile Hızır arasındaki münasebetlerden bahsederken ilerleyen bölümlerde Çaldıran Savaş'ından bahsedilir. Çaldıran Savaşı'nın anlatıldığı bölümlerde Yavuz Sultan Selim'in bu savaşı Çaldıran adlı bir köy yakınında başlattığından, Şah'ın ordusundan olan Dülkadir'in bu savaştan kaçtığından bahsedilir. Hızır, bu savaş yaşanırken Şah'ın çadırında bekler. Savaşın durumu Şah'ın ordusunun aleyhine döndüğü zaman Şah, çadıra girer ve Hızır'a esir düşmesine az kaldığını, kendisinin yerine geçmesi gerektiğini ve aslında kendisinin de gerçek Şah olmadığını söyler. Hızır'a bunları söyledikten sonra savaş meydanına geri döner ve ölür. Çaldıran Savaş'ından sonra artık Şah, Hızır olur.

Hızır, Şah olarak günleri, ayları ve yılları geçirirken Hüseyin Bey Lala ve Bihruze Hanım Osmanlı Devletinde esir olarak hayatını sürdürür. Hüseyin Bey Lala esirliğinin ilk günlerini işkenceyle geçirir. Daha sonra Osmanlı askerleri onun kim olduğunu anladıktan sonra Trabzonlu Abdullah Bey Mümin adlı birinin yanına kitaplığını düzenlemesi ve yazı işlerine yardım etmesi için verilir. Hüseyin Bey Lala'nın on yıllık esirliği, Abdullah Bey Mümin'in, ölümünden önce Hüseyin Bey Lala'nın serbest bırakılması hakkında, bıraktığı vasiyetle biter. O, esirliği biter bitmez Şah'ın diyarına gider ve Şah'ın divanhanesinin önünde yatıp kalkar. O, Yüzbaşı Rahim'e Şah'la görüşmek istediğini her gün belirtir.

Günlerden bir gün Hüseyin Bey Lala, Yüzbaşı Rahim'e Çaldıran Savaşını ve Yüzbaşı Rahim'in babası olan Onbaşı Kurban Ali'nin nasıl öldüğünü anlatır. Yüzbaşı Rahim, Hüseyin Bey Lala'nın anlattıklarını hayretle dinler. Hüseyin Bey Lala, konuşmasını bitirdikten sonra Yüzbaşı Rahim'den Vezir'e Bihruze Hanım'dan haber getirdiğini söylemesini ister. Yüzbaşı Rahim, Hüseyin Bey Lala'yı kırmaz. O, Vezir'in yanına gider ve Hüseyin Bey adlı bir kişinin Bihruze Hanım'dan haber getirdiğini söyler. Vezir, Yüzbaşı Rahim'in anlattıklarını duyunca şaşırır ve çekinir çünkü Hüseyin Bey Lala'nın geri dönmesi onun Şah'ın nezdinde değerini azaltacağını düşünür. Vezir, Şah'tan çekindiği için Hüseyin Bey Lala'nın döndüğünü ve onunla görüşmek istediğini söyler. Şah, bu haberi almadan önce sabah vakitlerinde Taçlı Hanım ona rüyasını anlatır ve ondan bir yere gitmemesini ister. Şah, Taçlı Hanım'a aldırmadan odalarından çıkar. Vezir aynı gün Şah'a Hüseyin Bey'in onu beklediği söyler. Şah, artık bu işi uzatmak istemediğini Vezir'e söyler. Vezir ise Şah'tan yüz örtüsünü takmasını ister. Şah, yüz örtüsünü takar ve Hüseyin Bey Lala onun huzuruna çıkar.

Hüseyin Bey Lala, Şah'ın huzuruna çıkar çıkmaz onun gerçek Şah olmadığını anlar ve kemerinin arasında gizlediği hançeri çıkarıp Şah'ın (Hızır'ın) kalbine saplar. Şah, ölürken 'Taçlı Hanım doğru söylüyormuş, rüyası gerçek oldu, keşke ben...' der ve son nefesini verir. Vezir, Şah öldükten sonra kapıyı aralar ve Şah'ın ölü bedenini görür. O, Yüzbaşı Rahim'i yanına çağırır. Vezir, Yüzbaşı Rahim'e Şah'ın öldürülemeyeceğini ve onun bir hastalık yüzünden öldüğünü halka duyuracağını söyler. O, avluya çıkıp 'Yas tutulsun, memleket yasa boğulsun. Pirimiz, müşrit-i kâmilimiz, kurban olduğumuz büyük hükümdar Şah İsmail ibn Haydar ibn Cüneyd Safevi bugün Hicri 930 yılının Recep ayının 27'sinde aniden bizleri ve fani dünyayı terk edip Şah-ı Merdan'ın himayesi altında, mübarek kademleriyle mekânları cennete ulaştılar' der. Şah İsmail ile ilgili üçüncü bölüm bu olayla sona erer.

1.2. BÜYÜCÜLER DERESİ

Büyücüler Deresi, Hallâc-ı Mansûr'un yaşadığı olaylardan yola çıkılarak oluşturulan sembolik bir romandır. Mana dünyasını ve maddî dünyayı bir arada veren roman, bir kervanın yolculuğuyla başlar. Bu kervanın yolculuğa çıkmasının amacı

Kervancıbaşı adlı karakterin ‘Büyücüler Deresi’nden Seyyah adında büyücüyü bulup babasının ruhuyla iletişime geçme isteğidir. Yolculuk esnasında kervan ‘Görünmez Tepe’ ve ‘Yılanlı Gedik’ adlı mekânlardan geçerler. Bu mekânların kendine has alametleri vardır. Örneğin, Görünmez Tepe’nin eteğinden geçen her bir yolcu o tepenin eteğinden çıkana kadar tepenin dış kısmından gözükmmez. Romanda bu tepenin adına halk tarafından oluşturulan bir rivayette vardır. Günlerden bir gün, bir mümin tacir büyücülerin birinden hizmet alır. Mümin tacir büyücüye emeğinin karşılığı olan altını ve gümüşü verir fakat o sonradan büyücüye verdiği ücrete kıyamaz. Büyücünün ‘Teklik Vakti’ içinde ona verdiği altını ve gümüşü ondan alır. Büyücü, ‘git ama hakkımı sana helal etmedim’ der. Büyücünün bu sözüne mümin tacir aldırılmaz, arkasına bakmadan yoluna gider fakat gittiği yol onu evine götürmez. Mümin Tacir, ‘Görünmez Tepe’nin etrafında dönüp dolaşır ve Yılanlı Gedik’den sıyrılıp tekrardan Görünmez Tepe’ye çıkar. Bu olay romanda sır niteliğindedir.

Yazar, geçmişle bugün arasında köprü kurarak olaylar arasında sembolik bir anlatım oluşturur. Memmetkulu’nun geçmişte yaşadığı travmalar; çocuklarını ve eşini etkiler. Memmetkulu’nun annesi, eşinin kardeşiyle Kadirkulu’nu (Memmetkulu’nun babası) aldatmıştır. Kadirkulu, sürekli sefere çıktığı için eşi tarafından aldatıldığını öğrenememiştir. Bir süre sonra Zebullah ve Memmetkulu’nun annesi hakkında dedikodular baş göstermeye başlar. Onlar, Kadirkulu’nun bu dedikoduları duymasından endişelenir ve çözüm olarak Kadirkulu’nu öldürtme kararı alırlar. Kadirkulu yine bir seferden memleketine döndüğü zaman eşkıyalar tarafından öldürülür. Yıllar geçse de söylentiler bitmez aksine çoğalır. Kadirkulu’nu öldürtenin Zebullah olduğu ortaya çıkar. Memmetkulu, bu gerçeğin ortaya çıktığı zamanlar yeni yeni ergenlik dönemine adım atmıştır.

Kulaktan kulağa yayılan dedikoduları o da duyar. Annesiyle amcasının gönül ilişkisine sessiz kalmaz. Memmetkulu, bir gece annesinden su ister. Kadın, bahçedeki kuyudan su almak için dışarı çıktığında Memmetkulu, onun ardından gider ve onu kuyuya iter. Memmetkulu, annesini öldürdükten sonra komşusu olan Zebullah’ı da öldürmeyi kafasına koyar. Memmetkulu’nun evinin bahçesinde Zebullah’ın bahçesine açılan bir kapı vardır. Memmetkulu, bu kapıdan girer ve havuzun kenarında uyuyan Zebullah’ı

görür, onun başucuna gider ve elinde bulunan kamayı Zebullah'ın kalbine saplar. Bu olaydan sonra Memmetkulu'ndan haber alınamaz. Onun yılları dip bucak saklanmakla geçer.

Günlerden bir gün Memmetkulu'nun canına tak eder. O, artık kaçak olarak yaşamak istemez ve çözümü babasının arkadaşı olan Vezir Meşdeli de arar. Memmetkulu, onun yanına gider ve ona başına gelenleri teker teker anlatır. Vezir Meşdeli, onu affetmesi için Şah'la konuşacağını söyler. Memmetkulu, Vezir Meşdeli'nin yanından ona dua ederek ayrılır. Bir süre geçtikten sonra Şah, Memmetkulu'nu affeder ve onu sarayının celladı yapar. Memmetkulu, sanki bu iş için biçilmiş kaftandır. O, gözünü kırpmadan kadını, çocuğu ve yaşlıyı öldürebiliyordu.

Memmetkulu günlerini adam öldürmekle geçirirken bir gün Pernisa adında güzel bir kıza denk gelir. Memmetkulu, umutsuzca her gün bu kızın penceresinin önünde onu izler. Bir gün Pernisa, Memmetkulu'nun onu izlediğini fark eder ve onunla göz göze gelir. Onlar, göz göze geldikten sonra konuşmaya başlarlar. Pernisa, Memmetkulu'na ondan herkesin korktuğunu fakat kendisinin korkmadığını söyler. Pernisa'nın nenesi, onların yanına gelir ve kısa süreli sohbetleri burada biter. Memmetkulu, Pernisa ile ettiği kısa süreli sohbetinin ardından hemen hemen her gün onun penceresinin önüne gider fakat bir süre sonra bu da Memmetkulu'na yetmez.

Memmetkulu, bir gece gizlice Pernisa'nın odasına girer ve muhabbet etmeye başlarlar. Bu gece Pernisa ile Memmetkulu'nun gönül ilişkisi başlar. Zaman geçtikçe Pernisa'nın sevgisi Memmetkulu'nun kalbini yumuşatmaya başlar. O, çok sevdiği cellatlık mesleğini Pernisa için bırakma kararı alır. İlk başlarda bunu Şah'a söylemeye cesaret edemez. Pernisa'nın ısrarı üzerine Memmetkulu, Vezir Meşdeli ile konuşur. Vezir Meşdeli, bu isteğini Şah'a bildireceğini ona söyler. Vezir, bir fırsat yakalayıp Memmetkulu'nun ricasını iletir. Şah, bunu duyunca hiddetlenir ve Memmetkulu'na bir ceza vereceğini Vezir'e söyler. Vezir, Memmetkulu'nu yolundan döndürmeye çalışır fakat başarılı olamaz.

Pernisa, Memmetkulu ve üvey oğulları olan Şahveren bir gün ansızın Şah'ın ülkesinden kaçır. Gittikleri yerde Pernisa ile Memmetkulu evlenirler. Onların bir de erkek

çocukları olur. Huzur Memmetkulu'nun içini sarar. Ta ki Şah, onların yerini bulup Şahveren'i öldürene kadar... Şahveren öldükten sonra Pernisa ile Memmetkulu arasında gizli bir husumet başlar. Memmetkulu, mesleğini bıraktığı için pişmanlık yaşar ve o, başına gelen bu kadar olayın sebebinin Pernisa olarak görür. Memmetkulu, Pernisa'yı gördüğü andan beri annesine benzetir. Çünkü o, Memmetkulu ile gönül ilişkisine başladığında eski eşi savaşta yeni şehit düşmüştü. Bunları hatırladıkça Memmetkulu'nun içi nefretle dolar. Bir gece Memmetkulu, Pernisa'yı uyandırır. O, Pernisa'yı bir yokuşa götürür ve belinden kavrayıp o yokuştan onu atar.

Kervancıbaşı, Pernisa ile Memmetkulu'nun çocuğudur. O, hayatı boyunca annesini kaybetmenin acısından daha çok babasını kaybetmenin acısını yaşar. Ninesi, Pernisa'nın annesi, onu büyütür. Onun ninesi, Memmetkulu'nun ve Pernisa'nın yaşadıklarına Şahit olan tek kişidir. Nine, Kervancıbaşı'yı babasının, kardeşinin ve annesinin ona intikamını aldirmek için adeta kin aşılayarak büyütür.

Kervancıbaşı, babasının hasretiyle yanıp tutuşurken her zaman onun yanında olan yaveri Hoca İbrahim Ağa, bu durumu fark eder. Kervancıbaşı'nın bu durumuna içerleyen Hoca İbrahim Ağa, 'Büyücüler Deresi'nde bulunan Seyyah Büyücü'nün Memmetkulu'nun ruhunu çağırabileceğini düşünür. O, bu düşüncesini Kervancıbaşı ile paylaşır ve Büyücüler Deresi'ne ulaşmak için yola çıkarlar. Onlar, Büyücüler Deresi'ne yaklaştıklarında Hoca İbrahim Ağa, Seyyah Büyücü'yü bulmaya gider. O, atını dereye indirir ve uşağı Nazarali'ye dizginlerini verir. Dereden aşağı doğru inen Hoca İbrahim Ağa, genç bir büyücüyle karşılaşır. Genç büyücü, dereye gelmekte ki amacını ona sorar. O da Seyyah Büyücü için geldiğini söyler. Bu sohbetten sonra genç büyücü onu Seyyah Büyücü'nün yanına götürür.

Onlar, Seyyah Büyücü'nün yanına vardıklarında ise onun derenin bir kenarında oturduğunu görürler. Hoca İbrahim Ağa, Seyyah Büyücü'yü görünce ne yapacağını bilemez ve ondan uzakta durmayı tercih eder. Genç büyücü ise Seyyah Büyücü'nün yanına gidip onunla konuşur ve Hoca İbrahim Ağa'nın yanına gidip gelmeye razı olduğunu ama bir şartı olduğunu söyler. Hoca İbrahim Ağa, bu şartın ne olduğunu merak eder. Genç büyücü, Seyyah Büyücü, kendisinin şehirde olduğunu kimse tarafından bilmesini istemediğini ve bu durumun onlardan başka kimsenin bilmemesini söyler. Hoca

İbrahim Ağa, kimseye söylemeyeceğini der. Böylelikle Seyyah Büyücü ve kervanın yolculuğu başlar.

Yolculukta Hoca İbrahim Ağa ve Seyyah Büyücü sohbet eder. Bu sohbette Seyyah Büyücü Büyük İskender'in ruhunu çağırdığını fakat onun ruhunun gelmediğini söyler. Nihayetinde kervan Düzenğâh'a yaklaşır. Kervan, bu şehrin yakınlarında bir yerde bir gece konaklamak için bir çadır kurarlar. Kervancıbaşı, Nazar Ali'ye kervanı yedirip içirmesi ve temizlenmesi için talimat verir çünkü şehir halkının tamamı kervanı karşılayacaktır. Hoca İbrahim Ağa ve Seyyah Büyücü; çadıra girdiklerinde Kervancıbaşı çadırın başköşesinde bağdaş kurup oturmuştur. Seyyah Büyücü onu selamlar.

Kervancıbaşı, onun selamını aldıktan sonra "Bu ağa kimdir?, necidir?" diye sorar. Onun sorduğu bu soruyu Hoca İbrahim Ağa üstüne alır. Bu kişinin adının Hacı Mir Hasan Ağa Seyyah olduğunu, ruhlar ilmiyle uğraştığını söyler. Kervancıbaşı, Seyyah Büyücü'ye yüzünü dönerek onun yaşının elliye geçtiğini, ömrü boyunca o derede oturamayacağını söyler ve ona memleketinin neresi olduğunu sorar.

Seyyah Büyücü de Çark-ı Felek ülkesinden olduğunu memleketinde herkesin sohbetlerinin, inançlarının ve eylemlerin çark-ı felek gibi, daire gibi, kurduğunu söyler. O, sözlerine Çark-ı Felek ülkesinden bir tek kendisinin çıkabildiğini de ekler. Kervancıbaşı ve Hoca İbrahim Ağa, şaşkınlıkla ve ilgiyle Seyyah Büyücü'yü dinler. Seyyah Büyücü, derinden bir iç çeker. Bu gören Hoca İbrahim Ağa, ona ruh ilmini nereden öğrendiğini sorar. Seyyah Büyücü, ruh ilmini hocası Menuçöhr İbn Sadık'tan öğrendiğini söyler. Kervancıbaşı bunu duyunca şaşırır ve Seyyah Büyücü'den duyduğu bu sözler ona şirk gibi gelir. Hoca İbrahim Ağa'nın aklına birdenbire bir düşünce düşer ve Seyyah Büyücü'nün hocasının kim olduğunu anlar. Seyyah Büyücü, hocasının halk içinde bilinen adını 'Cezireli El Zatine-yi Ak Derviş' söyler. Kervancıbaşı, aklından Ak Derviş'in dinden imandan uzak biri olduğunu geçirir. Seyyah Büyücü'de Kervancıbaşı'nın aklından geçeni okur ve Ak Derviş'in başından geçen olayları teker teker anlatma kararını verir.

Romanın bu bölümünde Seyyah Büyücü Ak Derviş'in hayatını anlatılır. Bu olay Hallâc-ı Mansûr'un 'En-el Hak' sözünü söylediği olay anımsatılmak istenmektedir. Bölümde Ak Derviş'in kendi isteğiyle dağlara çekilmediği Büyük Ruhanî Birliği'nin onu Allah yolundan şaşmış ve dolandırıcı biri olarak nitelendirdiği için dağlara inzivaya

çekildiğinden bahsedilir. Alaca Dağ'dan inen Ak Derviş'in öğrencilerinden birinin peşine takılan ajanın yerini tespit ettiğini ve Büyük Ruhanî Birliğine bildirdiğini, böylece onun ölüm fermanı yazılır. İlk önce Ak Derviş'in ellerini ve ayaklarını kelepçelerler. Onu sonra divanhane meydanında döverler ve cellat onun bedenini çarmıha gerer. Bunu duyan Ak Derviş'in öğrencileri intikam için ant içerler. Hocalarının kendilerine öğrettiği ruhlarla iletişim yollarının yok olmasını için intihar edeceklerdir. Böylelikle kimse ruhlarla iletişim kuramayacaktır. İntihar esnasında yirmi üç öğrenci, içlerinden birini kovmuş ve onlarla intihar etme şerefini o kişiye vermemişlerdir. Kovulan bu öğrenci ise Seyyah Büyücü'dür.

Romanda geçen bir diğer olay ise Seyyah Büyücü'nün rüyasıdır. O, rüyasında intikam için kendilerini uçurumdan atan arkadaşlarının birisinin beyaz bir kuşa döndüğünü görür. Kuşa dönüşen bu öğrenci Seyyah Büyücü'ye Ak Derviş'in aslında bedenen yok olduğunu fakat ruhunu teslim etmediğini söyler. Bu öğrenci sözlerine onu arayıp bulması gerektiğini de ekler. Seyyah Büyücü, Ak Derviş'i nasıl bulacağını ona sorar. Öğrenci ise ayaklarının onu götüreceği yere gitmesini ona söyler. Her gece garip rüyalar göreceğini ve rüyalarında köy köy, oba oba ve ülke ülke gezeceğini söyler. Eğer bir gece rüya görmezse istediği yere varmış olacağını da sözlerine ekler. Seyyah Büyücü bu öğrenciye onu görünce nasıl tanıyacağını sorar. Öğrenci ise o uyandığında yanında görünce 'hoş geldin' diyeceğini söyler. Bu sözü onun ağzından alarak 'sefa getirdim' demesi gerektiğini ona söyler. Seyyah Büyücü, öğrenciye tam bir soru soracakken öğrenci vaktinin dolduğunu ve gitmesi gerektiğini ona söyler. Daha sonra öğrenci bir kuş gibi uçurumdan aşağıya atlayarak yok olur. O günden sonra Seyyah Büyücü, ayakları onu nereye götürürse oraya gitmiştir.

Yazar, maddî ve manevî dünyayı; Ak Derviş ve Seyit Sarı karakterleriyle net bir çizgiyle ayırmıştır. Ak Derviş ile Seyit Sarı'nın aralarında görüş farklılığı yüzünden husumet oluşmuştur. Ak Derviş, Seyit Sarı'nın bu kavgasının sebebinin vücut kavgası olduğunu düşünür ve Allah'a kendini yanına alması için dualar eder. Seyit Sarı ise Ak Derviş'in gittiği yolun İblis'in yolu olduğunu düşünür. İkisini de yetiştiren mürşitleri Şeyh Menüçöhr İbn Sadık bu iki genci birbirine düşüren şeyin "dolgun an" olarak tanımlar. Onların bu husumetleri gençliklerine dayanır. Seyyah Büyücü, Ak Derviş'i açık yürekli ve kalbinde ne varsa söyleyen biri olarak tabir ederken Seyit Sarı'yı ise ketum

olarak tabir eder. Ona göre Ak Derviş, Allah'ın sırdaşıdır, Seyit Sarı ise Allah'ın dostudur.

Seyyah Büyücü, Kervancıbaşı ve Hoca İbrahim Ağa; çadırda gerçekleştirdikleri sohbetten sonra dinlemek için uyumaya giderler. Kervan, ertesi gün Düzengâh'a varır. Kervancıbaşı, İbrahim Ağa'ya Seyyah Büyücü'yü eve götürmesini söyler ve kendinin Kervansaray'a Şahı ziyarete gideceğini de sözlerinin arasına ekler. Hoca İbrahim Ağa, Seyyah Büyücü'yü Kervancıbaşı'nın evine götürür ve sonra da onu evin misafir odasına yerleştirir. Yorulan Seyyah Büyücü, odaya yerleşir yerleşmez uykuya dalar. Zaman geçtikten sonra onun kapısı hafiften çalınır. O da yarı uyanık halde girer. Odaya Hoca İbrahim Ağa girer. Hoca İbrahim Ağa onun halini hatırlar sorduktan sonra gece Kervancıbaşı'nın babasının ruhunu çağırmasının gerekli olduğunu söyler. Seyyah Büyücü ise gökyüzünün renginin istediği gibi olmadığını bu yüzden ruh çağıramayacağını söyler.

Hoca İbrahim Ağa, Seyyah Büyücü ile konuştuktan sonra Kervancıbaşı'nın yanına gider. Kervancıbaşı, evindedir. O, uzun süredir görmediği eşini ve çocuklarının halini hatırlar sorar. Eşi, çocuklarını uyutmaya gidince Kervancıbaşı, Hoca İbrahim Ağa'ya Seyyah Büyücü'nün ne dediğini sorar. Hoca İbrahim Ağa, gökyüzünün Seyyah Büyücü'nün istediği renkte olmadığını söyler. Bunu duyan Kervancıbaşı'nın şaşkınlıktan gözleri açılır. Bunu fark eden İbrahim Ağa ise Kervancıbaşı'ya onun hile yapmadığını söyler. Kervancıbaşı, Hoca İbrahim Ağa'ya bu durumda ne yapmaları gerektiğini sorar. Hoca İbrahim Ağa ise ona beklemeleri gerektiğini söyler. Onlar böylelikle bekleme kararı alırlar.

Hoca İbrahim Ağa, Kervancıbaşı'na her akşam Seyyah Büyücü hakkında bilgi verse de ne konuştukları hakkında fazla derine inmez. Sadece onun aklında dönüp dolaşan sorular vardır. Bunlar aşikâdır: 'Büyücüler Deresini Ak Derviş bulmamışsa kim bulmuş?, Ak Derviş'in ruhu birinin vücuduna girmişse, o kişinin ruhuna ne oldu?'

Seyyah Büyücü, günlerce bekler ve bir türlü gökyüzü istediği rengi almaz. Hoca İbrahim Ağa onunla beraber halının üzerine bağdaş kurarak otururken nefes almaya bile cesaret edemez. Çünkü o Seyyah Büyücü'nün zihnini bulandırmaktan çekinir. Bu

bekleyleştikten sonra onlar sohbet ederler. Ak Derviş’den konu açılır. Seyyah Büyücü, Büyük Ruhanî Birliği’nin Ak Derviş’in öğrencilerinin intiharından sonra korktuğu için bu intiharın sebebini incelemeye başladıklarını anlatır. O, bu olay incelendiğinde onu Seyit Sarı’nın yanına götürdüklerini ve Seyit Sarı’nın ona öğrenci arkadaşlarıyla ilgili sorular sorduğunu söyler. Seyit Sarı’yla bu görüşmesinden sonra son bir defa daha görüştüğünü anlatır. Bu konuşmada Seyit Sarı, Seyyah Büyücü’ye onun suçu olmadığını Ak Derviş’in onun aklını çeldiğini söyler.

Seyit Sarı, konuşmasının devamında Ak Derviş’in asıl kökünün Görünmez Tepe denilen bir yerden olduğunu söyler. Seyyah Büyücü, Seyit Sarı’ya Görünmez Tepe’yi sorar. O da Görünmez Tepe’yi ona anlatır ve o tepenin altındaki Büyücüler Deresi’nden bahseder. Bu derede büyücülerin yaşadığını ve bu büyücülerin karanlık daire adında bir daire oluşturduğunu söyler. Bu dairenin küçük bir halkasının eksik olduğunu ve o halkanın Ak Derviş olduğunu da der. Seyit Sarı, Seyyah Büyücü’ye Ak Derviş’in kendi vatanında ortaya çıkacağını bu sebeple onu bulması gerektiğini söyler. O, Seyyah Büyücü’ye Ak Derviş’i bulmasını ve onun, bu dairenin tamamlanmaması için hocasını öldürmesini ister. Seyyah Büyücü, bunları anlattıktan sonra Hoca İbrahim Ağa şaşırır. Hoca İbrahim Ağa, Seyyah Büyücü’ye verecek bir cevap bulamaz.

Günler geçip giderken, bir sabah Hoca İbrahim Ağa yine Seyyah Büyücü’nün yanına gelir. O, odaya girdiğinde Seyyah Büyücü’yü ayakta pencereden gökyüzüne bakarken görür. Hoca İbrahim Ağa, Seyyah Büyücü’ye durumu sorar. Seyyah Büyücü ise ona bu akşam ruhu çağırabileceklerini söyler.

Hoca İbrahim Ağa, bu haberi duyunca heyecanla Kervancıbaşı’nın yanına haremlige geçer fakat haremligin kapısının açılmasıyla kapanması bir olur. Sebebi ise Kervancıbaşı, Şah’ın huzuruna çıkacaktır ve geç kalmak istemez. Hoca İbrahim Ağa’ da bu durumu görünce günlük işlerini yapar ve Seyyah Büyücü’nün yanına geçer.

Seyyah Büyücü ile Hoca İbrahim Ağa’nın sohbetleri kaldığı yerden devam eder. Hoca İbrahim Ağa içini kemiren ‘Ak Derviş’in ruhu kimin bedeninde?’ sorusunu nihayet Seyyah Büyücü’ye sorar. Seyyah Büyücü ise ondan tahminde bulunmasını ister. Hoca İbrahim Ağa’nın aklına birdenbire genç büyücü gelir ve kendi sorduğu sorunun yanıtını kendi bulur.

Hoca İbrahim Ağa ile Seyyah Büyücü sohbet ederken akşam vakti gelir çatar. Kervancıbaşı, avluya girer ve Hoca İbrahim Ağa'ya hazır olup olmadıklarını sorar. Seyyah Büyücü, Kervancıbaşı'na kendi yerinde oturmasını ve Hoca İbrahim Ağa'nın ise arkasına oturmasını söyler. Seyyah Büyücü, oturan bu kişilerin karşısında ayakta durur ve gözlerini odanın ortasında sehpanın üzerinde duran mumun yanan ışığına diker. O, bir müddet sonra elinde bulunan namazlığını yere serer ve bağdaş kurup ellerini dizlerinin üzerinde çapraz bir şekilde koyar. Böylelikle ruh çağırma seansı başlar. Seyyah Büyücü "Gözlerime görünme gel. Ağlamışım, direnme, gel. Sen ölmüşsün, üşenme gel. Gel... Gel... Gel... Gel..." sözlerini ezgili şekilde söylemeye başlar. O, bu ezgileri söyledikten sonra Kervancıbaşı'na ruhun geldiğini ve istediği soruyu sorabileceğini söyler.

Kervancıbaşı ile Memmetkulu'nun ruhunun sohbeti burada başlar.

Memmetkulu'nun ruhu; Kervancıbaşı'na kendi annesini öldürdüğü gibi onun annesini öldürdüğünü, kardeşinin başına gelenleri ve geçmişte yaşadıklarını anlatır. Kervancıbaşı ise ilk başta Memmetkulu'nun söylediklerine inanmak istemez. O, sonradan babasının dediklerine inanır. Daha sonra Kervancıbaşı, onun intikamını almak için Şah'a kurduğu suikast planını ruha anlatır. Ruh, kendini öldüren kişinin Şah'ın babası olduğunu ve günahı olmadığını söylese de artık çok geçtir.

Kervancıbaşı, kervan yolunun üzerinde bir antikacıdan asa alır. O, bu asanın içine zehirli hava doldurur ve Şah'a hediye eder. Kervancıbaşı'nın suikast planına göre Şah bu asayı yere vurdukça içinde bulunan zehirli hava, onun ciğerine dolacaktı. İşler onun istediği gibi gitmez ve Şah onun kurduğu bu suikast planını bir şekilde öğrenir. Şah'ın askerler, Kervancıbaşı ve ruh sohbet ederken evinin kapısına dayanır. Hoca İbrahim Ağa, askerleri kapının önünde oyalamaya çalışır. Memmetkulu'nun ruhu Şah'ın gazabının büyük olacağını bildiği için Kervancıbaşı'dan halının üzerinde duran hançeri kalbine saplamasını ister. Kervancıbaşı, hançeri eline alır ve kalbine saplar. Hoca İbrahim Ağa, cümle kapısını daha fazla kapalı tutamaz ve askerler içeriye girer onu ayaklarının altında çiğnerler. Bunu gören Seyyah Büyücü, Kervancıbaşı'nın eşinden çocuğunu alır ve kaftanın altına saklar.

Kervancıbaşı'nın eşi çocuğu Seyyah Büyücü'ye verdikten sonra askerlerden kaçmaya başlar fakat bir asker o çılgık çılgılığa koşarken okunu onun sırtına fırlatır. Kadın bulunduğu yere yüz üstü devrilir ve ölür. Askerler, kadını öldürdükten sonra çocuğunu aramaya başlarlar fakat bulamazlar. Seyyah Büyücü, kaftanının altına sakladığı çocuğu alıp Büyücüler Deresi'ne doğru yürür. Ak Derviş ise Büyücüler Deresi'nde onu beklemektedir. Çocukla Seyyah Büyücü dereye vardıklarında Ak Derviş çocuğu kucağına alır. Roman bu bölümle sona erer.

1.3. UNUTACAK KİMSE YOK

Roman ismi itibariyle unutmama, hatırlama ve özlemle ilgili içeriğini okuyucuya ilk adımda hissettirir. Unutmaya veya unutacak kimse yok tabiri yalnızlaşmaya bağlantılıdır. Doğa unsurları sıklıkla kullanılan romanda, olaylar Venk dağı, Stiks nehri, karaağaç, yıldızlar vb. etrafında gerçekleşir. Roman F.G'nin köye gelmesiyle başlar. Köy ahalisinden olan Behram Emmi, tesadüfî bir mağara bulur. Bu mağaranın içinde yapısı itibariyle çiçeğe benzeyen bir yazıyla karşılaşır. Behram Emmi'nin bulduğu mağara köy halkı tarafından ilgiyle karşılanır. Behram Emmi, bu mağarayı halka açma kararı alır.

Günlerden bir gün Gulamhüseyin adlı bir öğretmen, öğrencilerini geziye bu mağaraya götürür. O, Behram Emmi'nin uyarılarına rağmen “çiçekli yazıya” zarar verebilecek ölçüde dokunur. Behram Emmi, Gulamhüseyin'in bu hareketinden tedirgin olarak muhtarlığa gidip Mübariz Efendi'yle konuşur. O, Mübariz Efendi'ye mağara ruhunun kendisine “çiçekli yazıya” dokunan kişilerin öleceğini tehditkâr ifadelerle söylediğini der. Mübariz Efendi, Behram Emmi'nin söylediklerine inanmak istemez ve esip gürlür. Behram Emmi ve Mübariz Efendi'nin konuşmasının üzerinden epey bir süre geçtikten sonra Gulamhüseyin öğretmen, sebebi bilinmeyen bir nedenden ötürü ölür. Bu olay gerçekleştikten sonra karaağacın altında Mübariz Efendi ve Behram Emmi sohbet ederler. Mübariz Efendi, Behram Emmi'ye onun şüphelerinde haklı olduğunu ve mağaranın içine kimseyi sokmamaları gerektiğini söyler. Onlar, bu olaydan sonra çiçekli yazı meselesini daha da ciddiye alırlar.

Kendi köylerinin de bir tarihi olabileceğini düşünen köy halkı, bu mağaraya sahip oldukları için övünürler. Dil ve Düşünce Enstitüsü başkanı olan Mehmet Ali Hoca (Profesör), bu mağaradaki yazı üzerine araştırmalar başlatır.

Profesör, F.G'den önce Veng köyüne, mağaradaki yazıyı okuması için bir araştırmacı gönderir. Bu araştırmacı, yazının fotokopisini çeker. Bu durum mağaranın ruhunu rahatsız eder ve bu araştırmacı ölür. Böylece F.G.'e "çiçekli yazıyı" okumak için görevlendirilir. F.G., bu yazıyı okumak için Venk köyüne gider. Mübariz Efendi, onu muhtarlıkta karşılar. Mübariz Efendi, F.G.'ye arabasını muhtarlığın orada bırakmasını söyler çünkü Behram Emmi'nin evinin yakınlarında park yeri yoktur. Onlar, muhtarlıkta sohbet ettikten sonra mağarayı bulan Behram Emmi'nin evine yola çıkarlar. F.G., çiçekli yazıyı okuyuncaya kadar Behram Emmi'nin evinde kalacaktır. Mübariz Efendi'nin ve F.G.'nin yolculuk sırasında kehrizin kenarında iki küçük ve zayıf kız çocuğu ile karşılaşır. Bu kız çocukları kehrizin sularında bulaşık yıkarken kavga ediyorlardır. Bu kızların kavgasının sebebi ise yer kavgasıdır. Kızlardan biri kavga esnasında *"bu yerin adı yok"* diyerek F.G.'nin dikkatini çeker. (UKY: 64) Dilbilimci olan F.G., yol boyunca bu kızın söylediği sözü düşünür. Onun aklında *"Doğrudan güzelce demiş, yerin adı var, en azından yerin adı olmalıydı, yoksa o yer, yer olmaz"* (UKY: 65) gibi sorular dolaşır.

Nihayet onlar Behram Emmi'nin evine varır.

F. G., Behram Emmi'nin Venk dağına sırtını vermiş evini görünce bu eve "çoban kalpağı" ismini verir. O, Venk dağına ise uyuyan bir deve benzetir. Mübariz Efendi bu evin kapısını açmak istediğinde kapı aniden açılır ve kapının diğer tarafında Behram Emmi görünür. Behram Emmi onları samimiyetle karşılar ve içeriye alır. O, avlunun ortasında bulunan ufaklık lakaplı karaağacın altında bulunan kanepeye Mübariz Efendi ve F.G.'yi buyur eder.

Behram Emmi'nin evine ilk gelen çalışmacı F.G değildir, önce enstitüden birkaç kişi gelmiştir. Sonra Profesör bir günlüğüne mağarayı ziyarete gelmiştir. Mağaraya gelen kişiler, bu yazının resmini çekip masabaşında Enstitüde çalışmışlardır.

Onlar, sohbet ederlerken saat geç olmaya başlamıştır. Mübariz Efendi, herkesin yorgun olduğunu görünce istemeyerek ayağa kalkar ve ben gideyim der. Daha sonra Behram Emmi'ye *"Bir şeye ihtiyacın var mı? Tükez'i sabah göndereyim mi?"* diye sorar. (UKY: 83) Behram Emmi ise bir şeye gerek olmadığını ona söyler. Behram Emmi, Mübariz Efendi'yi uğurladıktan sonra F.G.'nin yanına gider ve ona çay içmeyi teklif eder. F.G, onun bu teklifini geri çevirmez. Daha sonra F.G, kanepeye sırtını yaslar ve

gökyüzündeki yıldızlara ve lekeli aya hayranlıkla bakar. Bu unsurlar “muhteşem uyumun” içinde yer alır.

O, gökyüzünü izledikten sonra Venk dağının bir anlamı veya rivayeti olup olmadığını Behram Emmi'ye sorar. Behram Emmi ise bir rivayet ya da masal duymadığını fakat halk arasında olan bir inancın olduğu söyler. Bu inanca göre geceleri Venk dağının inlemesini duyan biri olursa dayanamaz. Behram Emmi bu bilgiyi babasından duyduğunu söyler. F.G., bu sözcüğün bir anahtar olduğunu düşünür. “Bu sözcük bir anahtar olabilir. ‘İnilti’ veya ‘enilti’ pek fark etmez. ‘V’ sesi ise... Nerede isterse orada sözcük başına eklenmek gibi bir huyu var. V’yi çıkarıp at, sonra ‘enilti’den ‘inilti’ye geç, başa da bir ‘V’ ekle... İşte sana ‘Venk’ adının etimolojisi” (UKY: 52). Bu konudan sonra Behram Emmi onun yıldızları izlemekten hoşlanıp, hoşlanmadığını sorar.

F.G. ise yıldızları izlemekten hoşlandığını söyler ve Behram Emmi'ye neden yıldızların yanıp söndüğünü sorar. Behram Emmi ise yıldızların parlayıp sönmesini Azerbaycan Türklerinde bulunan tar çalgı aletinin ‘ting’ sesine benzetir. Onlar sohbet ederken yağmur yağmaya başlar. Behram Emmi, onu evin içine buyur eder ve ona bir yatak serer. F.G., o gece hemen uyur fakat Behram Emmi uyuyamaz yatağında bir sağa bir sola döner. Aklına Mübariz ve Gülsüm ile yaşadıkları gelir. Böylece Mübariz’e kızgın bir şekilde uykuya dalar.

Ertesi sabah Behram Emmi, uyanıp semaveri yakmaya başlamıştır. F.G., uyandığında onu ufaklığın altında görür. Behram Emmi, onun üzerine bir şey giyinmesini söyler. F.G., odasına gider ve bavulunu açıp giysilerini dolaba yerleştirir. O, daha sonra tekrardan Behram Emmi'nin yanına geçer. Behram Emmi, tabure ve masaların üzerindeki çiy damlalarını siliyor bir yandan da F.G.'ye oturmasını söylüyor. O, kendi üretimi olan balının yanına tereyağı ve peyniri ona ikram eder. Onlar, kahvaltı yaparken sohbete dalarlar. En sonunda F.G, Behram Emmi'ye mağaranın yerini sorar. Behram Emmi, ona mağaranın çok uzakta olmadığını söyler. Onlar sohbetlerine devam ederken Behram Emmi'nin aklına mağara ruhu gelir. O, F.G.'i sevmiştii ve mağara ruhunun ona zarar vermesini istemez. Bu yüzden Behram Emmi, Cafer Hocanın başına gelenleri anlatır. O, mağara ruhunun varlığını anlatmaktan çekinir ve anlatmaz.

Günlerden bir gün F.G. rahatsızlanır. Behram Emmi ise kendisini suçlamaya başlar. Mübariz Efendi ve Behram Emmi, onun bu rahatsızlığa çözüm bulması için köyün doktoru Şiraz'ı çağırır. Şiraz aslında doktor değildir. Babası Seyit Cafer onu veterinerlik okuması için kasabaya gönderir fakat o doktor olma isteğiyle yanıp tutuşur. Şiraz köye veterinerlik yapmak için dönse de köy halkına kendi doktormuş gibi muamele yapar. Herkes onun bu davranışlarından usansa da babası Seyit Cafer'in hatırına ona bir şey demezler. Günün birinde muhtar Allahverdi'nin baş ağrıları canına tak eder. Şiraz, onun bu rahatsızlığını geçirmek için elini Allahverdi'nin alınına dayar. Allahverdi'nin başının ağrısı geçer. Köy halkı o günden sonra Şiraz'ı doktor olarak kabul eder. Şiraz'ın bu yeteneğini bilen Behram Emmi, onun F.G.'yi iyileştireceğine inanır. Seyit Cafer, durumu öğrenip Behram Emmi'nin evine gider. Behram Emmi, onu karşılar ve çay ikram eder. Daha sonra o, F.G.'ye dönüp Şiraz'ın hekim ve seytit olduğunu söyler. F.G., uzun süre geçmeden kendini iyi hissetmeye başlar. Şiraz da işini bitirdiği için onların yanından ayrılır. Behram Emmi, Şiraz gittiğinden beri dalgındır. F.G., onun bu halini fark eder ve ona seslenir. O, Behram Emmi'ye vakit geçmeden mağaraya gitmeleri gerektiğini söyler.

Behram Emmi, sofrayı topladıktan sonra onlar mağaraya doğru yola çıkarlar. Behram Emmi ve F.G., yolda yürürken sohbet ederler. F.G.'nin sohbet sırasında vatanseverliği ortaya çıkar. Bu durumu fark eden Behram Emmi, ona köyündeki her şeyin tıpkı karaağacın köklerinin avuç içindeki çizgileri gibi birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğunu söyler. Onlar, dağın orta kesimlerinde yürüyüp düzlük bir yere çıkarlar. Behram Emmi, F.G.'ye geldik der ve elindeki çomağını yere vurur. O, daha sonra ise F.G.'ye mağarayı bulabilecek misin diye sorar. Biraz süre geçtikten sonra Behram Emmi, F.G.'yi bir kayanın yanına çağırır. Behram Emmi, bu kayanın geceleri sanki içinde nur parçası varmış gibi yanıp tutuştuğunu anlatır. Onlar bir süre bu kayanın üzerinde oturduktan sonra Behram Emmi, çalılarının arasından mağaraya yol açar.

F.G., mağaraya girmek istediğinde Behram Emmi, onu durdurur çünkü mağaranın içi oldukça karanlıktır. Behram Emmi, mağaraya kimsenin girmemesi için girişine 'boz' adlı köpeklerini bağlamıştır. O, mağaraya girişte bu köpekleri 'maralım' diyerek sever ve yerlerine bağlar. F.G, bu köpeklerden korkar. Behram Emmi, ise onların bir müddet sonra onun sesine alışacağını söyler. F.G., Behram Emmi'nin dediklerini duymaz bile çünkü o mağaranın duvarı üzerinde bulunan 'çiçekli yazı' ile karşılaşmıştır.

Hayran hayran çiçekli yazıya bakan F.G., ona dokunmak ister fakat Behram Emmi buna izin vermez. F.G., bunların fotoğraflarını çekmesi gerektiğini düşünür. Onun aklına birden Cafer Hoca gelir çünkü bu yazının ilk kopyasını o almıştır. F.G., Cafer Hocanın aldığı kopyanın yetersiz olduğunu düşünür. O, bu düşüncelerden kendini kurtardıktan sonra anahtar sözcüğü aramaya başlar. Behram Emmi, bir süre sonra F.G.'ye yarın merceklerle gelmeleri gerektiğini söyler ve ardından mağaradan dışarı çıkmayı teklif eder. Onlar, dışarıda kayanın üzerinde otururlar ve burada sohbet etmeye başlarlar.

F.G., Behram Emmi'ye onun bu mağarayı bulduğunda içinde bir aletin olup olmadığını sorar. Behram Emmi ise gözüne bir şey çarpmadığını ve bu mağarayı sıradan bir mağara sandığını söyler. O, mağarayı ilk bulduğu zaman çalıların mağara girişini kapattığını ve bozlar sayesinde yolunu bulduğunu da sözlerinin arasına ekler. Behram Emmi, F.G.'ye açıklamasını yaptıktan sonra ona bu mağarayı bozların bulduğunu söyleyip buna inanıp inanmadığını sorar. F.G., ise ona inandığını söyler. Bir süre sonra Behram Emmi, F.G.'ye çalışmalara ne zaman başlayacağını sorar. F.G., ise artık başladığını söyler. Onun bu sözü Behram Emmi'nin hoşuna gider ve içinden bu okuyacak diye geçirir.

Behram Emmi, F.G.'ye bu mağaraya ilk girdiğinde oraya ilk giren kişi kendi değilmiş gibi hissettiğini der. Ayrıca o, bu mağaranın masum olmadığını da söyler. F.G., Behram Emmi'ye yazıyı yazan kişinin olabileceğini söyler. Behram Emmi ise ona yazıyı yazan kişiyi kastetmediğini der. Behram Emmi, F.G.'ye hayatında ilk defa bir mağaraya girdiğini söyler. F.G., ona bu yazının çiçeğe benzediğini söyler. Onlar, bu sohbetten sonra sessizleşirken bozların havlaması duyulur. Behram Emmi, F.G.'ye bozların kurdun kırması olduğunu söyler. O, ardından bozların vefalı bir dost olduğunu sözlerinin arasına ekler. Bunu söylerken onun aklına bir anda Mübariz gelir. F.G. ise yazı konusunu ve anahtar sözcüğü düşünüyordur. F.G., uzun süre tek kelime etmeyen dili bir anda açılır ve ona ne sırrı olacakmış diye sorar. Behram Emmi ise bu yazıların sırrı olduğunu söyler.

F.G., köye geldikten bir hafta sonra paralel dünya ile ilgili Behram Emmi'yle münakaşa eder. Paralel dünyayı yıldızlara benzeten F.G., öteki dünyayı kastetmediğini de sözlerine ekler. Behram Emmi ise paralel dünyaya inandığını söyler. F.G.'nin, Behram Emmi'yle yaptığı bu sohbet hoşuna gider ve ona büyük şehirde yaşayıp okusaymış profesör olabilirmişsin der. Behram Emmi ise kendinin aslında hayat profesörü olduğunu

söyler. Behram Emmi, F.G.,'ye yazıyı okuması gerekip gerekmediğini sorar. F.G., ise hem gerekli olduğunu hem de gereksiz olduğunu söyler. O, yazıyı okuması için gerekli kafa rahatlığına erişemediğini de Behram Emmi'ye söyler. Behram Emmi ise ona neden kafasının rahat etmediğini sorar. F.G. ise nişanlısı gibi birinin hayatında var olduğunu ve bu kişinin kendine düşman kesildiğini söyler. F.G.'nin bahsettiği kişi Afak'tır. Afak, F.G.'nin köye gidip yazıyı okumasını hiç istememiştir. Onun annesi, sürekli onu F.G.'ye karşı kıskırtır. Afak, annesinin F.G.'yi 'gözünün önünden ayırma' tavsiyesini dinler. O, sürekli köye gelmek istediğini F.G.'ye söyler. F.G. ise Afak'ın köye gelmesini istemez çünkü onun odaklanmak istediği tek şey çiçekli yazıdır. Günlerden bir gün Afak'ın annesi, F.G.'yi arar. Afak'ın çok hasta olduğunu ve durumunun iyi olmadığını söyler. Böylece Afak, köye gelir.

F.G., köye geleli bir ay olmuştur. O, Behram Emmi ile oturduğu bir akşam gökyüzünde bazı yıldızların söndüğünü fakat ışıklarının dünyaya yeni yeni ulaştığını söyler. Behram Emmi, onunda bu bilgiyi bir yerden okuduğunu söyler. F.G., üzgün bir şekilde Behram Emmi'ye bu yazının böyle olduğunu tahmin edemediğini söyler. Behram Emmi ise onu teselli eder.

1.3.1. Behram, Gülsüm ve Mübariz'in Yaşadıkları

Roman zamanından yaklaşık elli yıl öncesinde Behram Emmi köyde yeni kurulan okulun üçüncü sınıfına gitmeye başlar. Mübariz, on beş yaşındadır ve Behram Emmi'den beş altı yaş büyüktür. O, okulun inşaat sürecinde kendi yaşitlarıyla beraber bir grup kurup inşaatı tamamlayan ustalara yardım etmiştir. O dönemler köy halkı akşam olunca 'radyo meydanına' giderler. Burada müzik programları yapılır ve bu bahaneyle yarı gizli buluşmalar burada gerçekleşir. Okulun açılacağı dönemler radyo meydanının da bayram havası hâkim olur. Muhtar Allahverdi, açılış törenini yapar ve çocuklar okula başlar. Behram Emmi, Gülsüm adında bir kızla aynı sırayı paylaşır. Gülsüm, yüzünden gülümsemesi eksik olmayan bir kızdır. Sınıftaki öğrenciler ona 'Gülümser Gülsüm' lakabını takar. Yıllar geçer Behram Emmi ve Gülsüm altıncı sınıfa geçer. Behram Emmi, artık Gülsüm'ü görmeden yapamadığını fark eder. Mübariz ile Behram çok iyi anlaşıyorlardır. Mübariz, o dönem sekizinci sınıfı bitirip Tarım Meslek Yüksek Okulu'na girer.

Behram, Mübariz ile kurduğu dostluktan ötürü gurur duyar. Mübariz, her şeye muhalefet olan bir delikanlıdır. O, herkese soru sorar ve her konuyu merak eder. Köyün muhtarı olan Allahverdi, Mübariz'in sorularına çok şaşırır ve bu çocuğun geleceğinin çok parlak olduğunu düşünür. Mübariz, Behram'ın dersten kaçta çıkacağını iyi bilir. O, Behram'ın dersten çıkmasını bir karaağaç kütüğünün üzerine oturup bekler. Behram dersten çıkınca da Gülsüm, Behram ve Mübariz köprüye kadar yürürler. Onların yolları bu köprüde vardıklarında her zaman ayrılır. Mübariz ve Behram yolun bir tarafına doğru giderken Gülsüm, diğer tarafa doğru gider. Mübariz, onların yolları ayrılmadan önce her zaman *“Bak, yarınki derslerine iyi çalış, içime doğdu yarın matematikçi seni derse kaldıracak”* der (UKY: 68).

Günlerden bir gün yine onlar eve doğru yürürler. Mübariz, bu sefer Gülsüm'ü utandıracak sözler sarf eder. O, ilk önce Gülsüm'e insanların birbirinden uzakta birbirlerini anımsamasının nasıl mümkün olduğunu sorar. Daha sonra Mübariz, Gülsüm'e *“İster misin deney yapalım? Eğer... Hayır, sen bu akşam evde beni anımsadığında mutlaka saate bak, gör saat kaç olacak. Görürsün, ben de aynı saatte seni anımsayacağım. Sen hakem ol”* (UKY: 69). Gülsüm bu sözleri ondan duyunca dudaklarını ısırtıp bir kelime etmeden yoluna gider. Ertesi gün Behram'la beraber okuldan çıkan Gülsüm, Mübariz'i her zamanki oturduğu yerinde gördüğünde yüzünü asar. Mübariz ve Behram onun bu davranışına anlam veremeyip onunla beraber yürümeye devam ederler. Mübariz, geçen gün konuştuğu sohbeti devam ettirerek Gülsüm'e *“Nasıl oldu, dün saat kaçtı beni anımsadığında?”* (UKY: 69) diye sorar. Gülsüm yanıt vermez fakat Mübariz ısrarla sormaya devam eder. Gülsüm, en sonunda dayanamayıp Mübariz'e onu hiç anımsamadığını söyler. O, ardından Mübariz'e onun anımsayıp anımsamadığını sorar. Mübariz bunu duyunca şaşırır. Gülsüm, onun şaşırdığını hissedince *“Evet ya, sen demedin mi insanlar birbirini aynı saatte düşünürler?”* (UKY: 70) diye sorar. Gülsüm, sinirlenip onlara veda bile etmeden arkasını döner ve gider. Bu olaydan sonra Gülsüm iki gün okula gitmez. O günden sonra Behram'a hiç gülümsemez. O günden beri Behram, Gülsüm'e karşı kendini borçlu hisseder.

Kehrizli arkın köprüsünün üzerinde geçen o talihsiz olaydan sonra Behram, Mübariz gibi Gülsüm'ü sevdiğini anlar. Behram, Gülsüm'le olan hiçbir anısını unutmaz. Gülsüm'ün ona verdiği 'Bügelek' romanını ömrünün sonuna kadar saklar. Gülsüm,

romandaki ‘Bügelek’ karakterini Behram’a benzetir çünkü bu karakter de Behram gibi uzun boyludur.

Yıllar sonra Gülsüm’ü babası Eryen, Varis adında bir akrabasının yanına, Bakü’ye, lise okumaya gönderir. Gülsüm lise eğitimini bitirdikten sonra filoloji okur. O, filoloji bölümünü bitirdikten sonra Varis’in amcasının oğluyla nişanlanır. Bir yaz tatilinde Gülsüm, köyünün halk edebiyatı ürünlerini derlemek için Venk’e döner. O, ev ev dolaşarak masal, efsane, fıkra vb. türleri toplar. O zamanlar, Behram yıllar sonra Gülsüm’le Kehrizli arkın üzerinde karşılaşır ve selamlaşırlar. Onların karşılaşmasının üzerinden çok zaman geçmeden Mübariz, Behram’ın yanına gelir ve Gülsüm’ün nişanlandığını söyler.

Behram ile Gülsüm’ün ikinci karşılaşması ise bir düğündedir. Behram’ın amcasının oğlu büyük kızını bu düğünde evlendirir. Düğün; şatafatlı, gürültülü ve samimiysizdir. Bu boğucu havadan kaçmak isteyen Behram, hole çıkar. O, holde bir tanıdık aramaya başlar ve sağa sola döner. Behram, tam soluna dönecekken Gülsüm’le çarpışır. Gülsüm’ü görmezden gelmek isteyen Behram bunu yapmaz. Onlar, merhabalaşırlar. Gülsüm, Behram’ı eşi Seyaf’la tanıştırır. Seyaf, Behram’la sohbet ettikten sonra içeriye geçmek ister. Gülsüm’le Seyaf içeri geçer. Behram içeriye geçtiğinde onların bir masa ötesinde oturduklarını görür. Gülsüm’ün yüzünde artık gülümsemesi olmadığı fark eden Behram, içten içe üzülür. Düğünün bitmesine az kala şarkıcı ‘apardılar seller Sara’yı’ türküsünü söylemeye başlar. Bu türküyü Behram ilk kez radyo meydanında Gülsüm’le dinlemişlerdir. Onlar bu türküyü düğünde de dinlerken Gülsüm, Behram’a gülümser. Behram ise bu gülümseyişin veda tebessümü olduğunu biliyordu.

1.3.2. Eryen ve Şiraz’ın Babası Seyit Cafer’in Olayı

Eryen, büyük bir savaşa katılır ve bu savaştan gazi olarak ayrılır. Savaş bittikten iki yıl sonra evine dönebilen Eryen, bu süre zarfında Sibirya’da Almanlar tarafından esir edilir. O, burada bir süre esir kaldıktan sonra bir yolunu bulur ve kaçır. Eryen, Almanların esirliğinden kaçtıktan sonra Belarus’ta Sovyet gerilla birliklerine katılır. O dönem, köy halkının söylentilerine göre Eryen orada evlenip çoluğa çocuğa karışmıştır. Eryen’in babası bu söylentileri duyar ve kendine dert edinir. Eryen’in babası, muhtar

Allahverdi'nin adaşıdır. Allahverdi, köyün emniyet temsilcisidir. O, Kaçak Sultan lakaplı savaşta celp cephesini bırakıp giden bu adamı yakalayarak köyde nam salmıştır. Falcı Peri adında biri Allahverdi'ye oğlunun yaşadığını fakat derin bir kuyunun dibine hapsedildiğini söyler. Allahverdi, bunu duyunca Allah'a dualar etmeye başlar.

Eryen, günün birinde sabahın erken vaktinde köye döner. Onun, köye dönüş hikâyesi çok ilginçtir. Günlerden bir gün Eryen, savaşın birinde esir düşer. O, bir kuyuya hapsedilmiştir. Oldukça sıcak olan bu kuyuda gözleri açılıp kapanan Eryen, karşısında Seyit Cafer'i görür. O, Seyit Cafer'i karşısında görünce çok sevinir ve ondan kendisini bu kuyudan çıkarmasını ister. Seyit Cafer, ondan bu iyiliği karşısında Mackintosh palto ister. O, sözlerini söylerken bilincini kaybeder ve uyandığı zaman kendisini esirlikte bulur. Bu olaydan sonra Belarus'tan evine döner. O, zaman geçmeden evlenir ve Behram Emmi'nin sevdalandığı 'Gülsüm' dünyaya gelir.

Günlerden bir gün Eryen, radyo meydanında kahvede oturan köylüleri selamlar. Bu köylülerin içinde Seyit Cafer de vardır. Seyit Cafer, Eryen'in selamını almaz. Eryen, bu duruma içerlenir ve ona neden selamını almadığını sorar. Seyit Cafer ise ona gitmesini ve iyi biri olmadığını söyler. Eryen, nedenini ona sorar. Seyit Cafer ise ona Mackintosh palto alacağına dair söz verdiğini fakat almadığını söyler. Eryen'in rengi bembeyaz kesilir ve ağlamaya başlar. O, ağlarken Seyit Cafer'den af diler. Eryen, olayın sabahı ona palto almak için kasabaya gider. O, paltoyu kasabada bulamadığı için Bakü'ye gider ve Bakü'nün altını üstüne getirip Seyit Cafer'in istediği paltoyu bulup alır. Eryen, iki gün Bakü'de amcasının oğluyla gezdikten sonra köye döner. O, köye döndüğünde insanların bir tabutun arkasına takılıp gittiğini görür. Bu tabutun içinde olan Seyit Cafer'dir. Eryen, Seyit Cafer'e aldığı paltoyu Şiraz'a verir ve helallik ister.

1.3.3. Dört Yüz Elli Yıl Önce

1657 yılının kış mevsiminde Ali Kumral Yüzbaşı adında biri askerleriyle beraber Mirza Pirkulu isimli şahsiyetin evine misafirliğe gider. Ev sahibi olan Mirza Pirkulu misafirlerini içeriye buyur eder. Misafirleri ise odanın başında duran yeşil kerpiçli sobanın etrafında duvara yaslanmış bir şekilde duruyorlardır. Bunu gören Mirza Pirkulu, onların oturmalarını söyler. Ali Kumral Yüzbaşı, Mirza Pirkulu'nun bu teklifinden sonra

sobanın karşısına geçip oturur. Mirza Pirkulu, bu sırada içeride hazırladığı siniyi sehpaaya yerleştirir. O, daha sonra onları sofraya davet eder.

Ali Kumral Yüzbaşı'yı köyde muhtarlık yapan Kamer Yüzbaşı, ona yönlendirir. Sebebi ise Kamer Yüzbaşı'nın Mirza Pirkulu'nun ilim ve irfan sahibi olduğunu bu yüzden Ali Kumral Yüzbaşı'ya yardım edebileceğini, onun bahsettiği yazıyı bu kişinin okuyabileceğini umut etmesidir. Mirza Pirkulu, bu yazıyı çözebileceğini söyler ve Ali Kumral Yüzbaşı'ndan zaman ister. Bu zaman dolduğunda ise Ali Kumral Yüzbaşı, ziyaretini gerçekleştirir.

Herkes yemeklerini yedikten sonra uykuları gelir. Ali Kumral Yüzbaşı, herkesin bu durumunu görünce konuşamayacaklarını anlar. Mirza Pirkulu ise kitap odasına geçer. O da yatağını döşeğini açar ve uykuya dalar. Uykusuna daldığında rüya görmeye başlar. Bu rüyada ağırladığı iki konuk kırmızı kerpiçli sobanın karşısında bağdaş kurmuş oturuyorlardır. Konuklar iştahlıdır. Ali Kumral Yüzbaşı, diğer konuklar yemek yerken Mirza Pirkulu'ya 'Mir Hasan Ağa' diyerek seslenir ve onunla vadeleştiklerini söyler. Mirza Pirkulu, Ali Kumral Yüzbaşı'nın dediğini duymadan bu yıl yağın karın kuşbaşı karı olduğunu söyler. Ali Kumral Yüzbaşı, Mirza Pirkulu'na bir genç ressama mağaranın içinde bulunan resimleri aktardığı kâğıdı gösterir. Daha sonra Ali Kumral Yüzbaşı, bu yazının bir hazinenin yerini gösterebileceğini söyler ve sözlerine bu hazinenin 'büyücülerin hazinesi' olduğundan bahseder. Mirza Pirkulu, bunu duyunca kalbi hızlı hızlı atmaya başlasa da bunu belli etmez.

Mirza Pirkulu, rüyasında bir sağa döner, bir sola döner ve yarım kalan rüyasını devam ettirir. Rüyanın devamında Mirza Pirkulu sehpanın solunda, konuklar ise sağında oturmuşlardır. Sehpanın üzerinde hiçbir şey yoktur. Ali Kumral Yüzbaşı, elindeki uzunca kâğıdı sehpanın üzerine serer. Mirza Pirkulu, bu kâğıdı görünce rengi değişir. Ali Kumral Yüzbaşı, ona mağaranın dört duvarının da bu kâğıtta çizili olduğunu söyler ve onun mağaraya gitmek istemediğini bu yüzden kâğıdı getirdiğini, burada büyük bir hazine olduğunu söyler. Mirza Pirkulu, sakın bir şekilde ona bu mağarayı nasıl bulduğunu sorar. Ali Kumral Yüzbaşı ise köylerinde bir dağ olduğunu, bu dağın yamacında ise köye giden bir yol bulunduğunu söyler. O, bu mağaranın girişinin dar fakat içinin geniş olduğunu söyler. Ali Kumral Yüzbaşı, bu mağarayı koyun ve kuzuların kan izlerini takip ederek bulduklarını söyler. Bu mağaranın önünde ise bir taşın olduğunu ve parladığını da söyler.

Mirza Pirkulu, bu olayın garip olduğunu söyler.

Anlatılan bu rüyadan sonra Ali Kumral Yüzbaşı'nın ve Mirza Pirkulu'nun rüyasına yaralı bir kurt girer. Bu yaralı kurt, mağarayı kendine mesken eden yaşlı kurttur. Kurt, odaya girer ve mavi kerpiçli sobanın sol tarafına yere uzanır. Kurdun bu haline konuklar şaşırır.

Mirza Pirkulu, Ali Kumral Yüzbaşı'ya hayvanın yarasını sarmalarını söyler. Ali Kumral Yüzbaşı, ona hangi yarayı diye sorar. O, şaşkınlık içinde kurdun yanına gider ve kafasına ellerini sürer. Mirza Pirkulu, bu duruma memnun olur ve ona sevap olduğunu söyler. Mirza Pirkulu, kurtla bir süre bakışır, sonra yerine geri döner. Ali Kumral Yüzbaşı ise kurdu son defa sevdi ve elinde bir anda beleren kana bulanmış ok ucunu mavi kerpiçli sobanın içine alevlerin ağzına atar. Böylece Mirza Pirkulu, rüyasından irkilerek uyanır. Başını minderden kaldırıp uykulu gözleriyle pencereye bakar.

Günlerden bir gün Mirza Pirkulu, Ali Kumral Yüzbaşı'nın ona verdiği kâğıdı dikkatlice incelemeye başlar. O, bu resimde bulunan nakışları teker teker inceler. Nakışları dikkatlice inceleyen Mirza Pirkulu, dışarıdan kurt ulumasına benzeyen bir ses duyar. Ali Kumral Yüzbaşı, ona yazılar hakkında ne düşündüğünü sorar. Mirza Pirkulu ise bu yazıların çok garip olduğunu söyler.

Mirza Pirkulu, 'Sırların Serüveni' adlı bir kitap yazmıştır. Bu kitabı yazdığı zaman üstadı Mevlana Mir Haşim Derdeçare'nin kendine anlaşılmayan ve karanlık bir sorunun üzerine ışık salmak istediğinde önce bilinmeyen içindeki tekrarlanan noktaları arayıp bulmasını söyler. O, Ali Kumral Yüzbaşı'na bu sözü söyler. Ali Kumral Yüzbaşı ise o anahtar bulup yerleştirmesini ona söyler. Mirza Pirkulu, ona bu yazının çiçeğe benzediğini der. Ali Kumral Yüzbaşı, sanki ilk defa görüyormuş gibi gözlerini bu yazıdan alamaz ve Mirza Pirkulu'na yüzünü dönüp bu çiçekleri fark etse bile okuyamayacağını söyler. Mirza Pirkulu, bu yazıyı kendinin okuyamayacağını ve büyücü olabileceğini söyler. Mirza Pirkulu'nun rüyası karışmaya başlar. Onun rüyasına yine bir kurt girer. Bu kurt inler, mırıldanır ve tırnaklarıyla döşemeyi tırmalar. Mirza Pirkulu, onu izlerken aniden bir kapı açılır ve gözleriyle içeriye davet eder. Mirza Pirkulu, 'bismillah' der ve kalkıp kurdun karşısına çömelir. Burada 'ruhum nereye, cismim oraya' diyerek kurdun gözlerinin içine girer ve o anda kendini karanlık bir mağaranın içinde bulur. Bu mağaranın

dört tarafı çiçekli yazıyla kaplıdır. O, bu mağarayı dolaşarak çıkmak ister fakat mağara onu dışarı bırakmaz.

Mağaranın içinden sesler ona bu yazılara insan nefesinin dokunmaması gerektiğini eğer biri dokunursa bu yazıların dağılacağını söyler. Mirza Pirkulu, kurdun gözünün içinden çıkarak yeşil kerpiç sobalı odaya döndüğünde yorgundur. Soluğunu zorlukla alarak o sadece ‘hatırlamaya kimse kalmadı’ kelimesini okuyabildiğini söyler. Ali Kumral Yüzbaşı, hazinenin nerede olduğunu sorar. Mirza Pirkulu, ona bakmaya cürret edemez. O henüz rüyadayken gözlerini yumar ve bu iki kişinin giremeyeceği başka bir rüyaya gider.

Bu rüya Mirza Pirkulu’nun alıştığı bir rüyadır. Rüyada bir dere vardır. Bu dere yemyeşil, çiçeklerin ve bülbüllerin olduğu bir deredir. Burada yılın her mevsiminde ılık bahar havası vardır. Bu derenin etrafında bulunan ağaçların altında oturan bilgeler oturup sohbet ederlermiş. Bu insanlar her zaman huzurlu ve sakinlermiş. Bu kişilere büyücü adı verilirmiş. Bu büyücüler sadece Mirza Pirkulu’nu gördüğü zaman derenin öte yanındaki hayatı anımsarlarmış. Büyücüler Mirza Pirkulu’nu gördükleri zaman sürekli geldiği yeri sorarlarmış. Rüyanın bu kısmında Mirza Pirkulu’nun her vakit kalbi sıkışır ve onlar uyan biz rüyadayız diyerek destek olmaya çalışırlarmış. Onun amacı, büyücülerden hazinelerinin yerini öğrenmektir. O rüyanın bu kısmında sürekli uyanır.

Mirza Pirkulu’nun rüyaları gördüğü günün ertesi gün; Ali Kumral Yüzbaşı, genç yoldaşlarıyla geldikleri yere dönerler. Mirza Pirkulu, misafirlerinin arkasından hızlıca kapıyı kapatır ve soğuk havayı içine çeker. Ali Kumral Yüzbaşı, yol arkadaşına yarın Şah’ın topçu birliğine katılmasını ve artık onu kandırmamasını söyler. Bir rivayete göre Mirza Pirkulu’nun gerçek adı Hacı Mir Hasan Ağa’dır. Bu kişi rüya yorumu yaparak ün kazanmıştır. O, bazı kişilerin rüyalarına girebilir. Bunu nasıl başardığı konusunda bir bilgi yoktur.

1.3.4. Bilimler Akademisinin Kütüphanesi- Papağanlı Salon

Papağanlı salon adını kitap sevmeyenlerin kitap dostlarıyla söyledikleri “papağanlık yapma” sözünden almıştır. Burada kapının giriş kapısının yanında duvara asılmış bir antika saat ve bu antika saatin yanında bulunan renkli bir papağan bulunur. Başka bir salonda ise “ku-ku” isimli kuş saat kaç olursa o kadar “ku-ku” diyormuş.

“Kuku” kuşunun hikâyesi “Kruşçev” dönemine dayanır. Stalin’in öldüğü dönemlerde “Hasan” adında bir saatçi “ku-ku” kuşunu inceler ve bunun aynısını yapmaya karar verir. Hasan, bir kuşu alır ve öyle bir hale sokar ki saat kaç olursa olsun kafasını bir kutunun içinden çıkartarak “ku-ku” der.

Papağanlı salonun ziyaretçisi çoktur. Ünlü bilim adamlarından tutunda ‘genç piranalar’ olarak adlandırılan akademisyen grubu bu salonu mesken edinir. Sosyal bilimler enstitüsü de burada ‘Birleşik Bilim Kurulu’ toplantısını burada yapmaya karar verirler. Böylelikle çiçekli yazı ile ilgili toplantıları yapılmaya başlanır. Enstitülerin çiçekli yazıya ilgileri büyüktür. Bu sebeple her enstitü kendi alanından bir araştırmacının bu yazıyı okumasını ister.

Çiçekli yazıyla ilgili son toplantı da yazıyı kimin okuyacağına karar verilecektir. Son toplantıdan bir gün önce Dil ve Düşünce Enstitüsü kısa bir görüşme gerçekleştirir. Bu toplantı çiçekli yazının kimin okuyacağı ile ilgilidir. Cafer adında bir hocanın ölümünden etkilenen Dil ve Düşünce Enstitüsü bu yazının uzaktan uzağa okunamayacağına karar verirler. Böylece adaylar birbirleriyle yarışmaya başlar. Profesör, bu konuda F.G.’ye güveniyor ve yazıyı okuyabileceğine inanıyordu. İlk önce konuşmak için Vahit Bey söz ister. Zabite Hanım’ın gözü Ayhan Beyde de olsa Vahit Beyi dinler. Vahit Bey, çiçekli yazıyla ilk ilgilenen kendi enstitüsü olduğunu söyler ve ilk başarısız okumada bu kurulun toplanmasını öfkeyle karşılar.

Vahit Bey, yazıyı okumak için köye gönderilecek kişinin dilci olmasını da sözlerinin arasına ekler. Zabite Hanım, Profesöre tek bir aday ile seçime çıkmaları gerektiğini söyler. Vahit Bey, Zabite Hanım’ın fikirlerini önemsemediği için onun sözünü yarıda keser. O da tek bir aday seçmeleri gerektiğini söyler. Onlar sözünü bitirdikten sonra Neriman Hoca da Vahit Beyin ve Zabite Hanım’ın fikirlerine katılır. Neriman Hoca bu yazıyı okuyabilecek kişinin F.G. olduğunu sözlerinin arasına ekler. Vahit Bey ve Zabite Hanım da F.G.’nin adaylığını destekler.

F.G., çalışkan bir öğrencidir. O, doktora tezi için “her gün en az bir cümle” ilkesiyle çalışma düzenini belirlemiş ve Ayhan adında bir hocanın kurduğu ‘genç piranalar’ adlı topluluğun resmi olmayan lideri haline gelmiştir. F.G., onların bu konuşmalarını sabırla dinliyor ve sessiz kalıyordu. Profesör, F.G.’ye bu yazıyı çözmek için önerisini sorar.

Böylelikle F.G, sessizliğini bozar. O, çiçekli yazının içinde bulunan anahtar kelimenin bulunmasını önerir. F.G., daha sonra mağarayı bulan Behram Emmi ile konuşarak ipucu toplamayı da önerilerine ekler. F.G., sözlerini bitirdikten sonra Profesör, ona oturmasını söyler. Ertesi gün ‘Birleşik Bilim Kurulu’ toplantısı gerçekleşir. Bu toplantının açılış konuşmasını Patriarh adında bir hoca yapar. Patriarh, konuşmasında bu yazının leçeklerinde bir tarihin barındığını ve bu yazının tarihinin Stiks nehrine kadar gidebileceğini söyler.

Patiriak sözlerini bitirdikten sonra konuşmacılar sırayla konuşmaya başlar. Dört konuşmacı düşüncelerini anlattıktan sonra sıra F.G.’ye gelir. Başkanlık divanında oturan kendilerine MAM (Profesör, Patriarh ve Aslanzade) adını veren bu üçlü dört konuşmayı da ilgisizlikle dinledikten sonra F.G.’yi ilgiyle dinler. Patriarh, F.G.’nin konuşmasını dinlerken onu desteklediğini söyler. Aslanzade, Patriarh bunu söylediğinde ses çıkarmaz. F.G., konuşmasını bitirdikten sonra Profesör, F.G.’nin seçildiğini ilan eder.

Kurul toplantısı bittikten sonra F.G., Profesöre minnetini dile getirir ve daha sonra gözleriyle çıkanları uğurlar. O, bu sırada Zabite Hanım’ın ve Patriarh’ın arka bahçeye çıkan kapının önünde bir konu üzerinde hararetli olarak konuştuğunu görür. F.G., uzaktan uzağa onları izlerken Patriarh’ın ve Zabite Hanım’ın bahçeye doğru çıktıklarını görür.

Uzun süredir Patriarhla konuşmak isteyen F.G., cesaretini toplayıp onunla konuşmaya gider. F.G.,yavaşça Patriarh’ın oturduğu banka yanaşır ve ona teşekkür eder. O, daha sonra aklında dönüp dolaşan Stiks nehrinin bu yazıyla bağlantısı olup olmadığını sorar. Patriarh, F.G.’nin sorduğu soruyu ilginç bulup bahçeden sokağa doğru çıkar. F.G., onu takip eder. Onlar, Edebiyat Müzesinin önüne gelene kadar konuşurlar. Patriarh, deniz kıyısından yürüyerek eve gittiğini ve gelmek zorunda olmadığını söyler. F.G. ise onunla beraber yürüyebileceğini söyler.

Patriarh, F.G’ye Hüngür mağarasının sırrı hakkında bir şey duyup duymadığını sorar. F.G., duymadığını fakat onun Hüngür Raporu adlı makalesini ezbere bildiğini söyler. Patriarh, aslında Hüngür mağarasının kesin tarihinin Stiks nehrine kadar uzanmadığını ve Stiks nehrinin Aidoneus saltanatı arasında net bir çizgi çizdiğini der. Patriarh, sözlerine çiçekli yazının Stiks nehrine kadar götürebileceğini ekler. Onların

çiçekli yazı hakkında konuşmaları bittikten sonra Patriarh, Molla Gülali adında medrese hocasının anlattığı hikâyeyi ona anlatır.

Bu hikâye Yunan Mitolojisinin kahramanları olan Peleus ile Fetida'nın düğünüdür. Bu düğünde Eris adında bir nifak tanrıçası, diğer tanrıçalar arasında sevilmez. Bu sebeple onlar, Peleus ve Fetida'nın düğününde huzursuzluk çıkmaması için onu davet etmezler. Bu öğrenen Eris, hırslanır. O, Kheiron'un mağarasında olan düğünü hırsla izler. O, daha sonra hırsına yenik düşer ve aklına gelen planı uygular. Eris, Hesperislerin bahçesinden bir altın elma koparır ve Kheiron'un mağrasına gider. O, defne ağacının bir dalını kopararak elmanın üzerine 'güzeller güzeline' yazar. Eris, bu elmayı Hera, Afrodit ve Athena üçlüsünün ortasına atar. Bu elmayı Poseidon görür ve sesli bir şekilde üzerinde bulunan 'güzeller güzeline' yazısını okur. Hera, Afrodit ve Athena; bu elmanın kendisine ait olduğunu düşünür ve tartışırlar.

Zeus, bu tartışmadan ötürü sinirlenir. O, bu duruma çözüm olarak Truva hükümdarının oğlu Paris'in bu elmayı kime vereceğine karar vermesini ister. Paris, bir çobandır. O, bu mesleği sevdiği için yapar. Paris, yine bir gün ailesinin koyun sürünü otlatırken bir taşın üzerine oturur. Ağaçları izleyen Paris, oturduğu yere doğru üç tane kadın geldiğini görür. Bu kadınlar çok zaman geçmeden Paris'in yanına varırlar. O, bu kadınları görünce bunların tanrıça olduklarını anlar. Tanrıçalar, Paris'e kendilerini Zeus'un gönderdiğini der. Tanrıçalar olanı biteni anlattıktan sonra bu elmayı içlerinden birine vermesi gerektiğini söyler. Paris, seçim yapmakta zorlanır. Hera, Paris'e birer hediye sunmalarını söyler. O sözlerine Paris kim hediyesini seçerse elmanın o tanrıçanın olacağını da ekler. Bu fikir Paris'in hoşuna gider ve bütün tanrıçalar hediyelerini ona sunmaya başlarlar. Athena, onu dünyanın en bilge insanı yapacağını söyler. Hera, onu tüm Asya'nın hükümdarı yapacağını söyler. Afrodit ise dünyanın en güzel kadınına kavuşturacağını söyler. Paris, Hera'nın hediyesini kabul eder ve Asya'nın hükümdarı olur.

Bu miti F.G.'ye anlatan Patriarh, deniz tarafından gelen rüzgârın iyice kuvvetlendiğini hisseder. O, rüzgârdan korunmak için saçlarını eliyle tutar. Daha sonra F.G.'ye paralel dünyalara inanıyorsa bu hikâyenin ona çok şey açıklayacağını söyler. F.G., onu başıyla onaylar. Patriarh ayağa kalkmadan önce Helena'nın, Afrodit'in ve

Hera'nın bu dünyada yaşadığına inanmasını söyler. Onlar, yürümeye devam ederken Patriarh, F.G.'ye Molla Gülali'nin rüyasını anlatır.

1.3.5. F.G. İle Behram Emmi'nin Aynı Rühayı Görmesi

F.G., Behram Emmi'ye Afak'ın durumundan bahsettikten sonra onun bedenini derin bir uyku sarar. O, odasına geçer, uyur ve uyur uyumaz bir rüya görmeye başlar. Behram Emmi de uykuya dalar ve o da bir rüya görmeye başlar. İkisinin gördüğü bu rüya aynı rüyadır. Bu rüya da büyük televizyon ekranına renkli elbiseler giyen ve papağana benzeyen bir kadın yansır. Bu kadın haber bülteninin sunucusudur. Bu kadın haberleri sunmaya başlasa da sesi gelmez ve bir süre sonra onun sesi gıcırıltılı ve tiz bir şekilde gelir.

Sunucu, haberin son kısmında verilen hava durumunda gökyüzünden deve yağacağını söyler. F.G., bunu duyunca iki gün önce de aslan yağdığını hatırlar. O gün aslanları zapt edebilmek için hayvanat bahçesindeki kafeslere kapatırlar. Bir büyüünün etkisinde olan aslanlara burada bulunan kafesler yetmez ve Bilimler Akademisi başka çözüm yolları arar. Bilimler Akademisinden bazıları aslanların eğitilerek savaşı birlikleri kurma önerisini sunarken, bazıları geniş bir hayvanat bahçesi kurmayı önerirler. Deri-Kürk Şirketi ile Özgür Düzlem sivil toplum örgütü, aslanları öldürerek derilerini kullanmayı önerirler. Hayvanları Koruma Konseyi ile Eğitim Bakanlığı ise bu aslanlar için okul kurmayı önerirler. F.G., rüyanın bu kısmında 'sanki çocuk yuvası kuruyorlar' diye mırıldanırken Behram Emmi, 'bu başka mesele' der ve yastığını düzeltir. Bunları rüyada F.G. aklından geçirdikten sonra deve olayına şaşırır.

Develer yukardan aşağı şehre yağarken 'büyücüler' bütün güçlerini aslanlara kullandığı için yorulurlar. Bu sebeple yetkililer büyücülerini çağırma konusunda tereddütte düşerler. Yetkililerin başka çaresi kalmayınca tereddütlerini bir kenara atıp büyücülerini tekrardan çağırırlar. Büyücüler tekrardan şehre varırlar fakat onların büyüleri istenilen kadar etkili olmaz. Onlar çözüm olarak 'Magnus-180' adlı bir elektronik aracı bulup getirirler ve develeri bunlara bindirirler. Böylelikle develer 'Magnus-180' adlı elektronik araca binip hayvanat bahçesine varırlar.

Hayvanat bahçesinde bulunan aslanlar, ağızlarının suyunu akıtarak develere bakarlar. Hayvanat bahçesinin etrafında oturan 'insasanlar' bu durumu izlerler. Yaşlı bir

insasan torununa ‘deve etinden iyi kutap olur’ der. Bu çocuk dedesi bunları derken develere bakmak istemez ve ağlar. Çocuk, dedesine deveyi istemediğini ‘çöldeki gemi’ adlı filmin başlayacağını söyler ve eve dönmek için yol alırlar. Dede ve torun ‘damdabacalar sokaktaki’ evlerine varırlar. Onlar kapıyı çalarlar ve çocuğun annesi kapıyı açar. Çocuk hemen içeriye koşar ve virvizual ekranı açar. Filmin etkisine kapılan çocuk, bir anda ekranın alt kısmında olan düğmeye basar. Filmde bulunan gemi, bir anda odaya girer. Bu geminin burun kısmından bir yol açılır ve içeriye doğru yürüyen bir deve görülür. Çocuk bu deveyi istiyorum diyerek bağırır. Dede ise deveyi geri göndermeleri gerektiğini söyler. Çocuk dedeye direnmeye başlar. Çocuğun annesi, mutfaktan içeriye gelir. O, çocuğu ikna etmeye çalışır fakat çocuk inadından vazgeçmez. İlmırlı bir şekilde davranan anne, çocuğa deveyi bir günlük alabileceğini ve ertesi akşam geri göndereceğini söyler.

Çocuğun annesi, devenin hırçınlaşacağını tahmin edemez. Deve, birden bire bahçeden çıkar ve hayvanat bahçesine doğru yürür. Çocuk ise devenin peşinden hayvanat bahçesine kadar gider. Deve hayvanat bahçesinin önünde ‘ay şeridinin’ açıldığını görür. Büyücüler, bu şeritten son deveyi geçiriyorlardır. Deve, ay şeridine girmeye çalışsa da giremez ve yere çakılır. Aslanların bu sırada kafesleri açılıp serbest bırakılır. İntikam hırsıyla dolan aslanlar, bu deveyi ve çocuğu görürler. Onların etrafını saran aslanlardan korkan çocuk insasan, kısılıp kalırlar. Aslanların içinde bulunan yaşlı bir aslan ‘bunu yapmayacağız!’ der. Yaşlı aslanın sözünü dinleyen aslanlar bir sıra oluştururlar ve şehrin çıkışına doğru ilerlerler.

Büyücüler, develerin tamamını hayvanat bahçesine toplarlar. Onlar aslanların develere zarar vereceğini düşünerek endişeye kapılırlar. Kent Konseyi İnsanlarla Hayvanlar Arasındaki Anlaşmazlıkların Çözüm Komisyonuna başvurma kararı alan büyücüler, bu heyetteki bir üyenin önerisini kabul ederler. Bu öneride bir araç belirlenip aslanların develere dokunmamaları konusunda ikna edilecektir. Büyücülerin güçleri yerine geldiğinde ise artık develerin kaderlerini belirleyebileceklerdir. Onlar, aslanları savana kurma vaadiyle kandırarak işlerini kolaylaştıracaklardır.

Aslanlar, kafeslerini açtırmak için ‘Çözüm Komisyonuna’ başvururlar. Bu talebi Çözüm Komisyonu mantıklı bulur ve aslanların kafeslerini açarlar. Develer ise büyücülerin yaptığı efsunun hâlâ etkisindelerdir ama yine de aslanlardan ürkerler.

Nihayet ay akşamı zamanı gelir ve develer rahat bir nefes alırlar. Büyücüler ise güçlerini toplamışlardır ve aslanlara doğru giderler. Aslanlar, büyücülerin kokusunu alırlar ve savana yalanmış diyerek kargaşa ve gürültüye yol açarlar. Büyücüler, hızlı davranarak aslanların aklını başından alıp kafeslerine yeniden doldururlar. Aslanların, göz kapakları ağırlaşır uykuya dalarlar. Uyuyan aslanlar, kendilerine geldikten sonra kafesleri açılır ve şehirden dışarı çıkarlar. Böylelikle F.G., uyanır.

F.G., gördüğü bu rüyayı Behram Emmi'ye anlatmak ister. F.G., bu rüyayı görürken Behram Emmi, Venk dağına çıkar ve mağaraya gider. Mağara ruhuyla konuşmayı ümit eden Behram Emmi, 'gelir mi gelmez mi?' diye aklından geçirirken bir anda 'niye geldin?' diye bir ses duyar. Behram Emmi, sakın bir ses tonuyla onunla anlaşma yapmaya geldiğini söyler. Ardından o, F.G.'nin yazıyı okumasına müsaade etmesini söyler. Mağara ruhu, bu yazıyı kimsenin okuyamayacağını buna izin vermeyeceğini söyler. Behram Emmi ise mağara ruhuna sahte bir anahtar kelime söylemesini ister. Mağara ruhu, sahte anahtar kelimenin karşılığında bir kurban ister. Behram Emmi, kurbanın kendisi olacağını söyler.

Behram Emmi, mağaradan eve dönerken Mübariz Efendi'nin ziyarete geldiğini görür. Avludan aceleyle girip terasa çıkar ve Mübariz Efendiyi ve F.G.'yi görünce yağmur yağdığı için içeri geçmelerini söyler. Mübariz Efendi ve Behram Emmi sohbet ederken F.G.'nin aklı Afak'tadır. Mübariz Efendi, F.G.'nin durumunu fark edince Behram Emmi'nin yüzüne bakıp 'ne oldu buna' sorusuyla kafasını sallar. Behram Emmi ise Mübariz Efendi'ye çay isteyip istemediğini sorar. Mübariz Efendi evde çay içtiğini söyler. O, fazla beklemeden ayağa kalkar ve Behram Emmi'nin onu uğurlamasına izin vermeden yanlarından ayrılır. F.G., Mübariz Efendi gittikten sonra Behram Emmi'ye Afak'la dört yıl önce tanıştıklarını söyler. O, ardından Moskova'da tanıştıklarını ve Afak'ı metroda gördüğünü söyler. F.G., Afak'la ilgili anılarını anlattıktan sonra ona bir rüya gördüğünden bahseder. Behram Emmi ise ona vaktin geç olduğunu ve geceleri rüyaların anlatılmayacağını söyler.

F.G., Behram Emmi'ye Afak'la ilgili anılarını anlattığı günün ertesi günü gördüğü rüyayı Behram Emmi'ye anlatır. Behram Emmi şaşırarak ona kendisinin de aynı rüyayı gördüğünü söyler. F.G. içinden belki de o çocuğun kendisi olduğunu ve dedenin de

Behram Emmi olduğunu geçirir. Bu sırada Behram Emmi sessizliğini bozar. O, F.G.'ye anahtar kelimeyi bulduğunu söyler. Behram Emmi, ona vahiy gibi bir şey geldiğini belirtir. F.G., heyecanlanır ve sessizce o sözcüğün ne olduğunu sorar. Behram Emmi ise ayağa kalkar ve bahçeye çıkmalarını söyler. Onlar bahçeye çıktıklarında Behram Emmi, F.G.'ye anahtar kelimenin 'karaağaç' olduğunu söyler. F.G., böyle bir cevap beklemeydi. O, içten içe bu işe emek vermediğini düşünür ve sevincini yaşayamaz. Uzun bir süre içindeki sorularla boğuşan F.G., Behram Emmi'ye anahtar kelimenin bu olamayacağını çünkü yazının leçeklerindeki sayının bir anlam ifade ettiğini söyler. Behram Emmi, ona 'ses harf değil mi?' diye sorar. F.G., ona hayranlıkla bakarak yazılışının 'karaağaç' okunuşunun 'karaç' olduğunu söyler. Behram Emmi, 'ğa' hecesinin neden yok olduğunu sorar. F.G. ise 'ğa' hecesindeki 'ğ' harfinin telaffuz sırasında düştüğünü söyler.

F.G., bunları Behram Emmi'ye anlattıktan sonra mağaraya gitmek istediğini söyler. Behram Emmi, onu yalnız bırakmak istemez. Onlar ertesi gün mağaraya giderler. F.G. elindeki kopyayla duvardaki yazıyı karşılaştırır. O, daha sonra harfleri leçeklere yerleştirir. Daha sonra Behram Emmi'ye ilk leçeğin üzerinde bulunan 'c' harfini gösterir ve daha sonra bu harfi gördüğü yerde 'k' olarak okuması gerektiğini söyler. F.G., ikinci leçeğe dokunarak 'a' olarak değerlendireceğini ona söyler. F.G., artık anahtar kelimenin karaağaç olduğundan emin olur. Behram Emmi, F.G. bunları anlatırken mağara ruhunun orada olabileceğini düşünür. O sırada mağaranın içindeki bir taş ışık saçmaya başlar. F.G. burada garip şeyler olduğunu fark eder. O, odaklanamadığını fark edince Behram Emmi'yle beraber mağaradan çıkarlar.

Bu olaydan iki gün sonra F.G. yazıyı okumaya başlar. O, saat geç olunca yorulur ve uykuya dalmaya başlar. F.G. uykusundan bir öksürük sesiyle uyanır. O, bu öksürük sesinin Behram Emmi'ye ait olduğunu anlayınca yanına gider. Behram Emmi'nin halini gören F.G., telaşlanmaya başlar. Onun telaşını dindirmeye çalışan Behram Emmi ise yazının son halini sorar. F.G. ise yazıyı çözmeye başladığını ve ona karşı minnetini anlatır.

F.G., Behram Emmi'nin bu halini görünce uykusu kaçır. Behram Emmi'ye iki gün sonra Afak'ın geleceğini bir fırsat bulup söyleyemeyen F.G., Behram Emmi'nin hasta haliyle misafir ağırlayamayacağını düşünür. O, bu düşünceler içinden çıkar ve Afak'ın

geldiği zaman ne yapacağını düşünmeye karar verir. F.G bir yandan yazıyı okur bir yandan da Behram Emmi'nin öksürüğünün nedenini düşünür. O gün içerisinde F.G., yazıyı okur ve Behram Emmi'ye sevinçle haber verir. Behram Emmi, yastığını dikleştirir ve F.G.'ye yazıyı okumasını söyler. F.G., yazıyı okurken Behram Emmi derinden ahlar çekmeye başlar.

Akşam sekiz civarında Mübariz Efendi aceleyle koşup gelir. Behram Emmi'nin odasına girer ve sohbet ederler. Sohbetin sonunda Mübariz Efendi, Behram Emmi'den af diler. Behram Emmi ise 'Allah bağışlasın ben seni çoktan bağışladım' der. Mübariz Efendi böylece Behram Emmi'nin odasından ayrılır. Behram Emmi'nin evinden ayrılmadan önce Mübariz Efendi F.G.'ye onun durumunun iyi olmadığını söyler.

F.G., Mübariz Efendiyi uğurladıktan sonra Behram Emmi, onu yanına çağırır. O, Behram Emmi'nin yanında gidince onun elinde bir kitap görür. Behram Emmi, bu kitabı beyaz bir mendilin arasına koyar ve F.G.'ye verir. Bu kitap Voynich'in meşhur Bügelek romanıdır. F.G., bunu neden verdiğini sorar. Behram Emmi ise gece yarısı olmadan öleceğini ve ölümünden sonra ışığı yakıp söndürürse Mübariz'in hemen geleceğini söyler. Saat on bir civarında Behram Emmi ölür. F.G., ışıkları yanıp söndürür. Mübariz Efendi hemen çoban kalpağına gider. Mübariz Efendi, beyaz bir nevresim alıp Behram Emmi'nin üzerine örter.

Bir gün sonra, Behram Emmiyi defnederler. F.G. ve Behram Emmi, mezarlıktan geri dönenleri eve davet ederler. Tükez kadın çay demleyip helva pişirir ve misafirlere ikram eder. Behram Emmi'nin kimsesi olmadığı için geleni gideni de azdır. Mübariz Efendi konukların arasında otururken Fatiha ve salâvat okur. O, iki gün sonra üçüncü gün aşının verileceğini söyler. Konuklar ise bir bardak çay içip baş sağlığı verirler. Evdeki misafirler teker teker gittikten sonra F.G. ve Mübariz Efendi bir süre yüz yüze bakarlar. Daha sonra onların aralarındaki sessizliği Mübariz Efendi bozar. O, F.G.'ye üçüncü gün ve kırkıncı gün ölü aşının verildiğini söyler. Mübariz Efendi, belirttiği günlerde geleceğini de sözlerinin arasına ekler ve eşi Tükez kadın ile beraber Behram Emmi'nin evinden ayrılırlar.

Ertesi gün Afak ile F.G.'nin yakın arkadaşı Ayaz köye gelirler. Mübariz Efendi ve Tükez kadın, Afak ile Ayaz'ı karşılarlar. Mübariz Efendi, Afak'ı Gülsüm'e benzetir ve

geçmişı hatırlar. Düşünceler âleminde çıkan Mübariz Efendi bu sefer onlarla sohbet etmeye başlar. O, çiçekli yazıdan, F.G.'den ve Profesörden bahseder. F.G., bahçe kapısını açmaya gelince Afak ile Ayaz'ı görür ve hiçbir şey olmamış gibi sırtını onlara dönüp eve girer. Afak, F.G.'nin bu tavrına bozulur. Daha sonra Afak ve Ayaz, F.G.'yi takip edip evin içine girerler. F.G., misafirlerin (Afak ve Ayaz'ın) ayakta olduğunu fark edince onlara yer gösterir ve çay demleyeceğini söyler. Herkes bir yer bulup oturduktan sonra Ayaz, Behram Emmi'ye ne olduğunu sorar. Mübariz Efendi hastaydı diyerek konuyu kapatır. O, daha sonra şehirde neler olup bittiğini sorar. Herkes sustuktan sonra Mübariz Efendi, 'alın yazısı böyleymiş, buraya kadarmış' diyerek mırıldanır. Afak ile Ayaz, Mübariz Efendi'ye baş sağlığı diler. Bu sırada hem Behram Emmi'yi dinleyen hem de F.G.'nin yanına gitmek isteyen Afak, sobanın üzerinde bulunan çaydanlığı alıp terasa çıkar. Afak, F.G.'yi görünce arkasından sarılır ve merhaba der. F.G.'nin aksi hali bir anda yok olur.

Herkes çaylarını içtikten sonra Mübariz Efendi, ayağa kalkar ve vedalaşmaya başlar. Bu sırada Afak, Mübariz Efendi'yi durdurup biraz daha kalmasını söyler. F.G., bu arada çiçekli yazıyı okuduğunu ilan eder. Ayaz, bağırarak yerinden zıplar. Mübariz Efendi ise sessizliğini korur.

Bir süre sonra Mübariz Efendi, boğazı düğümlenerek biliyorum der. F.G., Mübariz Efendi'ye geç kalmışlık hissiyle bakar. F.G., nihayet çiçekli yazıyı okur. Ayaz, bu yazının telgrafa benzediğini öfkeyle söyler. F.G., defterini kapatır. Afak, bu gergin ortamı yumuşatmak için F.G.'den su ister. Uzun süre geçmeden Ayaz, yine F.G.'ye sinirlenir ve bir türlü çiçekli yazının içeriğinin böyle olmasına inanmak istemez. F.G., Ayaz'ın bu tepkisine kayıtsız kalmaz ve ona 'benim suçum ne?' der. Afak, F.G. ve Ayaz öylece yüz yüze bakarlar. Bu olayın üzerinden günler geçer ve Afak ile Ayaz, misafirliklerinin üçüncü gününde şehre dönme kararı verirler. Böylece F.G, çoban kalpağında yalnız kalır. Tek kaldığı için düşünme imkânı bulan F.G., Behram Emmi'nin neden öldüğünü sorgulamaya başlar.

1.3.6. Afak İle F.G.’nin Tanışması ve Moskova Anıları

F.G., Afak’ı metroda görünce onunla tanışmak ister. Onun dikkatini çekmek için Rusça müsaade ister. Afak ise şaşırarak ona bakar ve neye müsaade etmeliyim diye düşünür. F.G., bu sefer de Azerbaycan Türkçesiyle “Bakü’den mi geldiniz?” diye sorar. Afak, nereden bildiniz diye ona karşılık verir. Onlar bu sohbetten sonra metrodan iner. Hava yağışlı olduğu için yerler kaygandır bu yüzden F.G., düşe kalka Afak’ı durağa götürür ve ona eşlik etmek ister. Afak ise buna gerek olmadığını söyler. O, daha sonra tramvaya binip F.G.’ye el sallar.

Ertesi gün, F.G. havanın soğukluğunu göze alarak Afak’ı Merkez Postanesi’nin önünde bekler. O, Afak’ın gelmeyeceğini düşünerek kendi kendine hayıflanır. Biraz süre geçtikten sonra Afak gelir. Afak, soğuktan donan F.G.’ye neden içeride beklemediğini sorar ve ona gülümser. Aynı gün içerisinde onlar Moskova’da bulunan Özbek restoranına giderler. Onlar, Gürcü şarabı içer ve sohbet ederler. O gün F.G., Afak’a çiçekli yazıyı anlatır. Afak ise o yazıyı onun okuyacağını ve bunun içine doğduğunu söyler. Onu sözleriyle yüreklendiren Afak’tan, F.G. giderek daha da çok hoşlanmaya başlar.

1.3.7. F.G.’nin Günlüğünden

F.G., günlüğünde mağaraya ilk girdiği zamanı, çiçekli yazıyı ilk gördüğü zamanı ve bu yazıyı gördüğü günün akşamında Behram Emmi’yle yaptığı sohbetleri anlatır. Bu konuları tekrardan hatırlayan F.G., yazıyı okuduktan sonra başından geçen olayları günlüğünde anlatmaya başlar. Yazıyı okuduktan sonra Dil ve Düşünce Enstitüsünde Profesörün yanına giden F.G., ondan terfi aldığını duyar. Daha sonra Profesör, Hüngür Mağarasının tarihinin Günortaç ile bağlantılı olduğunu söyler. F.G., Günortaç’ın Oğuzların eski başkenti olduğunu ve Dede Korkut destanında adının geçtiğini söyler. Daha sonra Profesör, Hüngür metnin milattan önce I. ve III. yy. içerisinde şimdiki Ermenistan SSCB topraklarında yaşayan eski Oğuzların başkenti Günortaç yakınlarında bulunan bir mağaranın içinde bulunan yazı olduğunu söyler. Patriarh’ın Stiks nehrinin Hüngür Mağarasında bulunan yazıyla ilişkilendirmesini Profesör saçma bulur. Profesör sözlerini Behram Emmi’ye yazık olduğunu söyleyerek bitirir.

F.G., Venk Dağından döndükten dört ay sonra Gülsüm'e Behram Emmi'nin mirasını vermeye gider. Bu miras Bügelek romanıdır. 7. Bölgedeki halk pazarının karışışındaki binaya ulaşan F.G., avluya girer.

Avlunun içerisinde bir çocuk yuvası görür. Bu çocuk yuvasının bahçesi çitlerle örölmüştür. F.G., bahçenin içinde iki kız çocuğı ve bir de yaşlı kadın görür. Yaşlı kadın, elindeki kitabı okurken bir yandan da bu iki kız çocuğunu telaşlı bakışlarla izler. İki kız çocuğı da yaşlı kadına 'nene' diye hitap eder. F.G., yaşlı kadına yavaşça yaklaşıarak selam verir. Yaşlı kadın, selamını alır ve onu tanıyıp tanımadığını sorar. Yaşlı kadın, F.G.'nin banka oturmak istediğini anlar ve yana kayar. F.G. ise doğru yere geldiğini düşünür. Daha sonra yaşlı kadına birini aradığını söyler. Yaşlı kadın ise ona kimi aradığını sorar. F.G., Gülsüm Hanım'ı aradığını söyleyince yaşlı kadın kendisi olduğunu der. F.G., bu sırada Gülsüm Nenenin elindeki kitabın Bügelek romanı olduğunu görür. O, Gülsüm Neneye Bügelek romanının ilginç bir roman olduğunu söyleyip çantasındaki beyaz torbayı verir. F.G., torbayı Gülsüm Neneye verirken 'bu size gönderildi' der. Gülsüm Nene torbanın içinde ne olduğunu sorar. F.G. ise torbanın içinde Bügelek romanı olduğunu söyler. F.G. sözlerinin devamını getirmek ister fakat Gülsüm Nene ona bir şey dememesi için rica eder. İkisi de bir kelime etmeden yan yana oturarak bahçede oynayan iki kız çocuğunu izler.

Gülsüm Nene, bu kız çocuklarının torunu olduğunu F.G.'ye söyler. Güzel evlatlar olduğunu söyleyen F.G., Behram Emmi'nin son isteğinin olduğunu Gülsüm Neneye söyler ve ona veda eder. Böylece F.G., hem çiçekli yazıya hem de Behram Emmi'ye veda etmiş olur. Roman bu olayla sona erer.

İKİNCİ BÖLÜM

UNUTACAK KİMSE YOK ROMANININ HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI

2.1. HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI

Halk, aynı zaman diliminde ve aynı yerde birlikte yaşayan bireyler topluluğudur. Bu birey toplulukları bir araya gelerek kültürel öğeleri oluşturup kuşaktan kuşağa

aktararak korurlar. Kültür taşıyıcısı konumunda olan toplum, birçok kültürel mirası bünyesinde barındırarak halk bilimini oluşturmuşlardır. Halk bilimi diğ r adıyla folklor bir toplumun yeme-içme tarzı, giyim-kuşamı, âdetlerini, şifahî edebiyatını, halkın mimarisinden tutup da halk hekimliğıne kadar birçok bilimi ilişkilendirip kaidelere göre tespitini sağılayan bilim dalıdır.

“Londra’da intiş r eden The Athenaeum n mındaki mecmuanın 22 Ağıustos 1846 tarihli nüshasında Welston Albros ismindeki muharririn yazdığı makale, o vakte kadar gayri me’nus [=alışılmamış] olan folk-lore (halk bilgisi) adını taşıyordu. Muharir makalesinde Brtanya devletinin münevver tabakasını, Grimm’in g sterdiğı yolu takibe devam ediyor. İngiliz ve Kelt ( rlanda, Vels ve  sko ya) ananelerinin ‘ziya’dan [kaybolmaktan] kurtarılmasını millî haysiyet meselesi addediyordu. Welston Albros birkaç misal ile hurafe ve darb-ı meselin menşeini gösteriyor ve bunların eski devirde ne mühim içtimaî bir rol oynadığıını ve derece-i temed ne [medenileşme derecesine] miyar [ l  ] olduğunu anlatıyor. Aynı zamanda makalesinde âlem olan folk-lore kelimesini tavzih ediyordu” (Alangu, 2018: 381).

2.2. AZERBAIJAN TÜRKLERİNİN SOSYO- KÜLTÜREL YAPISI

Her halkın geçmişten bugüne kadar alışılagelmiş olan kendine özgü sosyo kültürel kaideleri vardır. Bu kaideler toplumların yaşam tarzlarını belirleyen ölçütlerdir. Bu kural ve ölçütler dinsel konuda hassas olan toplumlarda daha ağıır basmaktadır. Bu kaidelere aykırı bir tutum sergileyen kişi, toplumun hücumuna uğıır. Toplumsal yaşamın gerektirdiğı bir takım kaideler vardır ki bunlara uymak olumlu karşılanırken uymamak yasal bir cezayı ya da dinsel yaptırımını gerektirmez. *“  nk  bu davranış akt reyi (ahl k ) ilgilendirir; söz konusu kimsenin akt resel olgunluktan yoksun oluşuyla açıklanır”* ( rnek, 1995: 122). Türk halklarının büyük bir  oğunluğı geçmişten gelen kaideleri günümüzde de uygulamaktadır. Bu kaidelerin kullanılması halkın kendi geçmişine bağılılığını gösterir.

Kemal Abdullah'ın “Unutacak Kimse Yok” adlı romanında misafirperverlik ve vefa konuları ön plandadır. Bunların yanı sıra atalara saygı, aile refahı, doğanın gücüne inanış, dinsel öğeler göze çarpan bir diğer hususlardır.

2.2.1 Örf

Örf, toplumun katı kaidelerle belirlediği unsurlardır. Bu katı kaidelerin dinî bir yaptırımı yoktur fakat birey bu kaideleri uygulamadığı zaman halk tarafından aşağılanmaya, hor görülme ve dışlanmaya maruz kalır. “*Toplumun her üyesini sürekli olarak baskı altında tutan örfler, zorlayıcı, yaptırıcı ya da yasaklayıcı yaptırımlarıyla bireyin grupta, cemaatle ya da toplumla uygunlaşmasını sağlar*” (Örnek, 1995: 123).

Yazarın “Unutacak Kimse Yok” adlı romanında Gülsüm, Behram Emmi ve Mübariz Efendi okul çıkışı evlerine dönerken Mübariz Efendi, Gülsüm’e saatin kaç olduğunu sorar. Gülsüm, saati Mübariz Efendi’ye söyler fakat başına geleceklerden haberdar değildir. Gülsüm’den cevabını alan Mübariz Efendi, birbirlerine yürekten bağlı olan insanların aynı saat diliminde birbirlerini düşündüklerini söyler ve Gülsüm’e bir saat verir eğer o saatte Gülsüm Mübariz’i düşürse bunu ona söylemesini ister. Gülsüm, bunu duyunca sinirlenir ve hızlıca Mübariz ile Behram Emmi’nin yanından bir bahane bularak ayrılır.

“Gülsüm dudağını ısırды, kafasını salladı, bu kez hiçbir şey söylemeden sessizce kendi yoluna dönerek çekip gitti. Behram’ın aklına bile gelmedi; bu kız her zamanki tebessümünü bu defa neden sakındı, her zaman ayrıldıklarında olduğu gibi neden gülümsemedi” (UKY: 118).

Romanın geçtiği zamandan dört yüz yıl önce Ali Kumral Yüzbaşı adında bir yiğit ve askerleri Mirza Pirkulu’nun evine misafirlğe gider. Mirza Pirkulu, Ali Kumral Yüzbaşını buyur eder ve onlara sofrı kurar. Herkes yemeğini yedikten sonra uyumak için Mirza Pirkulu’nun kurduğı yatağı geçerler. O gece Mirza Pirkulu rüyasında yaralı bir kurdun yarasını sardığını görür. Mirza Pirkulu, kurdun yarasını sararken sevap olduğunu düşünür, bu örfün bireye etkisidir. “*İnanıyorum ama ge ilk önce bunun yarasını saralım. Kanı durmuyor. Allah’ın lal hayvanı, sevap olur.*” (UKY: 200).

Romanda anlatılan bir diğerk olay ise F.G. ile Afak, bir metro yolculuğunda tanışmalarıdır. F.G., metroda Afak'ı görünce gözlerini ondan alamamış ve tanışmak için Afak'ın yanındaki koltuğun boşalmasını beklemiştir. Nihayet Afak'ın yanındaki koltuk boşalmıştır. F.G., bu koltuğa geçip Afak'ın dikkatini çekebilmek adına ondan Rusça müsaade istemiştir. Afak, F.G.'nin ne dediğini anlayamamıştır ve ona neye müsaade etmesi gerektiğini sormuştur. F.G., bu sefer cesaretini toplayarak Azerbaycan dilinde Bakü'den gelip gelmediğini sormuştur. Afak, "evet" cevabını verince F.G.'nin içi rahatlamıştır. Bu diyalogdan sonra Afak ile F.G., yolculuk boyunca uzun uzun muhabbet etmişlerdir. Metrodan indiklerinde ise F.G., Afak'a eşlik etmek istemiştir fakat Afak akrabalarından çekinmiştir. Afak'ın akrabalarından çekinmesi örfün halk üzerindeki bariz etkisidir. Örfün yaptırımlarına göre, bir genç kız evlenmeden veya nişanlanmadan bir erkekle samimiyet kuramaz.

"Bugünkü Afak dünkü soğuk, dikbaşı, etrafındakilere mahal vermeyen (ufakta olsa kibirli), kıza hiç benzemiyordu. Bugünkü Afak başka birisiydi, çok cana yakındı, uysaldı. Sanki binyıllardır arkadaş ya da sevgiliydiler ve Afak bir daha eskisi gibi soğuk olmadı" (UKY: 402).

Eryenin esir olması da romanda anlatılan bir diğerk hadisedir. Eryen, Seyit'te canını kurtarması karşılığında ona bir palto alacağına dair söz verir fakat o verdiği sözü tutmaz. Seyit Cafer, Eryen sözünü tutmadığı için onun selamını almamaya başlar. Buna içeren Eryen ertesi gün Seyit Cafer'in istediğı paltoyu almak için yola çıkar. Türk kültüründe söz namusla eş değerdedir. Eryen, Seyit'e verdiği söz dile getirilmediğı sürece vicdanen rahat edecektir fakat bu durum söze dökölünce örfün etkisiyle Eryen, kendisini huzursuz hisseder ve sözünü tutmaya karar verir. Seyit'in istediğı Mackintosh paltoyu bulur fakat köye geri döndüğünde Seyit'in vefat ettiğini görür.

"Eryen sabahı Seyit Cafer'e 'ceddine kurban olayım' Makintoş palto almak için büyük bir hevesle kasabanın yoluna düştü, orada aradığı paltoyu bulamadı, o durmadı Bakü'ye kadar gitti. Dayısı'nın oğlu Varis'le birkaç gün boyunca Bakü'nün altına üstüne getirdi, sonunda Seyit'in boyuna göre (Seyit çok sıksa birisiydi) yepyeni bir palto bulup aldı; ondan sonrada dayısının oğlu ile beraber iki gün gezdi dolaştı ve köye geri döndü" (UKY: 155).

F.G.'nin nişanlısı olan Afak, ölümcül bir hastalığa yakalanır. Afak'ın annesi, F.G.'yi arayıp Afak'ın iyi durumda olmadığını ve köye, onun yanına, göndereceğini söyler. Gün boyunca olup biteni düşünerek kendi kendini yiyen F.G., derdini Behram Emmi'ye anlatmaya karar verir. Behram Emmi olanları dinleyince F.G.'ye teselli verici sözler söyler. Örflerin etkisiyle oluşan bu kalıp sözler, acısı bulunan veyahut hastalığı dermansız olan kişilere söylenir. *"Hayır, evladım sen neden böyle konuşuyorsun? Niye hemen umudunu kesiyorsun? Allah, dert verince derman da verir. Üzülme, sabret. Beni dinle, Allah sabırlı kullarını sever"* (UKY: 345).

Afak'ın annesi, F.G.'nin köye ilk gittiği zamanlarda Afak'ın köye gitmesini uygun görmez. Kızına türlü yasaklar koyan anne, kızının hastalığını öğrenince F.G.'nin yanına gitmesine izin verir. Afak'ın annesinin bu kaygıya düşmesinin sebebi ise geçmiş öğretilerinden ötürüdür. Annesi geçmişte ona uygulanan bütün öğretilerini Afak'ın üzerinde uygular, yine de bu örf ve âdetleri çiğnememek uğruna yaptığı davranışlar örfe âdete uygun olmayan davranışlar bütünü haline gelir. *"Gelecek, iki ya da üç gün içinde gelecektir. Bir arkadaşım var, o getirecek. Annesi izin vermiş; diyor ki gezsın dolaşsın, sıkıntısı dağılsın, öyle ki, okulda derslerini bırakmış, hayatta yapmazdı böyle bir şey. Düşünebiliyor musun?"* (UKY: 345).

2.2.2 Âdet

Âdet, insanların birbirinden görerek ve etkilenererek yaptığı eylemlerdir. Âdetlerin, örflere nazaran dinî yaptırımını zayıftır ve kaideleri esnetilebilir. Âdet, insanlar arasındaki bağları kuvvetlendirerek insan ilişkilerini kolaylaştırır. Sedat Veyis Örnek, âdetin alanlarını şu şekilde açıklamıştır.

"Örneğin; karşılama ve uğurlamalar; yemek ve sofrâ düzenleri; geçiş dönemleriyle ilgili kutlama ve kutsamalar, kız isteme, nişanlılık ve evlenme usûlleri; cinsler, yaş grupları, meslek mensupları arasındaki ilişkilerin biçimleri; selâmlaşma, hatır sorma sırasında uyulması gereken kurallar; bayramlar, mevsimler, önemli günlerle ilgili davranış biçimleri; "yas alma", "baş sağlığı dileme" gibi durumlarda söylenecek sözler, takınılacak tavırlar ve tutumlar âdetlerin alanına girer" (Örnek, 1995: 125).

Romanda F.G.'nin Mübariz Efendi'yle tanışması anlatılır. F.G., kasabaya varınca ilk olarak muhtarlığa gider ve Mübariz Efendi ile tanışır. Onların tanışma faslı bittikten sonra Mübariz Efendi köye gitmeleri gerektiğini fakat köy yolunun engebeli olduğunu ve yürüyerek gideceklerini söyler. Yola koyulurlar fakat ikisi arasında derin bir sessizlik hâkim olur. Mübariz Efendi, F.G. ile sohbet etmezse ona ayıp olacağını düşünerek ona sorular sormaya başlar. Nihayet köye varırlar. Evden çıkmak üzereyken Mübariz Efendi, F.G.'ye arabasının üzerine tente çektiğini söyler. Bundan mahcup olan F.G., bu mahcubiyetini Mübariz Efendi'ye belirtir. F.G.'nin bu davranışı büyüğüne duyduğu saygıdan ötürüdür. Mübariz Efendi'nin, F.G. ile sohbet etmeye çalışması ise misafire verdiği değerin göstergesidir. Onlar çoban kalpağına vardığında Behram Emmi, F.G.'nin ev işlerine yardım etmesine müsaade etmemiş hatta o, F.G.'ye hizmet etmiştir. Bu da Azerbaycan Türklerinin misafirperver bir millet olmasının göstergesidir. Türk âdetinde, misafirin evde ev sahibinden daha fazla ev işlerine müdahil olması hoş karşılanmaz. Behram Emmi'nin bu davranışı âdetle örtüşür.

Romanda anlatılan bir diğer hadise ise Tükez Hanım ile Mübariz Efendi'nin evliliğidir. Behram Emmi, Tükez Hanım hakkındaki kötü söylentileri işitir fakat Mübariz Efendi'ye bu konuda hiçbir şey söylemez. Kendi içinden “vebali söyleyenlerin boynuna” diye geçirir (Abdulla, 2016: 61).. Behram Emmi, bu tutumuyla doğru olanı yapmıştır çünkü dedikodu Türk örfünde hoş karşılanmaz. Dinî kaide de uygun görülmez. İslamiyette dedikodu yapmak ölü insan etini yemekle aynı kefeye koyulmuştur “*Evi, barkı, çocukları, eşi (bir zamanlar fingirdeyerek gezen Tükez kadınla ilgili kötü diller bazı şeyler söyledi, günahı söyleyenlerin boynuna...)*” (UKY: 106).

Romanda geçen bir diğer konu komşuların arasında bulunan dayanışmadır. Mübariz Efendi, Behram Emmi'yi ziyarete giderken haftada bir eşi Mensume'nin sağdığı süttten bir bidon getirir, Behram Emmi ise kendi üretimi olan petek balından Mübariz Efendi'ye verir. Günlük hayat kaidelerinde sıklıkla rastladığımız bu eylem halk içinde dayanışmayı sağlar. Bu dayanışmayı “Aş vermişem aşımı ver, yaş vermişem yaşımı ver” atasözüyle açıklayabiliriz. “*Çay içer misin, ya süt? Mübariz süt getirdi. İneğinin sütü bir başkadır*” (UKY: 388).

Romanın bir diğer dikkat çeken hadisesi ise Eryen gittiği savaşta esir alınması ve derin bir çukura atılmasıdır. Eryen'in esir kaldığı çukurun içi adeta cehennem gibidir.

Saatler saatleri, dakikalar dakikaları kovaladıkça Eryen, çukurun içindeki sıcaklıktan etkilenmeye başlar ve yarı uyanık halde serap görür. Gördüğü serapta Seyit onun yanına gelir. Eryen, Seyit'i görünce şu sözleri söyler: *“Ya Seyit, senin o güzel ceddine kurban olayım, ya Seyit... Beni bu cehennem alevinin içinden sağ kurtar. Başka bir şey istemiyorum, yeter ki sağ salim dönebileyim köyüme... Sana... Sana makintoş palto alacağım. Sadece sağ salim kurtulayım buradan... Ceddine kurban olurum... Sağ kurtulayım”* (UKY: 152). Seyit, Eryen'e bu çukurunun içinden onu kurtaracağını fakat bir şartı olduğunu söyler. Seyit'in şartı ise; eğer o, bu çukurdan sağ çıkarsa kendine bir palto alacaktır. Seyit, sağ salim Eryen'i çukurdan çıkarır. Eryen, çukurdan çıktıktan sonra belde belde, şehir şehir gezer ve sonunda memleketine döner. Günlerden bir gün memleketinde bir kahvehaneye gider. O, içeri girer girmez kahvehanede bulan ahaliyi selamlar. Kahvehanede bulunan herkes onun selamını alır fakat Seyit almaz. Seyit'in, Eryen'nin selamını almaması ise onun sözünü unutmasından kaynaklıdır. Seyit'in bu davranışı adaba uygun değildir. Türk âdetinde, selâm geri çevrilmez. Selama selamla karşılık verilir. Eryen'in ise verdiği sözü unutması erdemli insan davranışına aykırıdır. Türk âdetlerinde söz namusla eş değerdir.

Roman zamanından dört yüz elli yıl önce Ali Kumral Yüzbaşı adında bir yiğit Mirza Pirkulu adında bir pirin evine misafirliğe gitmek için uzak diyarlardan Günortaç'a yol alır. Ali Kumral Yüzbaşı karlı bir günde ordusuyla Mirza Pirkulu'nun evine varır. Soğuktan titreyen Ali Kumral Yüzbaşı kapıyı çalar. Mirza Pirkulu kapıyı açar ve konuksever bir tavırla onları içeri buyur eder. *“Buyrun muhterem ağalar, geçin oturun. Hoş geldiniz, safa getirdiniz. Sobanın yakınına gelin. Konukseverlik adabının tamamını uygulamaya çalışan Mirza Pirkulu alev alev yanan gözlerini nedense saklamaya çalışıyordu”* (UKY: 189).

Romanda dikkat çeken bir diğer hususda F.G.'nin, Behram Emmi'nin evinde ilk kaldığı gece Behram Emmi, F.G'ye sabahları erken kalkıp kalkmadığını sormasıdır. F.G., Behram Emmi 'ye erken kalktığını söyleyince o, *“Gecenin hayrından sabahın şerri iyidir.”* der. Behram Emmi'nin söylediği bu vecize halk yaşantısını özetlemiştir. Azerbaycan'ın kırsal kesimlerinde yaşayan halk, sabah ezanında uyanır. Tarla ekmebiçme, hayvaların beslenmesi, büyükbaş ve küçükbaş hayvanların süt sağımını gün içinde yaparlar. Günün sonuna iş bırakmaktan kaçınırlar. Felâk suresinde gecenin

şerrinden Allah'a sığınmamız gerektiği anlatılır: “*De ki: ‘Yarattığı şeylerin kötülüğünden, karanlığın çöktüğü zaman gecenin kötülüğünden, düğümlere üfleyenlerin kötülüğünden, haset ettiği zaman hasetçinin kötülüğünden, sabah aydınlığının Rabbine sığınırım’*” (Altuntaş, Şahin, 2001: 705). Bu da dinî kaidelerin günlük hayatta uygulanışını bize gösterir.

2.2.3 Güncel Yaşam Kaideleri

Günlük hayatın içinde, bir birey tarafından yapılan akımın herkes tarafından kullanılarak yaygınlık kazanmasına güncel yaşam kaideleri denir. Güncellik kazanan her akım hızla yayılıp kalıplaşmış düşünceler birimi haline gelir. Güncel yaşam kaideleri, kendinden bir önceki dönemden etkilendiğini göz önünde bulundurursak özgün normlar olmadığı kanısına varırız. Bu kaideler güncel gibi gözükse de kaynağını geçmiş yaşam kaidelerinden alır.

“Çabuk yayılması, var olana aykırı düşmesi, insanın değişik gereksinimlerinden kaynaklanması, ticari amaçlarla desteklenmesi, cins ve yaş grupları arasında daha belirgin olması, toplum katlarına ve sınıflarına göre ayrımlar göstermesi belli başlı özelliklerindendir” (Örnek, 1995: 128).

Şamanist dönemde, her tabiat unsurunun ruhu olduğuna inanılırdı. İnsanlar, doğaya nasıl davranırsa doğanın da o şekilde karşılık vermesi bazı toplumları doğaya karşı daha dikkatli davranmaya sevk etmiştir. Romanda geçmiş dönem kaidelerinden olan tabiat kültü tekrardan canlandırılır. Mağaranın içinde bulunan çiçekli yazıya zarar veren Gulamhüseyin, mağara ruhu tarafından cezalandırılır. Behram Emmi'nin içine Gulamhüseyin öğretmenin ölümünden ötürü kurt düşer ve bulduğu ipuçlarını birleştirerek bu ölümün sebebinin mağara ruhu olduğunu anlar. “*Dün Gulamhüseyin öğretmen geldi mağaraya. ‘Önce bir kendim göreyimne var, sonra öğrencileri getireceğim’ dedi. Elleriyle nakışlardan birini incelemeye başladı, az kalsın, kazıyıp yerinden koparacaktı’*” (UKY: 97).

Geleneksel dönemin katı kaidelerden bir diğeri ise kadın-erkek ilişkileridir. Azerbaycan Türklerinde bir kız ile bir oğlanın ailelerinin rızası olmadan yan yana oturması, birbirlerinin elini tutması, sarhoş olması hoş karşılanmamaktadır. Romanda bu

katı kaidelerin güncel yaşamın getirdiği yeniliklerle önemini yitirmeye başladığını görürüz. Afak ile F.G.'nin restoranda yemek yemeleri, sarhoş olmaları ve birbirleriyle el ele tutuşmaları buna örnektir.

Romanda Gülsüm'ün köyünden ayrılıp liseyi Bakü'de okumaya karar vermesi anlatılır. O, bu kararı üzerine liseyi bitirmek için dayısının yanına gider. Gülsüm, Bakü'de lise eğitimini bitirdikten sonra üniversiteyi kazanır ve filoloji bölümünü bitirerek filolog unvanı alır. Yaz dönemlerinde halk edebiyatı derlemeleri için köyüne gider. Ev ev, kapı kapı dolaşarak efsane, masal, halk deyimleri vb. halk edebiyatı ürünlerini derler. Gülsüm, yine bir gün halk derlemeleri için saha çalışması yaparken kehrizli arktan geçer ve Behram Emmi'yle karşılaşır. Behram Emmi Gülsüm'ü görünce aklına geleneksel kaidelerden biri gelir. Eski dönemlerde okumak için başka bir şehre giden kızlar memleketine geri dönünce köyün yaşlı kadınları kızın karnının şişip şişmediğine bakarlar mı.

“Bir yerden duymuştu, bir süre köyden uzakta yaşayan kızlar köye geri döndüklerinde köyün bazı yaşlı kadınları ilk önce onların karnına bakarlar mı: ‘Şişmiş mi şişmemiş mi?’ Köprüünün üzerindeki karşılaşma sırasında Behram’ın gözleri öncelikle Gülsüm’ün kalbine baktı. Gülsüm’ün kalbi şişmişti” (UKY: 127).

Romanda Azerbaycan Bilimler Akademisinde çiçekli yazının çözümlenmesi için bir toplantı yapıldığı anlatılır. Bu toplantıda çiçekli yazının çözümlenebilmesi için köye gönderilecek araştırmacı oy birliğiyle seçilecektir. Zabite Hanım, seçimlerde görüş beyan eder fakat kimse onu kale almaz. Zabite bir kadındır bu yüzden Profesör ve diğer katılımcılar onu umursamaz. Azerbaycan Türkleri, ataerkil bir toplumdur. Dolayısıyla bu düşünce tarzı son derece normaldir çünkü güncel yaşam kaidelerinin getirdiği yeniliklerle birlikte kadınlar iş hayatında yer almaya başlar. Zabite Hanım, modern yaşam içindeki Azerbaycan Türk kadınına temsil eder.

Yakın geçmişte alkol kullanımı uygun görülmemektedir fakat modern zamanda bu düşünce değişmiştir. Güncel yaşam kaidelerinde artık alkol kullanımı yadırganmamaktadır. Romanda ise Afak ile F.G., Özbek restoranında buluşmuştur. F.G.,

garsondan Gürcü şarabı istemiştir. Onlar, garson Gürcü şarabını getirir getirmez içmeye başlamışlardır.

“Yakıcı soğuk, kar ve fırtına (fırtına ise başlamıştı, hatta rengi de vardı ve maviye çalıyordu) kalın pencerenin arkasında, sokakta meydan okuyordu, ama içerisi sıcak ve rahattı. F.G. yavaş yavaş çakırkeyif oluyordu; sipariş ettikleri Gürcü şarabı kendi işini görmekteydi. İkisinin yanakları iyice kızarmıştı” (UKY: 400).

2.3. GEÇİŞ DÖNEMLERİ

İnsanlar, hayatlarında üç esas dönemden geçer. İlk önce bu dünyaya gözlerini açar, sonra evlenip çocuk sahibi olur, daha sonra da bu hayattaki görevlerini tamamlar ve dünyaya gözlerini yumar. Bu esas dönemler kültürel hayatta ve dinde var olan kaidelerden etkilenmiştir. Azerbaycan Türkleri’nin de dini İslam olduğu için İslamî kaideler ışığında geçiş dönemleri şekillenmiştir. İslamî düşünceye göre topraktan var olan insan; doğar, yaşar ve toprağa geri döner.

“Bilindiği gibi insan yaşamının başlıca üç önemli “geçiş dönemi” vardır: Doğum, evlenme ve ölüm. Herbirinin kendi bünyesi içinde birtakım alt bölümlere ve basamaklara ayırdığı bu üç önemli aşamanın çevresinde birçok inanç, âdet, töre, tören, âyin, dinsel ve büyüsel özlü işlem kümelenerek söz konusu geçişleri bağlı bulundukları kültürün beklentilerine ve kalıplarına uygun bir şekilde yönetmektedir. Bunların hepsinin amacı da kişinin bu “geçiş” dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, kutlamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır” (Örnek, 1995: 131).

2.3.1. Evlenme

İnsan hayatının ikinci kademesi olan evlilik, iki insanın yaşamlarını birlikte sürdürmesidir. Evlilik aracılığıyla toplumun en küçük birimi olan aile oluşturulur. Türk örfünde ise aile ata-dede soyunun sürdürülmesi açısından büyük önem arz eder.

“Evlilik, insan hayatında iki gencin hayatını birleştirmesiyle oluşan önemli geçiş dönemlerinden biridir. Evlilik ile ailenin temeli atılmaktadır. Evlilik kurumumu daha önce gençlerin anne ve babalarının verdiği kararla kurulurdu ve bu karara karşı gelindiğinde gençler kaçarak evlenirdi.

Günümüzde gençlerin kararlarına anne ve baba onay vermektedir” (Artun, 2005: 148).

Dünürçülük, nişan kesme, kına, duvak töreni vb. âdetler sosyal dayanışmayı sağlayarak çeşitli ritüeller oluşturmuştur. Bu ritüeller, sözlü kültür hafızasının oluşumunda da büyük bir öneme sahiptir.

Azerbaycan evliliklerinde İslamî etkilerin yanı sıra Şamanist unsurların etkileri de hissedilir. Gelinin boş tabağı ayağıyla kırması, sol ve sağ omuzuna ayna tutulması gibi âdetler Şamanizm inancından gelmektedir. Bireyler, evlenmeden önce bir takım âdetleri yerine getirmeleri gerekir. Bu âdetlerin tamamlanması durumunda, iki aile arasında gerginlikler oluşabilir. Bu konuda, ailelerin hassas olmalarının sebebi ise toplumsal dürtüler ve inançlardan kaynaklanır. Azerbaycan Türkleri’nde, evlilik için sırasıyla şu hususların tamamlanması gerekir: Kız görme, elçilik, başlıg, nişan, cehiz, kebin, toy, hınayhdı ve üze çıkmak.”⁴

“Geleneklere göre, ilk olarak, kız isteme aşamasında kız evine 2-3 kadın elçi (dünürcü) gider. Onlar kızın ailesine kendi aileleri ve çocukları hakkında bilgi verirler. Elçilerin ilk ziyaretinde kız tarafı taliplere kesin bir cevap vermez. Damat adayının ‘olumlu’ ve ‘olumsuz’ yönlerini tartarak bir karara varılması gerektiğini düşünürler. Eğer herhangi bir olumsuzluk söz konusuysa erkek tarafına ret cevabı ulaştırılır. Bu durumu şu şekilde izah ederler: ‘Siz yanlış bir adrese geldiniz’, ‘Bizim kapılar sizden gelen elçilere kapalıdır’, ‘Sizin bizden istediğiniz bizde yoktur’” (Kulieva, 2012: 28).

Eğer isteme merasimi olumlu geçerse karar verilen zaman diliminde oğlan ve kız tarafından iki aile büyüğü seçilir ve bu kişiler tarafından çiftlere yüzükler takılır.

⁴ Kız görme, elçilik, başlık, nişan, çeyiz, dinî nikâh, düğün töreni, kına gecesi, düğün sonrası.

Nişandan sonra damat, gelinin evine çağrılır. Böylelikle damadın gelin evine ilk ziyareti gerçekleşir. Damat, ilk ziyaretinde varsa kardeşi; yoksa akrabalarından birini yanında götürmesi gerekir.

“Nişanlılık süresi ailelerin durumuna bağlıdır. Özel durumlara göre bu süre uzayıp kısalabilmektedir. Geleneksel kesimde önceleri nişanlıların birbirlerini görmeleri ve görüşmeleri engellenirken günümüzde görüşme, yakın akrabaların olduğu ortamlarda gerçekleşmektedir” (Artun, 2005: 155).

Ailelerin birbirleriyle kaynaşmasını sağlayan zaman dilimi ise bayramlardır. Gelin evinde kadınlar için ayrı erkekler için ayrı sofralar hazırlanır. Bu hazırlıklara varsa gelinin kardeşi; yoksa yengesi yardım eder. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra gelin, kendi evinde onun için alınan giysileri sergiler.

“‘Paltar kesti’ adlanan gelin için alınmış hediyeelik elbiselerin sergilendiği merasimidir. Bu merasimde esas rolü, damat ve gelin tarafından seçilen, güvenilir yaşlı kadınlar üstlenirler. Gelini damadın evine götürecek olan kadın kumaş parçasını yırtar (buradan şu isim verilmiştir). Damat tarafından güvenilir kadın gelin tarafından olan “iş ortağına” hediye olarak para verir. Damadın yakın akrabaları hem damat hem de gelin tarafına hediye olarak para verirler. Merasim esnasında misafirlere tatlı ve meyveler ikram edilir, birkaç çeşit yemek hazırlanır” (Kulieva, 2012: 28).

Düğün öncesi âdetler yerine getirildikten sonra nihayet “kına gecesi” günü gelir. “Kına gecesi”nde düğün havası vardır. Bu gündeki kutlamaya sadece kadınlar katılabilir. Bir süre müzikler eşliğinde eğlenen kadınlar, kına gecesinin sonlarına doğru gelinin avucuna kına yakarlar. Daha sonra onlar, gelini ağlatmaya çalışırlar.

“Kına gecesinde kız evinde toplanan kadınlar bir süre eğlendikten sonra, duygulu ve içten türküler söyleyerek gelini ağlatmaya çalışırlar. Daha önceden suyla yoğrulmuş kına bir tepsi içerisinde etrafına mumlar dizili şekilde ortaya getirilir. Bazı yerlerde önce geline kına yakıldıktan sonra misafirlere de kına dağıtılır; bazı yerlerdeyse o sırada orada bulunanlara kına dağıtıldıktan sonra geline kına yakılır. Genellikle kınanın yoğrulması,

dağıtımı ve geline kına yakılması işlerinde ‘başı bütün’ olarak adlandırılan mutlu evlilik sürdüren bir kadının görevlendirilmesine dikkat edilir. Gelinin bir eline kadın, bir eline de genç kız kınayı koyar. Kına yakılmadan önce gelinin avuç içine bozuk para ya da altın konulur” (Orucov, 2018: 182).

Nişan, kına gecesi ve bir takım âdetler gerçekleştikten sonra düğün günü gelir. Düğün sabahı gelin, gelinliğini giyer ve ailesiyle vedalaşır. Vedalaşma merasiminde varsa gelinin erkek kardeşi veya abisi yoksa babası gelinin beline kırmızı kurdela bağlar. Merasim bittikten sonra gelin konvoy eşliğinde damadın evine götürülür. Konvoy, yakın geçmişte deve ve atlarla yapılırken günümüzde arabalar ile yapılmaktadır. Gelin konvuyu, eve yaklaşınca “gelin eve geldi” manisiyle bulunduğu binekten iner. Damadın babası, gelin kapıdan içeri girmeden önce kurban keser. Düğün gününden yedi gün sonra gelinin ve damadın yakın akrabaları, yeni evlenen çiftin evine ziyarete gelirler.

“Düğünden yedi gün sonra kızın evine hediye ve tatlılar ile yeni evlileri ziyaret etmek için annesi, babası, erkek kardeşleri ve akrabaları gelir. Bu ayine “yeni evlileri ziyaret etmek” denir. Merasim başlar, kadınlar ayrı odalarda veya erkeklerle aynı odada otururlar” (Kulieva, 2012: 33).

Romanda bir düğün merasimi anlatılır. Düğün merasimi yapılan kişiler Behram Emmi’nin köyünden olan kişilerdir. Bu düğünde şatafat ve kalabalık fazladır. Düğünlerin vazgeçilmezi olan “toy mahnıları” Behram Emmi’yi bunaltmıştır. Terasa çıkıp rahat bir nefes almaya çalışan Behram Emmi, Gülsüm ve eşiyle karşılaşır. Gülsüm mahcup duruma düşerek Behram Emmi ile eşi Varis’i tanıştırmak zorunda kalır.

Romanda anlatılan bir diğer olay ise Yunan mitolojisi tanrıları olan Peleus ve Thetis’in düğünüdür. Tanrılar Peleus ile Thetis’in düğün ziyafetini Kheiron’un mağarasında düzenlemesine karar verirler. Kheiron, mağarayı düzenlemek için gecelerce çalışır. Nihayet düğün merasimi günü gelir. Tanrılar ziyafete geldiklerinde her taraf pırıl pırıldır. Zeus, masanın başköşesine oturmak üzere diğer tanrılar sıra sıra yerlerine otururlar. Bütün tanrılar ziyafette çok eğlenir. Düğüne sadece nifak tanrısı Eris davetli değildir. Bundan dolayı öfkelenen Eris, Kheiron’un mağarasının arkasında düğün merasimini izler. Merasimi izledikçe öfkesi iyice artar. Eris, artık bu öfkesini dindirmek için bir şey yapmalıdır. Bir hayli düşünür ve aklına kurnazca bir fikir gelir. O,

Hesperislerin bahçesine uçar ve bir altın elma koparır. Bu altın elmanın üzerine “güzeller güzeline...” yazar ve tekrardan Kheiron’un mağarasına doğru uçar. Eris, mağaranın içine elmayı atar ve elma masanın üzerine düşer. Poseidon elmayı fark edince üzerindeki yazıyı sesli bir şekilde okur: “güzeller güzeline...” İlk önce Hera, “güzeller güzeline yani benim için” der. Sonra Afrodit “Senin mi? ben kimim o zaman?” der. Tartışmaya diğer tanrıçalar da katılırlar ve düğün merasimi bu tartışmayla son bulur (UKY: 169).

2.3.1.1. Nişan

Nişan, iki bireyin evlilik yolunda attıkları ilk adımdır. Evliliğe hazırlık olarak nitelendirilen nişan, çiftlerin birbirlerini tanıması açısından önemlidir. Nişan merasimi yapılmadan önce aileler birbirlerini tanır. Aileler tarafından nişan yapılması uygun görülürse nişan merasimi için bir gün belirlenir. Damat tarafı ve gelin tarafı, belirlenen günü yakın akrabalarına ilan eder. Böylelikle kız tarafı hazırlıklara başlar. Kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı sofralar hazırlanır. Yeme içme faslı bittikten sonra nişan yüzükleri takılır. Azerbaycan atakültünde bulunan bir inanca göre daha önce kullanılmış olan nişan yüzüğünün tekrardan kullanılması uğursuzluk sayılır, yalnızca ata veyahut nineden devralınan yüzükler uğursuz sayılmaz.

“Nişan, iki tarafın yakınları için kız evinde düzenlenen ikinci törendir. Gelin elbisesi ile süslenmiş kıza kaynana ile oğlanın başkaca yakın akrabaları takılarını takarlar. Kadınlarla kızlar bir tarafta, genç erkekler bir tarafta, çalgılı, türkülü eğlenirler” (Boratav, 2013: 199).

Romanda bulunan nişanlı çift ise F.G. ile Afak’tır. Afak’ın aklına kurt düşüren annesi, F.G. ile aralarını bozmaya çalışır. Afak, gün geçtikçe annesinden etkilenmeye başlayıp F.G.’ye tutarsız davranışlar sergilemeye başlar. Afak’ın bu durumuna içerleyen F.G., çiçekli yazıyı çözmeye odaklanamaz. Romanın sonlarına doğru Afak’ın ölümcül bir hastalığa yakalandığı ortaya çıkar. Afak’ın durumunu doktordan öğrenen annesi Afak’ın kendini iyi hissetmesi için onu F.G.’nin yanına gönderme kararı verir. Bu haberi Afak’ın annesinden alan F.G., Behram Emmi’ye Afak’ın durumunu haber verir. F.G.’nin çiçekli yazıya odaklanamadığını fark eden Behram Emmi ise şu kelimeleri ona söyler:

“Biliyorsun evladım,hiç kimse diyemez ki, hiç kimse... Kim daha şanslıdır? Bu dünyadan göçen mi yoksa bu dünya da kalan mı? Hiç kimse bunu söyleyemez! Ona göre de... (UKY: 346).

Romanda anlatılan bir diğer olay ise Afak’ın annesinin F.G. ile Afak’ı hızlı bir şekilde evlendirmek istemesidir. Afak’ın annesi, kızının hasta olduğunu öğrenince bu isteğini bir kenarı bırakır. Afak’ın annesi, kızının mutluluğu için onu F.G.’nin yanına yollar. Afak’ın köye geldiği günden birkaç gün sonra Behram Emmi ölür.

2.3.1.2. Düğün

Düğün ve cenazelerde küsler barışır ve anılar tazelenir. Bakü’de olan bir düğünde Gülsüm ile Behram Emmi karşılaşır. Düğünde şatafatlı giysilerden ve müziklerden bahsedir.

“Behram akrabalarının, tanıdıklarının ve tanımadıklarının birbiriyle böylesine iyi geçinmelerinden ve samimi davranışlarından, her şeylerini birbirleriyle paylaşmalarından, birbirlerine karşı alnı ak, başı dik olmalarından sevinç duymaktaydı” (UKY: 131-132).

Azerbaycan düğün sofralarında düğün pilavı olmazsa olmazlardandır. Düğün pilavı, Fars ve Türk yemek kültürlerinden etkilenerek meydana gelmiştir. Havuç ve kuzu etinden yapılan düğün pilavının yapılışı Özbek pilavına benzemektedir. Romanda düğün pilavı merasimin bitimine doğru servis edilir: *“Düğünün sonlarına doğru garsomlar masanın üstünde düğün pilavı için yer açmaya çalışıyorlardı” (UKY: 134).*

2.3.2. Ölüm

Ölüm, her insan için kaçınılmaz sonudur. İnanan her insan için bu sonun bir başlangıcı, mükâfatı veya cezası vardır. Geride kalanlar için sevdiklerinden ayrılmak meşakkatlidir. İptidai dönem insanların acılarından doğan törenler, ağıtlar ve iyi niyetli dualar zamanla âdet haline gelmiştir.

“Günümüzde, Azerbaycan Türklerinde ölüm vakti “can verme” diye

adlandırılır. Eğer bir hasta çirpırsa ‘Can veriyor, can boğazına yığılmış.’ derler. Ölüm vakti, hastanın ağzından çıkan son nefes ‘can çıkma’ diye adlandırılır. Can diğer manada hareket, kuvvet ve beden gibi de anlaşılır” (Kadirzade, 2005: 69).

2.3.2.1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler

Ölüm, insanlar tarafından bir son olarak kabul edildiği için bütün toplumlarda ürkütücü bir olay olarak görülmektedir. Dolayısıyla insanlar tarafından ölüm üzerine birçok rivayet ve efsaneler oluşturulmuştur. Birçok rivayette ölecek olan şahsın bazı belirtiler gösterdiğinden bahsedilir. Rivayetlerde bulunan ölecek olan kişinin emareleri; fizyolojik bulgular ve görülen rüyalar olarak ikiye ayrılmıştır.

“Ölüm korkusunun bilinç baskısıyla tedirgin olan halk düşüncesi, alışlagelmişin dışındaki birtakım davranışları, araç-gereçlerin şu ya da bu biçimdeki kullanışlarını, meteorolojik olayları, hayvanların hareket ve seslerini, düşlerdeki görüntülerle hastadaki psikolojik ve fizyolojik değişiklikleri çoğu zaman ölümün bir işareti, bir belirtisi saymaktadır” (Örnek, 1995: 208).

Fizyolojik belirtilerin ortaya çıkmasıyla beraber ölecek kişinin yakınlarını yanına çağırması ve onlarla vedalaşmak istemesi de ölümün belirtilerindendir. Rüyalar ise fizyolojik belirtilerden önce veya fizyolojik belirtilerle birlikte ortaya çıkar. Ölecek kişinin gördüğü rüyalarda bulunan her canlının ve nesnenin anlamı vardır.

“Bu türden rüyalarda kişi at, kurt, köpek, çakal, tavuk, karga-kartal, yılan gibi hayvanları görürse kendisi ya da aileden birisinin öleceğine inanılır. Örneğin, kişinin rüyasında at sırtında bir yerden başka bir yere gitmesi. At sırtında kim var ise, onun muhtemelen öleceğine inanılır” (Ersoy, 2014: 89).

Türk inancında rüyalar yol gösterici konumundadır. Rühayı gören kişi bir başka kişiye rüyasını anlatarak yorumlamasını ister. Yorumlayan kişi hayır olsun diyerek yorumlamaya başlar. Rüya sahibi yapılan yorumdan yola çıkarak rutin hayatında daha dikkatli olmaya başlar. Rühayı gören kişi kötü bir rüya görmüşse gördüğü kötü rüyayı

suya veya ateşe anlatır çünkü suyun ve ateşin temizleyici gücü olduğuna inanılır. Bu davranış, Şamanist dönemden günümüze kadar gelmiştir.

Ölecek kişinin rüyasında gördüğü hayvanların bir anlamı olduğu gibi bitkilerinde anlamı vardır. *“Kişi rüyasında bir ağacın kırılmasını veya yetiştiği mevsim haricinde meyve-sebze görürse, kendisinin ya da aileden birisinin öleceğine inanır”* (Ersoy, 2014: 89).

Bir gece F.G. ile Behram Emmi aynı zaman diliminde, aynı rüyayı görürler. Rüya büyük bir televizyon ekranında papağana benzeyen bir spiker haber sunar. Haberde gökten aslan yağdığı anlatılır. Spiker haberi sunmaya devam ederken sesi birdenbire değişir:

“Bu papağan hanım ana haber bülteninin sunucusudur. Akşam saatleridir. Ama programı sunsa da bir anda sesi duyulmadı. Ses çok farklı bir yerden geldi (ve farklı yerden gelen bu ses erkek sesiydi). Ses metal gibi sert gıcırtilar eşliğinde anlatmaya başladı” (UKY: 352).

Rüyanın devamında ise havadan yağmur gibi yağan aslanlar büyücüler tarafından kandırılarak hayvanat bahçesine yönlendirilmişlerdir. Aslanların sayısı fazla olduğu için hayvanat bahçesine sığmazlar. Kültür Bakanlığı bu sorunu çözmek için geniş bir hayvanat bahçesi kurarlar fakat ertesi gün gökten deve yağmaya başlar. Büyücüler olay yerine gelene dek deve yağmuru devam eder. İki gün önce bütün güçlerini aslanları durdurmak için kullanan büyücüler, yorgun düşüp büyü yapamaz hale gelirler. Onlar, büyü yapamadıkları için kendi diyarlarından “Magnus-180” adlı aracı getirirler ve develeri bu araca bindirirler. Büyücüler, aslan ve deve yağmurlarından sonra kısa bir toplantı yaparlar. “Kent Konseyi İnsanlarla Hayvanlar Arasındaki Anlaşmazlıkların Çözüm Komisyonu” üyesi de bu toplantıya katılır ve o, son sözü söyler. Bitkin olan büyücüler, komisyon üyesinin kararını kabul eder. Bu karar büyücülerin gücü yerine gelince develerin kaderlerini belirlemesi yönündedir. *“Yeter artık bu aslanlara ne vaad edebiliriz?’ sorusuna ise Çözüm Komisyonu ‘onlar için savanna oluşturmayı diye mızıldandı”* (UKY: 363). Azerbaycan kültüründe deve, ölen kişiyi gömüleceği yere götüren güvenli binektir. Behram Emmi’nin rüyada gördüğü deve, onun ölümünün habercisidir. Şamanizm’e göre ise deve kindarlığı ve öfkeyi temsil eder.

Aslan, Türk kültüründe ise gücün sembolüdür. Behram Emmi'nin ve F.G.'nin gördüğü rüyada aslanlar, develere göre güçlüdür. Büyücüler, develeri aslanlardan korumak için birçok yöntem denerler. Yazar tarafından aslan, simgesel anlamıyla kullanılmıştır.

“Aslan, Türk edebiyatında simgesel anlamlarıyla her zaman kullanılmıştır. Örneğin; Hacı Bektaş-ı Veli Vilayetnamesinde, Hacı Bektaş-ı Veli'nin manevi gücünü ifade etmek için çölde karşılaştığı iki aslanın Hacı Bektaş tarafından taş haline getirildiğini ve diğer aslanların da Hacı Bektaş tarafından sıvazlanınca munis birer hayvana dönüştüğü anlatılmaktadır. Bunun yanında Hazreti Ali'yi, Hazreti Hamza'yı aslana benzeten pek çok edebi eser vardır. Divan edebiyatında, tasavvuf edebiyatında, Cumhuriyet Dönemi edebiyatında birçok sanatçı tarafından oluşturulan eserlerde aslan güç, kuvvet, liderlik, asalet, yiğitlik gibi sembolik anlamlarıyla kullanılmıştır.” (Öztürk, 2019:37)

Behram Emmi, mağara ruhu ile konuştuğundan sonra aniden hastalanır. Bu sırada F.G., mağara ruhunun Behram Emmi'ye verdiği sahte ipucuyla çiçekli yazıyı okumaya başlar. F.G., yazıyı okumaya başladıktan sonra Behram Emmi'nin odasına gider ve ona bu müjdeli haberi verir. Behram Emmi'nin yanına büyük bir heyecanla giden F.G., onun vaziyetini görür ve heyecanı endişeye dönüşür. Behram Emmi, onun endişelenmemesi için hafif bir rahatsızlık geçirdiğini söyler. Günler geçtikçe Behram Emmi daha da kötüleşir. Mübariz Efendi, Behram Emmi'nin durumunu öğrenince, alelacele onun yanına gider ve onun halini görünce üzülür. Behram Emmi'nin öleceğini hissedenden Mübariz Efendi, ondan af diler. Onlar, karşılıklı helallik verdikten sonra Mübariz Efendi, Behram Emmi'nin yanından ayrılır. Mübariz Efendi gittikten sonra Behram Emmi F.G.'yi yanına çağırır ve ona son ricasını söyler. Behram Emmi'nin vasiyeti ise F.G.'nin “Bügelek” romanını Gülsüm'e vermesidir. Behram Emmi vefat ettikten sonra F.G., onun vasiyetini yerine getirir.

“Bu... Size gönderildi. Nedir

bu?

Bu... Bu da kitaptır... Bügelek'dir.

O, konuşmadı, dikkatlice yüzüme baktı. Torbayı alıp titreyen parmaklarıyla okşadı. Yüzünden tebessümü kayboldu” (UKY: 521).

Öleceğini hisseden Behram Emmi, F.G’ye şunları söyler:

“Ah... Of... Ben biraz sonra... Gece yarısına kadar... Can vereceğim, bilesin. Ama... Dayan, dinle beni. Sen... Korkma. Işığı açıp kapatacaksın... Bir gözü burada olacak... Mübariz hemen gelir. Kendisi her şeyi biliyor... Ona dedim. Gereken neyse yapacak” (UKY: 445).

Behram Emmi’nin ölüme dair rüyalar görmesi, onun psikolojik ve fiziksel durumu ölümden önceki ön belirtiler olarak karşımıza çıkar. Behram Emmi’nin öleceğine dair fiziksel belirtileri şunlardır: Öksürükten boğazı kurması, vücudunun titremeye başlaması, bedenin kasılması ve nefes alamaması.

“Gözlerini kapatarak sessizce duran ve arada bir iç çeken Behram Emmi’nin (F.G., başucuna oturmuş, elini eline almıştı) birdenbire nefes alması zorlaştı, sonra kısa bir süre geçti, hatta bir ara tamamen nefesi gitti ve uzun süre gelmedi, sonra nasıl olduysa yeniden geldi” (UKY: 445-446).

Psikolojik belirtileri baş gösteren Behram Emmi, ölüme yaklaştıkça daha da duygusallaşır. F.G.’nin ve Behram Emmi’nin aynı rüyayı görmesi ilahi bir mesajdır. Onların rüyasına giren aslan, deve ve büyücüler ise Behram Emmi’nin ölümün habercisidir. Ölmeden önce saat kaçta öleceğini hisseden Behram Emmi, son ricasını da dile getirmiştir. Aynı zamanda Mübariz Efendi’ye helallik vermesi ve öleceğini söylemesi de ölümün ön belirtilerindendir.

“Beni bağışla Behram.

Behram Emmi de Mübariz’e aynı onun gibi gözleriyle cevap verdi:

Allah bağışlasın... Ben seni çoktan bağışlamışım.” (UKY: 443).

2.3.2.2. Ölüm Anı

Ölüm anı yaklaşan kişi; vasiyet verir, borçlarını öder ve helallik verir. Ölecek kişi, kendi vicdanını rahatlatmak için bu eylemleri gerçekleştirirken bir yandan da öleceği zamanı bekler.

“Yine, hastanın vasiyetini hazırlaması, dile getirmesi, borçlarını ödemesi ve bu konudaki hassasiyeti, ısrarla gurbette olan bir yakınına görmek istemesi, rüyada dış çektirmek ve fidanın durduğu yerde kırılması gibi durumlar da ölüm fikrinin düşündürür” (Karaca, Üçer, 2016: 24).

2.3.2.3. Ölüm Olayının Duyurulması

Ölüm gerçekleşikten sonra ölünün yakınları bu haberi duyurmak ister. Böylelikle, hem ölünün eşi dostu bu durumdan haberdar olur hem de ölünün yakınları tesellilerle çektiği acıyı bir nebze de olsa azaltır.

“Ölüm olayı etrafında geride kalanlar, birbiriyle zıt sayılabilecek duygular, davranışlar yaşayabilirler. Öyle ki bir tarafta üzüntü ve yoksunluk yaşanırken diğer tarafta korkma, kurtulma isteği, kimi zaman da bu duygular yerini tiksime ve kaçınmaya bırakarak yaşanır. Ölüm anının bu karmaşık duygu haritası bu dönemde verilen davranışsal tepkileri de belirlemektedir” (Güven, 2019: 546).

Romanda, Behram Emmi'nin ölüm olayının duyurulması anlatılır. Behram Emmi, F.G.'ye gece yarısı öleceğini ve ölümü gerçekleşince ışıkları yakıp söndürmesi gerektiğini söyler. O, bunları F.G.'ye söylediği günün gecesinde ölür. F.G., Behram Emmi öldükten sonra odadaki ışığı yakıp söndürmeye başlar. Mübariz Efendi, ışığın yanıp söndüğünü görünce Behram Emmi'nin evine alalacele gelir. *“Sen... Korkma. Işığı açıp kapatacaksın... Bir gözü burada olacak... Mübariz hemen gelir. Kendisi her şeyi biliyor... Ona dedim. Gereken neyse yapacak” (UKY: 445).*

2.3.2.4. Ölümünden Hemen Sonra Yapılan İşlemler

Ölüm olayının gerçekleşmesiyle beraber geriye sadece cansız bir beden kalır.

Cansız olan bu beden; ağıtlarla ve yaslarla toprağa gömülür.

“Ölüyü gömme için gerek dini gerekse geleneksel bakımdan hazırlıklar yapılır. Bu hazırlık üç önemli işlemde oluşur, 1)Yıkama 2) Kefenleme 3) Cenaze namazı. Her üç işlemin çevresinde dinsel olayların yanı sıra geleneksel âdet ve inanmalar da kümelenmekte bunlar çoğu zaman da ön plana geçmektedir. Ölüyü yıkayıcılar yıkar. Son yıllarda ölümler gasilhanelerde yıkanmaktadır. Gasilhanelerin olmadığı yerlerde genellikle bahçede bir yıkama yeri yapılır” (Artun, 1998: 21).

Romanda, Behram Emmi'nin ölümüyle beraber defin işlemlerinin başladığı anlatılır. Behram Emmi'nin ceseti bekletilmeden Kehrizli Ark'ın ilerisinde bulunan köy mezarlığında gömülür. Defin işlemlerinden sonra Mübariz Efendi, cenaze törenine iştirak eden misafirleri cenaze evine davet eder. Misafirler, cenaze evine vardığında Tükez Hanım'ın çay demleyip helva kavurduğunu görür. Mübariz Efendi, Behram Emmi'nin ruhu için salavat getirip Fatiha okur.

Şamanizm'in etkisinde kalan Azerbaycan Türkleri, ölen kişinin ruhunun aralarında olduğunu düşündükleri için kişinin arkasından helva kavururlar. Helva kokusunun ölen kişinin ruhunu doyuracağı kanısındadırlar. Bazı Türk topluluklarında helva kavurmak yerine yağ yakılır. Günümüzde ise helva kavurma işlemi ölünün günahlarının affi için yapılır.

“Tükez kadın çay demleyip helva pişirmişti. Eve fazla kişi gelmedi, gelenler ise çok oturmadılar, kısa süre oturup ayrıldılar. Akrabası yok... Ailesi yok... Kime başsağlığı vereceklerdi? Kendilerine mi? Mübariz Efendi salavat ve Fatiha okudu” (UKY: 452).

Ölünün anıldığı belirli günler vardır. Bu günlerden kırkinci ve elli ikinci günler ölen kişiyi anmak için yakınları bir araya toplanır.

“Ülkemizde ölenin dinsel törenlerle anıldığı belli günler vardır. Bunların başında ölünün ‘kırkinci’, ‘elli ikinci’ günleriyle ‘yılı’ gelmektedir. Daha seyrek olmakla beraber, ‘üçüncü’ ve ‘yedinci’ günlerde de ölen kişi belli bir biçimde anılmaktadır” (Örnek, 1995: 220).

Romanda üçüncü gün ve kırkinci gün verilen ölü aşından bahsedilir. Mübariz Efendi, F.G.'ye bu günlerde olan aş törenlerine katılıp katılmayacağını sorar.

“Bizim buralarda bir üçüncü gün bir de kırkinci gün ölü aş verilir. Yarın değil, diğer gün üçüncü gündür. Sen burada olacak mısın? Başını önüne eğip oturan F.G.'ye bakmayan ve gözlerini yeşil kerpiç sobadan çekmeyen Mübariz Efendi sordu” (UKY: 452).

Azerbaycan Türklerine Şamanizm inancından miras kalan ölü aş ritüelinin etkileri günümüzde hâlâ sürmektedir.

“Defin törenleriyle ve ölümler kültürleriyle bağlı en eski ve iptidâi törenlerden biri “ölü aş” denilen törenlerdir. Bugün medeniyetin yüksek derecesine ulaşmış olan kavimlerin hepsinde gördüğümüz ölümleri anma törenleri iptidâi devirlerde ölümlere aş verme törenin tekâmül etmiş şekilden başka bir şey değildir” (İnan, 1986: 181).

Aş törenleri, Azerbaycan Türklerinde önemli bir yere sahiptir. *“Oğuzlar Anadolu'ya geldikten sonra daha eski usul aş törenlerini unutmamışlardır. Oğuz kahramanları ölümlerinde ‘ak-boz atımı boğazlayıp aşım veriniz’ diye vasiyet ediyorlardı”* (İnan, 1986: 184).

Ölü yemeğinin menüsü; sosyo- ekonomik duruma göre, yöreye göre, mevsime göre ve ölenin vasiyetine göre değişebilir. *“Ölü sahipleri tarafından verilen “ölü yemeği”nin listesi yöreden yöreye değişmekte; ekonomik durum, alışkanlık, mevsim, ölenin vasiyeti vb. etmenler listenin zenginliği ya da sadeliği belirlemektedir”* (Örnek, 1995: 221).

2.3.2.5. Yas

Ölüm olayı gerçekleştikten sonra ölünün yakınları yüreklerinde derin bir acı hissederler. Bu acının dışa vurumu ise yasla gerçekleşir. Romanda Behram Emmi'nin ölümünden sonra Mübariz Efendi'nin içine kapanması tuttuğu yas sebebiyledir. F.G. ise artık çiçekli yazıyı eski heyecanla okuyamaz. Onun aklında hep Behram Emmi vardır. *“Ortalığa uygunsuz bir sessizlik çöktü. Zira ne Mübariz Efendi ne de F.G. bu konunun*

açılmasını ve yaralarının deşilmesini istemiyorlardı. F.G. çaydanlığı sobanın üzerinden alıp yerini değiştirdi” (UKY: 463).

Romanda çoban kalpağında bir tek Behram Emmi hakkında konuşulduğundan bahsedilir. Afak, F.G., ve Ayaz’la birlikte oturan Mübariz Efendi, eğilen başını kaldırıp önce Ayaz’ın ve sonrada Afak’ın yüzüne çaresizce bakar.

“Mübariz Efendi’nin sesi ilk defa böylesine güzel, böylesine hoştu: ‘Havadan, sudan... Birden, beklenmedik... Alın yazısı böyleymiş, buraya kadarmış’ Mübariz Efendi başını kaldırıp önce Ayaz’ın ve sonra Afak’ın yüzüne çaresizce baktı: ‘İyi insandı, yaşittik, dostuk. Allah rahmet eylesin” (UKY: 464).

Romanda geçen bir diğer ölüm olayı ise Gulamhüseyin öğretmenin ölümüdür. Gulamhüseyin’in yakınları, onun ani ölümünü duyduktan sonra yas tutmaya başlarlar. Bu beklenmeyen ölümün sebebi ise mağara ruhudur. Behram Emmi’nin uyarılarına rağmen mağaradaki çiçekli yazıya dokunan Gulamhüseyin mağara ruhu tarafından cezalandırılır.

“Bunun üzerinden çok geçmemişti, köye haber yayıldı; Gulamhüseyin öğretmen gece yatıp sabah yerinden kalkmamıştı. İnanılacak gibi değildi. O, uykudayken can vermişti. Ağlamalar, ağıt yakmalar... Ani ölüm zor iş, nedenini ailesi hısım akrabası bildi mi, bilmedi” (UKY: 102).

2.3.2.6. Vasiyetin Tutulması

Romanda F.G.’nin Behram Emmi’nin vasiyetini yerine getirmesi anlatılır. F.G., Bügelek romanını Gülsüm Nene’ye ulaştırmak için yola çıkar. 74. Binanın avlusuna girer ve çocukların oyun alanına girer. Bu bahçede iki kız çocuğu ve yaşlı bir kadın görür. F.G., yaşlı kadınla selamlaşır ve ona Gülsüm Hanım’ı tanıyıp tanımadığını sorar. Yaşlı kadın duraksar ve Gülsüm’ün kendisi olduğunu söyler. F.G. sözü fazla uzatmadan beyaz torbanın içinde olan “Bügelek” romanını Gülsüm Nene’ye verir. Gülsüm Nene, torbayı görür görmez yüzündeki tebessümü yok olur.

“Elindeki beyaz torbayı ve içindeki kitabı yine parmaklarıyla okşaya okşaya Gülsüm Nene oturduğu yerden bana yaralı yaralı baktı. Bu bakış yavaş yavaş kendi yarısını korumaya çalışan çok ince, çok hazin ve çok dermansız bir

tebessüme büründü. Ben çok tebessüm gördüm ama böylesini gerçekten hiç görmemiştim” (UKY: 522).

F.G.’nin çiçekli yazıyı okuma serüveni; Behram Emmi’nin ölümüyle son bulur. Geriye sadece bir beyaz torba ve Behram Emmi’nin hislerini aşikâr eden “Bügelek” romanı kalır. F.G., çiçekli yazının gerçek sırrına erişemese de bir baba, bir dost ve bir sırdaş kazanmıştı.

2.4. HALK BİLGİSİ

Postmodern roman yazarlarından Kemal Abdullah, halk bilgisi açısından zengin romanlar ortaya koymuştur. Yazarın romanlarında bulunan karakterler, doğduğu yerin kültürünü temsil eder. “Unutacak Kimse Yok” adlı romanın karakterlerinden biri olan Behram Emmi, köy insanıdır. O; samimi, çalışkan ve tamahkâr bir kişiliğe sahiptir. Köy hayatı içinde önemli bir yere sahip olan arıcılık mesleğini icra eder. F.G. ise Azerbaycan’ın aydın kesmini temsil eder. F.G.; çalışkan, değerleri için mücadele eden ve zorlukların karşısında dimdik duran bir kişiliğe sahiptir. Gülsüm ise Azerbaycan Türk kadınının temsilcilerinden biridir. Filolog olan Gülsüm; kültürlü, çalışkan, mütevazı ve edepli kişilik özellikleriyle karşımıza çıkar. Bu karakterlerin ortak özellikleri ise kendi yörelerinin kültür numunelerine vâkıf olmalarıdır.

Halkların örgütlenebilmeleri için kendi aralarında oluşturduğu hayat tarzları vardır. Bu gerek çağa uyum sağlamak açısından, gerek eski düzeni iyleştirmek açısından önemlidir.

“Çağımızda, ayrı ayrı bilimler her ülke içinde ve milletlerarası ölçüde işbirliğini kolaylaştırmak için örgütlenmeye doğru gidiyorlar; bu amaçla meydana gelen kültürlenmelerde halk bilimi antropoloji-etnoloji bilimleri arasında yer alıyor; bu küme içinde de etnoloji bölümüne giriyor” (Boratav, 1969: 6).

2.4.1. Halk Hayatı ve Halk Kültürü

Azerbaycan Türklerinin birbirleriyle olan iletişimi oldukça kuvvetlidir. Yardımsever ve cana yakın olan Azerbaycan Türkleri, akraba ve komşuluk ilişkilerine bağlıdırlar. Evlilik, doğum ve ölüm gibi önemli hadiselerde birbirlerine destek olmak için gayret gösterirler. Azerbaycan Türklerinin aralarındaki bu güçlü bağ; gelenekler, görenekler, örfler ve ananeler sayesinde.

Tabiat, Azerbaycan Türkleri için bir nimettir ve geçimlerinin büyük bir kısmını tabiatın onlara sunduğu mahsullerden sağlarlar. Dolayısıyla tabiat, onların kültürlerinde önemli bir konuma sahip olmuştur. Azerbaycan Türkleri, geleneksel “nevruz” bayramlarıyla baharın gelişini kutlayıp onlara doğanın nimetlerini veren Allah’a dua ederler. Ateşin temizleyici gücüne inanan Azerbaycan Türkleri nevruz törenlerinde ateşin üzerinden atlar. Bu törende ateşin üzerinden atlayan kişiler “ağırlığım, uğurluğum odda (ateşte) kalsın.” derler.

Azerbaycan Türkleri, onlara atalarından miras kalan örf, adet, gelenek ve törelere uygun olarak yaşamlarını sürdürürler. Ayrıca günümüzde Şamanist unsurların kalıntısı onların kültürlerinde hâlâ bulunmaktadır. Ateşe, suya, toprağa ve büyüye inanış en yaygın Şamanizm unsurlarıdır. Bu Şamanizm unsurları, Azerbaycan Türkleri içindeki birlik beraberliği güçlendirmiştir. Onlar, doğumda da düğünde de ölümde de birlik ve beraberlik içerisinde yaşamışlardır. Azerbaycan Türklerinin doğayla ve insanla uyumu musikisine, elbiselerine ve yaşayış biçimlerine yansımıştır.

“Milletler için en önemli unsurlardan biri dil ve kültürü ile gelecekte var olabilmektir. Bu yüzden toplumların kendilerine has özellikleri diye adlandırılan hayata bakış açıları, inanışları, konuşma dilleri, konuşma biçimleri, giyimkuşamları, yiyecekleri, geçim kaynakları, bayramları, tercih ettikleri yaşam alanları ve benzeri unsurlar önemlidir. Bununla beraber sayılan unsurların birçoğu toplumların millet vasfını kazanarak hayatiyetini devam ettirmesi için şart olan kültür ve geleneğin oluşmasını ve devamlılığını sağlayan önemli etkenlerdir” (Kapağan, 2019: 47).

2.4.2. Halk Kültürü ve Bilim

Kültür kaynağını tarihten alır, coğrafya kültürü şekillendirir, dil kuşaktan kuşağa kültürel değerleri taşır. Bu yüzden “ halk kültürü” alanını bahsettiğimiz bilimlerden bağımsız olarak düşünmek imkânsızdır. “*Örneğin bir masal, masalcının, demek ki masalın yurdu olan belirli bir yerin diliyle anlatmıştır. Bir bölgenin masallarını, türkülerini, v.b. derlemekle -, oranın dilinin incelenmesi için gerekli gereçler de elde edilmiş olur*” (Boratav, 1973: 13).

Dilbilimi, yalnızca edebiyat numunelerini inceleyen bir alan değildir. Hayatımızın her alanında dil unsuru vardır. “*Yalnız sözlü edebiyat değil, maddî kültür araştırmaları da dilbiliminin yararlanacağı bilgiler sağlar: örneğin bir çadır inceleyicisi, sadece fotoğraf, resim plan etmekle yetinmez, çadırın her parçasının, her aracının adlarını da öğrenir.*” (Boratav, 1973: 13). Filolog, sadece dilin yapısıyla ilgilenmez, kelimenin tarihiyle ve hikâyesiyle de ilgilenir. Romanda çiçekli yazı üzerine dilbilim çalışmaları yapılır. Çiçekli yazı için kafa yoran bilim adamları ise F.G., Profesör Mehmet Ali, Aslanzade, Patriarh (Hadi) ve Zabite Hanım’dır. Diğer alanlardan bulunan bilim adamlarıyla birlikte çiçekli yazı üzerine bir toplantı yapılır ve. Zamanında birçok bilim adamının talip olduğu bu göreve F.G., layık görülüp bu yazıyı okuma görevi ona verilir. Çiçekli yazıyı okuması için görevlendirilen ilk araştırmacı, bu yazıya dokunduğu için “mağara ruhu” tarafından cezalandırılarak ölmüştür. F.G. de yazılara dokunursa o da hayatını kaybedecektir. Behram Emmi, F.G.’nin ölmemesi için mağara ruhuyla iletişim kurar ve ondan çiçekli yazıyı çözmeleri için bir ipucu ister fakat mağara ruhu bu ipucuyu vermez. Behram Emmi, bu sefer mağara ruhundan sahte bir ipucu ister. Mağara ruhu, bunun karşılığında F.G.’nin kendisine kurban edilmesini ister fakat Behram Emmi, F.G.’nin ölümünü göze alamaz. Mağara ruhuna kendi canını almasını teklif eden Behram Emmi, kendini mağara ruhu Behram Emmi’nin bu teklifini kabul eder. Mağara ruhunun verdiği sahte ipucu ise karaağaçtır.

Romanda, Dil ve Düşünce Enstitüsü’nde başkanlık yapan yıllarını ordinaryusluk için harcayan Profesör, halk ile bilim arasında kurulan bağın en güzel örneklerindendir. Profesör’ün Mübariz Efendi’ye yazdığı mektupta halka hitap etmesi halkı heyecanlandırır çünkü onlar, köylerinin bilinmeyen tarihi çiçekli yazının okunmasıyla aşikâr olacaktır.

Azerbaycan Türkleri için geçmişten gelen bir yazı parçası dahi olsa kutsaldır. Çiçekli yazı, geçmişten gelen bir yazı parçası dahi olsa Profesör, köy halkı ve gönderilen bilim adamları bu uğurda canını bile verirdi.

Başlarda çiçekli yazıyı okumak için Dil ve Düşünce Enstitüsü'nün yanı sıra Tarih ve Arkeoloji Enstitüleri de bir araştırmacı görevlendirmek isterler. Enstitüler arası kararsızlık ortaya çıkınca Profesör, enstitülerin birlikte çiçekli yazı üzerine çalışmalarını ister. Profesörün çiçekli yazı olarak adlandırdığı bu yazın ilk önce gövdesinde bulunan anahtar kelimenin okunup çözülmesi gerekmektedir. Çiçekli yazının dili ne Latince ne Pehlevi ne de Eski Türkçe'dir.

Romanda Behram Emmi'nin mağarayı tesadüfen bulduğu anlatılır. Behram Emmi, bu mağarayı bulduktan sonra yetkililere haber vermiştir. Onun böyle bir mağarayı bulduğunu duyan köy halkı mağarayı merak etmeye başlar. Dolayısıyla Behram Emmi herkesin içeriye girmemesi için mağaranın girişine kilit vurur. Behram Emmi, mağarayı kilitlediği için onun onayı olmadan artık hiç kimse mağaraya giremez. Behram Emmi'nin aldığı bu önemlerle çiçekli yazıazarar görmeden bilim adamlarına teslim edilir.

Köy insanını temsil eden Behram Emmi'nin kültürel malzeme birikimi oldukça geniştir. F.G. ile Behram Emmi, sohbet ettikleri zaman F.G., Behram Emmi'nin kültürel hafızasına hayran kalır. Behram Emmi, F.G.'ye mağara ve köy hakkında da önemli bilgiler vermiştir. Behram Emmi'nin "Venk dağı" hakkında anlattığı rivayet F.G.'nin dikkatini çeker: "*Rivayet, masal gibi bir şey duymadım. Fakat halk arasında bir inanç var; geceleri dağdan sesler geliyormuş. Rahmetlik babam derdi ki, gece olunca Venk dağının iniltisini duyan biri olursa buna dayanamaz. Bir laftı, söylüyordu*" (UKY: 8586). F.G., Behram Emmi'nin anlattıklarını yorumlayarak "Venk" kelimesinin kökeninin "enilti" olduğunu düşünür. F.G. ile Behram Emmi'nin arasında geçen sohbet, bilimin halkın kültürel birikimiyle beslendiğinin göstergesidir.

Behram Emmi, F.G.'ye bu rivayeti babasından duyduğunu söyler. Behram Emmi, babasının "ben hayat âlimiyim, kitap âlimi değilim" dediğini söyler (UKY: 86). Behram Emmi'nin babası hayattan çok şey öğrenmiştir. Behram Emmi'nin babası gibi halkın içinden çıkan bilgiler, bilime de kaynaklık ederler.

Romanda F.G.’nin, Mübariz Efendi’yle yaptığı yolculuk sırasında dere kenarında bulaşık yıkayan iki kızın tartışmasına şahit olması anlatılır:

“-Ona deyin, tabaklarını alsın ve hemen gitsin. Burası benim yerimdir, yoksa...

Diğer kızın bu tehdit hiç umrunda olmadı:

-Ona deyin, bulaşıklarım ne zaman biterse o zaman da giderim. Burası kimsenin yeri değil. Yerin adı yok” (UKY: 63).

F.G., iki kızın tartışmalarını izler. Kızlardan biri “bu yerin adı yok” der. (UKY: 63). F.G., kızın bu sözünü duyunca “Bir mekanın adı, o mekânı anlamak adına bize ne verir?” diye düşünür (UKY: 39). Bu olayda da gördüğümüz üzere halkın yaşatısında gerçekleşen olaylar araştırmacıyı düşünmeye itebilir. Düşünen ve sorgulayan araştırmacı ise bilime katkı sağlar.

Behram Emmi, doğayla iç içe yaşayan bir insandır. Doğayla ilgili bilgi ve edinimlerini gözlem yoluyla kazanmıştır. *“Evet, tıng. Ama bak bu tınlamalar bir araya gelince ne oluşur, müzik oluşur... Hem tıng, hem müzik” (UKY: 87).* Behram Emmi, bunları dedikten sonra F.G. “Dilbilimci ben miyim, o mu?” diye düşünerek ona gıpta eder.

2.5. YERLEŞME ŞEKİLLERİ

Türkler, iptidai dönemlerde göçebe yaşam biçimini benimsemişlerdir. Bu yaşam biçimi Türkleri, hayvancılığa yönlendirmiştir. 800’lü yıllarda yerleşik hayata geçen Türkler, bu hayatın onlara sunduğu imkânlar doğrultusunda tarıma rağbet göstermişlerdir. Bu sebeple Azerbaycan Türkleri’nin geçim kapısı hem tarım hem de hayvancılık olmuştur. Azerbaycan’da tahıl üretimi ve hayvancılık yapılan yerler dağ etekleri olmuştur. *“Hayvancılık ve tahıl üretiminin egemen olduğu köyler, ülkenin genel olarak dağlık arazilerinde yer alır. Tahılcı köyler, bütünüyle hayvancılıkla geçinen köylerden, tarıma ait toprak sahalarının genişliği ile ayrılmaktadır” (Seferov, 2007: 278).* Halkın yaşam biçimi, ekonomik alt yapıyı oluşturmuştur.

Küresel bir sorun olan kır ve şehir yaşantısının arasındaki farklar Azerbaycan Türkleri’nde de karşımıza çıkar. Şehir yaşamında idarî fonksiyon ve sanayileşme ön plana

çıkarken kırsal yaşamda hayvancılık ve tarım ön plana çıkar. Kırsal kesim insanı, üretimin başlıca kaynağıdır. Şehir yaşamının önemli bir fonksiyonu olan ticaretin aksamaması için kırsal yaşamda üretilen ham maddenin üretimde sürerlilik sağlanması önemlidir. Kır yaşantısı olmazsa şehir yaşantısının kaynağı olmaz.

Halk kültürü ve coğrafya, yerleşim şekillerini etkileyen en önemli hususlardır. Bölgenin iklim özellikleri ve yer şekilleri; halkın yaşayacağı evi ve ibadethanelerini konumlandırır. *“Halkın inşa ettiği mesken tiplerini derleyen folklorcu, bölgelere ve iklim özelliklerine göre inşa edilecek yapıların plânlarının çiziminde mimarlara yardımcı olur. Yer adları derlemeleri ve beşerî coğrafya metodundan ve haritalardan yararlanarak araştırma yapar”* (Tan, 2008: 20).

Romanda Behram Emmi'nin Venk Dağı'nın eteğinde bulunan bir köyde yaşadığı anlatılır. Geçim kaynağı arıcılık olan Behram Emmi, doğayla hemhâldir. Behram Emmi'ye arıcılık mesleği atalarından yadigârdır. Bir tek babası arıcılık yapmayıp çobanlıkla uğraşmıştır.

“Behram Emmiler nesilleri boyunca (babası hariç, babası çobanmış) ne zamandan beri bilinmez, hep arıcılık yapmış, belki yüz yıllardır arı beslemişlerdi. Behram kişinin ballarını ilçe merkezlerinden gelip alırlardı... Önemli misafirler, mevki sahibi kişiler için. Temizdi, şeffaftı, tatlıydı, gerçek çiçek balıydı” (UKY: 38).

Mübariz Efendi, Tükez Hanım'ın sağdığı sütü Behram Emmi'ye getirirken Behram Emmi'de onlara kendi üretimi olan balı verir. Bu da Venk Dağı'nın eteklerinde bulunan köylünün hayvancılıkla uğraştığının göstergesidir.

“Bu balı her sabah yiyeceksin (anlamadım, bu bir tavsiye mi yoksa ısrar mı?) hiçbir hastalık seni bulmaz; kendi balımdır, istersen kovanlara bakabilirsin. Odur bak, işte orada. Peyniri de kendim yapıyorum. İnek peyniridir. İnek benim değil, Muzafferindir” (UKY: 141).

2.5.1. Evler ve Yapılar

Azerbaycan Türkleri'nin halk mimarisi, kırsal kesimlerde özgünlüğünü hâlâ korumaktadır. Bu özgünlük, Azerbaycan halk kültürüne büyük katkı sağlamaktadır.

Günlük hayattaki her eylemin mimaride etkisi vardır. Azerbaycan Türkleri, geçmişten günümüze kadar kültürlerine uygun yapılar tercih etmişlerdir.

“Halk mimarisinin anıtsal bir amacı yoktur, yani iz bırakmak için üretilmezler. Başka bir deyişle, rahat ve kolay temin edilebilir mahalli malzemelerin kullanımı ile yapı mimari formunu bulur. Halk mimarisinin yaratıcısı, ilk bakışta da anlaşılacağı gibi ya sahibi veya ona en yakın yapı ustasıdır. Bu yüzden gelişmemiş detaylar, yalın biçimde kullanılan malzemeler halk mimarisi ürünlerinde kolaylıkla fark edilebilir. Bu görünümüleriyle tıpkı sahibi bilinen yazılı edebiyatla, anonim olan sözlü edebiyat ürünlerine benzetilebilir” (Baran, 2006: 142).

Romanda sıklıkla kullanılan mekân, Behram Emmi'nin evi olmuştur. Behram Emmi'nin evinin küçük bir avlusu olmasına rağmen içine arı kovanları, tavuk ini, Bozlar'ın kulübesi, elma ağaçları ve karaağaç sığar. Bu evin çatısını oluşturan malzeme ise dağdan kopan bir kaya parçasıdır. Tek katlı olan bu evin bir de terası bulunur. Bu terasın iç kısmında ise odalara açılan bir kapı vardır. F.G., bu evi ilk gördüğünde çoban kalpağına benzetir.

“Terastan kapıyı açıp içeri girince o kadarda küçük olmayan, hatta köy evleri için geniş sayılabilecek dört köşeli bir odaya girerdiniz, sonra bu odanın baş tarafındaki iki kapıdan tek pencereci küçük yatak odasına girilirdi. Bu odalarda birer karyola ve elbise dolabı vardı. Hafif bir akşam yemeğinden sonra, kapıdan içeri girildiğinde avluya bakan sağ pencerenin yakınında titizlikle seçilen yatak odasının (bu özel oda ancak misafirler içindi) kapısını iki ay altı gün önce Behram Emmi tarafından açmış ve elinde bavuluyla ayakta zar zor durabilen F.G.'ye hoşgörüyle şunları söylemişti...” (UKY: 49).

Azerbaycan'da misafirler için bulunan özel bir oda vardır. Bu odalara ev halkı oturamaz çünkü bu odalar eve gelecek misafir içindir. Evin en göz alıcı yeri misafir odasıdır. Behram Emmi de evindeki en geniş odayı misafir odası yapar.

Azerbaycan Türkleri, tarım ve hayvancılıkla uğraşır. Onlar, evlerinin de buna göre konumlandırılır. Bahçede bulunan elma ağacı, bozların kulübesi ve arı kovanları Behram Emmi'nin aslında yaşam biçimi ve sosyo-ekonomik durumunun yansımasıdır.

“Çoban kalpağı” yani Behram Emmi'nin evi tasvir edilirken terasının uç kolon üzerinde olduğunu ve bu uç kolonun ön tarafında olukların olduğu anlatılır. Oluklar, yağmur yağdığında suyu toprağa iletir ve yağmur suları bitkilere can suyu olur. Bu oluklar, şeklinden ötürü “kuzgun gagası”na benzetilir. Terasın yapıldığı malzeme ise tuğladır. Tuğla, terasın dayanıklı ve sağlam olmasını sağlar.

Azerbaycan Türkleri, doğanın içinde bulunan her unsura mana yükler. Romanda bulunan mağara doğanın içinde bulunan bir mekândır. Behram Emmi, mağaraya gönülden bağlıdır. Eski çağlarda yaşayan birileri bu yerleşim yerine bıraktıkları çiçekli yazıyla geçmişten bir iz bırakmıştır. *“Mağara ne büyüktü ne küçük; beş altı adım uzunluğu ondan bir kadar az genişliği vardı. Rahatsız olan Bozlar etrafı sürekli koklamaya başladı. Zayıf bir nem kokusu dışında başka bir koku yoktu”* (UKY: 78).

Romanda mağara hakkında verilen bilgilerden biri ise Mirza Pirkulu'nun ve Alikumral Yüzbaşı'nın rüyasında gördüğü sohbette geçer. Dört yüz elli yıl önce gerçekleşen bu sohbette mağaranın tasviri yapılmaktadır.

“Bizim köyün bir tarafı dağa dayanmıştır. Uzaktan bakarsan dağ, yatmış bir deve benziyor. Dağın yamacıya komşu köye giden yol bu mağaranın tam yanından geçer. Dar bir girişi var, çakırdiken ve başka bir sürü çalı çırpı kapatmış girişini, onu biri kolaylıkla göremez ama içerisi geniştir” (UKY: 199).

Mağaranın dış cephesinin tasvirini ise F.G. yapmıştır. *“Behram Emmi etrafını çalı çırpı sarılı kaya çıkıntısının önünde durdu, bu ‘yeşil duvarı’ dikkatle inceledi, sonra elindeki çomağıyla çalı çırpıyı vurup, onları aralayarak kendine yol açtı”* (UKY: 490).

Romanda detay verilmeyen mekânlar ise Hüngür Mağarası, Mübariz Efendi'nin evi, Özbek restoranı, kahvehane, Radyo Meydanı, köy okulu, köprübaşı, Mirza Pirkulu'nun evi, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, Papağanlı Salon'dur.

2.6. EKONOMİ VE EŞYA KÜLTÜRÜ

Sosyal yaşantının yapıtlara etkisi olduğu gibi ekonomi ve eşya kültürüne de etkisi vardır. Ekonomi, toplumun ihtiyaçlarını karşılaması bakımından önemlidir. Ekonomiyi şekillendiren halkın yaşantısıdır. *“Buna karşılık yaşamdaki her türlü değer, kültür ile ekonominin işbirliğiyle yaratılabilmektedir. Yaşamın temelini oluşturan değer, bir yanıyla kültüre diğer yanıyla da ekonomiye dayanmaktadır”* (Özdemir, 2018: 3).

Toplumun davranışlarını düzenleyen örf ve âdetler, eşya kültürünü oluşturan etkenlerdir. Eşya kültürü, halkın ihtiyaçları doğrultusunda şekillenir. İnsanlar; doğum, evlilik ve ölümün getirdiği gerekliliklerden ötürü bazı eşyalara ihtiyaç duyar.

Yukarıda bahsettiğimiz gereklilikler, yeme- içme ihtiyacına dayalı ritüeller oluşturur. Günlük yaşamda, yeme- içme ihtiyacının varlığı her zaman var olacaktır. Bu ihtiyaçtan ötürü kullanılan eşyalar, yeme- içme kültüründen bağımsız olarak düşünülmemelidir. Romanda Behram Emmi her fırsatta semaverini yakar. *“Terasta kaynayan semaverden (Semaveri ne zaman ateşledi?) demliye su aldı...”* (UKY: 40).

Semaver her ne kadar Türklere ait gözükse de anavatanı Rusya’dır. Semaver kelimesi Rusça’dan Türk lehçelerine geçen kelimelerden biridir. Azerbaycan’da semaver kullanımı oldukça yaygındır.

*“Semaverin yaygın hale gelmesi doğal olarak çay kültürüyle ilgilidir. Rusya’da çay Çar Mihail Fyodoroviç (*1613 1645) zamanından beri biliniyordu. Çar’a bu lezzetli bitkiyi Moğol Hanları’ndan biri hediye etmişti. Ancak çay Rusya’da uzun süre sadece ilaç olarak kullanılmıştır. 18. yüzyılda önce şarap ve ardından şampanya şarabı moda oldu”* (İbrahimzade, 2005: 94).

Romanda sofrta kurulurken sini dört köşeli bir masanın üzerine koyulduğu anlatılır. Bir nevi tepsi olan sini Azerbaycan’ın kırsal kesimlerinde sıklıkla kullanılan eşyalardan biridir. *“Evin ışığı zayıf olsa da karaağacın altına kadar geliyordu. İki dakika oldu ya da olmadı, Behram elinde servis tabağı (sini), tabağın içinde (sinide) çay bardakları evden dışarı çıktı”* (UKY: 67).

Kırsal kesimlerde soba, hem ısıtıcı olarak hem de ocak olarak kullanılır. Mirza Pirkulu'nun Ali Kumral Yüzbaşı'yı misafir ettiği bölümde yeşil kerpiçli soba vurgulanan unsurlardan biridir. *“Ali Kumral Yüzbaşı'nın genç sefer arkadaşı ise tam onun arkasında, ellerini yere bastırıp bağdaş kurdu, sonra ellerini ıslak dizlerinin üzerine koyup başını önüne eğdi ve bunlar bir süre böylece sessiz sakın, yüzleri sobaya dönük hareket etmeden oturdular”* (UKY: 190). Yeşil kerpiçli sobanın etrafında yoldan gelen askerler çember oluşturarak otururlar. Sobanın verdiği sıcaklık ve kokunun keyfine varırlar.

Romanda, tespih Mirza Pirkulu'nun kişisel eşyası olarak karşımıza çıkar. *“Yerinde oturup sessizce tespih çevirerek bir şeyler zikreden (sadece dudakları canlanıyordu) Mirza Pirkulu konukların geliş amacını elbette biliyordu”* (UKY: 192). Tespih, İslam dininde dinsel sözleri tekrar ederken bu sözlerin sayısının karışmaması için kullanılan eşyadır. Tespih kullanmak günümüzde ise kültüre dönüşmüştür. Bazı kişiler tespihi stres atmak için kullanırken bazıları namazlarda ve bir takım dinsel sözleri yinelerken kullanır.

2.7. BESLENME

Azerbaycan Türkleri için çay şifa kaynağıdır. Türkiye Türkleri için de durum böyledir. Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Erzurum ilinde “kıtlama şeker” geleneği, Azerbaycan kültüründe de vardır. “Kıtlama şeker” taka tuka denilen bir makasla büyük kareler halinde kesilen şeker ikram edilir. Sohbet-i yâran meclislerine eşlik eden çay, halkın simgesi olmuştur. Eve misafir gelince ilk olarak çay ikram edilir.

“Akşam yemeklerini her zamanki gibi burada yiyeceklerdi. Behram peyniri, lavaşı, patatesi, domates- salatalığı ve her zaman olduğu gibi balla dolu kâseyi gelin misali getirip masaya dizdi, daha sonra semaverden iki bardak çay koyup birini F.G. 'nin önüne koydu” (UKY: 319). Azerbaycan kültüründe çay içmenin de bir adabı vardır. Konuğun artık çay içmek istemediğini çay bardağını yana yatırmasıyla ve çay bardağının ağzını eliyle kapatmasından anlarız.

Azerbaycan Türkleri, çayın şifalı olduğuna inanırlar. Behram Emmi, çay için şunları söyler: *“En önemlisi çaydır. Sofranın süsü, canın sağlığıdır çay, çaysızlık çok zor olur”* (UKY: 46). Behram Emmi için çay her sofrada olmazsa olmazdır. Çay

demlemekten bile zevk alan Behram Emmi'nin semaveri her vakit kaynamaktadır. *“Bu adamın kendine özgü çay düzeni vardı. Behram Emmi çaysız Behram Emmi değildi. Nerde olursa olsun çayı mutlaka kendisi demleyecekti. Semaveri hep kaynardı. Bu işten özel bir keyif alırdı”* (UKY: 27).

Ekmek, evrensel bir unlu mamuldür. Azerbaycan Türkleri için ekmek, samimiyeti temsil eder. Farsçadan gelen ekmek kelimesinin kökeni “nan” şeklindedir, Azerbaycan Türkçesinde “ekmek” veya “çörek” olarak kullanılmaktadır. Romanda sıklıkla geçen ekmek türü ise lavaştır. *“Lavaş kelimesinin etimolojisi üzerine önemli tespitlerde bulunan Osman Fikri Sertkaya kelimenin aslının ‘liv aş’ olduğunu yüzyıllar içerisinde ses değişiklikleriyle Levâşe ile Lavâş şekillerini aldığını ve diğer dillere Türkçeden geçtiğini belirtmektedir.”* (Bayoğlu, 2014: 166).

Behram Emmi'nin sofrasından eksik olmayan lavaş, Türkiye kültüründen Azerbaycan kültürüne geçmiştir. *“Başka bir deyişle Erzurum'da sıkça kullanılan acem ekmeği ismi; Anadolu Türklerinin ‘Acem’ olarak nitelendirdiği Azerbaycan ve özellikle İran'ın güneyindeki Azeri Türklerinin ürettiği ekmeğe benzerliğiyle ortaya çıkmıştır. Birbirine yakın coğrafyanın kardeş milletlerinde yiyecek, içecek ve daha birçok kültürel ögenin ortak ve benzer olması, isimlerinin aynı olması gayet tabidir. Bu, ortak kültürün farklı coğrafyalardaki tezahürüdür”* (Bayoğlu, 2014: 170).

Lavaş açıldıktan sonra tandıra veyahut fırına atılır. Pişen lavaş tandırdan çıkarıldıktan sonra bir pamuk veya bez yardımıyla ıslatılır. *“Otur, sen otur evladım, senin yapacağın bir iş yok. Çay hazır, lavaşı ıslattım, peynir, tereyağı... İşte burada. Hiç canını sıkma”* (UKY: 140).

Behram Emmi kendi imalatı balı F.G.'ye ikram ederken şunları söyler:

“Bu balı her sabah yiyeceksin (anlamadım, bu bir tavsiye mi yoksa ısrar mı?) hiçbir hastalık seni bulmaz; kendi balımdır, istersen kovanlara bakabilirsin. Odur bak, işte orada. Peyniri de kendim yapıyorum. İnek peyniridir. İnek benim değil, Muzafferindir” (UKY: 141).

Behram Emmi, Gülsüm ile karşılaştığı düğünde, ikram olarak düğün pilavı servis edilir. Azerbaycan düğünlerinde merasimin sonlarına doğru düğün pilavı dağıtılır. Düğün

pilavı, kuzu veya dana etiyle yapılmaktadır. *“Düğünün bitmesine az kalmıştı. Servis elemanları masaların üzerlerinde düğün pilavı için yer açmaya çalışıyorlardı”* (UKY: 134).

Azerbaycan yiyecek kültüründe, düğünlere has yemekler olduğu gibi ölüme has yemekler de vardır. Biri vefat edince ardından aş yemekleri düzenlenir, helva kavrulur. Helva kavrulmasının sebebi ise ölünün günahlarını hafifletmek, ölen kişinin ruhunu doyurmaktır. Günümüzde klişe haline gelen bu davranış Şamanizm inancından günümüze kadar gelmiştir. Behram Emmi'nin vefatından sonra kavrulan helva buna örnektir. *“Tükez kadın çay demleyip helva pişirmişti. Eve fazla kişi gelmedi, gelenler ise çok oturmadılar, kısa süre oturup ayrıldılar. Akrabası yok... Ailesi yok...”*

Kime başsağlığı vereceklerdi? Kendilerine mi? Mübariz Efendi salavat ve Fatiha okudu” (UKY: 452).

Behram Emmi ve F.G., aynı anda gördükleri rüyada insansalar denilen varlıklardan biri “Deve etinin güzel kutabı olur” demiştir. (UKY: 359). Kutap, hamurla yapılan içine et veya ıspanak konulan börek çeşitidir. Saçta pişirilen bu börek kahvaltılarda genellikle tüketilir.

Azerbaycan kırsal hayatının vazgeçilmezi olan tarım ve hayvancılık, yörenin yeme-içme tarzlarını etkilemiştir. Bireyin tüketimi, içinde bulunduğu yöre halkının ürettikleri mahsule göre değişir. Romanda da bu durum etkilidir. Behram Emmi'nin mesleği arıcılıktır. Bu yüzden Behram Emmi'nin hazırladığı kahvaltıda bal eksik olmaz. Hayvancılıkla uğraşan Mübariz Efendi, her hafta Behram Emmi'ye süt getirir. Behram Emmi'de ona kendi üretimi olan baldan verir.

2.8. ULAŞIM

Azerbaycan, gelişmiş ulaşım hattına sahiptir. Azerbaycan tren hattı, 2000 km'ye yakın olup ülke içinde belirli bölgelere demir yolu vasıtasıyla ulaşım sağlanır. Günümüzde Bakü'de bulunan yeraltı treni, en çok tercih edilen demir yoludur. Azerbaycan'da yaygın olarak kullanılan hava yolu, ülkenin merkezi olan Bakü'den çeşitli ülkelere ulaşım imkânı sağlamaktadır. Deniz yolunda ise Hazar Denizi kullanılmaktadır.

Romanda F.G.’nin köye vardıktan sonra köyün muhtarı olan Mübariz Efendi’nin yanına gitmesi anlatılır. F.G., Mübariz Efendi’ye, Profesör’ün onu çiçekli yazıyı okuması için görevlendirdiğini söyler. Mübariz Efendi, F.G’ye Behram Emmi’nin evinde kalacağını ve Behram Emmi’nin evinin bulunduğu civarda park yeri olmadığını söyler. Bu sebeple F.G., arabasını köyün merkezinde bırakır. F.G ve Mübariz Efendi yürüyerek Behram Emmi’nin evine giderler. *“Kehrizli yol ile biraz daha yürüyüp sola döndüler. Artık bu yol doğrudan Behram Emmi’nin evine (Venk dağının eteğine) gidiyordu. Kehrizli yol üzerinde bulunan ve altından suların sessiz sessiz akıp giden küçük köprüden geçtiler”* (UKY: 63).

2.9. ELBİSELER

Azerbaycan Türkleri, giyim ve kuşamını sahip olduğu kültür çerçevesinde şekillendirmiştir. Buna bağlı olarak onların geleneksel giyim tarzları ön plana çıkmıştır. Romanda Azerbaycan geleneksel erkek giyiminde önemli parçalardan biri olan eşmek, başlık ve çahurun adları geçer.

Behram Emmi, romanın ilk bölümünde koyun postundan yapılmış yeleğiyle karşımıza çıkar. *“Venk dağının eteğine (yatan devin “ayaklarına) sırtını dayamış tek katlı evin terasına bir adam çıktı. Bu adam koyun postundan yapılmış bir yeleği sırtına atmıştı”* (UKY: 36).

Behram Emmi’nin koyun postundan yapılan kolsuz kürkünün adı eşmektir. *“Kürdü yarım kollu dikildiğinde “eşmek” adını alıyordu. Eşmeğin koltuk altında kesik bırakılıyordu”* (Shahverdiyeva, 2015: 120).

Azerbaycan kültüründe takke, namus ve şeref sembolüdür. Azerbaycan erkekleri, ailesinin yanında bulunurken bile başında bulunan takkeyi çıkartmazlar.

“Azerbaycan’da erkekler arasında baş giyimine özellikle büyük önem veriliyordu. Halk arasında şapka her zaman şeref, namus sembolü olmuş, sosyal ortamlarda, ailede başı açık bulunmak hoş karşılanmamıştır. Azerbaycan erkeği abdest esnası hariç, ne sofrada, ne de gece yatakta başı açık bulunmağı kabullenmemiştir. Gece uyurken bile ya şapka değiştirilerek

gece şapkası (şebkülâh) giyilmiş, ya da başa sarık (baş peşkiri) bağlanmıştır”
(Shahverdiyeva, 2015: 145).

Romanda F.G.’nin ile Behram Emmi’nin tanıştıklarında Behram Emmi’nin başında bir takke olduğu anlatılır. Bu takke rengârenktir. Azerbaycan Türkleri, rengârenk püskülleri olan bu takke türüne başlık derler.

“Başlığı genelde soğuk ve şahta olan havalarda uzak yolculuğa çıkanlar ve dağlık bölgelerde yaşayanlar şapkanın üzerine giyerlerdi. Başlıklar, sık dokulu yün kumaştan (şal), mahuttan, en pahalısı ise deve yününden yapılıyordu. Başlık astarlı dikiliyor, tepe kısmında renkli ipliklerden püsküller yapılıyordu” (Shahverdiyeva, 2015: 145).

Behram Emmi, dağlık bölgede yaşadığı için soğuk havanın etkilerinden korunmak amacıyla başlık kullanıyordu. *“Behram Emmi başına rengârenk bir şapka koymuştu; başını aşağı eğip F.G. ’ye mahrem ve samimi bir tebessümle gizlice baktı ve avlunun öteki ucunda ağaçlar arasına sıkıştırılmış olan ayakyoluna taraf giderek gözden kayboldu”* (UKY: 38).

Bir diğer başlık motifi ise F.G’nin Behram Emmi’yi tanımladığı bölümde geçer.

“Eve yaklaşıp dikenli çitin ortasında bulunan, bu çitler yüzünden zorlukla görülebilen kapıyı Mübariz Efendi açmak istediğinde kapı aniden açıldı. F.G. şaşırarak zaman bile bulamadı, kapının öteki tarafında kafasında (tam tepesinin ortasında) alalı bir şapka, üzerinde uzun kollu kare desenli gömlek olan, uzun boylu yaşlı bir adam göründü” (UKY: 66).

Azerbaycan’da bulunan kadınlar daha çok etek ya da çahur giymeyi tercih ederler. Bunun haricinde don, çepken ve çakşir kullanımı da yaygındır.

“Kadınlar dışarı çıkarken eteklerinin üstüne ayrıca ‘çakşir’ dedikleri paçalı giysiler giyerlerdi. Tumanlar genelde ipek kumaşlardan yapılmaktadır. Fotoğrafta görülen tuman örneği Azerbaycan Halçası ve Halk Tatbikî Sanatının Devlet Müzesi Arşivi’nden görüntülenmiş olup, kırmızı renkli ipek kumaştan yapılmış, etek ucu dantelle süslenmiştir. Eteğin bolluğu belde

serbest pililerle daraltılıp, bele geçirilen ucu püsküllü uçkurla bağlanmaktadır” (Bayraktar, 1999: 55).

Romanda, F.G.’nin uzun bir yolculuğun ardından nihayet köye ulaşması anlatılır. F.G., köye varır varmaz Mübariz Efendi’nin yanına, muhtarlığa, gider. Mübariz Efendi, onun Behram Emmi’nin evinde kalacağını ancak evinin yakınlarında araba için park yeri olmadığını söyler. Bu sebeple Mübariz Efendi’yle F.G., Behram Emmi’nin evine yürümeye başlar. Onlar yolda yürürken kehrizin kenarında bulaşık yıkayan iki kız çocuğuyla karşılaşır. Kız çocuklarından biri çiçekli etek giymiştir. *“Sol tarafta, iki küçük ve zayıf kız çocuğu, üzerlerinde allı güllü geniş etekleriyle birbirinden üç dört metre uzakta, her biri de önüne bir küme bulaşık koyup onları kehrizin sularında yıkamaya hazırlanıyorlardı”* (UKY: 63).

Azerbaycan erkek giyimde karşımıza çıkan bir diğer parça ise paltodur. Romanda Eryen’in esir düşüp kuyuya atılması anlatılır. Bu kuyuda kalan Eryen, gözlerini yumar ve gözünün önüne köylerinde bulunan aksakallı Seyit Cafer gelir. Zorla da olsa Eryen, Seyit Cafer ile konuşmaya başlar. : *“Ya Seyit, senin o güzel ceddine kurban olayım, ya Seyit... Beni bu cehennem alevinin içinden sağ kurtar. Başka bir şey istemiyorum, yeter ki sağ salim dönebileyim köyüme... Sana... Sana makintoş palto alacağım. Sadece sağ salim kurtulayım buradan... Ceddine kurban olurum... Sağ kurtulayım”* (UKY: 152)

2.10. HALK MUSİKİSİ

Azerbaycan halk musikisi, kaynağını kültürel geçmişinden alır. Azerbaycan’ın şifahî edebiyatından doğan halk mahnıları; bayatılardan, geraylılardan ve goşmalardan oluşmaktadır. Bu türler, sanatkâr tarafından melodileştirilerek halka sunulur. Halk musikisinin olmazsa olmazlarından birisi telli çalgılardır. Tar, kopuz, rübab ve kanun söylenen halk mahnısına ayrı bir renk katar.

“Azerbaycan’da 1931 yılında halk müziğinin ve halk çalgı aletlerinin korunması için ilk notalı Halk Çalgı Aletleri Orkestraları kurulur. Hacı Hanmamedov ve Said Rüstemov gibi değerli Azerbaycan bestecileri ve orkestra şefleri bu orkestra için müzikler yazıp, şefliğini üstlenmişlerdir. Aynı

yıl halk türkülerinin notaya alınması ve incelenmesi için Azerbaycan Devlet Milli konservatuarı dâhilinde müzik bilim laboratuvarı (1931) oluşturulur.

Birçok besteci de eski türkülerini notalara aktarmaya yardımcı olurlar” (Cafer, 2015: 141).

Tar, gövdesi ters sekiz şeklinde olan telli çalgıdır. Azerbaycan musikisinin kültürel mirası olan bu çalgının on bir teli vardır. Kalbin yakınına konulan tar, gönülden gönülle kurulan bağın temsilcisidir.

“Azeri halk müziğinin tampere sistemle ifade edilmesiyle beraber, Azerbaycan halk müziğinin ana sazı olan Tar'ın Türk halk müziğindeki eserlerin icrasına olan belirgin uyumu ortaya çıkmaktadır. Çünkü, nazariyatta yok kabul edilen koma sesler tar'da bulunmaktadır” (Şen, 2010: 107).

Behram Emmi, doğada bulunan “muhteşem uyumu” tar sesinin kusursuz tınlamasına benzetir.

“Tar bir kere ting eder. Öyle mi? Eder mi?

Ting mi? F.G. şaşırdı: “Bu konuyla ne alakası var?”

Evet, ting. Ama bak bu tınlamalar bir araya gelince ne oluşur, müzik oluşur... Hem ting, hem müzik” (UKY: 52).

Gülsüm ile Behram Emmi, yıllar sonra bir düğünde karşılaşırlar. Radyo meydanında ilk defa dinledikleri “apardılar seller sararı” mahnısı düğünün sonlarına doğru çalmaya başlar. *“Türkünün böyle sözleri vardı: ‘götürdü seller Sara’nı...’ Radyo meydanında Gülsüm o tarafta kadınların yanında, Behram Emmi ise bu tarafta delikanlıların arasında bu türküyü ilk defa orada dinlediler; ikisi de inandı ki bu türkü ancak ikisinin türküsü olabilir...” (UKY: 134-135).*

2.11. HALK DİLİ

Her yörenin, kendi halklarınca oluşturduğu kalıplaşmış kullanımları vardır. Bunlar halkın yaşantısından doğan sözlü ürünlerdir. Halkın, gündelik olaylara verdikleri dönütün yaygınlaşmasıyla halk dili unsurları oluşur. Halk; selamlaşırken, veda ederken, dua

ederken, büyü yaparken ve geçiş dönemi ritüellerini uygularken söylediği sözler halk dilini oluşturur. Bununla birlikte günlük hayatın içinde kullanılan argo sözler, iyi niyetli temenniler, teselli sözleri halk dilinin unsurları içinde yer alır.

2.11.1. Kalıplaşmış Dinî Sözler

Gerek İslam dininin etkisiyle oluşan gerek Şamanizm'in etkisiyle oluşan dinî kalıplaşmış sözler vardır. Romanda bulunan dinî kalıplaşmış sözler oldukça fazladır, bu sözlerin tespiti aşağıda verililmiştir:

Ne günah- günahım yoh: Senin gühanın yok- benim günahım yok.

“Sizde ne günah, sizin günahınız yohdu...” (UKY: 54).

Günahsız: Günahı olmayan kişi.

“ F.G.-ye öz “günahsız” sualini bir daha tekrar elemek gerarina geldi” (UKY: 58).

İnşallah: İnşallah (bir durum, vaziyet için dua etmek)

“Okuya bilmez, inşallah!” (UKY: 74) .

Allahın ...: Allahın hayvanı, adamı, kulu...

“Allahın heyvanı arha pencelerinin üste dikelib iki kabag ...” (UKY: 75).

Aman Allah: Aman Allahım.

“Aman Allah, defen-defen yanından (özü de tekce onun yoh, bütin kend ehlin, ele Bozların özünün de) o terefe, bu terefe keçdiyi bu cındırış (süngür) kollarının arasında ne ise birden ona “gel-gel” dedi” (UKY: 75).

Çoh şükür: Çok şükür.

“Allah, çohşükür, çohşükür. İşilik, gen dünya başımıza dar olacaktı” (UKY: 77).

İnanmaz: Kâfir. (İnanmayan kişi)

“İndi men bu inanmaza ne cür deyim, ne teher bunu kandırım?” (UKY: 95).

Babalı deyenlerin boynuna: Vebalı diyenlerin boynuna.

“Tükez garı barede de acı diller bezi şeyler danışdı (babalı deyenlerin boynuna)”
(UKY: 106).

Rehmetlik ... : Rahmetlik.

“Rehmetlik atası onu uzak yere (yahın kenddeki mektebe bir saat piyada yol vardı)”
(UKY: 107).

Cehenneme ...: Cehenneme kadar yolu var.

“Cehenneme sevsin. Yoh! Yoh!!! Gülsüm, Gülsüm... Gülsümsüz men...” (UKY: 121).

Üz- gözünde yazılmag: Kaderine yazılmak.

“Mübariz ise bilir, üreyinin bir kücünde, derin bir yerinde bilir ki günahı var, bu onun üz-gözünde yazılıb, yazılmamış olurmu?” (UKY: 130).

Özü benim yanımda günahkar saymag: Benim yanımda kendini günahkâr sayıyor.

“Şübhesiz, özünü benim yanımda günahkar sayır, üz-gözünden men onun üreyini ohuyuram, sayır” (UKY: 131).

Lenet şeytana! : Lanet şeytana!

“Behram ‘lenet şeytana!’ helvete salıb Gülsüm terefe gizli bir nezer yetirdi, tez de bahışını çekdi, ‘eledi ki, var- gemileri batıb” (UKY: 134).

Menim günahım nedi: Benim günahım nedir?

“Menim günahım nedi, benim salamıma niye üz çevirirsen?” (UKY: 153).

Halallık almag: Helallik almak.

“Eryen gözünde yaş, kelbinde derin peşmançılık aparıb oğlu Şiraza verir, halallığını ondan alır...” (UKY: 156).

Çoh şükür: Çok şükür.

“Odur ki, Behram kişi üreyinde ‘Allah, sene çoh şükür’ deyib ona hoş üz gösterirdi.
(UKY: 157).

Allahdan başka kim bilir?: Allahtan başka kim bilebilir?

“-Onu kim bilir? Allahdan başka!” (UKY: 182).

Allah şahiddir ki: Allah Şahit ki.(!)

“O ise bunu istemir, Allah şahiddir ki, istemir” (UKY: 185).

Allah, meni bağışla!: Allahım, beni bağışla!

“Allah sen özün bizi bağışla, bağışla ki, adını çekmeye özümüzde hele küvvet apırık (UKY: 187).

Allaha şükr olsun: Allahıma şükürler olsun.

“Allaha şükr olsun, inşallah, arzumuz, meksedimiz puç olmaz, yerde kalmaz” (UKY: 192).

Vallahi ve billahi: Vallahi ve billahi. Yemin etmek, ant içmek için kullanılır.

“Vallahi ve billahi, onlar lel-cevahirat dolu çohdan itmiş bir hezinenin yerini bildirirler ki, bu ancak beledir, bele olmaya bilmez...” (UKY: 196).

Allah ömrünü uzatsın: Allah ömrünü uzatsın.

“Bizim işin açarı ekl ve marifet sahibi bu kişidedi, bilesen, Allah onun ömrünü uzatsın” (UKY: 196)

Allah evini, ocağını abad elesin: Allah evini ocağını abad eylesin.

“Allah evini, ocağını abad elesin, möhterem Mirze Pirkulu (bu genç de yuhu boyunca Mirze Pirkuluğa elece Mirze Pirkulu dedi, başka cür demedi)” (UKY: 197).

Sevab olar: Sevap olur.

“Allahın heyvanıdı, sevab olar” (UKY: 200).

Allah onun ruhuna rehmet elesin: Allah onun ruhuna rahmet eylesin. (Ölenlerin arkasından denir.)

“Sirlerin sergüzeşti”ni keleme aldığım zaman ustadım mövlane Mir Heşim Derdeçare deyerdi ki, Allah onun ruhuna rehmet elesin...’” (UKY: 203).

Allah geni- geni rehmet elesin: Allah gani gani rahmet eylesin.

“Allah geni-geni rehmet elesin. Behiştlik olsun” (UKY: 203)

Allah bilirdi, korhmağına korhmurdu: Allah biliyordu, korkmasına korkmuyordu.

“Allah bilirdi, korhmağına korhmurdu, yine hemişeki kimi dik bahırdı, amma kanı damarında donmamışdı, donmuşdu” (UKY: 258).

Günahlandır-: Hakkını yemek, günah keçisi ilan etmek.

“Şimşekoynadan yarızarafat, yarıciddi bir halda bu seherki hengamede Poseydonu günahlandırmağa çalışdı” (UKY: 283).

Men ne günahın yiyesiyem? : Ben ne günah işledim?

“*Men ne günahın yiyesiyem?’ yaddaşını arayıb elek- velek etdi...*” (UKY: 297).

Allahın var: Allah’ın var.

“*Senin Allahın var, men bilirem, ona göre de korhma*” (UKY: 315).

Allahıma kurban olum: Allah’ıma kurban olurum.

“*Baş üste, Allahıma kurban olum*” (UKY: 315).

Allahıma and olsun: Allah’a yemin olsun.

“*Allahıma and olsun, zerre kederine korhmanam*” (UKY: 315).

Heyir-şer: İyi-kötü olay, durum,eylem ve vaziyet.

“*Heyirdi, şerdi, ne dehli var?!’*” (UKY: 374).

Kismet deyilmiş: Kısmet değilmiş.

“*Demeli, kismet deyilmiş, deyilmiş...*” (UKY: 397).

Allah emanetinde: Allah’ın emanetinde.

“*– Sen de. Allah emanetinde!...*” (UKY: 443).

Allah bağışlasın: Allah bağışlasın.

“*– Allah bağışlasın. Men seni çohdan bağışlamışam*” (UKY: 443). Allah

rehmet elesin: Allah rahmet eylesin.

“*Allah rehmet elesin deye- deye dağılışıb getdiler*” (UKY: 452).

Ruhu şad olsun: Ruhu şad olsun.

“*Behram dayının hetrine, ruhu şad olar*” (UKY: 459).

Allah elesin: Allah etmesin.

“*Tanış menzeredi, neyi var yine gizledir, (amma neyi?) Allah elesin, teki uğurlu olsun, oh usun alemleri bir-birine katmış bu... yazı.*” (UKY: 463).

Alnındaki yazısı beleymiş: Alın yazısı böyleymiş, kaderinde bu yazmış.

“*Alnındaki yazısı beleymiş, bura kedermiş*” (UKY: 464). Eziz

Allah: Aziz Allah.

“*... o tek ve تنها olan eziz Allahımız bilir*” (UKY: 486.) Allah

sahlasın: Allah saklasın.

“*– Allah sahlasin. –Çığırtışan, aşağı-yuharı kaçarak bir-birile iteleşen kızcığazlara başımla işare etdim*” (UKY: 519).

Allah, ele et ki : Allahım öyle et ki.

“Allah ele et ki, bu defeki ayrılık doğrudan da son ayrılık olsun, nolar, ele et...”

(UKY: 46).

Allah koysa: Allah izin verirse.

“Allah koysa, Allah koysa bele olmaz, inşallah bele olmaz” (UKY: 45).

2.11.2. Selamlama ve Uğurlama Sözleri

Bireyler, birbirleriyle selamlanmak için bir takım kalıplaşmış ifadeler kullanırlar. Azerbaycan’da selam veren kişi; “Salam!”, “Salam! Necesen?”, “Salam! Ne var, ne yoh?”, “Salam! Yahşısanmı?” ve “Salam, necesen?” şeklinde selam verir. Selam alan kişi ise ; “Salam!”, “Yahşıyam, sağ ol. Sen necesen?”, “Salam! Her şey yahşıdır. Sizde ne var, ne yoh?”, “He, yahşıyam. Bes sen?”, ve “Salam, çoh pis” şeklinde cevap verir.

Günün dönümlere ait olan selamlaşma şekilleri de vardır. Bu sözler sadece selamlaşmaya özgü kullanılmaz. “sabahınız heyir”, “sabahın heyir” ve “ahşamınız heyir”şeklindedir. Selamlaşmada genel kullanımlar ise “salam eleyküm” ve “hoş gelmişiniz” şeklindedir.

Romanda selamlamalarla ve uğurlamalarla ilgili kalıplaşmış sözleri tespit ettik:

Hoş gününüz olsun: İyi günleriniz olsun.

“Hoş gününüz olsun, Mübariz...” (UKY: 54).

Salam getirmişem: Selam getirdim.

“Size Profesordan salam getirmişem, bir de bu mektubu” (UKY: 54).

Sağ-salamat kal: Sağ kalın, selamet kalın.

“Sağ-salamat kalın, cansağlığı, yaradıcılık uğurları (‘yaradıcılık uğurları?’)
(UKY: 57).

Ne var, ne yoh?: Ne var ne yok?

“Şeherde ne var, ne yoh, hele?! Şehir deyışir, deyışmir?” (UKY: 58).

Buyrun, keçin: Buyrun, geçin.

“*Ay sizi hoş geldiniz. Buyrun. Keçin, keçin*” (UKY: 66).

Keç bura: Geçin buraya.

“*Gel, a bala, keç, eyleş. Mübariz, keç. Keç bura. Oturun, oturun. Men indi...*” (UKY: 67).

Sağollaşmag: Vedalaşmak.

“*Gülsüm hirsinden ese-ese arhasını onlara çevirib körpünü keçmiş, üzünde hemen o kezebli ifade, sağollaşmadan az kala kaç-kaç çılıb getmişdi*” (UKY: 120).

Salam, kişiler, ne var, ne yoh: Selam kişiler, ne var ne yok?

“*Salam, a kişiler, ne var, ne yoh... (Sabahın bu vahtı heyirdimi, dalımca Tükez karını göndermisiz?!...)*” (UKY: 156).

Yahşı ki, geldin: İyi ki geldin.

“*Yahşı ki, geldin. – Kefi kökelen Zevs Poseydonu Heraya teref iteledi*” (UKY: 283).

Salam- işler nasıl gedir: Selam, işler nasıl gidiyor?

“*Salam, sağ olun, işler- gedir işler, niye ki, pis deyil, yahşıdır...*” (UKY: 379).

Salamat kalasan: Selamet kalasın.

“*Sen get, kalma. Sağ ol. Salamat kalasan, Mübariz*” (UKY: 443)

Geceniz heyre: Hayırlı geceler, iyi geceler.

“*...di geceniz heyre deyib kapıdan dönüb çıhan yerde ayak sahladı*” (UKY: 467).

Salam. Biz tanışık: Selam. Tanışıyor muyuz?

“*– Salam. Biz tanışık?*” (UKY: 518).

2.12. HALK İNANÇLARI VE BİLGİ HAZİNESİ

Halk inançları sosyal kaideleri besler, destekler ve sürerliliğini sağlar. Bu inançlar halkın sevinçlerinden, hüznlerinden ve korkularından doğmuş olup halk içinde kulaktan

kulağa, nesileden nesile geçerek yaygınlaşmıştır. Bazı halk inançları, dinî kaidelerle örtüştüğü için halkın benimsemiş olduğu dinî inançla karıştırılabilir. Azerbaycan Türkleri'nin halk inanışı, İslam dinin yanı sıra Şamanizm de etkilemiştir. Şamanizm inancından günümüze kadar gelen damdabaca ve karabasan gibi ruhların varoluşuna inanma Şamanizm'in halk inancına olan yansımalarıdır.

Azerbaycan Türkleri'nde büyüler, fallar ve rüyalar halk inançlarının büyük bir kısmını oluşturur. Şamanizm'in etkisiyle oluşan bu halk inançları, asırlar boyunca onların dikkatini çekmiştir.

“Azerbaycan'da rastlanan diğer eski inançlardan biri de Şamanizm'dir. Şamanizm'in varlığı erken taş devrine kadar da götürülmektedir. Şamanizm'in din adamlarına bazen de 'kam' denilmiştir. Çin kaynaklarında bu terim 8. asırda tespit edilmiştir. İslam kaynaklarında ise 9.asırda yazılan eserlerde rastlanmaktadır. Mahmut Kâşgâri bu terimi 'kâhin' diye tercüme etmiştir” (Şakirova, 2015: 9-10)

Varolmuş en eski dinlerden biri olan Zerdüşlük, Azerbaycan Türkleri'nin inandığı ilk dinlerden biridir. Günümüz Azerbaycan'ında Zerdüşlük kültürü ve geleneği sürdürülmeye devam ediliyor. Bunun en güzel örneklerinden biri Azerbaycan Türkleri'nin nevrüz bayramlarında ateş yakmasıdır.

“Öncelikle ateş, od gibi anlamlara geldiği ifade edilen azer kelimesi üzerinden Azerbaycan adının Bakü ve çevresinin jeomorfolojik konumu ve Zerdüşlükle ilişkisine bakmakta fayda görüyoruz. Zekiye'ye göre Kafkaslar'ın eski kavimleri ile Türkî kavimler bir karışım süreci yaşamışlardır. Buna göre; 'Kafkaslar'da (Kuzey Kafkasya ve Arka Kafkasya) en eski zamanlardan beri bir kısmı bugünkü Azerbaycanlıların ataları olan ve Ar/İr, As/Az, Bi/Pi/Bey, Sün/San/Şan/Can vb. gibi etnonimleri taşıyan kavimler yaşamıştır. Daha sonra Türki kavimlerin karışımı sürecinde Asar/Azar/Azer şeklinde adlandırılan yeni ikincil etnik oluşumlar meydana gelmiştir. Hazar Denzinin kıyılarında Kaspiy, yani 'kayalık dağların beyleri' yaşamış ve onların etnonimi daha sonra denizin de ismi haline gelmiştir” (Ulutürk, 2021: 49).

2.12.1. Damdabaca

Damdabaca, Azərbaycan kültüründə çocukları korkutmaq için halk tarafından oluşturulmuş maddî boyutu olmayan hayali bir karakterdir. Damdabacalar, esasen Rus kültürüne aittir. Cemile Allahverdiyeva damdabacaları şöyle anlatır:

“...Her gece karanlığın gözüünün içersine dalarak... belece donarak... öten günler, iller, bir ordu eziz helef hatireler, bütün günümün küfrü, savabı, göz yaşları, hiss-heyecanı yarıaçık ovcumun içersinden süzülür göy üzüne...

...Uşakdım men, eynile belece - indiki sayak karanlığa daldardım, adını bilmediyim, tanımadığım, heç görmediyim varlığın peyda olacağını gözleyerdim... gelecekdi... dostum olacaktı... dinleyecekdi bütün sıhıntılarımı, heç danışmağa gerek de olmayacaktı... O her şeyden heberdar - keribe dost olacaktı...

1997-ci ilde Dövlet Kukla Teatrında işe başladım. Meni işe Rehman Elizade götürmüşdü ve ilk bahdığım oyun onun keleme aldığı, kuruluş verdiyi Damdabaca olmuşdu...”Damdabaca” sözünü ilk defe eşitdiyim, her defesinde heyranlık ve heyecanla bahdığım oyun... heyatın özü... heyatımın özü... uşaklık duyğularının, arzusunun canlı tesviri kimi...

...Seneti mükeddesleşdiren, senetkarı dahileşdiren o möhteşem an budur - karanlık... perdeler kalhır, dekorların, rengbereng ışıkların, sözün, mizanın arasında - illerle üreyinin içersinde gizli kalmış, özünün bele unutduğun, adını tapa bilmediyin hisslerinin ete-kana geldiyini izlemek... hesret kaldığını tapmak... bir de heç vaht itirmemek... unutmamak...

...Senin üreyin tek deyilmiş, bah, içersinde koruyub sahladığın balaca kızcığazı keşf ederek senin özünle tanış eden, onun kaygısına kalan ve “çalış, onu heç vaht itirmeyesen” deye israrla tövsiye eden keribe... çohgeribe - Rehman Elizade - özü de bilmeden Damdabaca doğulubmuş...

... 19 dekabr - senin doğum günündür... 279 gündür yohsan...

...İnsan öleridir... men de öleceyem... Etraf mühitin, uduğum havanın, tanıdığım üç-beş adamın heyata ve ölüme dair bahislerinin ağızucu yorumlarının yüklendiği beynimin 279 günde - ruhuma sayıkladığı inanılmaz sakitleştirici tesire malik cümle... men de öleceyem...

...Ve üreyime yalnız ruhumun hiss ede bileceyi zeif ışığı süzülür... men dünyaya çohkeribe, ilahi istedadlı - Rehman Elizadeni tanımağa gelmişem... Bir ordu eziz-helef hatireleri hatireye çevrildiği andan başlayarak ciyerimde nefes kimi daşımağa... oyunla başlanan... zamanlanan bu dünyada onun kuruluş verdiği semimi, mezeli, küsseli “oyunlarda” oynamağa, en savadlı, dahiyane eserleri herfbeherf, cümlebecümle toplamağa, yaddaşımı kazımağa, her gece “süzülsün nurlu misraları yalkızlığıma” deye “ne şen, ne de çohhezın neğmeler”in içerisine dalmağa... pıçılıtlı dualarımın ardınca bu dünyadan o dünyaya nigaran-nigaran boylanmağa... kanadlanmağa, Damdabaca hesretimin möhürlediği gelecek sabahlarımın... düşecek gecelerinde - yoholuncayadek gözlemeye gelmişem...” (Allahverdiyeva, 2015: 13).

Cemile Allahverdiyeva’nın anlattıklarını Türkiye Türkçesi’ne çevirecek olursak;

“Her gece karanlığın bağına dalarak... Böylece donarak... Geçen günler, yıllar, bir dolu sevgili- değerli hatıralar bütün günümün günahı, sevabı, gözyaşları, his ve heyecanları küçük avucumun içinde süzülür gökyüzüne...

Çocuktum ben... Öyle veya böyle sayılar sayarak karanlığa daldım... Adını bilmediğim, tanımadığım bir varlığın peyda olmasını bekliyordum... Gelecekti... Dostum olacaktı... Dinleyecekti bütün sıkıntılarımı... Hiç konuşmaya bile gerek kalmayacaktı... O her şeyden haberdar bir dost olacaktı.

1997 yılında Devlet Kukla Tiyatrosu'nda çalışmaya başladım. Rahman Alizadeh tarafından işe alındım ve ilk izlediğim oyun onun yazıp yönettiği “Damdabaca” oldu... Damdabaca kelimesini ilk duyduğumda, her seferinde hayranlık ve heyecanla izlediğim oyun, hayatımın, çocukluk duygularımın, hayallerimin canlı bir tasviri gibi...

Bu anı kutsallaştıran sanatçıyla tanışacağım büyük an ve karanlık perdeler kalktı, dekorların arasından geçen rengârenk ışıklar ve büyümlü kelimeler sanki onun içinde gizlenmiş duyguları bana anlatıyordu. Yıllardır unutulmuş yürek, bu hislerin adını bulamıyor bile... Özlediğin şeyi bul... Bir daha onu asla kaybetme... Asla unutma...

Yüreğin yalnız değil, içine sakladığın küçük kıızı keşfetmek, seni onunla tanıştırmak, onunla ilgilenmek ve “onu asla kaybetmeyeceksin” diye ısrar etmek garip... Garip Rahman Alizadeh, damdabaca'nın kendisi bugün doğdu. 19 Aralık senin doğum günün... 279 gündür burada değilsin.

Her insan ölür. Ben de öleceğim. 279 günde soluduğum hava, insanların bakışları ağız dolusu yorumlarıyla dolu... 279 günde ruhumda inanılmaz sakinleştirici etkisi olan bir cümle... Yaşayan ve ölen tanıdığım üç beş kişi... Ben de öleceğim...

Ve kalbime sadece ruhumun hissedebileceği hafif bir ışık süzülüyor... Bu dünyaya yetenekle kutsanmış olan kişiyi tanımak için geldim: Rahman Alizadeh... Bu zamanın dünyasında komik, hüznümlü oyunların her bir cümlesini hafızama kazımak, her gece “ışıklı dizelerin yalnızlığıma aksın” şarkısını söylemek... Ben bu dünyaya ne mutlu ne de çok hüznümlü şarkılara dalmaya geldim... Ben bu dünyaya fısıldadığım dualarımdan sonra, bu dünyadan ötekine uçmaya geldim. Uçmaya, gelecek yarınları beklemeye... Damdabaca... Onlar kaybolana kadar...”

Bunları anlattıktan sonra şu laylayı söyler:

“Damdabaca,

Karanlıkda, ışılda gel,

Gizlinde yoh, aşkarda gel.

Men getirmeyim özüñ gel,

Sözümde yoh, fikrimde yoh,

Gözümde gel!

Gel,

Suskunluğun son hedinde,

Her gün bir günün cildinde,

Canıma kesd isteyende.

Damdabacam,

Sönmüş ocakdandır

Tüstülenen bacam...

Nağıl dolu Damdabaca!

Geleceksen,

Seni nağıl danışmağa koymayacağam!

Susacaksan!

Çünkü men danışacağam...

Bilirsen, ne keder nağıl koşmuşam...

Deyesen seni körpelikden -

Men her yerde uydurmuşam...

Her yerde -

Mütekkede, evciklerde,

İşık gelen pencerede,

Tir-tir esen cücertide,

“Ağac” adlı refikemde,

Damdabacam,

Daha kimde, daha nede...
 Sene acam!
 Geleceksen,
 Evvelce kollarımı boynuna sarıb
 Süst dayanacağam...
 Oturacaksan,
 Tez ayaklarına sarılıb
 Dizine baş koyacağam...
 Saçıma el gezdirende
 Elini tutub ovcumda sıhacağam...
 Üzümlü ovcunda gizledib
 Öpeceyem, goklayacağam...
 Damdabacam, Seni getmeye
 koymayacağam!..
 Seni ömürlük yaşadacağam!..
 Senin için yaşayacağam!..
 Yaşa benim için, Damdabaca!.."

Çevirisini yapacak olursak:

Damdabaca,
 Karanlıkta, ııkta gel,
 Gizlide yok, aşikârda gel.
 Ben getirmeyim kendin gel,
 Sözümde yok, fikrimde yok,
 Gözüme gel! Gel
 Suskunluğun son haddinde
 Her gün bir günün cildinde,
 Damdabacam,

*Canıma kastetmek istediğinde
Sönmüş ocaktır. Tütsülenen
bacam...*

*Masal dolu Damdabaca!
Geleceksen,
Sana masal anlatmayacam...
Susacaksın!*

*Çünkü ben konuşacağım...
Bilirsin, ne kadar masal anlatmışım...*

*Diyorsun seni küçüklükten -
Ben her yerde uydurmuşum...*

*Her yerde- Mutfakta,
evcikliklerde,*

*Işık gelen pencerede,
Tir-tir titreyen filizlerde,*

*“Ağac” adlı arkadaşımda, Daha
kimde, daha neyde...*

*Damdabacam,
Sana açayım! Geleceksen,
Önce kollarımı boynuna sarıp
Dimdik duracağım...*

*Oturacaksın,
Hemen ayaklarına sarılıp
Dizine başımı koyacağım...
Saçıma el gezdirdiğinde...
Elini tutup avcumda sıkacağım...*

Damdabacam,

*Yüzümü avcunda gizleyip,
Öpeceğim, koklayacağım...*

Damdabacam,

Gitmene izin vermeyeceğim...

Seni ömrüm boyunca yaşatacağım...

Senin için yaşayacağım... Yaşa

benim için, Damdabaca!...” Romanda damdabaca şöyle anlatılır:

“Yolun iki tarafında da çevredeki dağlara benzeyen yassı evlerin damları şimdilik azacık da olsa (ama gözlerini çok zorlaman gerekirdi) fark edilebiliyordu, ne de olsa kara dumanları atların burnundan çıkan dalga dalga ve beyaz buğulu nefes gibi soğuk havayla salıveren damdabacalar varlıklarını gösterebilmek için olanca güçlerini kullanıyorlardı” (UKY:111112)

Kuran-ı kerim öğreticisi olan Molla Gülali, derslerinde anlattığı damadabaca hayali karakteriyle öğrencilerini korkuturdu: *“... bir de bizim cezamız hiçbir zaman yüzünü görmediğimiz ve her şeyden fazla korktuğumuz (ama nefret etmediğimiz) damadabacaydı”* (UKY: 279).

2.13. DEVLET, BİLİM VE HALK KARAKTERLERİ

Azerbaycan halkının soyu şanlıdır. Dede Korkut hikâyesiyle büyür, Manas Destan'ıyla yaşarlar. Onlar için ahlâk Kur'an-ı Kerim'dir. Yaşamın kurallarını ise sömürgeci devletler değil, ataları yazarlar. Azerbaycan halkı için “ata” demek toprak demektir. Toprak ise eğer “Atalarının” ayak bastığı topraksa şeref demektir. Yazar için hislerin vuku bulması ve bunları kalemine dökememesi azaptır. Hele ki sevdası vatan olan bir yazarsa; yazmamaktansa ölüm onun için daha kolay gelir.

“Milletlerin kültürleri sadece yazılı ve sözlü eserlerden ibaret değildir. Milletlerin ortak uydukları örf ve âdetler, onların millî şahsiyetlerinin temelini teşkil eder. Dünyayı dolaşan seyyahlar ve ilim adamları, milletleri birbirinden ayıran örf ve âdetleri, en ince ayrıntılarına kadar kaybetmişlerdir. Türkler hakkında da dünya dillerinde pek çok eser vardır.

Yüz yıldan beri Batılılar Türkleri incelemeyi bir ilim haline getirmişlerdir”
(Kaplan, 1983: 29).

Dil, bir ulusun bağımsızlık emaresidir. Dili olmayan bir millet tarihin hiçbir sahnesinde yüceltilmemiştir. Bir milleti yok etme amacı güden bir devlet ilk başta o milletin dilini daha sonra ise dinini ve kültürünü yok eder. Dil, bir milletin geçmişi ve geleceğidir. Nerden geldiğini unutan nereye gideceğini bilemez. Yazarın romanında bulunan karakterler de bu bakış açısıyla oluşturulmuş karakterlerdir. Onlar, diline ve geçmişine bağlıdır. Behram Emmi, F.G. ve Profesör dilin önemini taşıdığı karakterlerle bizlere gösteren örneklerdir.

“Dil insanla insan, insanla diğer var olan şeyler arasında birleştirici bir ilişki kurar. Öyleki, insan olmak, dilin eseridir. İnsan ancak dili sayesinde insandır. Dil olmadan insanla hayvan arasındaki varlık farkı ortadan kalkar. Dil olmadan insan, ne bilgi, teknik, sanat, felsefe... gibi üstün başarılarla ulaşabilir ne de onun her türlü faaliyetleri, değer duyguları, hürriyeti vb. hususlar kendisi için bir anlam taşır” (Yazoğlu, 2002: 23).

2.13.1. Bilim İnsanları

Romanda Azerbaycan Bilimler Akademisi’nde ordunaryüs olan Mehmet Ali’nin ana unsur olan çiçekli yazıyı tespit ederek diğer bilim insanlarına sunar ve o, bu konu üzerine çalışmalar başlatır. Romanda bulunan bilim insanları şunlardır:

2.13.1.1. F.G.

Çiçekli yazının okunması için Azerbaycan Bilimler Akademisi’nde doktora yapan F.G., Profesör tarafından görevlendirir. Bu görevlendirmenin üzerine F.G., Venk Dağı’na doğru yola çıkar. O, vardığında ise muhtarlığa, Mübariz Efendi’nin, yanına gider. Mübariz Efendi ise ona eşlik ederek kalacağı yere, Behram Emmi’nin evine, götürür. Bir gece boyunca Behram Emmi’nin evinde dinlenen F.G., o gecenin sabahı çiçekli yazının bulunduğu mağaraya gider. Böylelikle F.G.’nin çiçekli yazıyı okuma serüveni başlar. F.G. karakteri sabırsız, azimli, çalışkan ve şüpheli bir karakterdir. Sorgulamayı bir hayat

felsefesi haline getiren F.G., her olayın altında bir sebep arar. İyi bir gözlemci olan F.G., bu özelliği sebebiyle iç dünyasında sürekli çatışmalar yaşar.

“Bu sefer F.G. dolduruşa gelmek istemiyordu. Çünkü enstitüde çalıştığı süre zarfında yalnızca doktora tezini yazıp savunmakla kalmamış, kütüphanede ve çalışma salonunda zamanını boşa geçirmemiş “hergün en az bir cümle” kaidesiyle çalışma düzeni buna göre belirlemiş ve genç piranaların gayri resmi lideri konumuna gelmişti” (UKY: 241).

2.13.1.2. Mehmet Ali

Dil Enstitüsünde başkanlık yapan namıdiğer Profesör, çiçekli yazı adlandırmasını yapan kişidir. F.G.’nin çiçekli yazıyı okumasını isteyen Profesör, diğer enstitü başkanlarıyla sorun yaşar.

“Bu yüzden zahmet edip köyde oturmak, mağarada, başka yerde değil ancak mağaranın içinde bu yazıyı okumak gerekmektedir. Öyleyse, bunu kim yapacak? İşte soru budur. O köye kim gidecek? Bu iş için kim görevlendirilecek? Tarihçi mi, arkeolog mu yoksa dilci mi? Biz karar verdik (Profesör ‘biz’ derken elbette ki MAM’ı kastediyordu). Kendine güvenen herkes öncelikle çıkıp kendi metotlarını, kaidelerini açıklayacak” (UKY: 230).

2.13.1.3. Zabite Butayeva

Altmışlı yaşlarda olan Zabite Hanım, yardımsever, sert tabiatlı ve beceriksiz bir karakter olarak tasvir edilmiştir. Akademide bulunan en büyük rakibi Vahid Hoca’dır. Fitne ve fesatlık konusunda bütün karakterler Zabite Hanım’dan çekinirler.

“Zabite Hanım Butayeva esasen profesörü de kendi çekim alanında tutmak isterdi ama bu açıdan Profesörün vaziyeti hiç de kolay değildi, iki ateş arasında kalmıştı. Bir taraftan Zabite Hanım ve onun tatlı, yararlı potansiyeli; öte taratan Vahit Bey, Zabite Hanım’ın tam tersi; bildiğini okuyan, bilim konularında dakik, kimseye ödün vermeyen ve borçlanmayı

sevmeyen ve Profesörün Zabite Hanım'la samimiyet kurmasına her türlü engel olan Vahit Bey.” (UKY: 234).

2.13.1.4. Vahid Civanşirzade

Başarılı bir filolog olan Vahid Hoca, yıllarca Profesör'le birlikte çalışmıştır. Alanında başarılı olan Vahid Hoca, tarih ve arkeoloji alanlarında da iyidir.

“Memleketin önde gelen ve saygın dilcilerinden olan ve yıllar boyunca Profesörün yardımcısı olarak görevini yerine getiren, gerektiğinde yetkin bir tarihçi (Eskiçağ tarihçisi) gerektiğinde bir arkeolog gibi düşünebilen, bu yüzden ansiklopedik bir bilim adamı olarak kabul gören Vahit Bey bu anlamda sözler söyledi ve aslında aday konusuna hiç girmedir” (UKY: 232).

2.13.1.5. Ayhan Aliekberv

Ayhan Hoca, akademide kimsenin önemsemediği bilim adamıdır. İğneleyici üslubuylar herkesi ve her şeyi eleştiren Ayhan Hoca, aslında doğruyu ve yanlış ı iyi bir şekilde ayırt edip yorumlar.

2.13.1.6. İbrahim Hoca

İbrahim Hoca, Azerbaycan Türkçesi'nin dilbilimi unsurlarıyla ve etimolojisiyle ilgilenen bir bilim adamıdır.

2.13.1.7. Neriman Hoca

Neriman Hoca, Zabite Hanım gibi Azerbaycan üslup sorunlarını araştırmıştır.

“Zabite Hanım'dan sonra hayatını üslup sorunlarının araştırılmasına adanmış olan Neriman Hoca (Enstitü'de faaliyet gösteren tüm sivil kurumların ya başkanı ya da üyesiydi) rüzgârın bugün nereden estiğini (Enstitü koridorlarının da kulağı vardır) anında yakalamış olmalı ki Zabite Hanım yerine otururuz oturmaz hemen elini kaldırıp ‘olur mu?’ diye sordu ve yanıt beklemeden ayağa kalktı” (UKY: 236).

2.13.1.8. Sabit Hoca

Sabit Hoca, milliyetçi vasfıyla ün kazanmış olsa da milliyetçiliği sözdedir.

2.13.1.9. Aslanzade

Aslanzade, Tarih Enstitüsü'nün başkanıdır. Çiçekli yazıyı, Atilla dönemiyle bağdaştıran kişidir.

“Ordinaryus Aslanzade Tarih Enstitüsü başkanı ve ordinaryüs Miraliyev, bu üç balina (iki M bir A veya başka bir tanımlamayla MAM; onları bir arada hep böyle anıyorlardı) aslında memleketin beşeri bilimler alanının yaşayan bilimsel kazanımları idiler” (UKY: 229).

2.13.1.10. Cafer Hoca

Cafer Hoca, çiçekli yazının kopyasını alıp Bakü'ye getiren bilim adamıdır. Çiçekli yazıya dokunduğu için mağara ruhu tarafından ölümle cezalandırılmıştır.

“Evet, Allah rahmet eylesin, Cafer Hoca gerekeni yaptı. Ama doğruyu söylemek gerek, yazı da kolay bir yazı değil, okunması çok zor. Hiyeroglif gibi hiyeroglif değil, çivi yazısı gibi çivi yazısı değil” (UKY: 228).

2.13.1.11. Hadi Mirahmedov

Namıdiğer Patriak, Arkeoloji Enstitüsünün başkanıdır. Camia içinde MAM (Mirahmedov, Aslanzade, Mehmet Ali) olarak adlandırılan grubun üyelerinden biridir. Meslektaşlarından yaşça büyüktür. Patriarh, çiçekli yazının tarihini Stiks nehriyle bağdaştırır.

“Şimdi artık o arkadaşlar hayatta değildi, ama Patriarh yaşıyor; hep hastalanıyordu, türlü sıkıntıları da vardı ama akli zekâsı şükürler olsun, çok iyidir. Sonraları – kimse bunun zamanını tam olarak söyleyemez- bu diğer dünyaya gidince) yerini Patriarh lakabına bıraktı” (UKY: 229).

Yukarıda saydığımız bilim insanları tek bir amaca odaklanmışlardır: çiçekli yazıyı okumak.” çiçekli yazının okunması için F.G.’ yi görevlendirirler. Bunun sebebi ise F.G.’nin bir filolog olmasıdır. Onlar, bir yazının dilini ancak bir filolog çözebilir düşüncesiyle F.G.’yi seçmişlerdir. Dilbilimciler kelimenin hangi dilden geldiği ve ne anlama geldiği sorularını cevaplarlar. Çiçekli yazının okunabilmesi için onun yazıldığı dilin çözümlenmesi gerekir. Çiçekli yazının dilinin çözümlenmesi belki de köyün tarihini aşikâr edecekti fakat mağara ruhunun Behram Emmi’ye verdiği sahte ipucuyla halk, gerçeği hiçbir zaman öğrenemeyecektir. Mağaranın ruhunda saklı olan bu sır, okuyucunun aklında boşluklar bırakmıştır. Bu yazının öneminin büyük olduğundan dolayı bu sırda kimsenin erişmesini istemez. İnsanoğlunun vereceği tahribattan dolayı ise yazıya dokunan her kim ise ölüme mahkûm edilir.

2.13.2. Kadının Bilimde Yeri ve Bilim Kadınları

Yüzyıllar boyunca kadının rolü, ev işleri ve çocuk büyütme olarak sınırlandırılmıştı. Çağdaş dünya düzeniyle birlikte kadınlar rutin yaşamda yeni roller almaya başlamışlardır. Kadınlar için getirilen bu yeni düzen kadın-erkek eşitliğini her alanda sağlamıştır.

“Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ‘Devlet Bağımsızlığı Hakkında’ yasa, 18 Ocak 1991 tarihinde kabul edilmiştir. Azerbaycan Milli Meclisi'nin yüzde altısını kadın milletvekilleri oluşturmaktadır. Azerbaycan siyaseti erkek ve kadının hukuk karşısında eşitliği ve siyasi alanda da eşit haklardan yararlanmasını sağlamaktadır” (Zengin, Eynalov, Bölek ve Bölek, 2006: 32).

Yeni düzenin getirdiği reformlarla kadınlar artık siyaset, bilim ve eğitim gibi birçok sektörde yer almaya başlamışlardır. Bu durum Azerbaycan Türkleri için yeni bir durum değildir. Azerbaycan Türkleri’nin tarihinde azimli ve çalışkan kadınlar iş hayatında yer almıştır. Romanda Azerbaycan kadının sesi olan üç karakter karşımıza çıkar. Bunlar; Afak, Gülsüm ve Zabite Hanım’dır.

2.13.2.1. Zabite Hanım

Zabite Hanım; abartıyı seven, beceriksiz ve yardımsever bir karakter olarak tasvir edilir.

“Kısa boylu bu hanım efendi gençlik ve tazeliğini hâlâ korumaktaydı (aslında muhafaza etmeğe çalışıyordu). Yüzüne her sabah, çeşit çeşit pudra allık vb. yüzüne sürerek sonunda adı olmayan renge sokan (kendince yaşlanmayı itiraz mı ediyordu?) Zabite Hanım ülkenin tanınan kadın bilimcilerindendi” (UKY: 233).

Zabite Hanım’ın hem maddi hem de manevi özellikleri tasavvur edilmiştir. Zabite Hanım, yeni gelin olacak kızlara çeyiz için yardım eden, ihtiyaç sahiplerine yol gösteren bunun karşılığında insanlardan sadakat bekleyen bir kişiliktir.

Zabite Hanım, bilim insanı özelliklerini taşııyordu. Bunu bilim camiasından herkes biliyordu fakat kimse onun yüzüne bu söylemek istemiyordu.

“En acısı olan ise şu ki, Zabite Hanım’ı desteklemek için Profesör’ün yeterince dayanağı yoktu; Zabite Hanım bilim insanı olarak çok derin değildi, ama kimse onu bunun yüzüne söylemeye (Vahit Bey bile aklına dahi getirmiyordu) en azından kendine yakıştıramıyordu” (UKY: 235).

2.13.2.2. Gülsüm

Azimi ve çalışkanlığıyla karşımıza çıkan Gülsüm karakteri, önce köylerinde açılan ilk kademe okulunda okur, sonra liseyi okumak için Bakü’ye amcası Varis’in yanına gider. O, lise tahsilini tamamladıktan sonra üniversite okur ve filolog olur. O, halk ürünlerini derlemek için köyüne gider ve kapı kapı, ev ev dolaşarak halktan efsane, rivayet ve hikâye gibi halk numuneleri toplar.

“Gülsüm’ün babası Eryen’in Bakü’de Varis adında yakın bir akrabası (dayıoğlu, belki de amcaoğlu) yaşıyordu, anlaşılmışlardı, Gülsüm liseyi Bakü’de bitirecek ve bir müddet boyunca da akrabasının evinde kalacaktı. Varis Hoca adında bu dayıoğlu gerçekten çok iyi bir insandı, Gülsüm’e lise döneminde ve daha sonra da üniversiteyi bitirinceye kadar yıllarca kendi çocuğuymuş gibi baktı” (UKY: 126).

Gülsüm üniversiteyi bitirdikten sonra amcasının oğlu Seyyaf’la nişanlanır. Yıllar boyunca yüzü gülmeyen Gülsüm’ün tekrardan yüzü gülmeye başlar.

“Kızın yüzündeki tebbessüm tekrar aşikâr oldu. Üniversite dördüncü sınıfı bitirip Filolog diploması aldıktan kısa süre sonra Varis amcasının oğlu Seyyaf’a nişanlandığı gün Gülsüm aniden neyse bir şey hatırladı, o eski aydınlık (gizemli?) tebbessümün bir kelebek gibi (eski bir dost gibi) dudağına konmasına izin verdi” (UKY: 126).

2.13.2.3. Afak

Romanda Afak karakterini F.G.’nin iç seslerinden tanırız. Yüksekokul öğrencisi olan Afak, ölümcül bir hastalığa yakalanır.

“Kendisi okuldan izin aldı. Bir hafta ders vermese dünya yıkılmaz. Babasını ben kendim bir şekilde ikna ederim (aslında, kandırırım, başka ne yapabilirim ki?) Şimdi ona... Biliyor musun alaka gerek, şefkat gerek. Gezsin, dolaşsın, içi açılsın” (UKY: 340).

2.13.3. Halk Karakterleri

Romanda dikkatimizi çeken iki halk karakteri vardır. Bunlar Behram Emmi ve Molla Gülali’dir. Bu karakterler anlattıkları mitler ve rivayetlerle karşımıza çıkmaktadır.

2.13.3.1. Behram Emmi

Dikkatimizi çeken bir diğer karakter ise Behram Emmi’dir. Behram Emmi, halkın içinde yoğrulmuş bir bilgidir. Yaşadığı köyün halk malzemelerini bir nevi kafasında derlemiştir. O, F.G. ile muhabbet ederken bu bilgi malzemelerinden F.G.’ye örnekler verince “ben mi dilbilimciyim, o mu?” düşüncesinden kendini alamamıştır. Bilim ile halk arasındaki ilişkinin yansımasından doğan Behram Emmi karakterinin bir diğer vasfı ise F.G.’ye baba gibi davranmasıdır. O, F.G. için canı feda etmiştir. Çiçekli yazının yanlış okunmasına vesile olsa da hayatı boyunca hep doğrudan yana olmuştur.

Gülsüm’e olan sevdasıyla diğer bölümlerde karşımıza çıkan bu karakter, sevdasına karşı saygı duymuştur. O, Gülsüm’ün kırılmaması, incinmemesi ve mutlu olması için onun hayatından uzak durmayı tercih etmiştir. Behram Emmi, ölümünde bile Gülsüm’ü düşünüp ona ‘ovod’ romanını miras olarak bırakmıştır. Sevginin en saf halini bu karakterler de görürüz.

“Ben fazla lafı uzatmadım. Onsuz da her şeyi kelimesi kelimesine anlatamayacaktım. Aslında artık sözcüklere gerek de kalmamıştı. Elimi uzatıp çantadan beyaz bir torba çıkarttım. İçinde bir kitap vardı. Bu kitap Büğelek’ti” (UKY: 521).

Behram Emmi’nin babası da köyde hayatını sürdürmüş olan biridir. Venk Dağı’nın efsanesini F.G’ye anlatan Behram Emmi, bu efsaneyi aslında babasından duyduğunu söyler:

“‘Öyle mi?’ Bu sözlere gerçekten şaşırın Behram Emmi rahmetlik babasının (babası çobandı, okuma yazması yoktu ama akıllı adamdı: ‘Ben hayat âlimiyim, kitap âlimi değilim’) söylediği sözlerin gün gelip bu şekilde bilimsel gerçeğe dönüşeceğini aklından bile geçirmezdi” (UKY: 86).

2.13.3.2. Molla Gülali

Molla Gülali, Patriarh’ın medrese yıllarından öğretmenidir. Sinirli ve sabırsız bir mizaca sahip olan Molla Gülali; öğrettiği bir kelimeyi bile öğrencileri unuttuğunda, onlara ceza verir. Günlerden bir gün Molla, Kuran’dan ve şeriatten uzak bir hikâye anlatır ve ceza olarak öğrencilerinin bu hikâyeyi ezberlemesini ister. Bu öğrencilerin içinde Patriarh da vardır. Patriarh, Molla’nın ezberlettiği Peleus ile Fetida’nın düğünü mitini yıllar geçse de unutamaz.

“Bu Molla Gülali, bize her şeyi ezberletirdi. Tek bir kelimeyi unuttuğumuzda dahi ceza verirdi. Cezamız falakaydı (onu her gün Molla Gülali’nin bağdaş kurduğu yerin bir kenarında, göz önünde bulunan bir falaka vardı. Bu falakaya bakınca vuruşun acısını ayağımızda hissediyorduk. Bu yüzden nefret ediyorduk), bir de bizim cezamız yüzünü görmediğimiz ama her şeyden çok korktuğumuz damdabacaydı. Hocamız o hikâyeyi bize anlattıktan sonra hayretler içinde kaldık: ‘Bu ne garip hikâyedir böyle?’ Hoca ise istifini bozmadan şunu söyledi: ‘Bu anlattığım hikâyeyi bir ceza olarak ezberleyeceksiniz, o zaman anlarsınız’” (UKY: 279).

2.13.4. Devlet Karakteri

Realist yaklaşımlarla romanını zenginleştiren Kemal Abdullah, Mübariz Efendi'yi menfi bir karakter olarak bizlere sunar. Venk köyünün muhtarı olan Mübariz Efendi, devlet karakterinin temsilcisidir.

2.13.4.1. Mübariz Efendi

Uzun burnuyla köy halkı arasında tanınan Mübariz Efendi, her olayda fikir beyan eder. Mübariz Efendi, kendi menfaati ve çıkarlarını ön planda tutan bir karakterdir. O, bunun haricinde konuşmayı seven dolayısıyla bazen ne dediğini bilmeyen biridir. Mübariz Efendi, anlayışsız ve meraklı yönleriyle karşımıza çıkar. O, Gülsüm ve Behram Emmi'nin yakın arkadaşıdır. Mübariz Efendi de Behram Emmi gibi Gülsüm'e âşıktır. Günlerden bir gün Mübariz, Gülsüm'e olan ilgisini belli eder.

“Kalbi yerinden çıkacak gibi olan Mübariz Efendi, yine yerine kıvrandı, dikkatle F.G.'ye baktı; gerekirse samimiyetle ant içebilirdi ki bu oğlan, Behram'ın sorusunu duymamıştı. Ama verdiği yanıt (az önce muhtarlıkta olduğu gibi) tam yerine denk gelmişti. Şaşkınlığını asla hissetirmemeye çalışan Mübariz Efendi elindeki çay bardağını özenle masaya bıraktı.

Behram Emmi ise çayını yudumlayarak F.G.'ye şunu sormuştu:

Bu iş için köye senden başka da gelen olacak mı yoksa tek sen mi olacaksın evladım?

Bilemiyorum. Ama zor” (UKY: 73).

Bölümün devamında ise şu anlatılır:

“Genç akademisyen, Mübariz Efendi'nin titremeye başlayan ellerine baka baka (bu adamı hiç sevmeydi; insanın yüzüne bakmıyor) onun durumunu fark edince gizli bir keyif aldı: ‘Evet, Mübariz Efendi iyice afallamış.’ Afallayan Mübariz Efendi ise tam da şuan F.G. ile Behram arasında bir ‘gönül bağının’ oluştuğunu hissetti ve Mübariz Efendi böylece F.G.'yi kaybetti” (UKY: 74).

Burada ise Mübariz Efendi'nin küçümseyici tutumu görmekteyiz. Kendinden başka hiç kimseyi düşünmeyen Mübariz Efendi, Gülsüm'ün ve Behram'ın duygularını hiçe saymıştır.

“Buraya kadar her şey oyun, şaka perdesine bürünmüşse de şaşıp kalan Mübariz bu perdeleri aradan kaldırmadı mı, kaldırdı, perdelerin ardından zayıf bir inleme kaldı. Behram bugün olsun Mübariz'den çıkan o inleme sesini çok iyi hatırlıyor. Bu inlemeden sonra dona kalan Behram buna ne oldu anlamında yüzünü dönüp Gülsüm'e baktı. Kızın yüzü kıpkırmızı kesilmişti” (UKY: 120).

Bölümün devamında ise Gülsüm'ün kalp kırıklığı anlatılır:

“Hiçbir kelam etmeden (Mübariz'in cevabı Gülsüm'ü şaşırtmıştı) sinirden titreyerek sırtını onlara dönerek köprüyü geçti, yüzündeki o sinirli ifadeyle vedalaşmadan neredeyse koşarak gitti. Vedalaşmadı da” (UKY: 120).

2.14. HALK HEKİMLİĞİ

Halkın imkânlarının olmadığı dönemlerde, onlar hastalıklarını tespit etmek ve iyileştirmek için “halk hekimleri”nin yanına giderlerdi.

“Halkın, olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne halk hekimliği diyoruz” (Boratav, 2013: 139).

Halk hekimliği, insanların tabiatla münasabet biçimlerinden meydana gelmiştir. Doğanın insanlara verdiği dönüt, ilahi mesaj niteliğinde sayılmıştır. Dolayısıyla insanoğlu, doğanın ona olumlu dönütler vermesi için ritüeller geliştirmiştir.

“Halk hekimliği veya geleneksel tıp, ilk insanın tabiat olayları karşısında takındıkları tavırlar ve münasebet şekillerinden doğmuştur. Burada sihir ve büyüünün önemli rolü olduğu görülür. Dini inançların ve büyüünün önem kazandığı bu toplumlarda sağlık ve hastalık da insan bedenine yabancı

unsurların girmesi ve onların yaptıkları kötülükler ile açıklanırdı” (Artun, 2005: 181).

Şamanlar, kötü ruhları temizleyerek insanlara musibet olan hastalıkları iyileştirme görevindedir. Şaman ve Kam ifadelerinin yanı sıra efsun ifadesi de kullanılır.

“Şaman, anadan doğma şairdir, bestecidir, şarkıcıdır, müzisyendir, dansözdür, oyuncudur. Olağanüstü tasavvur gücü ile hastaya şiirsel dilin kudretiyle tesir etmeye çalışan insandır, çünkü ruhlar, güzel sözleri severler. Harmoni, ritmik kelimeler, Şamanın sanki ruhları efsunlaması gibi değerlendirilir. Aslında Şamanı coşturan, ritmik şiirler söyleten ruhlardır.

Şaman ruhların ağzı ile konuşan, söyleyen icracıdır. Buna göre de Yakutlar Şamanın okumasına kuturar, yani ‘ruhlar tarafından söylenen’ derler. Hatta Şamanlar, davullarının içine topladıkları ruhlarla sohbet de ederler” (Bayat, 2021: 26).

Efsunlar ve otacılar olmak üzere tabipler iki gruba ayrılır. Bu iki grubun arasında rekabet hissedilir:

“Yusuf Hâcip, tabiplerden sonra mu’azzimler (yani afsuncular) diye bahsettiği sınıf, şüphe yok ki, kamlardır. Bunlar hakkında şöyle diyor: ‘Otacılardan sonra afsuncular gelir. Yel, şeytan (yek) hastalıklarını bunlar tedavi ederler. Bunlara katılmak (karışmak), yel, şeytan dokunanları bunlara okutmak gerektir. Acaba nasıl faydası dokunur desen bile sen onu hoş tut. Tabib afsuncunun sözlerini beğenmez, afsuncu da tabibe yüz çevirir. Tabip ‘ilâç kullanırsa hasta iyi olur’ der. Afsuncu ise ‘muska kullanılırsa cin-şeytan uzaklaşır’ der” (İnan, 1984: 73).

Şamanlar, doğa insandır. Onlar, tabiain onlara verdiği güçle beslenirler. Fuzuli Bayat, Şamanizm’i “doğa dini” olarak adlandırmıştır:

“Şaman dünya görüşünün en karakteristik özelliklerinden biri tabiatla cemiyetin birbirinden ayrılmaması, bir bütünlük oluşturmastır. Bu nedenledir ki Şamanlığı bütünüyle “doğa dini” diye adlandırmak mümkündür. Şamanlığın felsefesi de doğa hadiselerine ve doğaüstü

varlıklara bağlanmaktadır. Şaman felsefesine göre evrenle dünyamız, makrokozmosla mikro-kozmos arasında ebedî, ezeli bir denge vardır. Bu dengenin bozulması felakete neden olur. Bütün gizli bilimlerle, deneyimlerle donatılmış Şamanın başlıca görevi bu dengeyi ve düzeni korumaktır” (Bayat, 2021: 20).

Şamanlar, kurban kesmeden ayin yapmaz. Bir rivayete göre Tanrı’nın insanların ruhunu bağışlaması için kurban kesilir.

“Şamanistlerde kurbansız âyin yapılmaz. Her âyin için kanlı veya kansız kurban bulunması gerektir. Kurban mefhumunun eski Türkler’in hangi kelime ile ifade ettiklerini kesin olarak bilmiyoruz. Müslüman Türkler’in hepsinde bu mefhum için arapça kurban kelimesi kullanılmaktadır. Bazı kabileler (meselâ Kırgız-Kazaklar) farsça “ hüdayî” kelimesinin bozuntusu olan “kudayı” kelimesini de kullanırlar. Çağdaş şamanist Türk boylarında tayılga, hayılga kelimeleri varsa da Moğolcadan geldiği sanılmaktadır” (İnan, 1984: 97).

Romanda bulunan halk hekimi ise asıl mesleği baytarlık olan fakat doktorluk mesleğini icra eden Şiraz’dır. Hz. Muhammed’in soyundan gelen Şiraz’ı, babası Seyit Cafer, veteriner olması için onu kasabaya gönderir.

“Şiraz köyün “doktoru” idi. Aslında Şiraz doktor değildi; babası Seyit Cafer onu veterinerlik okusun diye kasabaya gönderdi ama boş yere, Şiraz mala koyuna bakacak halde değildi ki bakmadı da. Şiraz doktor olmak aşkıyla yanıp tutuşuyordu, köye resmi olarak veterinerlik yapmak için dönse de doktor gibi davranır herkesin sağlığıyla teker teker ilgileniyordu” (UKY: 147).

Günün birinde başındaki ağrıları dindiremeyen Allahverdi, Şiraz’ı evine çağırır. Şiraz, Allahverdi’nin alnına elini elini koyar ve Allahverdi’nin bütün başındaki ağrı geçer. O günden sonra herkes Şiraz’ı doktor ilan eder. *“Onlar inandılar, sanki herkes birbirlerine ant içip, Şiraz’ın veteriner olduğunu unuttu. Baş ağrıyan da, karnı ağrıyan da artık (doktor) Şiraz’ı aramaya başladı” (UKY: 147).* Burada Şiraz karakteri bir kam özelliklerini taşır. Şiraz’ın bu olağanüstü özelliği bir tek şamanlarda bulunur.

Şiraz'ın üst üste sorduğu sorulara şaşırان F.G., onu baştan aşağı süzmeye başlar. Bunu gören Behram Emmi, Şiraz'ın soyunun seyit olduğunu söyler: “*‘Köy insanıdır’ diyerek gülümsedi: ‘Doktordur’ (Şiraz kulaklarını havaya dikti. Hayır, başhekimdir. Kendisi seyittir. Elinde şifa damarı var)’*” (UKY: 158). Seyitlik, atadan dededen gelmektedir. Kamlık da seyitlik gibi atadan dededen gelir. Şiraz, atalarının kanıyla pir olmuştur.

2.15. TABİAT UNSURLARI

Azerbaycan Türkleri için her doğa olayının bir anlamı vardır. Su, ağaç ve gökyüzü Azerbaycan Türkleri tarafından kutsal kabul edilen tabiat unsurlarıdır. Onlar suyun temizleyici gücü olduğunu düşünüp ağaçların ata-dede soyunu temsil ettiklerine inanırlar. Azerbaycan Türkleri; ateşin, suyun, ağacın, toprağın, gökyüzünün ve rüzgârın ruhu olduğunu düşünürler. Şamanist dönemlerinden, Azerbaycan Türklerine yadigâr kalan tabiat kültürünün günümüze yansımaları aşikârdır.

“Eski Türklerin tabiat (yer - su) kültürü Sibirya, Orta ve kuzey Asya'daki bütün şamanist Ural - Al-tay uluslarında son asra kadar muhafaza edilmiştir. Eski dinî gelenek ve göreneklerine bağlı kalan Al-tay - Yenisey ve Yakut Türlerinin dağ, orman, ağaç, yer, pınar kültürleri etnograflar tarafından bütün ayrıntılarıyla tesbit ve tavsif edilmiştir. Bunların verdikleri bilgilere göre kutlu sayılan dağlar ve onların ruhları adına çok muhteşem âyin ve törenler yapılır” (İnan, 1976: 38).

Kamlık geleneğinde şaman adayını yeni soyulmuş olan karaağaç üzerine yatırırılar. Birkaç gün sonra baygın halde yatan adayın ağzından köpükler gelmeye başlarlar ve bedeni morarır. *“Adayı, yeni soyulmuş karaağacın üzerine yatırırılar. Bu süreçte hastayı kimseyle görüştürmezler. Onun yanına erkek görmemiş kız veya kadın görmemiş bir erkek akrabası gönderilir ki, parçalanıp yenilenme sürecinde adaya yardım etsin”* (Bayat, 2006: 42).

Azerbaycan Türkleri için ağaçların dallarına bez parçası bağlama ve dilekler için dualar etme ritüel haline gelmiştir. Çeşitli semboller oluşturan halk, ağaçları Tanrının

yeryüzündeki yansıması olarak kabul etmiştir. Bu durum sadece Azerbaycan Türklerine özgü değildir. Orta Asya'daki bütün Türk devletlerinde bu durum söz konusudur.

Şamanlar, yüksek seslerle söyledikleri ilahilerle dağların doruklarında yapılırlar. Onlar için dağlar gökyüzüne (tanrıya) yaklaşabildikleri en yakın noktadır. Dağın doruğu ne kadar yükseğe o kadar tanrıya olan yakınlık artar.

“Gök tanrıya yapılan âyin de yüksek ve mukaddes sayılan dağın tepesinde yapılır. Bir ağızdan söyledikleri ilâhilerle dağlara, ormanlara ve ırmaklara hitap ederler. Dinin ilkel merhalesinde bulunan bu basit ve sadedil insanların yüksek dağ tepesine çıkıp icra ettikleri ibadet merasimlerinin manzarasında bir azamet hiss olunur” (İnan, 1976: 38).

2.15.1. Yıldızlar

Yıldızların Türk mitolojisinde önemli bir yeri vardır. Çıplak gözle bakılınca nokta gibi görünen yıldızlar sonsuzluğu temsil eder.

“Yıldız motifinin Türk mitolojisinde de önemli bir yeri vardır. Bir delikanlı olan Ülker ile bir güzel kız olan Zühre'nin karşılaşması ve birbirlerine âşık olup bu aşkın şiddetinden kar fırtınaları kopardığı ifade edilir” (Soysaldı, 2018: 426).

Türkler tarafından yıldızlar, kader ile bağdaştırılır. Örneğin, yıldız kayınca birinin öleceğine, yıldızın parladığını gören kişinin maddi ve manevi güce sahip olacağına inanılır.

“Ay ve güneşten sonra yıldızların da halk üzerinde etkisi büyüktür. Halkın inanışlarına göre, yıldızların insanların üzerinde doğumdan başlayarak tüm yaşamında belirleyici bir rol üstlendiği bilinmektedir. Yıldızlarla insanlar arasında bir alın yazısı (kader, yazgı) ilişkisinin var olduğuna inanılır. Her insanın bir yıldızının olduğu ve dolayısıyla her yıldızın bir yazgıyı temsil ettiği düşünülür. Kimin yıldızı parlarsa, o kişinin maddi ve manevi olarak yüceleceğine inanılır” (Eşmeli, 2014: 201).

Giyimden mimariye sıklıkla kullanılan yıldızın köşe sayısına göre anlamları vardır.

“Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan’da mimari eserlerde sekiz köşeli yıldız ve dört köşeli şekillerden oluşan kompozisyonlar işlenmiştir. Birkaç örnek verecek olursak; Ahmet Yesevi Türbesi’nde, Beyşehir Kubad Abad Sarayı çinilerinde, Konya Alâeddin (Kılıç Aslan) Köşkü çinilerinde, Sivas’ta Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi ile Gök Medrese taç kapısının sağında ve solunda, sekiz köşeli yıldız ile dört köşeli motifler kullanılmıştır” (Soysaldı, 2019: 427).

İslam dininde ise yıldızlar göğün ve yerin sahibinin Allah olduğunu hatırlatır.

“Eski Türklerin inanç sisteminde yıldızlar, ay ve gün birer koruyucu iye idi. Onlar günün çekildiği anda yeryüzüne Tanrı’nın insanoğluna gönderdiği ışığı bildirmekteydi. Bu düşünceden hareketle Türkler’de çadırın ortası, tepe noktasında bir delik bırakılırdı” (Kıyak, 2010: 191).

Romanda “muhteşem uyum” ve “ hadiselerin ufku” olarak adlandırılan doğa unsurlarının içinde yıldız geniş kapsamda ele alınmıştır. Romanda bulunan mitolojik karakterler, mitolojik unsurlarla desteklenir. Afrodite karakteri yunan mitolojisinde gökyüzünün kızı olarak nitelendirilir.

“Eski Yunan’da aşkın ve güzelliğin tanrıçası olan Afrodite’ye dair en eski söylenceler; onun Gökyüzü’nün kızı olduğunu, Kıbrıslı olduğunu söylüyordu. Sonraları Olympos’lu tanrılar arasında da bir yeri oldu. Ama her zaman aşka dair, sevgiye dair ne varsa hepsinin ondan geldiğine inandı insanlar” (Demiralp, 2011: 109).

Behram Emmi’nin vefatından sonra F.G., hislerini şöyle anlatır:

“İçine zifiri bir karanlık çöktü. Bu karanlık tek bir tane bile yıldızı görünmeyen zifiri gökyüzünün masum parçasıydı, yukarılardan kayarak gelmiş ve kalbinin üzerine sapanmıştı” (UKY: 482).

Romanda Molla Gülali’nin hocalık yaptığı medrese tasvir edilir. Bu medrese yıldızlarla birlikte karanlık içindedir:

“Medrese hayatı ise karanlığın içinde yıldızların parlaması gibiydi... Şuana kadar, bu karanlık onun beyninde, ruhunda yaşamış, hayat içinde başına gelen hadiseler yıldız tozları gibi ömrüne yayılmıştı” (UKY: 278).

F.G., gökyüzünde yıldızların kümелendiği noktayı “olayların ufku” olarak adlandırır:

“‘Olaylar’ uzakta, dalların, sık yaprakların erişemediği, ulaşmadığı yerde cereyan etmekteydi; yıldızlar ise gökyüzü ile birlikte aşağıya doğru eğilip düzeliş hemen hemen köyün belli belirsiz görülebilen uzak bir noktasında, ücra tepelerin üstünde toprağa yapışmışlardı. Bu yıldızlar meclisinin yerleştiği noktayı F.G. kendi kendine ‘olayların ufku’ diye adlandırmıştı” (UKY: 41).

2.15.2. Karaağaç

Karaağaç, romanda ana unsur görevindedir. F.G., karaağacın altında dinlenirken onun düşüncelerine ilham vermiştir. Romanın olay akışında sıklıkla rastladığımız karaağacın miladı çok eskidir. Halk geçmişten bugüne kadar karaağaç hakkında birçok rivayet oluşturmuştur. Bu rivayetlerden biri de karaağaç pirleridir. Amanoğlu, karaağaç pirlerini şu şekilde anlatmıştır:

“Şerur ilçesinde Babeki köyünde, merkezde asırlık üç koskoca karaağaç kutsallığı ile yöre halkının her zaman dikkatini çekmektedir. Bu ağaçları kesmek, onlara zarar vermek günah sayılır. Şöyle bir inanç var ki, bu ağaçlara zarar veren kişi hayır görmez, onun ailesinde bir afet baş gösterir. Yine aynı ilçenin şimdi boşalmış Danzik köyü yakınında Karaağaç isimli adak yeri, piri vardır” (Amanoğlu, 1997: 143).

Amanoğlu, karaağaç isimli bir köyün olduğunu da belirtir:

“Bu pir ve oradaki kutsal ağaçlar yöre halkı tarafından ziyaret ediliyor. Söz gelişi bu ilçede (şimdi Sederek ilçesi hududunda) Karaağaç isimli köyün mevcut olması da rasgele sayılamaz. Bu ilçede dut ağacının da kutsallığına inanç vardır. Celilkent köyündeki (eski ismi Baş Noraşen), derekent köyünde

yatırda bulunan dut ağaçları yöre halkı tarafından ziyaret edilmektedir”
(Amanoğlu, 1997: 144).

Nahçıvan’a bağlı olan Şahbuz ilçesinde karaağaç pirleriyle ilgili şu rivayet anlatılır:

“Şahbuz ilçesinde “Karaağaç piri” hakkında: Gedirgum bayramı imiş. Bu bayram gününde her kes kalbinde bir dilekle niyet edermiş. Saf, pak bir gelin gece yarısı evden çıkar. Onun çocuğu olmazmış. Akli başından gitmiş yolda yürürken, birden başını kaldırdığında kendini yüce bir karaağacın altında görüyor. Bu ağaç öylesine yüksek imiş ki, gelin başını yukarı kaldırdığında baş örtüsü yere düşüyormuş. O yaylığı (baş örtüsü) yerden alır, yüreğinden onu ağacın başına bağlamak geçiyor. Düşünüyor ki, eğer bu yaylığı oraya bağlarsa dileği, niyeti gerçek olur. Başım kaldırdığında gözlerine inanamıyor; ağaç ona doğru eğilmiş. Gelin yaylığı ağaca bağlıyor ve evine dönüyor. Sabahleyin halk karaağacın başında bir yaylık olduğunu görüyor. Gelin olayı herkese anlatıyor. Kimse ona inanmıyor, hatta onla alay ediyorlar. Ama bir yıldan sonra gelinin bir çocuğu dünyaya geliyor”(Amanoğlu, 1997: 146).

Karaağacın belirgin özellikleri ise uzun boylu olması ve kışın yaprak dökmesidir. Anavatani Orta Asya’dır. Dağlarda yetişen türü ise dağ karaağacıdır. Dağların kıyı kesminde yetişirler. Romanda karaağacın fiziksel özellikleri detaylarıyla verilmiştir.

Yazar, muhteşem uyumun içine karaağacı da ekleyerek romana zenginlik katmıştır. Romanda vuku bulan bütün olaylar karaağaç etrafında gerçekleşmiştir. F.G.’nin iç monolog yöntemiyle karaağaçla konuşması, çiçekli yazının kaderinin karaağaca bağlı olması ve karaağacın bahçenin merkezinde durması aslında bizlere karaağacın muhteşem uyumun mihenk taşı olduğunu gösterir. Karaağacın Venk Dağı’nın eteklerinde (Behram Emmi’nin evinde) yetişmesi türünün “dağ karaağacı” olduğunu gösterir. Romanda dağ karaağacının lakabı “ufaklık (balaca) “tır. Romanda F.G.’nin verdiği “ufaklık” lakabın aksine karaağaç heybetli uzun boylu bir ağaçtır.

F.G., Behram Emmi'nin evine geldiği günden beri karaağacın altındaki kanepeyi kendine mesken tutar. O, yağmurlu günlerde bile karaağacın altında bulunan kanepeden kalkmak istemez.

“F.G. buralara geldiği günden beri ufaklığın altındaki kanepeyi kendine sevimli bir mesken bellemişti. Bu kanepede aslında sandalye gibiydi, ama yaslanmak için tahtadan yapılma bir dayanağı vardı. Akşamları burada rahat bir şekilde otururken güç içinde ‘taş taşımaya da’ canında toplanan tüm yorgunluk F.G.’nin canından çıkıyordu. Ağacın altında sanki yeniden doğuyor, kendine geliyor, gücü yerine geliyor” (UKY: 37).

Romanda karaağacın gökyüzüyle olan uyumundan bahsedilir:

“F.G. Karaağac’ın altında otururken kafasını kaldırıp bütün gökyüzünü göz dolusu seyrederken; ağacın sanki ayaklanıp yürüyecek gibi duran dalları buna izin vermiyordu. “Olaylar” uzakta, dal budakların, sık yaprakların erişemediği yerde meydana gelmekteydi; yıldızlar ise gökyüzü ile bir arada aşağıya doğru eğilip düzeliş neredeyse köyün belirli olmayan yerleri görülebilen uzak bir noktada, uzak tepelerin üstünde toprağa yapışmışlardı” (UKY: 41).

Romanda karaağaç Behram Emmi'nin ailesinden biri gibi olmuştur. Roman kahramanlarının sohbetleri ve F.G.’nin çiçekli yazı çalışmaları karaağacın altında gerçekleşmiştir. Behram Emmi'nin gençliğinde bile karaağaçla bir anısı bulunmaktadır:

“Hatta Behram bazen son dersleri işlenmeyip erken bitirdiklerinde bile kapıdan çıkar çıkmaz Mübariz’in okulun karşısında bulunan karaağaç kütüğü üstünde oturduğunu görürdü. ‘Çoktan mı bekliyor ne? Peki, bunun derslerine ne oldu? Gerçek bir dosttur, gerçek dostluk ben buna derim’” (UKY, 116).

Kahramanlar, karaağacın altında çay içip uzun sohbete daldı:

“Mübariz Efendi ufaklığın altında bir süre oturduktan sonra (sürekli oradan buradan konuştu; Enstitüden gelenler öyle, yazıyı okumak isteyenler şöyle... Nihayet herkesin yorgun olduğunu, misafirin gözlerinin neredeyse

yumultuğunu ve ‘hatrı kalmasın diye dinlediklerini’ anladı. Aşikâr olan bir umutsuzlukla istemeyerek ayağa kalktı, bir büyük edasıyla yüzünü F.G. ’ye döndürdü...” (UKY: 82).

Roman karakterleri ‘Olayların Ufkuna’ asla ulaşamazlar. Olayların ufkuna sadece karaağaç vâkıf olmuştur. Karağacın doğadaki halleri, başka doğa unsurlarıyla ahenk içinde betimlenir:

“Yüzünde hoşgörölü ve yumuşak bir tebessümle ‘iyi, iyi rahatsız olma!’ dedi. Behram, Mübariz’in ardından kapıyı kilitledi ve F.G. ile birlikte ‘ufaklığın’ altına geçti. F.G., Mübariz gittikten sonra avlu genişlemiş gibi geldi” (UKY: 84).

Romanda “mağara ruhu”nun Behram Emmi’ye verdiği sahte ipucuyu kullanan F.G., çiçekli yazıyı hatalı çözümler.

“Bak, sen bana dört harfin, dört işaretin sırrını açtın... Bu büyük bir olaydır. Bak, buna... Dördüncü leçek, aynı ikinci leçektir. Aynı işarettir, ‘a’ harfi.. Çiçeğin ikinci ve dördüncü işareti. Evet, anahtar sözcük kesinlikle karaağaçtır ki karaağaç...” (UKY: 423).

2.15.3. Maral

Geyikler, Türk Dünyasında kutsal bir hayvandır. Türk inançlarına göre geyiği avlayan kişinin evi tarumar olur, bahçesinde ot bitmez. Dede Korkut hikâyesinde karşımıza çıkan geyik unsuru, karakterlere yol gösteren ve iyilik yapan hayvan konumundadır. Geyiklerle ilgili birçok mit anlatılmaktadır.

“Türk tarihinde birçok hikâye, efsane ve mitolojik öğelerden bazılarının doğrudan, bazılarının ise dolaylı olarak geyikle ilgili olduğu görülür.

Hükümdarların arazisi olarak bilinen kutlu dağda geyik ve geyik cinsi hayvanların ölümsüzlük otunu yiyerek ölümsüz ve efsanevi varlıklar olduğu ve bu şekilde dünyadaki varlıklarını sürdürdükleri de düşünülmüştür. Bu inanış, hükümdarların avladıkları geyikleri kendilerinin yemesi ve yerken

kendi soyundan olan kişilerle paylaşması kültürünü de açıklayabilir” (Sayın, Akın, 2020: 217).

Şamanist dönemde halk, geyiklerin koruyucu ruha sahip olduklarına inanırlardı. Bu yüzden Şamanist dönem insanları, geyiklere zarar vermekten kaçınmışlardır.

“Orta Asya ve Anadolu Türk kültüründe geyik ile ilgili inanışlar, arkaik dönemlerden şekillenerek günümüze kadar gelebilen ve Orta Asya ve Anadolu arasındaki kültürel devamlılığı yansıtan en önemli değerlerden biridir. Bu kült kırsal kesimdeki halk arasında sözlü ve yöreden yöreye değişiklik gösterirken, dini-tasavvufi inanç dairesinde ise hem şehirli hem de kırsal kesimden insanlar tarafından benimsenmiş ve yazılı olarak nesilden nesile aktarılmıştır. Aralarında bazı farklılıklar bulunmakla birlikte, her iki gelenek de geyiği ‘kutsal’ addetmiştir” (Dalkesen, 2015: 65).

Türk topluluklarında geyik, anaerkil bir yapıya sahiptir. Bu özellikleriyle geyik motifi, birçok efsane ve rivayete konu olmuştur. Çağdaş edebiyatta geyik unsurunun şu özelliklerinden faydalanılır:

“Sevimli, çevik, hassas ve içli bir hayvandır. İnce zarif bir vücuda sahip ve ürkektir. İnsandan kaçır, peşinden sürüklediği insanı dermansız bırakır. Tenha yerlerde yaşar. Avlayan iflah olmaz, avlanmış geyiğin gittiği ev tarumar olur, yerinde ot bitmez. Bedduası avcının soyuna da etki eder. Mukaddes bir hayvandır. Kurt gibi aniden ortaya çıkar ve çoğu kere insanlara doğru yolu gösterir. Birdenbire ortadan kaybolur. Mutlu sona erdiricidir. Sevgi perisidir. Totemdir, ruhların üzerinde dolaştığı ilahi bir varlıktır” (Aytaş, 2010: 3).

Behram Emmi ise Mağara ruhundan insanları koruyabilmek için bozları mağaranın önüne koymuştur. Bu yüzden Behram Emmi, bozlarına sürekli “maralım” diye hitap eder.

“Yavaş, yavaş, maralım, yavaş...” Köpeğin ayakları zincire ilişti, sonra başını ona yaklaştıran Behram Emmi’nin kâh dizlerine kâh da ayaklarına sürtünmeye başladı. ‘Yanındaki bu adam yabancı mı?’ Behram Emmi bir eliyle köpeğin ayaklarına dolanan zinciri açıyor, bir eliyle de Bozların başını boynunu sıvazlıyor, kulağına

sürekli ‘maralım, maralım, yavaş, yavaş ol’ diyerek okşuyor ve bunları yaparken de gözleriyle mağaranın dibini köşesini inceleyerek sanki bir şeyler arıyordu” (UKY: 174).

2.15.4. Mağara

İlkel dönemlerde sığınma ve barınma yeri olan mağaralar, Türk kültüründe önemli bir konuma sahiptir. İptidaî dönemde yaşayan ilkel insanlar, o dönemlerde mağaraların içine kazıdıkları resimlerle ve motiflerle geçmişini günümüze taşımışlardır. Romanda da geçmişin bir izi olan çiçekli yazı, biri tarafından mağaraya kazınarak oluşturulmuştur. Dehşet verici karanlığıyla bu mağara, adeta bir mezara benziyordur. Behram Emmi, karanlık ve ıssız olan bu mağarayı tesadüf eseri bulmuştur.

“Terk edilmiş yerleşim birimlerinden (evler, ağullar vd.), mezarlıklardan, ormanlık yerlerden, kuyulardan, hamam sularının akıtıldığı, bulaşık suyunun döküldüğü yerlerden uzak durmaya çalışan insanoğlu, kötü ruhları kendilerine çekebilecek söz ve davranışlardan da kaçınmıştır” (Aça, 2019: 429).

Romanda “çoban kalpağı”ndan sonra en çok ismi geçen mekân mağaradır. Çiçekli yazının içinde bulunduğu mağaranın ruhu vardır. Bir nevi çiçekli yazıyı koruyan bu mağaranın “Büyücüler Deresi”yle bir bağlantısı vardır. Yazarın “Büyücüler Deresi” romanını okuduğumuzda aklımızdaki parçalar birleşir. Romanda F.G., mağaraya ilk girdiği zamanı şöyle anlatır: *“Kalın bir ormanı anımsatan yabani otlar öylesine fazlaydı ki mağaranın girişi gözücuyla bakanlar için (Behram Emmi’nin dediği gibi) gerçekten de görünmez olmuştu” (UKY: 491).*

Behram Emmi, Mübariz Efendi’ye mağara ruhunun varlığından bahseder fakat Mübariz Efendi mağaranın bir ruhu olabileceğine inanmaz.

“Sen ne diyorsun? Kim ölecek, nasıl ölecek, niye ölecek? Bütün bu kasabada hatta belki Azerbaycan’ın tamamında Gulamhüseyn gibi sarman insan yok. Manda gibidir o, bilmiyor musun ömür hayatında bir kere hastalanmamış” (UKY: 101).

Behram Emmi, F.G.'nin yazıyı okuyabilmesi için mağara ruhuna kendi canını kurban edebileceğini söyler.

“Hayır, ölmesin. Ben sana başka bir kurbanlık gösteririm. Ne fark eder... Kulak ver. Dinle beni. Gerçek anahtar sözcüğü sadece sen biliyorsun. Kesin biliyorsun. Ben istemiyorum, bana söyleme. Ama gel bana yardım et. Başka bir anahtar sözcük söyle bana. Sahte olsun” (UKY: 375).

Gulamhüseyin öğretmen, mağara ziyaretinde çiçekli yazıya zarar verdiği gerekçesiyle mağara ruhu tarafından cezalandırılır. Behram Emmi ve Mübariz Efendi bu ölümü hayretle karşılar:

“‘Gördün mü?’ Nihayet, Behram Emmi yüzünü diğer tarafa döndürerek sormuştu. ‘Gördüm.’ Mübariz Efendi cevap vermişti” (UKY: 162).

Çiçekli yazının bulunduğu mağara dışında Hüngür Mağrası adında bir mağaranın daha bahsi geçer. *“Hüngür mağarasının metni iki dildeydi.- Kadim Azerbaycan (Türk) dilinde ve kadim Yunan dilinde”* (UKY: 275).

2.15.5. Dağ

Azerbaycan Türkleri tarafından ölüm ve yaşam kaynağı olarak nitelendirilen dağlar, aynı zamanda ruhların barındığı yerler olarak da bilinir.

“Doğada her bir nesnenin iyesinin bulunması ve onların her birinin farklı özelliklerinin olması dağ kültürlerinde de görülür. Nitekim dağların ve obaların yalnız kendi iyelerinin değil, aynı zamanda diğer ruhların da barındığı yerler olduğu etnografik verilerle tasdik edilmektedir. Bu nedendir ki dağ, taş kültürü Türk mitolojisinde ritüellerini yaptıkları mekânlar olarak bilinirler” (Bayat, 2006: 2).

Türeyiş ve nesillenme açısından dağlar, aile büyüklerini olan ana-atayı temsil eder. Bir Azerbaycan masalında evladını kaybeden anne kendini taşla benzetmiştir.

“Masallarda evlatsızlık motifinde yaşlanmış karı kocanın bir divek taşını alıp beşiğe koymaları, sonradan bu taşın çocuğa dönüşmesi soy dağı inancı ile ilgilidir.

Nitekim Azerbaycan'da geniş yayılan Lele efsanelerinde de Lele'nin taştan yarandığını görürüz.” (Bayat, 2006: 9).

Türkler, düşman elinden tanrıya sığınmak için dağa kaçarlardı. Tanrıya en yakın yer olan dağlar, ata-dede konumundaydı.

“Tarihi ve yarı efsanevi belgelerde zamanla Türkler'in düşmanlardan kaçarak dağlara ve dağ geçitlerine sığınması (Ergenekon efsanesi, Moğolların Gizli Tarihi vs.de verilen efsaneler) bu inancın somutlaşmış şeklinden başka bir şey değildir. Köroğlu Destanı'nın birçok varyantı kahramanın dağa sığınmasının bedii şeklidir. Bu destanın Azerbaycan varyantında kahramanın ve babasının dağa can atması, insanla dağ arasındaki akrabalığı tasdik eder mahiyettedir” (Bayat, 2006: 10).

Romanda ise karşımıza Venk Dağı çıkar. Roman Venk Dağının betimlemeleriyle başlar: *“Venk dağının eteğinde (yatan devin ayaklarına) sırtını yaslamış tek katlı evin terasına ihtiyar bir adam çıktı” (UKY: 36).* Yazar, Venk Dağını betimlerken uyuyan bir deve benzettir. Behram Emmi'nin evini ise Venk dağına sırtını yaslayıp güvenle duran bir çoban kalpağına benzetir. F.G., Venk dağını ilk gördüğü zaman bu dağın heybetine hayran kalmıştır. *“Behram Emmi'nin köyün yukarı başında arkasını Venk dağına yaslamış evi görünce F.G. ona içinden ‘çoban kalpağı’ adını verdi” (UKY: 63).*

Behram Emmi'ye göre çiçekli yazının okunmasıyla Venk Dağı dünyaca ünlü bir yer olacaktı: *“Yeni meraklı sohbetler, şehir-köy dedikoduları, tarih, kendi uzak tarihinde bulunan köklere yapılan yolculu, halkımızın ananeleri ve onların unutulma korkusu...” (UKY: 54).*

F.G., “Venk” sözcüğünün hangi kelimedenden geldiğini çözümlemek ister. Bu sebeple Behram Emmi'ye “Venk Dağıyla ilgili bir rivayet var mı?” diye sorar. (UKY: 51).

Behram Emmi babasından dinlediği rivayeti F.G.,'ye anlatır.

“Behram Emmi, diyorum ki bu Venk sözünün, dağın adının bir anlamı var mı? Bununla ilgili bir fikir var mı, yok mu? Bir rivayet, masal gibi bir şey.

-Bir rivayet, masal duymadım. Ama halk arasında bir inanç var ki dağdan geceleri ses geliyormuş. Rahmetli babam derdi ki, geceleri Venk dağının inlemesini duyan biri olursa buna dayanamaz. Bir sözdü söylüyordu” (UKY:

85-86).

F.G, Behram Emmi’nin anlattığı rivayetten yola çıkarak ‘venk’ kelimesinin etimolojisini inceler. *“İnilti veya enilti pek farkı yok. ‘V’ sesi ile... Nerede istenirse orada sözcük başına eklenir. ‘V’yi çıkarıp at, sonra ‘enilti’den ‘inilti’ye geç, başa da bir ‘V’ ekle... İşte sana ‘Venk’ adının kökeni” (UKY: 86).*

2.15.6. Su

Su kültürünün ateş kültürü gibi temizleyici gücü vardır. Arınmayı ve temizliği temsil eden su, aynı zamanda bereket ve minnet duygusunun da sembolüdür.

“Hayatın ya da canlılığın kaynağı olan kutsal suyun, dirlik suyu (âb-ı hayat, tiri hıg, arjan kutuk su, vd.) özelliği taşıdığı, ölümsüzlüğü elde etme, öldükten sonra yeniden dirilme, gençleşme, sağalma ve arınmaya (kırklanmaya) bağlı inanç ve uygulamalarda birinci dereceden rol oynadığı, Anadolu ve Türk Dünyası geleneksel kültürü esasında artık çok iyi bilinen bir husustur” (Aça, 2019: 427).

Orta Asya Türkleri, suyu kirletmek uğursuzla bağdaştırılmıştır bu sebeple suyu bulandırmaktan ve kirletmekten sakınmıştır.

“Orta Asya toplumlarının çoğunda, Oğuzlarda, Moğollarda, Sibiryalılarda, çağdaş Altaylılarda ve ülkemizdeki bazı heterodoks topluluklarda suyun kullanılmamasıyla ilgili kısmen bugün de olsa devam eden bazı yasak ve sınırlandırmaları arı ve kutlu bir ruh makamı sayılan suyu kirletmekten çekinme ve sakınma olarak değerlendirilmesi gerekmektedir” (Türkyılmaz, 2013: 98-99).

Romanda Patriarh’ın F.G.’ye Stiks çayı hakkında bilgi vermesinden söz edilir.

“F.G., çiçekli yazıyı çözmeye çalışırken Stiks çayı hakkında düşüncelere dalar.

“Stiks nehri... Stiks nehri... Stiks gerçekten de bu dünya ile Aidoneus saltanatı arasında çok net, çok güvenli bir sınır çizer. O nehrin suları aktığında bildiğimiz tarih yoktu, ancak rivayet vardı” (UKY: 271).

Stiks çayı, Yunan mitolojisinde Zeus’a Titanomakhia Savaşında yardım eder. Stiks(styh) nehri ölümsüzlük suyu olarak anılır. Stiks nehri, antik Yunan mitolojisinde bu dünya ile öbür dünyayı ayıran nehirdir. Yazarın diğer bir romanı olan “Büyücüler Deresi” adlı romanda geçen “dere” ile Stiks nehrinin hikâyeleri benzerdir. İki nehirde paralel dünyayı temsil eder. *“Çiçekli yazı bizi Stiks nehri sahillerine kadar götürebilir”* (UKY: 272).

2.15.7 Kurt-Köpek

Türkler tarafından en çok kullanılan motif olan kurt, yol gösterici niteliğe sahiptir. Bazı Türk toplulukları, kurttan türediklerini düşünürler. Efsanelerde, atasözlerinde, mitlerde ve birçok türde karşımıza çıkan kurt motifi gücü temsil eder.

“Türklerin kutsiyet atfettiği ve kendi karakterlerinin yansımaları onda buldukları kurt motifi Türk tarihinde en çok kullanılan kutsal sembollerden biri olmuştur. Başlangıçta muhtemelen totemik inançtan kaynaklanan bu kutsallık, zamanla seçilen o hayvanın o millet veya topluluğun simgesi, sembolü haline gelmesine sebep olmuştur. Böylece oluşan hayvan kültürü, Türklerin bütün hayat safhalarında ve kültür unsurlarında kendini göstermeye başlamıştır” (Altun, 2019: 93).

Oğuz Kaan destanından Dede Korkut destanına kadar birçok destanda kurt motifi kullanılmıştır. *“Bozkurdun çevikliği, gücü ve kıvraklığıyla özdeşleştirilen Oğuz Kağan, dünyaya gelişiyle ve kırk gün içerisinde gösterdiği fiziki gelişme ile ileride bir destan kahramanı olacağına haberini vermektedir”* (Özkan, 2018: 14).

Romanda geçen kurt cinsi bozkurttur. Bunu Behram Emmi’nin kurtlara olan “boz” hitabından anlıyoruz. Bozkurtlar Türklerin varlığını temsil eder.

“Tarihsel geçiş dönemlerindeki değişimlere ve kesintilere rağmen bozkurdun koruyucu, yol gösterici ve kuvvet verici özelliklerinin âdeta bir genetik

yoluyla Türk boyları arasında yeniden vücut bulduğu tesbit edilerek, “börü”nün “kurt”a dönüşümüne kadar olan süreci ve sonrasında, kültürün günümüze sağlıklı bir şekilde aktarıldığı gözlemlenmiştir” (Özkan, 2018: 4).

Bozkurdun attığı her adım Türk’ün ayak izidir. Şifahî edebiyat numunelerinde kurt motifi sıklıkla karşımıza çıkar.

“Ortaasya, Altaylar ile Sibiryâ’da yayılan Türk Halk edebiyatında ise kurt, hâlâ kalın bir mitoloji tülüne bürünmüş görünmektedir. Oralarda insan, bazen kurt donuna giren bir yiğit; bazen bir dev oğlu olur. Bazen de gökte, Büyükkayı burcu ile birlikte görülür. Çoğu zaman güzel kızlara karşı ise aşırı bir eğilimleri vardır. Ortaasya Türk halk edebiyatında kurt, çoğu zaman erkektir” (Ögel, 1998: 115).

Romanımızda bozkurtun örneği olarak Behram Emmi’nin “boz” diye hitap ettiği kurtlarını görürüz. Behram Emmi kurtları mağaranın ruhundan insanları korumak için mağaranın girişine koymuştur. Bozların heybetli ve korku verici duruşlarından ötürü F.G., ilk başta bozlara alışamaz. *“Behram Emmi ne kadar çabalasa da mağarada elimi Bozların başına sürmeye, parlak tüylerini elimle sevmeye cesaret edemedim” (UKY: 493).*

İnsanları korumakla yükümlü bozlar, Behram Emmi’ye sevgi dolu yaklaşır. *“Şşş, Bozlar güzel Bozlardır, Bozlar civan bozlardır. Maralımdır bu benim...” (UKY: 491).*

Bir diğer kurt motifi de Mirza Pirkulu’nun rüyasında karşımıza çıkar. Mirza Pirkulu yaralı kurdun yarasına derman olmak ister.

“Bu mağrayı kendine yuva edinen ve sonra da ardında kan izleri bırakarak oraya sığınan kurttu. Yaralı kurt odaya nasıl girdiyse misafirler bunu anlamadı; odaya girdi, gelip mavi kerpiçli sobanın (rüyanın bu bölümünde sobanın kerpiçleri yeniden mavi renkliydi) sol yönüne doğru yere uzandı” (UKY: 200).

2.16. HALK EDEBİYATI

Azerbaycan yazılı halk edebiyatı, kaynağını şifahi edebiyatından alır. Yabancı etkilerden uzak kalan Azerbaycan halk edebiyatı, şekil ve tür açısından çok zengindir. Azerbaycan halk edebiyatı numuneleri, asırlar boyunca derlemediği için bu numunelerin büyük bir kısmı unutulmuştur. Halk edebiyatını coğrafya, halkın yapısı ve inanış şekilleri biçimlendirir.

“Belelikle, insanın özünü derk etdiyi ilk günden dinle bağlı olduğunu düşünmek mümkündür. İptidai dövrün insanları tebietde baş veren müthelîf hadiseleri tam menası ile derk ede bilmediyi için onları mügeddesleşdirmiş, belelikle, ilk inanclarla bağlı kultlar meydana gelmiştir. Onlar hakkında halk yaratıcılığı ile bağlı aparılan tedkikatların ekseriyyetinde behs edilmiştir.”⁵

(Hesengızı, 2015: 125)

Azerbaycan halk edebiyatının bir kolu da âşık edebiyatıdır. Âşıklık mesleğini icra edecek kişi, bazen üstatlarından ozanlık öğrenir bazen de rüyasında bâde içerek ozan olur. Ozanlık vasfı kazanan kişiler sadece sanatkâr değildir. Onlar; hekim, molla ve ermiş kişilerdir. *“Ozan gibi âşık da, halkın sözcüsü olmuştur. Azerbaycan halkı arasında mühim bir yeri olan ozanlar, Oğuzların en eski şairidir. Ozanlar şairliklerinin yanında sihirbazlık, musikişinaslık rakkaslık, hekimlik ve buna benzer işleri de üzerine almışlardı”* (Sakaoğlu, Alptekin, Şimşek, 2010: 7)

Halk edebiyatı ürünlerini ikiye ayırırız: Yazanı belli olan ve yazanı belli olmayan.

“Halk edebiyatı ürünlerinin bir kısmı anonim, bir kısmı ise bireysel yaratıcılığa dayalı eserlerden oluşur. İlk yaratıcısı unutilan ya da bilinmeyen ancak halk arasında yaşatılmaya devam eden eserlere anonim halk edebiyatı eseri denir. Bu eserler halk arasında ağızdan ağıza aktarılarak belki yüzyıllarca varlığını korumuş ve artık halkın kültürel hafızasına ait unsurlar olmuşlardır” (Aça, 2019: 26).

⁵ Böylece kişinin kendini idrak ettiği ilk günden itibaren dine bağlı olduğunu anlamak mümkündür. İlkel dönem insanları doğada meydana gelen çeşitli olayları tam olarak anlayamadıklarından kanonlaştırılarak ilk inançlarla ilgili kültler oluşmuştur. Halk yaratıcılığı ile ilgili araştırmaların çoğunda bahsedilmiştir.

2.16.1. Sözlü Edebiyat Ürünleri

Sözlü edebiyat ürünleri halkın tarihinin yansımasıdır. Sözlü halk numuneleri, atadan- deden kulaktan kulağa gelip muhtelif dönemlerde yazıya geçmiştir. Bu geçiş devresinde bazı sözlü numuneler kaybolmuş veya yitip gitmiştir.

*“Şifahi edebiyat kitabeler sinesine kazılmamış, müddetler boyu yazıya hopmamış halk tarihidir. Mekanı halk sinesi, halk könlü olan bu poetik irsde öz kimliyini, yaşayış tarihini, iş-gücünü, emel isteyini, gün- güzeraıı taleyni aks etdirir”*⁶ (Hesengızı, 2015: 4).

Şifahî halk edebiyatını üç başlık altında inceleriz:

*“1. Lirik növ; 2. Epik növ; 3. Dramatik növ. Lirik növe – bayatı, ağı, layla, ohşama, sayaçı neğmeleri, eydirmeler, halk mahnıları ve s. dahil edilir”*⁷ (Hesengızı, 2015: 154).

2.16.1.1. Halk Mahnısı

Halk mahnıları, halk edebiyatının türleri arasında içerik olarak en kapsamlı olan türdür. Halk mahnıları, halk şiirlerinden doğan bir türdür. Halk şiirlerini ise ozanlar oluşturur. Halk mahnıları, bayatılarla beslenir. Bayatlar, lirik türe dâhildir. Birçok bayatı, Azerbaycan Türkleri tarafından melodileştirilerek kullanılmıştır. *“Türk müziğinin ana makamlarından olan bayatî makamı ve onun mürekkep kalıpları, Türk müzik tarihinde ve makam yelpazesinde bir hayli geniş yer tutmaktadır”* (Karaağaç, Açıkgöz, 1998: 17)

Romanda, Gülsüm ile Behram Emmi’nin karşılaştığı düğünde “Apardılar seller Sara’yı” mahnısı çaldığı anlatılır. Bu mahnı Gülsüm ile Behram Emmi’nin gençlik döneminde radyo meydanında sürekli olarak çalarmış. Romanda sözleri geçmez fakat bu mahnın bir hikâyeside vardır. Mahnı şöyledir:

⁶ Sözlü edebiyat, uzun zamandır literatüre kaydedilmemiş ve yazıya geçirilmemiş halk tarihidir. Yeri halk sinesi ve yüreği olan bu şiirsel mirasta kimliğini, yaşam tarihini, eyleme arzusunu, gündelik yaşamını ve kaderini yansıtır.

⁷ 1. Lirik tür, 2. Epik tür, 3. Dramatik tür. - Lirik türe, bayatı, ağı, layla, okşama, sayacı nameleri, eydirmeler, halk mahnılar vs. dahil edilir.

Apardı seller saranı,
Gedin deyin han çobana.
Gelmesin bu il Muğana, Gelse
batar nahag gana.

Apardı seller saranı,
Bir ala gözlü balanı.
Arpa çayı derin olmaz,
Ahar suyu serin olmaz. Sara
kimi gelin olmaz,
Apardı seller saranı,
Bir ala gözlü balanı.

Arpa çayı aşdı daşdı,
Sel saranı gapdı kaşdı.
Her gözenin gözü yaşdı,
Apardı seller saranı,
Bir ala gözlü balanı

Galı getir otak döşe, Sara
yeri kaldı boşa.
Çoban elin çıkdı boşa,
Apardı seller saranı,
Bir ala gözlü balanı.

Bu halk mahnısını İlyas Efendi'yev'den şöyle dinleriz:

“Ölüm ganadlarını Gülnarın üzerine gerdiyi zaman o, Sultanım yanına çağırıp, gözlerinden öpdü...

- Men gedirem, ezizim, - dedi, - günlerine gem galma. Bu goca dünya ezelden beledir. Bilirem evleneceksen, cavansan. Amma Saramdan muğayat ol. Goyma ögey ana sitemi çeksın. Eğer hoşbeht olsa, gebrimin üstüne gel... mene de.

Softanın derdi büyük oldu. Saçlarına den düşdü. Lakin o evlenmedi. Könlünü eziz Gülnarının tek yadigarına bağladı.

Saranın süd anası bir kaşga ceyran oldu. Ata, kızını kimseye tapşırmadı. Arhasına şelleyib goyun olardı', dağ güllerinin arasında yatırdı.

Sara ceyran südü eme-eme, kayalar arasında kaynayan durna gözlü bulaklardan su içe-içe büyüdü, nazlı bir sona oldu.

Dağlar onun güzelliğine heyran kaldı, Çiçekler ona gibte etdi. Aşıklar hüsnüne dastan dediler. Sorağı ellere yayıldı. İgidler derde düşdü. Ay dağlar arhasından boylanarak ona bakdı, meftun olub, verem aldı... Güneş onu görmeye telesdi, lakin rengi saraldı, geldi.

Softanın derdi kaçdı. Kördü güldü.

Sara igidlere yoldaş, kuşlara sırdaş oldu, cıdırlarda ad açdı, ok atmakda taysız oldu.

Güneylerde oturan oba gocaları ona bakarak:

- Genirsiz 10 gözeldir, - dediler...

İgidler vurgunu idiler. Giz onlardan birini seçti: Hançobana könül verdi.

İgidler alaçıkı tikdiler. İçini pelengi derileri ile döşediler. Aşık çağırdılar. Meclis kurdular.

Hançobana toy eldiler.

Güneşden eşk emen hoş günler başladı... *

Ay doğdu. El yaylağa köçdü.

Hançoban sıldırım bir kaya başında oturub tütek çalardı. Yamaca yayılmış koyunlar başlarını sallayıb, onu dinleyirdi.

Muğan gözeli dağa çıkıb, Hançobana yanaşdı. Boynunu büküb igidine bakdı. Bahışları hesretliydi. Ay onun kederli üzüne solgun bir nur çileyirdi.

Çoban çalardı...

Kızın yanağından mirvari taneler yuvarlanırdı.

Çoban çalardı...

Kız kolunu Hançobanın boynuna doladı, başını sinesine koydu. Çoban soruşdu:

-Sene ne olub, gülüm?

Kız başım kaldırdı, yana-yana sevgilisine bakdı:

-Sen yaylağa gedirsen, ezizim, - dedi, - bu ayrılık mene ağır gelir. Ele bil ki, biz bir de görüşmeyeceyik...

Çoban güldü.

-Derd çekme, gülüm, - dedi, - sene, dağ gülleri ile beslenmiş güzel emlikleri gerirecem.

Hançoban koyunlarını desteleyib yola düşdü.

Kız alası ile Muğanda kaldı. Yay işleri görecekdiler. Kızıl sünbüller bilecekdir. Lakin bir gün hava tutuldu. Güneş buludlar arasında gizlendi. Araz “kan-kan” dedi.

Yadelli bir Şah doğma yurda bastkın etdi. Yolu Muğandan düşdü. Sular kenarında bir peri gördü, atının başını çekerek:

-Ey güzel, - dedi, - kimin kızısan?

Sara gözlerini Şah’a zilledi. Gürurla:

-Atama Soltan deyerler! - dedi.

Şah enir eldi. Soltan geldi. Şah ona müracietle:

-Men senin kızım özüme arvad elemek isteyirem, - dedi.

Soltan üreyinden vuruldu:

-Ey Şah! - dedi. - Onun yarı var!..

Şah “merhemet” gösterdi:

-Men seni dünya malından gane ederem, kişi. Soltan acı-acı güldü:

-Ey Şah! - dedi. - Dünya malı Şahlara lazımdır, bize bu azad çöller de besdir.

Şah gezebinden titredi. Kızı gösterib:

-Götürün! - dedi.

Yad eller Muğan güzelinin gerdenine dolandı.

Kızın dudaklarından nagehanı bir seda kopdu:

-Ata!..

Ata, balası vurulmuş peleng kimi gıvrıldı. Giyerlerinde odlu gürzeler süründü.

İmdad isteyen bir cüt gara göz ataya zülenmişti. Kız yadlar elinde çırpınırdı. Ata yanırırdı.

Üreklere od salan o yaralı ses bir de eşidildi:

-Ata!..

Bu zaman göyler geyzle gurladı. İldırım çakarak goca dağın şiş tepesini parçaladı.

Sular kayalara çarparak hiddetle seslendi. Dereler uğuldadı. Muğan titredi. Onun gözeli gedirdi...

Tebietin küdretli sesi ataya kalibiyyet yolunu gösterdi. O, elini kaldırarak:

- Dayanın, - dedi, - Şah’a bir sözüm var.

Hanı bir an dayandı.

O zaman ata, balasını iki golları arasına alarak çaya tulladı. Sular öz hemdemini bağrına basıp, sür’etle akdı. Ata, Şah’a bakarak, müdhiş bir tebessümle:

- Sözüm bu idi, ey Şah! - dedi.

Günler keçti.

Oba kızları dağlara teref ucan kuşlara bakıp okuyurdular.

Gedin deyin Hançobana, Gelmesin

bu il Muğana.

Muğan batıdır al kana ,

Apardıp seller Saranı,

Bir uca boylu balanı..” (Efendiyev, 1984, 17-19).

Apardılar seller saranı efsaneni özetle şu şekilde anlatılabilir:

Ölüm kanatlarını Gülnara Hanım’ın üzerine açtığı zaman. Kocası Sultan Beyi yanına çağırdı, sarıldı, gözlerinden öptü. Ben gidiyorum dedi. Günlerini gam ile doldurma. Bu koca dünya var olduğundan beri böyledir. Biliyorum yaşın daha genç evleneceksin Ama kızım Saram’a sahip çık. Üvey anne gazabı çekmesin. Eğer Saram mutlu olursa mezarıma gel bana söyle.

Sultan derin bir ah çekti. Saçlarına ak düştü. Ama evlenmedi. Gönülünü eşi Gülnara’nın emanetine bağladı.

Sara’nın sütanesi bir ceylan oldu. Babası ise kızını kimseye bırakmadı. O, kızını sırtına bağlayıp koyun otlattı, dağ güllerinin arasında yatırdı. Sara, ceylan sütü eme eme, kayalar arasından çıkan turnagözlü bulaklardan su içe içe büyüdü. Nazik bir suna oldu.

Dağlar onun güzelliğine hayran kaldı. Çiçekler ona hayret edip kıskandı. Onun cemaline destanlar yazıldı, şöhreti birçok beldeye yayıldı. Genç delikanlılar aşkına düştü. Ay, dağlar arasında sinsice ona baktı ve verem oldu. Güneş onu görünce harap oldu fakat yine de rengi sarıya çaldı. Sultan Bey’in derdini defetti, yüzü gibi gönlüde güldü.

Sara herkese yoldaş, kuşlarla hemhal oldu. Yiğitler arasında yarışları başlattı, ok atmada atsız kaldı. Herkes “güneyde oturan oba ataları, güzelliği eşsizdir” dediler. Genç delikanlılar ona meftun oldu. Sara delikanlılar içinden Hançoban’ı seçti. Yiğitler çadır diktiler, içini aslan kürkleriyle süslediler. Meclis kurup âşıkları çağırdılar. Hançoban’a toy tuttular. Güneş artık farklı doğuyordu. Kötü günler geride kalmıştı.

Ay doğdu başka yaylaya kaçtı. Hançoban bir kayanın başında oturup kaval çalardı. Obaya serpilen koyunlar başlarını sallayıp onu dinlerlerdi. Muğan köyünün güzeli, dağa

çıkıp Hançoban'a yaklaştı. O, nazlı bir edayla boynunu bükerek ona baktı. Onun bakışlarından özlem fışkırıyordu. Ay, onun kederli yüzüne solgun bir nur serpiyordu. Çoban çalışıyordu, Sara'nın yanaklarından yaşlar süzülüyordu. Sara, kolunu Hançoban'ın boynuna sardı, başını göğsüne koydu.

Hançoban sordu: "Sana ne oldu?" Sara kafasını kaldırdı içten bir şekilde sevgilisine baktı "Sen yaylaya gidiyorsun azizim. Bu ayrılık bana çok zor geliyor. Sanki biz bir daha görüşemeyeceğiz." dedi. Han çoban güldü. "Sen dert etme, sana dağ gülleri ile otlanmış kuzular getireceğim." Han çoban koyunları toplar ve yaylaya gider. Sara, babası ile Muğan'da kalıverir...

Han çoban ile Sara, yaz gülleri toplayıp sümbüller biçeceklerdi fakat bir gün hava bulutlandı. Güneş bulutlar arasında yok oldu. Felaket çanları çaldı. Başka ellerden bir Şah doğduğu yurtlarına baskın yaptı. Yolu Muğan'a düştü. Sara, çayın kenarında bir peri gördü. "Ey güzel!" dedi. "Sen kimin kızıydın?" Sara; göğsünü gererek "Ben Sultan'nın kızıyım"dedi. Şah, Sultan'nın getirilmesi emirini verdi ve bu emirin üzerine Sultan'ı getirdiler. Şah, Sultan'dan kızı Sara'yı istedi. Sultan'ın yüreği pare pare oldu. "Ey Sultan!" dedi. "Onun nişanlısı var. Sultan, ben sana dünya malı ne istersen veririm" dedi. Sultan acı acı güldü. "Ey Sultan!" dedi. "Dünya malı Sultanlara lazımdır. Bize bu çöller de yeterlidir." Sultan hiddetlenerek ve kızı almalarını buyurdu. Sara'dan feryatla figan aynı anda koptu. "Baba! Baba!.."

Yavrusu vurulmuş bir aslan gibi kıvranarak yerlerde süründü. Yüreklere ateş salan o manidar figan bir daha duyuldu. "Baba!"

İşte o zaman gökler gürledi. Yıldırımlar çakarak heybetli dağın tepesini paramparça etti. Sular kayalara sertçe çarparak sesini duyurmaya çalıştı. Muğan tepetaklak oldu. Onun yavrusu gidiyordu. Tabiatın gücü babaya zaferin ışığını gösterdi. O elini kaldırarak "Durun!" dedi. Sultan'a bir sözüm var. Sara kaçıp babasına gelmek istedi, ama ayağı kayarak köprüden aşağıya uçtu. Sara derin sulara gömüldü. Sular kendi ülfetini bağrına bastı.

Götürdü seller Saranı,
Gidin deyin Han çobana.

Gelmesin bu yıl Muğan'a,
Gelirse batar nahak kana.

Götürdü seller Saranı,
Bir ala gözlü balanı.

Arpa çayı deri olmaz,
Akarsuyu serin olmaz.
Sara gibi gelin olmaz,
Götürdü seller Saranı,
Bir ala gözlü balanı.

Arpa çayı aştı, taştı.
Sel saranı kaptı, kaçtı.
Her gözenin gözü yaşardı,
Götürdü seller saranı,
Bir ala gözlü balanı
Odada bulunanları getir, Sara
yeri kaldı boşa.
Çoban elin çıktı boşa,
Götürdü seller saranı,
Bir ala gözlü balanı.

Bu efsanede olduğu gibi Behram Emmi'ye çobanlık babadan yadigâr kalmıştır. Behram Emmi çobanlık yerine arıcılık yapmayı tercih etmiştir. Gülsüm'ün babası da varlıklı biridir. Behram Emmi ve Gülsüm'ün okul yolundan eve dönüşü ayrıldığı yer köprüdür. Saran'ın efsanesinde ise Han çoban ile Saran'ın ayrıldığı yerde bir köprüdür.

Halk mahnıları, bu türler arasında içerik olarak en kapsamlı olan türdür. Halk mahnıları, halk şiirlerinden doğan bir türdür. Halk şiirlerini ise ozanlar oluşturur.

“Türk müziğinin ana makamlarından olan bayatî makamı ve onun mürekkep kalıpları, Türk müzik tarihinde ve makam yelpazesinde bir hayli geniş yer tutmaktadır” (Karaağaç, Açıkgöz, 1998: 17).

2.16.1.2. Alkışlar ve Kargışlar

Alkışlar ve kargışlar dua türünün içindedir. Arkaik tür olan dualara en çok Dede Korkut Destanında rastlarız. Romanda geçen alkışlar ve kargışları tespit ettik:

Günahsız: Günahı olmayan kişi.

“F.G.-ye öz “günahsız” sualini bir daha tekrar elemek gerasına geldi” (UKY: 58).

İnşallah: İnşallah (bir durum, vaziyet için dua etmek)

“Okuya bilmez, inşallah!” (UKY: 74).

Aman Allah: Aman Allahım.

“Aman Allah, defen-defen yanından (özü de tekce onun yoh, bütün kend ehlin, ele Bozların özünün de) o terefe, bu terefe geçdiyi bu cındırış (süngür) kollarının arasında ne ise birden ona “gel-gel” dedi” (UKY: 75).

Çoh şükür: Çok şükür.

“Allah, çoh şükür, çoh şükür. Işılığ, gen dünya başımıza dar olacagdı” (UKY: 77).

İnanmaz: Kâfir. (İnanmayan kişi)

“İndi men bu inanmaza ne cür deyim, ne teher bunu gandırım?” (UKY: 95).

Babalı deyenlerin boynuna: Vebalı diyenlerin boynuna.

“Tükez garı barede de acı diller bezi şeyler danışdı (babalı deyenlerin boynuna)” (UKY:106).

Rehmetlik... : Rahmetlik.

“Rehmetlik atası onu uzag yere (yahın kenddeki mektebe bir saat piyada yol vardı)” (UKY: 107).

Cehenneme ...: Cehenneme kadar yolu var.

“Cehenneme sevsin. Yoh! Yoh!!! Gülsüm, Gülsüm... Gülsümsüz men...” (UKY: 121).

Üz- gözünde yazıl-: Kaderine yazılmak.

“ Mübariz ise bilir, üreyinin bir kücünde, derin bir yerinde bilir ki günahı var, bu onun üz-gözünde yazılıb, yazılmamış olurmu?” (UKY: 130).

Özü benim yanımda günahkar say-: Benim yanımda kendini günahkâr sayıyor.

“Şübhesiz, özünü benim yanımda günahkar sayır, üz-gözünden men onun üreyini ohuyuram, sayır” (UKY: 131).

Lenet şeytana! : Lanet şeytana!

“ Behram “lenet şeytana!” helvete salıb Gülsüm terefe gizli bir nezer yetirdi, tez de bahışını çekdi, “eledi ki, var- gemileri batıb” (UKY: 134).

Menim günahım nedi: Benim günahım nedir?

“ Menim günahım nedi, benim salamuma niye üz çevirirsen?” (UKY: 153).

Halallık almag: Helallik almak

“Eryen gözünde yaş, gelbinde derin peşmançılığ aparıb oğlu Şiraza verir, halallığını ondan alır...” (UKY: 156).

Çoh şükür: Çok şükür.

“ Odur ki, Behram kişi üreyinde ‘Allah, sene çoh şükür’ deyib ona hoş üz gösterirdi” (UKY: 157) .

Allah şahiddir ki: Allah şahit ki.

“O ise bunu istemir, Allah şahiddir ki, istemir” (UKY: 185).

Allah, meni bağışla! : Allahım, beni bağışla!

“Allah sen özün bizi bağışla, bağışla ki, adını çekmeye özümüzde hele güvve tapırığ” (UKY: 187) .

Allaha şükr olsun: Allahıma şükürler olsun.

“Allaha şükr olsun, inşallah, arzumuz, megsedimiz puç olmaz, yerde galmaz”
(UKY: 192).

Vallahi ve billahi: Vallahi ve billahi. Yemin etmek, ant içmek için kullanılır.

“Vallahi ve billahi, onlar lel-cevahirat dolu çohdan itmiş bir hezinenin yerini bildirirler ki, bu ancag beledir, bele olmaya bilmez...” (UKY: 196).

Allah ömrünü uzatsın: Allah ömrünü uzatsın.

“Bizim işin açarı egl ve marifet sahibi bu kişidedi, bilesen, Allah onun ömrünü uzatsın” (UKY: 196).

Allah evini, ocağını abad elesin: Allah evini ocağını abad eylesin.

“Allah evini, ocağını abad elesin, möhterem Mirze Pirgulu (bu genç de yuhu boyunca Mirze Pirguluya elece Mirze Pirgulu dedi, başka cür demedi)” (UKY: 197).

Allah onun ruhuna rehmet elesin: Allah onun ruhuna rahmet eylesin. (Ölenlerin arkasından denir.)

“Sirlerin sergüzeşti”ni geleme aldığım zaman ustadım mövlane Mir Heşim Derdeçare deyirdi ki, Allah onun ruhuna rehmet elesin...’ (UKY: 203).

Allah geni- geni rehmet elesin: Allah gani gani rahmet eylesin.

“Allah geni-geni rehmet elesin. Behiştlik olsun” (UKY: 203).

Allah bilirdi, gorhmağına gorhımurdu: Allah biliyordu, korkmasına korkmuyordu.

“Allah bilirdi, gorhmağına gorhımurdu, yene hemişeki kimi dik bahırdı, amma ganı damarında donmamışdımı, donmuşdu” (UKY: 258).

Allahıma gurban olum: Allah’ıma kurban olurum.

“Baş üste, Allahıma gurban olum” (UKY: 315).

Allah emanetinde: Allah’ın emanetinde.

“ – Sen de. Allah emanetinde!...” (UKY: 443).

Allah bağışlasın: Allah bağışlasın.

“ – Allah bağışlasın. Men seni çohdan bağışlamışam” (UKY: 443).

Ruhu şad olsun: Ruhu şad olsun.

“ Behram dayının hetrine, ruhu şad olar” (UKY: 459).

Allah elesin: Allah etmesin.

“Tanış menzeredi, neyi var yene gizledir, (amma neyi?) Allah elesin, teki uğurlu olsun, ohusun alemleri bir-birine gatmış bu... yazı” (UKY: 463).

Allah sahlasin: Allah saklasın.

“– Allah sahlasin. –Çığırtışan, aşığı-yuharı kaçarak bir-birile iteleşen gızciğazlara başımla işare etdim” (UKY: 519).

Allah, ele et ki : Allahım öyle et ki.” *Allah ele et ki, bu defeki ayrılık doğrudan da son ayrılık olsun, nolar, ele et...”* (UKY: 46).

Allah goysa: Allah izin verirse.

“Allah goysa, Allah goysa bele olmaz, inşallah bele olmaz” (UKY: 45).

2.16.1.3. Rivayet

Rivayetler, epik türün az hacimli türüdür. Günlük hayat hadiselerinden kaynağını alan rivayetler, halk tarafından tanınmış olan kişiler hakkında bilgi veren ile siyasi rejim ve inanış şekilleri hakkında bilgi veren rivayet olmak üzere ikiye ayrılır.

“Revayetler, epik türün en az hacimli türüdür “– epik növün küçük hecmli janlarından. Yuharıda geyd etdiyimiz kimi, revayetler öz formasına göre efsanelere çok yakındır. Onların da yığcam süjeti olur. Lakin bu ele ehvalatlardır ki, onlarda fantastikaya yer yohdur. Burada real heyat hadiseleri, tanınmış şahsiyetler ve ya olmuş müeyyen hadiseler hakkında melumat verilir. Uzun iller sovet siyasi rejimi toplanması ve neşr edilmesine imkan vermediyi heyli dini revayetler mövcuddur”⁶ (Hesengızı, 2015: 175).

⁶ Rivayetler, epik türün en hacimli türü "- epik türün en az hacimli türlerinden biridir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi efsaneler şekil olarak efsanelere çok yakındır. Ayrıca kompakt bir yapısı var. Ancak bunlar kurguya yer olmayan koşullardır. Burada gerçek yaşam olayları, tanınmış şahsiyetler veya

Rivayetler epik grubunun hacimi en az olan türüdür ve içerik olarak efsanelere çok yakındır. Rivayetlerin efsanelerden farkı ise rivayetler içinde fantastik olaylara yer vermez. Daha çok gündelik hayat hadiseleriyle ön plana çıkar. Azerbaycan edebiyatında “dastan” olarak belirtilen tür ise âşık hayatlarının etrafında oluşmuştur. Efsaneleri rivayetlerden ayıran bir diğer özelliği ise hacminin büyük olmasıdır.

“Epik növün çox da iri hecmde olmayan bir janrdır. Revayetlere yaxın olsa da, daha çox geyri-adi, fantastik mezmun daşdığına görə onlardan ferklenir.

*Gısa, yığcam süjet hettine malik olur ve daha çox heyali düşüncə mehsulu kimi yaranırlar. Onların təsniflə bağlı müəlif bölgülər vardır”*⁷ (Hesengızı, 2015: 174).

Romanda Behram Emmi’nin babasının ona Venk dağından gelen iniltilerin varlığından söz ettiğini F.G.’ye anlatır. Bu rivayet kulaktan kulağa dolaşarak romanın zamanına kadar gelir. *“Bir rivayet masal duymadım. Ama halk arasında bir inanç var; geceleri dağdan ses geliyormuş. Rahmetli babam derdi ki, geceleri Venk dağının inlemesini duyan birisi olursa buna dayanamaz. Bir sözdü söylüyordu”* (UKY: 51)

Romanda F.G.’nin Behram Emmi’den bu rivayeti dinledikten sonra, “venk” kelimesinin kökenine inmesi anlatılır.

“F.G. ’nin mükəmmel hilesi tutmadı mı tuttu. ‘İnilti’... Bu sözcük bir anahtar olabilir.” İnilti veya enilti pek farkı yok. ‘V’ sesi ile... Nerede istenirse orada sözcük başına eklenir. ‘V’yi çıkarıp at, sonra ‘enilti’den ‘inilti’ye geç, başa da bir ‘V’ ekle... İşte sana ‘Venk’ adının kökeni” (UKY: 86).

Romanda Stiks nehrinin rivayeti anlatılır. Rivayette göre Priamos hafızasını bu nehirde kaybeder. Yunan mitolojisinde ise öbür dünya ile bu dünyayı bağlayan bir nehir olarak bilinir.

yaşanmış bazı olaylar hakkında bilgi verilir. Sovyet siyasi rejiminin uzun yıllar toplanmasına ve yayınlanmasına izin vermediği birçok dini anlatı var.

⁷ Epik çok geniş olmayan bir tür. Efsanelere yakın olsa da daha sıra dışı ve fantastik içerik taşıması nedeniyle onlardan ayrılmaktadır. Kısa, özlü bir olay örgüsü vardır ve daha çok yaratıcı düşüncenin bir ürünü gibidirler. Sınıflandırmaları ile ilgili ayrı bölümler vardır.

“Sabah Hera mutlak Paris’i arayıp bulacaktı. Aynı sabah yaşlı Priamos, Haron’un kayığına binip Stiks nehrini geçecek nehrin ortasına vardığında hafızasını kaybedecek, dünyadaki yaşamı boyunca gördüğü yaşadığı her şeyi unutacak ve ölüm tanrısı Prometheus’un zincire vurulduğu Kaf dağına kaçarak ölümden zor kurtulacaktı” (UKY: 303).

Atasözleri, tapmacalar(bulmacalar) ve latifeler de hacmi küçük olan diğer türlerdendir. Dastanlar ise diğer türlere göre hacmine göre daha geniş alanları kapsar. Dastanlar içeriğine bakılabirakdan ikiye ayrılır:

“Dastanların tesnifile bağı mütthelif mülahizeler mövcuddur. Lakin ekser tedkikatçılar dastanları esasen iki gruba ayrılırlar: 1. Gehremanlık dastanları; 2. Mehebbet dastanlar”⁸ (Hesengızı, 2015: 196).

Roman, sözlü kültür malzemeleri açısından oldukça zengindir. Yazar, halk mahnları, rivayetler, deyimler ve atasözlerini kullanmış ve Yunan mitleriyle ilgili gizli alıntılar yapmıştır. Okurunu düşünmeye iten yazar, verdiği halk numuneleriyle okurun olayları bağdaştırmalarını sağlamıştır. Sözlü kültür malzemesinin yoğunlukla kullanıldığı romanda bütün olaylar birbirine bağlıdır.

2.16.1.4. Mit

Yazar, romanını Yunan mitleriyle zenginleştirmiştir. Bu mitlerde karaağaç ana unsuru sıklıkla karşımıza çıkmıştır Beşinci fasılda karşımıza çıkan bu mitlerin asıl nüshalarında karaağaç motifine rastlarız. Misal Ampelos mitinde Dionsysos Ampelos’a karaağaçtan sarkan asmayı ona hediye eder.

“Adı üzüm kütüğü anlamına gelen Ampelos bir satyr’le bir nympa’dan doğma imiş. Tanrı Dionysos bu güzel delikanlıya gönül vermiş ve bir karaağaç dalından salkım salkım sarkan asmayı ona armağan etmiş. Ampelos ağaca tırmanıp bir salkım üzüm koparacakken düşmüş ve ölmüş.

⁸ Destanların sınıflandırılmasıyla ilgili çeşitli düşünceler vardır. Ancak çoğu araştırmacı destanları iki gruba ayırır: 1. Kahramanlık destanları; 2. Muhabbet destanları.

Dionysos sevgilisini gökte bir yıldız haline dönüştürmüş” (Erhat, 1996: 91).

Kentaur Kheiron, Yunan mitlerinde sıklıkla karşımıza çıkan bir karakter değildir. Sadece, Kyrene mitinde karşımıza çıkar. Romanda Peleus ile Thetis’in düğünü, Kentaur Kheiron’un mağarasında yapılır.

Romanda bu bölümün, kötü kahramanı ise Eris’tir. Eris, Yunan mitolojisinde fitnenin doğuşudur. Yazar, yukardaki Yunan mitolojisine yorum katarak aslında belanın ve uğursuzluğun Eris’ten geldiğinden bahseder. Yunan mitolojisinde Eris, ise Thetis ve güzellik yarışması mitlerinde geçer.

Yunan mitinde bulunan ve romanda da geçen üç güzeller yarışması Eris’in çıkarttığı fitne yüzünden yapılmıştır.

“Eris (Nifak) görünmeden Olympos’a girdi. Tanrıların bir kısmı içiyor, bir kısmı Apollon’un lirine ahenkli şarkıları ile iştirak eden Musa’ları dinliyorlardı. Nektarın verdiği ilâhî neş’e musikisinin ruhu sarhoş eden güzelliği ile kendilerini unutmuş olan tanrıların, bu durumlarından faydalanan mel’un Eris, üzerinde ‘en güzel tanrıçaya’ yazısı bulunan güzel bir elmayı masanın ortasına attı” (Can, 2015: 114-155).

Romanda güzeller güzelini Paris seçer. Paris, bu güzellerin arasından güzel seçme konusunda kararsız kalır:

“Garibim Paris tekrar tanrıçaları teker teker gözden geçirdi: ‘Ben elmayı bunlardan hangisine versem ki? Üçü de güzeller güzeli, her birisinin kendine göre güzelliği, liyakati var. Hera mı? Böylesine şahane, insanı delip geçen bakışlar kimde var ki? Hiç kimsede. Ya Athena? Boya bak...” (UKY: 175).

Romanda geçen Paris karakteri ise Yunan mitolojisinde şöyle anlatılır:

“Paris efsanesine burada Üç Güzeller masalı karışır. Peleus’la Thetis’in Olympos’ta kutlanan düğününde, kavga tanrıça Eris’in, çağrılmadığına kızarak, ortaya bir altın elma atması, üstünde “en güzeline” diye yazılan bu elmayı kime vereceğini bilemediği için Zeus’un yargıç olarak Paris’i seçmesi İdalı çobanın hayatını altüst eder. Üç büyük tanrıça, Hera, Athena, Aphrodite bu güzellik yarışmasına katılırlar, ama Zeus her nedense kararı bir

ölümlünün vermesini yeğ görür ve tanrıçaları Hermes'le birlikte İda dağına gönderir. Bu göreve neden Paris'in seçildiği hiçbir efsanede belirtilmez. Priamos oğlunun alın yazısı bunu gerektiriyordu herhalde. Yarışmanın bir pazarlık konusu olduğu ayrıca dikkati çeker: Tanrıçaların üçü de elmaya karşılık Paris'e bir bağışta bulunmaya söz verirler. Hera Asya krallığını, Athena sonsuz akıl ve başarı, Aphrodite ise Spartalı Helena'nın aşkını veririm demiş, o kadar. Paris altın elmayı Aphrodite'ye verir, tanrıçalar arasında en güzeli olduğundan mı, yoksa Helena'nın aşkını her şeyden üstün tuttuğundan mı, efsane bunu da açıklamaz. Bundan böyle Paris'in akli fikri tanrıçanın verdiği sözün gerçekleşmesindedir” (Erhat, 1996: 766).

Tanrıların babası olan Zeus romanımızda ve Yunan mitolojisinde bulunan dikkat çekici karakterlerden biridir. Zeus kelimesini “gök” anlamına gelmektedir. Tanrıların atası olan Zeus, Yunan mitolojisinde göklerin hâkimidir.

“Zeus, Kronos’u tahtından indirip, titanları yendikten sonra Evrenin en kudretli tanrısı olarak kaldı. Artık ona kafa tutacak hiçbir varlık kalmamıştı. Dünyayı idare etmek için diğer tanrı ve tanrıçalarla beraber Olympos dağına seçti ve oraya yerleşti” (Can, 2015: 34).

Romanda Zeus’un ve Poseidon’un şımarıklığı anlatılır. Sebepsizce yerle göğü birbirine katan Poseidon ve Zeus için halk kurban keser:

“Dağlardan aşağıda ise insanlar korkudan evlerinin toprak döşemelerini kazıp yerin altına saklanmak istediler. Rahipler alelacele Zeus’a ve Poseidon’a kurbanlar keserek, dualar etmeye başladılar. Aslında onun bugün yaptıklarının bir nedeni veya manası yoktu; aşağıdakilerden kimse de onu hiddetlendirecek bir şey yapmamıştı” (UKY: 281).

Romanda Peleus ve Fetida’nın düğününde ısrarcı olan Hera’nın özellikleri, Yunan mitolojisinde şöyle anlatılır:

“Güzel saçlı Hera o günden sonra; Ölmezler arasında, baş-tanrının karısı, Olympos’un Valide Sultan’ı olarak kaldı. Geri topluluklarda olduğu gibi, Hera kocasının kölesi değildi. O ilâhi otoriteyi kocası ile beraber paylaşırdı.

O da Zeus gibi bazan göğün en yüksek yerinde gürlür, hiddete kapıldığı zaman rüzgârın zincilerini çözer, denizleri altüst ederdi” (Can, 2015: 59).

Romanda ve Yunan mitinde Hera, Zeus’un eşi olarak da karşımıza çıkar. Mitte Zeus, Hera’nın hırçınlıklarından usanmıştır. *“Hera’yı kocası Zeus’un ağzından dinleyelim: ‘Çok değil Here’ye öfkem, kinim, her işime engel olmak onun huyu’” (Erhat, 1996: 431)*

Hera için ayrı bir mit yazılmamıştır fakat neredeyse bütün mitlerde karşımıza çıkar.

“Hera’nın doğrudan doğruya efsanesi yoktur, ama Zeus’un aşklarında rol oynar, onlara karışır, hele bu aşklardan doğan çocukların yakasını bırakmaz, ömürleri boyunca kini, öfkesiyle izler onları. İlk ve en büyük kurbanı, Alkmene’nin Zeus’tan doğurduğu Herakles’tir. Güçlü yiğidi üst üste kahramanlıklar yapmaya zorlayan Hera’dır. Adı Herakles’in bile “Hera’nın ünü” anlamına geldiğini ileri sürenler bile vardır (Herakles)” (Erhat, 1996: 436).

Romanda Peleus ve Fetida’nın evlenmesini destekleyen Poseidon, Yunan mitolojisinde şöyle anlatılır:

“Poseidon elinde tuttuğu üçlü yabayla yalnız dalgaları kabartıp denizi altüstü etmekle kalmaz, çepeçevre sardığı toprakları da sarsar. Güçlü bir tanrıdır, Zeus’la boy ölçüşmekten çekinmez, onun buyruklarına baş eğmekten hoşlanmadığı gibi, öbür tanrılarla birlik olup tanrılar babasını zincire vurmaya bile kalkışmıştır” (Erhat, 1996: 815).

Romanda savaş tanrısı olarak geçen Ares, Yunan mitolojisinde şöyle anlatılır: *“Savaş tanrısı Ares’in Roma’da karşılığı Mars’tır. Roma devleti bu tanrıya ne kadar değer vermiş, saygı göstermişse, Yunan dünyası onu o kadar hor görmüş, sevimsiz, giderek gülünç bir kişi olarak canlandırmıştır. Hele Homeros destanlarında kaba kuvveti simgeleyen Ares’e eklenmedik aşağılayıcı sıfat kalmamıştır. Azgın, çılgın deli, uğursuz olarak nitelendirilen Ares insanların baş belası, elleri kanlı, kaleler yıkan olumsuz bir varlıktır.*

Doğuşunu üç dizede şöyle anlatan Hesiodos (Theog. 921) bir daha pek söz etmez bu tanrıdan” (Erhat, 1996: 151).

Ölçülü gücü temsil eden Apollon’da romanda ismi geçen karakterler arasındadır.

Ozanların babası olan Apollon’un özellikleri hakkında şunları diyebiliriz:

“Gün ışığının parlak tanrısı olan Apollon, Yunanlılara göre kendini güneş ile göstermektedir. Yani Apollon güneşin sembolüdür. Babası Zeus, ışığın geldiği yer olan gökyüzü; anası karanlık gece Leto’dur. Eos, Şafak güneşin tanrısı Apollon’un geleceğini müjdelir” (Can, 2015: 71).

Romanda üç elma vukatında adı geçen diğer bir mitolojik karakter de Athena’dır.

Athena savaş tanrıçasıdır.

“İlyada’da Athena bir savaş tanrıçası olarak çıkar karşımıza, ama taraf tutar, Akha'lardan yanadır, Akhilleus, Diomedes, Odysseus ve Menelaos'u her fırsatta korur, Troya'lı yiğitlere karşı pis pis düzenler kurmaktan hiç çekinmez. Aslında çirkin bir rol oynar İlyada’da, bu erdem tanrıçası hiç haktan yana görünmez, davranışları hep hırs ve tutkuların etkisiyle olur: Athena'nın Hera ve Poseidon'la birlikte babası Zeus'u nasıl zincire vurmak istediği anlatılır (I, 400), sevmediği, kendisine rakip gördüğü Aphrodite ve Ares'e karşı tutumu insafsızdır, yenilip yaralanmalarına yardım eder, sonra da yüksekte bakar onlara, babası Zeus karşısında da atıp tutar, onu eleştirmekten çekinmez” (Erhat, 1996: 202).

Romanımızda geçen bir diğer tanrıça ise aşk ve güzellik tanrıçası Aphrodite’tir.

Mitolojik olarak Aphrodite şöyle anlatılır:

“Tanrılar Zeus’un sarayında toplantı halinde nektar içerlerken Apollon tarafından idare edilen ilham perileri şarkı söylerken, Kharites’ler etrafa güzel kokular yayarken, hattâ Aprodite bile neş’e ve heyecan içinde ahenkli seslere ayak uydurarak dans ederken Eros ebedî olarak izdivaç bağları ile Psykhe’ye bağlanıyordu” (Can, 2015: 126).

Romanda Aphrodite'in öfkelenildiği anlatılır. Aphrodite, güzelliğinin dillere destan olduğunu ve hiçbir tanrıçanın ondan güzel olamayacağını düşünür. Bunun için üç güzeller yarışmasının jürisi olan Paris'e, Helena'nın aşkını verme konusunda vaatte bulunmuştur.

“Üç Güzeller yarışmasında oynadığı rol ve Paris'le Helena'nın başına getirdiği bela, dillere destan olmuştur. İlyada destanında oğlu Aineias'ın koruyucusu olarak oynadığı rol bu kişi ile ilgili bölümde anlatılır. Roma'da Venüs Genetrix olarak Aeneas destanı ile ilgili rolü Venüs bölümünde açıklanır. Eros ile Psyche masalında da adı geçer. Kişiliği Hellenistik çağdan sonra Rönesans sanatına da tükenmez bir konu olmuş, resim ve heykelde işlendikçe işlenmiştir. Kuşlardan güvercin ve serçe, çiçeklerden gül ve mersin tanrıçaya adanmış sayılır. Onun kadar şairleri esinleyen bir tanrıça daha yoktur, ama hiçbir şair de Aphrodite'yi Midillili kadın şair Sappho kadar güzel dile getirmemiştir” (Erhat, 1996: 126).

Romanda geçen mitolojik karakterlerin özelliklerini ve mitlerini açıkladık. Şimdi ise bu mitolojik karakterlerin romandaki kişilik özelliklerini ortaya koyacağız. Romanda mitolojik anlatımlar Zeus'un ve Poseidon'un şımarıklığı yüzünden yerle göğün birbirine karışmasıyla başlar. Zeus, göğü gürletirken Poseidon, kasırga çıkartır. Rahipler bu afetlerin son bulması için Zeus'a ve Poseidon'a kurban keser ve dualar ederler. Aslında insanlar Zeus'u ve Poseidon'u öfkeli edilecek bir şey yapmamıştır. Zeus'un bu yaptığı bir nevi şımarıklıktır. Zeus'un ve Poseidon'un yaptıklarını görünce Hera sinirlenir ve akşam düğün olduğunu Zeus'a hatırlatır. Bu düğün Peleus ve Thetis'in düğünüdür. Hera, Eris'in düğüne davet edilmemesini söyler. Hera, Eris'in düğünde kavgaya ve fitne çıkartmasından çekinir. Sonrasında tanrılar kendi aralarında anlaşarak Eris'in düğüne gelmemesi kararını alır. *“Öyleyse Hera doğru söylüyor, bırak Eris de düğüne gelmesin” Poseidon hızla ve kolayca Hera'ya destek verdi*” (UKY: 284).

Tanrılar tarafından düğünün nerede olacağı kararlaştırılır. Düğün, Kentaur Kheiron'un mağrasında olacaktır. Düğüne Hera, Poseidon, Zeus, Athena, Afrodit, Apollon, Ares, Hephestos, Hermes ve adı geçmeyen birkaç tanrı daha katılır. Eris, düğünü ağaçların arkasından haset dolu gözlerle izler. Eris'in bedenini haset, kin ve bencillik sarmıştır. Bir kurnazlık düşünen Eris'in aklına sonunda bir fikir gelir ve Hesperisler'in bahçesine uçar. Bu bahçeden bir altın elma alır. Hesperisler bahçesinden aldığı altın

elmayı Kheiron'un mağrasının önüne götürür. Elmanın parlak yüzeyine "Güzeller güzeline!" yazar ve mağaranın içine elmayı atar. Ares'in anlattığı savaş hikâyelerine dalan tanrılar altın elmanın nerden geldiği anlamamışlardı. Oysa elma Hera, Afrodit ve Athena üçlüsünün karşısındadır. Poseidon elmayı fark eder ve üzerinde bulunan yazıyı okur "güzeller güzeli için..." (UKY: 169).

"Yine ortalığa o tuhaf sessizlik çöktü. Zeus'un sorusunda tanrılardan kimse cesaret edip cevap vermedi. Bir süre sonra sessizliği Hera bozdu:

'Güzeller Güzeli' yani benim için. Beni kastetmişler.'

'Sen mi? Afrodit'in samimi şaşkınlığı sonsuzdu: 'Seni? Peki, sence ben kimim o zaman? Ben güzellik tanrıçası değil miyim? Unuttun mu? Tabiki de elma benimdir.'

'Hayır, elma benimdir' Athena'nın bu yersiz tartışmaya dâhil olacağını galiba tanrılardan kimse beklemiyordu (onun güzelliği hiçbir zaman dikkat çekmemiştir de)" (UKY: 289).

Romanda Afrodit'in Zeus'a sitem etmesi anlatılır. Eris, tanrıçaların arasındaki tartışmayı duyunca rahatlar çünkü artık intikamını alır. Mağaranın içinde ise tartışma gitgide kızışır. Ne diğer tanrılar ne de Zeus bu tanrıçaları sakinleştirmenin bir yolunu bulabilir. En sonunda Zeus sinirlenir. Gök gürler ve şimşek çakar. Zeus bu sorunu tanrıların çözemeyeceğini ancak bir insanın çözebileceğini söyler. Zeus düşünür, yüzünü Apollon'a döner: "...sen az önce sevdiğin Truva hükümdarının oğlu Paris'i anlatıyordun. Bu sorunu Paris çözecek" der. Düğün ziyafeti böylelikle biter. (UKY: 292).

Paris ise romanda koyun sürü güden bir çobandır. Paris daha bebekken Truva'ya uğursuzluk getireceğini kâhinler söylerler. Bunun üzerine babası ve annesi Hekuba buna inanır. Priamos oğlunu öldürme kararı verir. Bunun üzerine Paris yüksek bir kuleden atılır fakat bir mucizeyle hayatta kalır. Çocuğu bulan çobanlar onu yetiştirir. Yıllar geçer ve Paris büyür. Annesi ve babası tarafından bulunur. Truva'nın altıncı Padişahı yaşlı Priamos'un oğlu ve Apollon'un gözdesi Paris, uzun yıllar sonra ailesine kavuşur. Artık Priamos'un güvencesi Hektor ve Paris'tir fakat Paris, ailesi için ikinci seçenek olarak kalmıştır. Hektor, iyi bir hükümdardır fakat Paris'in içinde hep bir kuşku vardır.

Çocukluğundan beri çobanlık yapan Paris, sabah erkenden hükümdar ailesinin koyun sürüsünü güder. Ormanda koyunları güderken karşıdan gelen üç kadın görür. Toprağa temas etmeden yürüyen kadınlar, Paris'in gözlerini kamaştırdığı için bu üç kadına bakamaz. Bu üç kadın aslında Zeus'un Paris'e yolladığı üç tanrıçaydı. Tanrıçalar Paris'in karşına dikilirler. Paris onları tanır "Siz Olimpos sakinlerisiniz" der. Tanrıçalar konuyu uzatmak istemez ve elmayı ona gösterirler. Sonra teker teker kendilerini tanıtır. Tanrıçalar, kendilerini tanıttıktan sonra Athena, Paris'e elmanın üzerindeki yazıyı okumasını söyler. Hera bu tartışmanın sona ermesi için onun elmayı birine vermesi gerektiğini söyler. Paris şaşırır ve onlara hepsinin ayrı ayrı güzellik abideleri olduklarını söyler. Paris'in kararsız kaldığını anlayan Hera, her tanrıçanın ona bir hediye vermesini söyler. Hera'nın bu fikri tanrıçalar ve Paris tarafından kabul edilir. Paris, tanrıçalardan hangisinin hediyesini seçerse o tanrıça elmayı kazanacaktır. Athena, Paris'e dünyanın en bilge insan olmasını teklif eder. Hera ise ona tüm Asya'nın hükümdarı olmasını teklif eder. Afrodite ise dünyanın en güzel kadınına kavuşturmayı teklif eder. Bu tekliflerden sonra Paris elmayı Hera'ya verir. Üç tanrıça da sonucu öğrendikten sonra havada peşpeşe kaybolurlar. Hera, sabah olunca Paris'i bulacaktır. Priamos, Haron'un kayığına binerek Stiks nehrini geçecek ve nehrin ortasına vardığında hafızasını kaybedecektir. Daha sonra ölüm tanrısı Hades'in ülkesine ayak basacaktır. Hektor ise Kaf Dağından kaçıp ölümden zor kurtulacaktır. Paris ise Truva'ya hükümdar olacaktır.

"Sabah Hera mutlak Paris'i arayıp bulacaktı. Aynı sabah yaşlı Priamos, Haron'un kayığına binip Stiks nehrini geçecek nehrin ortasına vardığında hafızasını kaybedecek, dünyadaki yaşamı boyunca gördüğü yaşadığı her şeyi unutacak ve ölüm tanrısı Prometheus'un zincire vurulduğu Kaf dağına kaçarak ölümden zor kurtulacaktı" (UKY: 303).

2.16.1.5. Atalar Sözü Ve Frazzeologiya

İnsanların; nesilden nesille, kulaktan kulağa yayılan özlü sözdizimlerine atalar sözü denir. Deyim ise en az iki sözcükten oluşturulan, gerçek anlamı dışında farklı bir anlamı olan söz gruplarıdır. Atasözleri ve deyimler sözlü kültür numunelerinin en zenginlerindendir.

“Atalar sözleri – folklorun kiçik hecmli janrlarındandır. Onlar derin mezmunlu, ibretamiz menə daşıyırlar, daha doğrusu, az sözle cild-cild kitabların bele vere bilmeyeceyi bir informasiyanı nesildən nesle ötürürlər. Mühtəlif halklarda atalar sözlərini – ‘ganadlı sözlər’, ‘giymətli sözlər’, ‘gızıl sözlər’ və s. kimi adlandırmışlar. Tebii ki, bu ifadələr mehz ata-babalarımızın uzun esrlərdən beri sınağından çıxarak böyük təcrübələrin nəticəsi olaraq günümüze daşındıkları üçün onların ‘atalar sözü’ şəklində adlandırılması, fikrimizce, daha münasibdi”⁹ (Hesengızı, 2015: 183-184).

Atasözleri günlük ihtiyaçlardan doğmuştur. Türkler; duygularını, düşüncelerini ve inançlarını atasözleriyle aktarırlar.

“Atalar sözlərinin Azərbaycan etnokosmik varlığında bütün zamanlarda oynadığı bu funksiya Oguz-İslam epohasında ‘Ataların sözü Kurana girmez, amma Kuran yanında yalın-yalın yalıxır’ ehkamu ilə milli düşüncədəki yerini daha da funksionallaşdırır. Bu funksiyanın aktuallığı milli toplumun atalar sözlərində yaşayan milli davranış formullarına günlük ehtiyacı ilə tədik olduğu kimi, zamanla çap olunan atalar sözləri topluları ilə də üzə çıxır. Müəyyən zaman ritmi ilə çap olunan atalar sözləri kitabları cəmiyyətin bu janra olan ehtiyacını ifadə edir” (Abbaslı, 2013: 4).

Romanımız atalar sözü ve deyim açısından oldukça zengin bir eserdir. Yazar, olayları destekleyen nitelikte atalar sözleri ve deyimlerler kullanarak romanını zenginleştirmiştir. Aşağıda, romanda bulunan atalar sözleri ve deyimleri alfabetik olarak belirtilmiştir:

Nezer yetmek: Bakış atmak.

“ F.G.-ye mehrem və semmimi bir tebesümle gizlice nezer yetirdi” (UKY: 38).

⁹ Atasözleri, halk edebiyatının küçük hacimli türlerinden biridir. Derin, öğretici bir anlam taşırlar, daha doğrusu ciltler dolusu kitabın aktaramadığı bilgileri nesilden nesile aktarırlar. Çeşitli halklar atasözünü- "kanatlı kelimeler", "değerli kelimeler", "altın kelimeler" vb. kelimelerle adlandıırırlar. Elbette bu ifadeler asırlardır atalarımız tarafından birikim ve değerli tecrübeler sonucunda günümüze ulaştığı için bizce bunlara “atasözleri” demek daha doğru olur.

Elini üreyinin üstüne goymag: Elini vicdanına koymak.

“Özü-özüne bele etiraf etmeye cesaret tapmayıb beyninden govmağa çalışsa da, elini üreyinin üstüne goyub deye bilmezdi ki, bütün bu meşegget ve ezab dolu anlar ona dahili bir hezz (zövg!) vermir” (UKY: 40).

Kanı gaymag: Kanı kaynamak.

“Beynine bu cür müemmalı ve narahat fikirler gelib girdikce, gelbinin föyüntüsü artır, ganı gaynayır, az gala cismi ile ruhunun ayrılmaz temasını hiss edir” (UKY: 42).

Gözleri yaşarmag: Mutluluktan veya üzüntüden duygulanmak.

“... hetta bir defe gözlerinin şefgetden yaşardığını da hiss etmişdi” (UKY: 42).

Elinden gelmek: Yapabileceği her şeyi yapmak.

“...elinden geleni ve gelmeyenini etmiş, amma ki, bütün bunlara bahmayarak çiçekli yazının sirrine bir addım bele yakınlaşa bilmemişti” (UKY: 42).

Kenar gözle de bahmag: Yan gözle bakmak.

“Öz acınaglı halına helg bir kenar gözle de bahmağa adetkerde olduğundan, eslinde, gerek özünden hebersiz gözlerinden çıhib yanağına sürüşen göz yaşını teecüb etmeyeydi” (UKY: 42).

Gözden keçirmek: Gözden geçirmek. Hızlıca üstün körü incelemek.

“Geribe bir şefgetle Garağacı budagdan budağa, gabardan-gabara gözden keçirdi” (UKY: 45)

Meettel galmag: Ne yapacağını bilmemek.

“Aldığı cavabdan meette galmışdı” (UKY: 47).

Özünü aşağı atmag: Kendini yüksek bir yerden atmak

“Heç vehşi heyvan da özünü aşağı atmazdı” (UKY: 49).

Zor-güc ayak üste durmag: Güç bela ayakta durmak.

“Behram kişi gapısını açıb elinde yol çantası yorğunlugdan zor-güc ayag üste duran F.G’ye erkle bele demişdi” (UKY: 49).

Korluk vermemek: Acı azap çektiirmek.

“Özüne heç korlug verme” (UKY: 49).

Öz ayağıyla düşmek: Kendi ayağıyla tuzağa düşmek.

“Nece gelib öz ayağımla düşdüm bu zülüme?!” (UKY: 51).

Nezerde tutmag: Gözünün önüne gelmek, göz önünde tutmak

“Eşiden ele bilerdi, F.G. “bela” deyende çiçekli yazını nezerde tutur” (UKY: 51).

Yadda galmag: Akılda kalmak.

“Çoh iti bahışlarından başga yadda galan, elametdar bir ceheti, gerek ki, yoh idi” (UKY: 53).

Altdan- altdan bakmag: Alttan alttan bakmak

“Ehtiyatla, altdan- altdan baha-baha...” (UKY: 53).

Gözlerinin içine dikmek: Gözünü dikmek

“Mübariz kişi iti bahışlarını birden onun düz gözlerinin içine dikib saldı” (UKY: 54)

Üreyinde okumag: Aklını okumak.

“Mübariz kişi ise başını menalı bir şekilde terpede-terpede “heee” eleyib ciddiiyyetini yine de pozmadı ve mektubu açıb aramla (dodaglarını sessizce terpede-terpede heyli aramla) üreyinde ohumağa başladı” (UKY: 55)

Könlüne yatmamag: Gönlü razı olmamak.

“... evvel ki cehdlerin ikisi de yahşı yadında idi, o cehdler ele evvelden könlüne yatmamışdı” (UKY: 56)

Gözü su içmemek: Gözü tutmamak.

“Mütehessis adı ile gelenlerden ele ilk andaca Mübariz kişinin gözü içmemişdi, indi ise bu cavan oğlan, bu F.G.!” (UKY: 56).

Özünden razı olmag: Kendinden razı olmak.

“Özünden çoh razı adama ohşayır” (UKY: 56-57).

Hüner gözlemek: Becerili olmak.

“...hüner gözleyir, bele- bele işler...” (UKY: 57)

Nezer yetmek: Gözden geçirmek.

“Mübariz kişi F.G. 'nin üst-başına, oturuşuna, yerişine- duruşuna bayagdan nezer yetirirdi, nehayet ki, bu sualı verdi” (UKY: 58).

El çekmek: Birinin üzerinden varlığını çekmek.

“Sovet sedri verdiyi suala degig cavab almadan el çeken adama heç ohşamırdı” (UKY: 58).

Yahasını gurtarmag: Bir durumdan kurtulmak.

“F.G. narazılıqla başını yırgaladı, açığ- aşkar yahasını gurtarmag üçün...” (UKY: 58).

İçini gurd gemirmek: İçi içini yemek.

“İçini, gelbini, ele bil, gurd gemirirdi” (UKY: 59).

Üzü ışıklanmag: Yüzüne renk gelmek

“F.G. 'nin üzü ışığılandı, tez de bu ışığ yoh oldu” (UKY: 59)

Boğazını arıtlamag: Boğazını temizlemek.

“Yene cibinden desmal çıharıb boynunun terini sildi, boğazını arıtlayıb eli ile kendin bu yerinden bahanda o geder de vahimeli görünmeyen (dev yoh olmuşdu, havadaca erimişdi)” (UKY: 62).

Vecine de olmamag: Umrunda olmamak.

“O biri gızın ise bu tehdid heç vecine de olmadı” (UKY: 63).

Şübhe doğurmag: Şüphelenmek.

“Bir sinifde ohuyurdular, gerez, bunların refigelikleri heç bir şübhe doğurmurdu”
(UKY: 64).

Melum olmag: Ayan olmak.

“Melum oldu. Gözelçeler bu ehmed kimdise aralarında bölüşdüre bilmeyibler”
(UKY: 64).

Evez elemek: Sesi kulağına gelmek.

“Yanından ötdükleri heyetdeki ağacdan iki sığırcın bir-birine hesretle gısılib galmışdı, onların civiltisi kızların sesini evezeledi” (UKY: 65).

Hay vermek: Bağırmaq, kış kışlamak, kışkırtmaq.

“İtler geri galmadı, ‘hay verib’ bir ağız onlar da hürdüler” (UKY: 65)

Bir ağız: Aynı şeyi söylemek.

“Bir ağız onlar da hürdüler” (UKY: 65).

Ayağını çeke- çeke gedmek: Arkası geri çekmek, istemeyerek bir işi yapmak.

“Mekanın adı mekanı anlamag için bize ne verir? Sualına çevirmedimi çevirdi ve yanında ayağını çeke- çeke geden, desmalını cibine goymadan tez-tez üzünün...”
(UKY: 65).

Gemileri batmag: Karadenizde gemileri batmaq.

“Mübariz kişi yanında gemileri batmış adamlar kimi gaş-gabagla geden F.G.-ye yolboyu altdan- altdan diggetle nezer yetirir, olabilecek şübhelerine son goymag isteyirdi, amma üreyine ise dammışdı: ‘Bu ohuyacag!’”(UKY: 65).

Üreyine dammag: Hissetmek.

“F.G.-ye yolboyu altdan- altdan diggetle nezer yetirir, olabilecek şübhelerine son goymag isteyirdi, amma üreyine ise dammışdı: ‘Bu ohuyacag!’” (UKY: 65).

Gözlerinin dibinde sanki çıraq yanmag: Gözlerinin dibinde sanki ışık yanması.

“Gözlerinin dibinde sanki çıraq yanırđı” (UKY: 67).

Fehrle gezmek: Gururla gezmek.

“... Düz iki il evvel bir balaca karıhib galsa da, amma kend içinde fehrle gezen Behram kişinin evi de, heyeti de Dil ve Tefekkür İnstitutunun emekdaşları terefinden “istila” edilib esl “herbi” gerargaha çevrilmişdi” (UKY: 67).

Ayak basıb getdikleri: Ayak basmak.

“Veng dağının düz göbeyinde, yüz illerdi adamların dağı guşag kimi sarıyan, ömür boyu ayag basıb getdikleri çığırın mehz sağ terefinde (sol terefdeki gaya parçası Behram kişinin evinin üstüne eyilmiş hemen guzğun dimdiyi idi) bir mağara tapılmışdı” (UKY: 67).

Renginin garalanması: Yüzünün kızarıp bozarması.

“Bir günlüye iş-gücünü atan Professor özü şherden durub geldi. Behram kişinin gürresini görmek lazım idi, Mübariz kinin renginin garalmasını” (UKY: 68).

Tekid etmek: Israr etmek.

“Ne geder tekid etmişdise de Professor hansısa strateji (özü dediği söz idi- strateji!) nökteyi- nezerden Behram kişinin heyetinden çıhmamışdı” (UKY: 68).

Nökteyi- nezer: Gözünden düşmemek.

“...nökteyi- nezerden Behram kişinin heyetinden çıhmamışdı” (UKY: 68).

Heyetinden çıhmamag: Hayatından çıkmak.

“...nökteyi- nezerden Behram kişinin heyetinden çıhmamışdı” (UKY: 68).

Ürek gızdırmag: Yürek acıtmak.

“...gece yarısını geçen uzun söhbetden sonra ona ürek gızdırıb bele demişdi...” (UKY: 68).

Neyin bahasına olursa olsun: Neyin pahasına olursa olsun.

“Behram, bu yazını ohumag çoh vacibdir, sene deyirem, çünkü görürem, sen meni anlayırsan, neyin bahasına olursa olsun onu ohumalıyığ, inan mene, lağ ele hayatımı gurban vererdim...” (UKY: 68).

Heyatımı gurban vermek: Hayatını feda etmek.

“... sen meni anlayırsan, neyin bahasına olursa olsun onu ohumalıyığ, inan mene, lağ ele heyatımı gurban vererdim...” (UKY: 68).

Heyran olmag: Hayran olmak.

“Behram Professorun bu ezmine heyran olmuşdu ve heyranlığı bütün üzünde-gözünde, hareketlerinde sözünde aşkarca görünür, hiss edilirdi” (UKY: 68).

Gulak asmag: Kulak asmak.

“Behramın Veng dağı ile bağlı hatirelerine maragla gulag asan Professor ‘bu kişi esl sirr dağarcığıdı..’ ele o geceden Behrama hüsusi bir hörmetle yanaşmağa başladı...” (UKY: 68).

Hörmete yanaşmag: Hürmet göstermek.

“... ele o geceden Behrama hüsusi bir hörmetle yanaşmağa başladı...” (UKY: 68).

Heyata keçirmek: Hayata geçirmek.

“...kenddeki bütün işleri onun vasitesi ve kömeyile heyata keçirmeyi gararlaşdırdı” (UKY: 68).

İddia etmek: İddia etmek.

“... evvel- evvel çoh adam bu adın müellifliyiine iddia etdi...” (UKY: 69).

Aid edilmek: Ait olmak.

“...yavaş- yavaş bu ad Professora aid edilmeye başladı” (UKY: 69).

Öz- özüne kesilmek: Kendi kendine dinmek.

“Amma sükutu herden o geder menalı oldu ki, mübahiseler özü- özüne kesildi” (UKY: 69).

Yoluna goymag: Yoluna koymak.

“Eslinde, Behram kişiden bunu kennden ayrılarken yoluna goyduğu bal payı kimi açıg ürekle gebul etdi.” (UKY: 69).

Açıg ürekle: Açık yüreklilikle.

“Eslinde, Behram kişiden bunu kennden ayrılarken yoluna koyduğu bal payı kimi açıg ürekle gebul etdi” (UKY: 69).

Öz-özüne baş vermek: Meydana gelmek

“Bu, sesiz-küysüz, bezen gizli, ele bil, öz-özünebaş verdi...” (UKY: 70).

Canfeşanlık etmek: Can ciğer olmak, dost olmak.

“Tarih ve Arheologiya institutları ise hüsusile, canfeşanlığı etdiler” (UKY: 70).

Baş vermek: Vuku bulmak.

“...(her halda yazının ohunuşunun iki uğursuz cehdi artıg baş vermiş, onun müvgeyi kifayet geder zeiflenmişdi)” (UKY: 71).

Gızgın geçmek: Hararetli geçmek.

“Müzakire ve debatlar son derece gızgın (maraglı, ehtiraslı, sert...) keçdi” (UKY: 71)

Özünü göstermek: Kendini göstermek.

“Her çıhiş eden gelebe kazanma ümidi olmasa da en azından ‘özünü göstermek’...” (UKY: 71).

Nevaziş göstermek: Ruhunu okşamak.

“Hetta diger İstitutların tanış ve geyri-tanış emekdaşları gizli hesed içinde ona hüsusi bir nevaziş (kimi süni,kimi tebii) göstermeye başladılar” (UKY: 72).

Yola düşmek: Yola düşmek.

“... Veng dağının eteyindeki kende yola düşmeye hazırlaşdı” (UKY: 72).

Üreyi bihihtiyar guppuldamağ: Kalbi küt küt atmak.

“Üreyi bihihtiyar guppuldayan Mübariz kişi bu defe de yerinde gurchu, yine diggetle F.G.-ni nezerden keçirdi...” (UKY: 73).

Nezerden keçirmek: Gözden geçirmek.

“...yene diggetle F.G.-ni nezerden keçirdi ve ele indice o, eger lazım gelseydi, sidg-dil ile and içerdı ki, bu oğlan Behramın ondan ne soruşduğunu eşitmemişdi” (UKY: 73).

And içmek: And içmek.

“...sidg- dil ile and içerdı ki, bu oğlan Behramın ondan ne soruşduğunu eşitmemişdi” (UKY: 73).

Biruze vermek: Ortaya çıkarmak.

“Çaşgınlığını esla biruze vermek istemeyen Mübariz kişi elindeki stekanı hüsusi bir selige ile mizin üstüne gaytarıb goydu” (UKY: 73)

Dişini gıcadmag: Dişini sıkamak.

“Yeni, bilinmedi, gülümseyir, yohsa dişini gıcadır” (UKY: 73).

Hoşu gelmek: Hoşuna gitmek.

“Mübariz kişinin az gala esmeye başlayan ellerine baha-baha (bu kişiden heç hoşu gelmemişdi ‘adamın üzüne bahmır...’ ” (UKY: 74).

Üzüne bakmamag: Yüzüne bakmamak.

“Mübariz kişinin az gala esmeye başlayan ellerine baha-baha (bu kişiden heç hoşu gelmemişdi ‘adamın üzüne bahmır...’ ” (UKY: 74).

Kenar gözle bakmag: Gözucuyla bakmak.

“...kenar gözle bahana sert bir ismarış idi” (UKY: 74).

Eyri oturub düz danışmag: Eğri oturub düz konuşalım.

“İnsafen, eyri oturub düz danışsag, Behram kişinin özünü bu cür aparmasına haggı çatırdı...” (UKY: 74).

Yada düşmek: Hatırlamak.

“Birden yadına düşdü ki, mağaranın ağzı, deyesen, onun arhasınca yeniden gapandı” (UKY: 76).

Gözleri dörd olmag: Gözlerini dört açmak.

“Doğrudan da mağaranın ağzı teeccübden gözleri dörd olmuş Behram kişisini ve Bozları içeri burahıb yene sıh, cod ve tikenli cındırış süngür kolları ile özü- özünü gapayıb örtmüşdü” (UKY: 76).

Bele işe düşmek: Böyle işe düşmek.

“Bu ne işdi?! Heç bele işe düşmemiş idim” (UKY: 76).

Üreyi yerine gelmek: Yüreği ağzına gelmek.

“Birteher özünü bayıra salandan yalnız sonra üreyi yerine geldi.” (UKY: 77) Göz-gözü göre bilmemek: Göz gözü görmemek.

“...indi burda, nece deyerler, heç olmasa, göz-gözü göre bilirdi” (UKY: 78)

Diggetini cemlemek: Dikkatini toplamak.

“Diggetini cemledi ve yahına geldi” (UKY: 78)

Öz gözü ile görmek: Kendi gözüyle görmek.

“Hamı gelib bu işaretleri öz gözü ile görmek isteyirdi” (UKY: 79).

Üze çıkmag: Açığa çıkmak.

“...nehayet, bu halgın da tarihi tapıldı, üze çıhdı...” (UKY: 79).

Yas düşmek: Yas tutmak.

“Bu vahtlar idi, kende yas düşdü” (UKY: 81).

Üzü daşa dönmek: Taşa dönmek.

“Ele bil, üzü daşa dönmüş Behram kişinin lal etirazını hiss edirdiler” (UKY: 80).

Ayağı cür getmemek: Ayağı geri çekmek.

“... geri gayıtmağa ayağı heç cür getmirdi ki, getmirdi” (UKY: 81).

Canına hopmag: bedenini bürümek.

“Bu boyda yorğunludan sonra lezzetli bir rahatlık gelib canına hopmağa başladı” (UKY: 84).

Başı ezab çekmek: Azap çekmek.

“Elemi?! Heç ohşamır başı ezab çekmişe” (UKY: 85).

Nezerinden kaçmamag: Gözünden kaçmamak.

“F.G..-nin bu cür menalı-menalı susmağı Behram kişin diggetli nezerinden kaçmadı...” (UKY: 85).

Canı dincelmek: Canı dinlenmek.

“Hiss edirdi ki, canından cire-cire, ağırlı-ağırlı nese çihır. Çıhdıgca canı dincelir” (UKY: 85)

Başa düşmek: Anlamak.

“Mübariz olsaydı, tez başa düşerdi ne demek istediymi...” (UKY: 87).

Yanına çatmag: Yanına varmak.

“Günortaya yahın Behram kişi özünü hövlnak (tengnefes) idareye, Mübarizin yanına çatdırdı” (UKY: 92).

Şuhluk elemek: Patavazsızlık.

“Mübariz kişi şuhlug elemek istedi,-gocalırsan” (UKY: 93).

Birnefese başına çekmek: Bir defada içmek.

“İki stekan suyu az gala birnefese başına çekdi” (UKY: 94).

Üreyinin yangısı durmamag: Yüreğinin yangını durmamak.

“....üreyinin yangısı yine durmadı” (UKY: 94).

Adamın özü-özlüyünde düşünmeyine, öz tekliyiine de cür gadağa goyurlarmış:
İnsan kendisini düşünmediğinde kendi başına kaldığında her türlü günah koyarlarmış.
Bkz.(UKY: 94)

Zarafat elememek: Mütevazı olmamak.

“Mübariz kişi Behramın teher-tövründen başa düşdü ki, zarafat elemir. Zarafat elemirse, demeli...” (UKY: 95).

Özüne gelmek: Kendine gelmek

“Behram, sakit ol. Behram, bir özüne gel. Mağaranın ruhu hele ne demekdi?! Mağaranın ruhu ne gezir buralarda?! Sene ne oldu, niye meni gorhudursan?” (UKY: 95).

Canını vic-vice almag: Canını ucu ucuna almak.

“Mübariz kişi indi bir terefdan tebeşşümünü zorla gizledirdi, o biri terefdan canını vic-vice almışdı” (UKY: 96).

Gulluk elemek: Kulluk etmek.

“İsteyisen Tükezi gönderim, bir-iki gün sene gullug elesin?! ” (UKY: 96).

Gadın eli deymek: Kadın eli değmek.

“(‘ev-eşiye gerek kadın eli deysin...’)” (UKY: 96).

Yadında saklamag: Hatrında saklamak.

“Amma sen, sen ise yadında sahla, men sözümü dedim ” (UKY: 96).

Yadımdan çıkmamag: Hatrından çıkarmak.

“Başımın içi guppuldayıb gurtaran kimi o kürenin ışığı da yavaş- yavaş söndü, belke gefilden söndü, burası yadımdan çıtıb ” (UKY: 97).

Ağlını yığ başına: Aklını başına devşir.

“A kişi, besdi, sen Allah, ağlını yığ başına ” (UKY: 97).

Söz kesmek: Sözünü kesmek.

“Ucadan danışa- danışa, bir-birinin sözünü kese-kese...” (UKY: 101).

Sükutu pozmag: Sessizliği bozmak.

“ – Gördünmü?- Sükutu birinci pozarag Behram kişi soruşdu ” (UKY: 103).

İşini yarıda goymamag: İşini yarıda koymamak.

“Belesi işini yarıda goymaz, heç goymaz. Ohumasa getmeyecek!” (UKY: 104).

Güruru galdırmag: Gururuna yedirememek.

“Bakıdan gelen adamların (mütehessislere) onun evinde galması Behram kişinin gürurunu kaldırır, camaat arasında hörmetini bire-yüz edirdi” (UKY: 105).

Vecine almamag: Umrunda olmamak.

“Behram bunu vecine almır, Bakıdan gelen gonaglara (İnstitut emekdaşlarına, onları müşayiet eden rayon işçilerine, ele Mübarizin özüne) gullug etmekden, hidmetlerinde durmagdan hüsusî zövg alırdı” (UKY: 105).

Gulluk etmek: Kulluk etmek.

“...gullug etmekden, hidmetlerinde durmagdan hüsusî zövg alırdı” (UKY: 105).

Hidmetlerinde durmag: Hizmet etmek.

“gulluk etmekden, hidmetlerinde durmakdan hüsusî zövk alırdı” (UKY: 105).

Ehtiyatlı olmag: Tedbirli olmak.

“Ehtiyatlı olmağa çalışdısa da, ayağı neye ise ilişdi (işığı yandırmag istememişdi)” (UKY: 105).

Yuhusuna haram gatmag: Uykusu haram olmak.

“Behram kişinin yuhusuna möhkemce haram gatmışdı, “gerek ele demeyeydim, heç Mübariz yeridi?” (UKY: 106).

Halına yanmag: Haline yanmak.

“Esl halına yanası adam menem, benim özümdü, Behramdı, Mübariz deyil, burnuuzun Mübariz heç deyil” (UKY: 106).

Vaktini keçirmemeg: Vaktinde bir eylemi yerine getirmek.

“(şeyirli hekayeli söhbetlerin- sonu ölümle biten gemli eşg maceralarının) vahtını keçirmezdiler” (UKY: 109).

Gayıdıb gelmek: Geri dönmek.

“Kendde müellim problemi yoh idi, şehere gedib ohumuşlar içinde tektük olsa da gayıdıb gelenler tapılırdı” (UKY: 111).

Razılık vermek: Rızalık vermek.

“ ...atası Gemer onun yeni mektebe (özü de yaşı keçmiş olsa da birinci sinfe) getmesine gönülden olmasa da her halda razılığ vermişdi” (UKY: 112).

Tebessüm üzünden eskik olmamag: Tebessüm yüzünden eksik olmamak.

“Tebessüm Gülsümün üzünden eksik olmurdu ki, olurdu, bir az keçdi, sinifde hamı onu “Gülümser” deyib çağırmağa başladı” (UKY: 113).

Sinesinde derin bir yerin sıkılması: İçinin sıkılması.

“Behram sinesinde derin bir yerin Gülsüm olmayanda sıhıldığını, ezildiğini, ne ise itirmiş adamlar kimi özüne yer tapmadığını hiss eledi” (UKY: 113).

Cidd-cehdle gizlemek: Gayretle gizledi.

“Behramın bundan heberi yoh idi, bu ondan cidd-cehdle gizledilirdi” (UKY:114).

Sudan kenar düşmüş balık kimi: Sudan çıkmış balık gibi.

“Behram içeri girib sinifda görmeyende sudan kenar düşmüş balıg kimi ağzını sessiz yumub- acır, havası çatmırdı, bele vahtlarda hövselesi daralır, özüne o da ne illah edirdi, yer tapa bilmirdi” (UKY: 114).

Hövselesi daralmag: Nefesi, yüreği darlanmak.

“...bele vahtlarda hövselesi daralır, özüne o da ne illah edirdi, yer tapa bilmirdi” (UKY: 114).

Üzümü kaçırmaq: Yüzünü kaçırmak.

“Behram kişi o günleri hatırlayanda ve bu zaman üreyi sıhılıb- ezilende ilk evvel yadına düşen gızarmış üzünü ondan tez-tez geçirib pencereye diken Gülsümün benövşeyi (yaşıl,mavi?...) gözlerindeki o ürkek tebessüm olurdu” (UKY: 114).

Sebrle gözlemek: Sabırla beklemek.

“Onunla dostlugdan gürurlanan Behramı o mektebdən sebrle gözleyir...” (UKY: 115).

Gıpgırmızı bozarmag: Rengi kıpkırmızı olmak.

“Gıpgırmızı bozarıb Allahverdi kişi bilmedi, hırs lensin ya gülsün” (UKY:116)

Üreyime dammag: İçine doğmak.

“‘Bah, sabahkı derslerini yahşı ohu, sabah cebr senden soruşacag, üreyime damıb’” (UKY: 117).

Özünü faş elemek: Kendini açığa vermek.

“Günlerin birinde Mübariz özü- özünüfaşeledi” (UKY: 117).

Dil boğaza goymamag: Dili ağzına değmemek.

“Dil boğaza goymadı, suallarını yağdıra- yağdıra en çoh da bu zaman Gülsüme nezer salıb...” (UKY:117).

El çekmemek: Bir kişiden veya işten desteğini çekmemek.

“Menden yegin sonra soruşacag, gız ki indi yolu burulasıdı, onunçün ondan el çekmir” (UKY: 117) .

Ağzında dili gurumag: Küçük dilini yutmak.

“Ağzında dili gurumuş Mübariz salamsız-kalamsız (ne mene, ne sene) üreyi atlanaatlana soruşdu” (UKY: 119).

Kömek gözlemek: Yardım beklemek.

“Gülsümü ise indi ondan kömek gözleyir (???)” (UKY: 120).

Mehv olmag: Mahvolmak.

“‘Mehv olmuş’ Mübarizin iniltili cavabımı Behram kişi sonralar tez-tez hatırlayır ve bu zaman acı- acı gülümseyir” (UKY: 121).

Özü- özüne pıçıldamag: Kendi kendine fısıldamak.

...ele bil özü- özüne pıçıldayır... ” (UKY: 121).

İldırım vurmuş adamlar kimi: Yıldırım çarpmış gibi.

“ ...Avam Behram ildırım vurmuş adamlar kimi yerindece donub galmadımı, donub galdı ” (UKY: 121).

Üreyi az gala partlamag: Yüreği az kalsın patlamak.

“Behramın üreyi bu iki gün erzinde az gala partlayacagdı ” (UKY: 121).

Sidki sıyrılmağ: Bir insandan soğumak, güven ve inancını yitirmek.

“Gız da ondan, ele bil, onda hürkdü (sidgimi sıyrıldı?), daha heç vaht evvelki kimi mehsusi Behram üçün gülümsemedi ” (UKY: 122).

Öz-özüne danışmağ: Kendi kendine konuşmak.

“Bu dev herden yuhuda öz-özüne danışır, ses çıharır ” (UKY: 125).

Üz üze gelmek: Yüzyüze gelmek.

“Üstelik çoh pis yerde üz üze geldiler ” (UKY: 127).

Ete- cana gelmek: Kana cana gelmek.

“Gülsüm, hegigeten, dönüb başga bir Gülsüm olmuşdu, evvelkinden de heyli geşengleşmiş, ete-cana gelmişdi ” (UKY: 127).

Ere getmek: Evlenmek. Birine varmak.

“Gülsüm bu zaman artıg ere getmişdi, daha sonra eşitdi ki bir övladı da varmış ” (UKY: 131).

Göz- göze gelmek: Göz göze gelmek.

“Gülsüm yan keçmek isterdi, amma mümkün olmadı, göz-göze gelmişdiler, yahşı düşmezdi, ayag sahladılar, salamlaşdılar ” (UKY: 132).

Yahşı düşmemek: İyi olmamak, uygun olmamak.

“...yahşı düşmezdi, ayag sahladılar, salamlaşdılar ” (UKY: 132).

Nefes almag: Nefes almak.

“

“ Gurultudu yaman. Dedim, çıhım bir nefes alım...” (UKY: 133).

Cuşa getmek: Coşturmak.

“...onu cuşa getirir, ganını coşdurur, toy zalına çekirdi” (UKY: 133).

Gelbi ezilmek: Kalbi ezilmek.

“Beyninde veyil- veyil gezen bir fikir ise ona bu toy meclisinde heç cür rahatlık vermirdi, gelbini ezirdi” (UKY: 134).

Gemileri batmag: Gemileri batmak.

“Behram “lenet şeytana!” helvete salıb Gülsüm terefe gizli bir nezer yetirdi, tez de bahışını çekdi, “eledi ki, var- gemileri batıb” (UKY: 134).

Canım çıkmasın: Canım çıksın. Senin yerine benim canım yansın.

“ ... ver yeyim, ört yatım, gözle, canım çıhmasın.” (UKY: 140).

Gecenin heyrinden seherin şeri yahşıdı: Gecenin hayrından sabahın şerri iyidir.

“Deyir, gecenin heyrinden seherin şeri yahşıdı” (UKY:143).

Dilin ucunda ol-:Dilinin ucuna gelmek.

“F.G. Veng dağına teref bahdı ve yemeye başlayandan dilinin ucunda herlenen sualı, nehayet ki, verdi” (UKY: 143).

Üreyine yatmag: İçine sinmemek.

“ F.G., hegigeten, Behram kişinin üreyine yatmışdı ” (UKY:144)

Ganı az galıp damarında donmag: Damarlarında kanı donmak.

“Bu sesi hatırlayan Behram kişinin tükleri yine biz-biz oldu, ganı az galdı damarlarında dona” (UKY: 145).

Üreyile duymag: Yüreğiyle duymak.

“Behram kişi ne barede düşündüyünü üreyile duydu” (UKY: 145).

Gözlerine ışık gelmek: Gözlerine ışıık gelmek.

“Ne deyirsen, kişinin başağrısı keçmedimi, keçdi, gözlerine işıg gelmedimi, geldi”
(UKY: 147).

Öz-özüne bilemmez: Kendi kendi de bilmemek.

... özü de ele şeyler deyirdi ki, ömründe bu gızcıgaz onları öz- özüne bilemmezdi”
(UKY: 148)

Suda batan saman çöpüne el atar: Suyu düşen yılanı sarılır.

“Suda batan saman çöpüne el atar.” – heber gönderen kimi gerekli olduğunda, işe yaradığına...” (UKY: 148)

Ölümü bele gözüne almamak: Gözüne almamak. Risk veya olacak şeyi kabullenmemek.

“Heç neyi, ölümü bele gözüne almayan Eryen gör bir nece ürekle partizanlık edib ki, o tutulandan sonra uzag Sibire Belarusiyadan mektublar (mektub mektub dalınca) getdi” (UKY:149)

Tebrik yığmag: Tebrik etmek.

“ ... hem de nişanlanması münasibetiyle yaşlıdan gocadan tebrik yığdı”
(UKY:150)

Özüne esl derd elemek: Kendine dert etmek.

“Eryenin atası bu sözü özüne esl derdeledi...” (UKY:150) Gurban
olmag: Kurban olmak.

“Birce sağ galım... ceddine gurban olaram... teki sağ galım” (UKY: 152)

Sağ- salamat dönmek: Sağ salım dönmek.

“Belarusiyadan, Sibirden üzü bu yana Eryen dolanıb- dolanıb sağ-salamat evine geri dönür, artıq vaht itirmeyib (ele bil, kimise ya o tagib edirdi, ya da kimse onu tegib edirdi) evlenir...” (UKY:153)

Bir daş altda, bir daş üstde: Bir taş altta, bir taş üstte.

“Bir daş altda, bir daş üstde - Eryen bu söhbeti bir adama çib ağartmır...”

“
(UKY:153)

Rengi ağappak olmag: Rengi bembeyaz olmak.

“*Bu sözleri deyenden sonra Seyid derhal durub meclisi terk edib getmek isteyir, bu zaman rengi ağappag olmuş Eryen az galır huşunu itirsın (davada cehennem içinde olandaki kimi), gücle onu tutub altına bir getil goyurlar, özünü-sözünü bilmir*” (UKY: 154).

Dil- dodağı söz tutmag: Ağzı dili söz tutmamak.

“*Handan- hana Eryen özüne geldi, amma evvelce dil-dodağı söz tutmadı*” (UKY: 154).

Gözünün gabağında düşmek: Gözünün önüne gelmek.

“*Dili söz tutar- tutmaz Eryen hamanın gözü gabağında düşdü Seyidin ayaglarına...*” (UKY: 155).

Gözünden yaş sel kimi ak-: Gözyaşları sel olmak.

“*Eryenin gözünden yaş sel kimi ahdı*” (UKY: 155).

Bıçak vursan ganı çıkmag: Bıçak vursa kanı çıkmamak.

“*Behramın gözleri az gala dolub, Mübarize bıçag vursan ganı çıhmaz*” (UKY: 156).

Üz vermek: Yüz vermemek.

“*Üz verseydi bilirdi ki, asan yolla canını gurtarmayacag*” (UKY: 157).

Kesib atmag: Kesip atmak.

“*Onları dile getirmemek için Behram kişi, evvelceden kesib atırdı*” (UKY: 157).

İrak elemek: Uzak etmek. Irak etmek.

“*Behram kişi, hele de üreyi yerine gelmemişdi: “Allah, bu ne görüntüydü, geldi gözüme?! İrag ele, Allah, irag ele...”*” (UKY: 159).

Allah ahırını heyre calasın: Allah sonrasını hayır eylesin.

“Aydındı, a Mübariz, uşag deyilem ha... Allah ahırını heyre calasın” (UKY:163).

Arkasına bakmadan gedmek: Arkasına bakmadan gitmek.

“Mübariz kişi heyetden çıhdı, ayağını çeke- çeke arhasına bahmadan gedib garanlıgda eridi” (UKY: 163).

Nefesi kesilmek: Nefesi kesilmek.

Garşısında (aşağıda) açılan menzereden gözü dörd olmuş, nefesi az gala kesilen F.G. Behram kişi çomağı ile gösteren istigamete, elbette ki, bahır, “bah, bah” semimi şekilde teecüblenirdi” (UKY: 167).

Dünya varmış: Rahatlayınca söylenen söz.

“‘Dünya varmış’ deyenler haglı idiler” (UKY: 167).

Dörd acgöz gözle bakmag: Açgözlülükle bakmak.

“ ... kendin ora-burasını etrafa dörd acgöz gözle bahmağına davam eden (amma fikri mağarada olan) F.G.-ye hevesle gösterirdi” (UKY: 167).

Üreyi atmag: Kalbi atmak.

“F.G. bu ‘oyuna’ getdi, üreyi atata dörd terefe boylanıb gözleri ile bir heyli gezse de heç bir mağara- filan görmedi” (UKY: 170).

Gözleri heyretten böyümek: Şaşkınlıktan gözleri büyümek.

“Gözleri heyretten böyüyüb galmış F.G. ise Behram kişinin sesini artıg eşitmirdi, çünkü gefilden başını galdırıp divardaki nahişları görmüşdü” (UKY: 175).

Fikrinden geçmek: Aklından geçmek.

“Üreyinin döyüntüsü fikirden keçenlere garışmışdı” (UKY:175).

Ağlından fikir geçmek: Aklından geçmek.

“F.G. –nin ağlından ıldırım süretiler bele bir fikir keçdi” (UKY: 181).

Gözlerini üzüne dikmek: Gözlerini yüzüne dikmek.

“

“-Belke acdı? – F.G. sual dolu gözlerini Behram kişinin üzüne dıkdı” (UKY: 181).

Üreyi gedmek: Bir kişiye veya bir işe kıyamamak.

“Sen meni ele sevirsen... üreyin gedir...” (UKY: 185).

Sükutu pozmag: Sessizliğin bozulması.

“ ... Behram kişi dediyini dübare tekrar etdi ve güsseli bir sesle ortalığa çökmek isteyen sükutu pozdu.” (UKY: 185).

Dişleri dişlerine deymek: Üşüme, diş dişe değmek.

“Soyug tutmuş gonaglar terpenmez bir haletde ona tamaşa edir, az gala dişleri dişlerine deye- deye gözleyirdiler” (UKY: 189).

Gaşlarını çatmag: Kaşlarını çatmak.

“Gaşları çatılmış Mirze Pirgulu, yadından çıhardığı var idi, tezeden eli ile ağır bedenine öyrenceli bir tekan verib yüngül guş kimi yerinden galhdı...” (UKY: 191).

Giyamet gopmag: Kıyameti koparmak, sinirlenmek.

“... ne olursa, olsun ister giyamet gopsun, gelesen, yetişesen, hasiyyetli ağırdı, yohsa seni bir daha yahına burahmaz” (UKY: 192).

Puç olmag: Boşa çıkmak.

“Allaha şükr olsun, inşallah, arzumuz, megsedimiz puç olmaz, yerde galmaz.” (UKY: 192)

Ganı gaynamag: Kanı kaynamak.

“Gaynadılmış kekotu suyunu meyve gurusu ile hortuldada- cortuldada içenden ancag sonra gonaglar hiss etdiler ki, beli, canlarındaki gan, deyesen, bir balaca gaynadı” (UKY: 192)

Gözleri humarlanmag: Gözlerine ağırlık basmak.

“Sobadaki alov dillerinin tenelliği (herden- birden dil uzadıb tezce de sobanın derinliğine çekildiler) bunlara da sirayet etdi, lems düşdüler, gözleri humarlandı” (UKY: 193).

Gözüne sokmag: Gözüne sokmak.

“Eligumral yüzbaşı getdikce daha çoh sebirsizleşirdi, kağızı az gala gamarlayıb Mirze Pirgulunun gözüne sohacagdı” (UKY: 204).

Golu- ganadı gırılmag: Kolu kanadı kırılmak.

“Golu- ganadı gırılan Eligumral yüzbaşı ise tezedden ümid dolu bir bahışla onun sözünden dördelli yapışmadımı, yapışdı” (UKY: 205).

Dördelli yapmag: Dört elle sarılmak.

“ ...Onun son sözünden dördelli yapışmadı mı, yapışdı.” (UKY: 205).

Ah çekmek: Ah çekmek.

“Mirze Pirgulu bu sehneni güsseli- güsseli seyr etdikden sonra (yuhuda bu, bir heyli zaman apardı), yene köks ötürüb, ah çekdi ve bundan sonra daha sessiz galdı” (UKY: 208).

Ağzını açıb bir kelme söz dememek: Ağzını açıp bir kelime söz dememek.

“O ise ağzını açıb bir kelme söz demeden, onu sonsuz herislikle ve maragla dörd terefdən sıh- sıh ehate etmiş yad adamlara baha- baha elece gözleri açıg bu dünyadan köçüb getdi, sirri de özü ile apardı” (UKY: 210)

Köçüb getmek: Ölmek. Göçüp gitmek.

“...maragla dörd terefdən sıh- sıh ehate etmiş yad adamlara baha- baha elece gözleri açıg bu dünyadan köçüb getdi, sirri de özü ile apardı.”(UKY: 210)

Üreyi okumag: Yüreğini okumak.

“Allah, Allah, adamın bu yerde sirri ola bilmezmiş. Üreyi ohuyurlar” (UKY: 215).

Dile gelmek: Dile gelmek, açığa çıkmak.

“O biri F.G. bayagdan beri bir kelme de söylememişdi, nehayet, dile geldi.” (UKY: 215).

Gaşı- gözü oynamag: Kaşı gözü oynamak.

“Adamlar yavaş-yavaş Tutuguşu zalını doldururdular, ordan- burdan hefif söhbet edenlerin sesi stulların cırlıtısına garişir, uzagdan el edib salamlaşmalar, gaşların gözlerin oynaması (Zebite hanım öz yerini artıg tutmuşdu, yeri ikinci sırada, ortada idi)...” (UKY: 223).

Gulakdeşmek: Kulakdeşmek.

“Kabinetdeki sükut az gala gulagdeşirdi” (UKY: 227).

Burunlarını işe sokmag: Burunlarını her işe sokmak.

“Tarih, Arheologiya İnstitutları ne üçün burunlarını (ele bele de dedi: burununlarını!) onların işine sohurlar?” (UKY: 232).

Ovucunun içini görürmüş kimi görmek: Avucunun içi gibi bilmek.

“Professorun ne istediğini, üreyinden ne keçirdiğini, ele bil, ovucunun içini görürmüş kimi görürdü” (UKY: 233).

Özüne reva bilmemek: Kendine reva görmemek.

“Zabite hanım elmde piyada idi, amma bunu heç kim onun özüne vurmağı (bunu “gırmızı” Vahid müellim bele helelik ağına getirmirdi) en azından özüne reva bilmirdi” (UKY: 235)

Üze vurmamag: Yüzüne vurmak.

“Bir adam başa düşmedi ki, bu mifık “kimse” kimdir ve o ne deye biler?! Üze vurmadılar- gadındı, Zabite hanımdı...” (UKY:236)

Elüstü tutmag: El üstünde tutmak, değer vermek.

“...küleyin bu gün haradan esdiyini (institut dehlizlerinin de gulağı olur!) elüstü tutmuş olduğundan Zabite hanım yerine oturan kimi elini galdırıp “olar?” cavab gözlemeden erkle ayağa galhdı” (UKY:236)

Eti ürpeşmek: Tüyleri diken diken olmak.

“O günler yadına düşende hecaletden eti ürpeşirdi” (UKY: 241) Can

atmag: Can atmak.

“...bu meydan, bu şeytan, öziün can atmırdınmı, di başla, çekinib eleme” (UKY: 255).

Mum kimi erimek: Mum gibi erimek.

“Professora ise onu mum kimi eriden derin bir heyranlıkla bele dedi” (UKY:260).

Göz yummag: Göz yummak.

“Herden- birden F.G. ve onun kimi hüsusı istedada malik diğer genc alimlerin de arha gapıdan çılmasına kitabhana işçileri müstesna hal kimi göz yumurlar” (UKY: 261).

Üreyini sıkmag: İçi sıkılmak.

“F.G., ay F.G., gördün onların sifetini (kimin?), gördün? Deyirem, heç üreyini sıhma bu yazı hele onlardan (kimden?) öz intigamını alacag...” (UKY: 262-263).

Barmağını dişlemek: Parmağını ısırarak, sabretmek.

“F.G. macal tapıb ‘barmağını dişledi’, dünen Professorun kabinetindeki müşavireni (‘döyüşden gabag meşgi!’) hatırladı” (UKY:275).

Üreyimden tiken çıkartdı: Sırtından yük kalkmak.

“Uff. Üreyimden, ele bil, tiken çıhartdı” (UKY: 277).

Belini gırmag: Boynunu bükme.

“Böyük oğlunun hesreti onun belini gırdı” (UKY: 277).

Üreyi çırpınmag: Yüreği çırpınmak.

“... geceler gözü yaşla dolu, dehşet içinde gorhudan balaca üreyi çırpına- çırpına yatağda ne geder gözlemek olardı ‘damdabacanı?!’” (UKY: 278).

Gözümüzle görmek: Gözüyle görmek.

“Cezamız real falagga idi (onu her gün Molla Gülelinin bardaş gurub oturduğu döşekcenin bir kenarında gözüken yerde öz gözlerimizle gördük...” (UKY: 279).

Boynuna almak istememek: Vebal almak istememek.

“İndi, sadece, bunu boynuna almağ istemirdi” (UKY: 282).

Peyda olmag: Ortaya çıkmak.

“Çoh keçmedi, Poseydon peyda oldu” (UKY:282)

Barmağı olmag: Parmağı olmak.

“ Heranı görüb başa düşdü ki, onun bu işde barmağı var.” (UKY:282)

Nifak salmag: Fitne çıkarmak.

“Bah, gördün, deyir ki, güya o, toya nifag sala bile (Erida nifag ilahesi idi)” (UKY: 283).

Ağız deyenı gulağın eşitmemesi: Ağızının dediğini kulağın duymaması.

“Get- gede ağız deyenı gulag başladı eşitmemeye” (UKY: 286).

Sözünü yere salmamag: Sözünü yere düşürmemek.

“Zevs de onların sözünü yere salmadı” (UKY: 287).

Ağılına geleni diline getirmek: Aklına geleni söylemek.

“Öz sualı ile ağılına geleni ele o degige diline de getirdi” (UKY: 289).

Göz gamaştırmag: Göz kamaştırmak.

“Amma Paris gözlerinin gamaşacağından ehtiyat etdiyine göre onların üzüne bahıb her birini ayrı- ayrılığda tanımağa cehd elemedi” (UKY: 296).

Gelbi yerinden oynamag: Kalbi yerinden fırlayacakmış gibi olmak.

“Paris buna az gala inanmag bele istemedi, amma gelbi yerinden oynadı...” (UKY: 301).

Gözleri gülmek: Gözleri gülmek.

“İlahenin gözleri güldü” (UKY: 302).

İç çekmek: İç çekmek.

“O biri ilaheler ise içlerini çekib “ah”... zehmle susdular, güzel üzlerinin rengi gapgara garaldı” (UKY: 302).

Gözden itmek: Gözden kaybolmak.

“Hera gözden itmeden evvel sevinç ve minnetdarlıkla Parise bu sözleri dedi ve o biri ilahelere gururlu bir bahış atıb elindeki almanı ucaya- göylere galdırdı”(UKY: 302).

Heyret içinde galmag: Hayret içinde kalmak.

“Bu sözlerin esl menası heyret içinde galmış ve matı-gutu gurumuş F.G. 'ye yalnız indi, bütün derinliyi ile ancag indi eyan oldu” (UKY:307).

Şad olmag: Mutlu olmak.

“Vahtdı. Men- mürehhes. Çoh şad oldum” (UKY: 309).

Özü dirilse: Kendi dirilse.

“Onların yerini göy üzünde Nesreddin Tusi özü dirilib gelse, vallah yine tapa bilmez” (UKY:320).

Üreyine saplanmag: Yüreğine saplanmak.

“F.G. onu ağrıdan, ona dinçlik vermeyen, iti bir bıçag kimi üreyine saplanıb galmış bu acı söhbeti (artıg neçenci defe) yeniden başladı” (UKY:321).

Nazıyla oynamag: Nazıyla oynamak.

“Üreyinin derin bir nöğtesinde çoh isteyirdi ki, ona acısınlr, bir az nazıyla oynasınlar” (UKY: 321).

Ürek gızdırmag: Yüreğin yanması.

“F.G. bu sözleri, bu ehvalı ile Behram kişiye üreyindekileri ondan sahlamadan (gizletmeden, eslinde, yuyulmuş paltar kimi ziveye düzüb) açığ- aşkar ürek gızdırırdı, bir başga adama heç vede bele etiraf etmezdi” (UKY: 321).

Gelbi sıhılmag: Kalbi sıkılmak.

“Behram kişinin gelbi sıhıldı...” (UKY:321).

Fikrini dağıtmag: Dikkatin dağılması.

“Fikrini dağıt, bayag ne deyirdin,hele bir başa sal meni görüm, sen özün ne deyirsen, nece izah edirsən bütün bunları, bu... dünyaları?” (UKY: 324).

Diline getirmek: Dilinin ucuna gelmek.

“Behram kişi herçend düşündüyünü dilie getirmek istemedi, amma artıg gec idi (oh yaydan çılmışdı), sözüne başlamışdı, F.G. de artıg böyük bir maragla onun ne deyeceyini gözleyirdi” (UKY: 325).

Gedem goymag: İz bırakmak.

“Gorhulu yerlere gedem goyuram” (UKY: 325).

Fikir yürütmek: Fikir yürütmek.

“Behram kişinin bu mövzularda fikir yürütmesi, F.G.-nin onunka bu cür ciddi (çoh ciddi!) söhbet elemesi geribesine gelmezdimi, geribesine gelerdi” (UKY: 326).

Ört-bas elemek: Ört pas etmek.

“Bu defe ört-basdır elemeye saggal üçün ele bir zehmet olmadı...” (UKY: 330).

Derdine bah, serine bah: Koyun can derdinde kasap et derdinde.

“Eh, cavan ki, cavan. Bunun derdine bah, serine bah...” (UKY: 333).

Gibte ile bahmag: Gıptayla bakmak.

“F.G.-ye az gala gibte ile bahdı” (UKY: 334).

Ahı üreyine salmag: Acıyı yüreğine bırakmak.

“Ahı üreyine sala biler” (UKY: 335).

Guş kimi uçub getmek: Kuş gibi uçup gitmek.

“Bu gerara gelenden sonra narahatlığı guş kimi uçub getdi” (UKY: 335).

Sayırlığını elden vermemek: Dikkati elden bırakmamak.

“Teecüblemiş F.G. ciddi olmağa çalışdı, amma aynı zamanda sayırlığını elden vermeyeceyi barede özüne söz verdi” (UKY: 339).

Tageti galmamag: Takati kalmamak.

“Buyurmağa daha tagetim galmadı, ay bala...” (UKY: 339).

Özünde olmamag: Kendinde olmamak.

“İndi de men. Yene olsun, balası, görürem, ahı, heç özünde deyilsen sen” (UKY: 343).

Ölüm ayağında olmag: Ölümə yaklaşmak.

“Men, men nece kütbeyin, lovğa egoist bir adama çevrilmişem, özümün de (bundan o terefe ne var?!) menden imdad dileyirler (kim, ne zaman???), men ise...” (UKY: 348).

Canı çılmag: Canı çıkmak.

“Yohsa, gic-gic suallara cavab verenecen benim canım çihar” (UKY: 349).

Bahışlarını kaçırmaq: Bakışlarını kaçırmak.

“Ve F.G. bu sualın menasını gelbinin gizli yerinde yahşı başa düşür, bu megamda o da yaş dolu suala bürünen meyus gözlerle çalışırdı anasının üzüne bahmasın, bahışlarını kaçırırdı” (UKY: 350).

Can atmaq: Can atmak.

“Sehrada gemi filminin növbeti seriyasına bahmağa can atırdı” (UKY: 360).

Rahat nefes almaq: Rahat nefes almak.

“Biz her şeye razıyıg deyibler. Belelikle, hamı rahat nefes aldı” (UKY: 363).

Canını gurtarmaq: Canını kurtarmak.

“

Ay zolağı, ele bil, virvizual deveden kaçıp canını gurtarmag isteyirdi” (UKY: 369).

Üze çıhmag: Orataya çıkmak

“Üze çıhan başga şey olsun, ele mi deyirsen?” (UKY: 375).

Canına yağ kimi yayılmag: Canına yağ gibi yayılmak.

“Onun bu son sözleri Behram kişinin beyninden ahıb canına yağ kimi yayıldı” (UKY: 376).

Macal tapmamag: Mecal bulamamak.

“Behram kişi heç düşünmeye de macal tapmadı” (UKY: 377).

Gulagdeşmek: Kulakdeşmek.

“Çiçekler heyecanlı, arılar ise vızıltıları ile gulagdeşirdiler” (UKY: 379).

Tehir-tövrünü pozmamag: Tavrını bozmamak.

“Mübariz kişi bu diggatli bahışım arhasındaki etinasızlığı duysa da tehir- tövrünü pozmadı...” (UKY: 379).

Oh kimi gerilmek: Ok gibi gerilmek.

“Mübariz kişi oh kimi gerildi” (UKY: 381).

İçi üzü bir olmag: İçi dışı bir olmak.

“Aha! İç üzü budur senin” (UKY: 383).

Üreyini boşaltmag: İcini dökmek.

“... maragla, hem de ciddi bir maragla “üreyini boşaltmag istir” ona gulag asmağa hazırlaşdı” (UKY: 385).

Könlü- gözü rahat olmag: İçi rahat olmak.

“

“Bele bir yaraşıklı Hanım’ın yanında F.G., könlü- gözü rahat bir halde ılığ seadet sularında üzürdü ve adeten kadınlarla ünsiyyet zamanı onun galbini narahat eden üzücü hiss indi yoh idi” (UKY: 400).

Diggetini cemlemek: Dikkati toplamak.

...çiçekli yazı barede Afaga danışanda hisseledi ki, gız diggetini cemledi” (UKY: 400).

Gelbi titremek: Kalbi titremek.

“...F.G.-ye bahdı, bahışı ile onun gelbini titretti” (UKY: 400).

Üreyinden geçenleri ohumag: Yüreğinden geçenleri okumak.

“F.G. ‘bu benim üreyimden geçenleri ohuyur’ susdu, ele susmağı ile de özünü, öz içindekileri buruze verdi” (UKY: 400).

Bilmemezliye vurmağ: Bilmemezlikten gelmek.

“F.G. özünü bilmemezliye vurdu” (UKY:400) Gulag

kesilmek: Dikkatle dinlemek.

“F.G. dün en ahşam öz eziz Moskva hatirelerini ona heyranlıkla (bir az da yalancı gibte ile) gulag kesilen Behram kişiye danışıp gurtarandan sonra bir istedi ki...” (UKY: 404)

Göz önünden getmemek: Gözünün önünden gitmemek.

“Pencereden bayıra bahanda eyzen üreksihan bir menzere idi, bitib gurtarmır, göz önünden getmirdi” (UKY: 405).

Yerine sanki mihlanmag: Yerinde mihlanıp kalmak.

“Yerine sanki mihlanmış F.G. birden-bire ona güc gelen (gelmek isteyen) bütün romantik ve esrarengiz hisslerden azad oldu...” (UKY: 410).

Hetrine deymemek: Hatrın kalmasın.

“Yoh, niye ki... Sağ ol. Amma Behram dayı, hetrine deymesin” (UKY: 414).

“

Sözünü kesmek: Sözünü kesmek.

“Gefilden sözünü kesib, nese hatırlayan (hatırlamag isteyen) adamlar kimi garişdi...” (UKY: 415).

Dörd gözle gözlemek: Döz gözle beklemek.

F.G. dörd gözle ondan cavab gözleyen (“buna ne oldu?”) Behram kişiye heyranlıqla baharag böyük bir coşgu içinde (heyecanı hele de keçmemişdi) bele dedi” (UKY: 416).

Fikir elemek: Düşünmek.

“Fikir elemek seni üzdü...” (UKY: 418).

Ohun kamandan çıhması: Okun yaydan çıkması.

“Oh kamandan çıhmışdı. İndi artıg geriye yol yoh idi” (UKY: 419).

Söz danışıgdan keçer: Söz konuşmaktan geçer.

“Söz danışıgdan keçer. Duyurdu ki, mağaranın ruhu haradansa buralardadı, lap yahındadı, onları hökmen izleyir” (UKY: 424).

Üreyine sinmemek: İçine sinmemek.

“Üreyine sinmirdi. Yarımçıg ne vardısa, hemişe gizletmişdi” (UKY: 429).

Gözü su içmemek: Çekmemek.

“Onun halından heç gözü su içmeyen F.G. söhbeti deyişmek istedi...” (UKY: 431).

Özünü toparlamag: Kendini toparlamak.

“Behram kişi F.G.-ni rahatlatmag üçün özünü toparladı...” (UKY: 432).

Alemi bir-birine gatmag: Dünyayı birbirine katmak.

“Afacag alemi gatar bir-birine” (UKY: 433).

Harab olmag: Harap olmak.

“

“Bir az da bele getse, son hedde çatacam, başım harab olacag” (UKY: 435).

Gözleri yol çekmek: Gözü yol çekmek.

“Doğrudanmı, Behram kişinin gözleri yol çekirdi?!” (UKY: 439).

Guruyub galmag: Kuruyup kalmak.

“F.G. yorğan üstünden onun ayaklarını ovuşturmag için elini uzatmag isteyirdi ki, kişinin bütün bedeni birden- bire guruyub galdı” (UKY: 446).

Gelbi- könlü rahat olmag: Gönlü rahat olmak.

“F.G.-nin gelbi- könlü rahatlığını itirmesin, möhteşem Ahengin henirtisi pozulmasın?!” (UKY: 448).

Yol vermek: Yol vermek.

“Tükez garı kenara çekilib yol verdi, çıhib getdi” (UKY: 455).

Elden çıhmag: Elden çıkmak. Bir şey için desteğini çekmek.

“Mübariz kişi de elden çıhmış sayılar” (UKY: 459).

Ört- bastır etmek: Ört pas etmek.

“Afaq inciliyini birteher ört- bastır edib gizletdi...” (UKY: 459).

Canına yığmag istemek: İçine atmak.

“Afağın üreyi güneşin gürub vahtı onun son şüalarını ne olursa- olsun tutub sahlamag, içine, canına yığmag istedi, gelbi sevinçle vurdu” (UKY: 461).

Ayag üste galmag: Ayakta kalmak.

“F.G. birden ayıldı ki, gonaglar ayag üste galıblar” (UKY: 462).

Gözleri gülmek: Gözleri gülmek.

“Afağın gözleri güldü” (UKY: 468).

Üzüne bahmamag: Kendine bakmak.

“Eslinde, heyecanını gizletmek üçün o heç kimin üzüne bahmırdı...” (UKY: 468).

Üreyi param-parça olmag: Yüreği paramparça olmak.

“Üreyi param-parça olan Mübariz kişi: “bilirem, bilirem...” hiss eledi ki, indş geher onu boğacag, gözleri yaşaracag...” (UKY: 469).

Sebri tükenmek: Sabrı tükenmek.

“Tükendi sebrimiz. ‘çiçekli yazı’, ‘çiçekli yazı’...” (UKY: 470).

Od vurmag: Ateşe vermek.

“Berk fikre getmiş Ayaza, el el bil, od vurdular, indi yene geder susub galmışdı, (belke de yatmışdı), birden ayrıldı...” (UKY: 474).

Suda batan adamın elini saman çöpüne atması: Suyu düşen yılanı sarılır.

“Ayazın ahırncı sualı batan adamın elini son bir ümidle saman çöpüne atması kimiydi” (UKY: 474).

Göz-göze gelmek: Göz göze gelmek.

“F.G. bunu Afagın bahışlarından ohumağa çalışdı, amma Afagla heç cür göz-göze gele bilmedi” (UKY: 478).

Gelbine inmek: Kalbine inmek.

“Heyatının menası bu idise, o gelib hadiselerin üfüğünün lap astanasında dayanmışdısa, bes onda niye elacsız onun gelbine indi...” (UKY: 484).

Ağızdan çıhib gulağa girmemek: Ağızdan çıkanın kulağa girmemesi.

“Bu ses ağızdan çıhib o degige gulağa girmirdi” (UKY: 494).

Ağzı açıg galmag: Ağzı açık kalmak.

“ ... sözümün gerisini udub ağzımın açıg galması bir oldu” (UKY: 494).

Dile getirmek: Dile getirmek.

“Nehayet, sabahdan beri beynimi sakit burahmayan o “iyneli” sualımi indi dile getire bildim” (UKY: 497).

Bahışını kaçırmaq: Gözünü kaçırmak.

“Amma Behram dayı bunu deyenden sonra gözüünü gıyib bahışını menden kaçırdı” (UKY: 502).

Kenara çekilmek: Köşeye çekilmek.

“Gadın hiss etdi ki, men de bu (o oturan) skamyada oturmağ isteyirem, biz azca könülsüz kenara çekildi...” (UKY: 519).

Tükleri gabarmag: Gururlanmak. Göğsü kabarmak.

“Tüklerim gabarmadımı, gabardı” (UKY: 520).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÜYÜCÜLER DERESİ ROMANINDA HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI

3.1. HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI

İnsanın ilk bir arada yaşamaya başladığı zamandan itibaren halk kültürü diğer adıyla halk bilimi ürünleri var olmuştur. İlkçağlardan günümüze kadar gelen numunelerin varlığından söz edecek olursak araştırmacıların bu konuya kayıtsız kalması olanaksızdır. Halk kültürü hakkında çalışmalar HVI. yy.’da başlamıştır. “*Halk külütürü ürünlerine değer verilerek bunların derlenmesi konusundaki ilk çalışmalar bilinçsiz olarak 17. yüzyılda başlamıştır*” (Tan, 2008: 25).

Halk kültürünün temel konusu halktır. Bu bilim dalı, halkın anonim değerlerini işler. Halk kültürünün bütün milletler tarafından kabul edilen tek bir ortak amacı vardır; iptidai zamanlardan günümüze kadar ulaştırılan anonim bilgilerin analiz edilmesi kaidesiyle insanlık kültürüne katkıda bulunmak. Halk kültürü, gelişen ve değişen canlı bir yapıdır. Bu sebeple araştırmacı günlük yaşam kaidelerini göz önünde bulundurmalıdır.

“Halk bilimin temel konusu halka ait olan her şeydir. Fakat hemen şunu da söylemek gerekir ki folklor bilimi halkın anonim görgü, bilgi gelenek ve her türlü sosyal kuruluşlarını inceler. Kişisel çalışmalar halkb”ilimin konusu dışında kalır. Hangi tür kültür ve sanat yapıtları kişiler tarafından meydana getirilmişse, ya da meydana getirilen yapıtların sahipleri, yaratıcıları belli ise onlar halk bilimin konularından çıkıp ilgili bilim dallarının konuları arasına girmiş olur” (Evliyaoğlu, Baykurt, 1988: 23-24).

3.2. AZERBAYCAN TÜRKLERİNİN SOSYO- KÜLTÜR YAPISI İÇİNDE KAİDELER

Toplumların kendilerine özgü oluşturdukları kaideler, kaynağını günlük hayat rutinlerinden alır. Azerbaycan Türklerinin de günlük hayat rutinlerinden kaynağını alan,

değiştirilemez kaideleri vardır. Bu değiştirilemez kaideleri şekillendiren en önemli unsur ise dindir. Azerbaycan Türklerinin kendi kaidelerini dinî buyruklarla desteklemeleri, bireyi çevreye ve topluma karşı daha duyarlı hale getirmiştir. Kaidelere uymayan bireyler, toplum tarafından dışlanır ve yalnızlaşmaya başlar. Yalnızlaşan birey, kaidelere uygun davranarak topluma ayak uydurmaya çalışır.

Azerbaycan Türklerinin kaideleri içinde en önemlisi şüphesiz ki ata-anaya duyulan saygıdır. Romanda bu kaidenin önemini vurgulayan birçok misal vardır. Örneğin; Memmetkulu'nun önce annesini daha sonra da annesinin ilişkisi olduğu adamı öldürmesi romanımızda işlenen konulardan biridir. Bu durum Azerbaycan Türkleri tarafından hoş karşılanmaz. Azerbaycan Türkleri'nin kaidelerine göre Allah'ın verdiği canı Allah alır. Romanda hoş karşılanmayan davranışlardan biri de Memmetkulu'nun annesinin evliyken başka bir adamla gönül ilişkisinin olmasıdır. Bu durum, Türk kadınına yakışmayan bir davranıştır. Toplum, kadının aldatma davranışını iffetsizlik ve namussuzluk olarak değerlendirir.

3.2.1 Örf

Örf; halkın günlük yaşamında bulunan kaidelere göre şekillenen davranış biçimleridir. Yapılması gereken davranışı yerine getirmeyen bireyler, toplum tarafından dışlanırlar.

“Örflerin bireyle birey, bireyle aile, bireyle komşular ve akrabalar, bireyle halk ve ulus arasındaki ilişkileri, davranışları, tutum ve tavırları düzenleyen ve belirleyen işlevleri vardır. Toplumun her üyesini sürekli olarak baskı altında tutan örfler zorlayıcı ya da yaptırıcı ya da yasaklayıcı yaptırımlarıyla bireyin grupla cemaatla ya da toplumla uyum içinde olmasını sağlar” (Artun, 2005: 120).

Türk örfünde baba soydur. Baba bir evin geçimini sağlayan, oğlunu evlendiren kızını ise yuvadan göçürenidir. Anne ise yuvayı yuva yapan, çocuklarının özlülük ihtiyaçlarını ergin döneme girene kadar karşılayan kişidir. Çocuğun ata- anaya göstereceği saygı da bu ölçüde önemlidir. Romanda geçen ata-oğul, ana-oğul ve karıkoca

ilişkilerinin temeli sağlam değildir. Bu ilişkilerin sağlam olmaması toplumun en küçük birimi olan ailenin önemini okuyucuya yansıtır.

Romanda Kervancıbaşı'nın babası olan Memmetkulu, babasını tacirlere öldürten öz annesini öldürür. *“Doğru olan şu imiş: Kadirkulu’nu, Memmetkulu’nun annesi onun amcaoğlu tacir Zebullah’la anlaşarak öldürtmüş. Aslında bu çok eskiden beri planlanan bir pusuymuş...”* (BÜD: 110-111). Memmetkulu, annesini öldürdükten sonra ise dağa kaçarak gençliğinin yarısını orada geçirir. Memmetkulu, babasının intikamını aldığı için içi rahattır fakat padişahın hiddetinden kaçmak onun için yorucu hale gelmeye başlamıştır. Günlerden bir gün Memmetkulu, babasının arkadaşı olan Vezir Meşdeli'nin yanına uğrar. Meşdeli, Memmetkulu'nun başına gelenleri ondan dinler ve bu durumu Padişah'a da anlatır. Padişah, olanı biteni bir de Memmetkulu'dan dinler. Padişah, Memmetkulu'ya üzülür ve onun işlediği suçu affeder ve onu kendi sarayının celladı yapar.

Romanda Memmetkulu'nun annesi, Kadirkulu'yu (Memmetkulu'nun babasını) annesi Zebullah ile anlaşarak öldürttür. Onların Kadirkulu'yu öldürtmelerinin sebebi ise gönül ilişkilerinin herkes tarafından bilinmesidir. Onlar, kervandan dönecek olan Kadirkulu'nun kulağına bu söylentilerin gitmesinden korkarlar. Memmetkulu o dönemlerde ergenliğe yeni adım atmıştır. Bu söylentiler onun da kulağına çalınır. Sabreden ve bekleyen Memmetkulu, bir gece Zebullah ile annesini öldürür.

“Kadın testiği alıp, bahçedeki kuyudan su almak için dışarı çıktığı zaman Memmetkulu da saklanıp peşinden gitti ve az sonra ona ulaştı. Önde yürüyen annesi son anda bir şeyler fark edince kafasını arkaya doğru çevirdi. Memmetkulu'yu görerek şaşırdı...” (BÜD: 111).

Memmetkulu'nun annesi evli bir kadındır. Memmetkulu'nun annesinin ilişkisi olan Zebullah ise Kadirkulu'nun amcaoğludur. Aile bağlarını koparan bu gönül ilişkisi toplum tarafından hoş görülmeeyen bir durumdur. Azerbaycan Türkleri, aile bağlarına sadıktır. Onlar için uygun görülmeeyen ilişkiler zinadır. Memmetkulu'nun annesi ve Zebullah da içinde bulunduğu toplum nazarında zina işlemiştir. Hatta Memmetkulu'nun annesi ve Zebullah, zina yapmakla kalmayıp koca ve amcaoğlu katili olmuşlardır. Memmetkulu ise

kendi nazarında adaleti sağlamıştır fakat objektif olarak düşünüldüğünde o da anne katili olmuştur.

“Zebullah sıcak yaz gecesinde bahçedeki havuzun yanına yatak açıp yatmıştı; artık her tarafı inleyen horlaması da çit boyunca dizilmiş mahcup mahcup bakmakta olan kırmızı gülleri korkutmaktaydı. Uyku halindeyken, Memmetkulu elindeki hançeri kalbine sapladı” (BÜD: 112).

Orta çağ Azerbaycan Türkleri için padişah, “tanrının gölgesi” olarak nitelendirilirdi. O dönemde, padişaha saygısızlık asla bağışlanmazdı. Romanında da yazar, padişaha karşı yapılan hatanın bedelini okuyucuya nakletmiştir. Romanda sıklıkla adı geçen Kervancıbaşı, babasının intikamını almak için padişaha suikast düzenler fakat o bu teşebbüsünde başarılı olamaz. Padişah, Kervancıbaşı’nın ona kurduğu suikasti sezince askerlerini Kervancıbaşı’nın evine gönderir. Padişah’ın askerleri kapıya dayanınca ne yapacağını bilemeyen Kervancıbaşı, babasının ruhunun verdiği fikirle kalbine hançeri saplar.

“Alacağım. Bilir misin ağam, ben bunun en güvenilir adamlarıdanım. Baş tüccarı benim. Karılarının, çocuklarının ne arzuları oluyorsa ben yapıyorum. Onu zehirleyeceğim. Yavaş yavaş ölüp gidecek bunu kimin yaptığını da kimse bilmeyecek. Şah olsa ne olur” (BÜD: 192).

Memmetkulu’nun ruhu, oğlu Kervancıbaşı’nı suikastten vazgeçirmeye çalışır. Fakat Kervancıbaşı planını uygulamaya başlamıştır. *“Öyle ağa, size zulmeden bu değildi, bunun babasıydı, ama bil ki kanınızı yerde koymam ben. Onun oğlundan alacağım intikamımı. Müsaade etmem, ağabeyimin kanı yerde kalsın. Müsaade etmem”* (BÜD: 190).

Romanda “Teklik Vakti” olarak adlandırılan zaman dilimi büyücülere özgüdür. Büyücüler, bu zaman diliminde dışardan gelen uyarıları hissedemezler, kendileriyle başbaşa kalırlar. Sihirbazlar, bu vakitte transa geçerler ve kendi kendilerine kimsenin bilmediği bir lisanda konuşurlar. Büyücüler, Teklik Vakti bittikten sonra dış dünyada gerçekleşen hiçbir hadiseyi hatırlamazlar, kendilerini bitkin bir vaziyette bulurlar.

Romanda anlatılan bir rivayete göre bir tacir, bir büyücünün verdiği hizmetin karşılığı olan altına, gümüşe kıyamaz ve Teklik Vakti içinde o büyücünden altınını, gümüşünü almaya kararı verir. Teklik Vakti geldiğinde tacir, büyücünün cebinden beze sarılı altınları alır. Tacir, altınları tam cebine koyacakken büyücü “git, ama ben sana helal etmedim” der. Tacir, büyücünün bu sözlerine aldırılmaz ve geldiği yere gitmek için yola çıkar fakat tacirin gittiği yol onu bir yere götürmez. Tacir, sürekli Yılanlı Gedik’ten çıkarak Büyücüler Deresi’nin girişine varır.

“Bu mümin tacir, kendi sırrını ona söyleyen büyücüye hizmeti karşılığında vermiş olduğu altına gümüşe kıymaz büyücüye hırslanarak onu Teklik Vakti içinde yakalamaya ve parasını geri almaya karar verir. Hissettirmeden büyücüyi izlemeye başlar. Zamanı gelince ve büyücü gözlerini elleriyle kapatıp Yanlızlık Zamanına girdiğinde, kayalığın arkasında tek başına transa girdi ve hiçbir şey umrunda olmadı. Bu esnada tacir orada belirir. Hiçbir şey söylemeden büyücünün üzerini aramaya, ceplerini karıştırır” (BÜD: 15-16).

Tacir, büyücünün emeğini hiçe saymasının ve hırsızlık yapmasının cezasını ömrü boyunca çekmiştir.

Romanda geçen olaylardan biri de Memmetkulu’nun güzel eşi Pernisa’yı öldürmesidir. Kendi hırsları ve nefisi yüzünden eşi Pernisa’yı öldüren Memmetkulu bunun pişmanlığını yaşar.

“Gökyüzüne kaldırdığı ellerinde artık bir hafiflik hissetti bir anda... Kimi bırakacaktı ki yere. Güzel Pernisa göz göre göre kaybolmuştu. Biraz önce belki de ellerinin ucundaydı, ama şimdi ellerinden uçup gitmişti, iki yalın kılıç gibi uzanmışlardı gökyüzüne, yıldızları tehdit ediyor mu etmiyor mu?” (BÜD: 203).

Romanda iki bölümde karşımıza çıkan Selleme’nin muhtarı Bayram Ali ise ihtiyar bir adamın oğlunu öldürerek adamın gelinine tacizde bulunur. Bununla da kalmayan Bayram Ali, bu ihtiyar adamı tehdit ederek suçu onun üzerine atar. Bu olaya ikinci kez şahit olan Padişah, Bayram Ali’nin ipliğini pazara çıkarır. Bayram Ali’nin, ihtiyar adama attığı iftira ortaya çıkar ve Bayram Ali idam edilir.

“Artık bu, köyde ikinci olaydır. İki yıl önce de... O ihtiyarı hatırlıyor musun, seni uğursuz. Ona da böylece iftira atarak, benim elimle öldürttün. Şimdi anladım, o talihsizin bir suçu yokmuş. İt oğlu it, ne oluyor, bu memlekette sadece senin köyünde mi babalar oğullarını öldürüp, eşlerine göz koymaya başladılar yoksa? Ne oldu bunlara, birdenbire hepsi sanki akıllarını mı oynattı?” (BÜD: 50).

Romanda “Büyük Ruhani Birliği” isimli bir topluluğun kurduğu meclisten bahsedilir. Bu mecliste “Ağ Derviş” olarak adlandırılan molların ruhlarla iletişim kurduğunu fakat ruhlarla iletişime geçmenin şirk olduğu konuşulur. Meclis başkanları olan ulemalar, “Ağ Derviş”in dolandırıcı olduğu kanısına varırlar. Ulemalar tarafından o gün, o mecliste “Ağ Derviş”in ölüm fermanı verilmiştir. Aynı günün gece yarısında “Ağ Derviş” bir topluluk bayılıncaya kadar döverler. Daha sonra ise cellat, baygın halde bulunduğu Ağ Derviş’in feri olmayan bedenini çarmıha gerer. Örfün yasalarına aykırı davrandığı ileri sürülen Ağ Derviş ona atılan iftiranın sonucunda idam edilmiştir.

“Ak Derviş”in ölümünü duyan sadık öğrencileri intikam için ant içerler. Onların intikamları ise intihardır, eğer onlar ebediyen yok olursa Ağ Dervişin onlara öğrettiği ruhlarla iletişim sırlarından kimse faydalanamayacaktır.

“Ağ Derviş’in gölgeleri olarak adlandırılan bu öğrenciler, - içlerinden birini kovmuş, ona berbarer intihar etme şerefini vermemişler. Dağın doruğundan aşağıdaki karanlık boşluğa taraf, yirmi üç genç el ele tutuşup turna katari gibi açıldıklarında kenardaki kayalıkta biri çirkin yüzüyle ve buruk bir tebessümle seyretmekteymiş” (BÜD: 65).

Romanda geçen bir diğer hadise ise Padişah’ın, Kervancıbaşı’na bir cariye armağan etmesidir. Kervancıbaşı, Padişah’ın ona hediye ettiği cariyeyi beğenmez fakat Padişah’a olan hürmetinden dolayı bu armağını geri çevirmez. Bir yıl sonra bu cariye ile Kervancıbaşı’nın bir çocuğu olur. Kervancıbaşı, örfün ve İslam dininin yasa ve kurallarına uyarak bu cariye ile evlenir.

“Kervancıbaşı içinden: ‘Bu kız benim neyime gerek, bu neye benziyor

Allah'ım" diye geçirirse de, Şah'a çokça teşekkür edip, alttan alttan da söylenerek saraydan çıktı; kendisi önden, kız arkadan sokağın sıcak havası içinden yavaş yavaş geçip eve geldiler. Bir yıl sonra çocukları dünyaya geldi. Kervancıbaşı da dinimizin kaideleri, gereklilikleri sebebiyle ve içinden gelen bir istekle bu kızı kendine eş olarak aldı" (BÜD: 96-97).

Romanda örfe uymayan karakterler, ya ilahi güçler tarafından ya da Padişah tarafından cezalandırılmıştır. Gerçek ile yalan olan her vaka gün yüzüne çıkmıştır.

Karakterlerin yaptığı iyi veya kötü eylemler er ya da geç karşılığını bulmuştur.

3.2.2. Âdetler

Âdetler, topluma özgü olan tutum ve davranışlardır. Örfe nazaran katı yaptırımları bulunmayan âdetler, toplum içindeki nizamı sağlar. Bir bireyin içsel huzurunu sağlaması için âdetleri uygulaması gerekir. Toplumun dinine veyahut inancına göre âdetler şekillenir.

"Adet ise topluluklar da yerleşmiş usul, kaide ve göreneklerdir. Örneğin; bazı bölgelerde gençlerin erken evlendirilmeleri bir adettir. Genel anlamı ile örf kanun olmadığı halde, belirli bir toplumun bireyleri arasında ortak, halk tarafından alışkanlıklardan dolayı uygulanan, bulunulan yer ve durumun şartlarına göre teşekkül eden akla uygun ve dince iyi kabul edilen davranış kalıp ve kurallarıdır" (Yanardağ, 2017: 41).

Âdet ile örf zaman zaman birbirlerine karıştırılsa da iki farklı kavramdır. Âdete örnek verecek olursak; anne-babaya saygısızlık, yalan söylemek, dedikodu yapmak; düğün, nişan vb. gibi kültürel törenleri yapmamak, argo sözler kullanmak gibi eylemlerdir. *"Adetler tıpkı örfler gibi birçok sosyal içerikli ilişkiyi düzenlemekte, yönetmekte ve denetlemektedirler. Toplumsal yaşamın düzenli gitmesinde, kuralların uygulanmasında âdetler etkili olmaktadır" (Örnek, 1995: 125).*

Romanda, âdetin önemini ortaya koyan olaylar silsilesi vardır. Bu bölümlerden biri de Hacı İbrahim Ağa, Kervancıbaşı'nın babasının ruhunu çağırılması için büyücüler deresine inip ruhlarla iletişim kuran büyücüyü bulur ve ona meramını anlatır. Büyücü ise Kervancıbaşı'nın babasının ruhunu (Memmetkulu'nun ruhunu) çağırabileceğini söyler.

Hacı İbrahim Ağa, sihirbaza minnetini belirterek “sözümü yere düşürmedin” der.

“-Seyyah büyücü sen ruh çağırabiliyorsun değil mi? Hacı İbrahim Ağa sessizliği bozup hem soru sordu hem de doğruladı. Epey yol almışlardı. Hacı İbrahim Ağa, altındaki hayvanın dizginlerini çekti. Seyyah ise ona bakıp aynısını yaptı. Katırlar adımlarını yavaşlattılar “ (BÜD: 42).

Romanda bahsi geçen bir diğer olay da Selleme muhtarı Bayram Ali’nin ihtiyar adama attığı iftiradır. Bayram Ali’nin yalan beyanını Padişah ortaya çıkarır ve Memmetkulu’na Bayram Ali’nin boynunu koparmasını emreder. Burada Bayram Ali’nin iftira atması uygunsuz bir davranıştır fakat o iftira attığı için değil, bir insanı öldürdüğü için Padişah tarafından cezalandırılmıştır. Bir kişiye iftira atmak Azerbaycan Türklerinin âdetine uygun bir davranış değildir. Âdetlere uymamanın cezaî bir yaptırımı yoktur fakat bir insanı öldürmek örfün kaidelerine uygun değildir. Örfü uymayan birey ağır yaptırımlara maruz kalır. Bayram Ali, örfün kurallarına uymadığı için Padişah tarafından cezalandırılmıştır.

“Cellat yardımcılarının her tarafa uzanan çelik bilekli elleri altında halsiz ve sessiz kalan, yalnız arada bir kuvvetle kendine gelen Bayram Ali’nin kafasını önce ihtiyar adam ve ardından da Memmetkulu yavaş yavaş, zevk alarak, bir tavuk kafasını koparır gibi kopartmışlardı” (BÜD: 52).

Tehdit, bireyin hem ruhsal hem de fiziksel sağlığını etkiler. Toplum, tehdit edilen kişiyi koruma, tehdit eden kişiyi ise dışlama taraftarıdır. Toplumun bir bireyi olan Padişah, ihtiyar adamı korumuş, Bayram Ali’ye ise hak ettiği cezayı vermiştir. İftira ve tehdit eylemleri âdetlerle örtüşmez.

“...kendi oğlunu öldürdüğünü üstlenmezsen, torunlarını... Torunların mı var ihtiyar... Evet, tabii ki var; işte bu katliamı üstlenmezsen torunlarını öldürmekle tehdit etmiştir, öyle mi? Adı neydi o muhtarın, Bayram Ali değil miydi?” (BÜD: 48)

Romanda Memmetkulu’nun Pernisa ile gece yarısından sonra görüşmesi ve Memmetkulu’nun onun evine girmesinden bahsedilir. Bu durum Azerbaycan

Türkleri'nin âdetlerine uygun değildir. *“Elini uzatıp onu belinden ne zaman kavradığını Memmetkulu'nun kendisi de anlamadı, kuş gibi kaldırıp ne zaman aldı turnagözlü pencereden içeriye odanın ortasında ne zaman yere bıraktı... Onu da bilemedi”* (BÜD: 74).

Pernisa, Memmetkulu'nun evine gelip gitmesinden çekinir. *“Aman Allahım bunları duyarsa, bilirse ninem bacaklarımı kırar, kurbanın olayım, ben gideyim bırak, burada ne işim vardı ki?”* (BÜD: 74-75).

3.3. GEÇİŞ DÖNEMLERİ

Azerbaycan halk biliminin önemli unsurlarından biri de muhakkak ki geçiş dönemleridir. Doğumdan ölüme, askerlikten evliliğe kadar halkın kendi içlerinde oluşturdukları ritüelleri vardır.

*“Türk halklarının en çoh önem verdikleri meselelerden biri, belki de, birincisi övrad terbiyesi, torpağa bağlı, medeni, gabiliyyetli, böyük vekiçikle davranmağı bacaran nesil yetiştirmek olmuştur. Bu özünü bir çoh folklor metnlerinde, hemçinin “usta-şeyird” enenesinde görünmekdedir. Lakin tebi ki, söhbet mekteb, tehsil ve terbiyeden gederse, folklor metnlerinden – kısa, yığcam, lakonuk ve nesihetamiz mezmuna malik olması sebebinden atalar sözleri ve meseller daha evvel hatırlanmalıdır”*¹⁰ (Hesengızı,2015:133).

Geçiş dönemleri, insanlığın varolduğu günden itibaren vardır. İnsanlar, doğar, gelişimini tamamlar ve ölür. Yaşamın bu üç evresinde insanlar, inanışlarına bağlı kalarak kendilerine özgü ritüeller oluşturmuşlardır. Bireyler, topluluğu içinde oluşturulan bu ritüelleri nesilden nesile aktarılmıştır. *“İnsanlığın bütün zamanlarında en yüksek değer olarak görülen hayatın aşamaları inanış ve uygulamalarla örülmüş, bu inanış ve uygulamalar da kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel törenlerin (ayinlerin, ritüellerin)*

¹⁰ Türk insanının belki de en önem verdiği konulardan biri çocuk yetiştirmektir. Memleketine bağlı, medeni, becerikli, titiz davranabilen bir nesil yetiştirmektir. Bu, birçok folklor metninde ve "usta-şiiir" geleneğinde görülebilir. Elbette, çocuğun yetiştirilmesi, okul ve eğitim bahsediyorsak, folklor metinlerinden çok atasözleri ve deyimler akılda tutulmalıdır - çünkü kısa, öz ve öğretici bir içeriğe sahiptirler.

meydana gelmesini sağlamıştır” (Aça, 2019: 358). Geçiş dönemleri yaşamın üç evresine bağlı olarak sınıflandırılır: “Doğum, evlilik, ölüm” Romanda geçiş döneminin üç evresi de bulunmaktadır.

3.3.1. Doğum

Doğum, hayatın ilk evresidir. Annesinin karnında olan bir bebek yaşam yolcuğuna başlamıştır.

“Bu üç önemli ‘geçiş’ten ilki olan doğum, hemen her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Dünyaya gelen her çocuk, sadece anne ve babasını değil, aynı zamanda akrabaları, komşuları, soyu ve sopyu da sevindirmiştir. Çünkü her doğum ailenin, akrabaların, soyun ve sopyu sayısını artırmaktadır; sayı artışıysa gücün ve dayanışmanın artması demektir” (Örnek, 1995: 131).

Anne adayı kişi, heyecanını eşiyle paylaşmak ister. Anne adayı, eşine yaşça yakın baldızı veya kız kardeşi yoksa annesine haber verir.

“Halk arasında hamileliğin ilk dönemi çeşit çeşit isimlerle bilinir: ‘Boyuna çocuk düşmüş’, (Genellikle, Nahçıvan’da hamilelik dönemi ‘boylu’ şeklinde de isimlendirilir.) ‘vadesi geçmiş’, ‘başına su dökmüş’, ‘vaktinden geçmiş’. Gelin hamile olması hususunda kocasına yaşça yakın olan baldızına, bacasına, bazı durumlarda annesine haber verirdi” (Kadirzade, 2005: 17).

Azerbaycan Türkleri, Allah’ın yüceliğini ve kudretini unutmamak için çocuklarına birtakım isimler koyarlar.

“Allah’ın ve çeşitli kademeli dini adamların adlarının hatırlanması, İslamiyetin ortaya çıkması ile ilgili eski konumuza dahil olmuş dini adlar tarihen geniş şekilde kullanarak Allah verdi, Allahveren, Tanrıkulu, Tanrıverdi, Pirverdi, Mehemed, Eli, Hasan, Hüzeyn, İsmayıl, Eziz, Hevva, Fatma, Hadice, Zeynep, Sekine vs. gibi adlarda kendini gösterip, bu adet şimdi de devam etmektedir” (Bagırov, 1997: 152).

Romanda Kervancıbaşı’nın bebekliğiyle ilgili yüzeysel bilgiler verilir.

“Güzel Pernisa önce bir şey anlayamadı, bebeğin uyandığını, süt istediğini sandı; sonra hatırladı; bu gece çocuğu annesinin yanına yatırmıştı. Hiçbir şey demeden sessizce yerinden kalktı, birbirine bakmadan her ikisi yavaş yavaş üstlerini giyinmeye başladılar” (BÜD: 200-201).

Romanda Memmetkulu, Pernisa ile yeni bir hayata başlamak için cellatlığı bırakmak ister. İlk başta Padişah, Memmetkulu’nun bu kararına hiddetle tepki gösterir. Bir süre sonra Şah ve ordusu bir savaşa girer ve yenilir. Yenilgi sonrasında Şah’ın dik duruşundan eser kalmaz. Memmetkulu, ordudan ayrılır ve Pernisa ile evlenir.

“Güzel Pernisa’yı kendine eş yapmış ve günlerin birinde oğulları da olmuştu, Memmetkulu çok düşündükten sonra çocuğun adını Allahverdi koymuştu, ama onu sevdiğinde, onunla oynadığında sıra sıra ‘Sersemkulu’ diye hitap ediyordu” (BÜD: 200).

Pernisa’nın ve Memmetkulu’nun ölümünden sonra Kervancıbaşı’nın hayatında sadece ninesi kalmıştır. O, bebekken öksüz ve yetim kalmıştır. *“Küçük çocuğun, ninesinin ağzına doğru eğilmiş yüzünde bu son sözcüklerden sonra iki ateş topu birden parladı. Ninesinin döşekten sarkan kolunu alıp kuru göğsüne koydu” (BÜD: 188).*

3.3.2. Evlilik

Geçiş döneminin ikinci evresi olan evlilik, toplumun en küçük yapı birimi olan aileyi oluşturur. Evlilik, toplumun kendine ait olan kaideleri çerçevesinde gerçekleşir. Örf, âdet, ekonomik durum, coğrafi konum, yerleşim şekilleri ve toplumun tarihi evlilik biçimlerini belirler.

“Geçiş törenleri içinde, yapısının karmaşıklığı ve içeriğindeki ayrıntıların zengin çeşitlenmeleri bakımından, hem çok ilginç hem de incelenmesi çetin bir gelenektir, evlenme-düğün. İki gencin yaşam kaderlerini birleştirmeleri açısından bireylik davranışları, yeni bir hısımlık bağlantısının kurulması yönüyle aileler arası ilişkileri, iki tarafın akraba, dost, komşu çevrelerinin katılmasını yasa kıldığına göre de toplumluk gösterileri içine alır” (Boratav, 2013: 191).

Evlilik, bir genç kızın ve bir delikanlının hayatlarını birleştirmesidir. Evlenecek olan kişiler şu aşamalardan geçer; erkek, evlenme isteğini annesine ve babasına söyler. Erkeğin annesi ve babası, kızın ailesine salık verir. Bunu Azerbaycan Türkleri “gız görme, gız beyenme” olarak adlandırır. Bu vesileyle “çöpçatan” olarak adlandırılan arabulucu kızın evine gelir. Kız, çöpçatana çay ikram eder. Kızın ikram ettiği çayda şeker varsa onun cevabı olumludur fakat şeker çayın içinde değilse ayrı bir kâseye koyulmuşsa kızın cevabı olumsuzdur. Kız ve ailesi, bu evliliği olumlu karşılıyorsa kız evinde hazırlıklar başlar. Erkek evi, genç kızın evine gider. Erkek evinin ve kız evinin mensupları birbirleriyle tanışır. İki ailenin tanışma faslı bittikten sonra erkek evinden bir aile büyüğü kızını ister. Kız evinden bir aile büyüğü ise, “Allah’ın emri peygamberin kavliyle kızımızı oğlunuza veriyoruz” diyerek çiftin evlenmesine onay verirler. Erkek evi ve kız evi nişan için bir gün belirlerler.

Kız evine mensup olan kadınlar, nişan merasimi için dip bucak temizlik yaparlar ve yemekler hazırlarlar. Ev işlerini bitiren kadınlar, nişan için güzel ve temiz kıyafetlerini giyerler. Kız evinin düzenlediği bu nişana erkek tarafının kadınları katılır. Nişana damat iştirak etmez. Erkek evi, geline “Şahlıg” adı verilen bir taht hediye ederler

Türklerde düğün töreni yapmak zorunluluk olarak görülmektedir. Dolayısıyla, Türklerde evlenme sırasında düğün yapma zorunluluk olarak görülmektedir. “*Eski Türklerde düğün bir toydur. Düğünlerde ‘düğün aş’ ve açları doyurma anlayışı da bütün Türklerde ortak*” (Aça, 2019: 376).

Romanda Kervancıbaşı’nın, Şah’tan armağan olarak aldığı cariye ile evlenmesinden bahsedilir. Kervancıbaşı, cariyeyi, Şah’tan hediye aldığı ilk zamanlar kanı ona hiç ısınmaz. Zaman geçtikçe Kervancıbaşı, asık suratlı ve konuşmayı sevmeyen bu cariyeyi zamanla sevmeye başlar. Kervancıbaşı ile cariyenin bir yıl sonra çocukları olur ve evlenirler.

“*Padişah ona bir cariye armağan etti, can dostu Hayırabat emiri kendisine bu yedi seçilme güzeli göndermişti. Onu ilk gördüğünde asık yüzlü, konuşkan olmayan, zayıf, orta boylu bir kızdı. Kafasını birden kaldırarak iri yeşil gözleriyle insanın yüzüne dimdik bakması vardı*” (BÜD: 96).

Romanda bahsi geçen diğer bir hadise ise Memmetkulu ile Pernisa'nın evlenmesidir. Pernisa, Memmetkulu'ndan cellatlığı bırakmasını ister. Pernisa'nın bu ricasının sebebi ise Memmetkulu ile temiz bir hayata adım atmak istemesidir. Günün birinde Memmetkulu, Şah'ın karşısına çıkıp cellatlığı bırakmak istediğini söyler. Şah hiddetlenerek ülkenin savaşta olduğunu, onun bu isteğini orduya ihanet sayacağını söyler ve Memmetkulu'nun cellatlığı bırakmasına izin vermez. Günler günleri kovalar ve Şah'ın ordusu savaşta yenilir. Memmetkulu bundan cesaret alarak Pernisa ile şehri terkeder.

“Bir müddet sonra Şah'ın ordusu, artık yenilmiş ve eski dik kafalılığından hiçbir eser kalmamış olan şehri terk etti ve talihsiz Memmetkulu –aksilik işte-korkunç kararından vazgeçmeyerek, ordudan ayrılarak bu şehirde kalan tek kişiydi. Güzel Pernisa'yı kendine eş yapmış ve günlerden bir gün bunların oğlu da olmuştu ...” (BÜD: 200).

3.3.3. Ölüm

Geçiş döneminin son evresi olan ölüm, her insan için kaçınılmaz sonudur. Ölüm, insanları ürkütür bu nedenle insanlar ölüme sebebiyet verecek hadiselerden, nesnelerden ve varlıklardan kaçınırlar. Azerbaycan Türkleri de ölümden sakınmak için bir takım uygulamalar yaparlar. Onlar, ölümlle ilgili olan sözleri kullanmaktan imtina ederler. Azerbaycan Türkleri ölen kişinin ardından “eceli çattı” derler.

“Eceli çatmak, yani ölümü gelmek gibi anlaşılır. Herhangi birinin ölümle neticelenebilecek bir işi görmesi, tekit edip inadı üstünde direnmesi ve bundan dolayı ölmesinin, halk arasında ‘Eceli gelmişti, ecel onun fırsatını kolluyordu’ şeklinde ifade edilmesi bir tesadüf değildir” (Kadirzade, 2005: 64).

Azerbaycan Türklerinde, ölen kişinin evinde yakınları yemek verir. Buna “ölü aş” denir. Azerbaycan Türklerine bu âdet Şamanizm inancından miras kalmıştır. *“Ölüyü defnettikten sonra eve dönüp yemeğe, içmeğe başlarlar. Sonra mezarın sağ tarafına ateş yakıp ölü aş için kesilen hayvanların kemiklerini yakarlar”* (İnan, 1986: 186). Oğuz boyları, aş törenlerini Anadolu'ya geldikten sonra da unutmamışlardır.

Azerbaycan Türkleri, ruhun bedeni sinek veya örümcek şeklinde terk ettiğine inanırlar. *“Dikkat çekici hususlardan biri ruhun insanı terk etme şekli ile ilgili inançlardır. Azerbaycan Türklerinde ruh bedeni sinek, örümcek şeklinde terk eder”* (Kadirzade, 2005: 70).

Romanda, Ağ Derviş’in idamı anlatılır. Ağ Derviş’in idamı, üzerine atılan iftiradan ötürüdür. Şirk ile suçlandığını bilmeyen Ağ Derviş’in elleri ve ayakları kelepçelenir ve o, aynı günün gece yarısında da halk tarafından meydanda dövülür.

“Ölüm hükmü okunarak ay bu gün gece yarısında divanhane meydanında önce bayılincaya kadar dövdüler, sonra da müçtehit cellat onun artık konuşmayan kafasını yaşlı ve bitkin bedeninden koparmadan önce, kurumuş vücudunu çarmıha gerdi” (BÜD: 64-65).

Romanda geçen bir diğer ölüm hadisesi ise Memmetkulu’nun annesinin ölümüdür. Memmetkulu, annesinin Zebullah’la gönül ilişkisi yaşadığını öğrenince intikam planları yapar ve annesi ile Zebullah’ı öldürmeye karar verir.

“Çok sabretti, çok düşündü... Sonunda gecenin birinde diğer odada uyumaya hazırlanan annesine kısık bir sesle: ‘Su istiyorum, bana su ver’ dedi. Kadın testiği alıp, bahçedeki kuyudan su almak için dışarı çıktığı zaman Memmetkulu da saklanıp peşinden gitti ve az sonra ona ulaştı” (BÜD: 111). Şamanizm inancında ölümlerle iletişim kurulduğuna inanılır.

“Ölünün dünyada biteremediği işler ve amacına ulaşamadığı konularda iletişim kurduğuna inanılır. Aynı şekilde, yardımsever ölü olarak adlandırılan ve ailesindekileri ikaz edip miras tartışmalarına son verdiren ölümlerin varlığına inanılır” (Çobanoğlu, 2015: 213).

Romanda ise Kervacıbaşı, babasının ruhunu Seyyah Büyücü’ye çağırttırması anlatılır: “Bu sesin nereden geldiğini kendisi de bilemediğinden şunları artık tam bir sarhoşluk içinde, keyifli bir ezgiyle peş peşe dile getirerek söyledi: *“Gözlerime görünme gel. Ağlamışım, direnme, gel. Sen ölmüştün, erinme gel. Gel... Gel... Gel... Gel...”* (BÜD: 149).

3.3.3.1. Ölüm Öncesi

Ömürlerini ölüm korkusuyla geçiren halk, olağan dışı birtakım eylemleri, hava olaylarını, hayvanların ses ve hareketlerini, bitkilerin hallerini, rüyalarında gördükleri hadiseleri ve ölüme yaklaşan kişinin, beden ve ruhen değişiklikleri ölümün ön belirtileri sayılmaktadır. Aynı zamanda bir hanede apansız bir hastalığa yakalanan ve iyileşme ümidi olmayan bir hasta varsa, aile ahalisi evi temizler ve hasta olan kişinin kişisel bakımlarını yaparlar.

“Toplanmış saha malzemeleri gösterir ki, herhangi bir ailede ağır, iyileşme ümidi olmayan hasta olduğunda, onlar önceden muayyen hazırlıklar görür; evi, avluyu temizler, hastayı yıkayıp tırnaklarını keser, vücudunda temizleme işleri yaparlar ki, bu da hastanın ‘altın-üstün hazırlamak’ şeklinde isimlendirilir” (Kadirzade, 2005: 65).

Romanda Pernisa'nın ölümü anlatılır. Bir gece Memmetkulu, Pernisa'yı uyandırır. Memmetkulu ve Pernisa birbirlerine hiçbir şey söylemeden üstlerini giyerler. Onların suskunluğunun, bir sebebi vardır. Pernisa öleceğini, Memmetkulu ise onu öldüreceğini bilir.

“Bir süre sessizce oturdular, suyun şırıltısını dinlediler, daha sonra, önce Memmetkulu ‘Ya Allah!’ deyip ayağı kalktı, onun peşinden de güzel Pernisa ki yaslandığı dayanak artık arkasında yoktu o da elini yere dayayarak ‘Ya Allah!’ diyerek kalktı ama yine yüzünü Memmetkulu’na dönmedi, arkası ona dönüktü, yalnız ağzındaki otu dişleriyle var gücüyle sıktı, otun acı tadı diline, ağzına, beynine işledi, ama yine de otu çiğnemeye devam etti” (BÜD: 201202).

Anlatılan bölümde Pernisa'nın yaptığı bu eylemler ölümünün habercisidir.

3.3.3.2. Ölüm Anı

Ölüm belirtileri ortaya çıktıktan sonra ölüm anı gelir. Ölüme yaklaşan kişi, ölümün verdiği acı ve ızdırabı hisseder. Bireyin ilk önce beynine giden oksijen kesilir, daha sonra

ise kalbi durur. Ölüünün ruhunun acı çekmemesi için yakınları, ölüünün cansız bedenini hemen gömmek isterler.

“Ölenin hızlı bir şekilde toprağa verilmesinin arkasında, kanaatimizce ölüünün ruhuna azap çektirmeme ve ruhun neden olabileceği hastalık ve ölüümlerin önüne geçme isteği kadar, insanların kendilerini ölüüm düşüüncesinden bir an önce kurtarma arzusu da yatmaktadır” (Aça, 2019: 392).

Romanda Memmetkulu’nun annesiyle gönül ilişkisi yaşayan Zebullah’ın ölüüm anı anlatılır.

“Hayat belirtileri Zebullah’ın bütün vücudundan toparlanarak, gelip gözlerinin dibinden dışarı çıkacakken, gözlerini kapatmadan önce onları son bir kere genişçe ve biraz da şaşkınlıkla açarak başı üzerinde Memmetkulu’yu gördüğünde ağzından kanla karışık bir ‘ah’ çıktı” (BÜD: 115).

Romanda ölen kahramanlar, ya öldürölür ya da intihar eder. İntihar eden kahramanlardan birisi de Kervancıbaşıdır. Kervancıbaşı, babasının intikamını almak için Şah’ı öldürme kararı alır. Bir asanın uç kısmına zehir koyan Kervancıbaşı, Şah’ı zehirleyerek öldürecektir fakat işler Kervancıbaşı’nın istediği gibi gitmez ve Şah, Kervancıbaşı’nın onu zehirlemek istediğini anlar. Kervancıbaşı, babasının ruhu ile sohbet ederken Şah’ın askerleri onun evini basar. Babasının ruhu (Memmetkulu) ise Şah’ın Kervancıbaşı’na edeceği işkenceden çekinir ve ona *“Biliyor musun, ne var? Al o halının üstündeki hançeri, al, çekinme. Elin de titremesin. Çok kolay. Teslim etme kendini Şah’ın eline, zulmü büyük olacak. Sapla onu, sapla kalbinin ortasına, sanki bir şeyi yerine geri koyuyorsun”* der. (BÜD: 209). Babasının tavsiyesini dinleyen Kervancıbaşı hançeri kalbine saplar.

“Şaşkınlıkla elinde sağa sola döndürüp bu hançerin partıltısı gözüne vurdu, sonra gözlerini sıkıca yumarak tek kelime dahi etmeden bütün gücüyle hançerin keskin ucunu göğüsüne sapladı, hançer kabzasına kadar girdi, kalbini ikiye bölerek delip geçti. O bölünen noktadan iki damla kan içeriden yukarıya doğru aktı, boğazından geçti, bunun dudaklarına yapıştı kaldı...” (BÜD: 209- 210).

3.3.3.3. Ölüm Sonrası

Ölüm anı gerçekleştikten sonra ölen kişinin yakınları ruhen derin bir acı hissederler. Bu sebeple komşular ve akrabalar onların acısını paylaşmak için ölü evine giderler. Teselli verici sözler söyleyen akraba ve komşular, ölen kişinin yakınlarının acısını bir nebze de olsa hafifletirler. Azerbaycan Türkleri, ölünün üçüncü, yedinci ve kırkıncı günleri için ‘ölü aş’ verirler. Azerbaycan Türklerinin, üçüncü günde aş vermeleri Zerdüşlük geleneğinin kalıntısıdır. Avestaya göre ölünün ruhu, öldüğü günün üç gün sonrasında Güneş’in himayesine geçer. Azerbaycan’da yüzyıllar boyunca sürdürülen bu âdet İslam dinin emirlerine göre şekillenmiştir. İslam dinin gösterdiği yolda ilerleyen Azerbaycan Türkleri, Şamanizmin etkisinden de kurtulamamıştır. Bu etkinin onların atasözlerine de yansıdığını söyleyebiliriz. *“Ölenin il dönümünde evinnen iy çıkarallar. Kimsesi olmayanın evinde gonşular soğan gabiğı yandırar ve deyerler ki ölenin ruhu geldikde bu iyi duysun”* (Ceferli, Babayev, 2011: 15).

3.3.3.4. Yas

Ölen kişinin yakınları, sevdiği insanı kaybetmenin hüznüyle yas tutarlar. Bazı kişiler yasını sessiz sedasız tutarken bazı kişiler ise feryat ederek tutar. Azerbaycan Türkleri ise acılarını ölen kişinin ardından ağıtlar söyleyerek dışarı vururlar. *“Yakın kimseler kabirin üzerine yığılıp hüngür hüngür, bayatı söyleyerek ağlarlar. Bundan sonra tekrar kabre gidene kadar erkeklerin umumî ağlaşması merasimi olmaz”* (Kadirzade, 2005: 88).

Ölü evinde, yas merasiminin gerçekleştiği odanın başköşesinde hoca oturur. Erkek meclisi ayrı kadın meclisi ayrı kurulan bu yas merasiminde, ağıtçı ağıt söyler, meclisteki misafirler de bu bayatıya eşlik eder. *“Yasa onbeş yaşından yukarı herkes gelebilir. Erkek meclisinden farklı olarak kadınlarda molla ile birlikte ağıtçı, ağıtçı başı da bulunur ki, bunlar meclise uygun ağıt, bayatı söyleyip umumî ağlaşmaya rehberlik ederler”* (Kadirzade, 2005: 89). Azerbaycan Türkleri, ölü evine çocuklarını götürmezler.

Romanda Ağ Derviş’in ölümüyle beraber öğrencileri yüreklerinde derin bir acı hissederler ve o gün hocalarının onlara öğretmiş olduğu ruhlarla iletişim yollarının yok olması için intihar etme kararı alırlar. Böylelikle Ağ Derviş’i öldüren ve öldürülmesine

müsaade eden kişiler bu sırra vakıf olamayacaklardır. *“Onlar bu dünyayı terkettikten sonra yerlerini kimseler alamayacaktı; çünkü onlar ruhlarla bağ kurma yöntemlerine vâkıf olan en son kişilerdi. Ak Derviş’e kıyanlarsa bu sırrı hiçbir zaman bilmemeliydiler”* (BÜD: 65). Ak Derviş’in öğrencilerinin intihar etmelerinin sebebi de tuttukları yas yüzündendir.

Romanda yas tutan bir diğer karakteri ise Kervancıbaşı’dır. Kervancıbaşı, Padişah’ın Memmetkulu’nu (babasını) öldürülmesini kabullenememiştir. Babasının intikamını onu öldüren Padişah’ın oğlunu öldürerek almaya çalışır fakat Kervancıbaşı’nın Padişah’ın oğluna düzenlediği suikast planı ortaya çıkar. *“Alacağım. Bilir misin ağam, ben bunun en güvenilir adamlarımdanım. Baş tüccarı benim. Karılarının, çocuklarının ne arzuları oluyorsa ben yapıyorum. Onu zehirleyeceğim. Yavaş yavaş ölüp gidecek bunu kimin yaptığını da kimse bilmeyecek. Şah olsa ne olur”* (BÜD: 192).

3.3.3.5. Baş Sağlığı ve Teselli Verici Sözler

Azerbaycan Türkleri, avutucu sözlerle ölen kişinin yakınlarının acısını hafifletmeyi amaçlarlar. Ölüyü tanıyan ve ölünün yakını olan kişilerin bu sözleri ölen kişinin evine (taziye evine) giderek söylenmeleri makbuldür. Ölünün evinin bulunduğu yerde uzakta yaşayan kişiler, mektup ve telefonla teselli verirler. Bu avutucu sözlerin en yaygını “başınız sağ olsun”, “Allah kalanlara sabır versin” ve “Allah sizlere uzun ömür versin”dir. *“Ölenin yakınları, tanıdıkları, dostları ölümle ilgili âdetleri yerine getirmeseler bile kederli ailenin acısını paylaşmak ve ruhsal sarsıntısını dengelemek için başsağlığı dilemekte, avutucu sözler söylemekte kusur etmezler”* (Örnek, 1995: 226).

Romanda baş sağlığı veren karakter Hoca İbrahim Ağa’dır. Seyyah Büyücü, Menuçöhr İbn Sadık’ı Kervancıbaşı’na anlatır. Menuçöhr İbn Sadık, Ak Derviş’in öğrencilerinden biridir. Ak Derviş’in idamından sonra intikam ateşiyle yanıp tutuşan öğrencileri, hocalarının onlara öğrettiği ruhanî bilimi kimseyle paylaşmak istemezler çünkü o bölgenin halkı, hocalarının ölümüne seyirci kaldığı için bu ilimden yararlanmayı hak etmemişlerdir. Onlar, Ruhanî ilmi sonsuza kadar yok etme kararı alırlar. Ağ Derviş’in öğrencilerine göre bu ilmi sonsuza kadar yok etmenin tek yolu onların intihar etmeleridir. Ağ Derviş’in öğrencileri bir dağın zirvesine çıkarlar ve yirmi üç genç (içlerinden biri

kovulmuştu) kendilerini dağın aşağısındaki karanlık boşluğa atarlar. İntihar etme şerefine nail olamayan öğrenci ise, Seyyah Büyücü'dür. Seyyah Büyücü, üstadının adını anınca onun için rahmet diler. *“Bunları dedikten sonra İbrahim Ağa sözlerine samimiyetle bir ekleme de yaptı: ‘Tabii ki çok büyük bir âlimdi Menuçöhr İbn Sadık üstadına, Allah gani gani rahmet eylesin’ (BÜD: 62).*

3.4. YERLEŞME ŞEKİLLERİ VE MEKÂNLAR

Geçmişten bugüne kadar yerleşim birimlerinin dağınık veya düzenli olması, mimariyi etkileyen en önemli hususlardan biri olmuştur. Arazinin yapısı, dağlık ve engebeli ise dağınık yerleşimler gözlemlenir. Arazinin yapısı, düz ve engebesiz ise düzenli yerleşmeler gözlemlenir. Bir bölgeye ait olan arazi şekilleri, o bölgenin yerleşme biçimlerini etkiler. Arazi yapısı ve geleneksel mimarinin bizlere bıraktığı izlerden yola çıkarak geçmişte kullanılan yerleşim birimlerinin, coğrafi şartların ve mimari yapıların özelliklerini öğrenebiliriz.

“Geleneksel mimari, yerel gereksinimleri karşılayan, kuşaktan kuşağa aktarılan, sürekli yenilenen, yayılan, süreklilik gösteren, birikimi yansıtan ve estetik olan yapı yapma sanatıdır. Mimari, yapıldığı yerin iklim özellikleri ve topoğrafyası, kültürel özellikleri, ekonomik yapısı, inanç sistemi ve yerel değerleri toplamının binada biçilemişidir” (Aça, 2019: 214).

Romanda geçen mekânların çoğu kahramanların manevi dünyasının yansımasıdır. Paralel dünyanın yansıması olan “çiçekli yol, çark-ı felek ülkesi, görünmez tepe ve büyücüler deresi” olağanüstü özelliklere sahip mekânlardır.

Romanda adı geçen Çiçekli yol, güzel Pernisa'nın evine çıkan yoldur. Memmetkulu bu yoldan Pernisa'nın odasına kadar çıkar. *“Merdivendir, basamakları teker teker çıkararak, çiçekli yolla ikinci kata çıkmaktadır. Yukarıya, yukarıya tabii, ikinci kata! Kalbi de nasıl bir çarparak atıyordu” (BÜD: 74).*

Romanda adı geçen Çark-ı felek ülkesi ise Seyyah Büyücü'nün doğduğu yerdir. Hacı İbrahim Ağa, Seyyah Büyücü ile sohbet ederken onun nereli olduğunu, nereleri

gezdiğini ve nerede tahsil aldığını sorar. Seyyah Büyücü ise “Çark-ı Felek” ülkesinin vatani olduğunu söyler.

“...ben buraya çok uzak memlekettim, ağa, senin bu kervanla o yere gidebileceğini zannetmiyorum. Bizimkiler kendi vatanlarına ‘Çark-ı Felek’ derler. Hayatlarını, inanç ve kaidelerini, sohbetlerini de aynı çark-ı felek gibi, bir daire gibi kurarlar. Her şeyi yuvarlak bir şeylere benzetirler; yürüyüşleri, oturuşları da daireye benzer, yalnızca evleri barkları hatta dünyanın tamamı, tüm evren saltanatı onlara göre böylesine bir daire, bir muhit, bir çarktır” (BÜD: 58).

Seyyah Büyücü, Hacı İbrahim Ağa’ya bu ülkeden kimsenin çıkamadığını söyler. *“Çark-ı Felek ülkesinden dışarı çıkmak veya başka bir ülkeye seyahat etmek bugüne dek bir tek kişiye kısmet olmuştur. O kişi de senin karşında, değerli zat”* (BÜD: 59).

Romanda adı geçen bir diğer mekân ise Görünmez Tepe dir. Görünmez Tepe ise Ak Derviş’in memleketidir. Hoca İbrahim Ağa ile Seyyah Büyücü muhabbet ederken Seyyah Büyücü, Seyit Sarı ile sohbetlerini anlatır. Seyit Sarı, onla yaptığı sohbette Ak Derviş’in kökünün aslında Görünmez Tepe’den geldiğini söyler. Daha sonra da Görünmez Tepe’yi anlatır.

“Buralardan çok uzakta tuhaf bir memleket var, belli bir sürede görünürler, başka bir süre içinde de görünmezler... Hiç kimse de, bu geniş şehirlerin, köylerin, yolların, patikaların, obaların nereye kaybolduğunu nereye yok olup gittiğini bilemez” (BÜD: 122).

Seyit Sarı, görünen ve yok olan bu memlekete bir de tepe olduğundan bahseder. *“Dağ yolunun öbür tarafında da bir tepe var. O tepenin gerçekten var olup olmadığını kimse bilmez, çünkü gözle görülemiyor”* (BÜD: 122). Daha sonra da Seyit Sarı, Seyyah Büyücü’ye yolun diğer tarafından aşağıya uzanan derenin “Büyücüler Deresi” olduğunu söyler.

“O tepenin altından, yolun diğer tarafından aşağıya doğru bir dere uzanmaktadır, buraya ‘Büyücüler Deresi’ derler. Dünyanın bütün büyücülere

oraya toplanmış... Daire yapmışlar... Buna kendi aralarında ‘Karanlık Daire’ derler” (BÜD: 122).

Romanda karşımıza çıkan “Büyücüler Deresi” adeta cennetin bir yansımasıdır. Görsel şölenin bir parçası olan narçiçekleri ve onlara eşlik eden kuş sesleriyle “Büyücüler Deresi” kusursuz bir memlekettir.

“Yine bahar ılıkığı, yine kuşların sesi... Elma, armut, vişne ağaçlarının yapraklarıyla birbirlerine sarılmaları, üzüm yapraklarının bir yandan girip diğer yandan çıkan yamuk yumuk gövdeleri, şaşkınlıkla gözlerini öteye beriye çeviren narçiçekleri ve aynı dalın üzerine, bu dalı neredeyse yere kadar eğmeye zorlayan narın kendisi... Dereden yukarıda bu lütufların her birinin bir zamanı vardı, meyvenin kendi zamanı vardı, meyvenin çiçeğiyle meyvenin kendisi birbirlerini göremezlerdi. Burada ise...” (BÜD: 134).

Büyücüler Deresi romanı masal unsurlarının çok sıkıkla bir roman olduğu için çoğu mekân “tecrit”tir. Tecrit, doğu masallarında, hikâyelerinde ve şarkılarında karşımıza çıkar.

“Tecrit, çağdaş edebiyatta ise “yaratma” kuramına bağlıdır. Bu anlayışta sanatçı adeta, var olanı değil, var olma biçimini tasvir eder. Yazarın ortaya koyduğu şahıs, geliştirdiği olgu, dış dünya da bir örneğe muhtaç olmayabilir. Böyle bir ihtiyaç olsa bile, eserdeki varlık için bu, sadece hareket anını belirler” (Narlı, 2002: 104).

Romanda adları geçen fakat tasviri yapılmayan mekânlar ise “taht odası, Pernisa’nın evi ve Memmetkulu’nun evi, Memmetkulu’nun annesinin evi, Pernisa’nın nenesinin evi, Kervancıbaşı’nın evi ve Selleme köyüdür.

3.5. EŞYA KÜLTÜRÜ

İnsanoğlunun var olduğu günden beri bireyler ihtiyaçlarını gidermek amacıyla eşyalar üretmişlerdir. Temel olan ihtiyaçlar içinde en manevi olanı inanma ve ibadet etme ihtiyacıdır. İnsanoğlu, ibadettin gerekliliklerini de yerine getirebilmek için eşyalar üretmişlerdir.

Halkın ihtiyaçları, halkın ekonomisini oluşturur. Halk, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli üretim yolları aramaya başlar. Toplum içindeki her bir birey farklı alanlara yönelir. Halkın tüketim ihtiyaçları dolayısıyla halkın üretimini de belirler. Ekonomi, halk bilgisi açısından değerlendirildiğinde halkın geçim kaynakları, bizlere geleneksel bilgi açısından derin bilgiler verir. *“Halk bilimi açısından ele alındığında halkın geçim kaynaklarını halkın geleneksel bilgi ve yöntemleri kullanarak oluşturmuş olduğu geçim sistemi olarak değerlendirebiliriz”* (Aa, 2019: 279).

Romanda adı zikredilen “asa, seccade ve mum” gibi eşyalar bizlere kültürel bilgi akışı sağlar. Misal; asa İşlamiyet ncesi devirde kamlar tarafından kullanılırdı. Kahramanların olağanüstü glerin ortaya çıkmasını sağlayan asa, masalların vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur.

Romanda babası Memmetkulu’nun intikamını almak isteyen Kervancıbaşı’nın, şah’a antik bir asa hediye etmesi anlatılır. Kervancıbaşı, Padişah’a hediye ettiği asanın içinde bulunan delikli şişeye zehirli hava doldurur. şah, bu asayı her yere vuruşunda zehirli hava onun ciğerlerine dolar.

“Neyse ki ağam, sadece sana söylüyorum, o asanın içinde uzun ve delikli bir şişe var. O şişenin içi zehirli sulu havayla doludur. Asayı her yere vurduğunda, her seferinde zehirli hava buharlaşarak ciğerlerine dolacak. Asayı grince hemen aldı. Gözü tuttu. Gerçekten de öylesine güzel bir işçiliği var ki iki göz ister bakmaya...” (BD: 193).

Romanda Seyyah Büyücü’nn, Memmetkulu’nun ruhunu çağırmak için seccadesini sardığı anlatılır. Anlatının devamında ise Seyyah Büyücü’nn elleriyle başını kavrayıp bir takım sözler mırıldamaya başladığından bahsedilir. *“Seyyah Büyücü, karşı köşede ydi, elindeki seccadeyi açıp yere bıraktı, bağdaş kurup o seccadenin üzerine oturdu, ellerini çaprazlayarak dizlerinin üzerine bıraktı”* (BD: 146).

Mum, şamanların ayin törenlerinde kullanılan önemli araçlardandır. şaman ayinlerinde, çalgıcılar saz alıp dualarını söylerler. şaman ise elinde tütsü ile dans edip, küllerini dışarı atar. Klleri dışarı attıktan sonra şaman eline iki adet kukla alır ve kulanın kulağına bir şeyler fısıldadıktan sonra mumun ateşiyle kuklaları yakar.

“Çalgıcılar yine saz çalmağa, dualarını söylemeğe başladılar. Bakşı, elinde tütsü bulunduğu halde, dans ediyor, tütsünün kömürlerini dışarı atıyordu. İki kuklayı alıp bir şeyler fısıldadıktan sonra bunları muma dokundurup yaktı. Yanan kuklaları hastanın yüzüne tuttuktan sonra ocağa attı” (İnan, 1986: 110).

Romanda şamanların yaptığı ayine benzeyen, ruh çağırma merasimi karşımıza çıkar. Seyyah Büyücü, bir mum ışığıyla aydınlanan odada Memmetkulu’un ruhunu çağırır.

“Odanın ortasında, küçük sehpa üstünde bir şamdan vardı, üzerinde de bir mum. Seyyah Büyücü oraya yanaştı, çakmakla mumu yaktı, tekrar yerine döndü. Mumun alevi sanki kırmızı bir çizgi gibiydi; ne o tarafa ne de bu tarafa bir tüy gibi kıpırdamadan, ama yanmasına yanıyordu mum. Seyyah Büyücü, bu muma, onun hiç kıpırdamayan alevine sessizce bir süre dikkatle baktı öylesine...” (BÜD: 145).

3.6. BESLENME

İnsanoğlunun hayatını idame ettirebilmesi için en temel gereksimi beslenmedir. Beslenme, insanlığın var olduğu günden beri birincil ihtiyaçların içerisinde yer almıştır. İlerleyen dönemlerde, insanların yerleşik hayata geçişiyle birlikte, buğday tüm kültürlerde yetiştirip tüketilmeye başlamıştır.

“Tarımsal üretim ve yerleşik hayata geçişle birlikte dünya nüfusunun en önemli tarımsal besin maddeleri olan buğday, mısır ve pirinç ana ürünleri ve bunların ikincil dereceden kardeşleri olan arpa, çavdar, yulaf ve darı hemen tüm kültürlerde yetiştirilmeye başlanmıştır” (Aça, 2019: 289).

Azerbaycan Türkleri geçimini tarım, büyükbaş ve küçükbaş hayvancıkla sağlarlar. Onların geçimlerini sağlama şekilleri, beslenme tarzlarını da etkilemiştir. İptidai dönemlerden günümüze kadar Azerbaycan Türkleri’nin sofralarında hayvan ürünleri (et ve süt) eksik olmamıştır.

“Bu geniş bozkır ortamının elverdiği koşullar içerisinde daha çok koyun, keçi ve nispeten daha az olmak üzere büyükbaş hayvan besleme etrafında geliştirdikleri ekonomik model içerisinde Türkler mutfak kültürlerini de bu yaşam tarzı çerçevesinde oluşturmuşlardır. Dolayısıyla en eski dönemlerinden itibaren Türk mutfağının başlıca besin kaynakları et, et ürünleri ve sür olmuştur” (Aça, 2019: 291).

Türkiye Türklerinde kuruyemiş çeşitlerinden biri olan leblebinin Azerbaycan Türkçesindeki karşılığı “nohud”dur. Nohutun ıslatılıp kavrulmasıyla oluşan leblebi, Azerbaycan Türklerinde sevilerek tüketilen bir kuruyemiştir. Romanda Memmetkulu’nun oğlu Şahveren’in leblebiyi çok sevdiğinden bahsedir.

“Şahveren gelmeden, Memmetkulu sabah erkenden aldığı meyveleri, çerezi, leblebiyi sehpanın üzerine dizdi. Şahveren leblebiyi çok severdi, sonunda gelip geniş ama hantal yapılı bahçelerine girdiğinde, leblebinin kavruk kokusu tanıdık ve lezzetli kokusu burnuna gelince, bu bahçede geçmiş olan çocukluk günlerinin özlemleriyle canı çok sıkıldı...” (BÜD: 157).

3.7. ULAŞIM

İnsanların günlük hayat rutininde var olan ulaşım, ilk keşfedildiği dönemlerde (MÖ 10.000) el yapımı kızaklar ile insan ve nesne nâkili sağlanırken günümüzde hava yolu vasıtaları (uçak, helikopter vb.) kara yolu vasıtaları (araba, otobüs vb.) ve demir yolu vasıtaları (tren, yeraltı treni vb.) ile sağlanmaktadır.

Azerbaycan Türkleri, tarihi dönemlerde deve ve atı ulaşım için bir vasıta olarak kullanmışlardır. *“Son devirde yapılmış arkeolojik araştırmalar neticesinde, atın ehlileştirildiği ilk yerlerden birinin Azerbaycan olduğu anlaşılmıştır. Azerbaycan’da atın ilk ehlileştirdiği yerlerden biri Muğan düzenliği olmuştur”* (Kadirzade, 2005: 116).

Roman bir kervanın yolculuğu ile başlar. Kervanda kullanılan binekler ise atlar, katırlar ve develerdir. Kervanın başında yol alan “püsküllü deve” bir masal motifidir. Samed Behrengi’nin derlediği “Püskülü Deve” masalında ana unsur olarak kullanılmıştır. *“Püsküllü Deve ki kervanın en başında boynunu dimdik tutarak adımlarını yavaş yavaş*

atarak Karasuvarlı'nın atıyla başa baş gitmekteydi, bir daha adımladı, öne geçti, sağa döndü, dönünce de artık göze görünmedi, kayboldu" (BÜD: 28). Romanda kullanılan diğer bir binek ise katırlardır. "Develer, katırlar, atlar teker teker Görünmez Tepe'nin eteklerinde yok olmaktadır. Artık kervan dizisi de dönüp tepeyi geçti, kervan artık tamamen görünmez oldu" (BÜD: 26-27).

Romanda anlatılan bir diğer olay ise Kervancıbaşı ve kervanının Sihirbazlar Deresi'ne yaptığı yolcuktur. Onlar, Büyücüler Deresi'ne ulaştığında Hacı İbrahim Ağa, büyücüler deresinin içine girer ve Seyyah Büyücü'yü bulur. Romanın ilerleyen kısımlarında Seyyah Büyücü'nün Memmetkulu'nun ruhunu (Kervancıbaşı'nın babasının ruhu) çağırması anlatılır.

3.8. HALK DİLİ

Belirli bir bölgede yaşayan bireylerin kullandığı müşterek dile halk dili denir. Halkın kullandığı ana dilden bağımsız olmayan halk dili, kendine özgü fonetik ve morfolojik özelliklere sahiptir. Halk dilinin halkın mental dünyasını, yaşayış biçimini ve dünyaya bakış açısını açığa vuran söz dizimlerini oluşturduğunu görmekteyiz.

"Halk ağzı, halk dili Anadolu'da konuşulan ses ve şekil bilgisi bakımından belli bölgelere göre farklılaşan dilin iki terimidir. Halk dili ile halk ağzı arasında ne gibi fark var diye bir soru akla gelebilir. Halk dili, daha çok genel bir terim olup belli bölgelere göre az çok farklılaşan bir anlaşma vasıtasının adıdır" (Zülfikar, 2019: 4).

3.8.1. Adlar ve Lakaplar

Belirli bir çevrede yaşayan halk, bireylerin fiziki özelliklerine, meslek gruplarına, giyim kuşamlarına, yerleşim yerine, soyadına ve mizacına göre lakaplar takmışlardır. Bir şahısla tanışan kişi tanıştığı kişinin lakabı sayesinde onun hakkında bilgi edinmiş olur. Lakaplar, aynı ada sahip kişilerin birbirleriyle karıştırılmaması için bulunan en güzel çözüm yoludur. *"Halklar arasında birden fazla kişinin aynı ada sahip olması nedeniyle yaşanabilecek kargaşa, lakaplar yoluyla çözümlenmiştir. Öyle ki bir yerleşim biriminde*

birden farklı Ahmet isimli insan yaşayabilir. Halk bu kişiler arasındaki ayrımı lakaplar yoluyla yapmıştır” (Aça, 2019: 523).

Romanda meslek adlarıyla oluşturulan lakaplar karşımıza çıkar. Cellat Memmetkulu, Hacı İbrahim Ağa, Kervancıbaşı, Ak Derviş, Seyyah Büyücü, Seyit Sarı, Şeyh Menüçöhr İbn Sadık, Vezir Meşdeli, Sarban Karasuvarlı ve Derviş Hüsnükerem lakaplarıyla hitap edilen karakterlerdir.

3.8.1.1. Cellat Memmetkulu

Memmetkulu’nun mesleği cellatlık olduğu için “cellat” lakabını almıştır. Romanda öz annesi ve Zebullah’ı öldüren Memmetkulu’nun saraya cellat yapılmasında bahsedilir. Her insan evladı (bir kişi hariç) Memmetkulu’nun fiziksel görüntüsünü korkunç bulur. Memmetkulu, günlerden bir gün Pernisa adında güzel bir kızla tanışır ve güzel Pernisa onun fiziksel görünüşünü korkunç bulmaz.

“Gözden göze, bakıştan bakışa iletildi, cezanın gizemi, iletilince de gaddar cellat tek eliyle zavallı kurbanını kavrayarak, ayaklarını yerden keserek yukarı kaldırır, koltuğuna alıp dışarı çıkmadan önce kible-yi âleme son defa bakardı, çünkü bu üç dört an içinde belki fikrini değiştirmiş olabilir, başka bir ceza vermek ister veya belki de suçluyu bağışlar diye...” (BÜD: 46).

3.8.1.2. Hacı İbrahim Ağa

Hacı İbrahim Ağa, İslam dininin gerekliklerini yerine getirmeye çalışan bir karakterdir. Kervancıbaşı’nın yaveri olan Hacı İbrahim Ağa, merhametli, cömert ve şüpheci özelliklere sahiptir. Hacı İbrahim Ağa’nın hayatındaki en büyük amaç Kervancıbaşı’yı mutlu etmektir.

“Tabii, Hoca İbrahim Ağa şunu da biliyordu ki, Ak Derviş, hiç de kendi gönlünün isteğiyle dağlara çekilmedi; son defa ‘Ruh İlmi ve Dinin Temelleri’ konusunu ele alamak için bir araya gelen Büyük Ruhani Birliği’nin tanınmış ve muktedir bilginler Hacep’te ilmi tartışmalar düzenlediler” (BÜD: 63).

3.8.1.3. Kervancıbaşı

Kervancıbaşı karakteri, icra ettiği meslekten ötürü bu lakabı almıştır. Kervancıbaşı, babasının intikamı almak için Şah’a suikast planı kurar fakat onun işi yolunda gitmez. Şah, Kervancıbaşı’nın onu öldürmek istediğini bir şekilde anlar. Askerler, Kervancıbaşı’nın kapısına dayanır. İşkence görmek istemeyen Kervancıbaşı, hançeri kalbine saplar.

“Kervancıbaşı sanki bu sözleri epeydir bekliyordu, daha başka bir şey düşünmeyip çabuk elini attı, arkasındaki duvarda asılı halıdan hançeri çekip aldı, kınından çıkarttı. Şaşkınlıkla elinde sağa sola döndürüp bu hançerin partıltısı gözüne vurdu, sonra gözlerini sıkıca yumarak tek kelime dahi etmeden bütün gücüyle hançerin keskin ucunu göğüsüne sapladı...” (BÜD: 209).

3.8.1.4. Ak Derviş

Romanda Hallâc-ı Mansûr’u temsil eden Ak Derviş, sûfiyâne hayat tarzını benimsemiştir. O, Büyük Ruhani Birliği’nin verdiği karar ile idam edilir. Onun lakabının ‘Ak’ olması ise suçsuz ve günahsız olduğunun sembolüdür. *“Ak Derviş’i yolundan sapmış, kalbine cinler musallat olmuş, içine aklını kaçırmış ruhlar konmuş, Allah’ın yolundan şaşmış, gökler ve ruhlar adına konuşan ama konuşma hakkı olmayan bir dolandırıcı olarak bellediler”* (BÜD: 63-64).

3.8.1.5. Seyyah Büyücü

Ak Derviş’in öğrencisi olan Seyyah Büyücü ise gezgindir. O, Ak Derviş’i bulmak için şehir şehir, ülke ülke dolaşmıştır. *“Evet, bizimdi, tam bir yıldır yollardayız.*

Mağrip’ten girip Maşrik’tan çıkmışız. Yüz şehre uğradık, yüz pazar yeri gördük ama sanki bir şehirdi, yollarda dolaşp dolaşp hepsini unuttuk. Artık yorulduk, ferimiz kalmadı” (BÜD: 41).

3.8.1.6. Seyit Sarı

Seyit Sarı, lakabını atalarından almıştır. Ehlibeyit soyundan gelen Seyit Sarı, bir âlimdir.

“Gerçi Seyit Sarı’yla son konuşmamız sırasında bana şu sözleri de söylemişti: ‘Şunu bil ki bu işte senin zerre kadar bile günahın yok. Dinimiz senin kalbine nasıl girdi, nasıl bir istekle seni bu işe yönettiyse, sen dayanamadın. Üzülme, suçu olan biri varsa, o da kendine ‘Ak Derviş’ adını alan, öğrencilerini aşk büyüleriyle büyüleyen o süs vitrinidir” (BÜD: 121).

3.8.1.7. Vezir Meşdeli

Vezir Meşdeli, Memmetkulu’nun babasının yakın arkadaşıdır. Aynı zamanda sarayda vezir olan Meşdeli, Şah’ın Memmetkulu’nu affetmesini için Şah ile konuşmuştur. Şah, Vezir Meşdeli ve Memmetkulu ile konuştuktan sonra Memmetkulu’nun işlediği suçu affeder ve onu sarayın Cellat’ı yapar. *“ Vezir Meşdeli de vezir Meşdeli’dir, ahı gitmiş vahi kalmış, seni nereden hatırlayacak, ah zavallı?” (BÜD: 99).*

Sarban Karasuvarlı: Romanda Sarban Karasuvarlı hakkında detaylı bilgi verilmez. Kervanın sarbanı olan Karasuvarlı, lakabını mesleğinden almıştır. *“Sarban Karasuvarlı’nın yüzünde tek bir mimik oluştu mu, oluşmadı, fakat gözlerinin derinliklerinde nasılsa bir soğukluk kendine yol bularak meydana çıktı, hemen eriyerek kayboldu. İçinden düşündü: ‘Allah korusun’” (BÜD: 25).*

3.8.1.8. Derviş Hüsnükerem

Romanda “Derviş Hüsnükerem” karakterinin adı bir rivayette geçer.

“Hüsnükerem adında Allah’ın kulu bir derviş varmış, işte o derviş inatlaşıp sonuna kadar yürümüş, tepenin en başına kadar çıkmıştı. Herkes de bunu görmüş, aklından çıkaramamıştı. Unutulmazdı, çünkü derviş sanki havanın üstünde yürüyerek göğe doğru uzanmıştı. Tepenin başına varıp, bir anlığına nefeslenmek için kollarını açıp toprağa uzandığında ise aşağıdan izleyenler

onun boşlukta gökyüzünün ortasında uzanıp kaldığını, sanki bir kuş gibi kanat açıp uçmaya hazırlandığını sanmışlardı” (BÜD: 29).

3.8.1.9. Şeyh Menuçöhr

Roman Şeyh Menuçöhr ile Seyyah Büyücü’nün sohbetiyle biter. Şeyh Menuçöhr, Seyyah Büyücü’nün üstadıdır. O, lakabını mesleğinden almıştır. *“Şeyh Menuçöhr, uzun bembeyaz sakalını sıvazlayarak gözlerini kırptı, bu iki gence şefkatle ve biraz da hüznle baktı” (BÜD: 217-218).*

3.8.2. Kalıplaşmış Dinî Sözler

Dinî sözler, bireyin kendini iyi hissetmesini sağlar. Rahatlatıcı nitelikte olan bu sözler, halkın inancına duyduğu bağlılığın sembolüdür. Romanda geçen dinî sözler şunlardır:

Allah ağzından eşitsin: Allah ağzından duysun. Rabbim seni duysun.

“– Amin amin. Allah ağzından eşitsin” (BÜD: 160).

Allah ahırını heyre calasın: Allah sonunu hayır eylesin.

“Handan- hana gözlerini yana geçirib bu defe “Allah ahırını heyre calasın” demişdi” (BÜD: 103).

Allah bendesi: Allahın kulu.

“Ancag bir nefer olmuşdu goca kişiler şehirde söz- söze gelende az gala helveti danışardılar ki, ancag bir allah bendesi derviş Hüsnükerem adında birisi, bah o derviş tersliyiine salıb ahıra geder tepenin düz başına galhmışdı” (BÜD: 29).

Allah cezasını verir: Allah cezasını verir.

“Sen özgesine ceza vere bilmezsen, gede, cezanı Allah verir” (BÜD: 195). Allah eleyeydi: Allah etseydi.

“Az galdı... Allah eleyeydi, bize gereken şehs aralarında olaydı” (BÜD: 13).

Allah eşitse: Allah işitse.

“...aman Allah, eşitse, bilse nenem öldürecek meni, gurbanın ollam, burah meni gedim, benim ahı burda ne işim var idi?” (BÜD: 74).

Allah garşısında: Allah karşısında.

“Vallah o bir olan Allah garşısında da, Şah garşısında da men temizem” (BÜD: 114).

Allah geni- geni rehmet elesin: Allah gani gani rahmet eylesin.

“ Elbette ki çoh büyük bir alim idi Menuçöhr ibn Sadig, Allah geni- geni rehmet elesin ustadına ” (BÜD: 62).

Allah heyrinten sahlasın: Allah hayrından versin.

“Üreyinde düşündü: “Allah heyrinten sahlasın ”

Allah izin vererse: Allah izin verirse...

“Bu ahşam eger Allah izin vererse megsudimize çatmalıyığ” (BÜD: 127).

Allah onun gulağına pıçıldamışdı: Allah onun kulağına getirmişti.

“Ele bil Allah onun gulağına pıçıldamışdı” (BÜD: 75).

Allah sesini eşitdi: Allah sesini duydu.

“Allah onun sesini barı bu defe eşide idi...” (BÜD: 144).

Allah, sen özün kömek ol: Allahım sen yardım et.

“Ya Allah! Ya sevgili Allah, sen özün kömek ol” (BÜD: 116).

Allah, sene şükürler olsun: Allahım sana şükürler olsun.

“Allah, sene şükürler olsun. Burdasan ” (BÜD: 152).

Allaha penah: Allah büyük.

“Şah’ın sadig nökeri şeşebiğ celladbaşı Memmedgulu heyatı boyu en cesaretli addımlarını nece ki düşümeuib, ölçüb- biçmeuib “Allaha penah” deyerek atmışdı, evvel- evvel indi de ele bildi ki, bu seferki gerarı da o biriler kimi ele- bele asan yolla başa gelecek” (BÜD: 19).

Allaha tevekkül: Allah’a tevekkül.

“Allaha tevekkül” (BÜD: 103).

Allahın da nezeri üstünde olsun: Allah’ın gözü üzerinizde olsun.

“Böyük Birliyin nezeri hemişe üstünde olacagdır. Allahın da nezeri üstünde olar inşaallah” (BÜD: 124).

Allahın inayeti ile: Allah’ın inayetiyle

“Elbette, Seyyah sehrbazdan çoh şey öyrenmek olardı, amma bu iş ki, bu ahşam Allahın inayeti ile alınacagdı” (BÜD: 129).

Allahın işi: Allah’ın işi.

“Sen garışma Allahın işine, bala...” (BÜD: 195).

Allahın işine bah: Allah’ın işine bak.

“Allahın işine bah, indinin indisinde lazım idimi ona bu uca göylerden ceza kimi” (BÜD: 20).

Allahın uca göylerden gönderdiyi: Allah’ın yüce göklerden gönderdiği.

“Memmedgulu bele bir zaman ve bele bir yerde zenen üçün bombalanboş gelbine gelib bu cürene eşgin dolmasını Allahın ona uca göylerden gönderdiyi bir inayet kimi gebul eledi” (BÜD: 75).

Allahın yolu: Allah’ın yolu.

“O, Allahın yoludur!” (BÜD: 136).

Allahını seversen: Allah’ını seversen.

“ – Allahı seversen, söyle kimdi bu? Kimin ruhudu?” (BÜD: 171). Allahü-

ekber: Allah-u ekber.

“Goca gul berkden bir “esteğfurulla, Allahü- ekber” dedi...” (BÜD: 179).

Bir olan Allah: Bir olan Allah.

“...o bulud ne zaman çekilib ayın gabağından gedecekdi, ancag o bir olan Allah bilirdi bunu” (BÜD: 75).

Cennetmekân: Makamı cennet olan.

“Seyyah ağa, sizin dere ki ab-havası ile maşalllah cennetmekân bir yerdir...” (BÜD: 83).

Esteğfurulla: Estağfurullah.

“Denen esteğfurulla...” (BÜD: 137). Fegir

allah bedesi: Fakir Allah kulu.

“Fegir allah bedesiyem, kimem ki men” (BÜD: 22).

Gibleyi- âlemin özünün ayağı altına sermek: Kible-i âlemin ayağı altına serilmek.

“... Bu gadın biriminci olarak gibleyi- âlemin özünün ayağı altına serilecekdi,” (BÜD: 11).

Gurban olduğum veribdir, gurban olduğum da alacagdır: Kurban olduğum verdi, kurban olduğum da alacaktır.

“Can benimki deyil ki. Gurban olduğum veribdir, gurban olduğum da alacagdır” (BÜD: 118).

Gurbanın olum: Kurban olayım.

“Gurban olum, geldim...” (BÜD: 12).

Günahı büyük: Günahı büyük.

“Böyükdü onun günahı, elbette ki böyükdü” (BÜD: 194).

Günahı yoh: Günahı yok.

“O binevanın da indi bildim, günahı yoh imiş” (BÜD: 50).

Günahımdan keç: Günahımı affet.

“... keç günahımdan gibleyi- âlem, keç benim günahımdan, senin ki sözünden senin ki emrinden men çıharam” (BÜD: 23).

Günahımın bağışlanması: Günahımın bağışlanması.

“Günahımın bağışlanması tevegge edecek idim” (BÜD: 121).

Günahkârın günahından geçmek: Günahkârın günahını affetmek.

“lap ele günahkârın günahından keçir...” (BÜD: 46).

Günahlı, günahsız gana batmag: Günahı olan, günahı olmayan kana batmak, elini kana bulamak.

“Ne geder günahlı, günahsız gana batıb senin ellerin” (BÜD: 72). Halal elememek: Helal etmemek.

“Get, amma men bunu sene halal elemirem...” (BÜD: 16).

Hansı cehennemde galdın? : Hangi cehennemde kaldın.

“- Hansı cehennemde galdın, gız Pernisa?” (BÜD: 71). Heyir ola: Hayrolsun.

“– Heyir ola, hörmətli zat, bu yerlere gelmekde megsudiniz nedir?” (BÜD: 34).

Hikmetine şükür: Hikmetine şükür.

“Hikmetine şükür, hudaya” (BÜD: 27).

İblisin yolu: Şeytanın yolu.

“O, iblisin yoludur!” (BÜD: 136).

İnşallah: İnşallah.

“İnşallah, her iş düzeler. Düzelmelidi” (BÜD: 43).

Küfr demek: Küfür demek. (Allah’ın varlığını inkâr etmek, görmezden gelmek).

“Ağ Derviş bunu deyirdi, Ağ Derviş küfr demirdi” (BÜD: 141).

La ilahe illellah: Lâ ilâhe illallah.

“... Daha heç bir söz danışmır, melul- melul dodagaltı ancag “la ilahe illellah.” demeye macal tapır” (BÜD: 111-112).

Maşallah: Maşallah.

“Seyyah ağa, sizin dere ki ab-havası ile maşallah cennetmekân bir yerdir...” (BÜD: 83).

Mübarek... Mübarek...

“...bu gün heyli mübarek bir gün imiş gerarımı verdim...” (BÜD: 155).

Allah ömünü uzatmag: Allah ömrünü uzatsın.

“Allah Şahımızın ömrünü uzatsın...” (BÜD: 160).

Sevgili Allahım: Sevgili Allahım.

“Sevgili Allahım, bunlara bu adi hegigeti anlatmağa deyer mi?” (BÜD: 136).

Şer danışmag: Şer konuşmak.

“Sebr edin! Bu şehsin dili ile şer danışır. İblis bunun üreyinin içine girmiştir” (BÜD: 138).

Şükür etmek: Şükür etmek.

“Şah’ın gezebinden canını gurtarmışdı- buna elbete ki şükür edirdi” (BÜD: 106).

Allaha tevegge etmek: Allahtan istemek.

“Allahından sidg- ürekle tevegge edirdi” (BÜD: 18).

Uca göylerden ceza kimi: Yüce göklerden inen ceza gibi.

“Allahın işine bah, indinin indisinde lazım idimi ona bu uca göylerden ceza kimi” (BÜD: 20).

Ümidimiz o tek olan allahadı: Ümidimiz o tek olan Allah’tadır.

“Ümidimiz o tek olan allahadı, perverdigari- âlem” (BÜD: 13). Ya

Allah! : Ya Allah!

“*Ya Allah! Ya sevgili Allah, sen özüün kömek ol*” (BÜD: 116).

Yeddi gatına lenet olsun: Yedi katına lanet olsun. (Cehennem yedi katı vardır.).

“*Lenet olsun. Yeddi gatına lenet olsun*” (BÜD: 88).

3.8.3. Argo Sözlər

Argo sözlər; halkın kullandığı dile bağlı olan söz dizgesidir. Bireyin ruh hali ile ilgili okuyucuya bilgi veren argo sözlər, kaba dil olarakta bilinir. Ahmet Caferoğlu, argoyu ihtiyaç dillerinden biri sayar. “*Böylece «argo» bir nevi ihtiyaç dillerinden sayılacak kadar bir nizamla girmiştir. Sosyal bir toplumun «hususî bir dili» karakterindedir. Gramer yapısı bakımından, bazı hususîyetleri dahi vardır. Buna göre ancak türeme dil türünden ileri gitmez*” (Caferoğlu, 1984: 5).

Adamyeyen: İnsan yiyeyen.

“*Adamyeyensen, aldatma meni. Başlar kesib doğramısan*” (BÜD: 72).

Allahın heyvanı: Allah’ın hayvanı.

“*...tez olun tutun bunun ayaklarını, bay, bay, bah buna, ay Allahın heyvanı, sakit ol, çiharma meni hövseleden, tepik atır, atma tepik, eşşek oğlu eşşek...*” (BÜD: 52).

Gancıg: Güvenilmez kişi.

“*Hardan bileydım çiy süd emib, gancıg südü emib, amma gerekdir bileydım*” (BÜD: 105).

Haramzada: Haram yiyen kişi

“*Ne cürene haramzadasan sen*” (BÜD: 152).

Hayâsız: İffetsiz

“*...Hayâsız - hayâsız düz onun gözlerine zilleyirdi öz yaşıl gözlerini, uzun kirpiklerini de gırpmadan dik- dik bahırdı bu yaşıl, balaca, bir az da ham bahan gözlerinin içinden ona*”(BÜD: 21).

İt oğlu it: İt oğlu it.

“- Getirin bura o it oğlu iti, Bayramelini, gedin tez, sürüye- sürüye, atın guyruğuna bağlayın getirin, yihın yere o geder vurun motal iyi versin, ta boynuna alana geder vurun, amma mebade öldüresiz” (BÜD: 46).

Köpeyin oğlu: Köpeğin oğlu.

“-Bayrameli, köpeyin oğlu, bah bu gocaya, tanıdın mı onu?” (BÜD: 49).

Küpegiren: “Evler yıkan, bozgunculuk yapan sonra da küpe girip saklanan ve şekil değiştirebilen bir kadındır. Azerbaycan masal karakterlerinin en kötü olanlarından biridir” (Karakurt, 2011: 207).

“Ah seni, küpegiren garı...” (BÜD: 190).

Lenetulla: Allah’ın laneti.

“İnşallah bu sefer geler, bunun lanetulla atasının o meşum ruhu geler” (BÜD: 43).

Nacins: Pis olan.

“Sen bilmemiş olmazsan, senin adamın deyilmeydi bu nacins, unuttun mu, sen çekib çıhardıp oturtdun, unuttun mu sen çekib çıhardıp oturtdun bunu başımıza” (BÜD: 104).

Utanmaz: Utanmaz.

“...bah bu utanmazın hele bığlarına, bah bir, yellencekdi, yellencek...” (BÜD: 75).

3.8.4.Selamlaşma ve Vedalaşma Sözleri

Halkların kendi içlerinde oluşturdukları selamlaşma şekilleri vardır. Topluluk içine giren bir bireyin o topluluğu selamlaması gerekmektedir. Aksi halde topluluğa selam vermeyen birey adab-ı muaşeret kurallarına uymamış olacaktır.

Ahşamın heyir olsun: Akşamın hayır olsun.

“Ahşamın heyir olsun” (BÜD: 91).

Buyurun: Buyrun.

“Buyurun... Bu terefe gedeceyik” (BÜD: 36).

Eleykümün salam: Aleyküm selam.

“–Eleyküminsalam ” (BÜD: 34).

Elvida: Elveda.

“Elvida, oğul!- Ruh dedi” (BÜD: 210).

Her vahtın heyir: Her vaktin hayırlı geçsin.

“Her vahtın heyir” (BÜD: 91).

Sabahın heyirli olsun: Hayırlı sabahlar.

“–Gurbanın olum, sabahın heyirli olsun, biz hazır” (BÜD: 24).

Sağ- salamat: Sağ salim.

“Sağ salamat, eşidirsən, sen mənə sağ və salim gərəkən” (BÜD: 90).

Sağlınə yedik içdik: Sağlğına yedik içtik.

“Sağ olsan, sağlğına yedik de içdik de” (BÜD: 57).

Salamüneleyküm: Selamün aleyküm.

“Salamüneleyküm. –Cavan sehrbaz edeb və merifetle Hacı İbrahim ağaya müraciet elədi” (BÜD: 34).

Sefa getirdim: Sefa getirdim.

“Sen isə sözü onun ağzından alıb bele davam etmelisən: Sefa getirdim”(BÜD: 120).

3.8.5. Büyü Sözleri

Büyü, maddi dünyanın ötesinde, gizemli dünya ile ilgili yapılan işlemlerdir. Bu işlemleri yerine getirebilmek için büyücüler bir takım tılsımlı sözler söylerler Azerbaycan Türklerinde büyü kelimesinin karşılığı “efsun, ovsun, sehr ve tilsim” dır.

Romanda Seyyah Büyücü, Memmetkulu’nun ruhunu çağırırken büyü sözlerini ezgili bir şekilde söyler: “Ağlamışım direnme, gel... Bu sözleri söylerken Seyyah Büyücü’nün gözlerinden gerçekten yaş geldi, gözyaşlarını elinin üstüyle silip neredeyse yüzünün tamamına yaydı, devam etti” (BÜD: 148).

Seyyah büyücü, sözlerine şöyle devam eder:

“Sen ölmüşsün, erinme gel...” (BÜD: 149).

Seyyah Büyücü, bu sözleri söylerken başını ileri geri sallanmaya başlar ve sonra keyifli bir ezgiyle peş peşe şunları söyler:

“Gözlerime görünme gel. Ağlamışım, direnme, gel. Sen ölmüşsün, erinme gel. Gel... Gel... Gel... Gel...” (BÜD: 149).

3.9. DEVLET, HUKUK, HALK VE DİNİ KARAKTERLER

Romanda devlet, hukuk ve halk karakterleri birbiriyle etkileşim halindedir. Bu etkileşimden doğan vakalar, her iki grubu da etkilemiştir. “Büyücüler” adındaki topluluk bu iki grubun arasında olup başka bir âlemde yaşamaktadır.

3.9.1 Devlet ve Hukuk Karakterleri

Romanda devlet karakterlerinin hem menfi hem de müspet yanları verilmiştir. Padişah, vezir, lala gibi karakterler devlet ve hukuk karakterleri içerisinde yer alır.

3.9.1.1. Padişah

Şifahî edebiyat numunelerinin en önemli ürünlerinden biri olan masallarda Padişah masal ülkesini yöneten kişidir. Padişahlar, erdemli ve adil kişilik özelliklerine sahiptir. Padişahın ailesinde en çok önemsendiği kişi ise oğludur çünkü padişahın oğlu, babası öldükten sonra tahta geçecek kişidir. Bu sebeple masallarda padişahın oğlundan sıkça bahsedilir. Bazı masallarda ise padişahın oğlu olmadığından bahsedilir. Bu tip masallarda padişah eşiyle, oğlu olması için şifacılar giderler.

Romanda bulunan Padişah karakteri adil kişilik özelliğiyle okuyucunun dikkatini çeker. Romanda Selleme köyünün muhtarı olan Bayramali, köyünde bulunan ihtiyarların kendi gelinlerini taciz ettiğini ve suçu masum olan bu kişilerin üzerine attığı anlatılır. Bayramali, kendi suçunu üstlenmeleri için bu ihtiyarları ölümle, çocuğuyla veyahut torunuyla tehdit eder.

“Artık bu, köyde ikinci olaydır. İki yıl önce de... O ihtiyarı hatırlıyor musun, seni uğursuz. Ona da böylece iftira atarak, benim elimle öldürttün. Şimdi anladım, o talihsizin bir suçu yokmuş. İt oğlu it, ne oluyor, bu memlekette sadece senin köyünde mi babalar oğullarını öldürüp, eşlerine göz koymaya başladılar yoksa? Ne oldu bunlara, birdenbire hepsi sanki akıllarını mı oynattı?” (BÜD: 50).

Romanda geçen bir diğer olay ise Padişah’ın, Memmetkulu’nun annesinin ve Zebullah’ın, Memmetkulu’yla babasına yaptığı haksızlığı görmezden gelmeyip Memmetkulu’nun suçunu affetmesidir. Memmetkulu annesini öldürmüştür fakat Memmetkulu’nun annesi de, hem babasına ihanet etmiş hem de babasını öldürtmüştür. Hadiseleri Memmetkulu’ndan dinleyen Padişah, Memmetkulu’na ceza vermez hatta onu celladı yaparak mükâfatlandırır.

“Yorulдум artık dağda taşta dolaşmaktan... Bıktım avare hayatı sürmekten. Gölgeler, hem sabahları hem akşamları insanın peşinden koşar adım gelir. Huzurum yok bu gaddar gölgelerin elinden, gecenin karanlığında bile gözlerime sokuyorlar kendilerini. Bunların elinden huzurum kalmadı, sana sığındım bunların elinden ağam, babamın arkadaşı dostu olmuştun, beraber ekme yemiştin” (BÜD: 113-114).

Romanda güzel Pernisa ile yuva kurma hayaliyle yaşayan Memmetkulu, cellatlığı bırakmak ister. Memmetkulu’nun cellatlığı bırakacağını duyan Padişah, ordu savaşın içindeyken Memmetkulu’nun cellatlığı bırakmak istemesini vatanına ve kendine hainlik sayar ve o, Memmetkulu’dan öç almak için evlatlık oğlu Şahveren’i öldürtür.

Şahveren’in yaşam hikâyesi ise ailesinin Padişah tarafından öldürtülmesiyle başlamıştır. Romanda anlatılanlara göre Şahveren ailesi, Padişah’ın ülkesinden göç ederek memleketin ötesindeki nehri geçip düşman iline yerleşmek istemişlerdir fakat Padişah ailenin bu isteğini vatana ihanet sayarak Şahveren ailesini öldürtmüştür. Şahveren ailesinin hayatta kalan tek üyesi Şahveren ise intikam için Padişah tarafından öldürtülür.

“Şahverdiler ailesine mensup olan Şahveren henüz iki yaşındayken, babası cellat Memmetkulu tarafından Şah’ın emriyle öbür dünyaya gönderilmişti,

yakınları akrabaları, yedi sülalesinde kim var kim yoksa hepsi cellat Memmetkulu'nun elinin acısını tatmışlardı, bir tek bebek olan bu erkek çocuğu dışında Şahverdiler ailesi yok olmuş, silinmişti yeryüzünden. Şah'a hıyanet etmişlerdi, göç ederek memleketine yerleşmek istemişlerdi. Neden kaçıyorlardı, nereye kadar kaçacaklardı? Kimi biliyordu, kimi de bilemiyordu ki Şahtan canını kurtarıp kaçmanın yalnız bir yönü olabilir: kısa yoldan cehenneme gidebilirdin, yani istikametın yalnızca öbür dünyaya doğru olabilirdi” (BÜD: 158).

Romanda anlatılan bir diğer hadise ise Kervancıbaşı, babası Memmetkulu'nu ve kardeşi Şahveren'i öldüten Padişahıtan intikam almak için onun oğlunu(Kervancıbaşı'nın dönem Padişahını) öldürmeye karar vermesidir. Kervancıbaşı, antik bir asanın içine zehirli hava ile dolu bir şişe yerleştirir ve Padişah'a armağan eder. Padişah, bir şekilde asanın zehirli olduğunu anlayıp Kervancıbaşı'nın evine askerlerini gönderir.

“Açık kapıdan askerler nihayet içeri girmeyi başardıkları zaman Hoca İbrahim Ağa, kenara çekilmek istese de yapmadı, öfkelerini önce İbrahim Ağa'dan çıkaran askerler onu ayaklarının altında ezip durdular. Acıdan kıvranan vücudunun üzerinden tekmelereyerek geçip giden askerlerin gerisinde, bedeni iğrenç hale gelmiş olan Hoca İbrahim Ağa'nın dehşetle gözleri bakakaldı” (BÜD: 211). Kervancıbaşı, Şah'ın ona yapacağı işkencelerden korkar ve hançeri kalbine saplar.

3.9.1.2. Vezir

Azerbaycan masallarında vezir; Padişah'ın yaveri, sırdaşı ve akıl hocasıdır. Padişah ise öldürtmek veya öldürmek isteyen kişidir. Kana susayan Padişah'a, veziri yardım eder. Padişah'ın öldürmek istediği karakteri fitnelik ve fesatlık ağına düşüren vezir, masalın sonunda başkahraman tarafından cezalandırılır.

Romanda vezir karakteri olan Meşdeli, Memmetkulu'na yardım eden kişidir. Azerbaycan masallarında bulunan vezir karakteriyle örtüşmez. *“Vezir Meşdeli'nin kalbi merhamete gelmişti. Memmetkulu'nu uğurlarken, bir imkân bularak onun ricasını Şah'a*

ileteceğini söyledi: ‘Belki bir şeyler olabilir’ diye, hem içinde kendi kendine hem de diliyle söyledi bu sözleri” (BÜD: 114).

Vezir Meşdeli, Memmetkulu’nun cellatlıktan ayrılma talebini Şah’a bildiren kişidir.

“Vezir Meşdeli sonunda bir fırsat bulup Memmetkulu’nun ricasını kible-yi âleme ilettiğinde, hayatı boyunca bu kadar pişman olduğu başka bir durumu hatırlayamadı. Sonra da uzun uzun kendi kendine hayıflandı. Kible-yi âlemin az kalsın gözleri yerinden çıkacaktı ve uçarak gelip onun gözlerini arı gibi sokacaktı. Kaşları çatıldı, ama sor nasıl çatıldı? Bu ihanet onun için beklenmeyen bir şeydi, ayrıca kimden gelmişti” (BÜD: 104).

3.9.1.3. Cellat

Azerbaycan masallarında cellat, acı hissetmeyen, duygusuz ve vicdansız kişilik özellikleriyle karşımıza çıkar. Fiziksel özellikleri ürkütücü olan cellat, suçu idam olan kişinin kafasını keser, boynunu kırar ve çarmıha gerer.

Romanda cellat karakteriyle karşımıza çıkan Memmetkulu; acımasız, vefasız ve bencil kişilik özellikleriyle okuyucunun dikkatini çeker. Pernisa’yla yeni bir hayat kurmak isteyen Memmetkulu, Padişah’a cellatlığı bırakmak istediğini bildirir. Padişah hiddetlenerek Memmetkulu’nu vatanına ve kendine hıyanetle suçlar. Memmetkulu, Padişah’ın hiddetinden korkar ve cellatlığı bırakmak istemez. Günlerden birgün Şah’ın ordusu karşı güçlere yenilir. Bunu fırsat bilen Memmetkulu ile Pernisa, Padişah’ın ülkesinden kaçar. Onlar başka bir ülkede mutlu bir yuva kurar, birde çocukları olur. Gel zaman git zaman Memmetkulu, Pernisa’nın varlığından rahatsız olmaya başlar. Gün geçtikçe daha da huzursuzluğu artan Memmetkulu, annesine benzettiği Pernisa’yı öldürür.

“Memmetkulu fazla zaman kaybetmedi, bir an derin bir nefes aldı, bir eliyle güzel Pernisa’yı belinden diğer eliyle de iki bacağından kavrayarak dümdüz kaldırdı kadının artık yalnız olan genç vücudunu başının üzerine, bu anda gözleri gökyüzüne takıldı, baktı ki bir parça tuzdur ezip ezip serpmişler

gökyüzüne, adına da yıldız demişler, yığın yığın, sıra sıra teker teker parlıyorlar...” (BÜD: 202).

Memmetkulu için cellatlık biçilmiş kaftandı. İnsan öldürmekten zevk alan Memmetkulu, zamanla masumlara da işkence etmeye başlamıştı.

“Bu adamın böyle canla başla, zevk alarak suçlulara, masumlara işkence etmesi, kafa koparması, çocukları boğması, ona kendi derdini unutturuyor. O dert büyük derttir, ona dayanmak kolay değil, ölümle böylesine oynaması, asması kesmesi...” (BÜD: 115).

Memmetkulu, oğlu Kervancıbaşı’ya annesini öldürdüğünü söyler fakat Kervancıbaşı, babasına sitem etmez. *“Bu benim son ifazımdı. İlki benim annemdi, sonuncusu da senin annen. Sen, ağlamaktan kör oldum, her gece rüyama giriyorsun diyorsun. Peki annen, annen girmiyor mu rüyana?” (BÜD: 171).*

3.9.1.4. Muhtar

Romanda Selleme köyünün muhtarı olarak karşımıza çıkan Bayram Ali, bir ihtiyar adama iftira atmış ve onu tehdit etmiştir. Bayram Ali’nin attığı iftiradan ötürü Padişah’ın huzuruna çıkartılan ihtiyar adam, suçu kendi üzerine almıştır. Padişah, ihtiyar adamın suçu olduğuna inanmamıştır çünkü bu olaya benzer bir olay daha Selleme köyünde gerçekleşmiştir. Padişah, askerlerine Bayram Ali’nin evinden alınmasını emreder ve Bayram Ali idam edilir.

“Cellat yardımcılarının her tarafa uzanan çelik bilekli elleri altında halsiz ve sessiz kalan, yalnız arada bir kuvvetle kendine gelen Bayram Ali’nin kafasını önce ihtiyar adam ve ardından da Memmetkulu yavaş yavaş, zevk alarak, bir tavuk kafasını koparır gibi kopartmışlardı” (BÜD: 52).

3.9.2. Halk Karakterleri

Romanda verilen karakterler, ikiye ayrılır: saray hanesine mensup olan devlet adamları ve saray hanesine mensup olmayan kişiler. Bu bölümde saray hanesine mensup

olmayan kişileri ele alacağız. Bu kişiler Pernisa, Pernisa'nın ninesi, Memmetkulu'nun annesi ve Kadirkulu, Zebullah ve Şahverdi'dir.

3.9.2.1. Pernisa

Romanda güzelliği ile nam salan Pernisa karakteri, Memmetkulu'yla gönül ilişkisi yaşamaktadır. Pernisa, Memmetkulu'na sevgiyle bağlıdır fakat Memmetkulu, Pernisa'nın yaptığı her harekete, onun söylediği her sözde annesini anımsar.

“Sen beni bırakmazsın, bırakamazsın, benden öyle kolay kurtulamazsın, yanımdan hiçbir yere gidemezsin... Doğru demiyor muyum Memmetkulu?’ O, Memmetkulu’yu Zebullah Ağa olarak dinlerdi. Aynen o bilinen kelimelerdi... Annesinin tek ayaklı Zebullah’a söylediği kelimeler” (BÜD: 78).

Memmetkulu, Pernisa ile yuva kurabilmek için cellatlığı bırakır. Onlar evlenirler ve bir oğulları olur. Oğullarının adı ‘Allahverdi’dir. *“Güzel Pernisa’yı kendine eş yapmış ve günlerin birinde oğulları da olmuştu, Memmetkulu çok düşündükten sonra çocuğun adını Allahverdi koymuştu, ama onu sevdiğinde, onunla oynadığında sıra sıra ‘Sersemkulu’ diye hitap ediyordu” (BÜD: 200).*

3.9.2.2. Pernisa'nın Ninesi

Pernisa öldükten sonra Allahverdi'yi ninesi büyütür. Nene, torunun ve damadının intikamını Allahverdi'nin alacağını düşünür. O, ninnilerin de ve sohbetlerinde hep Allahverdi'ye intikamdan bahseder. Nenenin söylediği ninilerin dizelerinde damdabaca ve karaağaç unsurları vardır.

“Uyu, uyu, uyuyup şirin bebek olursun, karaağacın gölgesi neredeyse oraya kilim serersin, ben de sana o gölgenin altına saklanmış gece yıldızlarının teker teker masalını anlatırım. Bak yatmazsan, işte o zaman... Damdabaca gelir seni götürür” (BÜD: 202-203).

Nine, son nefesinde Allahverdi'ye babasının katilinin Şah olduğunu söyler. *“Senin düşmanın, evladım, zorlu bir düşmandır. Bu altınlar sana lazım olacak. Babanın*

katili... Unutma evladım, bunu hiç unutma, babanın katili Şah'ın ta kendisidir” (BÜD: 188).

3.9.2.3. Memmetkulu'nun Annesi

Memmetkulu'nun annesinin isimi romanda belirtilmemiştir. Memmetkulu, babasını öldürten annesini ve annesinin gönül ilişkisi yaşadığı Zabullah'ı öldürmüştür. *“Hiç alakası olmayan böyle bir soru sordu ona, bir daha dikkatle baktı taş kesilmiş yüzüne; içinden neler geçti neler geçmedi, ama tek bir kelime bile edemedi, çaresiz çaresiz ‘La ilahe illallah...’ diye fısıldamaya imkân bulabildi” (BÜD: 111-112).* Memmetkulu, annesini ve Zebullah'ı öldürdükten sonra dağ, bayır dolaşmıştır fakat o, bu kaçak hayatından sıkılmıştır ve Vezir Meşdeli'den yardım istemiştir.

3.9.2.4. Kadirkulu

Romanda Kadirkulu'nun, kendi eşi ve amcasının oğlu Zabullah tarafından öldürtülmesinden bahsedilir. *“Doğru olan ise şuymuş: Kadirkulu'nu Memmetkulu'nun annesi onun amcaoğlu tacir Zabullah'la anlaşıp öldürtmüştü” (BÜD: 110-111).*

Romanda, Kadirkulu'nun adının geçtiği bir diğer bölüm ise onun çocukluk yıllarının anlatıldığı bölümdür.

“Çocukluk ve gençlik arkadaşı sarban Kadirkulu olanca boyu posu, cüssesi, uzak gençlik yıllarında kalmış tanıdık yüzüyle, karşısında duran bu yüzünü asmış, bıyıklı sakallı adamın içinden sıyrılıp çıktı ve bir kenara çekilip, ellerini başının arkasında çaprazlayarak, biraz kızgın biraz da kederli kederli Meşdeli'ye bakmaya başladı” (BÜD: 108).

Romanda, Sarban Kadirkulu'nun kervan dönüşü eşkıyalar tarafından öldürüldüğü anlatılır.

“Memmetkulu'nun babası sarban Kadirkulu'yu, kervanla uzun bir seferden dönerek vatana ulaştığı gün eşkıyalar öldürmüştü. İyi bir insandı, kendi halinde birisiydi, bütün hayatı ülkeden ülkeye gitmekle geçmişti. Çok

karmakarışık bir cinayetti, attılar eşkıyaların üzerine; başka bir söylentiye göre Arabistan'dan beri onunla yol gelen kervan rehberleri bir gece yarısı soygun amacıyla onun malına göz koyarak, evine girmiş, kendisini öldürmüşlerdi; o zaman hâlâ küçük olan oğlu Memmetkulu'yu olayı önceden fark eden babası kısa süre önce bahçe kapısından kaçırmıştı” (BÜD: 110).

3.9.2.5. Zebullah

Zebullah, Kadirkulu'nun amcaoğludur. Zebullah ve Memmetkulu'nun annesi, yaşadıkları gönül ilişkisinin ortaya çıkmaması için bir tacir ile anlaşp Kadirkulu'nu öldürtmüşlerdir.

“Doğru olan şu imiş: Kadirkulu'nu, Memmetkulu'nun annesi onun amcaoğlu tacir Zebullah'la anlaşarak öldürtmüş. Aslında bu çok eskiden beri planlanan bir pusuymuş... Bunlar birbirlerini epeydir seviyorlarmış ve onun bu seferden dönüşünü büyük bir korku içinde bekliyorlarmış ki Kadirkulu'nun buralarda olmadığı zamanlarda acı bir fitne gibi artık su yüzüne çıkmış olan aşk oyunu, onun da kulağına gelecekti. Bu korku boşuna değildi. Geceleri bu evden diğerine uzanan gidiş gelişleri komşular elbette artık biliyordu” (BÜD: 110111).

3.9.2.6. Şahveren

Şahveren, Memmetkulu'nun evlatlık oğludur. Romanda anlatılanlara göre; günlerden bir gün Memmetkulu, cellatlığı bırakmak istediğini Şah'a bildirir. Şah, Memmetkulu'nun bu kararını kendine ve vatanına ihanet sayar. Padişah, Memmetkulu'dan intikamını almak için evlatlık oğlu Şahveren'i öldürtür. Romanda Şahveren ile Memmetkulu'nun bir hatırası anlatılır:

“Memmetkulu, leblebiyi avuçlayarak, kavrulmuşunu pişmişine, pişmişini kavrulmuşuna karıştırarak, gıcırdatarak yiyen Şahveren'i çaktırmadan süzerek, bu kez sevincinin özellikle onun kendisiyle ilgili olduğunu hoşnut bakışlarından ve memnun oturuşundan anlamıştı” (BÜD: 157).

Romanda geçen bir diğer olay ise Memmetkulu'nun ruhu'nun, Kervancıbaşı'ya Şahveren'in ölümünü anlatmasıdır.

“Mağlup olan bu memlekette kalıp yerleşmek isteyen herkesin neslinin tamamı bozuk olacak, çünkü buranın havası da suyu da toprağı da, taşı da, arpası ekmeğı de... Bu mağlubiyeti gören ne varsa artık hadım edildi. Evet, emir böyleydi. Şahveren'i ise, başı bedeninden kopartılmış halde bir çuvalın içinde attılar evimin önüne” (BÜD: 175).

Romanda adı geçen fakat detay verilmeyen karakterler şunlardır: Sarban Karasuvarlı, Nazaralı ve Mirza Sadrettin'dir.

3.9.3. Din Adamları

Romanda bulunan din adamları, yazar tarafından farklı bakış açılarıyla ele alınmıştır. Bu karakterler; Ak Derviş, Seyit Sarı, Hacı İbrahim Ağa, Seyyah Büyücü ve Menuçöhr İbn Sadık'tır.

3.9.3.1. Ak Derviş

Sembolik anlatımlarla zenginleştirilen Büyücüler Deresi romanının dikkat çeken karakterlerinden olan Ak Derviş, Hallâc-ı Mansûr'un roman zamanına yansımasıdır. Romanda adlarını sıklıkla yanyana gördüğümüz Seyyah Büyücü ile Ak Derviş'in münasebeti kavs-i ucruh'a dayanır. Fenafişşeyh makamına erişmiş olan Seyyah Büyücü, Ak Derviş'in büründüğü bedeni bulduktan sonra fenafırrasul makamına ulaşır. “

“Ene'l Hakk” sözünün derinliğine vakıf olamayan dönem halkı, Hallâc-ı Mansûr'u din düşmanı olmakla itham ederler. Ak Derviş'i kulluğun doruğuna taşıyan hakikatin sadece ruhunu keşfetmekle bulunacağını anlatan “Ene'l Hakk” sözü, birçok tasavvuf ehli tarafından pek çok kez anlaşılmamış; tarihin en eski dönemlerinden bu güne kadar insanlar, Hallâc-ı Mansûr'u küfre düşmek ile itham etmişlerdir.

Romanda Seyyah Büyücü'nün, Ak Derviş'le ilgili bir rüya gördüğü anlatılır. Rüyasında Ak Derviş'in öğrencilerinden biri, Ak Derviş'in canını verdiğini ama ruhunu teslim etmediği söyler.

“Sen bizimle beraber uçmuyorsan, bunun elbette bir manası vardır. Sen de biliyorsun ki, Ak Derviş aslında can verdi ama ruhunu teslim etmedi. Onun ruhu şu an başka bir yerde tekrar doğmuştur. Onun kalbi artık çarpmaktadır. Dinle duyabiliyor musun sen bu çarptırıları?” (BÜD: 119).

Seyyah Büyücünün rüyasına giren bu kişi şunları da söyler:

“Kutsal Rabiye'nin ruhu üzerine sana yemin ederim, her gün ayağın seni nereye götürecekse oraya git. Her gece tuhaf rüyalar göreceksin. Rüyaların seni köyden köye, obadan obaya, ülkeden ülkeye götürecektir. Ve hiçbir rüya görmediğin gece, bil ki istediğin yere varmış oluyorsun. Sabah erkenden uyandığında onu yanında göreceksin” (BÜD: 119-120).

Seyyah Büyücü, şaşkınlıkla “Ben onu nasıl tanıyacağım? Bu buluşmanın adı ne olacak?” diye sorar. (BÜD: 120) Rüyasına giren kişi ise “Uyandığında onu yanında görünce, o sana ‘Hoş geldin’ diyecek. Sen sözü ağzından alarak ‘Sefa getirdim’ diye devam etmelisin” der (BÜD: 120). Seyyah Büyücü'nün yapacağı bu yolculuk aslında kendi iç âleminin yolculuğudur. Yolculuk sonunda Seyyah Büyücü, hakikate kavuşacaktır.

Roman mekânları maddi ve manevi dünya olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Maddi dünya karakterleri Memmetkulu, Kervacıbaşı, Vezir Meşdeli, Hoca İbrahim Ağa, Memmetkulu'nun annesi, Zabullah, Kadirkulu, Şahveren, Pernisa ve Pernisa'nın nenesidir. Manevi dünyanın karakterleri ise Ak Derviş, Ak Derviş'in öğrencileri, Seyyah Büyücü ve Menuçöhr İbn Sadık'tır. Maddi dünyanın ana karakteri olan Memmetkulu; kibir, kin, öfke ve ihtiras duyguları ile bütün eylemlerini gerçekleştirir. Manevi dünyanın ana karakteri olan Ak Derviş ise manayı ruhta arayan ve maddi olan her duyguyu sinesinden kazıyan bir karakterdir. Ak Derviş, geçmişini temsil ederken Memmetkulu bugünü (roman zamanını) temsil eder.

3.9.3.2. Seyyah Büyücü

Seyyah Büyücü'nün asıl adı Hacı Mir Hasan Ağa Seyyah'tır. Seyyah Büyücü, büyücüler deresinde tek ruh çağırabilen büyücüdür. Kervacıbaşı, babasının ruhuyla iletişim kurabilmek için kervanını toplar ve büyücüler deresine doğru yol alır. Kervanın, uzun süren yolculuğunun ardından nihayet Büyücüler deresinin girişine varırlar. Hacı İbrahim Ağa, kervandan ayrılıp Büyücüler deresine iner ve Seyyah Büyücü'yü aramaya başlar.

“Ağa, şunu belirteyim ki, bu kişi meşhur âlimlerden Hacı Mir Hasan Ağa Seyyah'tır. Adı da ruhlar ilmiyle iştigal edenlerce gayet iyi bilinmektedir. Kendileriyle “Büyücüler Deresi”nde tanıştık, kervan Görünmez Tepe'nin yanından geçerken, ben bir bu dereye ineyim dedim; başka bir işim vardı, sana fazladan vermedim, yolundan etmedim, peşinden gelerek nasıl olsa Günortaç'ta sana yetişirim dedim” (BÜD: 56).

Seyyah Büyücü, arkadaşlarına ve Ak Derviş'e ihanet etmenin ızdırabını çeker. *“Öyle anlatıyorlar ki intihar esnasında yirmi üç genç- kendini Ak Derviş'in gölgeleri olarak adlandıran bu öğrenciler- içlerinden birini kovmuşlar, ona herkesle beraber intihar etme şeref ve imkânını vermemişlerdir” (BÜD: 65).* Hallâc-ı Mansûr'un öğrencileri, o öldükten sonra ilmini yaymaya devam etmişlerdir. Hallâc-ı Mansûr'un öğrencileri, aslında bir nevi intihara kalkışmılardır ve sonunda onlar yakalanarak öldürtülmüşlerdir.

Romanda Seyyah Büyücü'nün memleketinin Çark-ı Felek ülkesi olduğundan bahsedilir. Romanda anlatılanlara göre Çark-ı felek ülkesinde her nesne dairedir ve insanların her eylemi daireye benzer. Çark-ı felek ülkesinden dışarıya çıkabilen tek kişi Seyyah Büyücü'dür.

“Çark-ı Felek ülkesinden çıkıp başka bir memlekete gitmekse tamamen imkânsızdır. Bunu yapmaya çalışan herkes gitmiş, dönmüş dolaşmış ve kendini tekrar yolun başlangıcında bulmuştur. Eski zamanlardan itibaren bunu yapmak isteyen, yani efendime bildireyim, Çark-ı Felek ülkesinden

dışarı çıkmak veya başka bir ülkeye yolculuk etmek bugüne dek bir tek kişiye nasip olmuş. O kişi de senin karşındadır, değerli zat” (BÜD: 59).

Romanda Seyyah Büyücü ile İbrahim Ağa sohbetinden bahsedilir. Bu sohbette Seyyah Büyücü, hocasının Ak Derviş olduğunu söyler. *“Benim hocam, İbrahim Ağa, Cezireli El Zatine-yi Ak Derviş’tir. Galiba bu ad da sizlerin malumudur”*(BÜD: 62). Bunu duyunca İbrahim Ağa, Seyyah Büyücü’ye ön yargıyla yaklaşır. *“İçime doğmuştu. Ak Derviş dinden, imandan uzak bir divaneydi. Bunların dinle ilgisi yok, içime doğmuştu”* (BÜD: 63).

3.9.3.3. Hoca İbrahim Ağa

Hoca İbrahim Ağa, bir nevi Kervancıbaşı’nın yaveri görevindedir. O, Seyyah Büyücü’yü, Kervancıbaşı’na bulan kişidir. Hacı İbrahim Ağa; kibirli, korkak ve düşüncesiz bir karakterdir. Hacı İbrahim Ağa’nın fiziksel özellikleriyle ilgili romanda detaylı bilgi verilmemiştir. *“Hoca İbrahim Ağa peydahlandı ve kendi onun peşinden çadıra girdi. Kızıl sakallı birisiydi bu Hoca. Sakalındaki kızılık sanki ara sıra fark edilmeye başlamıştı”* (BÜD: 11-12).

3.9.3.4. Seyit Sarı

Seyit Sarı, Ak Derviş’in ölüm fermanını yazan kişidir. Seyit Sarı, Seyyah Büyücü’ye Ak Derviş’in dergâhında olup biteni anlatmasını ister. Seyyah Büyücü, Seyit Sarı’ya dergâhta olanları anlatarak hem arkadaşlarına hem de Ak Derviş’e ihanet etmiş olur.

“Seyit Sarı’nın uzun ve sert yüzünü hatırladı. İntikam korkusu hatta bu otoriterliği bile ezmenin ötesine geçmiş ve bu yüzün küçücük gözlerine sinmişti. Seyit Sarı, tükürükler akan ağzından çok gözleriyle konuşmuştu: ‘Öğren, öğren ne varmış bunların kafalarında, hepsini öğren, sağ salim geri dön. Sağ ve salim, duyuyor musun, sen bana sağ ve salim gereksin...’ (BÜD: 89-90).

Seyit Sarı'nın, Ak Derviş'e duyduğu kin şöyle anlatılır: *“Seyit Sarı da, Büyük ruhani Birliğin ona hırsla bakan diğer anlı şanlı, şöhretli üyeleri de yüzleri, gözleri, elleri, kolları, ayakları, cisimleri ayrı ayrı olmak üzere yıldızlar arasındaki karanlığa serpilip kalmışlardı”* (BÜD: 139).

3.9.3.5. Menuçöhr İbn Sadık

Menuçöhr İbn Sadık, Ak Derviş'in hocasıdır. Ak Derviş, ruhlar ilmini Menuçöhr İbn Sadık'tan öğrenmiştir. *“Başka zamanda ve başka mekânda... Elbette, başka zamanda, başka yerde. Benim üstadım, ruhlar ilmini Menuçöhr İbn Sadık'tan öğrenmişti...”* (BÜD: 60).

3.10. HALK İNANÇLARI VE BİLGİ HAZİNESİ

Her toplum kendi inançları doğrultusunda çeşitli ritüeller geliştirir. Bu ritüeller ilk önce bireyin duygu durumunu daha sonra ise topluluğun duygu durumunu etkiler. Dolayısıyla toplum kendi duygularının dışı vurumu olarak çeşitli inanışlar oluşturur.

3.10.1. Damdabaca

Slav halkları arasında ev ruhu olarak adlandırılan damdabaca Azerbaycan Türklerinde de hayali bir karakterdir. Azerbaycan Türklerinin inançlarına göre ise Allah'ın yeryüzüne attığı melek hangi çatıya düşerse damdabaca olur. Damdabacanın barındığı yerler genellikle evin çatısı, bacanın içi ve yeraltıdır. O, korkutucu ve lanetlidir. Azerbaycan Türkleri, gece uyumayan çocuklarını damdabacanın varlığı ile korkuturlar.

Romanda damdabaca Kervancıbaşı'nın çocuk kâbusu olmuştur:

“‘Sakin intikamını aklından çıkarma, öyle mi güzel evladım, unutmazsın değil mi? Yoksa bak, damdabaca...’ Hızlıca: ‘Hayır’ dedim ‘unutmam, rahatlıkla ruhunu teslim et, unutmam. ‘Unutursan, bak ama...’ dedi. Bana yine o gözler... Ben şunu dedim: ‘Unutursam, bırak beni damdabaca gelip götürsün’” (BÜD: 183).

Kervancıbaşı damdabaca hakkında şunları da söyler:

“Sonra, büyüdükten sonra hayatımda hiçbir şeyden damdabaca kadar korkmadım. ‘Kervancıbaşı hüznün deryasına daldı. ‘Damdabaca... Büyükanнем ölünceye kadar da nedir damdabaca, nerededir, nereden gelecek diye sorsam da bir türlü söylemedi. Yalnız ‘intikam’ diye fışan etti” (BÜD: 173).

Kervancıbaşı’nın (Allahverdi’nin) büyükannesi, onun uyuması için damdabaca ile korkutur. *“Uyu, uyu, uyuyup şirin bebek olursun, karaağacın gölgesi neredeyse oraya kilim serersin, ben de sana o gölgenin altına saklanmış gece yıldızlarının teker teker masalını anlatırım. Bak yatmazsan, işte o zaman... Damdabaca gelir seni götürür”* (BÜD: 202-203).

3.11. TABİAT UNSURLARI

Tabiat, Türk kültüründe önemli bir konuma sahiptir. Türkler, iptidai dönemlerden günümüze kadar doğayla iç içe yaşamıştır. Dolayısıyla, doğanın onlara verdiği tepkiler ve bulgular hakkında düşünce âlemine dalmışlardır. Türkler, bu düşünceleri sonucunda bazı ritüeller oluşturmuştur. *“Aynı bir tabiat olayının yerler ve topluluklara göre, çoğu kez aynı bir bölgede bile, birbirinden çok farklı, kimi de çelişkili inançlar yarattığını birkaç örnekle belirelim”* (Artun, 2005: 240).

3.11.1. Yıldızlar

Türk mitolojisinde yıldızlar, sonsuzluğu temsil eder. Eski bir inanca göre ölen kişilerin ruhu yıldızlarda yaşar. Diğer bir inanca göre ise yıldız kayması ise ölümü temsil eder. *“Türklerde yıldız bilgisi çok önemli bir rol oynamıştır. Geceleri, vakti öğrenmede yıldız bilgisi, tek yol ve çaredir. Eski Anadolu köylerinde, yıldız bilgisi ile saati bile tespit etme, mümkündü”*(Ögel, 1995: 205).

Romanda sembolik anlam taşıyan yıldızlara, romanda sıklıkla rastlarız. İki ayrı âlem olarak karşımıza çıkan yer ile gök, maddi ve manevi dünyayı bizlere yansıtır. Bu iki âlemin arasında sıkışıp kalan kahramanlar, gökyüzündeki yıldızlara bakarak sonsuz evrenin varlığını hatırlarlar. Romanda, Ak Derviş’in ölümü yıldızlarla şöyle tasvir edilmiştir:

“Ak Derviş ilk defaydı yıldızların arasında şaşırıp kalmıştı. Kendisi bir yerlere kaybolmuştu. Artık bu yıldızlardan birisine, ışığın bir zerresine dönüşüvermişti. Gözleri yol arıyor, bulamıyordu. Işığa dönuştükten sonra kendi yolun olmaz... Senin yolun, her şeyi içeren ışığın yolu oluyormuş... Şayet ki buna yol denilebilirse” (BÜD: 139).

Şahveren’in öldürüldüğü gecede ise gökyüzündeki yıldızlar kaybolmuştur. *“Gece zifiri karanlıktı. Gökte yıldız falan da yoktu, sanki bir yerlere kaybolmuşlardı. Onların dün veya evvelki gün gökyüzünde iftiharla boy göstermeleri insana nerdeyse unutulmuş, uzak bir gecenin rüyası gibi gelmekteydi. Yıldızlar aşağıda durup olara bakan insanlara feci halde küsmüşlerdi”* (BÜD: 176).

Memmetkulu, Pernisa’yı öldürdüğü gecede ise yıldızların teker teker kaybolduğunu görür.

“Sonunda Memmetkulu gözlerini taş kesilen ellerinden çekmeyi başardı, bakışları yine takıldığı gökyüzünde kendisine cilveyle göz kırpan çok bilmiş yıldızlara doğru bakınca, onların artık bu gece yaşlanmış olduklarını ve yavaş yavaş eriyip döküldüklerini fark etti, aslında artık yoktular ya da tül den bir perdenin arkasındaydılar...” (BÜD: 204).

Roman, Kervancıbaşı’nın yıldızları seyretmesiyle başlar. Kervancıbaşı, yıldızları seyrederken kervan çalışanları, gece uyumak için kendilerine yer hazırlar. *“Elini uzatsa sanki dokunacaktı. Kervancıbaşı başının tam üstündeki, tane tane tuz buz olmuş bu kaprisli ve bitkin yıldızları yine de hayranlıkla seyretmekteydi”* (BÜD: 9).

3.11.2. Ay

Romanda Memmetkulu’nun eşi Pernisa, Ay ışığı unsuru ile birlikte anlatılır. *“Ay ışığı bahçeyi doldurup da ninenin horlaması evin içini sardığında, Pernisa bir de ne görsün... Gördüğü şey nerededir... Nerededir... Merdivendir, basamakları teker teker çıkarak, çiçekli yolla ikinci kata çıkmaktadır”* (BÜD: 76).

Şahveren'in ölü bulunduğu gecede ise Ay'ın önünü bir parça siyah bulut kapattığı anlatılır. *“Beyaz yüzlü ayın önünü bir tane siyah bulut gelip yine kapatmıştı ve güzel Pernisa'ların küçücük bahçesine ağır bir gölge inmişti”* (BÜD: 176).

3.11.3. Karaağaç

Romanda koruyucu özelliğe sahip olan karaağaç, kahramanların gölgesinde güvenle dinlendikleri yerdir. Kervana katılan Hacı İbrahim Ağa, Kervancıbaşı'nın babasının ruhunu çağırabilmesi için büyücüler deresine iner. Kervan ise karaağacın altında dinlenmeye başlar.

“Hoca İbrahim Ağa, aradığı kişiyi bularak görüşmeli, onunla beraber Kervancıbaşı'nın peşinden gitmeli ve her şey onun istediği gibi olursa Düzerğâh'ta, Günortaç denilen ve dört tarafında şırıl şırıl akan sularıya pınarlar çağlayarak karaağacın altında kendilerini beklemek üzere ara vermiş olan kervanı yakalayacaklardı” (BÜD: 32).

Bu bölümün devamında karaağacın özel bir ağaç olduğundan bahsedilir. *“Neşeli pınarları, ağaçları, baharda ve yazda solmayan yeşilliği vardı, bir tek karaağaç her şeye değdi; yalnız buranın insanları neden yoktu, son kişi son günde nereye çekip gitmişti?”* (BÜD: 32).

Hoca İbrahim Ağa ile Seyyah Büyücü, Düzerğâh yoluna çıktıklarında Karaağaç'ın donmak üzere olduğunu görürler.

“Böylece susarak, bazen oradan buradan iki üç kelime konuşarak, bir katırın üzerinden diğer katırın üzerine sözcükler uçurarak, sonunda gelip uzaktan Günortaç'ın tam ortasındaki sarman karaağacın soğuktan neredeyse dondu donacak gövdesini gördüklerinde hava da artık kararmaya başlamıştı” (BÜD: 54).

Kervancıbaşı'nın (Allahverdi) ninesinin, ona söylediği ninni de karaağaçtan bahsedilir:

“Uyu, uyu, uyuyup şirin bebek olursun, karaağacın gölgesi neredeyse oraya kilim serersin, ben de sana o gölgenin altına saklanmış gece yıldızlarının

teker teker masalını anlatırım. Bak yatmazsan, işte o zaman... Damdabaca gelir seni götürür” (BÜD: 202-203).

3.11.4. Kar

Kendine özgü nizamı olan kar taneleri, birbirlerine çarpmadan yeryüzüne inerler. Yeryüzüne inen bu kar taneleri birleşerek düştüğü yere beyaz bir örtü oluşturur. Yüzyıllardır birçok edebî türe ilham olan bu beyaz örtü, Azerbaycan edebiyatına da ilham olmuştur.

“Kar da, eski Türk edebiyatının, en önemli motiflerinden biridir. Eski Türklerde kar, aynı zamanda temizlik ve saflığın sembolü idi. Mesela şu eski Türk atasözü bu inanışın en güzel örneğidir: ‘Tezek karda yatmaz, edgü ısız katmaz’ yani, ‘Karda tezek kalmaz, iyi kötüye karışmaz.’” (Ögel, 1995: 275).

Romanda Seyyah Büyücü, Kervancıbaşı intihar ettikten sonra onun çocuğunu Padişah’ın zulmünden korumak için Büyücüler Deresi’ne kaçırma kararı verir ve onların yolcukları başlar.

“O gün sabah kar başladı ama tane tane değil yığın yığın döküldü yukarıdan aşağıya doğru. Ne evler, ne yollar, ne ağaçlar, ne de insanların yüzleri görünüyordu. Seyyah Büyücü kucağında çocuk, hızla, hiç nefes almadan başını almış gidiyordu” (BÜD: 213).

Büyücüler Deresi’nde geçen kış mevsimi Görünmez Tepe ile benzerlik taşımaz.

“Büyücüler Deresinden yukarıda Görünmez Tepe’nin etrafındaki fırtınanın dereyle hiçbir ilgisi yoktu. Görünmez Tepe’nin aşağısından geçip giden yol baştanbaşa üzerinde hiçbir emare olmayan beyaz bir renge bürünmüştü. Sanki dünya beyaz bir kefendi artık” (BÜD: 216).

3.11.5. Turnagözü

Turnagözü, Türk Dünyası klasik edebiyatında berraklık ve durulukla ifade edilir.

“Berrak, duru ve gayet açık sarı renge “Turnagözü” tâbir edilir. Turnagözü şarap, şiirimizde şarâb-ı nâb da denilen saf şarabı karşılar. Şâirlerimiz şarabın saflığını anlatmak için Turnagözü deyimini kullandıklarında “görmek” fiilini anmayı da ihmal etmezler” (Ceylan, 2003: 7).

Romanda Pernisa’nın odasının camı, turnagözüne benzetilir.

“Acele ettiği yer de aslında evi değildi, aceleyle koştuğu yer turnagözlü pencerenin önüydü; az sonra- gün battıktan sonra- bu kızcağız kapısını kapatarak, burnunun ucunu bile göstermeyecek diye, atın dizginlerini aceleyle salladı” (BÜD: 69).

Memmetkulu, güzel Pernisa’yı ilk kez bu pencerenin önünde görmüştür.

“Bakışlarını karşı pencereden bir şekilde ayırmayı başardı, elindeki giysileri teker teker havada çırparak aceleyle ipe sermeye başladı ve tam da bu zaman ninesinin sesiyle dalgınlıktan kurtulan Memmetkulu bu küçücük bahçedeki ufak tefek uzun saçlı güzel kızın evinin ikinci katından bu yabancı bahçeye açılan turnagözlü pencereden ilk defa görmüş oldu” (BÜD: 71).

3.11.6. Dere

Romanda Stiks Nehri ile bağdaştırılan Büyücüler Deresi, manevî dünyanın maddi dünyaya olan yansımasıdır. Hakaik-ı mücerredenin sisli dünyasını aydınlatan bu dere, üstün ve olağanüstü yetenekleri olan büyücülerini kendi etrafında toplar. *“O dereyi ki Hoca İbrahim Ağa biraz önce Kervancıbaşı’na anlattı ve ‘artık az kaldı oraya ulaşmamıza, bu dağ geçidini de aştıktan sonra Görünmez Tepenin yeşil eteklerinden başlayarak uzanıyor’ diye tanıtmaya çalıştığı o dere Büyücüler deresiydi” (BÜD: 13-14).*

Kurb-u huzuru tadan büyücüler, bu dere ve etrafını kendilerine mesken ederler. Mağrip’ten Maşrık’a kadar dünyanın her köşesinden büyücüler buraya gelir. *“Dereye bu ad verilmişti, çünkü etrafa herkes bilmiş ve inanmıştı ki, tüm yer kürenin ta Mağrip’ten Maşrık’a kadar her köşesinden ünlü büyücüler gelmiş, burayı kendilerine mekân seçmişlerdi” (BÜD: 14).* “Maşrık” ölümsüzlüğü belirten bir kavramdır.

Büyücüler Deresi, büyücülerin hem geçim hem de yaşam kaynağıdır:

“Derenin üstünden geçerek ülkeye götüren bu yol büyücülerin yaşam kaynağıydı; bu yoldan geçenlerin adakları, bahşişleri tek ümit kapılarıydı, geçimlerine yetiyordu; bazen de yoldan geçenlerden birisi büyücülerden birini alıp götürür, büyücülük yeteneklerinden yararlanır, onun olağanüstü yardımlarından medet umardı” (BÜD: 14).

Roman kahramanlarının Büyücüler Deresi’ne ulaşması için Görünmez Tepe’den geçmeleri gerekir. Bir büyücüden yardım almak isteyen kişi Görünmez Tepe’yi geçer ve istediği büyücüye ulaşırdı. *“Tepeden aşağıda sol tarafta işte o Büyücüler Deresi’ydi, devasa bir boşluk gibi aşağıya doğru açılmıştı”* (BÜD: 27).

Romanda Büyücüler Deresi anlatılırken etrafının her mevsim yeşil olduğundan bahsedilir. Bu dere tasvir edilirken menfi hava koşullarından bahsedilmez. Müspet olan her vuku bu derenin etrafında gerçekleşir. Dere ve etrafındaki mekânlar güzellikleriyle anılırken romanda geçen diğer mekânlar çirkinlikleriyle anılır. *“Çözülmecek bir gizem vardı; büyücülerin mekânı olan bu dere yılın her mevsiminde yemyeşildi. Şimdi de yeşillik, güzel bir halı olmuş, serpilmişti çıplak toprağın bağrına”* (BÜD: 28). Büyücüler Deresi sadece büyücülerin meskeni değil, kuşların, çiçeklerin vd. canlıların da meskenidir. *“Büyücüler Deresinde bahar aylarına has yeşillikler arasında yine güller açmış, bülbüller ötmekteydi”* (BÜD: 80).

Romanda Ak Derviş’in Büyücüler Deresi’ne karşı bir zarfı olduğu anlatılır. Ak Derviş’in ayakları sürekli onu Büyücüler Deresi’ne götürür. *“Ak Derviş oturduğu yerde yönünü değiştireli kaçınıcı kez yüzünü Büyücüler Deresinden yukarıya çevirdi”* (BÜD: 134).

Bölümün devamında ise Büyücüler Deresi’nde bulunan nimetler anlatılır:

“Elma, armut, vişne ağaçlarının yapraklarıyla birbirlerine sarılmaları, üzüm yapraklarının bir yandan girip diğer yandan çıkan yamuk yumuk gövdeleri, şaşkınlıkla gözlerini öteye beriye çeviren narçiçekleri ve aynı dalın üzerine, bu dalı neredeyse yere kadar eğmeye zorlayan narın kendisi” (BÜD: 134).

Romanın son bölümlerinde Görünmez Tepe ve Büyücüler Deresi'nin hava durumu karşılaştırılır:

“Büyücüler Deresinden yukarıda Görünmez Tepe'nin etrafındaki fırtınanın dereyle hiçbir ilgisi yoktu. Görünmez Tepe'nin aşağısından geçip giden yol baştanbaşa üzerinde hiçbir emare olmayan beyaz bir renge bürünmüştü. Sanki dünya beyaz bir kefendi artık” (BÜD: 216).

3.11.7. Tepe

Görünmez Tepe, insanları Büyücüler Deresi'ne ulaştıran yoldur. Büyücüler Deresi'nin âlametleri Görünmez Tepe'nin alametleri de olağanüstüdür. Romanda anlatılan bir rivayete göre günlerden bir gün, tacirin biri büyücülerin birinden yardım ister. Tacir, aldığı hizmet karşılığında büyücüye ücretini verir fakat bencil ve kibirli tacir, daha sonra büyücüye ücret verdiği için pişman olur. Bu sebeple tacir, hizmetini aldığı büyücüyü Teklik Vakti içinde soymaya karar verir. Kurnaz tacir, bilinci yarı uyanık olan büyücünün ceplerini karıştırır, verdiği altınları ve gümüşleri bulur. Bitkin olan büyücü ona engel olamaz. Teklik Vakti bitmek üzereyken altınları ve gümüşleri cebine dolduran tacir, arkasını dönüp büyücüye son kez bakar. O anda büyücü ona *“Git, ama ben bunu sana helal etmedim”*(BÜD: 16) der. Tacir bu söze aldırmadan yoluna gider fakat gittiği yol onu evine ulaştırmaz. *“Sürekli Görünmez Tepe'nin etrafında dönüp dolaşıp, yine nerelerdense belki de Yılanlı Gedik'ten teğet geçerek çıkmaktadır Büyücüler Deresi'nin girişine”* (BÜD: 16).

Görmez Tepe, insanlar tarafından fark edilemez. Onlar, Görünmez Tepe'yi sadece üzerinden geçince fark ederler.

“Develer, katırlar, atlar birer birer Görünmez Tepe'nin eteklerinde kaybolmaktalar. Artık kervanın kuyruğu da dönüp Tepe'yi geçti, kervan artık tamamen görünmez oldu. Karşıdan bakıldığında hiçbir tepe falan görünmüyordu, ama tepenin ötesinde de her ne varsa, aynen tepe kadar –ne ondan daha büyük ne de daha küçük- o taraflarda hiçbir şekilde görünemiyordu” (BÜD:24).

Görünmez Tepe'nin doruğuna sadece Derviş Hüsnükerem çıkabilmiştir. Bu tepenin kenarlarına yaklaşan kişiler havanın üzerinde yürüyor gibi gözüktür. *“Hüsnükerem adında Allah'ın kulu bir derviş varmış, işte o derviş karşı çıkarak sonuna kadar yürümüş, tepenin en başına kadar çıkmıştı. Herkes de bunu görmüş ve unutmamıştı. Unutulmazdı, çünkü derviş sanki havanın üstünde yürüyerek göğe doğru yaklaşmıştı”* (BÜD: 29).

Görünmez Tepe'ye kar yağınca şekli belirginleşir ve tepe bir kar yığını olarak gözüktür. *“Tabii ki Görünmez Tepe nasıl hiç görünmezse, yine görünmüyordu ama bütün gece kar yağmıştı, bu kar tepayı boydan boya sararak devasa bir kütleyle dönüştürmüştü. Bu kar kümesi görünüyordu”* (BÜD: 79).

Ak Derviş'in soyu Görünmez Tepe'den gelir. *“Üzülme, suçu olan biri varsa, o da kendine ‘Ak Derviş’ adını alan, öğrencilerini aşk büyüsiyle büyüleyen o süs vitrinidir. Kendisi de bu topraklardan değil, asıl kökü Görünmez tepe denilen bir yer var oradandı”* (BÜD: 124).

Seyit Sarı, Görünmez Tepe'yi şöyle anlatır:

“Dağ yolunun öbür tarafında da bir tepe var. O tepenin gerçekten var olup olmadığını kimse bilmez, çünkü gözle görülemiyor. Ama tepenin sırtıyla onun zirvesine çıkabilenler sanki boşluktan göğe tırmanırlar” (BÜD: 122).

3.11.8. Yılanlı Gedik

Masallarda hayatın sırrını temsil eden yılan, süslü ve kaypak bir hayvandır. *“Bazı ilahlar ve şeytanlar kadınların vuslatına ermek için yılanı tahavvül etmektedirler. Masallar ve efsanelerde yılan daima hayatın son sırrını temsil ediyor”* (Alangu, 2020: 544).

Kervan, Görünmez Tepe'ye ulaşabilmek için ilk önce Yılanlı Gedik'ten geçer. Yılanlı Gedik, Görünmez Tepe'nin ve Büyücüler Deresi'nin koruyucusu konumundadır. *“Bu dere gerçekten de Yılanlı Gedik'in bitimindeki Görünmez Tepe denilen tepenin eteğinden başlayarak yüzü aşağıya doğru açılmaktaydı”* (BÜD: 16).

Zehiri de şifası da kendinde olan yılan, tebayün içerir. Behişt ve duzahı içine alan Yılanlı Gedik, tin ve maddeyi de temsil eder. Kıvrımlı, karanlık ve gidilmesi zorlu olan

Yılanlı Yol'un sonu feraha (Görünmez Tepe, Büyücüler Deresi) çıkar. Görünmez Tepe, maddi dünyaya ait olmayan unsurlardan biridir. Varlığı ve yokluğu fark edilmeyen Görünmez Tepe, arafı temil eder. Yılanlı Gedik, maddi dünyadır. Maddi dünya meşakkatini aşabilen insanlar; manevi dünyanın nimetlerinden faydalanabilirler.

3.11.9. Gül ile Bülbül

Tasavvufta gül, maşuk; bülbül ise âşıktır. Gül; hakkaniyet ve marifettir. Bülbül ise firaktır. Gül ile bülbülün vuslata erebilmeleri için bülbülün fenâfillah mertebesine ulaşması gerekir. Bülbül, vahdet-i vücuda ulaşabilmek için kanatlarını gülün dikeniyile kanatır. Bülbül, acıdan gocunmaz tam aksine o acı ile beslenir. Hallâc-ı Mansûr'u (Ak Derviş'i) ölüme götüren vahdet-i vücud anlayışı, (Hak olup, Hakk'a ulaşmak) onu sufiliğin en üst mertebesine yükseltmiştir. Romanda bülbül, Ak Derviş'tir. Gül ise "Hakk'a kavuşma" sevdasıdır.

Büyücüler deresinde güllerin açtığından ve bülbüllerin öttüğünden bahsedilir. *"Büyücüler Deresinde bahar aylarına has yeşillikler arasında yine güller açmış, bülbüller ötmekteydi"* (BÜD: 80).

Romanın son bölümlerinde büyücülerin daire oluşturarak kırmızı gülün yanında oturdukları anlatılır.

"Büyücüler Deresi'nde yine ilkbahardı, gül güle, bülbül bülbüle sesleniyordu. Büyücüler sohbet ederek bazıları dere boyunca dolaşırken bazıları da daire oluşturarak bir kırmızı gül ağacının etrafında çim üstünde oturmuşlardı. Bir tek Ak Derviş endişe içinde aklı fikri buralardan uzaktaydı; endişeyle soluyan bir nefes ile aynı uyumla çarpan bir kalbin çırpınışları geliyordu kulağına" (BÜD: 79).

3.12. HALK EDEBİYATI

Azerbaycan halk edebiyatı, zengin kültür numunelerine sahiptir. Bu yönüyle birçok yazara ve şaire ilham olmuştur. Kemal Abdullah, halk edebiyatı numunelerini ustalıkla kullanarak romanına zenginlik katmıştır. Böylelikle, yazarın kullandığı halk edebiyatı

numuneleri okuyucunun bilgi haznesine göre derinlik kazanmıştır. Romanında nağıl, atalar sözü ve deyimleri kullanan yazar, bu türlerle okuyucuya mesaj vermiştir.

3.12.1. Sözlü Edebiyat Ürünleri

Yazar romanında sözlü edebiyat ürünleri olan nağıl, atalar sözleri ve deyimleri kullanmıştır. Roman, nağıl formatında yazılmış olup okuyucuyu masal diyarlarında dolaştırır.

3.12.2. Nağıllar

Azerbaycan edebiyatında nağıllar, yaygın olan şifahî ürünlerden biridir. Nağıllar, Türk edebiyatındaki masalların karşılığıdır. Nağıllar üçe ayrılır: Hayvanlar aleminden bahseden nağıllar, sihirli nağıllar, maişet nağılları.

Azerbaycan Türkleri, nağıl teriminin yerine bazen “hekayet” kelimesi kullanırlar:

“Mühaciretde ‘nağıl’ terminin yerine ‘hekayet’ sözü işledilmiştir. M.B. Memmedzade, E.Ceferoğlu, S.Refig, H.Aslan ve başgaları nağıllarla bağlı tedgigatlar aparmışlar. Nağıllarla bağlı mühaciretde aparılan araşırdmalardan S.Refigin Azerbaycan ve Anadolu halg hekayelerinin tehlili ve mügayisesi” adlı eseri geyd edilmelidir. Bu eser İstanbul şehirinde Beyazid Dövlət kitabhanasında elyazması şeklinde görünmagdadır. 19331934-cü iller degeleme alınsa da, bu eser heledə aktuallığını itirmemişdir ve böyük ehemiiyyete malikdir. Lakin indiyedek, teessüf ki, Azerbaycanda aparılan araşırdmalardan kenarda galmışdır”¹¹ (Hesengızı, 2015: 180).

¹¹ Muhacerette 'masal' yerine 'hikaye' kelimesi kullanılmıştır. M.B. Memmedzade, E. Ceferoğlu, S. Refig, H. Aslan ve arkadaşları masallar üzerine araştırma yaptılar. Masallarla ilgili göç konusunda yapılan araştırmalar arasında S. Refig'in "Azerbaycan ve Anadolu halk masallarının tahlili ve mukayesesı" zikredilmelidir. Bu eser İstanbul Beyazid Devlet Kütüphanesi'nde yazma olarak görülebılır. 1933-1934 yılları arasında redaksiyon yapılmış olmasına rağmen bu eser alaka düzeyini kaybetmemiş ve büyük önem arz etmektedir. Ancak şimdiye kadar ne yazık ki Azerbaycan'da yapılan araştırmaların dışında bırakılmıştır.

Romanda seherli nağıl unsurları kullanılmıştır. Azad Nebiyev, sihirli nağılları ikiye ayırır: “heyir mekamlı ve şer mekamlı” Heyir mekamlı olan nağılların sonu mutlu biter. Şer mekamlı olan nağılın sonu ise bir felaket veya ölümle biter:

“Birinci seherli tesevvür heyir mekamlı(temennasız). olup insanı edebi seadete kovuşdurur. İkincisi ise Şer meramlı (temennalı). olub insanı yeni felaketlere sürükleyir. İkincide sehirli küvve aldadıcıdır, müvveketidir”¹²
(Nebiyev, 2006: 322).

Romanımız şer meramlıdır, son bölümlerde Kervancıbaşı’nın kendini öldürmesi anlatılır.

Romanda büyücü, cellat, vezir, padişah, derviş karakterleri ve asa, büyü sözleri vb. unsurlar kullanılarak masalsı bir üslup oluşturulmuştur:

“Cellat’ sözcüğünün Şah’ın ağzından çıkması yeterliydi. Bir köşesine Şah’ın kutulduğu devasa tahtın arkasındaki perdenin öteki tarafında bu sözcüğü söylemesi daha bitmeden atardı kendini velinimetin huzuruna, ikiye katlanırdı ayakucunda eğebildiği kadar eğdi başını...” (BÜD: 46).

Roman mekânları Yılanlı Gedik, Görünmez Tepe, Büyücüler Deresi’dir. Bu mekânların olağanüstü özellikleri bizlere masalsı bir anlatım sunar. Misal, Yılanlı Gedik, meşakkatin yoludur. Büyücüler Deresi’nde ulaşmak için insanoğlu Yılanlı Gedik’in imtihanından geçmesi gerekir. Yılanlı Gedik’in bu imtihanında muvaffak olan insanoğlu, Görünmez Tepe’ye ulaşır. Görünmez Tepe, insanlar tarafından gözle görülmeyen ancak üzerinde yolculuk yapıldığında varlığı fark edilen bir tepedir. Bu tepeyi geçebilenler Büyücüler Deresi’ne ulaşmış olur. Büyücüler Deresi, yeşil ile mavinin birbirine kavuştuğu en güzel noktadır. Her mevsim yeşilliklerle bürünen Büyücüler Deresi’de Mağrip’ten Maşrik’a kadar her köşesinden gelen büyücüler vardır. *“Dere boyunca sadece büyücülerini görebilirdiniz; tek başına veya ikili ve üçlü gruplarla dolaşır, el kol hareketleriyle istişare ederler, ya da usulca gezelerdi”* (BÜD: 14). Büyücü Seyyah’ın vatanı olan Çark-ı Felek ülkesinde yaşayan halkın eylemleri dikkat çekicidir. Bu ülkenin

¹² İlk sihirli tasavvur hayır mekamlı) olup insanı edebî saadete kavuşturur. İkincisi ise Şer meramlı olup insanı yeni felaketlere sürükler. İkincide sihirli güç aldatıcıdır.

halkı; daire çizerek yürür, daire çizerek koşar ve daire çizerek dans eder. Kısacası halkın bütün eylemleri daire eksenini etrafında gerçekleşir. “Bizimkiler, kendi memleketine Çarkı Felek derler. Yaşamlarını, inanç ve normlarını, muhabbetlerini de çark-ı felek gibi daire şekiline benzetirler” (BÜD: 59).

Büyücüler Deresi’nde yaşayan Seyyah, olağanüstü özellikleriyle okuyucunun dikkatini çeker. Seyyah Büyücü, ruh ilmine vakıf, ruhlarla iletişim kurabilen bir büyüçüdür. “Oldu, oldu. Büyük İskender’in ruhu gelmedi. Direndi. Sen telaşlanma. Gelen ruhlar çoğunlukta. Ben isteksiz olursam ruh gelmez çünkü canım sıkılıyor. Şuan sen beni sıkmadın. Gelecek” (BÜD: 43).

Romanda ‘Teklik Vakti’ büyüçülerin kendileriyle başbaşa kaldığı vakittir. Büyücüler, bu vakitte fiziksel eylemlerini yerine getiremezler. Vecde gelen büyüçüler, kendi âlemlerine dalarlar. “Bu vakitin adına teklik vakti diyorlardı. Bu vakit onlar için kutsal vakitti, bir sihirbaz başka bir sihirbazın vaktinin içine girmeye cesaret etmezdi, bu zamana girmek yasaktı” (BÜD: 15). Olağan dışı olan bu eylem, masalın özelliklerinden birini bize yansıtır.

3.12.3. Atalar Sözü Ve Frazelogiya

Aç gulağını gulag vermek: Kulağını dört aç.

“Ne dediyime aç gulağını yahşı yahşı gulag ver” (BÜD: 106).

Adam elemek: Adam seçmek.

“Asılasıydı bu, hele o zaman asılasıydı, yegin pis iş gördük, gulluğa götürdük, adam eledik” (BÜD: 104).

Ağılları başına gelmek: Aklı başına gelmek.

“Yollarını ki azmışdılar, bir şapalag vurdug ağılları geldi başlarına...” (BÜD: 102).

Ağıllarını itirmek: Aklını yitirmek.

“Noldu bunlara birden-bire ele hamısı ağıllarını itirdi?” (BÜD: 50).

Ağıllı çıhmag: Aklı çıkmak, korkmak.

“...övret ağıllı çihır bir biclikle bunlara hiyle gelir, erinin emisi oğlu Zebulla ki gonşuları idi, bu tacir Zebullagile bir teher kaçıp canını gurtarır” (BÜD: 110).

Ağlamagdan kor olmag: Gözleri kan çanağına dönmek.

“Sen de deyirsen, bes, ağlamagdan kor olmuşam, her gece yuhuma girirsen” (BÜD: 171).

Ağlı kesmek: Aklı kesmek.

“... bir gecem, bir gündüzüm olmadı ağlım keseli?!” (BÜD: 152).

Ağılına gelen diline gelmek: Aklına geleni söylemek.

“Ağılına gelen Memmedgulunun diline de gelirdi...” (BÜD: 103).

Ağılına gelmek: Aklına gelmek.

“Bir defe de olsun gibleyi- alemin ağılına gelmemişdi ki, Memmedguluya cezanın növünü hele üstelik sözle de demek gerekir” (BÜD: 46).

Ağrısını almag: Üzüntü ve yakarıştaki kullanılan deyimdir.

“Ağrın alım, telesme, gözümün ışığı, dözümün olsun, çatdığ daha, bu geder ki, sen dözdün bir az da döz” (BÜD: 28).

Ağzı sulanmag: Ağzı sulanmak.

“O yuharıdan aşağı ağzı sulana- sulana buna bahırdı pencereden...” (BÜD: 186).

Ağzımdan çıhdı, gelbimden çıhmadı: Ağzımdan çıktı yüreğimden çıkmadı.

“Denen ağzımdan çıhdı, gelbimden çıhmadı...” (BÜD: 136).

Ağzına geleni demek: Ağzına geleni söylemek.

“Ağzına geleni deyib durub...” (BÜD: 170).

Ağzından çıhmag: Ağzından çıkmak.

“Cellad kelmesinin Şah’ın ağzından çıhması kifayet idi ki...” (BÜD: 45).

Ağzından od püskürmek: Ateş püskürmek.

“Menim tanıdığım, Böyük Birliyin gezebli ve nüfuzlu üzvü, Ağ Dervişle garşı-garşıya durub ner kimi sine geren, ağzından od püskürden Seyid Sarı deyildi bu...” (BÜD: 118).

And içmek: Ant içmek.

“... eşg- mehebbet andı içibler mene bol- bol, şirin- şirin vedler veribler...” (BÜD: 21).

Ardı- arası kesilmemek: Ardı arkası kesilmemek.

“... Özü de bu gurultunun ardı- arası kesilmir” (BÜD: 119). Arhada galmag: Arkada kalmak.

“Artıg Görükmez Tepe de Sehrbazlar deresi de çoh- çoh arhada galmışdılar” (BÜD: 42).

Arzu etmek: İstemek.

“Bu adamın şeerde olduğunu sizdenn başga bir kimsenin duyug düşmesini arzu etmir” (BÜD: 37).

Arzusuna çatmag: İsteğine kavuşmak.

“Belke cellad Memmedgulu öz Dikbaş arzusuna çatacag...” (BÜD: 103).

Ayağına gelmek: Ayağına gelmek.

“Senin ayağına geldim. Üze çıhıram” (BÜD: 109).

Ayağına yihilmag: Ayaklarına kapanmak.

“Gedib ayağına yihilacagdı...” (BÜD: 23).

Bağrına basmak: Bağrına basmak.

“Gadın uşağın elinden tutub çıhmag isteyende Karvanbaşı uşağı bir daha yanına çekib bağrına bastı, başını sıgalladı” (BÜD: 97).

Bahışı ilişmek: Gözü ilişmek.

“Birden ne mene, ne sene başını dönderib utanmaz bahışları o da dikdi bu kişinin Şah’ın bahışlarına, ilişmedimi bu bahışlar bir-birine, hemde nece ilişdi, tutaşdı, sonra süst düşdü...” (BÜD: 72).

Bahışı- zadı gaçırmag: Gözlerini kaçırmak.

“Bu defe heç bir gorhu- filan yoh idi bu cavan gelinin üzünde, bahışını- zadı da gaçırib elemirdi...” (BÜD:21).

Bahışını yana çevirmek: Gözlerini kaçırmak.

“Hace İbrahim ağa bu gencin hüzn dolu dalğın üzüne uzun- uzun bahmağa cesaret etmeyib heyran bahışını yana çevirdi” (BÜD: 34).

Bahışla süzmek: Birine dikkatlice bakmak.

“Altdan- üstten Seyyah sehrbazı iti bir bahışla süzdükden sonra ikisine de eli ile oturmağ işaretini verdi...” (BÜD: 56).

Balaca uşağı yoldan çıharan kimi: Küçük çocuğu yoldan çıkartmak gibi.

“... Buna hamıdan evvel ele özü de çaş olub galmalıydı ki, bu nedi, düşündün, daşındın, yohsa ele balaca bir uşağı yoldan çıharan kimi o andaca yoldan çıhardılar seni, ele yatdın, durdun...” (BÜD: 19).

Baş eymek: Boyun eğmek.

“... Baş eydi atasına, gaçıb anasının tutdu elinden, ikisi de otagdan sevincek çıhdılar” (BÜD: 97).

Baş vermek: Baş vermek.

“Ne baş verir, ne baş vermir?” (BÜD: 17).

Başı üste görmek: Yanı başında görmek.

“Gözlerimi açıb onu başımın üste gördüm” (BÜD: 132).

Başını terpetmek: Başını sallamak.

“Bu cavabdan sonra padşah özünden razı halda başını terpetdi” (BÜD: 48).

Başını terpetmeye tageti olmamag: Başını kaldırmaya takati olmamak.

“Goca sinesine sallanmış başını terpetmeye tageti yoh, gücle sesi çıhdı...” (BÜD: 48).

Başını yellemek: Başını sallamak.

“Karıhmış Hacı İbrahim ağa başını yelleyib Seyyah sehrbaza göz ağırtdı” (BÜD: 82).

Başını zorla çöndermek: Başını zorla döndermek.

“Bayrameli bedbeht başın zorla çönderib gocanı gören kimi meseleni derhal başa düşdü, gözlerinin ışığı soldu” (BÜD: 50).

Başının içi keyleşmek: Baş uyuşmak.

“... Ele gara buludların gucağında uçurmuş kimi yırgalanması da, başının lap içinin belecene keyleşmesi de fövren keçib gedecekdi, yoh olacagdı” (BÜD: 20).

Bazarınkı bazara, sifarişçininki sifarişçiye: Pazarınkı pazara, alıcınıninki alıcıya.

“... Ondan sonra bazarınkı bazara, sifarişçininki sifarişçiye...” (BÜD: 11).

Bed olmag: Kötü olmak.

“Kitablarını selige ile o şehirden bu memleketden, o küncden bu bucagdan yığib getib sahmana saldığı evdeki balaca kitabhananın elyazmaları arasında bu söhbeti nesteligle yazıb elave etmek bed olmazdı” (BÜD: 129).

Bedeninde tükü ürpeşmek: Tüyleri diken diken olmak.

“... Bu behtigara gencin danışığından, dediyinden bedeninde tükü ürpeşirdi” (BÜD: 109).

Behtine yazılmag: Alnında yazılmış olmak.

“Kim bilir behtine ne yazılıb, belke ele seadeti tamam başga yerededi...” (BÜD: 160).

Belaya düçar etmek: Belaya bulaşmak.

“Amma bir defe sehrbazlardan biri onu özü ile memleketin şehrine aparıb cadu sifariş verdirerek gonşusuna zülm etdirib min belaya düçar etmiş...” (BÜD: 15).

Berk getmek: Hızlı gitmek.

“Neylesen de bu at bundan berk getmeyecek” (BÜD: 28).

Beyninden geçmek: Aklından geçmek.

“Beyninden keçdi ki, bütün bu söhbeti artıg bitirmek zamanıdı...” (BÜD: 195).

Beyninden geçirmek: Aklından geçirmek.

“Karvanbaşı Hace İbrahim ağa çıhdıgdan sonra bunları beyninden keçirdi” (BÜD: 99).

Bigane galmamag: Yabancı kalmamak.

“Buna göre de anası ile atasının doğmaca emisi oğlunun arasındaki eşg macerasına heç cüre bigane galmadı” (BÜD: 111).

Bir gulağından girib biri gulağından çıhmag: Bir kulağından girip öbür kulağından çıkmak.

“Balaca uşag bu sözleri eşidirdi, amma bu sözler onun bir gulağından girirdi, bu biri gulağından çıhırdı...” (BÜD: 187).

Bir kelme danışamamag: Bir kelime bile etmemek.

“Geher gelib boğazının içine ele dolmuşdu ki, daha bir kelme danışa bilmedi” (BÜD: 165).

Bir ses eşidilmemek: Sesi duyulmamak.

“Heç birinden, iyirmi üç neferin heç birinden yere deydikleri zaman bir cingirtı, bir ses eşidilmedi” (BÜD: 91).

Birnefese söylemek: Bir nefeste (söylemek)..

“Garı nene bu sözleri birnefese söyleyenden sonra uşağın elini burahdı...” (BÜD: 188).

Can atmag: Can atmak.

“... Çiçekler güneşe doğru can atsınlar, yağışlar göy üzünden yer üzüne tökülsünler, kölgeler ışıgdan goruna- goruna adamların dalınca düşsünler, mehebbetin min bir adı olsun, hayatın gelişini gabaglansın ve bütün canlılar evvelden doğru geden bir yoldan heç vede çıhmasınlar...” (BÜD: 116).

Can gurtarmag: Yakasını kurtarmak.

“Bu müdhiş ağrıdan can gurtarmag dadlı bir heyal kimiydi onunçün” (BÜD: 20).

Canına gıymag: Canına kıymak.

“Sen niye onlarla bir canına gıymadın?” (BÜD: 118).

Canından çıhmag: Ruhundan çıkmak.

“Bütün ağırları bircebirce canından çıhırdı ve Hacı İbrahim ağa ele bele bir haletde gatrın üstündece mürğü vurmağa başladı...” (BÜD: 44).

Canını almag: Canını almak.

“Hacı İbrahim ağa bu sözleri özü-özüne söyleye- söyleye canını almagda olan hofu govalamağa cehdeledi” (BÜD: 27).

Canını gurtarmag: Hayatını kurtarmak.

“...övret ağıllı çıhır bir biclikle bunlara hiyle gelir, erinin emisi oğlu Zebulla ki gonşuları idi, bu tacir Zebullagile bir teher gaçıb canını gurtarır” (BÜD: 110).

Canını tapşırmag: Canını bulmak.

“... Ağ Derviş eslinde canını tapşırdı, ruhunu tapşırmadı” (BÜD: 119).

Cani- dilden bağlanmag: Canı gönülden bağlanmak.

“Çoh belecene canfeşanlıgla hidmet elemişdi sevdiyi, cani- dilden bağlandığı Padişahına” (BÜD: 45).

Cavab tapmamag: Cevap bulamamak.

“Evvel- evvel Seyyah bu suallara bir cavab tapmadı ki bu cavabı versin Hace İbrahim ağaya” (BÜD: 125).

Cehd elemek: Çaba göstermek.

“Hace İbrahim ağa bu sözleri özü-özüne söyleye- söyleye canını almagda olan hofu govalamağa cehdeledi” (BÜD: 27).

Cesareti çatmag: Cesaret bulamamak.

“–bir adamın buna cesareti çatmamışdı” (BÜD: 29).

Cıngırı çıharmamag: Ses çıkarmamak.

“Hace İbrahim ağa hele de cıngırını çıharmadan gorhub susurdu” (BÜD: 119).

Cömerdlük etmek: Cömerlik etmek.

“Seyyah sehrbaz ise üreyinde düşündü ki, Hace İbrahim ağa cömerdlük edir...” (BÜD: 42).

Çıhan oh bir daha kamana gayıtmaz: Çıkan ok yaya dönmez, yaydan çıkan ok geri dönmez.

“Ne etmişemse etmişem. Çıhan oh bir daha kama gayıtmaz” (BÜD: 146).

Çiy süd emmek: Çiğ süt emmek.

“Hardan bileydım çiy süd emib, gancığ südü emib, amma gerekdir bileydım” (BÜD: 105).

Çöhresini çöndermek: Yüzünü dönmek.

“Karvancıbaşı sual dolu kederli çöhresini çönderdi” (BÜD: 12).

Damarında ganı donmag: Damarında kanı donmak, kanı donmak.

“Karvanbaşı bu ikice kelme sözü eşitcek damarda ganının donduğunu hisseledi” (BÜD: 150).

Daşı eteyinden tökmek: Eteğindeki taşları dökmek, taşı eteğinden dökmek.

“goy men daşı eteyimden töküm...” (BÜD: 203).

Derdini çekmek: Derdini çekmek.

“Daha neyin derdini çekirsen?” (BÜD: 148). Diggetini

cem elemek: Dikkatini toplamak.

“Heç eşidilmirdi sesi, gerek diggetini artıg derecede cem eleyeydin ki...” (BÜD: 146).

Diggetle bahmag: Dikkatle bakmak.

“Her iki sehrbaz bir-birine çoh diggetle bahdılar, sükut içinde gözleri ile bir-birine ne dediler ne demediler, bundan tenumend sehrbaz itaet edib sessiz- semirsiz başıaşağı düşdü bunların gabağına” (BÜD: 38).

Dilağız elemek: Gönüyle dilinin aynı şeyi söylemesi.

“Seyyah Sehrbaz da ağızını açıb sidg- ürekden dilağızeledi” (BÜD: 57).

Dili açılmag: Dili açılmak.

“Gadının nehayet dili açılmadımı, açıldı” (BÜD: 96).

Dili söz tutmamag: Boşboğazlık etmek.

“Garı nenem her Allahın veren günü bu sözü gulaglarına sırğa elemişdi, ölen de artıg dili söz turmurdu...” (BÜD: 183).

Diline getirmeg: Dile getirmek.

“...hem üreyine dedi, hem de bu sözleri diline getirdi” (BÜD: 114). Taget

galmamag: Takati kalmamak.

“Dizlerimde heç taget galmamışdır” (BÜD: 197).

Dodag dişlemek: Dudak ısırarak.

“Vezir Meşdeli eşidenden sonra dodag dişleyib “yegın ki burda bir hegiget var” düşünmüşdü” (BÜD: 115).

Dodagaltı gımışmag: Bıyık altından gülmek.

“Seyyah sehrbaz bu sualı Hacı İbrahim ağadan gözleyirdi, dodagaltı gımışdı, o andaca sıfetine cizgileri here bir terefe dartıldı...” (BÜD: 131).

Dodagaltı mızıldamag: Dudak altı konuşmak.

“Sonra da ele bil özü- özüne dodagaltı mızıldadı” (BÜD: 66).

Dodağından gülüşü eskik olmamag: Yüzünden gülümsemesi eksik olmamak.

“... o gece telesik gedib gesdimi vardı, bele tez şehid olandan sonra bu deyib-gülen, dodağından gülüşü eskik olmayan cavan gelini tamam deyişmişdiler” (BÜD: 70).

Donub galmag: Donup kalmak.

“Memmedgulunun Şah’a iltimas etmesinin heberi hava ile keçdi bu gulagdan gulağa, bu evden o eve, onbaşı onbaşıya, yüzbaşı-yüzbaşıya danışdı, eyanlar, eşrefler bölükbaşçıları marag içinde donub galmışdılar ki...” (BÜD: 103).

Egline fikir girmek: Aklına fikir gelmek.

“Menim birden eglime bir fikir girdi” (BÜD: 48).

Egline gefil bir ışık gelmek: Aklına bilinmeyen bir ışık ulaşmak.

“Padşah’ın hardansa eglime gefil ışık geldi, bele dedi” (BÜD: 48).

Ehtiyacı galmamag: İhtiyacı kalmamak.

“...bunları da tapıb iri, ışım- ışım ışıldayan bu gözleri hedegesinden çıhmış görende gibleyi- allemin ikinci bir kelmesine zerrece ehtiyacı galmazdı...” (BÜD: 45).

El- ayağına düşmemek: Eline- ayağına kapanmak.

“Beri başdan el- ayağına düşmeyecem ki” (BÜD: 56).

El galdırmag: El kaldırmak, tokat atmak.

“... Onlara ahtarıb tapmağı öyrettiyi ruhlarla beni- insanlar arasındaki ünsiyyet yollarının bir defelik yoh olması üçün özlerine el galdıracag, intihar edecekdiler” (BÜD: 65).

El sahlamag: Dayanmak.

“Dayanın, el sahlayın” (BÜD: 147).

Elden- ayagdan getmek: Elden ayaktan düşmek.

“Ne geder adam olmuşdu yahının, gohumunun ruhunu çağırmag üçün evvel- evvel elden ayagdan getmişdi...” (BÜD: 82).

Elden- heyden düşmek: Kuvvetten düşmek.

“...birce tezlik ile yetişeydik menzil başına, evimize, bağca- bağımıza dahıl olaydığ, tay bu binevalar elden- heyden düşdüler...” (BÜD: 12).

Eli- ayağı sustalmag: Takati kalmamak.

“Karvanbaşının eli- ayağı sustaldı” (BÜD: 167). Elini

atsa tohanmag: Elini atsa dokunacak.

“Az gala bir balaca dartınıb elini atsaydı, tohunacakdı” (BÜD: 9).

Emanete heyanet elemek: Emanete hıyanet etmek. *“Emanete heyanet elemedi”* (BÜD: 190).

Emrini gözlemek: Emrini beklemek.

“Hamı yığışıb here öz yerinde hereket emrini gözleyirdi” (BÜD: 24).

Etimad elemek: Güvenmek.

“Artıg etimad elemeye başladığı Seyyah Sehrbazla ki, dil tapıb danışmışdı, ta üreyi lap sakit idi...” (BÜD: 53).

Evez elemek: Tavir vermek.

“...belke bir cezanı başgasıyla evez elemek isteyir...” (BÜD: 46).

Eyan olmag: Aşikâr olmak.

“Derenin ağzından üzü yuharı bahar zaman Görükmez Tepenin ne boyda büyük bir tepe olduğu, az gala dağ olduğu bir daha eyan olurdu” (BÜD: 28).

Eyb etmek: Ayıp olmaz.

“–Eyb etmez, razıyam” (BÜD: 37).

Eybi olmamag: Ayıbı olmamak.

“–Heç eybi yohu evinde yorğunluğun çihar” (BÜD: 41).

Fend oynatmak: Oyun oynatmak.

“Eger Hacı İbrahim ağa deyirdise ki, sehrbaz fend oynatmır...” (BÜD: 98).

Fikir elemek: Düşünme.

“Sen arhayın ol, heç fikir eleme” (BÜD: 13).

Fikirden ayrılmag: Düşüncesinden ayrılmak.

“Handan- hana vezir Meşdeli fikre getmişdi fikirden ayılıb Memmedguluya sual etdi” (BÜD: 113).

Fikirler âlemine gerg olmag: Düşünce âlemine dalmak.

“...derin ve uzun fikirler âlemine gerg olurdu, üzüntülü götür- goylar edirdi, ölçüb biçirdi...” (BÜD: 155).

Fikirleri garişmag: Düşünceleri karışmak.

“Gözleri yarıyumulmuşdu, fikirleri garişirdi” (BÜD: 87).

Fikirli- fikirli dillenmek: Düşünceli- düşünceli anlatmak. *“Seyyah sehrbaz fikirli-fikirli dillendi”* (BÜD: 83).

Fikre dalmak: Hülyaya dalmak.

“Geceden keçmiş isti yorğan- döşeye girib bir heyli fikre daldı...” (BÜD: 67).

Fikre getmek: Düşünmek.

“Handan- hana vezir Meşdeli fikre getmişdi fikirden ayılıb Memmedguluya sual etdi” (BÜD: 113).

Fikrinden geçmek: Aklından geçmek.

“Terpenmez durdu, fikrinden keçdi ki, balaca terpense, kiçik de olsa bir hereket elese boşuna güc serf edecek, beledi buz kimi soyug ölümünü daha tez yakınlaşdırı biler, o ise sona geder burda durub heç bir yana getmek fikrinde deyildi” (BÜD: 89).

Gadağan etmek: Yasak olmak.

“... Özü- özüne gadağan etmişdi, çaresi ne idi oturub Şah'ın gerarını dinmez- söylemez gözlemez gözlemekden savayı çaresi var idimi, yoh idi” (BÜD: 104).

Ganı gaynamag: Kanının kaynaması, birine içinin ısınması.

“Ganı gaynayır, yeni- yeni yerler, yeni yeni adamlar görece, ayağına, Allaha tevekkül, yihılanlar, yalvaranları olacag” (BÜD: 160).

Ganını yerde goymag: Kanını yerde koymamak.

“... Amma bil ki, ganınızı men yerde goyan deyilem” (BÜD: 190).

Gara buludların gucağında uçurmuş kimi: Kara bulutların üstünde uçuyormuş gibi

“... belke hatırlasaydı kimise, neyise bu yavaşdandan gizlene- gizlene ağrıya çevrilen gizilti de, ele gaea buludların gucağında uçurmuş kimi yırğalanması da, başının lap içinin belecene keyleşmesi de fövren keçib gedecekti, yoh olacagdı” (BÜD: 20).

Gelbi duymag: Yüreği duymak.

“Ve senin kölgen çırpınır, pıçıldayır, bu pıçılıtnı tekce gelbin duyur...” (BÜD: 148).

Gelbi ile duymag: Yürekle dinlemek.

“Onu gelbi ile duyacagdı” (BÜD: 117).

Gelbinde rahatlıg duymag: İçi rahat etmek.

“Karvanbaşı nehayet gelbinde bir rahatlıg duydu...” (BÜD: 182).

Gelbine girmek: Kalbine girmek.

“Bu defe özüniün mehzun sesi ile Hacı İbrahim ağanın gelbine girdi” (Abdullah, 2006: 34).

Gelbini ezib geçmek: Yüreği ezilmek.

“Gelbini ezib keçen iki mismardan birini gelbinin derin yerinden zorla çekib çihartmışdı, indi o yerden isti gan ahdı” (BÜD: 167). Gerara gelmek: Karar vermek.

“Bele bir gerara gelmeyine gelmişdi...” (BÜD: 20).

Geriye dönüb bahmamag: Arkasına bakamdan gitmek.

“Geriye bir daha dönüb bahmadan gırmızı külahlı tenumend sehrbaz yine de gabağa düşdü...” (BÜD: 38).

Gismet olmag: Kısmet olmak.

“... Çerhi- felek adlı memleketden çıhmag ve başga ölkelere sefer etmek bu vahtacan ancag bir adama gismet olubdur” (BÜD: 59).

Gonag elemek: Misafiri ağırlamak.

“Sarayda Meşdeli meni gonageledi” (BÜD: 96).

Bir daha göreni olmamag: Bir daha kimsenin görememesi.

“...bir daha göreni olmadı onu” (BÜD: 30).

Göz ağırtmag: Gözlerini belirtmek, gözünü ağartmak.

“Karıhmış Hacı İbrahim ağa başını yelleyib Seyyah sehrbaza göz ağırttı” (BÜD: 82).

Göz elemek: Bakış atmak.

“Hacı İbrahim ağa gözeledi, Seyyah sehrbazla birge atlarını çekib bir kenara durdular” (BÜD: 85).

Göz gezdirmek: Göz gezdirmek, hızlıca incelemek.

“Karvanbaşı evvel- evvel aramla otağa göz gezdirmeye başladı” (BÜD: 181).

Göz oymag: Gözünü oymak.

“Göz oymag lazım idi” (BÜD: 45).

Gözyaşı seylan olmag: Gözyaşı sel olmak.

“Hacı İbrahim ağanın özünden hebersiz gözlerinden gözyaşı seylan olub ahmağa başladı” (BÜD: 206).

Gözyaşını tökmek: Gözyaşı dökmek.

“Gedib ayağına yihılacagdı, lazım gelse ağlayıb- sısgayacagdı, gara yağışlar kimi gözyaşını tökecekdi...” (BÜD: 23).

Gözyaşları gurumag: Gözünün yaşı kurumak.

“Gözyaşları yavaş-yavaş guruyan güzel Pernise o günden sonra ne zaman arha heyete çıhdısa, gonşudaki yuharı pencerede hemin etli sifete yapışmış şeşe bığları gördü, bildi ki bu bığların sahibinin iti bacışları inden bele onun her hareketini gözleyir, izleyir” (BÜD: 73).

Gözyaşlarına bürünmek: Gözyaşına boğulmak.

“Karvanbaşının son sözleri ondan hebersiz, helveti gelib bu sözlere özünü gücle çatdıran acı gözyaşlarına büründü” (BÜD: 197).

Gözaydınlığı vermek: Gözaydın etmek, müjde vermek.

“Sarvan Garasuvarlı atını ona yakınlaştırib gözaydınlığı verdi” (BÜD: 84).

Gözden goymag: Gözünü ayırmamak.

“Gotazlı deveni bilerekden uzakdan gözden goymurdu” (BÜD: 27).

Gözden- gönülden itmek: Gözden gönülden çıkartmak.

“Deyirdiler derviş Hüsnükerem gözden- gönülden bu cür itenden sonra gedib sehrbaz olubmuş, Sehrbazlar deresinde gezib- dolaşmış” (BÜD: 30).

Göze görükmemek: Göze görünmemek.

“...Karvancıbaşı arhasınca celd bağlayıb daha göze görükmədiler” (BÜD: 143).

Gözleri böyümek: Gözleri büyümek.

“Goca garı nenenin nefesi getdikce tengiyirdi, gözleri bir az da böyümüşdü...” (BÜD: 188).

Gözleri gıyılmag: Gözleri bayılmak.

“Karvancıbaşının gözleri gıyıldı” (BÜD: 12).

Gözleri gülmek: Gözleri gülmek.

“Uşağın gözleri gürurla güldü, şeştle başını yuharı galdırdı, atasının mehebbetle üzüne bahdı...” (BÜD: 97).

Gözleri hedegesinden çıhmag: Gözleri yuvasından çıkmak.

“...sonra gözlerini ahtarardı, bunları da tapıb iri, ışım-ışım ışıldayan bu gözleri hedegesinden çıhmış görende...” (BÜD: 45).

Gözleri ora- bura kaçmag: Gözlerini kaçırmak.

“Bu defe üzü bir uşag üzüne ohşadı, gözleri nehayet ki, ora bura kaçmadı...”
(BÜD: 124).

Gözlerinden görmek: Gözlerinden okumak.

“Bu yorğunlug, gözlerinden görürem, eşg, mehebbet yorğunluğudu” (BÜD: 42).

Gözlerinden od çılmag Gözlerinden ateş çıkmak.

“... Gözlerinden artıg od çıhan haman gocanın eline dürtmüşdü, sen başla söylemişdi” (BÜD: 52).

Gözlerine inanamag: Gözlerine inanamak.

“Karvanbaşı gözlerine inanmağı gelmedi” (BÜD: 150).

Gözlerine zillemek: Gözlerini dikmek.

“... Hayâsız- hayâsız düz onun gözlerine zilleyirdi öz yaşıl gözlerini, uzun kirpiklerini de gırpmadan dik- dik bahırdı bu yaşıl, balaca, bir az da ham bahan gözlerinin içinden ona” (BÜD: 21).

Gözlerini yana kaçırmağ: Gözlerini kaçırmak.

“Handan- hana gözlerini yana kaçırıp bu defe “Allah ahırını heyre calasın” demişdi” (BÜD: 103).

Gözlerini yummag: Hayata gözlerini kapamak.

“Heyat Zebullanın bütün vücudundan yığışib gelib gözlerinin dibinden bayıra çıhdığı yerde gözlerini yummazdan evvel son defe geniş, bir balaca da teecüble...”
(BÜD: 112).

Gözlerinin ışığı solmag: Gözlerinin ferî sönmek.

“Bayrameli bedbeht başın zorla çönderib gocanı gören kimi meseleni derhal başa düşdü, gözlerinin ışığı soldu” (BÜD: 50).

Gözucu bahmag: Göz ucuyla süzmek.

“Şah vezir Meşdeliye gözucu bahıb daha gulag vermedi...” (BÜD: 105).

Gözü tutmag: Gözü tutmak.

“Yaman gözü tutdu” (BÜD: 193).

Gözünden itmek: Gözden kaybolmak.

“...birden onu izleyenin gözünden itir, nece olur ki sonra gelib bu izleyene arhadan çatır?!” (BÜD: 17).

Gözüne deymek: Göze çarpmak.

“Endikce ayrı-ayrı adamlar gözüne deymeye başladı” (BÜD: 33).

Gözüne sohmag: Gözüne sokmak.

“Aman-bezarım yohdu bu zalım kölgelerden, gecenin garanlığında da gözüme sohurlar özlerini” (BÜD: 113-114).

Gözünü çekmemek: Gözünü ayırmamak.

“Nese güzel Pernisenin heyetinden gözünü çekmir ki çekmir, yapışıldı, nedi pencereye” (BÜD: 69).

Gözünü dikmek: Gözünü dikmek.

“Goca sinesine çkmüş mehzun başını zorla galhızib yalvarış dolu gözünü dikdi Şah’ın üzüne” (BÜD: 48).

Gözünü döymek: Gözü ısırmak.

“Gözünü döyen Hacı İbrahim ağaya birinci yakınlaştı onu edeble salamlayan Cavan sehrbaz bu sehrbaz terefe bahmadan tesdig eledi” (BÜD: 35).

Gözünün ağı- garasına dönmek: Gözünün akının siyaha dönmesi.

“Gözünün ağına- garasına dönmüş öz oğlu olsaydı, ondan da artıg isteyecekti onu, oğulluğunu vezir Meşdeliye emanet edecekti” (BÜD: 100).

Gözünün içine dik bahmag: Gözünün içine bakmak.

“Yaşıl, iri gözleri ile başını gefteten galdırıp adamın gözünün içine dik bahmağı vardı” (BÜD: 96).

Gözünün ucu ile aramag: Gözünün ucu ile aramak.

“...gözünün ucu ile Nezerelini de haman yolda aradı, sonra kolun yanından ayağını basdı üzüaşağı geden cığıra” (BÜD: 33).

Gucağına atlamag Kucağına atlamak.

“Uşag anasının gollarından vurnuhub çıldı, özünü atasının mehriban gucağına atdı” (BÜD: 94).

Gulag asmag: Kulak asmak.

“Karvanbaşı ile Hacı İbrahim ağa üz- gözlerinde get- gede artan marag ve büyük bir heves Seyyah sehrbaza gulag asmagda idiler” (BÜD: 60).

Gulagdeşmek: Kulak tırmalamak.

“Zurna sesi, hay-küy sedaları artıg gulag deşirdi” (BÜD: 86). Gulag kesmek: Kulak kesilmek.

“Gulag kesmeg gerekirdi” (BÜD: 46).

Gulag vermek: Kulak vermek.

“Hace İbrahim ağa tısbağa kimi başını içine çekdi nefesini gısıb gulag verdi” (BÜD: 41).

Gulagdan gulağa keçmek: Kulaktan kulağa yayılmak.

“Memmedgulunun Şah’a iltimas etmesinin heberi hava ile keçdi bu gulagdan gulağa...” (BÜD: 102).

Gulağım sizdedi: Kulağım sizdedir.

“–Buyurun söyleyin, gulağım ki sizdedi” (BÜD: 36).

Gulağına çatmag: Kulağına gelmek.

“... Gedirgulu burada olmayan zaman artıg acı fitne kimi üze çıhan eşg macerası o gelen zaman onun da gulağına çatacag” (BÜD: 111).

Gulağına pıçıldamag: Kulağına fısıldamak.

“Eyilib onların gulağına teref herden ahestece nese pıçıldayır...” (BÜD: 31).

Gulağına sırğa elemek: Kulağına küpe etmek.

“... O zaman bunu gulağına sırğa ele” (BÜD: 148).

Gücü çatmamag: Feri olmamak.

“... Karvancıbaşının bedheybet atasının ruhunu çağırmağa gücü çatmaz” (BÜD: 139).

Gücü- tabının son damla galana geder: Gücümün son damlasına kadar.

“Sehere geder, ahşama geder, gücü- tabı son damla galana geder, ölümüne geder duracagdı” (BÜD: 89).

Gücü yetmemek: Gücü yetmemek.

“Gücün yetmez yaşamağa” (BÜD: 189).

Gücünü toplamag: Kuvvetini toplamak.

“Son gücünü toplamag isteyib ne illah elemişdise de amma başını dikelde bilmemişdi ve haradansa güc alıb gelib bu zaman dodaglarına şuh bir tebessüm gonmuşdu” (BÜD: 112).

Harab elemek: Harap olmak.

“...gibleyi- âlemin özünün gulagları bir balaca yuharı dartinırdı, yainiki kimise harab elemek” (BÜD: 46).

Hay- hayı ged- vay-vayı galmag: Ahı gitmek vahı kalmak.

“Vezir Meşdeli de vezir Meşdelidi, hay-hayı gedib, vay-vayı galıbdı, sen hardan gelib onun yâdına düşeceksen...” (BÜD: 99). Herekete gelmek: Hareket etmek.

“Karvan yerinden özünü ağır- ağır deberib yavaş yavaş herekete geldi” (BÜD: 26).

Hereketsiz galmag: Hareketsiz kalmak.

“... Develer yere çöküb bir-birine kısılib üstünü mamır basmış daş kimi hereketsiz galmışdı, atlar, gatırlar da ki...” (BÜD: 10).

Hesretinde olmag: Hasret duymak.

“Bütün cavan ömrü boyu bu görüşün hesretinde olmuşdu” (BÜD: 144). Hetm vermek: Hatim etmek.

“Ondan olsaydı bu meseleye ele burdaha hetm vermek lazım idi” (BÜD: 163).

Heyata keçirmek: Hayata geçirmek.

“Kervancıbaşıya bu niyyetini heyata keçirmek üçün gerek idi” (BÜD: 18).

Heyden düşmek: Güçten düşmek.

“O heç cüre gocala bilmirdi, heyden düşe bilmirdi” (BÜD: 11).

Heyi yetmemek: Gücü yetmemek.

“Nefes bele almağa heyi yetmirdi...” (BÜD: 177).

Heyret içinde galmag: Hayretler içinde kalmak.

“Men heyret içinde onun sesindeki güzelliye mail olub galmış idim” (BÜD: 132).

Hidmet elemek: Hizmet etmek.

“Teşekkür etmeyiniz lütfen, sizin kimi şerafetli bir zata hidmet elemek benim üçün büyük bir zövg ve feyziyab idi” (BÜD: 38).

Hidmetde durmag: Hizmetinde olmak.

“Padişahımızın Karvanbaşına hidmetde durmuşam” (BÜD: 40).

Hökm sürmek: Hüküm sürmek.

“Evin içinde de bir sakitlik hökm sürmekde idi...” (BÜD: 143).

Huşunu itirmek: Aklını yitirmek.

“Karvanbaşı Ruhun son sözlerinden az gala huşunu itirecekdi...” (BÜD: 172).

İçini çekmek: İçini çekmek.

“Hace İbrahim ağa içini çekib köksünde dustag etdiyi hava ile doldurub sine dolusu nefes aldı, sonra rahat- rahat yine de köksünü ötürdü...” (BÜD: 43).

İman getirmek: İman getirmek.

“... cadu- sehirinden istifade eder, hansısa megsede çatmasından öteri onun möcüzkar kömeyine iman getirirdi” (BÜD: 14).

İnsafı olmamag: İnsafı olmamak.

“ ...yokdu senin insafın da yohdu...” (BÜD: 75).

İş işden geçmek: İş işten geçmek.

“İş işden artıg keçmişdir...” (BÜD: 195).

İşini görmek: İşini görmek.

“İşini görende de bir başga adam olmuşdu, güzel Pernise gözlerinin gabağından iki ayağını bir başmağa dürtüb heç hara inad edib getmirdi...” (BÜD: 76).

Köks ötürmek: İç çekmek.

“...onun öz hemişeki yerinde olub- olmamasından emin olub bundan sonra arhayın- arhayın köks ötürürdüler” (BÜD: 80).

Könlünün ferman bilmemek: Gönülü ferman dinlememek.

“...egli ile düşünmeden könlünün fermanı ile birden- bire gerarını vermişdi. (BÜD: 22).

Könül almag: Gönül almak.

“Karvanbaşı ne fikirleşdi, ne fikirleşmedi, istedi Ruhla öz arasındaki anlaşmanın yolunu bir geder de rahat elesin, son defe Ruhum könlünü alsın...” (BÜD: 164).

Könülsüz olmag: Gönülsüzlük.

“Könülsüz oluram çünkü men” (BÜD: 43). Mail

olub galmag: Hayran kalmak.

“Men heyret içinde onun sesindeki güzelliye mail olub galmış idim” (BÜD: 132).

Mesken seçmek: Yer seçmek.

“Meşrige geder her bucağından adlı- sanlı sehrbazlar gelib buranı özlerine yaşamag için mesken seçmişdiler” (BÜD: 14).

Mest olmak: Mest olmak, kendinden geçmek.

“Karvan da daha evvelki kimi hareket elemirdi, addımlarını lengitmiş, marağlı bahışların, nezerlerin nevazişinden mest olmuşdu” (BÜD: 84).

Milçek govalayan kimi beyninden govmag: Sinek kovalar gibi beyninden kovmak.

“Tezce bu fikri az gala eli ile yelleyib milçek govalayan kimi beyninden govdu” (BÜD: 71).

Murada çatmag: Murada ermek.

“İnşallah muradıma çatdım yegin” (BÜD: 151).

Müjde almag: Müjde almak.

“Hace İbrahim ağanı ve Seyyah sehrbazı birinci nöker Nezereli gördü. “Müjdemo aldım” deyib tez özünü verdi çadıra...” (BÜD: 54).

Müjde vermek: Müjde vermek.

“Cavan sehrbazın çöhresi güldü, Hace İbrahim ağaya müjde verirmiş kimi dedi” (BÜD: 37).

Naçar susmag: Çaresizce susmak.

“Ruh bunu deyib naçar susdu” (BÜD: 193).

Narahat olmak: Rahatsız olmak.

“Beli, ağa, verdiler. Sen heç naharat olma” (BÜD: 57).

Nefesini dermek: Nefesini çekmek.

“...Garağacın altında onları gözlemekçün nefesini derib dayanan karvanı haglayacagdılar” (BÜD: 32).

Nefesini derinden çekmek: İçini çekmek.

“Seyid Sarı ireli çıhıb eli ile cübbesini arıg çiyinde düzelde- düzelde nefesini çoh derinden çekdi...” (BÜD: 137).

Nefesi getmek: Nefesi kesilmek.

“Goca garı nenenin nefesi getdikce tengiyirdi...” (BÜD: 188).

Nefesini gısmag: Nefes almamak.

“Hace İbrahim ağa tısbağa kimi başını içine çekdi nefesini gısıb gulag verdi” (BÜD: 41).

Negl elemek: Nakletmek, aktarmak.

“Memmedgulu doğrudan da başına gelenleri nece var idise elece de heycansız, aramla başını yere dikmiş negl eledi...” (BÜD: 110).

Öz- özünü yamanlamag: Kendi kendini kötölemek.

“Sonra da uzun zaman öz- özünü yamanlayıb durdu” (BÜD: 104).

Özü- özü ile danışmag: Kendi kendine konuşmak.

“Özü- özü ile danışardı, amma bu dili bir kimse bilmezdi, özü- özüne suallar verirdi, özü de bu sualları cavablardı” (BÜD: 15).

Özü- özünü yemek: Kendi kendini yemek, içi içini yemek.

“Yegin Karvanbaşının da artıg illerdi ona rahatlıg vermeyen, könlünü deşen arzusu belece özü- özünü yeyib tamamlanır” (BÜD: 163).

Özünde güve tapa bilmemek: Kendinde güç bulamamak.

“... her zadı unudurdu ve ne vechle çalışırdı, ne illah eleyirdi özünde güvve tapa bilmirdi neyise, kimise bu zaman hatırlasın ki belke çoh zeif bir şekilde ancag bunu düşüne bilirdi” (BÜD: 20).

Özüne reva bilmemek: Kendine yakıştıramamak, kendine reva görmemek.

“... bunun üçün atasının ruhunu bele kemhövselelikle çağırmağı heç özüne reva bilmezdi” (BÜD: 144).

Özünü toparlamag: Kendini toplamak.

“Karvanbaşı bir daha özünü toparlayıb sebrinin ağzını basmağa çalışdı...” (BÜD: 165).

Peşiman olmamag: Pişman olmamak.

“Men ki bunu öz sirrime dahil edirem, sonradan peşiman olmanam ki...” (BÜD: 56).

Peyda olmag: Peyda olmak, belirlemek.

“Hardansa, eynen bu garanlıg yohluğun içinden idi ele bil, peyda olub Hace İbrahim ağa özünü onun dalınca çadıra saldı” (BÜD: 11).

Rahatlıg tapmag: Rahata ermek, rahat bulmak.

“Karvancıbaşının arzu- niyyetini heyata keçirecek, bu meseleni bitirib her ikisi nehayet ki rahatlıg tapacagdır” (BÜD: 53).

Razılıg vermek: Razi olmak.

“Bu şehs hegigeten ruhiyyatın biriminci alimiidir, razılığ verdise sizin işiniz elbette ki düzeldi” (BÜD: 37).

Rencide olmag: İncinmek, rencide olmak.

“...ağası birden gelbinin duygularının faş olmağından, aşkarlanmağından rencide olar” (BÜD: 161-162).

Rezil olmag: Rezil olmak.

“Birden bu adam ümidlerimizi puç eder, hecil ve rezil ollam...” (BÜD: 39).

Sağ burahmag: Sağ bırakmak.

“... Şah'ın barmağının işaresi ile lazımsız ağaç budağı kimi bir kenara atıb sağ burahmışdılar” (BÜD: 158).

Sakitliyi pozmag: Sessizliği bozmak.

“Başga bir şey yohuydu bu meşum sakitliyi pozaydı” (BÜD: 9).

Seadetine govuşmag: Saadete ermek.

“...menim özümü de terk edib öz seadetine govuşmag üçün ne zamansa buralardan çıhib gedecek...” (BÜD: 160).

Sebirli olmag: Sabırlı olmak.

“Hace İbrahim ağanın bu sözleri Karvanbaşının gelbindeki heyecanın köpüyünden bir az aldı, ne edesiydi, onsuz da sebirli olmagdan başga bir çaresi galmışdımı, galmamışdı” (BÜD: 28).

Seksekeye düşmek: Sekteye düşmek.

“Teze- teze o da gemli bir seksekeye düşmüşdü öz hali- geribanesi ile hamını özünden kenar edirdi...” (BÜD: 30).

Sesi çıhmamag: Sesi çıkmamak.

“Sesiniz gerekirdi çıhmasın” (BÜD: 145). Sesi

titremek: Sesi titremek.

“Karvanbaşının sesi titredi, ağlamsındı” (BÜD: 191).

Sesini galdırmag: Sesini yükseltmek.

“–Yoh, ebes deyil, - sesini galdırdı” (BÜD: 194).

Sifetini gızartmag: Yüzünü kızartmak.

“Bu eminlik gelib narahat gelbine, beynine girenden sonra Hacı İbrahim ağa birden- bire bir heyli rahatlaştı, üzüne gelen ilig tebessümün istisi sıfetine gızartdı” (BÜD: 132).

Sirrini açmag: Sırrını söylemek.

“Ona göre de megamların sirrini açanlara garşı amansız idi” (BÜD: 141).

Söhbeti deyişmek: Muhabbeti deyişmek, sohbeti deyişmek.

“Hacı İbrahim ağa eşitdiklerinden ele bil gorharag söhbeti deyişmek gesdi ile buna teklif etdi” (BÜD: 142).

Söz açmag: *“Karvancıbaşıya söz açdı ve dedi ki “ daha az galıb ora çatmağa, dere bu gediye aşandan sonra ...”* (BÜD: 14).

Söz canından çıhmag: Sözü yüreğinden çıkmak.

“Söz canından çıhanda sözle, söz canından çıhmag istemeyende cavabı gözlerle verirdi” (BÜD: 88).

Sözü ağzından çıharmag: Dilinin altından baklayı çıkarmak.

“Birinci defendi ki, bu sözü ağzımdan çıkarıram, deyirem” (BÜD: 184).

Sözü yere salmamag: Lafını yere düşürmemek.

“Sağ ol ki, sözümü yere salmadın...” (BÜD: 37).

Süst düşmek: Uyuşmak.

“Birden ne mene, ne sene başını dönderib utanmaz bahışları o da dikdi bu kişinin Şah’ın bahışlarına, ilişmedimi bu bahışlar bir-birine, hemde nece ilişdi, tutaşdı, sonra süst düşdü...” (BÜD: 72).

Tageti olmamag: Takati olmamak, gücü olmamak.

“Men burda galası oldum geri dönmeye tagetim yohdu...” (BÜD: 23).

Tamah salmag: Açgözlülük etmek.

“İt oğlu, noldu bu memleketde ele tekce senin kendinde atalar oğullarını öldürüb övretlerine tamah salmağa başladılar, he?” (BÜD: 50).

Tanış olmag: Tanış olmak.

“Biz bununla Sehrbazlar deresinde tanış oldug...” (BÜD: 56).

Telaş etmemek: Telaşlanmamak.

“Sen heç telaş etme” (BÜD: 43).

Tercüme elemek: Tercüme etmek.

“Hace İbrahim ağa gelinin mızıltısını usanıp tercümeeledi” (BÜD: 95).

Tezim etmek: Baş eğmek.

“Cavan sehrbaz onların her ikisine yüngülce tezim etdi, elini döşüne koydu” (BÜD: 38).

Tövrünü deyişmek: Tavrını değiştirmek.

“Derviş ele oturduğu yerdece tövrünü deyişdi...” (BÜD: 134).

Uzagliara gözünü dikmek: Gözü dalmak.

“Dünyagörmüş bir adam idi bu goca gul özü de bir kenarda oturub dinmez-söylemez haralarasa uzagliara gözünü dikib galmışdı...” (BÜD: 179).

Ünsiyyet gurmağ: Arkadaşlık kurmak.

“... Onla ünsiyyet gurmağ, atasından bezi para şeyleri öyrenib bilmek” (BÜD: 18).

Ürek açmağ: Yüreğini açmak.

“...nice ki gözegörünmez bir şekilde ürek acırdılar ve nece ki bir-birini güzel anlayırdılar” (BÜD: 162).

Üreyi açılmağ: Kalbi ferahlamak.

“Gış gecesidi, telesen yerimiz yoh, bir söhbet eleseydin üreyimiz açılardı” (BÜD: 58).

Üreyi ağzına gelmek: Yüreği ağzına gelmek.

“Karvanbaşının sevincdenmi, gorhudanmı üreyi az galdı ağzına gele” (BÜD: 152).

Üreyi birden sıhılmağ: İçi sıkılmak.

“Üreyi birden sıhıldı ve berk- berk atmağa başladı” (BÜD: 69).

Üreyi darıhırmağ: Yüreği sıkırmak.

“Yoh, gurbanın olum, yoh, bilirem senin de üreyin darıhır” (BÜD: 129).

Üreyi dözmek: Kalbi dayanmamak.

“Karvanbaşının heycandan yene üreyi dözmedi...” (BÜD: 192).

Üreyi guppuldamag: Kalbi yerinden fırlamak.

“Memmedgulu daşa dönmüş cellad üreyi guppuldaya- guppuldaya derhal elleri döşünde dalı- dalı çekilib huzurdan eşiye nece çılmışdısa özü de bilmişdimi, bilmemişdi” (BÜD: 47).

Üreyi parça elemek: Kalbi parçalanmak.

“Çohdan adamı yaşamayan, amma hezin herabeliklerinin indi de üreyi parça-parça eleyen bir yer idi bu yer” (BÜD: 32).

Üreyi rahat olmamak: İçi rahat olmak.

“...üreyim rahat deyildi, daha az galdı, bu garşıdaki gediye keçdiikmi, o üzünde dere açılır” (BÜD: 12).

Üreyi şiddetle vurmak: Kalbi yerinden oynamak.

“Üreyi şiddetle vurmağa başladı” (BÜD: 195).

Üreyinde özü özü ile danışmak: Vicdanına sormak.

“Hace İbrahim ağa üreyinde özü özü ile danışmağında, yoh, eslinde didişmeyinde idi...” (BÜD: 39).

Üreyinden çihartmak: Yüreğinden çıkartmak.

“Çihart at üreyinden bu intigam alovunu, söndür onu külü galsın...” (BÜD: 195).

Üreyine dammak: İçine doğmak.

“Üreyime dammışdı. Ağ Derviş dinden mezhebden uzag bir sergerdan idi” (BÜD: 63).

Üreyine serinlik tökmek: İçine su serpmek.

“Hace İbrahim ağanın üreyine serinlik suyu bir dağ şelalesinden süzülen kimi süzülib töküldü...” (BÜD: 43).

Üreyine yığmak: Yüreğinde toparlamak.

“Seadet o deyilki, o indi bu sözleri ilbeil, aybaay, günbegün, saatbasaat üreyine yığıldıdan sonra tezedden gaytarıb bir anın içinde yiyesine sonra tezedden gaytarıb...” (BÜD: 182).

Üreyini açıb ortalığa goymak: Yüreğini ortaya koymak.

“ ... Amma getiyyetle üreyindekini açıb ortalığa goydu, sözüne bele davameledi” (BÜD: 191).

Üreyinin guppultusunu eşitmek: Kalbinin atışını hissetmek.

“Bu kelmeleri başını sinesine dikib derinden heyecanla nefes alan üreyinin guppultusunu artıg eşitmeye başlayan Seyyah sehrbaz gönderdi Karvanbaşıya” (BÜD: 150).

Üreyinin içindeki dilinde olmag: Yüreğiyle düşündüğü her şeyi diliyle açığa vurmak.

“Ağ Derviş ise... üreyinin içinde duyduğu ne var idise dilinde idi” (BÜD: 141).

Üreyinin sesini gulaglarında eşitmek: Kalbinin sesini kulaklarında duymak.

“Burda ne sirr vardı, ne yohdu bilmirdi, amma üreyinin sesini gulaglarında eşidirdi” (BÜD: 33).

Üz tutmag: Yüz tutmak.

“Memleketin haradı, haralara üz tutdun getdin, hansı küleklerle haralardan geldin...” (BÜD: 57).

Üze çıhmag: Yüze çıkmak.

“Gözükmez Tepenin sol böyründen Sehrbazlar deresi hemişeki kimi birden rengbereng bir derinliklerden üze çıhdı” (BÜD: 28).

Üzüne doyunca bahmag: Yüzüne doya doya bakmak.

“Son defe geri çekilib garı nenenin üzüne doyunca bahdı...” (BÜD: 188).

Üzünü gamarlamag: Yüzünü karartmak.

“... Elleri ile üzünü gamarladı, üreyinden diline ancag bu sözler gara bir ah kimi gelib çıha bildi” (BÜD: 178).

Üzünü tutmag: Yüzünü döndermek.

“ –Cavan sehrbaz Hacı İbrahim ağaya bir az da utancag üzünü tutub evvelki temkinle heber verdi” (BÜD: 36).

Vahimeye düşmek: Kötü duruma düşmek.

“Amma vilayetin Böyük Ruhani Birliyi bu intihardan sonra emelli- başlı vahimeye düşmüşdü” (BÜD: 118).

Yâddan çıhmag: Akıldan çıkmak.

“Yüz şeherde oldug yüz bazar gördük, amma ele bil birce şehir idi, yol gele- gele hamısı yâddan çıhdı...” (BÜD: 41).

Yâdında sahlamag: Unutumamak.

“Hamı da bunu görüb yadınd sahlamışdı” (BÜD: 29).

Yâdından- huşundan çıhmag: Unutmak.

“Belke, vezir, ele bilirsen yâdımdan-huşumdan çıhıbdır bunun hekayeti?” (BÜD: 105).

Yaha gurtarmag: Yakasını kurtarmak.

“... Ne illah edirdi, onlardan yaha gurtara bilmirdi” (BÜD: 134).

Yaraşıglı olmag: Süslü olmak.

“Gözleri böyümüşdü ve görenle heyret edirdiler ki, bu cür ağır megamının özünde bele gözleri heyli pejmürde ve görenler heyret edirdiler ki, bu cür ağır megâmın özünde bele gözleri heyli pejmürde ve yaraşıglı olmuşdu” (BÜD: 88).

Yaşına ayag basmag: Yeni yaşına ulaşmak.

“Memmedgulu o zaman yeniyetme yaşına tezece ayag basmış idi...” (BÜD: 111).

Yerini yumşaltmag: Oturduğu yeri yumuşatmak.

“...kilim kimi bir şeydi neydise devenin üstünden götürüb yere saldı, ayaklarıyla tepikleyib guru yerini yumşalttı...” (BÜD: 13).

Yola düşmek: Yola çıkmak.

“Karvan hayla- küyle yola düşmeye artıg hazır idi” (BÜD: 249).

Yolçu yolda gerek: Yolcu yolunda gerek.

“Yolçu yolda gerek, senin de sabahın heyirli olsun, çadırı de söksünler” (BÜD: 25).

Yoldan çıharmag: Yoldan çıkarmak.

“... O andaca yoldan çıhardılar seni, ele yatdın, durdun birden-bire ne mene, ne sene hemişe gicişen dizine sürtdün...” (BÜD: 19).

Yolları ayrılmag: Yolları ayırmak.

“Yolları sonradan ayrıldı” (BÜD: 141). Yolu

azmag: Yoldan sapmak.

“Ağ Dervîşi yolunu azmış, gelbine cinler, ecinneler, deli ruhlar gelib gonmuş...” (BÜD: 64).

Yorğunlug içinde durmag: Yorgun olmak.

“Sen gece yatıb dincelenden sonra da sabah- sabah yuhudan yorğunlug içinde durursan” (BÜD: 41).

Yorğunluğu çıhmag: Dinlenmek.

“–Heç eybi yohu evinde yorğunluğun çıhar” (BÜD: 41). Yuhuya getmek: Uyumak.

“Bunları düşüne- düşüne Hacı İbrahim ağa ora-bura vurnuha- vurnuha ne zaman yuhuya getdi, heç özü de bilmedi...” (BÜD: 18).

Zay çıhmag: Hiç olmak.

“Kim meğlub olmuş bu şeerde galib meskûn olmag niyyetine düşse, bütün sonraki nesli zay çihacag” (BÜD: 102).

Zindeyi- zehlesi gedmek: Aklıca hareket etmemek.

“... çünkü ondan gorhanlardan zindeyi- zehlesi gedirdi cellad Memmedgulunun” (BÜD: 21).

Zülm çekmek: Zulüm çekmek.

“Karvanbaşının, özü ondan daha beter zülm çekirdi...” (BÜD: 18).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKSİK EL YAZMASI ROMANINDAKİ HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI

4.1. HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI

Halk bilimi unsurları; halkın yaşayış şekillerine, inançlarına ve kültürel etkileşimine göre biçimlenir. Pertev Naili Boratav, 1969 yılında yayımladığı edebiyat ve folklor konusundaki kitabının giriş bölümünde “halk bilimi” teriminin tanım sorunu üzerinde durmuştur:

“Halk bilimi (*) oldukça genç bir bilimdir. Batı ülkelerinde 1846’dan bu yana İngilizce folk (= halk) ve lore (= bilim) kelimelerinden meydana gelmiş olan folklore deyimiyile, o tarihten önce bir bilim konusu sayılmayan, ya da başka bilimlerin alanı içinde kalan birtakım olguları, kendine özgü yöntemlerle incelemeyi üzerine alan, bakımsız bir bilim olarak tanınmaya başladı” (Boratav, 1969: 5).

Halk bilimi, insanlar tarafından nesilden nesile aktarılır. Geçmiş nesilden gelecek nesille aktarılan gelenekler; yeni nesil tarafından şüphe edilmeden kabul edilir. Bu sebeple, halk bilimi araştırmacıları bu geleneklerin doğru veya yanlış olduğunu araştırmaz. *“Halk bilimi normatif bir bilim değildir. Bu nedenle ele aldığı herhangi bir konuda olduğu gibi halk inanışları konusunda da bu inançların ‘iyi, kötü’ veya ‘doğru, yanlış’ olup olmadıklarını araştırmaz”* (Çobanoğlu, 2015: 16).

Halk inançları; pazarlardan, yollardan, göçlerden ve karma yerleşmelerden etkilenmiştir. Bu sebeple eski geleneklerin yerini yeni gelenekler almıştır. *“Geleneğe bağlı, yeni geleneklere bağlanmaya istidatlı, ‘kolektif’ unsurlarla ayakta duran ‘halk hayatı’ karşısında gelenekten kopmuş halk niteliklerini yitirmiş olan ‘kitle hayatı’ vardır”* (Özteke, 2010: 22).

4.2. AZERBAYCAN TÜRKLERİNİN SOSYO- KÜLTÜREL YAPISI İÇİNDE KAİDELER

Her toplumun kendine özgü kaideleri olduğu gibi Azerbaycan Türklerinin de kendilerine özgü kaideleri vardır. Bu kaideler onların yaşayış şekillerini, inançlarını ve geleneklerini etkilemiştir. Azerbaycan Türkleri, geçmişten günümüze kadar farklı kaideleri benimsemişlerdir. Bu kaideler onların sosyo- kültürel yapısı içinde gelişmiş ve değişmiştir.

*“Halk yaratıcılığı mehsulu olduğu için folklor örnekleri halgın inançlarından, menevi dünyasından ayrı yaşaya bilmez. Hetta bu gün de her hansı bir toplumun eski dünyagörüşlerini öğrenmek için, fikrimizce, en esas vasitelerden biri folklor olarak galır”*¹³ (Hesengızı, 2015: 125)

Eksik El Yazması roman karakterlerinin ile Dede Korkut destanı karakterlerinin isimleri aynıdır. Romanda Dede Korkut Destanında kusursuz kişilik özellikleriyle okuyucunun dikkatini çeken karakterin aslında kusursuz olmadıkları anlatılır. Roman karakterleri; hırslı, ihtiraslı ve bencil kişilik özelliklerine sahiptir. Bu karakterlerin

¹³ Halk yaratıcılığının bir ürünü olduğu için folklor örnekleri halkın inançlarından ve manevi dünyasından ayrı yaşayamaz. Bugün bile bize göre folklor, herhangi bir toplumun eski dünya görüşlerini öğrenmenin en önemli araçlarından biridir.

anlattığımız özellikler, roman halkının sosyo- kültürel kaideleri karakterler tarafından çığnınenmektedir. Misal; romanda iç Oğuz'un ve dış Oğuz'un birbirlerine düşman oldukları anlatılır. Romanın son bölümlerinde ise okuyucu bu düşmanlığın sebebinin ise Aruz'un ve Kazan'ın güç kavgası olduğunu anlar.

Romanda Beyrek karakteri bencil ve hilekâr bir karakterdir. Dede Korkut Destanında ve romanda anlatılanlara göre Oğuz boylarında bir karakterlerin isim alması için baş kesmesi ve kan akıtması gerekmektedir. Romanda, Beyrek ad almak için arkadaşlarını önden bezirgânları korkutmaları için gönderir. Beyrek'in bezirgânları korkutmak için gönderdiği arkadaşlarından biri olan Yalancı Oğlu Palancık bezirgânların birini yaralayıp onun mallarını saklar. Bu öğrenen Beyrek, Yalancı Oğlu Palancık'ın başını keser. Böylelikle Beyrek adını alır. *“Ben şaşırıp kaldım, Han'ım. Bu kavat oğlu kavat adını böyle mi kazanmıştı? Bu yaşta, bu kadar hilekâr biri olsun”* (EEY: 64).

4.2.1. Örf

Örfler, katı kaideler olarak nitelendirilen tutum ve eylemlerdir. Örf'e karşı çıkmak bazı toplumlarda yasaya karşı çıkmak gibidir. Bu sebeple bazı toplumlarda örfler yasa olarak kullanılır. Toplumsal düzeni sağlayan örfler, bireylerin öz denetimli olmalarını sağlar. Örfün kaidelerine uymayan kişiler ilk olarak vicdanına daha sonra gerekli makamlara hesap vermekle yükümlüdür. *“Yasalar bir bakıma ayıklanmış, düzenlenmiş, işlerliği ve uygunluğu denenmiş örfler toplamıdır. Bu bakımdan, bir toplumda bir takım yeni gereksinimlerin karşılanması için kanunlar hazırlanırken, söz konusu halkı ya da toplumun bağlandığı örf ve âdetleri göz önünde bulundurmak doğru olur”* (Örnek, 1995: 124)

Büyücüler Deresi romanı incelerken ele aldığımız gibi Azerbaycan Türklerinde hana karşı çıkmak kötü karşılanır. Hana karşı gelen kişilerin başına mutlaka bir musibet gelir. Eksik El Yazması romanında da bu durumun bir örneğini görmekteyiz. Romanda Kazan ile Begil'in arasındaki husumet anlatılır. Günlerden bir gün Kazan, Begil'e yolu Oğuz'a düşerse onu ağırlamak istediğini Konur Koca Sarı'yla iletir. Begil, haberi getiren Konur Koca Sarı Çoban'a geyikten ve ceylandan avlayacağını ve Kazan'a götürceğini söyler. Bu haberin üzerinden bir hayli zaman geçer ve Han, Begil'i Düzmürt Kalesi'nin durumu hakkında konuşmak için toplantıya çağırır. Bu toplantı da Kazan'da oradadır.

Kazan, Begil’e ava çıkmayı teklif eder. Başına geleceklerden haberi olmayan Begil, Kazan’ın ava çıkma teklifini kabul eder ve av yerine doğru yola çıkarlar. Av yerine vardıklarında zaman kaybetmeden Oğuz beyleri ok atmaya başlarlar.

Kara Çekür, okunu atar ve Kazan “Hüner er yiğitindir.” der. Kırkınık, ok atar ve yine aynı sözleri tekrar eder. Oğuz beyleri teker teker oklarını atarlar ve Kazan bütün beylere aynı sözleri söyler. Sıra Begil’e geldiğinde ise Kazan “Hüner atındır.” der ve Beyrek’te Kazan’ı destekler. Begil ise “Benim yüzümü yere eğdin Kazan.” der ve Kazan’la Beyrek’e düşman olur.

“... Ben alttan aldıkça Beyrek üstüme geldi. Bana kılıç çekti. Beyler bizi ayırdılar. Biliyor musun, ne aklımdan geçti? Kazan’la Beyrek birleşip obamın üzerine gelmeden ben göçümü toplayıp buralardan gideyim. Ben Oğuz’a asi oldum, Allah affetsin günahımı” (EEY: 98).

Begil bu sözleri eşi Sürmelice Çeşme Hatun’a söyledikten sonra ava çıkar ve ayağını kırar. Begil’in ayağını kırdığını casus öğrenir ve Kara Tekür, Gürcistan sınırına gelir. Begil’in oğlu Emen, Kara Tekürle savaşmaya gidip esir düşer. Romanda, Oğuz’a (Han’a) asi olan Begil’in ayağını kırmasının ve oğlunun esir düşmesinin sebebi aşikârdır.

Romanda Beyrek’in Bayburt Kalesi’nde on altı yıl tutsak kaldığı anlatılır. Beyrek, Bayburt Kalesi’nde esir kaldığı süre boyunca Bayburt’un kızı ile gönül ilişkisi yaşar. Bayburt’un kızı ona her türlü sefayı sürdürür. *“Korkut, Beyrek de cidden Beyrek’miş ha!... On altı yıl esir ol, Bayburt gibi bir yerde... Her türlü sefa sür, her yiğidin harcı değil... Çok hilekâr biriymiş bu Beyrek! Nereden geliyor bu akıl ona?..”* (EEY: 29).

Beyrek’in yaptığı bu hilekârlık Han’ın nazarında bir suçtur ve aynı zamanda Azerbaycan örfünde iyi karşılanmaz.

Romanda anlatılan bir diğer hadise ise Boğazca Fatma’nın oğlunu ölümden kurtarmak için Oğuz beylerine söylediği yalandır. Casuslukla suçlanan oğlunun kuyuya atıldığını öğrenen Boğazca, Dede Korkut’tan fikir alır. Dede Korkut, ona bütün Oğuz beylerine “bu oğul senin oğlundur.” diye söylemesini ister. Böylelikle bütün Oğuz beyleri casusu (Boğazca’nın oğlunu) serbest bırakacaktır. *“Görün bakın beyler. Şu Boğazca*

dediğiniz kadın, ne akıllıymış... Meşveretten önce her beye ayrı ayrı gitmiş konuşmuş, oğlan sendendir diye hepsine teker teker söylemiş” (EEY: 203).

Boğazca Fatma, rahat bir kadındır. Bu yüzden Oğuz beylerinin hepsi Boğazca Fatma’nın oğlunun kendi oğulları olduğunu düşünür.

Romanda Şah İsmail anlatısı bulunan bölümde Çaldıran Savaşı’ndan sağ çıkan ve on yıl boyunca Osmanlı devletinin esiri olan Hüseyin Bey Lala’nın saraya geri dönüşü anlatılır. Şah’la (Hızır’la) konuşmak isteyen Hüseyin Bey Lala, Şah’ın odasına girer ve gerçek Şah’ın o olmadığını anlar. Hüseyin Bey Lala, kemerinin arkasına gizlediği küçük hançeri çıkarmasıyla Hızır’ın kalbine saplaması bir olur. *“Lala, bir müddet bunun cesedine nefretle baktı, baktı ve daha sonra yüzünü çevirip divanhane odasına dikkatle göz gezdirmeye başladı. Nasılsa kapı kilitliydi, ses seda yoktu, hâlâ daha kilitliydi”* (EEY: 267).

Hüseyin Bey Lala, Şah’ın yerine geçen Hızır’a inanmamış ve onu haksız yere öldürmüştür. Örf, bir insanın başka bir insanı öldürmesini kati kurallarla yasaklar ki Lala, ülkenin Şah’ını öldürmüştür.

4.2.2. Âdet

Âdet, bir topluluğa özgü olan alışlagelmiş bazı davranışların zaman geçtikçe kalıplaşması olayıdır. Âdet kelimesinin altı manası vardır:

“1. Âdet, hüküm, gelenek. 2. sarıklıların giydikleri bir çeşit kavuk [Tanzimat’tan önce] (Arapçadaki okunuş şekli ‘urf’dur). 3. ihsân. 4. ma’ruf, 5. vergi, atıyye (bezl ve îtâ olunan). 6. denizin dalgası” (Develioğlu, 2017: 996). Örfe göre yaptırımı güçsüz olan âdetler, sosyal ilişkileri düzenler.

Romanda Bayındır Han’ı ziyaret eden Banu Çiçek’in ve Burla Hatun’un, hanın elini öpmesinden bahsedilir. Azerbaycan Türklerinin âdetinde el öpmek; saygı ve sevgi anlamına gelir. Romana bu âdetin yansımaları görürüz. *“Burla Hatun ve Banu Çiçek, Han’ın elini öptü. Daha sonra Han bunlara sarıldı, yanaklarını öptü ve kızlar çıktılar”* (EEY: 191).

Romanda anlatılan bir diğer hadise ise Kazan’ın evini yağmalatmasıdır. Kazan evini yağmalatmak için sadece İç Oğuz beylerini çağırır. Kazan’ın böyle bir tutum

sergilemesi Oğuz beylerini birbirinden ayırmaya başlar. Ayrıca Azerbaycan Türklerinin âdetlerinin de dostu dosttan ayırmak uygun bir davranış değildir. *“Dış Oğuz’u Kazan, yağmaya çağırmadı”* (EEY: 189).

Kazan bunları yapmakla kalmayıp aslında Banu Çiçek’in Dış Oğuz beylerini çağırmamasını ona söylediğini der. *“Burla Hatun bırakmadı. Dayını, Dış Oğuz beylerini çağırırsan, babamın yanına gideceğim dedi. Yani sana gelecekmış kudretli Han’ım!”* (EEY: 127)

Romanda Dede Korkut’un rüyası anlatılır. O, bu rüyada Bayburt Kalesinde on altı yıl tutsak kaldığı bilinen Beyrek’in bu süre zarfında kâfirin kızı ile gönül eğlendiğini görür. Günlerce, aylarca hatta yıllarca onu bekleyen Banu Çiçek’in durumu hiç düşünmez. Beyrek’in bu tutumu, Oğuz beyleri tarafından da hoş karşılanmaz. *“Beyrek’in tam yanında ise bir güzel oturuyordu. Kızlardan biri saz çalıyordu, bu sırada diğer kız ayağa kalkıp ellerini kaldırıp oynamaya başladı”* (EEY: 76).

Romanda Sürmelice Çeşme Hatun, Beyrek ile Begil’in düşmanlığının sebebini anlatır. Sürmelice Çeşme’nin anlatığına göre Beyrek, Dış Oğuz’a kız avına çıkar ve Sürmelice Çeşme’yi görür. Beyrek, o günden sonra sürekli Sürmelice Çeşme’nin evinin etrafında gezer fakat Sürmelice’nin gönlü Alp Rüstem’dedir. Alp Rüstem’in kardeşleri, Sürmelice Çeşme’yle onun evlenmelerini istemez. Günlerden bir gün Alp Rüstem’in kardeşleri, Sürmelice Çeşme Hatun’u kaçırmak ve Begil’in önüne atar. *“Dedem maksatları vardı. Çünkü Rüstem’in onların kız kardeşiyle düğün yapmak istiyorlardı. Kardeşleri beni kaçırıp zorla getirip attılar Begil’in önüne, Alp Rüstem’in bu işten haberi bile yoktu”*(EEY: 112).

Romanda anlatılan bir diğer hadise ise Bayındır Han’ın, Burla Hatun’u ve Banu Çiçek’i sorguya almasıdır. Bu sorguda Burla Hatun, Kazan’ın beylerbeyliğinde Aruz’un gözü olduğunu söyler. Bu bilgiye ise okur eksik el yazmasından alınan notlar Dede Korkut’un iç sesidir. Bu iç seste Dede Korkut, Banu Çiçek’in ve Burla Hatun’un Basat’a ve Aruz’a suçu atmalarının sebebini intikamlarına bağlar.

“Bayındır Han, kızını tanırdı, hiddetlendi: ‘Basat diyince ağzından avsıl olmuş dananın ağzından akan su gibi su akıyor. Basat lafını bitir kız. Benim ormanda büyümüş birine verecek topal bir keçim bile yok. Aruz’a da böyle

deyin. 'Şimdi kızlar Basat'tan, Aruz'dan intikam almak mı istiyorlar?' (EEY: 188).

Azerbaycan Türklerinde birine iftira atmak veya birinden intikam almak hoş karşılanmaz. Bahsedilen bu karakterler tamamen nefislerine bağlı kalarak hareket etmektedirler.

Romanın son bölümlerinde Bayındır Han, sorguya Aruz'u çağırır. Aruz, Bayındır Han'ın önünde diz çöker ve Dış Oğuz beylerinin ölünceye kadar onun yolunda kılıç kaldıracağını söyler. Bayındır Han ise bu esnada bütün beylere sorduğu 'casus nasıl kaçtı?' sorusunu onu da sorar. Aruz ise farklı bir konuya giriş yaparak Kazan'ın ve Banu Çiçek'in Dış Oğuz'la İç Oğuz'u birbirine katma planı olduğundan bahseder:

"Beyrek kimdir? Onu ben tanımam. Bizden kız aldı, bilirsın elbette, Pay Piçen kızı Banu Çiçek ondadır, ama Kazan'a haklı veya haksız karşı çıkmaz. Bu casus haberini de Kazan'a haklı veya haksız hiç karşı çıkmaz. Bu casus haberini de Kazan'a o ulaştırmıştır. Ne yapalım, nasıl yapalım da Bayındır Han'ın gözünden Aruz'u düşürelim diye düşünmüşler, karar vermişler. Casus işini ona atalım" (EEY: 230)

4.3. GEÇİŞ DÖNEMLERİ

Geçiş dönemleri, bir eserin incelenmesinde araştırmacıya, eser içinde araştırdığı ırkın kültürü hakkında birçok malzeme verir. Türklerin yaşayış tarzları, alışkanlıkları ve inanışları hakkında geniş bilgiler sunan geçiş dönemleri, nesillere aktarılarak günümüze kadar ulaşmıştır.

"Geçiş dönemleriyle ilgili inanç, inanma ve pratikler yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş, belli kalıpları olan bütündğ. Bunlarda Türk insanın düşünce yapısını, kültürünün sergilenişini, değerlerini, dinamiklerini, dünyaya bakışını görüyoruz" (Artun, 2005: 179).

Eksik El Yazması adlı roman karakterlerinin geçiş dönemlerini belirgin olarak görmekteyiz. Romanda Beyrek'in ad alması, onun büyüüp Bayburt Kalesinde esir düşmesi vb. olaylar silsilesi halinde anlatılmıştır. Romanda geçiş döneminin evlilik ve ölüm evresinden bahsedilmiştir.

4.3.1. Evlilik

Eksik El yazması adlı romanda evlilik konusu Banu Çiçek- Beyrek, Burla Hatun- Kazan ve Sürmelice Çeşme- Begil karakterleri üzerinden anlatılır. Romanda evlenme hazırlığı yapan karakterler Banu Çiçek ile Beyrek'tir.

4.3.1.1. Beşik Kertmesi

Beşik kertmesi, aynı günlerde veya aynı aylarda doğan farklı cinsiyetlere mensup iki çocuğun aileleri tarafından çocuklarının evlenme çağı geldiğinde evleneceklerine dair verilen teminattır. Günümüzde beşik kertmesi geleneği yaygınlığını kaybetmiş olup evlenmek isteyen kişiler evlilik çağı geldiğinde ailelerinin rızasıyla evlenecekleri kişileri kendileri seçer. Beşik kertmesinde ise iki çocuktan biri veya ikisi başka bir kişiyle evlenmek isterse iki ailenin arası bozulabilir.

“Günümüzde geçerliliğini büyük ölçüde yitirmiş olan beşik kertme evliliğinin, birçok sakıncası da vardır. Erkek ile kızın gelecekte ne olacakları bilinmeden evlilik kararı aileleri tarafından verilir; ama çocukların en azından ne kadar yaşayacakları belli değildir. Ailelerin arasının bozulmaması garanti değildir.

Gelecekte gençlerin birbirlerini isteyip istememesi en önemli sakıncadır” (Gönen, 2006: 66).

Romanda Beyrek'in kendi düğün gününde Bayburt'a esir olması anlatılır. Beyrek, esir kaldığı Bayburt'un kalesinde kâfirin kızıyla gününü gün eder. Onun esirliği aslında azatlıktır. Kâfirin kızıyla gönül eğlendiren Beyrek ona evlilik vaadinde bulunur fakat vaadinde durmaz. “Ya nişanlın Banu Çiçek nasıl? Nişanlın vardı ya senin, Banu Çiçek, o nasıl? Unuttun mu onu?” Kâfirin kızının bu sorusundan sonra Beyrek anlatır. “Senin kadar sevmedim. Babam ben daha doğmadan onu bana beşik kertme nişanlamıştı, ben de babamı kıramadım. Unutacağım bir kimse yok artık, sevdiğim!” (EEY: 77)

Romanda anlatılan bir diğer olay ise Burla Hatun'un Basat'a olan hayranlığıdır. Burla Hatun, Basat ile evlenmek ister fakat Bayındır Han buna müsaade etmez. Bayındır Han'a göre Basat ormanlarda yaşayan kaçığın biridir. Ormanda büyüyen bir oğuz beyine kızını layık görmez. Burla Hatun böylece Kazan ile evlenmiştir:

“Esasen Burla Hatun’un da gönlü de gözü da Basat’taydı, ben bunu biliyordum. Ama Bayındır Han rıza vermedi: ‘Benim kızım ormanda aslan yuvasında büyümüş birisine mi kısmet olacaktır?’ Olmaz. Kızı, benden Salur oğlu Kazan istedi, ben de kızı ona verdim’ demişti. Aruz çok üzölmüş, Basat tekrar ormana gitmiş, oradan bir daha çıkmamıştı”(EEY: 245).

Romanda ismi geçen bir diğler evli çift ise Sürmelice Çeşme Hatun ile Begil’dir. Alp Rüstem’in kardeşleri Alp Rüstem’in Sürmelice Çeşme Hatun ile değil, başka bir kızla evlenmesini ister. Alp Rüstem’in bu kız ile evlenmesinin önündeki tek engel Sürmelice Çeşme Hatun’dur bu sebeple bir gün Alp Rüstem’in kardeşleri Sürmelice Çeşme Hatun’u kaçıır ve Begil’e götürür. Begil ise Sürmelice Çeşme Hatun ile evlenir. *“Begil beni görünce kanı kaynadı, kemikleri oynadı, aldı beni al aygırının üstüne, bindi, sürdü, bir de gözümü açtım ki Begil’in evindeyim”*(EEY: 112).

4.3.1.2. Dönürcölük

Dönürcölük, oğlan ailesine mensup kadınlar tarafından kızı görüp tanımak için yapılan ev ziyaretidir. Oğlan ailesi ve kız ailesi bu ziyaretten sonra kızla oğlanın izdivacına razı olurlarsa kız ile oğlan tanışır.

“Azerbaycan’da ise iki aile birbiri hakkında bilgi alır, daha sonra kız evine gitmek için kız evinin izni alınır. Kız ailesi bunu kabul etmezse o yörenin en çok sözü geçen kişileri dönürcü olarak giderler. Erzurum’da ise kız istemeye ailenin büyükleri gider. Damat adayının annesi, babası, dedeleri ve nineleri kız istemeye giderler” (Adıgüzel, 1997: 127).

Romanda dönürcölük geleneğı iki kısımda anlatılmıştır. İlk dönürcölük geleneğinin geçtiğı bölümde Dede Korkut’un Beyrek için dönürcölüğe gittiğı anlatılır. *“Ben bu atlara binerek Beyrek için dönürcölüğe gitmişim. Deli Kaçar, yarımасыn yarımасыnın...”* (EEY: 35).

Romanda Bayburt’un güzel kızı, Beyrek’in evlenme vaatlerine kanarak onu görmeye gelen bütün dönürcülerini geri gönderdiği anlatılır.

“Ne zindanı, ne hapsi, ne yoksunluğu? Boş rivayetler bunlar! Konuk gibi ağırlamışlar, gözetmişler. Bayburt beyinin bekâr bir kızı varmış, o kızı yoldan çıkarmış, kız da bunun yüzünden bütün dünürçüleri geri göndermiş. Benim sözlüm Beyrek'tir, benimle evlenecek, söz verdi, dermiş” (EEY: 283).

4.3.2. Ölüm

Ölüm, ruhun bedenden ayrılmasıdır. Beden ile ruhun ayrılığı ise başlangıç ve sonu temsil eder. İnsanlar ölümü bu sebeple dehşet verici bir olay olarak görüp ölümden kaçınmak için çeşitli ritüeller oluşturmuşlardır. Erman Artun ölüm âdetlerini üç gruba ayırmıştır:

“Ölüm çevresinde kümelenen ve ölüyle toplum üyelerini kuşatan bu inanmalar âdetler, işlemler, törenler ve kalıp davranışlar üç grupta toplanmaktadır.

Öte dünyaya gidişi kolaylaştırma

Öte dünyada ve geride bıraktıklarının gözünde saygın bir yer almak

Ölenin yakınlarının bozulan ruhsal durumlarını sağaltmak” (Artun, 2005: 171).

Romanın son bölümlerinde Hızır'ın ölümü anlatılır. Hüseyin Bey Lala, on yıl boyunca Osmanlı'ya esir düşer. Esir olduğu süre içerisinde ülkesinin hasretini çeken Lala, azat olur olmaz Şah İsmail'in sarayına gider fakat hiçbir şey umduğu gibi olmaz. Bu sebeple o, ilk zamanlar saray ehline kimliğini belli etmek istemez. Hüseyin Bey Lala, biraz zaman geçince Şah'ın yanına ancak kim olduğunu söyleyerek gidebileceğini anlar. İlk önce o, vezire ve Yüzbaşı Rahim'e kim olduğunu söyler. Daha sonra ise Lala, vezirin ve Yüzbaşı Rahim'in yardımcılarıyla Şah'ın huzuruna çıkar. Şah'ın huzuruna varır varmaz asıl Şah'ın karşısındaki kişi olmadığını anlar. Hüseyin Bey Lala, yaşadığı üzüntüyle hem kendini hem de Hızır'ı suçlar. Hızır, Çaldıran Savaş'ında Şah'ın ona ülkesini teslim ettiğini anlatmaya çalışsa da o anlamaz. Lala, kemerinin arkasında bulunan küçük hançeri Hızır'ın kalbine saplar. Bu vakanın üzerinden bir süre geçtikten sonra Vezir, başını Şah'ın odasına doğru uzatır ve Şah'ın cesedini görür. O, bu manzarayı görüp dehşete kapılır ve içeriye Yüzbaşı Rahim'i çağırır. İkisi de bir süre düşündükten sonra ülke halkına Şah'ın hastalıktan öldüğünü söylemeye karar verirler. *“Herkes bunun hastalıktan öldüğünü*

bilsin. Hiçbir şekilde Şah'a el kaldırmak, Şah'ı öldürmek imkânsızdır. Olmaz, hastaydı, ruhunu teslim etti. Burada hiç kimse, ama hiç kimse yoktu" (EEY: 271). Daha sonra ise Vezir, pencereyi açarak yüksek sesle konuşmaya başlar:

"Ey cemaat! Evimiz yıkıldı... Nasibimiz kapandı, ocağımız söndü... Yas tutulsun, memleket yasa boğulsun. Pirimiz, müşrit-i kâmilimiz, kurban olduğumuz büyük hükümdar Şah İsmail ibn Haydar ibn Cüneyd Safevi bugün hicri 930 yılının recep ayının 27'sinde aniden bizleri ve bu dünyayı terk edip Şah-ı Merdan'ın himayesi altında, mübarek kademleriyle mekânları cennete ulaştılar..." (EEY: 272).

Romanda Aruz'un oğlu Kıyan'ın ölüm anlatılır. Tepegöz'ün Selleme çayının suyunu kesmesinden sonra halk perişan duruma düşer. Tepegöz, Selleme'nin suyunu açması için halkın ona her gün yemek için bir sürü koyun ve iki de insan istediğini Dede Korkut'ta söyler. Dede Korkut, Tepegöz'ün isteklerini kabul edemeyeceği için bir çözüm yolu aramaya başlar. Onun aklına Basat gelir çünkü Tepegöz'le savaştıracak güçte olan tek kişi odur. Dede Korkut, naiplere ormanda olan Basat'ı bulmalarını söyler. Onlar, Basat'ı bulup getirirler. Dede Korkut, Basat'ı Tepegöz'le savaşması için ikna etmeye çalışır. Basat ise kardeşi Kıyan Selçuk'a zarar gelirse Tepegöz'le savaşacağını söyler. Aradan uzun bir süre geçmeden Kıyan Selçuk'un ölüm haberi yayılır.

"...Haber tez ulaştı. Tabii olarak Kıyan Selçuk Tepegöz'ün elinde zebun olmuştu, ödü patlamış, savaş meydanında can vermişti. Bunu gözleriyle görüp geri kaçan askerler söylemişti, ödü patladı dediler, daha meydanda iken can verdi, dediler. Yer gök Aruz Koca'nın başına yıkılmıştı" (EEY: 84).

4.3.2.1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler

Ölüm korkusuyla tedirginlik yaşayan bir takım topluluklar; olağandışı olayları kendilerine Allah tarafından gönderilen bir işaret olarak sayarlar. Bu sebeple inanışları doğrultusunda halk, bir takım uygulamalar geliştirmiş olup bu uygulamalar doğrultusunda hareket etmeyi tercih ederler. Romanda ölümün belirtisi olarak rüya verilmiştir. Rüya görülen bir takım simgeler bazı topluluklar tarafından önemsemiştir. Rüya görülen bir nesne ölümün yaklaştığının habercisi olabilir.

“Halk düşüncesi çoğu zaman düşle gerçek arasına keskin bir çizgi çekememektedir. Öyleki, düşünde, örneğin manda ya da kazan gören biri, mandanın ve kazanın düş yorumlarında ölüm motifi sayılışlarını hatırlayarak etkilenmekte ve tedirgin olmaktadır” (Örnek, 1971: 25).

Romanda Şah İsmail’in eşi olan Taçlı Hanım onun ölümünü rüyasında görür. Rüyasını Şah’a anlatan Taçlı Hanım, onun gün boyunca yanında durması için ikna etmeye çalışır. Taçlı Hanım’ın feryadını dinlemeyen Şah, divanhanede Hüseyin Bey Lala tarafından öldürülür.

“Gördüm ki beni terk etmişsin, uzaklara gitmişsin, beni yalnız bırakmışsın, onu gördüm. Gökyüzünün yedinci katından sesin geliyor, beni çağırıyorsun. Sen orada ne yapıyorsun, sen neden orada kaldın? Gel, gel buraya, bir bilsen buralar ne kadar güzel. Seni sevenlerin hepsi burada, diyordum” (EEY: 222223).

4.3.2.2. Ölümünden Sonra Hemen Yapılan İşler

Azerbaycan Türklerinin âdetlerine göre ölen kişinin hemen defnedilmesi gerekmektedir. Bunun sebebi ise ölen kişinin ruhunun azap çektiğini düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Ölünün hemen gömülmesi; yakınlarının sevdiğini kaybetmenin verdiği acı ve ızdırabın biraz olsun dinmesine de katkıda bulunur. *“Ölümün gerçekleşmesinden, cenazeye gelecek kişilerin toplanmasından sonra ölüyü gömmek için hazırlıklara başlanır. Bu hazırlıklar; yıkama, kefenleme, cenazenin taşınması, cenazer namazı işlemleriyle gerçekleştirilir” (Artun, 2005: 175).*

Romanda Gence depreminin bıraktığı enkaz anlatılır. İnsanlar Gence depremden sağ kurtulanlar ölenlerin çürümeye yüz tutan cesetlerini toplayıp Sebzikar Mezarlığına taşıyıp defnederler. Mezarlıkta yeni definler yüzünden adım atacak bir adım bile kalmamıştır. Uzun zamandır sözüne inanılmayan, depremden sağ kurtulan bir yaşlı müneccim şöyle der: *“Bu kuşlar, ölen günahsız biçarelerin ruhlarıdır, sakinlik arıyorlar. Çok düşünmeyin, uçup uçup yorulacaklar ve bizleri ebedi olarak terk edip buralardan gidecekler...” (EEY: 286).* Roman bu müneccimin sözleriyle son bulur.

4.3.2.3. Yas

Ölenin yakınları, acılarını dışarıya vurmak için yas tutarlar. “Karalar bağlamak” deyimini de tutulan yaslar sonucunda ortaya çıkan bir deyimdir. Ölen kişinin karısı, kocası öldüğü günden itibaren siyah kıyafetler giyer. Ölen kişinin ölümünün üzerinden kırk gün (kırkı çıkmak) geçtikten sonra karısı üzerindeki siyah kıyafetlerini çıkarır ve bir ateşe atar. Azerbaycan Türkleri, ölüyle iletişim kurulabileceğine inanırlar. Bu sebeple onlar yaslarını tutmaya, ölünün arkasından iyi ve güzel konuşmaya dikkat ederler:

“Ölünün dünyada bitiremediği işler ve amacına ulaşamadığı konularda iletişim kurduğuna inanılır. Aynı şekilde, yardımsever ölü olarak adlandırılan ve ailesindekileri ikaz edip miras tartışmalarına son veren ölülerin varlığına inanılır. Mutlu olmadığı için geri dönen ölüümler ailesinin fertlerine görünür, onları rahatsız eder” (Çobanoğlu, 2015: 213).

Romanın yas tutan karakteri ise Aruz’dur. Aruz’un oğlu Kıyan Selçuk, Tepegöz’le savaşmak için meydana çıkar fakat Tepegöz’ün korkunç görüntüsünden korkan Kıyan Selçuk’un ödü patlar:

“Yer gök Aruz Koca’nın başına yıkılmıştı. Durduğu yerde toprağa dizüstü çöktü, gözünden billur gibi yaş aktı ki ne akmak. Bağırды, çağırды, ağladı sızladı. Sesine çoluk çocuk yığıldı, feryat figan koptu. Basat durmuş bakıyordu. Baktı, baktı sonra gözler önünde değişmeye başladı, gözleri kıpkırmızı kızardı, bedeni gerildi...” (EEY: 84).

4.4. HALK BİLGİSİ

Toplumların kendi içinde gösterdiği tutum ve davranışlar halk bilgisinin yapı taşıdır. Bu tutum ve davranışlar halk biliminin diğer bir önemli unsurları olan örf ve adetleri etkiler. Bu sebeple halkın yaşayış tarzları, beslenme şekilleri ve yerleşim biçimleri halk bilimi araştırmacısına araştırdığı toplum hakkında bilgiler verir.

“Halk bilimi, bununla da kalmayıp bir ülkenin bölgelerini ve bunların içinde de küçük toplum birliklerini, onların dil, ağız, din, mezhep ayrımlarını,

onlardaki üretim ve tüketim özelliklerinden gelme farklı töreleri, törenleri, çeşitli kültür ürünlerini inceler. Bu olgudan kalkılıp, bilim disiplini olarak «millî halkbilimleri», «yerli halkbilimleri» olabileceği gibi bir sonuca varılabilir” (Boratav, 1969: 11).

Halk bilgisi, halk biliminin kaynağı konumundadır. Halkın yaşayış şekli halk bilimini etkilerken halk bilgisi unsurları da halk bilimini etkiler. Bu etkileşimden doğan ürünler halkın kendine özgü ritüellerini oluşturur. Bu ritüellerin örfler kadar katı yaptırımları olabileceği gibi günlük yaşam kaideleri kadar esnek yaptırımları da olabilir. Bu durumu toplumun yaşadığı dönem de etkileyebilir.

“Tarih içinde yoğrulan ve gelişen kültür, bu niteliğinden ötürü doğal olarak tarihsel bir kalıttır. Bu yüzden de kültürü ‘toplumsal kalıtımın özel bir anlatımı’ olarak nitelendirenler de olmuştur. Ancak toplumu oluşturan bireyler tarafından yeniden öğrenilmesi gereken bir kalıt söz konusudur” (Turan, 2014: 25)

Halk bilgisi; bilim, sanat, halk dili, doğa unsurları, ekonomik yapı ve beslenme gibi birçok alanla ilişkilendirilir. Halk bahsettiğimiz bu alanlardan ayrı yaşayamaz. Halk bilimi unsurları inceleyen bir araştırmacı halk bilgisi unsurlarıyla halk bilimi unsurlarını harmanlayarak incelemesi gerekir.

4.4.1. Halk Hayatı ve Halk Kültürü

Azerbaycan Türkleri, insanî ilişkilere önem verir. Onların kültürünün gelişmesinde en önemli etken bu ilişkilere verdikleri değerdir. Yüzyıllar boyunca “komşusu açken tok yatan bizden değildir.” kaidesiyle hareket eden Azerbaycan Türklerinin toplum ilişkileri, onların gündelik hayatında birlik ve beraberliği sağlamıştır. Azerbaycan Türklerinin birlik ve beraberliğinden doğan bir çok ritüel; örf, âdet ve töre olarak halk bilimi unsurlarını zenginleştirmiştir.

Sosyal bir varlık olan insan için iletişim bir ihtiyaçtır. Birey bu ihtiyacını yalnızca farklı insanlarla etkileşim haline geçerek giderir. Kültür ise insanların etkileşim halinde olmasını sağlayan en önemli unsurdur.

“Kültürün, toplumları bulunduğu yer ya da dönemlerde oluşması, yaşamasıdır. Toplumun dışında ondan bağımsız bir kültürden söz edilemez. Kültürün var olabilmesi için toplumun varlığı şarttır. Toplumların kendilerine ait kültürel farklılıkları o toplumların özelliğini oluşturur. Her toplumun kendisine ait değerleri, gelenekleri, görenekleri, sanatı, edebiyatı vb. gibi değer yargıları vardır. Kültür bütün bu özellikleri kapsar” (MEB, 2011: 14)

4.4.2. Halk Kültürü Ve Bilim

Bilim ve halk kültürü; birbiri ile ayrılamaz iki unsurdur. Örneğin; coğrafi şartlar yerleşim şekillerini, beslenmeyi ve giyimi etkiler. Bir bölge soğuk hava koşullarına sahipse bireyin bedenini sıcak tutacak kıyafetler tercih eder. Bu da o bölgenin giyim kültürünü oluşturur. Yine aynı bölgede besin tüketimi olarak kırmızı eti tercih ederler. Bu ise o bölgenin beslenme veya yiyecek-içecek kültürünü oluşturur. Bir bölgede arazi engebeyse dağınık yerleşme görülür. Bu bölgede bulunan insanlar ise evlerini bu arazi koşullarına göre seçerler.

Bilim ve kültür son iki konudur. Kültürün sadece coğrafya ile ilişkisi yoktur; etnografya, tarih, felsefe ve tıp gibi birçok bilimle de ilişkisi vardır.

“Disiplinlerarası yaklaşımların da halk biliminin özellikle çok yönlü, derin yüzeyli ve karmaşık konularının çözülmesi ve herhangi bir alandaki anlamların ve terimlerin halkbilimsel karşılıklarının belirlenmesi için yararlı olacağı açıktır. Halk bilgisi kapsamındaki tüm konuların ve özellikle bunların iletişimsel, estetik değer ve yorumsayıcı nitelikleri üzerinde gerçekleştirilecek çözümlemelerin, halk biliminin disiplinler geleceğine olumlu ve kalıcı değerler sağlayacağını belirtmek yanlış olmayacaktır” (Keskin, 2019: 935)

Yazar; hukuk, siyaset, coğrafya, tarih ve etnografya bilimlerinden yararlanmıştır. Mesela Şah İsmail ile ilgili bölümde tarihle, Tepegöz’ün Selleme çayını kesmesinin anlatıldığı bölümde coğrafyayla, Bayındır Han’ın

bütün beyleri sorguladığı bölümlerde hukukla ilgili kavramların kullanıldığını görürüz.

4.4.3. Halk Kültürü Ve Tarih

Bir millet kültürünü tarihinden alır. O milletin tarihte yaşanmış olduğu olaylar yine o milletin bugünkü durumunun yansımasıdır. Örfler ve âdetler tarihi olaylardan etkilenerak taşıyıcı niteğe sahip olan kültürle günümüze kadar ulaşır. Bu sebeple tarih ile kültür birbirinden ayrı düşünülemez. Halk bilimi ise tarihin bilinmeyen yönlerini açığa çıkarır. Tarihte ceryan eden her bir olay o dönemin eserlerine de yansır.

“Halk bilimi ürünlerinin araştırılması, tarihin birçok karanlık noktalarını aydınlatır. Yaklaşık da olsa, yazılı olarak bize kadar gelmiş birtakım masalların zamanını tespit ettiğimizde, o zamanın halk hayatına çok defa kayıtsızdı. Olayların halk üzerindeki izlerini o devrin halk edebiyatı ürünlerinden öğrenebiliriz. Tarih de halk bilimine malzeme verir. Birçok tarihî kaynaktan, bugün yaşayan ürünleri zaman içinde açıklayabilmemiz için gerekli ipucularını buluruz” (Artun, 2005: 20-21).

Romanda Şah İsmail’in Çaldıran Savaş’ından kaçtığını ve kendi tahtını Hızır adında kendisine benzeyen bir gence devrettiği anlatılır. Bu bölümde adı geçen karakterlerin hiçbirisi Hızır’ın Şah İsmail’in yerine geçtiğini bilmez.

“Hızır, çadırın ortasında şaşırıp kalmıştı. Dışarıdan gelen karma karışık sesler gittikçe şiddetleniyordu. Ama içeriye, çadıra girmeye cesaret eden yoktu. Nihayet Hızır’a nasılsa bir cesaret geldi, üstünü başını düzeltti, aynen Şah İsmail gibi berk adımlarla yürüyüp çadırın ağzını açtı” (EEY: 145).

Ayrıca romanda Şah İsmail ile ilgili anlatının bulunduğu kısımda Hızır’ın şiir yazabildiği anlatılır. Şah İsmail’in yerine geçen Hızır, Hataî mahlasıyla şiirler yazar. *“Bazı akşamlar bahçe tarafında in cin yokken Hüseyin Bey, odadan bahçeye çıkmasına izin veriyordu. Tek başına o bahçeyi bir o tarafa bir bu tarafa dolaşıyor, kokusu etrafı sarmış güllerle, çiçeklerle sohbet ediyordu. Kendine bir mahlâs almıştı: Hatayî”* (EEY: 140- 141). Romanda geçen Hatayî mahlası tarihi gerçeklik göstermektedir. Şah İsmail

Hatayî Arapça başta olmak üzere Farsça ve Türkçe şiirler yazmıştır.

“Kendisi de Hatayî mahlası ile şiirler yazan Türkçe, Farsça ve Arapça şiir yazabilecek kadar hâkimdir. Aruz vezni yanında şiirlerinde hece veznini de kullanmıştır. Divan, Dahnâme ve Nasihat-nâme isminde üç şiir kitabı da vardır. Şah İsmail’in ilim adamlarını ve sanatkârları koruması neticesinde, Tebriz merkezli Azerbaycan ve İran’da bütün pozitif ilimlerle birlikte, Türk dili, musiki, mimari, resim vb. sanatlar altın çağını yaşamıştır. Tebriz, Herat gibi önemli bir kültür merkezini geçmiştir” (Şimşir, 2019: 84).

Romanda adı geçen bir diğer tarihî şahsiyet ise Yavuz Sultan Selim’dir. Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasında geçen savaş anlatılır. *“Osmanlı sultanı Yavuz Sultan Selim’le Şah’ın savaşı Çaldıran adlı bir köy yakınlarında başlamıştı. Şah savaşa şahsen komuta ediyordu, savaşçıları cephelere ayırıyor, hücum etmeleri veya geri çekilmeleri konusunda emirler veriyordu”* (EEY: 141).

Romanda Hüseyin Bey Lala’nın Çaldıran Savaşı’nda Osmanlı Devletine esir düştüğü anlatılır. Osmanlı’nın esirliğinden kurtulduktan sonra Hüseyin Bey Lala, Şah İsmail’in sarayına gider fakat o kimliğini saray ehline belli etmez. Bir süre geçtikten sonra Şah ile görüşemeyeceğini anlayan Lala, kim olduğunu sarayın Yüzbaşısı Rahim’e anlatır. Yüzbaşı Rahim, babasının da Çaldıran Savaşında olduğunu söyler. Bunun üzerine Hüseyin Bey Lala savaşta babasının nasıl öldüğünü anlatır:

“Senin babanın öldüğünü ben kendi gözlerimle gördüm. Bayraktardı. Atından düştü, göğsüne ok saplanmıştı. Kim ne derse inanma. Nefesi kesildikten sonra bile bayrağı elinden alamadılar, bilesin. Bayrak, babanın ölü bedeninin elinde öylece dikilip kalmıştı” (EEY: 208).

Hüseyin Bey Lala, Çaldıran Savaşını da anlatır:

“Ben ilk kez on yıl önce Çaldıran’da gördüm. Osmanlılar, fillerin ayaklarına topları bağlamışlar, saf saf dizmişlerdi. Bakınca gülesimiz geliyordu. Ama ne yaptık, ne ettiksek de saflarını bozamadık. Kıyamet gibi bir savaştı, meydan insan başlarıyla doluydu...” (EEY: 208).

Romanda Şah'ın eşi Behruze Hanım'ın da Osmanlı devletine esir düştüğü anlatılır. Hüseyin Bey Lala, Şah İsmail ile görüşebilmek için Yüzbaşı Rahim'in Vezir'e kendisinin Behruze Hanım'dan haber getirdiği söylemesini ister.

“Öyle mi diyorsun? Ne bileyim, belki de sen haklısın. Git, anlat. Bu nasıl olsa bir yolunu bulup Şah'la görüşecek de, o zaman... Hayır hayır, öyle deme.

Tehdit ettiğimi düşünür. Ona Lala, Behruze Hanım'dan haber getirmiş de, duyuyor musun, iyi aklında tut, Behruze Hanım'dan haber getirmiş de”

(EEY: 212).

Safevi devletinin tarihinde de Bihruze Hanım, Şah İsmail'in eşi olarak karşımıza çıkar. Çaldıran Savaşında Behruze Hanım, Osmanlı devletine esir düşmüştür.

“Soru, Taçlı Hanım'un da bunlardan biri olup olmadığıdır. Belki böyle bir sorunun bir önemi olup olmadığı sorgulanabilir. Cevabı “evet”tir. Zira düşman bir hükümdarın oğlunun veya Hanım'ının tutsak edilmesi, küçümsenecek önemde bir husus değildir. Böyle bir hadise, Safevîler ve Osmanlılar arasındaki rekabet bağlamında, Osmanlılar'ın üstünlüğüne bir delil sayılabilir” (Aktaran: Özgüdenli, 2014: 223).

Romanda Taçlı Hanım'ın Şah İsmail'in (Hızır'ın) ölümüyle ilgili bir rüya gördüğü anlatılır. Safevî tarihine baktığımızda Taçlı Hanım ile Behruze Hanım aynı kişi olduğunu görürüz. *“Bir de senin durmadan benden kaçtığını gördüm. Hiç kimse seni tutamıyordu. Sürekli kaçıyordun. Sen hem benimlesin, hem de benimle değilsin. Hem benimsin, hem de benim değilsin... Şuracıkta kalbim yerinden çıkacaktı”* (EEY: 223).

Romanda Taçlı Hanım ve Bihruze Hanım farklı kişiler olarak olarak anlatılır.

Romanda Şah İsmail'in Özbek hanı Şeybani ile yapacağı savaşa hazırlığı anlatılır:

“Ertesi gün ağır bir gün olacaktı. Savaş divanını çağırmıştı toplantıya. Şah'ın son zamanlardaki düşüncesi, aklı fikri Özbek hanı Şeybani idi. Neden olduğunu bilmiyordu, ama onun yüzünden tedirgindi. Uzaktan uzağa çok korkuyordu Şeybani'den. Sefer hazırlığı başlamıştı” (EEY: 109).

Tarihi kaynaklara göre Şeybani Han ile Şah İsmail birbirleriyle sıkça mektuplaşmışlardır:

“Şah İsmail cevabî mektubunda Şeybanî Han’ın mektubunun kendisine ulaştığını ve içindekilere vakıf olduğunu belirtip akabinde iki ülke arasında seyahat eden yolculardan Şeybanî Han’ın kendisine muhalif tavırlar sergilediğine dair duyumlar aldığını ifade ediyordu. Bunun üzerine ona geçmişteki dostluk ve arkadaşlıklarını hatırlatıyor, aynı Allah’a, aynı peygambere itikat ettiklerini söylüyordu. Bu tarz bir üslupla Şah İsmail belki tarafların aynı safta olduklarını ima etmek istiyor, olası bir çatışmayı önlemeye çalışıyordu. Belki de Özbek Hanı’nı bu şekilde oyalamak ve onu savunmasız bir halde yakalamayı hedefliyordu” (Çınar, 2010: 79).

Diplomatik ve siyasî ilişkilerin devamında Şah İsmail ve Şeybani Han tarafından Merv savaşı yapılmıştır. Romanda verilen bilgiler doğrultusunda hazırlıkları yapılan savaşın Merv savaşı olduğunu söyleyebiliriz.

Romanda geçen bir diğer tarihsel olay da Dağıstan seferidir. Hızır’ın babası ihtiyarlamış annesi ise ölmüştü. Onun babası yaşlandığından ötürü Şah’ın emrine de girememişti. Fakat Hızır’ın babası bir zamanlar Dağıstan seferi sırasında köy köy dolaşp Kızılbaşlarla beraber adam toplamış. *“Bir defasında, Şah’ın Dağıstan seferi esnasında yüzbaşılar köy köy dolaşp adam toplarken Kızılbaşlara katılmıştı, ama sonra geri döndüğünde nedense onlardan ayrılmıştı”* (EEY: 106-107).

4.4.4. Halk Kültürü Ve Coğrafya

Roman Gence Depreminin bıraktığı yıkımla başlar. *“...Halkın depremde sonra Gence’de musibet içinde eziyet çektiğini gören şehrin ileri gelenleri derhal...”* (EEY: 28)

Deprem, coğrafi bir olaydır. Roman Gence Depremiyle başlar ve Gence Depremiyle biter. *“... artık kim bilir kaçınıcı gündür, depremde sağ kurtulan insanlar sonsuz keder içinde ölenlerin kokmaya başlamış cesetlerini bir yere topluyor, sonra da bütün kuvvetlerini toplayarak bu cesetleri Gence’nin kuzey tarafında bulunan Sebzikar Mezarlığı’na taşıyıp defnediyorlardı”* (EEY: 286).

Romanda Begil'in Oğuz'a asi olup Kazılık Dağ'ına ava çıkması anlatılır. Avda ayağını kıran Begil'e eşi Sürmelice Çeşme Hatun hana isyan ettiğinden ötürü ayağını kıldığını söyler.

“Beyim, beyim, öfkeli başta akıl olmaz. Oğuz'a asi olma, Oğuz'a asi olduğun zaman, Han'a da asi olursun, ne farkı var ki? Han'ına asi olanın işi rast gitmez, bunu böyle bil. Haydi yerinden kalk, bizim şu Kazılık Dağı'na ne olmuş da sen Ala Dağ'a ava çıktın? Kalk, kalk, atının teri soğumasın.

Yoldaşlarını yanına al, ava git, beyim gözüün açılsın. Gözüün gönlün açılsın, derdin tasan dağılsın” (EEY: 179-180).

Ala Dağ'ın oğuz boylarının kültürlerinde önemli yeri vardır. Azerbaycan Türklerinde Ala Dağ kutsal görülen yerlerden biridir. Dede Korkut destanında da Ala Dağ'ın adı sıklıkla geçmektedir.

“Alim etimologiyanın, folklorşünaslığın, mifologiyanın müddealarına esaslanarak Ağayıl, Ağlağan, Ala taş, Argıç gır, Gögce taş, Günortac, Gara taş, Garacug, Gazlıg//Gazılık kimi oronimlerin menşeyine nüfuz edir, onların Oğuz tefekküründeki mena yükleri, eski inançlara söykenen megamları barede marağlı fikirler ireli sürür”¹⁴ (Tanrıverdi, 2013: 5).

Romanda anlatılan bir diğer hadise ise Tepegöz'ün Selleme Çayı'nın suyunu kesmesidir. Tepegöz'ün suyu açması için iki elçi onun yanına gider. Tepegöz onlara her gün kendisine bir sürü koyun ve iki de adam verirlerse suyu açacağını söyler. Dede Korkut; çareyi Basat'ta bulur ve Basat Tepegöz'le savaşır. Savaşın sonunda Basat muvaffak olur.

“Naipiler, hizmetçiler, çayın ağzını temizlemeyi bitirdiler. Selleme çayı, taze taş seli gibi coştı, aktı taştı, yeniden Oğuz'a yöneldi. Han'ım çayın suyu

¹⁴ Bilim adamı etimoloji, folklor ve mitoloji kaidelerinden yola çıkarak Ağayıl, Ağlağan, Ala taş, Argıç kır, Gögce taş, Günortac, Kara taş, Karaçug, Kazılık/Kazılık gibi yer adlarının kökenine iner. Oğuz düşüncesindeki anlamlar ve eski inanışların kökenine tesir eder, onların Oğuz tefekküründeki anlamları, eski inançlarla bağlantılı konuların tümü ilginç fikirler öne sürüyor.

Oğuz'a bizden önce ulaşmıştı. Biz Dış Oğuz'a vardığımızda genç yaşlı, kadın çocuk, herkes suyun mübarek yüzünü seyretmeye dalmıştı” (EEY: 245).

4.4.5. Evler ve Yapılar

Azerbaycan Türkleri bilime ve tarihe kaynaklık eden birinci derecede öneme sahip çok sayıda mimari eserlere sahiptir. Geleneksel el sanatlarıyla mimarisine zenginlik katan Azerbaycan Türkleri, bedî zevk ve anlayışlarını inşalarına da yansıtmıştır. Bu mimari eserler onların kültürleri ve yaşayış şekilleri hakkında bizlere bilgi verir.

“III yüzyıl Azerbaycan mimarisinde ortaya çıkan inşaat kültürü, cesur kompozit fikirlerle mimari formların özgünlüğünü kendinde birleştiriyor. Bu, söz konusu anıtların sürekli gelişmenin ve mükemmelliğin uzun bir aşamasını taçlandırıldığını gösteriyor. Ancak somut örneklerle, önceki yüzyıllar boyunca mimarinin gelişimini takip etmek biraz zor görünüyor” (Keskin, 2015: 23).

Romanda Şah İsmail ile ilgili bölümde sarayda dış oda ve divanhane bölmelerinin bulunduğu bahsedilir. *“Vezir, dış odada divanhanenin önünde beklemekteydi. Bugün sefirlerin gelmesi lazımdı, uzak bir memleketin sular içindeki şehrinden geleceklerdi” (EEY: 72).*

Bu bölümün devamında ise Şah İsmail'in sarayında iç oda adında bir bölmenin bulunduğu bahsedilir. *“...Önce Kethüda Safiyar çıktı iç odadan. Bu hemen peşine Şah'ın divanhaneye geleceği manasını taşıyordu” (EEY: 72).*

Romanda bu sarayın bir de bahçesi olduğundan bahsedilir. *“Güzel. Dediğim gibi yaparsın. İçeri bahçede. Sefirleri yolcu edeyim, sonra...” (EEY: 74).*

Romanda ilerleyen bölümlerde Şah'ın bahçeden geçip istirahat konağına gittiği anlatılır. *“Şah, arka bahçeden aceleyle geçip bahçenin bir köşesindeki gizli istirahat konağına gitti. Lala, Şah'ın geldiğini ayak sesinden hissedip kapıyı açtı ve hemen Şah'ın arkasından kapıyı kapattı” (EEY: 103).*

İlerleyen bölümlerde istirahat odasına sadece Şah'ın, Hüseyin Bey Lala'nın ve Hızır'ın girebildiğinden söz edilir. İstirahat odası anlatılırken taht odasının adı geçer. *“Bu gizli yer, taht odasının arkasındaki küçük bir bahçe ve bahçenin bir köşesinde yalnız*

Şah'ın girdiği istirahat odası vardı, oradaydı. Bu odaya üç kişi girebiliyordu: Şah, Hüseyin Bey ve bir de Hızır” (EEY: 140).

Romanda Beyrek'in ad koyma töreninde çadırlardan bahsedilir:

“Han'ım ad koyma bittikten sonra ya da, Beyrek'in adını koyduktan sonra Pay Püre Bey de, diğer beyler de çok sevindiler, memnun kaldılar. Pay Püre Bey'in evinde bol bol yeme içme oldu. Yeme içme molasında, Han'ım, benim kalbim sıkıştı, kalkıp çadırdan dışarı çıktım” (EEY: 63).

Romanda bir diğer yapı olarak Düzmürt Kalesi'nin adı geçer:

“Bana haber geldi ki, Düzmürt etrafındaki her yer, oranın köy-kasaba yolu hakkında Bayındır Han'a bilgi vermeliyim. Sefer ciddi seferdir. Ben Günortaç'a Han'ın sarayına geldim” (EEY: 93-34).

Romanda Bayındır Han'ın sarayında bulunan işkencehaneden söz edilir. Casusu serbest bırakan kişinin kim olduğunu öğrenmek isteyen Bayındır Han, beyleri tek tek sorguya çağırır. Sorgu sırası Şir Şemseddin'e gelir. Şir Şemseddin sorgu esnasında Bayındır Han'ın sabrını taşıracak sözler söyler.

“Bayındır Han'ın gerçekten sabrı tükenmek üzereydi. Artık işkencehaneden kamçıcuları çağırmasına pek bir şey kalmamıştı. Han avlusunun diğer başındaki işkencehaneden göğe yükselen âhları, feryatları ben çok duymuştum. İşkencehanenin adı dillere destan idi. Kamçıcular neydi, hele ki cimbızcular, ağızlara ateşli ok sokanlar...” (EEY: 125).

Romanda adı geçen bir diğer yapı ise Kazan'ın zindanıdır. Bu zindan kat kat kazılmış olup her katta bir esir tutulacak şekilde düzenlenmiştir. Zindanın kokusundan bütün beylerin midesi bulanırmış bu sebeple zindanın ağzına değirmen taşı koyarlarmış.

“Kuyu, Kazan'ın zindanıydı. Kat kat kazılmıştı, her katta bir esir tutmak mümkündü. Kadir Tanrı hiçbir kuluna o kuyuyu nasip etmesin, oraya düştüğünde göğsü çatlar. Çok katlıydı. Kokusundan, levsinden burun yere düşerdi. Ağzına değirmen taşı koyardık. Taşı aralayıp sularını, ekmeklerini

aşağı atardık. Kim, hangi katta neye tutabildiyse tutardı. Kuyunun dibinde fareler hüküm sürerdi” (EEY: 148).

4.4.6. Eşya Ve Giysi Kültürü

Eşyalar, bir bölgede yaşayan halkın kültürünü yansıtır. İbtidai dönemlerden günümüze kadar ulaşan her bir eşya o dönem kültürünün manasını ve derinliğini taşır. Kullanılan papirüs kâğıdına yazılmış olan bir metin o dönemin edebî anlayışını günümüze kadar taşır ya da Sultan II. Mahmut döneminde yaygın olarak kullanılan fes, o dönemin giyim tarzı hakkında bilgi verir.

Romanda Kazan’ın sorguya alınmasından sonra Kılbaş ile Dede Korkut, bahçeye çıkması anlatılır. Bahçede Kılbaş, Dede Korkut’ta *“Meşveretli giysi geniş olur. Meşveret edeceksek oturalım Korkut”* der (EEY: 54). Ferit Develioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgatinde ‘meşveret’ kelimesini şöyle açıklar: “1. Müşâverede bulunma, danışma”* (Develioğlu, 2017: 734).

Romanda bahsedilen bir diğer hadise ise Dede Korkut’un Kazan’a verdiği tüy kabıdır. Kazan, Beyrek’e kabın içinde bulunan tüyün sihirli olduğundan bahseder. *“Bu, Şökli Melik’e esir düşüp serbest kaldıktan sonra Korkut’un bana verdiği tüy kabıdır. Korkut, Kazan al bunu, içinde bir tüy vardır, sihirli bir tüydür, ne zaman zor duruma düşersen yak, beni yanında göreceksin, demişti”* (EEY: 134).

Romanda Şah İsmail ile ilgili bilgiler verildiği kısımda iki mumun ışığından söz edilir.

“Yüzbaşı Rahim, baş eğip Vezir Ağa’nın odasından çıktı. Daha sonra Vezir ağa, gece yarısına kadar, iki mum ışığını birbirine katıp ışığa bakarak düşündü durdu. Sonunda mumu söndürüp yatağa uzanmadan önce aklından geçen son düşünce şu oldu: ‘Düşünmeye değmez. Lala Çaldıran’da öldü. İnşallah, bu adam Lala değildir’” (EEY: 214).

Romanda adı geçen bir diğer eşya unsuru ise tespihtir. *“Şah, geçip üst kısımdaki yerine oturduktan sonra elindeki tespihin büyük zümrüt taşlarını birer teker teker sağa*

sola savurdu” (EEY: 255). Tespih, İslam dininde Allah’ı zikretmek için kullanılan eşyalardan biridir.

“Faydacı veya işlevsel açıdan düşünüldüğünde tesbihin dinle bağlantısı ancak onun kullanıma yönelik boyutuyla sağlanabilir, yani basitçe sayma işleviyle. Ancak tesbih sıradan, gündelik bir nesneden kutsal, biricik bir nesneye dönüşme sürecinde veya bir koleksiyon ögesi haline geldiğinde söylemsel olarak dinsel olanla mesafesi sağlanmalıdır” (Değirmenci, 2018: 163).

Tespih kullanan bir diğer kahraman ise Vezir’dir. *“Yüzbaşı Rahim kapıyı kilitleyip geldi, Vezirin karşısına oturdu, sözünü dinlemeye hazırdu. Vezir, elindeki tespihin taşlarını teker teker, üstelik de yavaş yavaş çevirdikçe çeviriyor, konuşmaya başlamak için hiç acele etmiyordu”* (EEY: 219).

Romanda Şah’ın ve Hızır’ın kullandığı yüz örtüsü dikkat çeken bir diğer unsurdur. Şah, yüz örtüsü olmadan kimseyle görüşmez ve şehrin içine yüz örtüsü olmadan gezemez. *“‘Şimdi nasıl? Yüz örtüsüz daha kolay tanırsın.’ deyip Lala’nın gözlerine gözlerini dikti ve başladı yüzünü sağa sola çevirmeye. ‘Ben seni yüzü örtülüken de tanırdım. Evet, sensin, melun şair. Seni sesinden tanırım ben. Sen beni kandıramazsın”* (EEY: 260). Hz. Muhammet, yüzünde bulunan örtüyle tasvir edilir.

“Osmanlı topraklarında özellikle 1580 ile 1600 yılları arasında üretilen resimli elyazmaları, Hz. Muhammed’in daima bir yüz örtüsü ve altın bir hâle ile tasvir edildiği yeni bir tipoloji oluşturma eğilimi gösterir. Hz. Peygamber’in başı, yüzü ve yüz özellikleri kimi zaman yerini tümüyle alevden bir hâleyle bırakır. Bir yandan, bu alev demeti – tıpkı yüz örtüsü gibi – erken modern İslam resim sanatında Hz. Peygamber’in bedensel varlığını soyutlama yönünde giderek artan bir eğilimi yansıtmaktadır. Diğer yandan, Osmanlı Padişahlarının (tıpkı Safevi hükümdarları gibi) kendi köken ve soylarını dayandırdıkları nur-ı Muhammed’in önemini vurgular” (Aktaran: Gökyara, 2020: 13).

Romanda Şah'ın cüppe giydiğinden bahsedilir. *“Ben üzerime üstünkörü bir cüppe geçirmiştım, altındaki kıyafetim Şah'ın elbiseleriyle aynıydı. Ben bu cüppeyi çıkartıp bir tarafa fırlattım”* (EEY: 264).

Romanın son bölümünde Dede Korkut, Bayındır Han ile sohbetinde ateşli mancınıkların icat olduğunu söyler. *“Han, doğru buyurur. Pekâlâ öyleyse... Bu dünyanın başına gelmeyen ne kaldı ki? Ateşli mancınıkları bile icat ettiler”* (EEY: 286).

İlkel bir savaş aleti olan mancınık, savaşlarda kullanılmıştır.

“Mancınık germe, bükme, çekme ve karşı ağırlık kullanarak bir direğin mihveri etrafında dönmesi ile işleyen büyük bir güçle taş, ok ve neft gibi cisimler fırlatan bir savaş aletiydi. Ayrıca tarih boyunca savaşlarda ve kuşatmalarda, kale duvarlarını hasara uğratmak için kullanılan kuşatma makineleridir. Çok eski zamanlardan itibaren savaşlarda kullanılmaya başlanmış ve içerisine taş, demir, kurşun, yanan ot, zift veya lav gibi maddeler konulabilmiştir” (Göksu, 2019: 170).

4.4.7. Beslenme

Bir toplumun beslenme tarzı, beslenme kültürünü ortaya koyar. Toplumların yiyecek tüketimi, yiyecek üretimden peyda olur. Bu sebeple beslenme kültürü toplumların tarım ve hayvancılık kapasitesini ortaya koyar. Bu durum ise belirli bir bölgede yaşayan halkın ekonomisini de gözler önüne serer. Birçok sosyal faaliyeti etkileyen beslenme tarzları toplumun benimsediği dinin yeme ve içme konusundaki yasakları veya önerileri sofralarına yansımıştır.

“Yemek tarzımızdan tutun da beslenme alışkanlığımıza kadar yemekle ilişkili pek çok durum sosyalleşme sürecinde şekillenmiştir. Aynı şekilde sosyalleşme sürecimizde yemek masasının hiç yadsınamayacak yeri vardır. Bireyler sosyal statü ve rollerini bu masada öğrenirler. Dinsel değerler bu masada aktarılır” (Beşirli, 2011:168).

Geçmişten günümüze kadar Azerbaycan Türkleri belirttiğimiz ölçütleri gözeterek yeme içme kültürüne önem vermişlerdir. Azerbaycan Türklerinin beslenmeye verdiği

önem atasözlerine de yansımıştır. Mesela Azerbaycan Türkleri misafirlğe gittikleri zaman yiyecek bir şey bulamazlarsa “aftafa leyen iki dest, şam nahar heç zad” atasözünü kullanırlar (Altaylı, 2005: 26).

Romanda Dede Korkut ile Kılbaş’ın sorgudan sonra şarap içtiği anlatılır. Dede Korkut şarap içmek istemez çünkü o, Bayındır Han’ın yaptığı sorguya sarhoş olarak katılırsa idrakinin yerinde olmayacağını düşünür. Bu sebeple Dede Korkut, üzüm suyu içmeye karar verir. Kılbaş, Dede Korkut’un bu düşüncesini fark edip hile yaparak ona şarap içirir. *“Bak, üzüm suyu budur. Şarap değil mi? Bir ayrımı var, bir kaç ay küplerde saklanmıştı, tahta küplerde, şimdi içilir artık. Bire bir üzüm, bire bir üzümün suyu... Değil mi?”* (EEY: 53).

Bu kısımda Kılbaş’ın şarabın yanına etli bir yemek istemesi de bu dönem hayvan etinin beslenmede önemli bir role sahip olduğunu gözler önüne serer. *“Hazırda yiyecek ne var, yemek varsa getirin, etli olsun, ekmek de getirin, ayran da getirin! Üzüm suyu ister misin Korkut?”* (EEY:52).

Romanda adı bir diğer içecek ise çaydır. Hüseyin Bey ile Yüzbaşı Rahim sohbet ederken Yüzbaşı Rahim çay içer. *“‘Bekçi ağa, bana doğru söyle bakalım, bu Vezir ağa, benim Şah huzuruna çıkmama neden izin vermiyor?’ Yüzbaşı Rahim, doğru söylemek gerekirse bu soruyu beklemediği için önce pek şaşırır. Önündeki çaydan bir yudum içtikten sonra cevap verir...”* (EEY: 206).

Romanda geçen bir diğer hadise ise vezirin Hüseyin Bey Lala ile karşılaşmasıdır. Vezir, Hüseyin Bey Lala’ya hürmetini göstermek için Yüzbaşı Rahim’e çay, meyve ve şerbet getirmesini söyler. *“Vezir dışarıya seslendi. Yüzbaşı Rahim, kendini içeriye attı. ‘Yüzbaşı, hızlı ol, hemen bize çay, meyve ve şerbet getirsinler, söyle, hızlı...”* (EEY: 216).

Saraylarda bulunan beslenme kültüründe ziyarete gelen misafirlere servis edilen şerbetlerin kadim bir tarihi vardır.

“Saray misafirlerinin sunumuna büyük özen gösterilen şerbeti içmesi de bir ağırlama geleneği idi. Şerbetin özü kristal sürahilerde saklanır, ibriklerle masaya getirilir, konuklara özel taslarda sunulurdu. Saray mutfağında güzel

kokulu her türlü çiçek ve bitkiden şerbet yapılır, lezzetin yanında şifa niyetine de içilirdi” (Sarioğlu, Cevizkaya, 2016: 240).

Bu bölümün devamında ise vezir kendi fincanına ve Hüseyin Bey Lala’nın fincanına şerbet koyduğu anlatılır. *“Hizmetçi, meyve ve şerbet getirip masanın üstüne bıraktı, çıktı. Vezir, hizmetçi çıktıktan sonra önce Hüseyin Bey’in fincanına, sonra da kendi fincanına şerbet koydu” (EEY: 217).*

4.5. BİRİNCİ ANLATI DÜZLEMİ KARAKTERLERİ (DEDE KORKUT ANLATISININ KARAKTERLERİ)

Romanda, Oğuz boylarının düzenini ve refahını sağlayan karakter, Bayındır Han’dır. Bayındır Han, bu düzenin devam etmesi için bilgeliğiyle ön plana çıkan Dede Korkut’la beraber bir yargı kurar. Bu yargı da Oğuz beylerinin bütün ihtirasları ortaya çıkar.

4.5.1. Dede Korkut

Romanda ozan özelliklerini taşıyan Dede Korkut; Oğuz beylerinin güvenini kazanan, bilge, olağanüstü güçlere sahip olan bir karakterdir. Kahramanlara fikirleri ışığında yol gösteren bu karakter, Dede Korkut destanında da ozan kimiliğiyle karşımıza çıkar. Roman ise bize Dede Korkut destanında bulunan Oğuz beylerinin ihtiraslarını ve hırslarını gösterirken Dede Korkut karakterinin de insanî vasıflarını ortaya koyar. Romanda Dede Korkut’un Bayındır Han’ın öfkesinden korktuğu anlatılır. Bu olay ise diğer karakterler gibi Dede Korkut’un da müspet özelliklerinin yanı sıra menfi özelliklerinin de olabileceğini gözler önüne serer. *“Artık işkencehaneden kamçıcuları çağırmasına pek bir şey kalmamıştı. Han avlusunun öbür başındaki işkencehaneden göğe yükselen âhları, figanları ben çok duymuştum. İşkencehanenin adı dillerde dolaşıyordu” (EEY: 125).*

Eserde anlatılan bir diğer olay ise Dede Korkut’un Beyrek’e verdiği tüy kabıdır. Bu olayda Dede Korkut’un olağanüstü olayları gerçekleştirme yetisi ortaya çıkar. Dede Korkut, Kazan’a Şökli Melik’in esaretinden kurtulduktan sonra ona bir tüy kabı verir. *“Bu, Şökli Melik’e esir düşüp serbest kaldıktan sonra Korkut’un bana verdiği tüy kabıdır.*

Korkut, Kazan al bunu, içinde bir tüy vardır, sihirli bir tüydür, ne zaman zor duruma düşersen yak, beni yanında göreceksin, demişti” (EEY: 134). Bu tüy kabı sihirlidir. Dede Korkut, Kazan’a bu tüyü yakarsa yanında belireceğini söyler. “*Evet, hepsini doğru söylüyor kavat oğlu kavat! Kazan tüyümü yakınca başımdan ateş çıktı sanırsın. Ama söz vermiştim, yanında olmam gerekiyordu. Tüyü yakar yakmaz yanında ulaştım*” (EEY: 134-135). Dede Korkut’un mucizeleri bunla sınırlı kalmaz. Romanda Begil’in Oğuz’a asi olduğu zaman anlatılır. Burada Begil; hana, Oğuz’a ve Kazan’a asi olduğu için ayağını kırar. Begil’in eşi olan Sürmelice Çeşme ise Begil’in ayağını kırdığını hizmetçiye söyler. Bu bilgi kulaktan kulağa, kapıdan kapıya yayılır ve en son Kara Tekür’e ulaşır. Kara Tekür ise bunu fırsat bilip Begil’in yurduna varır. Begil’in oğlu Emren, onunla savaşa girer. Bu yaşananlar ise Dede Korkut’un rüyasına girer. O, rüyasında Begil’in ayağını bir ot yardımıyla iyileştirir.

“Sadece burada Bayındır Han beni durdurdu, hemen ot hakkında sorgu sual etti. Ben Han’a o ot hakkında ne biliyorsam anlattım. Ağrıya acıya dermandır, dedim. Aklını başından alır, götürür, dedim. Başlarsın kendini dışardan seyretmeye, ruhun bedenini terk eder, ucu bucağı olmayan göklere çıkar, sonsuzlukta uçar, uçar, yine döner girer öz bedenine içine, kendi yerine”
(EEY: 90)

Romanda Dede Korkut’un zekâsı ön plana çıkar. Casuslukla itham edilen Boğazca Fatma’nın oğlunu Dede Korkut, idamdan kurtarmıştır. O, Boğazca Fatma’dan bütün beylerin yanına gidip ‘bu oğlan senindir’ şeklinde söylemesini ister. Boğazca Fatma, Dede Korkut’un önerisine uyar. “*Çünkü o artık geri gelmez günlerden, aslanım benim, hediye kalmıştı. Biliyor musun o gece neler oldu? O gece beni hamile bıraktın sen! Bende emanetin kaldı. Hiçbir zaman sana bu sırrı açmadım. Şimdi açıyorum bil!*” (EEY: 156).

Ele aldığımız romanda Dede Korkut destanında bulunan ad alma töreni karşımıza çıkar. Dede Korkut, Beyrek’in ismini verir ve duasını eder. Tören gerçekleşikten sonra Beyrek, Dede Korkut’un yanına gider. O, Dede Korkut’ta ismini nasıl aldığını anlatır. “*Dede, bunu sadece sana söyleyeyim. O düşman dedikleri kendi yoldaşlarımdı. Önceden gönderdim, bezirgânları ürküttüler. Sonra ben koştum param parça ettim*” (EEY: 64). Oğuz’un sırlarına vakıf olan tek kişi Dede Korkut’tur. Beyrek’te sırrını bir tek Dede Korkut’a anlatabilmiştir.

“Ama şunu da söyleyelim: Sır sahibi olmak, Oğuz’da herkese nasip olmamıştır. Zulüm olmasına zulümdür, ama ihtiram ve izzet sahibi olmanın da yolu buralardan geçer: Kimler bana sırrını söylemedi ki, dünyaya küsenler, öldürenler, ölenler, evladının kimden olduğunu bilen anneler, eşlerinden memnun olmayan adamlar...” (EEY: 67).

4.5.2. Bayındır Han

Romanda Oğuz boylarını yöneten Bayındır Han, ihtiyar ve bilge bir yöneticidir. Bayındır Han’ın hayat tecrübelerinin kaynaklık ettiği bilgeliği sayesinde Oğuz beyleri tarafından sevilen ve saygı duyulan bir yönetici olmayı başarmıştır. Roman boyunca kendi tarafından sorgulanan karakterlere otoriter ve sert duruşuyla taviz vermemiş ve Oğuz’da bulunan kargaşanın sebebini çözmüştür.

Bayındır Han karakteriyle Dede Korkut karakteri arasında güçlü bir bağ vardır. Bu bağ, Dede Korkut’un bilgeliğinden ve Bayındır Han’ın eski zamanlara duyduğu bağlılıktan kaynağını almaktadır. Romanın son bölümünde Bayındır Han ile Dede Korkut arasında geçen sohbetten bu bağın önemini anlayabiliriz.

“Korkut, dünya gençtir. İnsanın uzun ömrünün sonu ölümdür. Dünyanın ömrünün ise sonu olmazmış. Bunu bana kim dedi, biliyor musun?

Bilmiyorsun. O zaman dinle... Babam! Bunu babam söylerdi, hiç aklından çıkarma. Babam Kam Gan söylerdi...” (EEY: 286).

Bu bölümde Dede Korkut, ateşli mancınıkların bile icat edildiğini düşünür. Bu da Dede Korkut’un ileri görüşlülüğünün göstergesidir. *“Han, doğru buyurur. Pekâlâ öyleyse... Bu dünyanın başına gelmeyen ne kaldı ki? Ateşli mancınıkları bile icat ettiler” (EEY: 286).*

Bayındır Han’ın güçlü otoritesinden ve sarsılmayan hiddetinden korkan Oğuz beyleri âdeta Bayındır Han’ın huzurunda soğuk ter dökerler. Dede Korkut, Bayındır Han’ın hiddetini şöyle anlatır:

“Bayındır Han ilk kez Boğazca’nın adını anıyordu. Nasıl ettiyse Şir Şermesdin onu zıvanadan çıkarmıştı. Demek ki öyle... Bayındır Han’ın

Boğazca'dan haberi varmış. Bilerek bu konuda hiçbir söz söylemiyormuş. O zaman bu nasıl bir sorgu böyle?! Han her şeyi önceden biliyor mu?! Bir tek kendi ayağımızla gidip avlunun bir köşesinde bulunan işkencehaneye girmek kalıyor” (EEY: 124).

Romanın ilerleyen kısımlarında Bayındır Han'ın aslında casusun serbest bırakılmasında bütün Oğuz beylerinin parmağı olduğunu söyler. O, sorgunun başından sonuna kadar Oğuz beylerinin bütün kusurlarını ve hırslarını ortaya çıkarır. Bayındır Han'ın sorguyu başlatmasının asıl maksatı casusu serbest bırakanın kim olduğunu öğrenmek değildir. Bayındır Han'ın sorguyu yapmasının asıl sebebi Oğuz'da bulunan iç savaştır.

“Bayındır Han bu sözleri söyleyip sustu. Ben de sustum. Evet, buymuş Han'ın öğrenmek istediği mesele! Oğuz içinde kim ne istiyor? Oğuz'un hasarı nerededir? Uzun zamandır ikiye bölünmüş olan Oğuz'un bugün sahte birliği neden tüy kadar inceldi? Bu işte suçu olan kim, Bayındır Han, boş konuşmaz” (EEY: 283).

İç Oğuz'u ve Dış Oğuz'u birbirine katan kişiyi bulan Bayındır Han, Dede Korkut'la beraber çözüm yolu üretmeye başlar. Bayındır Han, Dede Korkut'a Kazan'ın damadı olduğunu eğer onu öldürürse Oğuz'un ikiye parçalanacağını söyler. Dede Korkut ise Aruz'un Kazan'ı öldürmesiyle bu düşmanlığın son bulacağını söyler.

“Korkut, ortada suçlu varsa cezası da olmalı. Aruz'a ne diyeceksin? Dış Oğuz'u başına yığacaktır, abuk sabuk konuşacak, konuşacak, sonunda büyük bir savaş çıkacak. Ama bitecek mi? Aruz diyorsun, ama bu Aruz henüz çok kötü bir iş yapmadı... Ben 'Ya yaparsa?' diye sordum” (EEY: 284).

Bayındır Han ile Şah İsmail karakterleri birbirleriyle bağdaşmış durumdadır. Bir kuşun dallara takılması ve her iki karakterinde yaverlerine kuşu azat ettirmeleri kahramanların merhametli yönünü ortaya koymuştur. Bayındır Han'ın yanından ayırmadığı bir Kılbaş karakteri var ise Şah İsmail'in yanından ayırmadığı Hüseyin Bey Lala karakteri vardır.

“Han sarayın avlusunda kırmızı gül dallarının dibinde küçücük bir kuş dikenlere takılmış çırpınmaktaydı. Bayındır Han pencereden bakıp bu

kuşcağızın hareketlerini izlemeye başladı. Ben de onun omuzları üzerinden uzanıp bu zavallı kuşcağızın dikenlerin içinden kurtulup kurtulmayacağını aklımdan geçirmeye başladım. ‘Kılbaş, git, o kuşcağızı dikenlerden kurtar’ (EEY: 25).

4.5.3. Salur Kazan

Salur Kazan, Bayındır Han’ın damadı Burla Hatun’un eşidir. Romanda Burla Hatun ile Kazan’ın her gün didiştği anlatılır. Kazan, Burla Hatun’la kavga etse bile Bayındır Han’a hiçbir zaman asi olmamıştır. Handa bu ölçüde Kazan’a güven duyar.

“Başka kim kaldı? Kazan... Kazan kim, Han kızı Burla Hatun’un eşi. Allah’ın her günü kavga ederler, birbirlerine dikleşirler, ama Kazan, Bayındır Han’a hiçbir zaman asi olmaz. Han, bunu gayet iyi bilir. Han, Kazan’a sonsuz güven duyar” (EEY: 31-32).

Romanda Salur Kazan’ın annesine düşkünlüğü de anlatılır. Şökli Melik yurdu talan ederken Kazan, yiğitleriyle avadadır. Şökli Melik, Kazan’ın avda olmasını fırsat bilerek kadını erkeği esir alır. Bu olayı duyan Kazan, intikam için yola çıkar ve o Şökli Melik’e şu haberi yollar: *“Ne çaldıysan, ne yağmaladıysan senin olsun. Karım cariyen olsun, oğlum kölen olsun. Anamı ver, kâfi!”* (EEY: 42). Kazan’ın bu söyledikleri Bayındır Han’ın kulağına gidince hana açıklama olarak “hile yapıyordum”der. O günden sonra Oğuz’da kim anne kelimesini duysa aklına Kazan gelir. Sorguya başlarken Bayındır Han, Kazan’a yemin ettirir. Kazan ilk başta Bayındır Han üzerine yemin eder. Bayındır Han sinirlenir ve kendi üzerine yemin etmemesini söyler.

“‘Hayır, benim başıma yemin etme’ dedi. ‘Oğlum Uruz’un genç canına...’ Bayındır Han iyice hiddetlendi: ‘Hayır!’ ‘Peki ben ne edeyim?’ Sonra birden aklına gelmiş gibi; ‘Tamam Han’ım. Yemin ediyorum, ak pürçekli ihtiyar anamın canına. Anamın canı için benim suçum yok’ dedi” (EEY: 41).

Kazan, Bayındır Han’a sorguda Boğazca Fatma’nın yanına gelip kendiyi konuşmak istediğini söyler. Boğazca Fatma’nın, Kazan’la sohbetinin içeriği ise casusun aslında Kazan’ın oğlu olduğudur. Kazan, sorguda birebir Boğazca Fatma’nın dediklerini

anlatır. *“Ben şimdi böyle yaşlandım. Evimizin ardı derecikti. Avlumuzdaki kara köpeği unuttun mu? Adı, Barakçık idi. Yalnızca sana havlamazdı, hatırlasana...”* (EEY: 201).

Boğazca Fatma, Kazan’a bunları söyledikten sonra devam eder: *“‘O senin oğlun Kazan!’ ‘Senin oğlun casustur, cezasını da çekecek. Nasıl? Abuk sabuk ne konuşuyorsun sen? Konuşma, bana baksana sen...’”* (EEY: 201).

Ele aldığımız romanda Kazan’ın Begil’i ava çağırdığı anlatılır. Begil, Kazan’ın davetini reddetmez ve ava katılır. Avda Kazan bütün beylere ok attırır. O, beyler ok atarken hepsine ‘hüner er yiğitindir’ der. Sıra Begil’e gelince ‘Bu hüner erin hüneri değil, atın hüneridir’ der. Beyrek’te Kazan’ın fikrini destekler. Begil, Kazan’ın bu sözlerine celallenir ve ona ‘Başımı beyler arasında yere vurdun, balçığa batırdın Kazan. Ben seni tanımıyorum sen de beni tanıma’ der.

Begil bu olaydan sonra evine gider ve eşi Sürmelice Çeşme Hatun’a Oğuz’a asi olduğunu söyler:

“Ne yaptıysa aslında o yaptı. Çok sabrettim, Hatun. Ben alttan aldıkça Beyrek üstüme geldi. Bana kılıç çekti. Beyler bizi ayırdılar. Biliyor musun, ne düşündüm? Kazan’la Beyrek bir olup obamın üzerine gelmeden ben göçümü toplayıp bu yerlerden gideyim. Ben Oğuz’a asi oldum, Allah affetsin günahımı.’ dedim” (EEY: 98).

Kazan, amcası Aruz’a büyük bir düşmanlık beslemektedir. Aruz’da Kazan’a... Aruz, sorguya girince Kazan ile Beyrek’in casusu kaçırmanın kendi olduğunu hana söylediklerini düşünür.

“Casus varmış, o casusun ipi, Aruz’un elindedir, Kazan böyle demektedir, bilesin, dediler. Han’ım, bu yaşıma geldim, sen de bilirsin, Dış Oğuz’da benim sözümün üstüne söz söyleyen bir adam dahi olmadı, bütün baskınlarda bulundum, çetin seferlere yolladın, gittim” (EEY: 229).

Aruz, Bayındır Han’a küs olarak sorgudan çıkar. Kazan ise Kılbaş’a şunları der: *“‘Gördün mü Kılbaş, Aruz, Bayındır Han’a küstü? Öyle mi Korkut?’ dedi. Kılbaş da Kazan’ın söylediklerini onayladı”* (EEY: 274).

Bayındır Han, sorgunun sonucunda Kazan'ın bütün Oğuz'u birbirine kattığını fark eder. Kazan'ın, Aruz'u ve Begil'i küstürdüğünü, Kazan, ava çıkıp ayağını kırınca Kara Tekür'ün Oğuz'un sınırlarına kadar geldiğini ve İç Oğuz'u yağmaya çağırıp Dış Oğuz'u yağmaya çağırmadığını Dede Korkut'a söyler.

“Evet, böyledir, ama Kazan, Kalın Oğuz'u tüketen mahluktur. Hayret ettin değil mi? Hiç şaşırma. Dinle beni. Ben sana anlatacağım. Başka kimseye değil, sadece sana. Biliyorum, öyle bir zaman gelecek ki buna ihtiyacın olacak. Korkut oğul, ava giden kavat ordunun tamamını yanına alır mı? Götürse bile yurdunu dayısına emanet bırakmaz mı?” (EEY: 281).

Bayındır Han ve Dede Korkut, Kazan'ın amacını anladıktan sonra ona bir ceza vermeye karar verirler. Bayındır Han, Kazan'ın damadı olmasından çekinir. Eğer Kazan'ı öldürür veya öldürtürse Oğuz'un bölüneceğini düşünür. *“Korkut oğul, beni iyi dinle. Kazan benim damadımdır, ben Kazan'a yapmam gerekenleri yapamam. Sen ne dersin?”* (EEY: 283).

Dede Korkut ise birinin Aruz'u kışkırtıp Kazan'ı öldürmesi hakkında Bayındır Han'a bir fikir sunar. *“‘Han'ım, Aruz, icazet almadan bir Oğuz beyini öldürürse cezası var mıdır?’ sordum. Bayındır Han cevap verdi: ‘Var! İzinsiz öldürürse var, hesap vermesi gerekir.’ ‘Han'ım, Aruz cezasını çekerse Kalın Oğuz da Aruz'dan desteğini çekerse İç Oğuz Dış Oğuz savaşı biter mi?’ Bayındır Han, son derece kesin bir ifadeyle söyledi.*

‘Biter!’ ‘Han'ım o zaman Aruz'un bu suçu işlemesi lazım’” (EEY: 284-285).

Dede Korkut hikâyesi kahramanları romanda karşımıza eksik yönleriyle çıkarlar. Bu da bu kahramanların insanî vasıflarının olduğunu okuyucuya hatırlatır.

4.5.4. Beyrek

Dede Korkut Destan'ında yiğitlik timsali olan erlerin Eksik El Yazması romanında hırslarının ve ihtiraslarının kölesi olduğunu görürüz. Romanda nefisiyle hareket edip Oğuz'u içten parçalayan karakterlerden biri de Beyrek'tir. Beyrek karakteri, sadakatsiz, hilekâr ve riyakârdır. Kazan'ın dibinden ayrılmayan bu karakter, menfaati doğrultusunda her işi yapar.

Oğuz boylarında, hüner işleyip baş kesen yiğitte isim verilir. Romanda isim verilecek kişi ise Beyrek'tir. Beyrek, adını hile yaparak almıştır. Beyrek'in düşman olarak nitelendirdiği kişiler dostlarıdır. Onun dostları ilk önce bezirgânları korkuturlar ve sonra Beyrek onları param parça eder. Yalancı Oğlu Palancık adında birisi bezirgânlardan birini yaralayıp malını alır ve saklar. Beyrek, bunu öğrenince hiddetlenir ve Yalancı Oğlu Palancık'ı öldürür. *“Dede, bir tek sana söyleyeyim. O düşman bildikleri kendi yoldaşlarımdı. Önceden gönderdim, bezirgânları ürküttüler. Sonra ben koştum param parça ettim”* (EEY: 64). Dede Korkut Destanında ise Beyrek'in ad alma töreninde Dede şunları söyler: *“Allah Teâla senin oğluna fırsat versin, sen oğlunu Bamsım diye okşarsın, bunun adı boz aygırlı Bamsı Beyrek olsun, adını ben verdim yaşını Allah versin”* (Ergin, 2019: 67). Dede Korkut Destanında Beyrek adını alır almaz Banu Çiçek'i istemeye gider.

Dede Korkut, Beyrek'in ismini alma hikâyesini ondan dinledikten sonra endişelenir ve Nur Taş'ına Beyrek'in geleceğini sorar ve uykuya dalar. O, rüyasında Bayburt Kalesi'nde esir olan Beyrek'in her tarafının tüyle kaplı olduğunu görür. Rüyada Beyrek'in yanında Bayburt'un kızı vardır. Bayburt'un kızı Beyrek'e Banu Çiçek'i unutup unutmadığını sorar. Beyrek ise ona şöyle cevap verir: *“Senin kadar sevmedim. Babam ben dünyaya gelmeden önce onu bana beşik kertme nişanlamıştı, ben de babamı üzüp kırmadım. Unutmam gereken bir kimse yok artık, sevdiğim! Sadece sen, sadece seni gözüm gördü gönlüm sevdi... Ben herkesi unuttum, herkesi. Ama ben seni hiçbir zaman unutmayacağım. Babana söyle, lime lime etsin beni. Ben seni o zaman unuturum”* (EEY: 77).

Beyrek, Begil'i Oğuz'a ve hana küstüren kişilerden birisidir. Günlerden bir gün Kazan, Begil'i ava davet eder. Begil ise Kazan'ın niyetini kötüye yormayıp davetini kabul eder. Erler teker teker ok atmaya başlar. Kazan bütün erlere 'hüner er yiğitindir' der. (EEY: 98).

Sıra Begil'e gelince 'Bu hüner erin hüneri değil, atın hüneridir'der. (EEY: 95). Kazan ve Beyrek, diğer erlerin Begil'i yermesi için çabalarlar. En sonunda Beyrek, Kazan'a doğru yönelip 'Kazan Bey doğru söyledi, elbette hüner atındır' der. (EEY: 95). Beyrek'in bu lafları üzerine Begil, tartışmayı kızıştırır. İşler daha da kötüye gitmeye başlar ve Begil, Kazan'a 'Kazan, köpeğine söyle, yerinde dursun. Bana mı söylüyor o

sözleri! Haddini bilsin” der. (EEY: 96). Beyrek, sinirlenir elini kılıcına atar. Kazan mevzunun derinleşmesini istemez ve iki oğuz beyine de bu kavgayı bitirmelerini söyler fakat o sırada Beyrek ‘Sen bana mı köpek dedin.’ der. (EEY: 99). Begil ise yineler: ‘Burada senden başka köpek var mı? Elbette sana dedim” der. (EEY: 96). Beyrek yine kılıcını çıkarır ve o anda Şir Şemseddin, Beyrek’i kucaklar pınarın yanına götürür. Kazan ise Begil’e şunları der:

“Sen ise Begil, ne dediğimi iyi dinle. Benim okum da, yayım da Trabzon’a kadar herkes tarafından bilinir. Er isen de, cömert isen de ben Kazan gibi olamazsın. Anladın mı? Haddini bil. Bir kez daha söylüyorum: Senin ceylanların ayağını kulaklarına çivilemen atın sayesinde. Atın hüneridir” (EEY: 97).

Begil, Kazan’a sinirlenir ve şunları söyler: *“Başımı beylerin yanında yere vurdun, balçığa batırdın Kazan. Ben seni tanımıyorum, sende beni tanıma”* (EEY: 97).

Beyrek, Begil’in dediği gibi Kazan’a kul köle olmuştur. Bu olaydan sonra Begil ise Oğuz’a küsmüştür. Begil, Sürmelice Çeşme ile konuştuktan sonra aslında bunların Beyrek’in başının altından çıktığını Dede Korkut’a söyler.

“Kazan, henüz Bayındır Han değil. Elbette ben Bayındır Han’ın yanına giderim, durumu ona anlatırım. Elbette han, Beyrek’in cezasını verir. Asıl Beyrek’e verilecek cezadır. Kuyruk sallıyor. Kuyruk sallamayı Bayburt’ta öğretiler buna muhtemelen” (EEY: 99).

Dede Korkut’un rüyası bu sefer onu Bayındır Han’ın yanına götürür. Bayındır Han, sorgunun sonuçlarını değerlendirmek ister ve ayağı kalkıp ileri geri dolaşmaya başlar. Dolaşırken şunları söylemeye başlar: *“Elbette Oğuz’da karışıklık vardır. Oğuz böyle değildi. Casus meselesi birçok konuda benim gözlerimi açtı. Kazan Beyrek’le, Aruz Beyrek’le, Beyrek, Begil’le... İç Oğuz Dış Oğuz’dan memnuniyetsiz, Dış Oğuz İç Oğuz’dan...”* (EEY: 117). Dede Korkut’un rüyasında Bayındır Han, bütün fitnenin aslında Beyrek’in başının altından çıktığını ortaya koyar.

Dede Korkut’un rüyasının devamında ise Beyrek ile Burla Hatun’un buluşması anlatılır. Beyrek, Banu Çiçek’e Kazan’a gidip Oğuz’da casus olduğunu söylemesini ister.

Banu Çiçek, Kazan’a bunu söylerse ondan şüpheleneceğini söyler. Beyrek, Banu Çiçek’tenbu konuda faydalanamayacağını anlayınca Kazan’a Dış Oğuz’un yağmaya gelmediğini ve bunun tesadüf olmadığını söylemesini ister. Banu Çiçek yine Beyrek’in söylediklerini kale almaz. O, Basat’a iftira atarak casusu serbest bırakan kişinin o olduğunu söyleyeceğini dile getirir. Beyrek ise şunları söyler: *“Yok Burla Hatun! Böyle olmaz. Kazan bana inanmaz. Basat mı casus? Ne oldu, der, bugün mü ortaya çıktı? Hem casus haberini getirdin, hem de casusun kim olduğu haberini! Burada biraz akıllıca davranmamız gerekir”* (EEY: 129).

Romanda Kazan’ın evini yağmalatması anlatır. Kazan, Beyrek’e ve Şir Şemseddin’e onların da yağmaya katılmasını söyler fakat Beyrek *“Ben mi? Bana mı diyorsun beyim?! Benim Kazan’ın malında gözüm yok. Bir çöpüne bile kıyamam. Bana lüzumu yok, bilesin”* der. (EEY: 132-133).

Şir Şemsettin, Beyrek’in böyle söylemesine çok şaşırır ve sanki kendinin Kazan’ın malında gözü var gibi hisseder. Bu olaydan Beyrek’in riyakâr bir karakter olduğu sonucunu çıkarırız. Kazan’ın arkasından Banu Çiçek ile birlikte birçok iş çevirir fakat Kazan’ın karşısında ise onun iyiliğini düşünen biri gibi davranır.

Romanda casus meselesini çözmek isteyen Kazan’ın, Dede Korkut’u yanına çağırması anlatılır. Dede Korkut ise casusun Boğazca Fatma’nın oğlu olduğunu söyler. Bunu duyan Beyrek’in rengi kaçır.

“Kazan sevinç içinde yerinden sıçradı, ayağa kalktı. Biz de rahata erip derin bir nefes aldık. Ama Beyrek’in rengi karardı biraz. Çünkü Korkut’tan bu cevabı beklemiyordu. Ben, Beyrek’in casusla ilgili kendine ait bir planı olduğunu artık Han’a beyan etmiş oldum...” (EEY: 139).

Romanda bahsedilen bir diğer hadise ise on altı yıl boyunca Bayburt’a esir olduğu bilinen Beyrek’in aslında Bayburt’un kızıyla sefa sürdüğüdür.

“Evet, Han’ım, az çok bana birtakım şeyler malum oldu. Burası Bayburt Kalesi’ydi galiba. Beyrek dediğim de bu kalede esirdi. Biz de onu cefa eziyet içinde on altı yıl evinden halkından, Oğuz’dan ayrı ağlamaktan gözleri kör oldu diye bilirdik” (EEY: 77).

4.5.5. Begil

Romanda Begil'in edepli, mert, dürüst ve hünerli olduğundan bahsedilir. Bayındır Han da bu özelliklerinden ötürü Begil'den memnundur. *“Begil, edep ve marifet sahibiydi. Bayındır Han'ı saygıyla selamladı, samimiyetle baş eğdi, Han'ın gösterdiği yere çömelip oturdu. Kılbaş geçip Begil'in tam arka tarafına bağdaşını kurdu”* (EEY: 164).

Bayındır Han, Begil'e çok güvenir ve sorguda onun her konuda doğruyu konuşacağını bilir.

“Bayındır Han ise Begil'e çok güvenirdi. Begil, ona doğruyu söyleyecekti, bunu biliyordu, öyle ki, Begil'i sorgulamayı dalavereyle değil, dosdoğru bir yoldan yaptı. Sorusunu doğrudan sordu” (EEY: 165). *Begil ise Bayındır Han'a olanı biteni dürüst bir şekilde söyler.*

O, Bayındır Han'a Boğazca Fatma'nın evine geldiğini ve casusun onun oğlu olduğunu söylediğini anlatır. Begil, Boğazca Fatma'nın ona bunları söyledikten sonra kendi büründüğü ruh halini bütün içtenliğiyle Bayındır Han'ın karşısında tekrardan yaşar. *“Han'ım, düşmanımın başına dahi gelmesini istemediğim bir hâle düşmüştüm. Elim ayağıma yapıştı, ayağım da toprağa. Şaşırdım, donup kaldım. Ağzımda dilim kurudu”* (EEY: 168).

Dede Korkut, Begil bunları anlatırken ona casus meselesini Beyrek'in ona anlatıp anlatmadığını sorar. Begil ise Beyrek'in casus meselesini ona anlattığını der. Begil, daha sonra meşverette casusun serbest bırakılması konusunda bütün beylerin karar verdiğini anlatır. Bayındır Han, casusla ilgili olan konuyu uzatmadan ona neden Beyrek'e öfkeli olduğunu sorar. Begil ise Kazan ve diğer beylerle birlikte ava çıktığını Kazan'ın bütün beylere 'hüner erindir' dediğini fakat sıra kendisine gelince 'hüner atındır' dediğini ve bunun üzerine Beyrek'in de Kazan'a hak verdiğini anlatır. Begil, bu konunun Kazan ile kendi arasında olduğunu söyleyip Beyrek'i ilgilendirmedikçe ve bu yüzden sinirlendiğini sözlerinin arasına ekler. Bayındır Han, Begil'i dinledikten sonra şunları der:

“Begil seni iyice dinledim. Şimdi sen beni dinle. Başına gelenlerden haberim vardır. Ben biliyorum, sen de bil. Haksız hukuksuz işler Oğuz'da yayılıyor.

Begil, sabret, ben seni bilirim, Beyrek'i de bilirim. Hiç umutsuz olma. Hakkını alacaksın. O da hak ettiğini alacaktır” (EEY: 181).

Bayındır Han, Begil'in mertliğinin farkında olduğu gibi Beyrek'in de namertliğinin farkındadır.

Dede Korkut destanında adı geçen Begil oğlu Emren'in boyunda geçen olaylar ile romanda geçen olaylar arasında ince ayrım vardır. Emren'in boyda Kazan, beylerle beraber bir av tertip eder. Beyler bu ava gelip oklarını çıkarır, atlarına biner ve ava başlarlar. Kazan, Begil hariç bütün beyleri över.

“Kazan Bey der: ‘Bu hüner atın mıdır, erin midir?’ Han: ‘Yok, at işlemese er övünmez, hüner atındır’ dedi. Bu söz Begil’e hoş gelmedi. Begil der: ‘Alplar içinde bizi kuskunumuzdan balçığa batırdın’ dedi. Bayındır Han’ın bahşini önüne döktü, hana küstü, divandan çıktı” (Ergin, 2019: 186).

4.5.6. Aruz

Kazan'ın dayısı olan Aruz, sürekli oğlu Basat'la böbürlenmiş bir karakterdir. Aruz, kibirli ve hırslıdır. Kazan da Aruz'la aynı kişilik özelliklerini taşıdığı için onların dayı ve yeğen ilişkileri zamanla düşmanlığa dönüşmüştür. Romanda Kazan ile Aruz'un bu düşmanlığı sıkça karşımıza çıkar. Bayındır Han'ın sorguya aldığı Kazan, casusu kaçıran kişinin Aruz olduğunu ima eder. *“‘Evet, Han’ım, at ağızlı Aruz Koca kaçırdı o alçak casusu.’ deyip tekrar etti ve niyeyse bana baktı. Yani ‘doğru mu söylüyorum?’ diye bir de bakışlarıyla sordu. Ben de başımı birkaç defa hafifçe sallayarak ona gizlice işaret vermeye çalıştım”* (EEY: 44).

Romanda Kazan ile Aruz'un arasında bilinmeyen bir sebepten ötürü düşmanlığın var olduğundan bahsedilir. Neredeyse Aruz ile Kazan aynı yaşta olmalarına rağmen Kazan, Aruz'u kendinden daha yaşlı gibi gösterir. Kazan sorguda Aruz için 'at ağızlı' benzetmesini de kullanmıştır.

“Bunlar, Kazan ve Aruz, birbirlerini hiç sevmezlerdi, bunu az önce söyledim. Kazan'ın dayısına, onun da Kazan'a nefretinin arkasında hem görünen bir husus vardı, hem de gözden kulaktan ırak, iyice unutulmuş, uzak bir yerlerde saklanmış

başka bir husus vardı... Şimdi Bayındır Han düşüncelere dalınca o husus aklıma geldi” (EEY: 45).

Romanda anlatılan bir diğer hadise ise Aruz’un Burla Hatun’u Basat’a istemesidir. Bayındır Han, ormanlarda büyümüş olan Basat’a kız vermek istemez ve kızını Salur Kazan’a verir. Aruz bunu duyunca çok üzülür. Basat ise bunu duyunca tekrardan ormana gider ve oradan çıkmaz.

“Esasen Burla Hatun’un da gönlü de gözü da Basat’taydı, ben bunu biliyordum. Ama Bayındır Han rıza vermedi: ‘Benim kızım ormanda aslan yuvasında büyümüş birisine mi kısmet olacaktır?’ Olmaz. Kızı, benden Salur oğlu Kazan istedi, ben de kızı ona verdim’ demişti. Aruz çok üzülmüş, Basat tekrar ormana gitmiş, oradan bir daha çıkmamıştı” (EEY: 245).

Romanda Aruz’un sorgusuna Bayındır Han’ın bir süre mola verdiği anlatılır. Bu molada Aruz ile Kazan karşılaşır. Kazan, Bayındır Han’ın ona neler söylediğini sorar. Aruz ise Kazan’a ‘Hiç, Dış Oğuz’da ne var ne yok diye sordu. Ayrıca suçunuz neydi de Kazan sizi evine yağmaya çağırmadı, diye sordu.’ der. (EEY: 247).

Bu sefer de Kazan Aruz’a Bayındır Han’a ne dediğini sorar. Aruz’da şunları söyler: *“‘Bilmem ki, dedim. Kazan canı isterse onu yapar, hiç kimseye kulak asmaz, dedim. Dış Oğuz’la İç Oğuz’u karşı karşıya getirir’ dedim” (EEY: 248).*

Burada Aruz ile Kazan’ın düşmanlığı bariz bellidir. Onlar bu düşmanlığı birbirinden saklamazlar. Bu sorgunun devamında Bayındır Han, Aruz’a Boğazca Fatma ile ne konuştuğunu sorar. Aruz, Boğazca Fatma’yla ne konuştuğunu söylemek istemez. Bayındır Han hiddetlenir ve ben anlatayım der.

“Boğazca sana geldi, yalvardı, ağladı sızladı, bir tanecik yavruma kıyma dedi, babalı yetimdir, benim oğlancığım, dedi. Sen, bana ne, dedin. Oğlancığının suçu varsa cezası da olur, dedin. Sonra Boğazca diz çöküp ayaklarına kapandı, zır zır ağladı. Bilir misin, Aruz, dedi, bu oğlancık senin oğlancığındır, gençliğimizin bir emanetidir. Evimizin arkası derecikti, hatırlar mısın? Köpeğimizin adı, Barakçık’tı unuttun mu? Aruz, o köpek sadece sana havlardı, yoksa havlamazdı. Kimine havladı, kimine havlamadı.

Sen de hayrete düştün. Etme eyleme, dedin. Boğazca, Kazan seni yağmaya çağırmadı, seni saymaz, seni beylerin yanında küçük düşürür, başına kakar.

Kazan, senin oğlancığını öldürmek istiyor. Yiğit Aruz’um, sen izin verme, dedi” (EEY: 249-250).

Aruz, Bayındır Han’dan bunları duyunca korkmaya başlar. Aruz Koca, suçunu itiraf eder. Bayındır Han’ın öfkesini dindirmek için Aruz, ona duygu sömürsü yapmaya başlar. O, Bayındır Han’a Allah’ın Kıyan Selçuk’u aldığını ve bu çocuğu verdiğini söyler. Oğlanlarının birinin ormandan çıkmadığını diğerinin ise Tepegöz’ün elinde helak olduğundan da bahseder.

Romanda yazmadan alınan ve eksik bulunan bölümlerden biri de Aruz’un, oğlu Basat’ın beylerbeyi olmasını istediği bölümdür. Bayındır Han, Aruz’a Dış Oğuz beylerinin yanında “*Mademki Bayındır Han, oğluma beylerbeyliğini kendi rızasıyla vermedi, ben de vakti gelince zorla alırım. Sen... ”* der. (EEY: 252). Tamamlanmamış olan bu bölümden Aruz’un hırsına yenik düştüğünü anlayabiliriz. Romanın bu kısmın eksik olması bu konun hep karanlıkta kalacağı bizlere anlatır.

Romanda Aruz’un Bayındır Han’a sorguda yaşananlardan ötürü küstüğü anlatılır. O, Dış Oğuz beylerini de yanına alarak atlarına binip hiçbir şey söylemeden Günortaç’tan ayrılırlar. Bayındır Han ise Aruz’un gönlünü almak istemez.

“Aruz’u görüp onlar da hiçbir şey söylemeden, tek bir kelime bile etmeden Karadervaze’den atlarıyla çıktılar, koşturarak gittiler. Günortaç’ı geride bıraktılar, tozu dumana katıp gözden kayboldular. Aruz Koca Bayındır Han’a küsmüştü, Han bile yolundan döndürmemişti. Kadir Tanrı, Oğuz’u kötü günlerden korusun. Amin” (EEY: 254).

Dede Korkut destanında da, Aruz Koca karakteri Basat’ın babası olarak karşımıza çıkar. Basat’ın Tepegöz’ü öldürdüğü boyda Oğuz’u düşman bastığını ve Oğuz halkının bir gecede korkup başka bir toprağa göçtüğü anlatılır. Aruz Koca da başka bir toprağa göçerken oğlunu yolda düşürmüş, oğlanı ise bir aslan bulup sahiplenmiştir. “*Meğer hanım bir gün Oğuz otururken üstüne düşman geldi. Gece içinde ürktü göçtü. Kaçıp*

giderken Aruz Koca'nın oğlancığı düşmüş. Bir aslan bulup götürmüş, beslemiş” (Ergin, 2019: 171).

Destanda Aruz Koca'nın bir de çobanı olduğundan bahsedilir. *“Oğuz bir gün yaylaya göçtü. Aruz'un bir çobanı var idi. Adına Konur Sarı Çoban derlerdi. Oğuz'un önüne bundan evvel kimse göçmezdi” (Ergin, 2019: 171-172).*

4.5.7. Basat

Romanda Basat karakteri, Aruz'un oğludur. Oğuz beyleri tarafından kıskanılan Basat, Tepegöz'ü öldürüp Selleme çayının suyunu açtıran kahramandır. Ömrü ormanlarda geçen Basat'ı bir aslan büyütmiştir. Kadın karakterler olan Burla Hatun ve Banu Çiçek de Basat'a hayranlık beslemektedirler. Bu hayranlığın karşılığını alamayan bu karakterler fırsat buldukça Basat'ın gıyabında kötü konuşurlar.

“Tepegöz'ü mağlup ettikten sonra küçük büyük, kadın erkek herkes Basat diyordu. Burla Hatun, o zaman Kazan'ın eşi değildi, o da Basat diyordu, Banu Çiçek de önceleri Beyrek'i yanına bile almıyordu, o da Basat diyordu. Kim Basat demiyordu ki? Tepegöz'ü yendikten sonra bütün Kalın Oğuz'un kızları Basat'a gönül verip onu sevmişlerdi” (EEY: 188).

Basat'ın Tepegöz'le savaşı anlatılır. Basat, ilk başta Tepegöz'le savaşmak istemez. O, sonradan Tepegöz'ün, kardeşi Kıyan Selçuk'u öldürdüğünü duyunca elbiselerini giyer, adamlarını yanına alır ve yola çıkar. Basat, üç günlük yolcuğundan sonra Tepegöz'ün yanına varır. Tepegöz'le savaş meydanına çıkan Basat, onun sihirli güçleri olduğunun farkına varır. Sürekli görüntü değiştiren Tepegöz, Basat'ın aklını bulandırmaya çalışsa da başarılı olamaz. Basat, tahta kılıcını Tepegöz'ün boynuna vurur. Tepegöz yerde yığılıp kalır. Böylece Selleme çayının suyu açılır.

“Naippler, hizmetçiler, çayın ağzını temizlemeyi bitirdiler. Selleme çayı, taze dağ seli gibi coştı, aktı taşı, yeniden Oğuz'a yöneldi. Han'ım çayın suyu Oğuz'a bizden önce ulaşmıştı. Biz Dış Oğuz'a vardığımızda genç yaşlı, kadın çocuk, herkes suyun mübarek yüzünü seyretmeye dalmıştı” (EEY: 245).

İlk başta Basat, Tepegöz'le savaşmak istemez çünkü o hiçbir canlıya zarar vermek istemez. Kıyan Selçuk'un ölümünü duyan Basat, kardeşinin intikamı için Tepegöz'ü öldürür. Dede Korkut destanında adı geçen Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü boyda Kıyan Selçuk'un ödü patladığından bahsedilir. Bu olay romanda da anlatılır. *“Demir giyimli Mamak elinde helâk oldu. Bıyığı kanlı Bügdüz Emen, elinde perişan oldu. Aksakallı Aruz Koca'ya kan kusturdu. Oğlu Kıyan Selçuk'ün ödü patladı”* (Ergin, 2019: 173).

Romanda Dede Korkut'un Basat'ı savaşa ikna etmeye çalıştığı anlatılır. Dede Korkut destanında ise yaşlı bir kadın Basat'ın önünü keser ve kardeşinin ödü patladığını söyler.

“Yalancı dünya yüzünde bir er ortaya çıktı, otlağında Oğuz elini kondurmadı, kara çelik öz kılıçlar kesilecek kılını kesmedi, kargı mızrak oynatanlar saplayamadı, kayın oku atanlar kâr etmedi, alplar başı Kazan'a darbe vurdu, kardeşi Kara Göne elinde perişan oldu, aksakallı baban Aruz'a kan kusturdu, meydan üzerinde kardeşin Kıyan Selçuk ödü patladı can verdi...” (Ergin, 2019: 175).

Basat'ın Tepegöz'ü öldürmesi Dede Korkut destanında şöyle anlatılır: “

“Basat kızıp yerinden kalkıverdi. Erkek deve gibi Tepegöz'ü dizi üzerine çekeltti. Tepegöz'ün kendi kılıcı ile boynunu vurdu. Deldi, yay kırışını taktı. Sürüye sürüye mağara kapısına geldi. Yünlü Koca ile Yapağalı Koca'yı Oğuz'a müjdeci gönderdi” (Ergin, 2019: 182).

4.5.8. Kıyan Selçuk

Romanda Kıyan Selçuk hakkında detaylı bilgiye rastlamayız. Kıyan Selçuk; Basat'ın kardeşi, Aruz'un da oğludur. Basat kadar fiziksel güce sahip olmayan Kıyan Selçuk, Tepegöz'le savaşırken ödü patlar. Aruz, Kıyan Selçuk'un ölümü üzerine harap olur. *“‘Öptüm doyamadım’ dedi. Ama ağladığını, billur gibi gözyaşı döktüğünü, Kıyan Selçuk diye ağlayıp sızladığını söylemedi. Akşama kadar her tarafı adım adım dolaştık, Kıyan Selçuk'tan bir iz aradık, ama bulamadık”* (EEY: 240). Bu olayı duyan Basat kardeşinin intikamını almak için Tepegöz'le savaşmaya gider.

4.5.9. Kılbaş

Kılbaş, Bayındır Han'ın güvendiği adamlardan biridir. Casusun kaçırılması üzerine sorgu başlatan Bayındır Han, yanına güvendiği Kılbaş'ı ve Dede Korkut'u alır. Bayındır Han, her bir Oğuz beyinin sorgusu bitince Kılbaş ve Dede Korkut'a fikirlerini sorar. Kılbaş'ın Bayındır Han için önemi romanda vurgulanmıştır. *“Kılbaş, Bayındır Han'ın silüeti, nefesi, canı, fikriydi. Oğuz'da onun sözünü iki eden olmazdı. Zaten Kılbaş'ın kendi sözü yoktu. O sadece Bayındır Han'ın söylediği onun için son sözdü. Kılbaş haber getirirdi. Kılbaş haber götürürdü”* (EEY: 26). Bu bölümün devamında Bayındır Han'ın vezirinin Kazılık Koca olduğundan bahsedilir. Bayındır Han, devlet işlerini Kazılık Koca ile birlikte yürütürken kimsenin bilmesi gerekmeyen ve hallolunması gereken işlerini ise Kılbaş'la yürütür.

Kılbaş'la ilgili anlatılan bir diğer hadise ise Dede Korkut'la yemek öncesi yaptığı sohbetir. Dede Korkut, Kılbaş'a şarap içmeyeceğini söyler. Kılbaş ise hizmetkârlara üzüm suyu getirmesini söyler. Hizmetkârlar sofraya şarap getirir. Dede Korkut, Kılbaş'ın bir plan içinde olduğunu anlayıp sinirlenir. *“Kızma dedim ya! Biz kardeşiz. Şakadan anlamaz mısın sen?... İç, iç şundan, keyfin yerine gelsin. Hiçbir şey olmaz. Sendeki kafa şarabın en keskinine bile dayanır. Ayrıca bu da şarabın keskini bile değil, hiç değil...”* (EEY: 53). Bu olaydan Kılbaş'ın sinsi bir karakter olduğunu anlayabiliriz.

Romanda anlatılan bir diğer hadise ise Şir Şemseddin'in han tarafından çağırılmadığı halde sorguya gitmesidir. Şir Şemseddin, sorguya gittiği zaman Kılbaş'a yanında bir şey getiremediği için mahcup olduğunu söyler. Kılbaş bunu duyunca Şir Şemseddin ile alay etmeye başlar.

“Şir Şemseddin ne iyi ettin gelmekle... Han zaten bana seni çağırmamı buyurmuştu. Ama Kazan'dan sonra... Kazan'dan sonra Han seni çağırıyor yanına. Buralarda ol. Zaten sana haberci gönderilecekti. İyi ki kendin geldin. Ha koçum, bir şey getiremedim diye de tasalanma. Ne olacak ki, bir dahaki sefer elin dolu gelirsin” (EEY: 55).

4.5.10. Kazılık Koca

Romanda Kazılık Koca'yla ilgili ayrıntılı bilgiye rastlamayız. Roman sadece Kazlık Koca'nın Bayındır Han'ın veziri olduğu bilgisini verir. *“Aslında Bayındır Han'ın veziri başka biriydi. Kazılık Koca derlerdi, bir kişi vardı, o idi. Zaten tüm devlet meselelerini onunla konuşurdu”* (EEY: 26). Bayındır Han, Kılbaş'a casus mevzusunun Kazlık Koca'nın bile bilmemesini söyler. *“Ne yaparsan yap, ama Kılbaş, öyle bir şey yap ki buradaki söz burada kalsın, yerin içine gömülsün, hiç kimse bir başkasına hiçbir haber götürmesin. Kazılık Koca dâhil, hiç kimse...”* (EEY: 27-28).

4.5.11. Uruz

Eserde adı geçen Uruz karakteri, Salur Kazan ile Burla Hatun'un oğlu ve Bayındır Han'ın da torunudur. Kazan, sorguya geldiği zaman oğlu Uruz'u yanında getirerek Bayındır Han'ın sinirini yatıştırmaya çalışır. *“Gördüm ki Kazan hâlâ daha ne olup bittiğini anlamıyordu. Sezmesine sezmişti bir şeyler, oğlu Uruz'u boşuna getirmemişti, ama gördüğüme göre ne olup bittiğini tam olarak anlayamamıştı”* (EEY: 41).

Sorgu sırasında da Uruz, atlarla oynar. *“Genç Uruz Bey'i bulmak zor oldu. Han dedesinin avlusunda beklemekten sıkılmış, saray avlusunun diğer başındaki Alakapı'dan dışarı çıkıp At Meydanı'na gitmişmiş. Çocuk işte...”* (EEY: 51). Romanda anlatılanlara göre Uruz'un çocukluk döneminde olduğunu söyleyebiliriz.

Dede Korkut Destan'ında ise Salur Kazan esir olup oğlu Uruz'un çıkardığı boyda Kazan'ı küçük ölüm tutar. *“Casus Kazan'ın uyuduğunu görünce Toman kalesinin tekürüne bu haberi yetiştirir. Kazan'ın beyleri kâfirlerin geldiğini görürler ve onlarla savaşırlar. Yirmi beş beyin yirmi beşi de ölür. Kazan'ın elini kolunu bağlayıp Toman'ın kalesinde bir kuyuya atarlar. Burla Hatun, Uruz'a babasının Bayındır Han olduğunu söyler ve Uruz, Bayındır Han'ı babası olarak bilir. Günlerden bir gün biri Uruz'a ‘Sen, Han Kazan'ın oğlu değil misin?’ diye sorar.”* (Ergin, 2019: 222).

Uruz da kızar ve şöyle der: ‘Bre kavat benim babam Bayındır Han değil midir?’ Uruz'la atışan adam ‘Yok, o ananın babasıdır, senin dedendir’ der. (Ergin, 2019: 222).

Uruz bunu duyunca annesinin yanına gider ve Burla Hatun’a babasının kim olduğunu söylemediği için sitem eder. Bu olaydan sonra Uruz bazı Oğuz beylerini yanına alarak babasının esir olduğu Toman’ın kalesine gidip Kazan’ı kurtarırlar.

“Kazan da attan atladi yere indi, oğlunun boynunu öptü. Beyler Kazan ile oğlunun üzerine at sürdüler, etraflarını çevirdiler. Hepsi attan inip Kazan’ın elini öptüler. Yürüyerek kâfire at sürdüler, kılıç vurdular. Derelerde tepelerde kâfire kırgın girdi. Kaleyi aldılar. Kilisesini mescit yaptılar” (Ergin, 2019: 227).

4.5.12. Şir Şemseddin

Şirşemseddin, Kazan’ın en güvendiği beylerden biridir. Şir Şemseddin, Begil ile Kazan’ın tartışmalarına şahit olmuştur. *“Şir Şemseddin vardı, Kazan’ın kardeşi Kara Güne vardı, Kara Çekür vardı, oğlu Kırkkınık ki bilirsin babası nerde o da oradadır, ikisi de vardılar”* (EEY: 94). Kazan ile Begil’in tartışmasında Kazan’a hak veren Beyrek, Begil’e sinirlenir. İkisi arasında geçen laf dalaşından sonra Beyrek, kılıcını çıkarır. Şir Şemseddin ise Beyrek’i kucaklar ve pınarın yanına çekerek götürür. *“Şir Şemseddin, Beyrek’i kucağına aldı, aşağıdan buzlu bir pınar akıyordu, bu pınarın yanına çekerek götürdü”* (EEY: 97).

Romanda Bayındır Han’ın Şir Şemseddin’i sorguya almasından bahsedilir. Şir Şemseddin, Bayındır Han’a Beyrek’in Kazan’a Oğuz’da casus olduğunu söylediğini der. *“Han’ım, ben bu Beyrek’in çok hilekâr birisi olduğunu gördüm. Kazan’ın gönlünde şüpheler ve korkular biriktirmek istiyordu”* (EEY: 131).

Şir Şemseddin, Beyrek’in bu haberi Kazan’a ilettikten sonra onların bu konu üzerine çok düşündüklerini söyler. Onlar çözüm yolu bulması için Dede Korkut’u çağırmayı uygun görürler. Daha sonra ise Kazan, Dede Korkut’un ona verdiği tüyü yakarak onu yanına çağırır. *“Evet, hepsini doğru söylüyor kavat oğlu kavat! Kazan tüyümü yakınca başımdan ateş çıktı sanırsın. Ama söz vermişim, yanında olmam gerekiyordu. Tüyü yakar yakmaz yanında ulaştım”* (EEY: 134-135).

Dede Korkut'un onların yanına vardıktan sonra casusun Boğazca Fatma'nın oğlu olduğunu söyler. *“Boğazca Fatma var ya, tanırsınız. Casus, Boğazca'nın birtanecik oğludur, böyle bilin. Ama beyler, sonra pişman olmayın...”* (EEY: 139).

Romanda bulunan Boğazca Fatma karakteri bütün beyleri ziyarete gittiği gibi Şir Şemseddin'i de ziyarete gitmiştir. Boğazca Fatma, Şir Şemseddin'e bu ziyarette kuyuda hapis edilen oğlanın aslında onun oğlu olduğunu söyler ve ona yalvarmaya başlar. *“Seni sevdiğinden öyle ürürdü. Yalnızca sana ürerdi, başka hiç kimseye hiçbir zaman böyle ürümedi Barakçık. Geçti o günler, beyim, geçti, artık geri gelmez. Ama... ne diyecektim?*

Bana yardım et, bey yiğidim. Benim derdime çare ancak senden, bir tek senden olur. Çünkü...” (EEY: 156).

Bayındır Han, Şir Şemseddin'i dinlerken hüzünlenir. *“Han'ın hali viraneydi, pek kederli görünüyordu. Şir Şemseddin, ozan olmuştu, kadir Tanrı, sen nereden ona bu ilhamı verdin, anlayamadım, neden verdin onu da bilemedim”* (EEY: 157-158).

Dede Korkut Destan'ında Şir Şemseddin'e ait bir boy yoktur. Kazan'a ait olan boylarda isiminin zikredildiğini görürüz. *“Yağız al atını çekti, sıçrayıp bindi. Alnı beyraz aygırına Dünder bindi. Beyaz büyük cins atını çekti, Bayındır Han'ın düşmanı yenen Şir Şemseddin bindi”* (Ergin, 2019: 40).

4.5.13. Alp Rüstem

Romanda bulunan Alp Rüstem karakteri Sürmelice Çeşme Hatun'un Begil'den önce sevdiği kişidir. Dede Korkut'un rüyasına giren Sürmelice Çeşme Hatun, ona eskiden Alp Rüstem'i sevdiğini fakat kendi babası savaşa gittiği için Alp Rüstem'in onu babasından isteyemediğini anlatır. Sürmelice Çeşme Hatun, Dede Korkut'a Alp Rüstem'in kardeşlerinin kendini zorla kaçırıp Begil'in önüne attıklarını da anlatır.

“Kardeşleri beni kaçırıp zorla getirip attılar Begil'in önüne, Alp Rüstem'in bu işten haberi bile yoktu. Begil beni görünce kanı kayd, kemikleri oynadı, aldı beni al aygırının üstüne, bindi, sürdü, bir de gözümü açtım ki Begil'in evindeyim. Alp Rüstem'in gücü ise ancak kardeşinin iki oğluna zulüm etmeye, onları kesip parçalamaya yetti” (EEY: 112).

Sürmelice Çeşme Hatun, Alp Rüstem'in kardeşlerinin oğlarını öldürdüğü için Oğuz içinde diğer beyler tarafından hor görüldüğünü bu yüzden de delirdiğini söyler. *“Alp Rüstem zelil oldu, Oğuz içinde hor hakir oldu, kardeşinin iki oğlunu öldürdü. Kardeşinin iki oğlunu öldüren kişinin evinde ocak tüter mi? Kendimdim bu suçun iyesi... Allah günahlarımızı affetsin”* (EEY: 113).

Alp Rüstem karakteri, Tepegöz'le anlaşmaya varmak için gönderilen ilk elçidir. *“Böyle deyip biz, Korkut'u Tepegöz'e elçi diye gönderdik. Han'ım, bu bizden Tepegöz'e giden ikinci elçiydi. İlk önce, söylemiştim, Alp Rüstem gitmişti”* (EEY: 237). Alp Rüstem, Aruz Koca'ya Tepegöz'ün dilini bilmediğini ve dinlerinin de aynı olmadığını söyler. *“Alp Rüstem gidip geldi, istekleri nedir öğrenemedik, maksatlarının ne olduğunu söylemediler. Dilleri bizim dilden, dinleri bizim dinden değil. Aşikâr olan tek şey, Oğuz'un bunların elinden çok yıkımlar göreceğidir, bunu iyi anlamanız gerekir”* (EEY: 232).

4.5.14. Tepegöz

Romanda Selleme çayının suyunu kesen Tepegöz; fiziksel olarak güçlü, karakter olarak merhametsizdir. Tepegöz, Oğuz halkının ne dilini ne de dinini bilmez. Onun amacı sadece karnını doyurmaktır. *“Anlı şanlı yiğitler bu düşmanın elinden zebun oldu. Anlaşma yaptık. Yemek için günde iki kişinin yüreğini istediler. Oğlu, kızı olanlar teker teker verdiler”* (EEY: 238).

Basat'ın kardeşi Kıyan Selçuk'un ödünü patlatan Tepegöz, Basat'la savaşı ve yenilir. *“Kıyan Selçuk, savaşta zebun olduktan sonra Basat değişti, elbisesini değişti, adamlarını yanına aldı, yola çıktı”* (EEY: 238-239).

Basat'ın bu zaferinden sonra Selleme çayının suyu açılır. *“Aruz Koca, müjdeler olsun, bu adamlar bizim adamlarımızdır. Basat, Tepegöz'ü yenmiş galiba, bunlar da Oğuz'un suyunu açıyorlar”* (EEY: 239). Tepegöz öldükten sonra onun cesedini Kağan Aslan alıp götürür. *“Onu Kağan Aslan götürdü, işte bu da onun kılıcı”* (EEY: 245).

Dede Korkut destanında ise Tepegöz'ün cesetini Basat, mağaranın dışına çıkarır. *“Tepegöz'ün kendi kılıcı ile boynuna vurdu. Deldi, yay kirişini taktı. Sürüye sürüye mağara kapısına geldi”* (Ergin, 2019: 182).

Romanda anlatılan hadiselerden bir diğeri ise Tepegöz'ün sihirli güçlerinin olduğudur. Basat ile savaşırken sürekli başka birinin görüntüsüne bürünen Tepegöz'ün sihir hileleri, işe yararmamıştır. *“Tepegöz'ün sihir yaptığını anladım. Ben de başladım meydana dolanmaya... Bir taraftan da Tepegöz'ü bekliyordum. Tepegöz, aniden öyle bir döndü ki yerin dibine mi girdi, yoksa göğe mi uçtu, anlayamadım, ama ortadan yok oldu”* (EEY: 242).

Dede Korkut destanında, Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü boyda, romanda geçen bu hadiseler birebir aynı olmasa da benzerlik taşır. Dede Korkut destanında Basat ile Tepegöz bir meydana değil, mağarada savaşır. *“Tepegöz bildi ki Basat mağaradadır.*

Mağaranın kapısını tutup bir ayağını kapının bir yanına, birini de bir yanına koydu” (Ergin, 2019: 178). Dede Korkut destanında Tepegöz'ün sihirli güçleri de yoktur.

4.5.15. Burla Hatun

Burla Hatun, Bayındır Han'ın kızı ve Salur Kazan'ın eşidir. Burla Hatun, Bayındır Han'ın sorgusuna Banu Çiçek'le beraber katılır. Burla Hatun, Bayındır Han'a beylerin meşveret ettiğini ve sonrasında casusu serbest bıraktıklarını anlatır. Banu Çiçek ise casusun Aruz'la bir bağı olduğunu söyler. Bayındır Han her ikisine de Aruz'un casustan ne menfaati olduğunu sorar. Burla Hatun ise Aruz'un beylerbeyliğinde gözü olduğunu söyler. Burada kızların Aruz'u hedef almasının sebebini Dede Korkut, onların Basat'a ulaşamadığından kaynaklı olduğunu içinden geçirir. *“Şimdi kızlar Basat'tan, Aruz'dan öç almak istemesinler?”* (EKEY 188).

Bayındır Han, yağma gününden önceki gün kimin Beyrek'le konuştuğunu kızlara sorar. Banu Çiçek, Beyrek'le görüşmediğini ve onun Uzun Pınar'a gittiğini söyler fakat Burla Hatun, Beyrek'le görüştüğü halde görüşmedim diyerek yalan söyler.

“Şir Şemseddin, bundan önce Burla kızın söylediğinin aksini söylememiş miydi? Görmediysem bile Bayındır Han'ın Burla Hatun'un cevabından hiç hoşlanmadığını hissettim. Han, Şir Şemseddin'e inanmıştı tabii. Ama Burla Hatun'un yalan söylediğini de yüzüne vurmadı, üstüne gitmedi” (EEY: 189).

Bayındır Han, kızlara yorulduğunu söyleyip onlara Trabzon'dan gelen mallara bakmalarını söyler.

Romanda Burla Hatun, Kazan'la evlenmeden önce Basat'ı sevdiği anlatılır. Bayındır Han ise Basat ormanda büyüdüğü için Burla Hatun'u ona vermez. Basat, o günden sonra ormana girer ve bir daha da ormandan çıkmaz.

“Bayındır Han, kızını tanırdı, hiddetlendi: ‘Basat diyince ağzından avsıl olmuş dananın ağzından akan su gibi su akıyor. Basat lafını bitir kız. Benim ormanda büyümüş birine verecek topal bir keçim bile yok. Aruz’a da böyle deyin.’ Şimdi kızlar Basat’tan, Aruz’dan intikam almak mı istiyorlar?” (EEY: 188).

Romanda anlatılan bir diğer hadise ise Burla Hatun ile Salur Kazan'ın sürekli kavga etmeleridir.

“Başka kim kaldı? Kazan... Kazan kim, Han kızı Burla Hatun’un eşi. Allah’ın her günü kavga ederler, birbirlerine dikleşirler, ama Kazan, Bayındır Han’a hiçbir zaman asi olmaz. Han, bunu gayet iyi bilir. Han, Kazan’a sonsuz güven duyar” (EEY: 31-32).

Dede Korkut destanında Burla Hatun, yine han kızıdır. Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in esir olduğu boyda şunlar anlatılır: *“Evine geldi. Han kızı boyu uzun Burla Hatun, Kazan’ın geldiğini işitti, attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirdi”* (Ergin, 2019: 108).

Bu boyda oğlu Uruz'u esirlikten kurtarmak ve oğlunun ardından giden Kazan dönmediği için kırk ince belli kızı yanına alıp onların izinden gider.

“Meğer hanım boyu uzun Burla Hatun oğlancığını andı, kararı kalmadı. Kırk ince belli kız çocuğu ile kara aygırını çekti, sıçrayıp bindi, kara kılıcını kuşandı. Başımın tacı Kazan gelmedi diye izini izledi gitti” (Ergin, 2019: 118).

Romanda Burla Hatun'un, Uruz'un ve Kazan'ın annesinin Şökli Melik tarafından esir alındığı anlatılır. Kazan ise Şökli Melik'e *“Ne çaldıysan, ne yağmaladıysan senin olsun. Karım cariyen olsun, oğlum kölen olsun. Anamı ver, kâfi!”* der (EEY: 42). Burla

Hatun'da *"Beni anana sattın, evladını sattın, ilini sattın, kavat oğlu kavatsın sen"* der ve Kazan'a küser (EEY: 42). Babası Bayındır Han, Burla Hatun'a Kazan ile barışmasını söyler. Babasına karşı gelemeyen Burla Hatun, Kazan ile barışır. Bu olay Dede Korkut destanında geçen Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı boy ile benzerlik gösterir. *"Kırk ince belli kız ile boyu uzun Burla Hatun esir gitti. Kazan beyin ihtiyarcık olmuş anası kara deve boynunda asılı gitti. Han Kazan'ın oğlu Uruz üç yüz yiğit ile eli bağlı, boynu bağlı gitti"* (Ergin, 2019: 40).

4.5.16. Banu Çiçek

Banu Çiçek, Beyrek'in eşidir. Bayburt'un kalesinde tutsak olan Beyrek, orada Bayburt'un kızıyla gününü gün eder. Banu Çiçek'le beşik kertmesi olan Beyrek, Bayburt'un kızına Banu Çiçek'i hiçbir zaman sevmediğini söyler.

"Senin kadar sevmedim. Babam ben dünyaya gelmeden önce onu bana beşik kertme nişanlamıştı, ben de babamı üzüp kırmadım. Unutmam gereken bir kimse yok artık, sevdiğim! Sadece sen, sadece seni gözüüm gördü gönlüm sevdi... Ben herkesi unuttum, herkesi. Ama ben seni hiçbir zaman unutmayacağım. Babana söyle, lime lime etsin beni. Ben seni o zaman unuturum" (EEY: 77).

Dede Korkut destanında ise Banu Çiçek, Beyrek'e kendisini dadısı olarak tanıtır. Banu Çiçek, Beyrek'e Banu Çiçek'in ona görünmeyeceğini eğer onunla güreşip ava çıkıp onu yenerse Banu Çiçek'i görebileceğini söyler.

"O öyle bir insan değildir ki sana görünsün. Amma ben Banu Çiçeğin dadısıyım, gel şimdi senle ava çıkalım, eğer senin atın benim atımı geerse onun atını da geçersin ve hem seninle güreşelim, beni yenersen onu da yenersin" (Ergin, 2019: 69).

Beyrek, güreşi kazandıktan sonra Banu Çiçek ona gerçek kimliğini söyler. *"Yiğit Pay Piçen'in kızı Banu Çiçek benim"* (Ergin, 2019: 70).

Romanda Banu Çiçek'in de Basat'a hayran olan kızlardan biri olduğu anlatılır. Basat'ın gösterdiği kahramanlık sonrasında Banu Çiçek, Beyrek'i yanına bile sokmaz.

“... Banu Çiçek de önceleri Beyrek’i yanına bile almıyordu, o da Basat diyordu. Kim Basat demiyordu ki? Tepegözü yendikten sonra bütün Kalın Oğuz’un kızları Basat’a gönül verip onu sevmişlerdi” (EEY: 188).

Burla Hatun ile Beyrek’in gizli saklı konuşmalarından haberdar olmayan Banu Çiçek’e Bayındır Han, Beyrek’le casus hakkında konuşup konuşmadığını sorar. O da Beyrek’in ona bu konu hakkında hiçbir şey söylemediğini der. *“Hayır, söylemedi. Beyrek içine kapanık bir insandır şevketli Han. Sebepsiz bir şey söylemez. Vaktini bekler”* (EEY: 190).

Romanda Banu Çiçek, Bayındır Han’a casusun Boğazca Fatma yüzünden serbest kaldığını söyler. *“Ne söylediğini bilmiyorum, yalan konuşmakta istemiyorum. Ama Han, ona da bir akıl veren vardır, iyi bil. O kadında o akıl yoktur, artık hiç kimse yüzüne bile bakmak istemiyor”* (EEY: 190).

4.5.17. Boğazca Fatma

Roman karakterlerinden biri olan Boğazca Fatma, casus olarak nitelendirilen kişinin annesidir. Romanda toplumun tasvip etmediği davranışları sergileyen Boğazca Fatma, Dede Korkut Destan’ında da aynı kişilik özelliklerine sahiptir. *“Vây deli boğmaca çıkaracak olanca ayıbımızı kalktı, kalk kız, oynarsan oyna, oynamazsan cehennemde oyna Beyrek’ten sonra başına bu hal geleceğini biliyorduk”* (Ergin, 2014: 93). Neredeyse bütün Oğuz beyleriyle bir mazisi olan Boğazca Fatma, oğlunu Kazan’ın kuyusundan kurtarmak için Dede Korkut’la beraber Oğuz beylerinin arkasından dalavere çevirirler. Dede Korkut’un ve Boğazca Fatma’nın bu dalaveresine bütün Oğuz beyleri inanır ve onlar casusu serbest bırakırlar.

Romanda Boğazca Fatma; Kazan, Aruz, Begil, Beyrek ve Şir Şemseddin’e casusun aslında onların oğulları olduğunu söyler. Bu beyler Boğazca Fatma’ya inanırlar. Böylelikle beyler casusu serbest bırakırlar ve Bayındır Han sorguyu başlatır. Sorguya gelen bütün beyler, Boğazca Fatma’nın onlara söylediği sözleri bire bir Bayındır Han’a aktarırlar.

“İtimizin adı Barakçık’tı... Evimizin ardı derecikti... O aylı gece evimizin ardındaki dereden geçip avlunuzda kapınızın tokmağını yavaş yavaş

vurduğumda bu it bir ürümeye başladı, başıma bir oyun açtı, görmeliydin”
(EEY: 156).

Aruz, Boğazca Fatma’nın söylediklerini Bayındır Han’a söylemek istemez. Bayındır Han, sinirlenip Boğazca Fatma’nın Aruz’a ne söylediğini anlatır.

“Bayındır Han, konuştuğça Aruz Koca, kapkara bir renge bürünüyor, koca dünya başına dar oluyordu. Elleriyle sakalını çekip durdu. Bayındır Han’ın söyledikleri doğrudur. Bayındır Han, Boğazca’nın Aruz’a da diğer beylere söylediklerini söylediğini anlamıştı” (EEY: 250).

Boğazca Fatma’nın “İtimizin adı Barakçıktı... Evimizin ardı derecikti...” sözleri Dede Korkut destanında bulunan Kam Püre’nin oğlu Bamsı Beyrek boyunda karşımıza çıkar. “...Evinizin ardı derecik değil miydi, köpeğinizin adı Barak değil miydi, senin adın kırk oynaslı Boğazca Fatma değil miydi, daha ayıbını açarım belli bil” (Ergin, 2014: 93).

4.5.18. Sürmelice Çeşme Hatun

Romanda Sürmelice Çeşme Hatun, Begil’in eşidir. Dede Korkut’un rüyasına giren Sürmelice Çeşme Hatun, Dede Korkut’a hizmetçi kadına Begil’in ayağını kıldığını söylediğini ve hizmetçi kadının da hizmetçi erkeğe, hizmetçi erkek ise esirlere bu haberi iletmediğini söyler. *“Hizmetçi kadın, hizmetçi kadına, o da hizmetçi erkeğe, o da esirlere söyledi. Otuz iki diştan çıkandı herkes öğrendi. Haber böylece dilden dile yayıldı”* (EEY: 113).

Burada Dede Korkut el yazmasında şunları söyler: *“İlk husus, hizmetçiye hiçbir söz söylenmemesiydi. Hizmetçiye ne yapsan da kadın olmaz, ister saygı göster, istersen rengârenk elbiseler giydir. Hizmetçiye elbise giydirmekle kadın olmaz”* (EEY: 113-114).

Dede Korkut Destan’ının mukaddimesinde şunlar yazılıdır: *“Kara eşek başına gem vursan katır olmaz, hizmetçiye elbise giydirdi hanım olmaz”* (Ergin, 2014: 14).

Destanda Begil oğlu Emren’in boyunda yine Sürmelice Çeşme Hatun hizmetçiye Begil’in ayağını kıldığını söyler. *“Kadın elini eline çaldı hizmetçiye söyledi. Hizmetçi*

çıkıp kapıcıya söyledi. Otuz iki diştten çıkan bütün yurda yayıldı, Begil attan düşmüş ayağını kırmış diye” (Ergin, 2014: 189).

Romanda Sürmelice Çeşme, Dede Korkut’a oğlu Emren’in başına bir iş gelirse bütün Oğuz’a beddua edeceğini söyler. Bu sözleri işittikten sonra Dede Korkut, Begil’in ayağına merhem hazırlayıp sürer ve Begil’in ayağı günden güne iyileşir. Sürmelice Çeşme Hatun, Begil’in iyileştiğini görünce Oğuz’a beddua etmez hatta Dede Korkut’a minnet duyar. *“Sağ ol, esen kal, Korkut Ata! Tanrı seni bizim kara başımızın üstünden eksik etmesin! Dünya duruncaya kadar sana borcu olanların sayısı artsın, biz de onlara dâhil olalım...”* (EEY: 110).

Sürmelice Çeşme Hatun, Oğuz’a ve hana asi olanın işinin rast gitmeyeceğini de ekler. *“Düşman askeri, başlarında da Kara Tekür bulut gibi hemencecik ilinin obanın üstüne saldırmadı mı? Oğlancığımı harbe gönderdin, az kalsın zalim Tekür’ün elinde zebun olacaktı. Ben diyorum ki Padişahına asi olanın işi rast gitmez”* (EEY: 111).

Dede Korkut Destan’ının Begil oğlu Emren’in boyunda da aynı söyler geçer: *“Yiğidim bey yiğidim, padişahlar Tanrı’nın gölgesidir, padişahına âsi olanın işi rast gelmez, arı gönülde pas olsa şarap açar, sen gideli hanım çapraz yatan alaca dağların avlanmamıştır, ava bin gönlün açılsın”* (Ergin, 2019: 187).

Romanda Beyrek’in Sürmelice Çeşme Hatun’a talip olduğunu anlatılır. Dış Oğuz’a kız beğenmeye giden Beyrek, Sürmelice Çeşme Hatun’u görür ve onu beğenir. Sürmelice Çeşme, Dede Korkut’a Begil ile Beyrek’in birbirlerini sevmemesinin sebebinin bu olduğunu söyler. *“O sırada Beyrek evimizin dört tarafında dolaşıp duruyordu. Henüz kendi düğününe bir epeyce zaman vardı. Düğünden önce Dış Oğuz’a kız avına çıkmıştı Beyrek. Beni gördü istedi”* (EEY: 112).

Sürmelice Çeşme, aklının hep Alp Rüstem’de olduğunu söyler. *“O zaman onun ilgisini Alp Rüstem benden çevirmişti. Senden gizli saklı hiçbir şeyim yoktur, bilirsin. Alp Rüstem ile ben birbirimizi çok severdik”* (EEY: 112).

4.5.19. Emren

Emren, Begil'in ve Sürmelice Çeşme Hatun'un oğludur. Romanda Begil, Oğuz'a ve Bayındır Han'a asi olduktan sonra ayağını kıldığını ve Oğuz'a Kara Tektür'ün ordusu geldiği anlatılır. Begil'in ayağı kırık olduğu için oğlu Emren, Kara Tekür'ün ordusunun üzerine gider. Emren, Kara Tektür'ün elinde zebun olmak üzereyken Dede Korkut, ona yardım eder. Nur Taş'ına kurtuluş duası eden Dede Korkut, Emren'i kurtarır.

“Nur taşı, Han'ım, dediğim gibi de yaptı. Bir parça ışığından koparıp gönderdi Tekür'ün kılıcına. Kılıç gökte parıldadı, ışık dönüp dolaşıp düştü kâfirin gözüne, kâfirin gözü kamaştı, o sırada ben de davrandım, görüntünün donukluğunu açtım. Tekür nasıl durduysa öyle kalmıştı, elleriyle gözünü tuttu, kılıcı elinden yere düştü. Emrencik hemen harekete geçti, ayağa sıçradı, kılıcı biraz öncede elinden düşmüştü, hemen kılıcını çekip kâfirin boğazına tuttu” (EEY: 92).

Romanda Sürmelice Çeşme Hatun, Dede Korkut'a minnetlerini dile getirir.

“Korkut,, Korkut! Sana inanmayan ölsün! Sen dedesin, Korkut, bu iş senin kudretinle oldu. Allah Taalâ senin gönlüne ilham verdi. Sağ ol, esen kal. Seni göreyim, bahtın açık olsun. Sözlerin derman olsun. Bizlere hep destek ol” (EEY: 92).

Destanda Begil oğlu Emren'in boyunda Begil, ayağını kırmıştır. Hatunu, hizmetçiye Begil'in ayağını kıldığını söylemiş, hizmetçi ise başka bir hizmetçiye bu bilgiyi vermiştir. Begil'in ayağını kıldığı haberini böylelikle Kara Tektür duymuştur.

“Kâfirler der: ‘Bu at Begil'indir, biz kaçırız.’ Tekür: ‘Bre iyi bakın, bu gelen Begil ise sizden önce ben kaçırım’ dedi. Gözcü gözetledi, gördü ki at Begil'in. Begil üzerinde değil, amma bir kuş kadar oğlandır” (Ergin, 2019: 192).

Bu boyun devamında ise Emren'in Tektür'ün gözlerini kılıcı ile sıyırdığı anlatılır: *“Kalkanını ufattı, miğferini ezdi, göz kapaklarını sıyırdı, oğlanı yenemedi. Gürz ile dövüştüler, kara çelik öz kılıçla çekiştiler, sere serpe meydana kılıçlaştılar, omuzları doğrandı, kılıçları ufandı, birbirini yenemediler”* (Ergin, 2014: 195).

Bu boyun sonunda Emren'in Tektür'ü yendiği anlatılır. *“Oğlunu aldı Bayındır Han'ın divanına vardı. El öptü. Padişah Kazan oğlu Uruz'un sağ yanında ona yer gösterdi. Cübbe, çuha, sırmalı elbise giydirdi”* (Ergin, 2019: 196).

4.6. İKİNCİ ANLATI DÜZLEMİ KARAKTERLERİ (ŞAH İSMAİL ANLATISININ KARAKTERLERİ)

4.6.1. Hızır

Romanda Şah İsmail anlatısının bulunduğu bölümlerde adı geçen Hızır, merhametli ve duygusal kişilik özellikleriyle ön plana çıkar. Hızır'ın bu kişilik özellikleri gerçek Şah'ın kişilik özellikleriyle farklıdır. Şah; sert tabiatlı ve otoriterdir. Aynı karından doğma kardeş gibi fiziklen birbirine benzeyen Hızır ve Şah, iyi anlaşırlar. *“Şah'la Hızır satranç oynardı, o da seyrederdi. Şah, bu arka bahçedeki gül bahçesini çok severdi. Boş vakitlerinde buraya gelip Hızır'ı yanına çağırır, onunla sohbet eder, kendinden, evinden, ailesinden bilgi alırdı”* (EEY: 106).

Romanda Şah ile Hızır'ın tanışma hikâyeleri anlatılır. Şah, Hüseyin Bey Lala'dan fiziken kendine benzeyen birini bulmasını ister. Hüseyin Bey Lala, Şah'ın bu emrini yerine getirir ve Şah'a bire bir benzeyen Hızır'ı bulur. *“‘Adı Hızır'dır, Şah'ım.’ Lala oğlana gözlerini belertti onu öne doğru itti. Adeta oğlan kendisi istemişti Şah'a cevap vermeyi. Şah sordu: ‘Meseleden haberi var mı kendisinin?’ ‘Ettim kurban olduğum. Her emrine hazırdır’”* (EEY: 104).

Romanda Hızır'ın ailesi ile ilgili bilgiler verilir. Hızır'ın annesini dağdan inen bir selin öldürdüğünü, babasının ihtiyarladığını, Pernisa adında küçük bir kardeşi olduğunu ve evin bütün işini büyük kardeşi Zernisa'nın gördüğünden bahsedilir. Romanda Hızır'ın babasıyla ilgili verilen ayrıntı dikkatimizi çeker. *“Babası da artık iyice ihtiyarlamıştı. Şah'ın emrine girmemişti. Bir defasında, Şah'ın Dağıstan seferi esnasında yüzbaşılar köy köy dolaşıp adam toplarken Kızılbaşlara katılmıştı, ama sonra geri döndüğünde niyeyse onlardan ayrılmıştı”* (EEY: 106-107).

Kızılbaşların köy köy dolaşıp adam topladığı bilinen tarihî bir gerçekliktir.

“Tarihi gaynaglarda kızılbaş destelerinin Erzincanda toplanması, Şah İsmayıl ın terefdarlarının büyük bir mehebbetle onun yanına ahışib gelmesi bir sıra teferrüatlarla geyde alınmıştır. Bu geydlerden anlaşılır ki, Şah İsmayıl ın terefdarlarının Erzincanda toplanması işi bir ile geder çeker. Ancag bundan sonra Şirvan üzerine yürüş başlanır. Bu yürüş zamanı Kür-Araz govşağının “Goyunölümü” adlanan yerinde keçid olmalı imiş”¹⁵
(Seferli, Yusufli, 2005: 7).

Romanda Hızır karakteriyle verilen diğer bir bilgi ise Hatâyî mahlasıyla şiirler yazmasıdır. Hızır’ın ilk saraya geldiği dönemlerde Hüseyin Bey Lala, Şah’a Hızır’ın şiir yazma yeteneğinden bahseder: *“‘Bu şiir de yazıyor Şah’ım!’ ‘Şiir mi yazıyor?’ ‘Evet, yazıyor, Şah’ım’”* (EEY: 105).

Romanda anlatılan bir diğer olay ise Hızır karakterinin eşi olan Taçlı Hanım’ın gördüğü rüyadır. Günlerden bir gün Taçlı Hanım rüyasında Hızır’ı kötü bir vaziyette görür. Rüyanın tesirinde kalan Taçlı Hanım rüyayı gördüğü gecenin sabahı, Hızır’dan o gün için bütün işlerini ertelemesini ister fakat Hızır onu dinlemez.

“Şah’ım izin ver, anlatayım sana. Kara kara bulutlar ayın önünü kapatmış, kara kara kuzgunlar, kanat açıp gökte uçuşuyor, bu rüya kötü rüyadır, fena bir rüya... Bugün hiçbir yere gitme. Gitme ne olur, gitme...” (EEY: 223-224).

Hızır, sarayına gider ve Hüseyin Bey Lala’nın onu ziyarete geldiğini öğrenir. Hızır onu ağrlamak için odasına çağırır. Hüseyin Bey Lala, Hızır’ın gerçek Şah olmadığını anlar ve onun kalbine hançeri saplar. *“Lala, bunları söylerken kemerinin arasına sakladığı küçük bir hançeri çıkarmasıyla Hızır’ın kalbine saplaması bir oldu: ‘Geber melun, al payını. Günahım yoktur diyorsun. Senin günahın benim!’”* (EEY: 267).

¹⁵ Tarihi kaynaklarda kızılbaş gruplarının Erzincan'da toplanmaları, Şah İsmail'in taraftarlarının ona büyük bir sevgiyle akın etmesi bir takım detaylarla kayıt altına alınmıştır. Bu notlardan, Şah İsmail'in müritlerinin Erzincan'da toplanmasının bir yıl boyunca devam ettiği anlaşılmaktadır. Ancak bundan sonra Şirvan'a yürüyüş başlar. Bu yürüyüş sırasında Kura-Araz kavşağında "Goyunölümü" denilen bir geçit olması gerekirdi.

4.6.2. Şah

Romanda bulunan Şah karakteri tarihî gerçeklik barındırır. Şah, Safevî devletinin kurucusu Şah İsmail'i temsil eder. Şah karakteri otoriter, hiddetli, kararlı ve sabırsız yapısının yanı sıra merhametli ve cömert kişilik özellikleriyle karşımıza çıkar.

“*Sefir Ağa, ne kadar vakittir yoldasınız?’ ‘Bir yıldan çok oluyor, kible-yi âlem.’ ‘Bir yıl. O zaman bu yolları geçip gelmişsiniz, her birinize bir hediye düşer. Başkent de suların içinde diyorsun değil mi?’*” (EEY: 100-101).

Şah'ın sefirlerin tercümanını beklemekten konuşmasına devam etmesi ise Şah'ın sabırsızlığının göstergesidir. “*Sefirler dört kişiydiler. Biri Türkçe biliyordu. Tercümanlığı da o yapıyordu.*” (EEY: 100).

Şah'ın merhametli kişilik özelliği ise gül dallarına takılan kuşu Hüseyin Bey Lala'ya azat ettirmesinden anlarız.

“*Şah biraz ötedeki kızıl gül dallarından birine doğru uzattı elini. Lala, Şah'ın gösterdiği yöne baktı, minicik bir kuş gördü. Biraz ötedeki kırmızı gül dallarının arasında dolaşıp kalmış, kurtulup çıkamıyordu. Şah, Lala'ya ‘Git, onu özgür bırak, uçup gitsin.’ dedi*” (EEY: 108).

Romanda Şah'ın aklının Özbek hanı Şeybanî'de olduğundan bahsedilir.

“*Ertesi gün ağır bir gün olacaktı. Savaş divanını çağırmıştı toplantıya. Şah'ın son zamanlardaki düşüncesi, akli fikri Özbek hanı Şeybani idi. Neden olduğunu bilmiyordu, ama onun yüzünden tedirgindi. Uzaktan uzağa çok korkuyordu Şeybani'den. Sefer hazırlığı başlamıştı*” (EEY: 109).

Şeybanî Han, tarihî gerçekliği olan bir karakterdir. Tarihî gerçekliğe bakıldığında farklı zaman dilimleri içerisinde Şeybanî Han ile Şah İsmail'in mektuplaştığını bir takım tarihçiler öne sürmüştür.

“*Şeybanî Han'ın ilk mektubunu bu büyük zaferin ardından ve Bediüzzaman Mirza'nın sığınma talebinin Safevî yönetimi tarafından olumlu karşılanması üzerine Şah İsmail'i uyarmak düşüncesiyle kaleme aldığı tahmin*

edilmektedir. Günümüze ulaşmayan bu mektubun içeriğine Şah İsmail'in cevabî mektubunda yer verilmiştir. Buna göre Şeybanî Han, Şah İsmail'e Horasan bölgesinde ele geçirdiği yerlerin ecdadından kendisine intikal ettiğini, bu nedenle amacının tüm bu yerleri yeniden ihya edip refaha kavuşturmak ve adaleti sağlamak olduğunu söylemiştir” (Çınar, 2010: 78).

Romanda Çaldıran Savaşı'ndan bir kesit anlatılır. Çaldıran Savaşı'nda Şah, ordusunun yenildiğini anlayınca, savaş meydanına onların kurmuş oldukları çadırın içine girer. Çadırın içinde Hızır bulunmaktadır. Şah, Hızır'dan kendi kıyafetlerini giymesini ve onun gibi davranmasını ister. Hızır, panikle kendinin bunu yapamayacağını dile getirirse de Şah onu dinlemez.

“Kesme sözümü. Ben bu memleketi felaketten koruyamadım. Ama bu işi yapmam gerek. Biliyorsun, Şah'ım gökten ses geldi sabah sabah kulağıma! O sesi sanki biraz önce yine işittim. ‘Sen kendi işini yapıp bitirdin’. Şah-ı Merdan'ın sesiydi. ‘Gel buraya’ dedi, ‘Seni bekliyorlar burada. Seni sevenlerin hepsi burada.’ dedi. Demek ki artık beni gizlemek doğru olmaz” (EEY: 145).

Çadırdan çıkmadan önce Şah, kendisinin gerçek Şah olmadığını ve görevini yerine getirdiğini söyler. *“Bir de şunu bilmeni istiyorum. Benim adım Şah İsmail'dir, ama ben gerçek Şah İsmail değilim” (EEY: 145).* Tarihî gerçeklikte sahte Şah İsmail'in İran'da türediğinden bahsedilir.

“Safevî hükümdarı II. Şah İsmail'in ölümünden sonra Anadolu'da olduğu gibi İran'da da sahte Şah İsmailler ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki 1580 yılında Kûh-Gilû'da bulunan Lur kavmi arasına bir kalender dervişi gelerek kendisinin Şah İsmail olduğunu ve öldürülenin kendisine benzeyen bir köle olduğunu söylemiştir. Kendisinin asıl Şah (II.) İsmail olduğunu söyleyerek Lurlardan büyük bir taraftar kitlesi toplamağa muvaffak olmuştur” (Söylemez, 2004: 78).

4.6.3. Hüseyin Bey Lala

Romanda Şah'ın yanından ayırmadığı, sözlerine ve görüşlerine önem verdiği karakterlerden birisi de Hüseyin Bey Lala'dır. Hüseyin Bey Lala, fedakâr, Şah'a sonsuz güvenle bağlı ve işini ciddiye alan bir karakterdir. Sarayda önemli bir yere sahip olan Hüseyin Bey Lala'ya bütün saray ehli saygı duyar ve ondan çekinir. Hüseyin Bey, Safevî tarihinde de önemli konuma sahiptir. *“Safevî Devleti'nin 1501 yılında kuruluşundan itibaren bu makam Şah İsmail'in lalası olan Hüseyin Bey Şamlu'ya verilmiştir”* (Sohrababad, 2018: 102).

Romanda Hüseyin Bey Lala'nın Şah'a sıkça ona olan bağlılığını bildiren sözler söylediğinden bahsedilir.

“İşte bu sırada Hüseyin Bey Lala, divanhaneye girdi. Korucubaşı, hazır ol vaziyetine geçti. Lala başı önde geçip tahtın sağ tarafında yere çömelip oturdu, yine başını göğsüne yaklaştırdı. Elindeki tespihin tanelerini çevirdi. Korucubaşı geçip Lala'nın karşısında durdu, pencerenin önüne geçti. ‘Çekil, çekil bu yana. Şah-ı Merdan hatırına kesme Allah'ın ışığını!..’ diyerek Lala, yüzüne bile bakmadan alçak sesle konuştu” (EEY: 73).

Romanda Hüseyin Bey Lala'nın on yıl boyunca Osmanlı devletinde esir kaldığı anlatılır.

“Ben tam altı aydır izimi kaybettirerek yol gelmekteyim. On yıl Osmanlı esiri olarak yaşadım, ama bu altı ayda çektiklerimi orada çekmedim. Bu saray, bu divanhane gördüğüm kadarıyla hayli değişmiş durumda. Tanıdık bir yüz göremedim, hiçbir muhafız, hiçbir kapı bekçisi, bana tanıdık gelmedi” (EEY: 211).

Tarihî gerçekliğe baktığımız zaman Hüseyin Bey Lala'nın Çaldıran Savaşı'nda öldüğünü görürüz.

“Akşama kadar süren savaşın sonunda Safevî ordusu dağılmaya başlayınca Şah İsmail savaş meydanını terk etmeye karar verdi. Hızlı bir şekilde

Dergezin'e çekildi. Savaşta Ustaclu Han Muhammed, Korçubaşı Saru Pire, Lala Hüseyin Bey, Pir Ömer Bey Şireci, Avşar Sultan Ali Mirza, Muhammed Kemune, Mir Abdülbaki, Mir Seyyid Şerif, Hulefa Bey, Korçu Köse Hamza Tekelü Yeğen Bey, Köse Hamza gibi ünlü Kızılbaş reislerinin pek çoğu öldü" (Gündüz, 2010: 131).

Romanda Hüseyin Bey Lala'nın Osmanlı devletine esir olduğu zamanları anlatır. O, esir olduğu döneminde Trabzonlu Abdullah Bey Mümin adında birisinin yanında yazıp çizme işlerine bakar. Lala, ilk başlarda askerler tarafından işkence görür. Zaman geçtikten sonra askerler Hüseyin Bey Lala'nın kim olduğunu öğrenirler ve ona daha fazla eziyet etmezler.

"Sultan, Tebriz'de esirleri paylaştıırken beni de Trabzonlu Abdullah Bey Mümin adlı birisine verdi. Önceleri çok zulüm gördüm, yaralarım ile ilgilenen olmadı. Daha sonra benim kim olduğumu anladılar ve daha fazla eziyet etmediler, hekimler yaralarım ile ilgilendiler. Ama on yıl gözaltında kaldım, Abdullah Bey Mümin'in yazıp çizme işlerine baktım. Kitaplığını düzenledim. Bir yıl oldu ya da olmadı, bu adam öldü, beni de tutmadılar. Bıraktılar, çünkü azat edilmemi vasiyet etmişti, beni bırakıp istediğin yere gidebilirsin dediler. Ben de geldim" (EEY: 217).

Romanda anlatılan bir diğer olay ise Çaldıran Savaş'ında Osmanlı Devleti'ne esir düşen Hüseyin Bey Lala'nın azat edilmesidir. Osmanlı Devleti tarafından serbest bırakılan Hüseyin Bey Lala'nın ilk işi Şah'ın sarayına gitmek olur. O, saraya vardığında ise kendi kimliğini belli etmek istemez. Lala, Yüzbaşı Rahim'e sürekli Şah ile görüşmesi gerektiğini söyler. Yüzbaşı Rahim ise sarayın vezirine bir ihtiyar adamın Şah ile görüşmekte ısrarcı olduğunu söyler. Vezir ise Yüzbaşı Rahim'e ihtiyarı oyalamasını söyler. Hüseyin Bey Lala, Şah'la konuşamayacağını anlar ve kimliğini Yüzbaşı Rahim'e aşikâr eder.

"Yüzbaşı Rahim, cesaret edip Hüseyin Bey'in yüzüne bakamıyordu. Çünkü

Yüzbaşı artık bu zatın kim olduğunu biliyordu. Lala Hüseyin Bey'in kimliğini konuşmalardan rivayetlerden bilmesine rağmen onun bu zatın olduğunu ancak şuan anlayabilmişti” (EEY: 210).

Romanda anlatılan bir diğer olay ise Hüseyin Bey Lala'nın Hızır'ı öldürmesidir. Şah'a kalbî duygularla bağlı olan Hüseyin Bey, Şah'ın yüzünü âdeta ezberlemiştir. Hızır yüzünü örtüyle kapatmasına rağmen Hüseyin Bey Lala onun Şah olmadığını anlar. Hüseyin Bey dehşete düşerek Hızır'ın Şah'a zarar verdiğini düşünür ve öfkeyle kemerinde sakladığı hançeri çıkarıp Hızır'ın kalbine saplar.

“Mürşidimin ruhu, sana düşman olsun. On yıl, tam on yıl oldu. Kurban olduğum dünyasını değiştirmiş, benim sağ selamet kalmamı sağlayan, bütün o yılların özlemiydi. Demek ki on yıldır sen Şah'sın! Seni, o virane köyden alıp getireceğime keşke Allah beni öldürseydi. Seni ben var ettim. Şah'a bak sen! Yani sen mi şahsın? Sen çoktan ölmesi gereken bir melunsun... Sen...” (EEY: 267).

4.6.4. Vezir

Vezir, tarih boyunca Şah'ın akıl hocası, yoldaşı ve devletin bel kemiği olmuştur. Romanda bulunan Vezir karakterini incelediğimizde bahsettiğimiz vezir özelliklerinin bu karakterle bağdaşmadığını görürüz. Romanda bulunan vezir karakteri Hüseyin Bey Lala'dan çekinir çünkü o, Hüseyin Bey Lala'nın sarayda bulunan konumunun sarsacağı düşüncesindedir.

“Peki. O zaman şöyle yapalım. Ona, Vezir ağa benim sözüme inanmadı, de. Hele o Behruze lafına çok sinirlendi, de. Yarın divanhaneye benim yanıma getir. Anladın mı? Şimdi beni pürdikkat dinle, Yüzbaşı. Eğer, bu konuşmayı, Lala'nın geldiğini, Lala'nın sağ olduğunu bir kişi bile duyarsa kanın helal olacaktır. Bil ki, bu bir devlet sırrıdır. Kendisine de bunu söylersin. Bu sırrı başkasına söylemesin” (EEY: 213).

Romanda Şah'ın vezire karşı gösterdiği sert tutumundan bahsedilir. Vezir, Şah'a Hüseyin Bey Lala'nın onunla görüşmek istediğini söyler. Şah ise vezire sinirlenmiştir

fakat bu öfkenin sebebinin Hüseyin Bey Lala’yla ilgisi olmadığını tamamen vezirle ilgili olduğu belirtilir. *”Bu kez, Şah’ın sesine doğasına ters bir sertlik vardı. Üstelik bu sertlikle Lala’nın hiçbir ilgisi yoktu, daha çok Vezir’le, onun kabiliyetsizliğiyle ilgiliydi. Vezir bunu anlamıştı ve gayri ihtiyari sessizce bir ‘ah’ çekmişti”* (EEY: 220).

Romanda Hızır’ın ölümü anlatılır. Vezir, Hızır’ın ölümüne şahit olan ilk kişidir. O, Şah’ı ölü bir şekilde gördükten sonra paniğe kapılır. Vezir, Yüzbaşı Rahim’e herkesin Şah’ın bir hastalıktan öldüğünü bildirmeleri gerektiğini söyler çünkü o dönemin anlayışına göre kimse Şah’ı öldürmeye teşebbüs dahi etmemelidir.

“Herkes bunun hastalıktan öldüğünü bilsin. Hiçbir şekilde Şah’a el kaldırmak, Şah’ı öldürmek imkânsızdır. Olmaz, hastaydı, ruhunu teslim etti. Burada hiç kimse, ama hiç kimse yoktu. Duydun mu? Hiç kimse... Hiçbir şekilde... Şimdi git, söylediklerimi yap. Herkesi pencerenin önüne topla. Herkes gelsin. Şeyhler, müritler, muhafızlar, dervişler, hepsi... bekleme artık, çık buradan...” (EEY: 271).

Vezir karakteri Şah’ın ölümünü halka duyuran kişidir. Romanın bu kısmında Şah adlı karakterin Şah İsmail olduğu yazar tarafından aşikâr edilir.

“Ey cemaat! Evimiz yıkıldı... Nasibimiz kapandı, ocağımız söndü... Yas tutulsun, memleket yasa boğulsun. Pirimiz, müşrit-i kâmilimiz, kurban olduğumuz büyük hükümdar Şah İsmail ibn Haydar ibn Cüneyd Safevi bugün hicri 930 yılının recep ayının 27’sinde aniden bizleri ve bu dünyayı terk edip Şah-ı Merdan’ın himayesi altında, mübarek kademleriyle mekânları cennete ulaştılar...” (EEY: 272).

4.6.5. Yüzbaşı Rahim

Romanda sarayının yüzbaşısı olan Rahim, Hüseyin Bey Lala’yı Şah’ın divanhanesinden uzak tutan karakterdir. Hüseyin Bey Lala’nın sürekli divanhanenin önünde beklemesini garipseyen Yüzbaşı Rahim, bu vaziyeti Vezir’e anlatır. *“Vezir ağa! Biri, her gün sabah erkenden divanhaneye geliyor, Şah’ı görmek istiyorum, deyip*

duruyor. Oturuyor oturuyor, gün sonunda da çıkıp gidiyor. Arkasına adam taktım, kervansarayda yatıp kalkıyor” (EEY: 205).

Bu olanları vezire anlattıktan sonraki gün Yüzbaşı Rahim, Hüseyin Bey Lala’nın karşısına çıkar ve ona karaağacın altında oturmayı teklif eder. Hüseyin Bey Lala, Yüzbaşı Rahim’e kim olduğunu anlatır. Yüzbaşı Rahim, babasının da Çaldıran Savaş’ında öldüğünü söyler.

“‘Vezir ağa sana beni konuşturmanı mı söyledi?’ ‘Hayır, vallahi hayır, billahi de hayır. Müşrit-i kâmilimin dini imanı için öyle değil. Kendim için istiyorum. Biliyor musun, ben babamı hiç bilmiyorum, yüzünü hiç hatırlamıyorum. Ama sesi hâlen kulağımda...” (EEY: 207).

Hüseyin Bey Lala, Yüzbaşı Rahim’in babasının savaştaki vaziyetini anlatmaya başlar.

“Senin babanın öldüğünü ben kendi gözlerimle gördüm. Bayraktardı. Atından düştü, göğsüne ok saplanmıştı. Kim ne derse inanma. Nefesi kesildikten sonra bile bayrağı elinden alamadılar, bilesin. Bayrak, babanın ölü bedeninin elinde öylece dikilip kalmıştı” (EEY: 208).

Yüzbaşı Rahim, karşısındaki kişinin Hüseyin Bey Lala olduğundan emin olur. O, Hüseyin Bey Lala’ya kimliğini vezire belli ederse onun Şah’la görüşebileceğini söyler. Hüseyin Bey Lala ise başka bir çözüm yolu arar ve o Yüzbaşı Rahim’den Vezir’e Behruze Hanım’dan haber getirdiğini söylemesini ister. *“Git, anlat. Bu nasıl olsa bir yolunu bulup Şah’la görüşecek de o zaman... Ama hayır, öyle deme. Gözdağı verdiğimi sanır. Ona Lala, Behruze Hanım’dan haber getirmiş de dinliyor musun, aklında iyi tut, Behruze Hanım’dan haber getirmiş de”* (EEY: 212).

4.6.6. Taçlı Hanım

Tarihte anlatılanlara göre Taçlı Hanım, Şah İsmail’in eşidir. Romanda Taçlı Hanım’ın Osmanlı devletinde esir olduğu anlatılır. Romanda geçen bu olay tarihî gerçeklik barındırır. Romanda Bihruze Hanım, Hızır’dan önce Şah İsmail olan kişinin eşi rolündedir. Hızır’ın eşi ise Taçlı Hanım’dır. Tarihî kaynaklara baktığımızda Bihruze Hanım ve Taçlı Hanım aynı kişidir. Romanda geçen olaylar silsilesinde Bihruze Hanım

ve Taçlı Hanım birbirinden bağımsız olan kişiler olarak anlatılır. Bu sebeple Osmanlı devletine esir düşen kişi Bihruze Hanım'dır. *“Bunlardan Bihruze Hatun ile Tadu Hanım Osmanlı ülkesinde kalmış olup, ikisinden birini, genellikle yazıldığına göre Tacu Hanım'ı Sultan Selim, “acizade Cafer Çelebi'ye vermiştir” (Eyice, 1996: 56).*

Romanda Taçlı Hanım'ın rüyası anlatılır. Taçlı Hanım, rüya üzerine ondan dışarı çıkmamasını ister fakat Hızır, Taçlı Hanım'ı dinlemez. *“Bir de senin durmadan benden kaçtığını gördüm. Hiç kimse seni tutamıyordu. Sürekli kaçıyordun. Sen hem benimlesin, hem de benimle değilsin. Hem benimsin, hem de benim değilsin... Şuracıkta kalbim yerinden çıkacaktı” (EEY: 223).*

Hızır, Hüseyin Bey Lala'nın onunla görüşmek istediğini duyunca içinde bir huzursuzluk hisseder. *“Şah'ın yüreğinde bir huzursuzluk vardı. Bu sabah Taçlı Hanım onu divanhaneye göndermek istememişti, belki de bunun rahatsızlığıydı. Sabah sabah Taçlı Hanım'la olan konuşmasını hatırladı, yüreği yine sıkıldı” (EEY: 221).*

4.6.7. Behruze Hanım

Tarihte Şah İsmail'in eşi olan Bihruze Hanım, Osmanlı devletine esir düşen kadınlardan biridir. *“Çaldıran savaşında Şah İsmail'in eşi Taçlı Begüm'ün Osmanlılara esir düştüğü yolunda özellikle Osmanlı kaynaklarında yaygın bir kanaat bulunmaktadır” (Gündüz, 2010: 132).* Romanda da Bihruze Hanım, Osmanlı'ya esir düşmüştür. Bihruze Hanım karakterinin romanda adı geçer fakat bir vuku içinde yer almaz. Hüseyin Bey Lala, Hızır'la görüşebilmek için Bihruze Hanım'dan haber getirdiğini söyler. Böylelikle o, Hızır'la görüşme imkânı bulur.

“Lala dudağını ısırdı. Evet anlaşılmıştı. Vezir'in kendisiyle görüşmesinin asıl sebebi Behruze Hanım'dan haber getirmiş olmasıydı. Olsun. Yeter ki Şah'la görüşmesine engel olmasın. Şimdi bütün işler, elden ne gelir, bunun elindeydi. Bir şeyler uydurup söylemek gerek” (EEY: 218).

4.6.8 Çaldıran Savaşı Kahramanları

Romanda Hüseyin Bey Lala'nın yüzbaşıya asıl kimliğini açıkladığı anlatılır. Hüseyin Bey, Yüzbaşı'nın inanması için ona Çaldıran Savaş'ında savaştan kişiler ismini verir. Onun verdiği isimlerden birisi de yüzbaşının savaşta bayraktar olan babasıdır. Yüzbaşı merakla ve tedirginlikle Hüseyin Bey'i dinlerken duygulanır. Hüseyin Bey Lala, savaş anlarını anlattıktan sonra yüzbaşı, vezir ile konuşur. Vezir, yüzbaşını dinledikten sonra Hüseyin Bey Lala'yı Hızır ile görüştürür.

Romanda bulunan Onbaşı Kurban Ali karakteri, Yüzbaşı Rahim'in babasıdır. Çaldıran Savaş'ında bayraktar olan Onbaşı Kurban Ali, göğsüne saplanan ok ile savaş meydanında hayatını kaybeder. Onun vatan sevgisi o kadar derindir ki öldükten sonra bile bayrağını elinden bırakmamıştır.

“Senin babanın öldüğünü ben kendi gözlerimle gördüm. Bayraktardı. Atından düştü, göğsüne ok saplanmıştı. Kim ne derse inanma. Nefesi kesildikten sonra bile bayrağı elinden alamadılar, bilesin. Bayrak, babanın ölü bedeninin elinde öylece dikilip kalmıştı” (EEY: 208).

Romanda adı geçen Sultanali Bey Afşar karakteri, “Şah benim!” diyerek Şah İsmail'in hayatını kurtaran kişidir. Tarihî gerçekliğe baktığımız zaman da Sultanali Bey Afşar, Çaldıran Savaş'ında Şah İsmail'in hayatını kurtarmıştır.

“Şah, Osmanlı ordusunun ortasında mahsur kalıp atı çamura saplandı. Yiğitlikle kendisini kurtardı. Hatta, Mirza Sultan Ali Afşar adında birini Şah'a benzetip yakalamışlardı. Sinan Paşa, Safevî ordusunun mağlubiyetinden emin olduktan sonra, Osmanlı süvarilerine, henüz savaşa girmeyen Safevî süvari ve piyadelerini takip etme emri verdi” (Charoymaghi, 2021: 24).

Romanda bu olayı Hüseyin Bey Lala'dan dinleriz. *“Şah benim, Şah benim! Sultanali Bey Afşar ortaya dalıp bağırdı, Osmanlılar bunun ardına düştü, kurban olduğum kurtuldu...”* (EEY: 209).

Romanda adı geçen Malbaşıoğlu karakterinin romanda bir kez ismi geçer. *“Malbaşıoğlu, çık meydana, çık ortaya, göster hünerini, çekilin kenara, çekilin... Bir görsen Şah bir kılıç darbesiyle o boydaki bir pehlivanı nasıl ikiye böldü? Ah demeye bile hal bulamadı, ellerini yana açtı, yere çöktü...”* (EEY: 209).

4.8. HALK HEKİMLİĞİ

İptidaî dönemlerde insanlar bedensel ve ruhsal sağlığını koruyabilmek adına bir takım uygulamalar geliştirmişlerdir. İnsanların; tabiatı, doğa olaylarını ve çevreyi anlamlandırma çabası bu uygulamaların temel kaynağıdır. Belirli topluluklar tarafından geliştirilen uygulamalar zamanla o toplulukların inanış şekillerine dönüşmüştür. Bu inançlar zamanla gelenekleşip gelecek nesillere aktarılmıştır.

“Geleneksel halk hekimliği uygulamaları, binlerce yıl öncesi atalarımızın tabiat olaylarını, çevrelerini algılama, anlamlandırma ve etkisinde kaldıkları olay ve durumlara karşı tepkide bulunma ve toplumsal yaşam içindeki etkileşimleri sonucu doğmuştur” (Sever, 2004: 96).

Halk hekimliğinin uygulanmasının en güzel örneklerinden biri de Dede Korkut destanıdır. Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda geçen Dirse Han'ın yarasının anne sütü ve dağ çiçeği ile iyileşmesi halk hekimliğinin örneğidir. Başka bir boy olan Pay Püre Oğlu Bamsı Beyrek, oğul hasreti çeken Pay Püre'nin gözlerinin kör olduğundan bahsedilir. *“Oğlanın anası memesini bir sıktı sütü gelmedi, iki sıktı sütü gelmedi, üçüncüsünde kendisini zorladı, iyice doldu, sıktı süt ile kan karışık geldi. Dağ çiçeği ile sütü oğlanın yarasına sürdüler”* (Ergin, 2019: 32).

Romanda Begil'in ayağını kırması anlatılır. Avda Kazan ve Beyrek ile kavga eden Begil bir hışımla evine döner. O, eşi Sürmelice Çeşme Hatun'a Kazan ve Beyrek'le neden tartıştığını anlatır. Sürmelice Çeşme Hatun'a olanları anlattıktan sonra iyice sinirlenen Begil Bayındır Han'a ve Kazan'a asi olduğunu söyler. Sürmelice Çeşme Hatun, Begil'in sinirinin yatışması için onu başka bir dağa ava yollar.

“Yiğitlerini al yanına, bizim dağların geyiğine ne olmuş da sen Kazan'la Aladağ'a ava gidiyorsun. O Kazan'sa sen de Begil'sin. Sen olmasan bilir misin, neler olur? Oğuz, bir gün bile rahat uyuyamaz, sultanım” (EEY: 99).

Begil, Sürmelice Çeşme Hatun'un bu sözlerinden sonra ava çıkar. O, Oğuz'a asi olduğu için avda ayağını kırar. Evine ayağı kırık olarak gelen Begil'e eşi Sürmelice Çeşme Hatun bakar. Günlerden bir gün Sürmelice Çeşme Hatun, Begil'in ayağını kırdığını kadın bir hizmetçiye söyler. Kadın hizmetçi ise erkek hizmetliye söyler. Haber kulaktan kulağa yayılır ve Kara Tekür'ün kulağına çalınır. Kara Tektür vakit kaybetmeden Begil'in iline varır. Babası Begil, hasta yatağında yatarken Emren, Kara Tekür ile savaşmaya gider. Dede Korkut ve Nur taşının sayesinde çocuk yaşta olan Emren, Kara Tekür'ü mağlup eder.

“Nur taşı, Han'ım, dediğim gibi de yaptı. Bir parça ışığından koparıp gönderdi Tekür'ün kılıcına. Kılıç gökte parıldadı, ışık dönüp dolaşıp düştü kâfirin gözüne, kâfirin gözü kamaştı, o sırada ben de davrandım, görüntünün donukluğunu açtım. Tekür nasıl durduysa öyle kalmıştı, elleriyle gözünü tuttu, kılıcı elinden yere düştü. Emrencik hemen harekete geçti, ayağa sıçradı, kılıcı biraz öncede elinden düşmüştü, hemen kılıcını çekip kâfirin boğazına tuttu” (EEY: 92).

Dede Korkut, Emren'in hayatını kurtarıırken Begil'in ise yarasına derman olur. Dede Korkut, Begil'e bir tür ot verir ve bu otu ağzında çiğnemesini söyler. Begil, bu otu çiğnedikçe kendine gelir. *“Hemen cübbemden bir tutam ot çıkardım. Nur taşı'nın dibinde biten başka bir ottur bu ot. Çiğnedikçe kuvvetsiz başı kuvvet topladı, gözleri alacalandı...” (EEY: 89).*

4.9. TABİAT UNSURLARI

İnsanlar, islamiyet öncesi dönemde doğa olaylarını farklı şekilde yorumlardı. Bu yorumlamalar zamanla kalıplaşmış inanış şekillerine dönüşmeye başlamıştır. Gökyüzüne, havaya, suya ve toprağa ait inanışlar geliştiren insanlar, başlarına bir tufan veya deprem gibi hadise geldiklerinde tabiat anayı kızdırdıklarını düşünmüşlerdir. Bu gibi hadiselerden imtina etmek için çeşitli ritüeller oluşturmuşlardır. Türkler Gök Tanrı inancını benimsemiş bunun yanı sıra tabiat kültlerine saygı duymuşlardır.

“Türkler, Tanrı'nın ölümsüz olduğuna inanırlar. Ahiret, cennet, cehennem gibi inançlar vardır. Türkler yaşadıkları tabiatın Tanrı tarafından yaratıldığına inanır ve onları kutsal sayarlar. Bu inançlar sebebiyle yer- su,

dağ, ağaç, göl, ırmak, pınar gibi kültlerine saygılı davranmışlardır”
(Dıykanbayeva, 2016: 30).

4.9.1. Ay-Yıldız

Romanda ay ve yıldız unsurları bir arada kullanılmıştır. Bu iki doğa unsurunun yeri Azerbaycan Türkleri için büyüktür. Bildiğimiz üzere yıldızlar, gökyüzü biliminin sırlarla dolu dünyasının bir parçasıdır. Mahiyeti üzerine yüzlerce mit yazılmış olan yıldızların sonsuz parlaklığı Türklerin de dikkatini çekmiştir. Gökyüzünün üzerinde sim gibi dizilmiş yıldızların varlığı Türklere huzur vermiştir. Günümüz Türk milletlerinde ise gökyüzü cisimlerine inanış azalmıştır.

“Günümüzde gök cisimlerinin insan ve toplum hayatını, talihini etkilediğine dair inanış eskisi kadar yaygın ve belirleyici olmasa da etkisini sürdürmektedir. Eski bilimsel değerini korumasa da gezegen ve yıldızların insan hayatı üzerindeki etkisini yorumlayan Astrolojiye olan merak devam etmektedir” (İnsan, 2019: 499).

Divan şiirinden günümüze kadar şiirlere konu olan yıldız unsuru, saçtığı ışıqla sevgiliye benzetilmiştir. Ay, geceleri dünyamızı aydınlatan bir sistemdir. Eski Türkler, ayı tabiatın önemli bir unsuru görüp ay ile ilgili her vukuyu kutsal saymışlardır. Ayın gökyüzünden çekilmesiyle güneş ortaya çıkar. Bu sebeple, ay unsuru romanda zamanı tespit etmek için kullanılmıştır.

Yıldızlar, Eksik El Yazması adlı romanda Ay ile birlikte tasvir edilmiştir. Dede Korkut, Nur taşı'nın yanına gittiğinde ay ve yıldız gökyüzünde ona eşlik eder. *“Aylı bir geceydi. Yıldızlar sıra sıra dizilmiş, gökyüzünde birbirilerini süslüyorlardı. Nur taşı ışıqla içindeydi. Böyle bir gecede Nur taşı'nın göğsüne elimi koydum, sordum”* (EEY: 70).

Romanda anlatılan olaylardan bir diğeri ise Bayındır Han'ın Şir Şemseddin'i sorguya almasıdır. Şir Şemseddin sorguda Kazan ve Beyrek'in meşveret odasına girdiklerini ve gecenin geç vaktine kadar çıkmadıklarını anlatır. Şir Şemseddin, saatin geç olduğunu vurgulamak için ay ve yıldızların konumlarından yararlanır.

“Kazan, Beyrek’i içeri davet etti, ikisi birlikte girdiler, geçtiler Kazan’ın meşveret odasına. Beni çağırmadı, ben de gitmedim onlarla. Bilmiyorum Han’ım, ne konuştular, ne konuşmadılar. Sadece Beyrek, Kazan’ın yanından ayrıldığında gecenin geç bir vakit olduğunu, gökyüzünde ayın yerini değiştirip yıldızların diğer tarafına doğru yol almış olduğunu biliyorum” (EEY: 149).

Romanda Boğazca Fatma’nın Oğuz beylerini kandırması anlatılır. Boğazca Fatma, bütün beylerin yanına gider. Her bir beye casusun onun oğlu olduğunu söyler. Bu beylerden biri de Şir Şemseddin’dir. Bütün beylere söylediği kalıp cümleleri Şir Şemseddine de söyler.

“Aklında mı bak! Bak buraya, rüzgâr gibi yiğit bir er idin. Kargı gibi boyun vardı. Taş gibi, kaya gibi kolların, bileklerin vardı. Kara kara yıldızsız gecelere benzerdi senin gözlerin. Zarif, beyaz mermere benzerdi senin parmakların. Kıvrak bir vücudun vardı. Gençtin, aslanım benim, o aylı geceyi hatırlıyor musun?...” (EEY: 155).

Boğazca Fatma burada Şir Şemseddin’in gözlerini yıldızsız bir geceye benzetmiştir. Boğazca Fatma ise ‘aylı gece’ kelimesiyle o günün özel olduğunu Şir Şemseddin’e vurgular.

Romanda vuku bulan bir diğer olay ise Dede Korkut’un Nur taşı’nın yanında ikinci defa gitmesidir. Romanda bu bölümde el yazmasının yarım kaldığından söz edilir. Burada Dede Korkut’un rüyası anlatılmasa da onun ne zaman Nur taşı’nın yanına gittiğini şu kısımdan öğreniriz: *“...Nur taşı’na vardığımda gece hayli ilerlemişti. Ay gökyüzünde devrini tamamlamak üzereydi. Kalbim ağzımdan çıkacaktı”* (EEY: 225). Ayın gökyüzündeki konumundan Dede Korkut’un ne zaman Nur taşı’nın yanına gittiğini anlayabiliriz.

Romanın son bölümünde Kazan, Kılbaş ve Dede Korkut’un Karaağaç’ın altında oturup sohbet ettikleri anlatılır. Onlar sohbet edip yemeklerini beklerken akşam vakti gelir. Burada zamanı bildirmek amacıyla ‘Karaağaç, ay ve yıldızlardan’ söz edilir. *“Akşam vakti geçti, gece oldu. Ay, Karaağaç’ın tam başının üstüne aydınlık bir dairenin*

içine geldi, girdi. Gökyüzünde yıldız yoktu, gökyüzü masmavi bir renge boyanmıştı” (EEY: 276).

4.9.2. Dağ

Tabiat unsurlarından biri olan Dağ, Türk Dünyasında iptidai dönemlerden günümüze kadar kutsal mekânlardan biri olmuştur. Türkler, dağları yüksekliği sebebiyle Allah’a yakınlıklarının artıklarını düşünmüşlerdir. Bu sebeple dağlarda kurban kesip, adaklar adayıp dualar etmişlerdir. İslamiyetten önce göçebe yaşayan halkın barınma merkezi olan dağlarla ilgili Türk halkları birçok rivayet olmuşturlardır. Dağ unsuru rivayetlerin yanı sıra destanlara da konu olmuştur. Bu destanların en güzel örneklerinden biri de Dede Korkut destanıdır. Dede Korkut destanı çağının özelliklerini taşıyan destanlardan biridir. O dönem için bu destan dağ unsurunun önemini bizlere anlatır.

“Bilindiği üzere her efsanenin yeni bir nüshası, o çağda kullanılan sözleri, tarih ve coğrafya bilgilerini de içinde toplar. Bu bakımdan, farsça Oğuz destanları ile Ebü’lgazi’nin eserlerindeki destanlar da farklıdır. Çünkü Ebülгази, kendi muhitinden ve bilgisinden bunlara birçok şeyler katmıştır.

Dede Korkut destanları da öyledir” (Ögel, 2010: 129).

Dede Korkut destanında adı geçen dağ isimleri romanda da bulunmaktadır. Bunlardan Ala dağ hem romanda hemde destanda önemli bir yere sahiptir. *“Dede Korkut kitabındaki ala dağlar, ruh ve duygu bakımından, bambaşka dağlardır. Bizim derlemelerimize göre ala dağlar daha çok, ‘leşker, otağ, haber, aşma ve savaş’ ile ilgili konulardan, söz açıldığı zaman yer alıyorlardı”* (Ögel, 1995: 442).

Romanda Begil ile Kazan’ın tartışması anlatılır. Kazan, Ala dağda bir av düzenler ve bu ava diğer Oğuz beylerinin yanı sıra Begil’i de çağırır. Onlar ava başlarlar ve Kazan bütün beylerin hünerini över. Av sırası Begil’e gelince Kazan, asıl hünerin Begil’in atında olduğunu söyler. Diğer beyler de Kazan’ın söylediğini tasdik eder. Bu tartışmaya bir de Beyrek katılır. Kavga iyice kızışmaya başlar. Begil, Oğuz’a asi olup evine döner.

“Sabaha kadar av tedarikini yaptım. Sabahleyin erkenden naiplerimle birlikte Kazan’a katıldık. Ala dağın eteğine vardık, çadır kurduk. Beylerden

Kara Güne vardı, Kara Çekür, oğlu Kırkınık vardı. Şir Şemseddin var idi, Beyrek vardı...” (EEY: 174).

Begil, eve döndüğünde olayı eşi Sürmelice Çeşme Hatun’a anlatır.

“Kazan, beylerle beni Ala Dağ’a ava çağırıldı. Av sırasında ben at koşturup ava ok attım. Kazan, bütün beylerin ok atışını beğendi, hüner beyindir dedi. Bana gelince hüner atındır, hüner erin hüneri değil dedi. Ben de Kazan’a küstüm, avı bırakıp geldim. Diğer taraftan Beyrek, dedim” (EEY: 178).

Romanda anlatılan bir diğer olay ise Boğazca Fatma’nın Kazan’la konuşmak istemesidir. Bunu duyan Burla Hatun öfkelenir ve Kazan’ı tehdit eder. Kazan, Bayındır Han’a olan sorgusunda şunları söyler: *“Han’ım, Ala Dağ uçsaydı bundan daha iyiydi. Keşke sular seller taşsaydı... Burla Hatun, gürleyen bir sele dönüşmüştü adeta...”* (EEY: 198).

Burada Kazan Ala Dağ’ın uçmasını bir felaket olarak görür fakat Burla Hatun’un davranışları onun için Ala Dağ’ın uçmasından daha büyük bir felakettir.

Romanda Tepegöz ile savaşmak için bir ordu kurulduğu anlatılır. Bu ordu Tepegöz’ün yanına başka bir yoldan gitmeyi amaçlar. Bu yol ise Kazılık Dağı’ndan geçer. *“Ertesi gün, yine ordu toplandı. Bu kez başka bir yöntem uyguladık. Tepegöz’ün arkasına geçmek istedik. Kervan yolunu bıraktık, Kazılık Dağı’nın yamaçları boyunca gittik”* (EEY: 234).

Dede Korkut destanında sıklıkla Kazılık Dağı’nın ismine rastlarız:

“Akar senün suların Kazılık Tağı

Akar iken akmaz olsun

Biter senün otların Kazılık Tağı

Kaçar iken bitmez olsun

Kaçar senün geyüklerin Kazılık Tağı

Kaçar iken kaçmaz olsun taşa dönsün” (Ergin, 2016: 89).

4.9.3. Taş/ Mağara Kültü

Türkler, geçmişten bugüne kadar taşla ilgili bir takım inanışları benimsemişlerdir. Bazı taşların uğruna, uğursuzluğuna, efsunlarına, şifasına ve bereketine inanan Türkler, taşların iyisi olduğuna da inanmışlardır.

“Doğum, ölüm ve yeniden doğum (insanın veya tabiatın yeniden doğumu) ile ilgili inanışların bir kısmı taş kültü ile şekillenmiştir. Örneğin Türk destan kahramanlarından bazıları ellerinde bir taş tutarak doğar; bebek isteyen kadınların taşlarla ilgili çeşitli pratikler yaptığı Türklerin yaşadığı coğrafyada sıklıkla anlatılır; yine bu coğrafyada taşın gücü ile iyileşip yeniden hayata tutunan çocuklardan bahsedilir” (Naskali, Koçak, 2017: 201).

Emine Gürsoy Naskali ve Murat Koçak’ın hazırladığı “Kültürümüzde Taş” adlı kitabında taşları fonksiyonlarına göre ayırırlar: *“Denilebilir ki, İslâmiyet öncesi Türk kültüründe taş kültü özellikle iki durumda kendini gösterir: Birincisi, Yada taşıyla ilgili olarak hava durumu ve taş kültü arasında belirgin bir ilişki şeklindedir; diğeri ise yol ve yolculukla ilişkili olan taş kültürüdür”* (Naskali, Koçak, 2017: 202). Romanda ise yol ve yolculukla bağlantılı olan taş unsuru karşımıza çıkar. Dede Korkut karakteri romanda ‘Nur taşı’ adlı bir kayanın yanına gider. O, bu taşın yanında dualar eder, derdini taşla anlatır ve uyuyakalır. Dede Korkut, uyuyakaldığı zaman rüyaya dalar ve rüyasında çeşitli karakterlerin yanına gider. Rüya motifi ve taş unsuru romanda bağdaştırılan iki ana öğedir.

Eserde Beyrek’in isminin hile ile alması anlatılır. Beyrek, Dede Korkut’ta ismini hile yaparak aldığını söyleyince Dede Korkut, Nur taşı’nın yanına varır. Dede Korkut, Nur taşı’na kendi sırrının arttığını söyler. Bunu söyledikten sonra Nur taşı’ndan bir işaret bekler. Dede Korkut, Nur taşı’nın işaretini beklerken uykuya dalar.

“Rüyam bana her şeyi apaçık göstermişti. Ben kimdim ki rüya göreyim, o rüyada Beyrek’in gelecekteki vaziyetini göreyim? Ama Nur taşı hepsini söylemişti. Önce beni uyuttu, taştan duman, sis gibi şey beyaz perde gibi etrafi yavaş yavaş kaplamaya başladı, bu sis dumanı beni de içine çekti. Beni uyutan

da Nur taşı'nın dumanıydı. Beyrek'in serüvenini bana gösteren de o oldu”
(EEY: 71).

Dede Korkut, bu rüyada Beyrek'in her tarafının tüylerle kaplı olduğunu görür. Beyrek, Bayburt'un kalesinde etrafı kızlarla dolu olan bir masada yemek yer. Masada yemek yerken Bayburt'un kızı Beyrek'e Banu Çiçek'i unutup unutmadığını sorar. Beyrek ise Banu Çiçek'i hiçbir zaman sevmediğini Bayburt'un kızına söyler. Bu rüya böylece sona erer ve Dede Korkut başka bir düşe dalar.

Romanda anlatılan bir diğer vuku ise Dede Korkut'un rüyasında Tepegöz'ü görmesidir. Dede Korkut'un rüyasında Tepegöz, ordusuyla birlikte Oğuz'a varır. Bunu duyan Kıyan Selçuk, Tepegöz ile savaşa gider. Bunu duyan Aruz Koca ve Dede Korkut, Basat'ın yanına gider. Dede Korkut, Basat'a Tepegöz ile savaşmasını söyler. Basat, Dede Korkut'a savaşa yanaşmadığını ancak Tepegöz, Kıyan Selçuk'a bir zarar verirse onunla savaşacağını söyler. Basat'ın savaşı reddetmesine şaşırarak Dede Korkut, ona ne diyeceğini bilemez ama Nur taşı cevabını verir. *“Han'ım hayret ettim, ne diyeceğimi bilemedim. Cevap ise Nur taşı'ndan fırladı, kendi kendine geldi...”* (EEY: 83). Dede Korkut, Nur taşı'na Tepegöz ile Basat'ın savaşında kimin galip olacağını sorar. Nur taşı'nın alametleri Basat'ı işaret eder. *“Basat'ın boyuna posuna bakıp Tepegöz'le bunun savaşını gözümün önünde getirdim. Nur taşı'na soruyordum, her ne şekilde ölçüp biçsem de yine galibiyet Basat'ın oluyordu. Evet, Han'ım, Basat öyle bir Basat'tı ki görecektin!...”* (EEY: 82).

Nur taşı'nın adı geçtiği bir diğer bölüm ise Begil'in Oğuz'a asi olduğu bölümdür. Dede Korkut rüyasında Kazan'ın Begil'i Ala Dağ'a ava çağırdığını görür. Begil'de Kazan'ın bu av teklifini reddetmez ve ava katılır. Avda bütün beyler geyik ve ceylan avlar. Kazan'da bütün beylerin hünerlerini över. Sıra Begil'e gelir. Begil, avını avlar. Kazan, diğer beylere yüzünü dönüp hüner Begil'in değildir, atındır der. Beyrek, Kazan'ın dediğine katılır. Begil ile Beyrek arasında tartışma yaşanır. Bunun üzerine Begil, naiplerini toplar, av alanını terk edip evine döner.

“Bunları söyledim, atımın başını çevirip naiplerimi başıma topladım, 'gidelim' dedim ve dönüp obaya geldim. Yolda gelirken birçok şeyi düşünme imkânı buldum. Düşündüm taşındım, kesin bir karara vardım. Kazan bunu benim yanıma koymaz. Benim hünerimi göz göre göre karaladı” (EEY: 97).

Oğuz’a bu olaydan sonra asi olan Begil, hanımı olan Sürmelice Çeşme Hatun’a başına gelenleri anlatır. Sürmelice Çeşme Hatun, Begil’e Oğuz’a asi olmaması için yalvarır. *“Yapma, bey yiğidim, etme, sultan yiğidim! Hana asi olanın işi rast gitmez. Kalk ayağa, şu perişanlıktan kendini kurtar. Üzgün üzgün yüzüme ne bakıyorsun? Ava çık! Bu tip düşünceleri de unut gitsin. Yiğitlerini al yanına, bizim bu dağların geyiğine ne olmuş da sen Kazan’la Aladağ’a ava gidiyorsun”* (EEY: 98).

Sürmelice Çeşme Hatun’un bu sözlerinden sonra Begil, tekrardan ava çıkar. Oğuz’a asi olduğu için Begil, çıktığı bu avda ayağını kırar. Sürmelice Çeşme Hatun, Begil’in avda ayağını kıldığını hizmetçi kadına söyler, hizmetçi kadın ise hizmetçi erkeğe, hizmetçi erkek ise esirlere haber yetiştirir. Kulaktan kulağa yayılan bu haber sonunda Kara Tekür’ün kulağına gider. Kara Tekür ordusunu toplar Oğuz’a varır. Begil’in oğlu Emren, Kara Tekür’le savaşmaya gider. Sürmelice Çeşme Hatun, Dede Korkut’a Emren’i kurtarmasını söyler. Dede Korkut ise Nur taşı’na sığınarak ‘kurtuluş duası’ adında bir dua okur. Nur taşı’nın mucizesiyle Emren’in kılıcı parlar ve Kara Tekür’ün gözünü alır. Emren kurtulur. *“O halde rüyadayken kurtuluş duasını yüreğimden öylesine güçlü okumaya başlamışım ki kendim de ayaklarımın üstünde zor durabiliyordum. Az kaldı yıkılacaktım. Ama sendeleye sendeleye elimi yatağın yüksek tutamağına atıp ayakta kalabildim”* (EEY: 91). Dede Korkut Nur taşına şunları demiştir: “

Ey Nur taşı, bir parça nurunu esirgeme ben kulundan. Bu babanın, bu ananın günahları büyüktür. Fakat bu oğlanın günahı yoktur. Gençliğine bağışla onu.

Nurundan bir tutam kopar, gönder Kara Tekür’ün göğe kalkmış kılıcının ruhuna. Kılıcın gövdesi ııl ııl ııldar, düşer bunun ışığı kâfirin gözünü, oğlan kurtulur. Yardım et!” (EEY: 91).

Eserde Bayındır Han’ın azabından korkan Dede Korkut, Nur taşı’nın yanına gider. Dede Korkut, Nur taşı’na Bayındır Han’ın ona azap edip etmeyeceğini sorar.

“Nur taşı, ey taşların akıllısı. Sensiz günlerim geçeli ne kadar oldu, bilmiyorum. Ama ben sensizliğe dayanamadım. Yarın ne vuku bulur, ne bulmaz, ben bilmem, Allah bilir, sen bilirsin... Belki Bayındır Han, bana çok zulüm edecek. Meseleyi öğrendikten sonra zulüm etmeyecek de ne yapacak

ki? Sadece sen bilirsin, ne yaptıysam Oğuz için yaptım, Oğuz'un istikbali için yaptım. Han'ın gönlüne ilham et, merhamet damarını aç, merhameti bizlerden uzak olmasın, kadir Allah'a şükürler olsun..." (EEY: 225).

Bu bölümde Dede Korkut'un rüyasında ne gördüğü bilinmez. El yazması bu bölümde kesilir.

Romanın son bölümünde Oğuz'u içten içe parçalayan kişinin Kazan olduğu anlatılır. Dede Korkut, bunu anlayınca Bayındır Han'ın azabından çekinir. O, Nur taşı'na sığınır.

"Bayındır Han bu sözleri söyleyip sustu. Ben de sustum. Evet, bu imiş Han'ın öğrenmek istediği olay! Oğuz içinde kim ne istiyor? Oğuz'un hasarı nedir? Uzun zamandır ikiye bölünmüş olan Oğuz'un bugün sahte birliği neden ip kadar inceldi? Bu işte suçu olan kim, Bayındır Han, boş konuşmaz. Suç Kazan'ınmış. Kazan, Kazan... Şimdi kim ne yapabilir?... Benim yapabileceğim bir iş değil. Umudumuz, Han'ın şefkat damarına kaldı. Ey Nur taşı..." (EEY: 283).

Türkler, mağaraları geçmişten günümüze kadar esararengiz ve kutsal mekânlar olarak görmüşlerdir. Mağaralar, iptidai dönemlerde insanlara barınak olmuştur. Bu sebeple Türkler mağaralara karşı inanç sistemi geliştirmişlerdir. Mağaralar, Türkler için zamandan ve mekândan uzaklaşmanın gizemli yolu olarak görülmüştür.

"Mağaralar, kutsaldışından ve zamandan uzak, mistik alanlardır. Her kutsallaştırılmış yer, aynı zamanda bir merkezdir. Bu bakımdan mağaralar da kutsalın ve tanrının tezahürlerinin gerçekleştiği, dünyadan dünyadışı mekânlara yolculuk yapılabildiği kutsal merkezlerdir" (Bars, 2017: 76).

Romanda ise mağara Nur taşı'nın evi niteliğindedir.

"O, gece kendimi mağaranın ağzına, Nur taşı'nın yanına nasıl attım, anlamadım. "Aylı bir geceydi. Yıldızlar sıra sıra dizilmiş, gökyüzünde birbirilerini süslüyorlardı. Nur taşı ışık içindeydi. Böyle bir gecede Nur taşı'nın göğsüne elimi koydum, sordum" (EEY: 70).

Bu mağarada Dede Korkut, Nur taşı'nın yanında uykuya dalar, zamansal ve mekânsal değişikliğe maruz kalır. Bu da mağaranın ve Nur taşı'nın mistik özelliklerinden kaynaklanır.

4.9.4. Ağaç Kültü

İptidai dönemlerde ağaçlar; Tanrı ile iletişim kurmanın yollarından biri sayılmıştır. Bu özelliğiyle bazı ağaç türleri Azerbaycan Türkleri tarafından kutsanmıştır.

“Türkler geçmişten günümüze dek ağaca ve ağaç çeşitlerine pek çok manalar yüklemişlerdir. Ağaçların ölümsüzlüğü simgelediğini düşündükleri gibi, kendilerini koruyacağına, bütünlük sağlayacağına, isteklerinin yerine gelmesi için aracı olacağına, ölümlerini koruyacağına, bu ve bunun gibi pek çok inanca sahip olarak yaşamış ve gelecek nesillere de bu şekilde aktarmışlardır. Seçtikleri ağaçları ya şekillerine göre ya da adlarına göre manalar yükleyerek hayatlarına sokmuşlardır” (Arslan, 2014: 63).

Ağaçlar yaradılışlarından ötürü yer ile göğün temsilcisi olmuşlardır. Ağaç dallarının semaya doğru uzanması ona sürekli ibadet ediyormuş görüntüsü verir. Ağaçlar, Türk destanlarında da önemli bir unsurdur. Bunun en güzel örneği ise Dede Korkut destanıdır.

“‘Kaba ağaç’ ifadesi, Dede Korkut hikâyelerinin bazı kahramanlarının sözleri arasında görülür. Kam püreniñ Oğlu Bamsı Beyrek Boyu ve Kazan Big Oğlu Uruz Bigiñ Tutsak Olduğu Boy ile Uşun Koca Oğlu Segrek Boy’unda görülen bu ifadeler temel felsefe itibarıyla yukarıda belirttiğimiz Dede Korkut’un duasıyla ilgilidir” (Ergun, 1998: 78).

Romanda ağaç gölge vermesi sebebiyle beylerin altında oturup dinlendiği yerdir. Dede Korkut destanında ise ağacın gölgesi önemli bir unsurdur. *“Örnekler daha da genişletilebilir. Her hikâyenin sonunda da, dua edilir ve yöm verilirken, ‘Gölgelice kaba ağacın kesilmesin’ deniliyordu. Böylece ‘ev’ ile ‘ağaç’ arasında bir öz gösteriliyordu”* (Ögel, 1995: 492).

4.9.5. Karaağaç

Geniş tepesi bulunan Karaağaç, romanda adı geçen ağaç türüdür. Yazarın üç romanında da bulunan Karaağaç unsuru okuyucunun dikkati çekmektedir. Eksik El Yazması romanında Kılbaş ile Dede Korkut'un Karaağacın gölgesinde oturup sohbet ettikleri anlatılır. *“Uzun bir koridordan geçip Han sarayının avlusuna çıktık. Avlunun tam ortasındaki gölgelice, kaba Karaağaç gölgesini halı gibi yayılmıştı yeşil çimen üzerine... Biz de bu gölgede bağdaş kurup oturduk”* (EEY: 28). Karaağaç'ın gölgesi, adeta Dede Korkut ve Kılbaş için güvenilir bir alan oluşturmuştur. Azerbaycan Türklerinde ağaca karşı duyulan bir saygı vardır. Bu saygının nedeni ise ağaçların onlara gölge vermesinden kaynaklanmaktadır.

“Yani ağacın gölgesi, serinliği, nimeti olduğu için ona geleneksel saygı gösterilir. Bunun yanı sıra, burada eski Karaağaç'ın Türk inançlarının izlerini halen taşımakta olan kutsal ağaçlar da mevcudiyetini sürdürmektedir. Bunlar bilhassa geleneksel Türk inanç sistemi içinde yer almaktadır” (Amanoğlu, 1997: 14).

Bu bölümün devamında ise Karaağaç, Güneş unsuru ile tasvir edilmiştir. *“Güneş, yavaş yavaş her zamanki yerine, Karaağaç'ın tam üstüne ulaşmaktaydı. Ağacın gölgelice budaklarının altına geçtik”* (EEY: 35). ‘Karaağaç gölgesi’ romanda sıklıkla belirtilir. *“Güneş yine gelmiş, tam Karaağaç'ın başının üstünde durmuştu. Karaağaç'ın gölgesi yine yemyeşil bir halıya dönüşmüştü”* (EEY: 51). Romanın ilerleyen kısımlarda gölgesi gittikçe yok olduğundan bahsedilir. *“Gölge gittikçe gitti, ama o artık Karaağaç'ın altındaki halı gibi gölge değildi, o farklı bir halıydı”* (EEY: 53).

Romanın ikinci metni olan Şah İsmail ile ilgili olan bölümde hizmetçilerin Karaağaç'ın altına yastıkları dizdikleri anlatılır. *“Hizmetçiler bunlar için büyük bir halıyı Karaağaç'ın altına sermişler, yastıkları dizmişlerdi”* (EEY: 205).

Bu bölümün devamında Yüzbaşı Rahim, Hüseyin Bey Lala'nın yanına gidip Karaağaç'ın altında oturmasını rica eder. *“Ertesi gün Hüseyin Bey, yine Şah'ın divanhanesinin avlusuna gelir. Yüzbaşı Rahim yine bunun karşısına çıkar ve Karaağaç'ın altında oturup beklemesini önerir”* (EEY: 206).

Romanda geçen bir diğer olay ise Hüseyin Bey Lala'nın, Yüzbaşı Rahim'e Çaldıran Savaşını anlatmasıdır. Yüzbaşı Rahim, Hüseyin Bey'e hâlâ kendi babasının sesinin kulağında çınladığını söyler. Sonrasında etrafa bir sessizlik çöker ve bir tek Karaağaç'ın yapraklarının arasından geçen rüzgârın sesi etrafa dağılır. *“Sonra her ikisi de sustu. Divanhane avlusundan yalnızca Karaağaç'ın gür, birbirine karışmış yapraklarının arasından geçen rüzgârın sesi geldi”* (EEY: 210).

Romanda Bayındır Han'ın Aruz'un sorgusuna ara verdiği anlatılır. Bu arada Dede Korkut, Aruz ve Kılbaş avluya çıkarlar. Avluda Dış Oğuz ve İç Oğuz beyleri Karaağaç'ın altında oturur. Aruz, Dede Korkut ve Kılbaş'ta onların yanına geçerler. *“Bayındır Han böyle deyip kalktı, iç odaya geçti. Biz de Kılbaş önde, Aruz peşine, ondan sonra da ben, Han odasından avluya çıktık, Karaağaç'ın altına geldik”* (EEY: 246). Bu olayın devamında ise onların Karaağaç'ın altında sohbet ettikleri anlatılır. *“Rızamızı bildirdikten sonra üçümüz biraz daha Karaağaç'ın altında dereden tepeden muhabbet ettik, beylerin düşüncelerini, Şir Şemseddin'i andık”* (EEY: 276). Oğuz beyleri sohbette dalar ve gece olur. Karaağaç bu bölümde Ay unsuruyla tasvir edilir. *“Akşam vakti geçti, gece oldu. Ay, Karaağaç'ın tam başının üstüne aydınlık bir dairenin içine geldi, girdi. Gökyüzünde yıldız yoktu, gökyüzü masmavi bir renge boyanmıştı”* (EEY: 276).

Romanda Şah'ın Hüseyin Bey Lala'yı Karaağaç'ın altında gördüğü anlatılır. Şah, Hüseyin Bey Lala'yı Vezir aracılığıyla yanına çağırır. Bu görüşmenin sonu Şah, için iyi sonla bitmez. Hüseyin Bey Lala, Şah'ın gerçek Şah olmadığını anlayınca hançerini ona saplar. *“Şah, Vezir'in eğilmiş başı üzerinden avludaki Karaağaç'ın bulunduğu yöne bir daha baktı, orada bir kişinin durduğunu gördü, içinde bir şeyler koptu adeta hiçbir şey demeden dönüp divanhaneye girdi”* (EEY: 255).

4.9.6. Su Kültü

Türklerde arınmayı ve temizliği temsil eden su, her dönem önemini korumuştur. Suyun temel yaşam kaynağı olduğunu düşünürsek hiçbir dönem önemini kaybetmeyeceğini söyleyebiliriz. İslamiyetten önce Şamanizm'de su kültü olarak adı geçen su unsuru islamiyetin gelmesiyle beraber eren kültüyle birleşmiştir. *“Su kültü, Türklerin Müslüman olmasından sonra İslami örtü altına girerek, eren kültüyle birleşmek*

suretiyle varlığını devam ettirmiştir. Su iyesi ise, İslam dininin etkisiyle su erenine dönüştürülmüştür” (Türkan, 2012: 138). Romanda ise Tepegöz, Selleme Çayı’nın suyunu keser ve Oğuz sussuz kalır. “*Han’ım biliyorsun Tepegöz, korkunç askerleriyle gelip Dış Oğuz’dan akıp giden Selleme çayının ağzını kapatıp oturmuştu. Askerlerin haddi vardı hesabı yoktu. Buralara nereden geldiklerini bir bilen yoktu*” (EEY: 232).

Oğuz beylerinden olan Kıyan Selçuk, Selleme çayının ağzının açılması için Tepegöz’le savaşa girer. O, bu savaştan mağlup çıkar, ödü patlar ve ölür. “*Kıyan Selçuk, savaşta zebun olduktan sonra Basat değişti, elbisesini değişti, adamlarını yanına aldı, yola çıktı*” (EEY: 238-239).

Kıyan Selçuk’un ölüm haberini duyan Basat, Tepegöz’le savaşa girer ve o, Tepegöz’ü yener. Böylece Selleme çayının suyu açılır.

“Naipier, hizmetçiler, çayın ağzını temizlemeyi bitirdiler. Selleme çayı, taze dağ seli gibi coştı, aktı taşı, yeniden Oğuz’a yöneldi. Han’ım çayın suyu Oğuz’a bizden önce ulaşmıştı. Biz Dış Oğuz’a vardığımızda genç yaşlı, kadın çocuk, herkes suyun mübarek yüzünü seyretmeye dalmıştı” (EEY: 245).

Oğuzlar, onların hayat kaynağı olan Selleme çayının açılmasını büyük bir sevinçle karşılamışlardır.

4.10. HALK DİLİ

İnsanın en temel ihtiyaçlarından biri iletişim kurmaktır. İletişim kurmak, bireylerin dayanışmasını artırırken ruhsal bunalıma girmesini de engeller. Bireyler için iletişim kurmanın ilk şartı selam vermektir. Bireyler selamlaşma sözleri ile sohbetlerini başlatırken, vedalaşma sözleriyle sohbetlerini bitirir.

İnsanların en temel bir diğer ihtiyacı ise inançtır. Birey, nereden geldiğini ve nereye gittiğini bilmek ister. Belirsizlik hissi ve inançsızlık insanları buhrana sokar. Dolayısıyla inanç toplumların hayatlarında hep yer almıştır. İnançlarını hayatlarına yansıtan toplumlar, konuşmalarında da dini terimler kullanmak istemişlerdir.

4.10.1. Selamlaşma ve Vedalaşma Sözleri

Edeble salam verdi, salam aldı: Edeple selam verdi, selam aldı.

“Basat bizi gördü, yerinden galhdı, edeble salam verdi, salam aldı, dedi...” (EEY: 239).

Esen galın: Esen kalın

“Di sağ olun, esen galın, men getdim” (EEY: 69).

Hoş gedin: Hoşçakalın.

“<<Siz hoş gedin.>>” (EEY: 38).

Hoş geldin, sefa getirdin: Hoş geldin, sefa getirdin.

“Hoş geldin, bey yiğidim, sefa getirdin” (EEY: 55).

Hoş geldiniz: Hoş geldiniz.

“Gözel etdin, Gazan, oğul. Hoş geldiniz” (EEY: 38).

Sağ ol, esen gal: Sağ ol, esen kal.

“Galhib biri- birimize <<sağ ol, esen gal>> deyib odalarımıza dağılıdığ” (EEY: 277).

Sağ ol, esen ol: Sağ ol, esen ol.

“Sağ ol, Han babam, sağ ol, esen ol” (EEY: 39).

Salam- eleyküm: Selamün aleyküm.

“Lele ümumi ‘salam-eleyküm’ deyib başını aşağı dikmiş keçib tahtın sağ terefinden yere çöküb oturdu, yine başını sinesine saldı” (EEY: 73).

Salamlarımı yetirin: Selamlarımı ulaştırın.

“Babama çoh-çoh salamlarımı yetirin” (EEY: 38).

Tanrı özü Oğuzu gorusun: Tanrı kendi Oğuzu korusun.

“Tanrı öz kömeyimiz olsun. Tanrı özü Oğuzu gorusun, amin!” (EEY: 277).

4.10.2. Kalıplaşmış Dinî Sözler

Ağızları dualı çıhmag: Ağızları dualı çıkmak.

“Bu kişiler ağızları dualı çıhib heyetden getdiler” (EEY: 153).

Allag kaş meni zelil edeydi: Allah keşke beni hakir etseydi.

“Allah kaş meni zelil edeydi, seni o herabe kendinden tapıb saraya getirdiyim yolda” (EEY: 267).

Allah bu günahını bağışlamaz: Allah bu günahını bağışlamaz.

“Övladına gıyma. Allah bu günahı bağışlamaz, bilesen” (EEY: 157).

Allah hetrine: Allah aşkına.

“-Gelirem, gede Allah hetrine, bir lehze dözün...” (EEY: 265).

Allah keçsin günahımdan: Allah günahlarımı affetsin.

“Men Oğuza asi oldum. Allah keçsin günahımdan...” (EEY: 98).

Allah rehmet elesin: Allah rahmet eylesin.

“Durub ora- burasına bir de zenle bahandan sonra <<Allah rehmet elesin. Bismillahi rehmani- rehim>>” (EEY: 271).

Allah senden de razı galsın: Allah senden de razı olsun.

“O bir olan Allah senden de razı galsın” (EEY: 135).

Allah- taala geni- geni rehmet elesin: Allahû Teâlâ gani gani rahmet eylesin.

“Özüne o bir olan Allah- taala geni- geni rehmet elesin...” (EEY: 272).

Allaha hemd olsun: Allah’a hamd olsun.

“Gurban olduğumuz Şahi- Merdan dualarımızı eşitdi yeğın... Allaha hemd olsun” (EEY: 258).

Allaha hoş getmeyen: Allah’a hoş gitmeyen.

“Gefilden, Allaha hoş getmeyen bu namğnasib savaşdan sonra onun da heyatı başdan-başa deyişdi” (EEY: 141).

And olsun: And olsun.

“Anamın canına and olsun, benim günahım yohdur” (EEY: 41).

Bismillahi rehmani- rehim: Bismillahirrahmanirrahim.

“Vezir özüne geldi, otağda var- gel etmeye başladı, elindeki tesbehin daşlarını oynada- oynada <<bismillahi rehmani- rehim>> deye deye...” (EEY: 269).

Bütün günah menden oldu: Bütün günah benim yüzümden.

“Bütün günah menden oldu. Menden oldu günah” (EEY: 86).

El götürüb Allah- taalaya dualar etmek: El açıp Allahû Teâlâya dualar etmek.

“Yetirmezsın, garı düşmen bir idise min olsun sizin üçün, el götürüb Allah-taalaya men dualar ederem” (EEY: 86).

Eleykesalam: Aleykümselam.

“Eleykesalam, senmisen Şirşemseddin?! Ne oldu? Bir işmi çıhdı?” (EEY: 54).

Eli işe yatmasın: Eli iş tutmasın.

“Heracını vahtlı- vahtında yığmasın. Eli işe yatmasın” (EEY: 178).

Gadir Tanrı bizi bağışlasın büyüklüğü hatirine: Kadir Tanrı bizi bağışlasın büyüklüğünün hatırına.

“Hepsini Gazan etdi. Suç onundur, günah Gazanıdır... Gadir Tanrı bizi bağışlasın büyüklüyü hatirine” (EEY: 254).

Gadir Tanrı seni gorusun: Kadir Tanrı seni korusun.

“Gadir Tanrı seni gorusun. Yene görünce” (EEY: 30).

Gadir Tanrı seni özü goruya bilmez: Kadir Tanrı seni kendisi koruyamaz.

“Beyrek dediyim, di o zaman gözle özünü, seni gadir Tanrı bundan sonra özü goruya bilmez...” (EEY: 31).

Gadir Tanrı, sen büyüksen, bağışla bizi: Kadir Tanrı, sen büyüksün, bağışla bizi.

“Gadir Tanrı, sen büyüksen, bağışla, bağışla bizi” (EEY: 49)

Gadir tanrı, sen benim könlüme ilham ver: Kadir Tanrı, sen benim könlüme ilham ver.

“O divardan o yana men bunu nece aparacağam?! Gadir tanrı, sen özüün benim könlüme ilham ver” (EEY: 25).

Gulluğuna gelmek: Kulluğuna gelmek.

“Beyrek, ele bilirem, Bayındır hanın gulluğuna gelmişdi bu yahınlarda, elemi, Gilbaş?!” (EEY: 30).

Gurban olduğum: Kurban olduğum.

“Şahim, gurban olduğum...” (EEY: 142).

Günah menden keçdi: Günah benden gitti.

“Gazan bey, günah menden keçdi, bilesen” (EEY: 177).

Günahı sübutsuz: Günahı kanıtsız.

“Men bilen oğlancığın günahı sübutsuzdur” (EEY: 160).

Günahı yoh: Günahı yok.

“Men bilen Gazanın ele bir günahı yohdur” (EEY: 37).

Günahım varsa da bağışlasın meni: Günahım varsa da bağışlasın beni.

“Hal bu, geziyye bele. Uca Tanrı Hanın könlüne ilham versin, günahım varsa da bağışlasın meni adı görklü eziz Tanrı eşgine” (EEY: 162).

Günahım yoh: Günahım yok.

“-Heyir, Han baba. Amma benim günahım yohdur, bilesen” (EEY: 40).

Günahımı gadir Tanrı göy üzünde, sen ise Han, yer üzünde bağışlarsan: *“Günahımı gadir Tanrı göy üzünde, sen ise Han, yer üzünde bağışlarsan, inşallah”* (EEY: 279).

Günahınız ne oldu ki: Günahınız ne oldu ki?

“Bir dehi sordu, günahınız ne oldu ki, Gazan sizi evine yağmaya çağırmadı?” (EEY: 248).

Günahsız: Günahsız, günahı olmayan kişi.

“Heç bir günahı yohdur. Men derem, günahsızdır” (EEY: 170).

Heç kimin günahından keçmeyen: Hiç kimsenin günahını almayan.

“Şah ne geder keskin, cesaretli, hiç kimin günahından keçmeyen, hamı etrafına öz Şahlıq ve mürşitlik mertebesinden...” (EEY: 140).

Heyre cala: Hayır olsun.

“Gadir Tanrı, heyre cala” (EEY: 49).

Keç günahımdan: Günahımı bağışla.

“Lele, sene gurban ollam, Şahi- Merdan hetrine meni bağışla, keç günahımdan” (EEY: 210).

Maşallah: Maşallah.

“<Gözleri maşallah dörddü, her şeyi görür, bilir, arhada da gözü var imiş zalımın” (EEY: 56).

Öz günahlarını boyunlarına aldılar: Kendi günahlarını boynuna aldılar.

“Casus ortalıqda yoh, beyler her biri öz günahlarını boyunlarına aldılar” (EEY: 191).

Sadağa olduğum: Kurban olduğum.

“Pirim... sadağa olduğum... mürşidi-kamilim...” (EEY: 142).

Tanrı bilen meslehetdi: Tanrı ile istişare etmek.

“Ne biçim bir görkeme düşmüşdü, Tanrı bilen meslehetdi” (EEY: 154).

Tanrı eşgine: Tanrı aşkına

“Könlüne ilham gelsin Tanrı eşgine, söyle mene, oğlum nerede?” (EEY: 81).

Tanrı kömək eder, her şey yoluna düşer: Tanrı yardım eder, her şey yoluna düşer.

“Sen naümid olma. Tanrı kömək eder, her şey yoluna düşer” (EEY: 275).

Tanrı kömeyimiz olsun: Tanrı yardımcımız olsun.

“Tanrı özü kömeyimiz olsun” (EEY: 48).

Tanrı özü heyre calasın: Allah hayır etsin.

“Ne bilim?! Yum verelim, Tanrı özü heyre calasın” (EEY: 276).

Tanrı sana yardım elini uzatdı: Tanrı sana yardım elini uzattı.

“Çün meded diledib, bah. Tanrı sene yardım elini uzatdı ola” (EEY: 87).

Tanrıya dua et: Tanrıya dua et.

“Dede, sen meded ehlisen. Tanrıya dua et, nolar?!” (EEY: 87).

Tanrıya meded: Tanrıdan yardım istemekç

“Sabah- sabah kefi yerinde olar, Tanrıya meded” (EEY: 151).

Ya, Allahın adı: Allah’ın adını verdim.

“Demeli, bele meslehetdir, <<ya Allahın adı!>> ayağa galhdı, Vezire bele dedi...”
(EEY: 270).

Yaradana hemd olsun: Yaradana hamdolsun.

“Allaha hemd olsun! Yaradana hemd olsun...” (EEY: 258).

Yemin edmek: Yemin etmek.

“Gazan! Bir dehi soruram sene, yemin ede bilirmisen ki, sözün doğrusunu söyleyecek dilin?” (EEY: 41).

4.11. HALK EDEBİYATI

Azerbaycan halk edebiyatı, oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Biçim ve tür açısından zengin bir halk edebiyatı hazinesi olan Azerbaycan Türkleri, günlük hayatta yaşadığı duygularını sözlü veyahut yazılı yollarla gelecek kuşağa aktarmışlardır. Günümüze ulaşan halk edebiyatı numuneleri gözümüze oldukça fazla görünsede

unutulan, yitirilmiş birçok numune vardır. Bizim elimize ulaşan numuneler deryada bir damla niteliğindedir. Azerbaycan Türkçesinin zengin ağız türleriyle şekillenen halk edebiyatı yaratıcılığı, bu yönüyle Azerbaycan Türklerinin hayata bakış açısını gözler önüne serer.

*“Mühtelif dövlerde daha gadimden başlayarag ayrı- ayrı halkqların yaratdığı ağız edebiyatı bu halqların tarihini, medeniyetini, meişet heyatını özünde bezen bütöv halda yaşatmışdır. Tarih sehnesinde ele megamlar var ki, halkg özü sıradan çıhmış, ancag onun ağız edebiyttatı yaşamış ve onu yaradan halgın adını tarihe edebi hekk etmiş”*¹⁶ (Nebiyev, 2009: 15).

Eksik El Yazması romanında ise halk edebiyatı numuneleri açısından zengin bir romandır. Yazar romanında halk edebiyatı yaratıcılığının en az hacimli türü olan atasözlerinden başlayıp en hacimli türü olan destanı yazınını zenginleştirmek için kullanmıştır. Nağıl unsurları, destan üslubu ve âşık edebiyatının güzellikleriyle zenginleştirilmiş olan romanda Azerbaycan halk edebiyatının bir kolu olan şifahî edebiyatın örnekleri bizi o türlerin içinde bir karakter gibi hissettirir. Dede Korkut destanını metinlerarasılık yöntemleriyle kullanan yazar, destansı üslupla eserini kaleme alır.

“Hele 1977-ci ilde Moskovada müfdafe etdiyi namizedlik dissertasiyasında ‘Kitabi- Dede Gorgud’ dastanlarının dilinde sintatik paralelizm’ meselesini araşdırarken mövsunun teleblerine göre dastan metninin derin lingvistik tehlilini aparmagla diltcilik yönlü edebiyat siyasetini böyük bacarıgla heyata keçirmişdi. Ona göre de ‘Dede Gorgud’ dastanlarının dilinden söz açan bu ehemmi’yetli tedgigat yalnız Azerbaycan edebi dili tarihine deyil, bütövlükle

¹⁶ Eski çağlardan başlayarak farklı dönemlerde farklı halklar tarafından oluşturulan sözlü edebiyat, bu halkların tarihini, medeniyetini ve dini yaşamını eksiksiz bir biçimde korumuştur. Tarih sahnesinde milletin kendisinin yok olduğu, ancak sözlü edebiyatının hayatta kaldığı ve onu yaratan milletin adının tarihe kazındığı hikâyeleri vardır.

filologiya elmine aid giymetli elmi eser kimi garşılanmışdır”¹⁷ (Ercilasun, 2020: 39-40).

4.11.1. Sözlü Edebiyat Ürünleri

Azerbaycan şifahî edebiyatı, oldukça zengindir. Her türünden ayrı bir derya oluşan Azerbaycan edebiyatının bu kolunun içereği, bizlere o dönem Azerbaycan insanının yaşantısını, duygularını ve hislerini aktarır. Azerbaycan şifahî edebiyatının içeriği kadar tür ve şekilleri de oldukça zengindir. Ezgisel olan bu türler, nizamını yıllarca korumuştur. Şifahî edebiyatı Elmeddin Elibeyzada, folklorün ilk ve temel kolu olarak değerlendirmiştir.

“Folklor, şifahi-bedii söz seneti edebiyatın daha ezeli ve ilkin golu, çıhış nöğtesi, temel daşıdır. Halg bu menevi servetle öz hegigi tarihini başlangıçda şifahi şekilde yaddaşlara hekk edib, dilden-dile, sineden-sineye, nesildennesle ötürüb, bunları yavaş-yavaş ve zaman- zaman yazıya da alıb bir dilden başgasına tercüme de edib”¹⁸ (Elibeyzada, 2009: 6).

Azerbaycan Türklerinin oluşturduğu ve nesilden nesile aktardığı şifahî edebiyat, iptidai dönemlerden günümüze kadar varlığını korumuştur. Azerbaycan şifahî edebiyatı numunelerinin hepsi günümüze ulaşmasa da elimize geçen numunelerin sayısı oldukça fazladır. Dönemsel olarak kadim olan Azerbaycan Şifahî edebiyatı, arkaik biçimleri de bünyesinde barındırır. Bu sebeple bu edebiyat içinde anonimlik ve aktarım barındırır.

Romanda şifahî halk numunelerinden dastan ve nağıl kullanılmıştır. Dede Korkut destanının yeniden yazması olan roman, destansı üslupla yazılmıştır. Bunun yanı sıra

¹⁷ Hatta 1977'de Moskova'da savunduğu adaylık tezinde "Kitab-ı Dede Korkut" destanlarının dilindeki sözdizimsel paralellik konusunu araştırırken, sezonun televizyonuna göre destan metninin dilbilimsel bir analizini yaptı. Ona göre, "Dede Korkut" destanlarının dilinden konuşan bu önemli çalışma, sadece Azerbaycan edebi dilinin tarihi ile ilgili değil, aynı zamanda bir bütün olarak filoloji bilimi ile ilgili değerli bir bilimsel eser olarak kabul edilmektedir.

¹⁸ Folklor, sözlü-sanatsal söz varlığı edebiyatın en eski ve öncelikli amacı, başlangıç noktası, temel taşıdır. Bu manevi varlıkla halk, tarih tarihini başlangıçta sözlü olarak ezberlemiş, dilden dile, sineden sineye, nesilden nesile aktarmış, yavaş yavaş ve zaman zaman onu yazıya dökmüş ve bir dilden tercüme etmiştir.

roman masal unsurlarıyla zenginleştirilmiştir. Romanda geçen olağanüstü olaylar masal ve destanın içerik özellikleriyle bağlantılıdır.

4.11.1.1. Nağıl

Mistik özellikler barındıran nağıllar, onu oluşturan millet kadar kadimdir. Nağılları incelerken içtimaî ve bireysel olayların yoğunlukta olduğunu görürüz. Padişah ve vezir motifleriyle bir durumu veya bir sistemi eleştiren nağılların sonunda müspet olan karakterler kazanır. Padişah ve vezir, genellikle masallarda menfi özellikler taşır.

“Meselen nağılın içinde bir terefdan şehirde inkişaf etmiş ticaret elageleri ile yan yana, kend yohsullarının- rencberlerin mülkedar, Padişah, ve s. terefinden soyulması, gul emeyinin istismarı ve bunların arasında sınıflı cemiyyetden evvelki dövleri andıran hadiseler ve mifoloji dünyagörüşleri bir nağıla toplandığı hallarda az deyildir”¹⁹ (Zeynalı, 2005: 10-11).

Nağılları üç başlık altında sınıflandırabiliriz. Sihirli nağıllar, maişet nağılları ve hayvan nağılları. İncelediğimiz romanda sihirli nağıl özellikleri vardır. Sihirli nağılların içeriğinde arasında Padişah soyundan olan bir karakterin, fakir bir aileden çıkmış olan bir karakterle yollarının kesişmesi bulunur.

“Şehrli nağıl variantında esilzade, padşah ailesinden çıkmış bir gahreman ahmag şeytan haggında nağıllarda aşağı sosyal tebegeye mehsus, yohsul aileden çıkmış, şehsle evezlenir. Artık burada divi öldürüb gızı hilas eden eden şehs şehzade deyil, keçel olur. Bu nağıllarda yalnız esas gehramanın deyil, demonik varlıkların da seciyyesi deyişir ve onlar ahmag, sade- lövh varlıklar kimi tesvir olur”²⁰ (Fariz oğlu, 2007: 12).

¹⁹ Örneğin, masallarda şehirde gelişen ticari ilişkilerle beraber kırsalda kesimin çektiği yoksullar - çiftlik sahipleri toprak sahipleri, padişahlar vs. tarafından sömürülmesi, çiçek endüstrisinin istismarı, bunlar arasında sınıflı toplum öncesi dönemleri anımsatan olaylar ve mitolojik dünya görüşleri tek bir masalda toplandığı durumlarda az değildir.

²⁰ Büyülü masal varyantında, asil kraliyet ailesinden bir kahraman anlatılır. Şeytanla ilgili masallarda, alt bir sosyal sınıfa ait, sıradan birinin yaşadıkları anlatılır. Burada devî öldüren ve kızı kurtaran adam bir prens değil, kel bir adamdır. Bu masallarda sadece ana karakterin özellikleri değil, şeytani varlıklar da özellikleri değişir. Onlar; aptal, basit varlıklar olarak tasvir edilirler.

Romanda geçen Şah İsmail ve Hızır karakterinin yolları kesişmesi bize nağılların bu özelliğini hatırlatır. Hızır karakterinin annesi ölmüş, babası da epeyce ihtiyarlamıştır. Evin bütün işini kız kardeşi Zernisa yapar. Bu aile zar zor geçimini sağlar.

“Anası ölmüştü, dağdan inen sel alıp götürmüştü anasını. Evin bütün işini büyük bacısı Zernisa vardı, o görüyordu. Babası da artık epeyce yaşlanmıştı. Şah’ın emrine girmemişti. Bir defasında, Şah’ın Dağıstan seferi sırasında yüzbaşılar köy köy dolaşp adam toparlarken Kızılbaşlara katılmıştı, ama sonra geri döndüğünde nedense onlardan ayrılmıştı. Eker, biçer ürününü hasat eder, Erdebil’e ya da Tebriz’e gelir, malını satar, geri döner, ailesini yarı aç, yarı tok geçindirirdi” (EEY: 106-107).

Masal unsurları en az masalın içeriği kadar mistiktir. Romanda kullanılan tüy motifi, roman içeriğini zengileştirmiştir. “Sihirli Çeşme” adlı masalda bir dedeyle ninenin çocuğu olmadığından bahsedilir. Günlerden bir gün dede rüyasında bir kuşun onu dere kenarına götürdüğünü ve sonra o kuşun güzel bir peri kızına dönüştüğünü görür. Nene onu bu rüyadan uyandırır ve bunun üzerine dede dağa odun kesmeye gider. Dağda yürüken altın tüylü bir kuşun ona doğru geldiğini görür. Bu kuş yaralıdır ve dede bu kuşu iyileştirir. İyileşen kuş, peri kızına dönüşür. Peri kızı, dedenin bu iyiliğine karşılık ona dilek hakkı sunar. Dede ise kendisinin gençleşmesini ister. Peri kızı, dededin istediğini yapar ve ona kendisini çağırması için üç farklı renkte tüy verir.

“Kendisine yapılan bu iyilik karşılığında dedenin isteğini sorar. Dede bükülen belinin düzelmesini beyazlayan sakalının yok olmasını ister. Peri kızı akbaş dağı ardında bir çeşme olduğunu o çeşmenin suyunun gençleştirdiğini, hastalıkları yok ettiğini söyler. Peri kızı dağa giden yolun çok zahmetli olduğunu bu sebeple dedeye kendisini zor anlarda çağırması için 3 renkte tüy verir” (Çiçek, 2021: 243).

Bu masalda anlatılan epizotlar, romanda da aynı biçimde vuku bulur. Romanla anlatılanlara göre Kazan, Şöklü Melik’e esir olup kurtulduktan sonra Dede Korkut ona bir

tüy kabı verir. “Bu, Şökli Melik’e esir düşüp serbest kaldıktan sonra Korkut’un bana verdiği tüy kabıdır. Korkut, Kazan al bunu, içinde bir tüy vardır, sihirli bir tüydür, ne zaman zor duruma düşersen yak, beni yanında göreceksin, demişti” (EEY: 134).

Dede Korkut, Kazan’a zor durumda kalınca bu tüyü yakmasını söyler. Kazan, casusun sorununu çözmek için Dede Korkut’un ona verdiği bu tüyü yakar ve yanında Dede Korkut belirir. “Gözümü açıp kapadım, baktım Korkut da bizimle beraber odada. Nereden geldi, nasıl geldi anlamadım, Han’ım. İstersen kendisine sor, kendisi sana cevap versin, ben bunu anlamadım. Beyrek’le Kazan da anlamadılar. Hepimiz hayret ettik...” (EEY: 135).

4.11.1.2. Dastan

Hacminin büyüklüğü kadar zengin mevzular içeren destanlar, Azerbaycan şifahî edebiyatının en güzel örneklerinden biridir. Destanlar, iptidai dönemde hayatlarını sürdüren Azerbaycan Türklerinin milliliğini, benzersizliğini ve dünya görüşünü bir düzenle günümüze aktarır. Kahramanlıkla ilgili mevzuları geniş çapta ele alan dastanlar, milli benliğin sembolü konumuna gelmiştir. Mehmedhüseyn Tehmasib ve Ehliman Ahundov destanları üçe ayırmıştır:

“Azerbaycan dastanlarını aşağıdaki şekilde tesnif etmek mümkündür:

Gehremanlıg dastanları.

Mehebbet dastanları.

Aile- ehlag dastanları”²³ (Tehmasib, Ahundov, 2005: 5).

Dastanlar gibi nağıllarda, epik türün hacmi büyük türlerinden biridir. Dastan ile nağılı ayıran en önemli husus ise başlangıç formelidir. Nağıllarda bulunan başlangıç formeli, dastanlarda bulunmaz.

“Nağıllar kimi dastanlar da epik növün iri jânırına dâhildir. Ancag nağıllardan fergli olarak dastan epik jânır kimi özü üçün ümumişlek başlangıç formulu formalaşdıra bilmemişdir. Görünür, dastanın jânır kimi artıg haggında danışdığımız hedsiz dâhili mühtelifliyi buna imkan vermemişdir.

*Hetta dastanının ayrı-ayrı növlerinde de tehkiyenin fergli şekillerde başladığını görürük*²⁴ (Seferli, 2019: 138).

Azerbaycan dastanlarında buta motifi ile sıklıkla karşılaşırız. Buta; nişan, hedef ve gül anlamına gelmektedir. Şah İsmail ile ilgili dastanlarda ve Dede Korkut dastanında sıklıkla bu motif karşımıza çıkar.

*“Buta çohmenalı sözdür. Bu sözün gönçe, gül, budag, nişan, nişane, hedef, ve s. kimi menaları vardır. Bu söze ‘hedef’, ‘nişan’, ‘nişane’, menasında ‘Kitabi- Dede Gorgud’da da rast gelinir*²⁵ (Tehmasib, Ahundov, 2005: 7).

²³ Azerbaycan dastanlarını şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

Kahramanlık dastanları.

Aşk dastanları. Aile-

ahlak dastanları.

²⁴ Destanlar, peri masalları gibi, epik türün geniş türüne dâhildir. Ancak destan türü olarak destan, peri masallarından farklı olarak kendine genel bir başlangıç formülü oluşturamamıştır. Destanın bir tür olarak daha önce bahsettiğimiz muazzam içsel çeşitliliğinin buna izin vermediği aşikârdır. Destanın farklı türlerinde bile tasvir farklı şekillerde başladığını görüyoruz.

²⁵ Buta çohmenalı bir kelimedir. Bu kelime tomurcuk, çiçek, dal, işaret, hedef vb. anlamlarına gelmektedir. Bu kelimeye aynı zamanda "Kitab-ı Dede Korkut'ta ‘hedef’ ‘nişan’, ‘nişane’ anlamları da karşımıza çıkar.

Dastanların bazı bölümlerinde şiirsel bir anlatım tarzı vardır. Şekil ve içerik olarak koşuklaştırılan bu bölümler anlatıyı zenginleştirir. Dastanlar, bu şiirsel ahengiyle kahramanlık, mertlik ve cesaret konularını ön plana çıkarır.

*“Gedim türk-oğuz epik enenesi ilkin çağlardan erken orta yüzyıllıklerecen poetik düşünce ve bedii teheyylün gücüyle türk menevi-medeni sisteminin, atlı heyat tarzından doğan etnik yaşam biçiminin, bahadırlığı, cengaverlik duygusunun yaşaması işine hizmet etmiştir. Gedim türk epos medeniyyeti içerisinde önemli yer tutan oğuznamelerdeki etnik yaşantılar bu tarihi gerçekliğin danılmaz görüntüsüdür*²¹ (Seferli, Yusufli 2005: 138).

²¹ Kadim Türk-Oğuz dastan geleneği, Türk ruh ve kültür sisteminin, atlı yaşam tarzından doğan etnik yaşam biçiminin, yiğitlik ve şövalyelik dürtüsünün çağlara dayanan şiirsel düşünce ve sanatsal hayal gücü

4.11.1.2.1. Dede Korkut Dastanı

Destanın muhariri millettir. Dede Korkut destanını oluşturan ise yine bir millettir. Oğuz boylarının millî destanı olma vasfı taşıyan Dede Korkut destanı, onların coğrafyasını, tarihini ve dilini bize yansıtır. Dede Korkut destanın günümüze sözlü gelenekler dışında üç adet yazması ulaşmıştır.

Dede Korkut Kitabı'nın "nüsha" sayısının yetersiz olduğu, başka nüsha ve boyların olduğu algısı haksız bir algı sayılmaz. Dede Korkut araştırmacılarını heyecanlandıran bu tür iddia ve rivayetler çoğunlukla araştırmacılar tarafından haklı bir heyecanla takip edilir. Ancak 1952 yılından bu yana sık sık bulunduğu rivayet edilen üçüncü nüsha rivayeti bir türlü gerçekleşmemiştir. Aynı şekilde başka boyların olması da söz konusudur. Bu hususta sözlü rivayetlere bağlı olarak Türkmen rivayetleri mevcuttur ve önemli bir kısmı yayımlanmıştır" (Duymaz, 2019: 99).

Dede Korkut dastanı çeşitli dillere tercüme edilmiştir. F.Ditsin, Dede Korkut dastanını Almancaya çevirip atasözlerini ve deyimlerini incelemiştir.

"<<Kitabi- Dede Gorgud>> un hemin nüshesi elm âlemine HİH esrin evvellerinde alman şergşünası F.Ditsin hizmeti sayesinde melum olmuştur.

Hele 1811-ci ilden <<Kitabi- Dede Gorgud>> dakı atalar sözü ve meseleleri çap edib araşdıran F.Dits 1815-inci ilde <<Basatın Tepegözü öldürdüğü>> boyunu alman diline tercüme edib geniş mügeddime ile neşr etdirir. Bundan sonra <<Kitabi- Dede Gorgud>> dünya şergşünaslarının diggetini özüne celb edir"²² (Nebiyev, 2009: 510).

ile yaşatılmasına hizmet etmiştir. Kadim Türk destan kültüründe önemli bir yer tutan Oğuznamelerdeki etnik hayat, bu tarihi gerçekliğin yadsınamaz bir görüntüsüdür.

²² <<Kitab-ı Dede Korkut>>'un bu nüshası, 19. yüzyılın başlarında Alman bilim adamı F. Dietz'in hizmetleri sayesinde bilim dünyasına tanındı. Özellikle 1811'den itibaren <<Kitab-ı Dede Korkut>>'daki atasözleri ve meseleleri yayınlayan ve araştıran F. Dietz, 1815'te "Basat Tepegözü'nü Öldürdüğü" boyu Almanca'ya çevirmiş ve geniş bir kitleyle yayınlamıştır. Bundan sonra <<Kitab-ı Dede Korkut>> dünya çapındaki bilim adamlarının ilgisini çeker.

Tam bir destan özelliği taşımayan Dede Korkut destanının bir kısmı nesir bir kısmı nazım şeklinde yazılmıştır.

“Bu bakımdan Dede Korkut tam destan değildir. Yarı manzum, yarı mensurdur. Yani biraz halk hikâyelerine benzer. Fakat gerek manzum kısımların çokluğu, gerek nesrinin normal nesir olmayıp çok defa seçili, düzenli manzumelerden yeni çevrilmiş hissini veren bir nesir olması onu halk hikâyelerinden çok farklı kılmakta ve destan menşeiinden fazla uzaklaştırmamaktadır” (Ergin, 2019: 9-10).

Dede Korkut dastanının üslubunun ahengi ve içeriğinin zenginliğiyle her zaman Türk dünyasında önemini korumuştur. Prof. Dr. Muharrem Ergin’in Dede Korkut Kitabı adlı eserinde Prof. Dr. Fuat Köprülü’nün derslerinde şunları söylediğini belirtir:

“Türk edebiyatı tarihinin büyük âlimi Prof. Dr. Fuat Köprülü’nün, derslerinde söylediği bir söz vardır: ‘Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut’u öbür gözüne koyarsanız, yine Dede Korkut ağır basar’ (Ergin, 2019: 7).

İncelediğimiz romanın yazarı olan Kemal Abdullah ise Dede Korkut destanı için şunları demiştir:

“‘Kitabi-Dede Gorgud’ deyende bizim ağılımıza ilk olarak ne gelir? Şahsen benim ağılıma bütöv Azerbaycan gelir. Bu gün Azerbaycan nedirse ve o, V, HV, HVI esrlerde, hatta eramızdan evvel V esrden, daha gedim dövrlerden itibaren üzü bu yana inkişaf ede-ed e bugünkü coğrafi medeni-menevi serhedlerinin içine ne cür yığılıbsa, getiyyetle demek olar ki, bu dinamikanın esasında ‘Kitabi-Dede Gorgud’ dastanı durur”²³ (Abdullah, 2020: 95).

Kemal Abdullah’ın bu sözlerinden Dede Korkut destanının Azerbaycan Türkleri için önemini kavrayabiliriz.

²³ "Kitabi-Dede Korkut" denilince aklımıza ilk ne geliyor? Şahsen, bütün Azerbaycan geliyor aklıma. Azerbaycan bugün nedir? V. ve VI yüzyıllarda, hatta MÖ V. yüzyıldan itibaren ve hatta daha yakın zamanlardan itibaren nasıl geliştiğini, günümüzün coğrafi, kültürel ve manevi sınırlarına entegre olduğunu ve dinamiğin temelinde kesin olarak söylenebilir ki "Kitab-ı Dede Korkut" destanı durur.

Dede Korkut destanında bulunan kahramanlar mertlik ve yiğitlik timsalidir. Kusursuz kişilik özellikleriyle Dede Korkut destanında âdeta gezinen bu karakterler geçmişten günümüze kadar Azerbaycan Türkleri için örnek karakterler olmuşlardır.

*“Dastanda bir silsile cavan gehramanlar nesli var. Onlar içerisinde Buğac, Uruz, Basat eşlinde oğuzun gelecek serkerdeleridir. En ganlı döyüşlerde onlar oğuzları çetinliklerden hilas edir, şöhetli oğuz haganlarını dustağlığdan gurtarır, felaketlerin garşısını alırlar. Bu gehramanların doğulması, böyümesi, cengaverlik sirlerine yiyelenmesi ohucunun gözü garşısında baş verir”*²⁴ (Nebiyev, 2009: 523).

Romanda alt metin konumunda olan Dede Korkut destanı, romanın anlatısına ve üslubuna zenginlik kazandırmıştır. Dede Korkut destanında bulunan karakterlerin adeta romanda gezindiklerine şahit olur. Roman karakterlerini ve destan karakterlerini ayıran ince çizgi ise arzuları ve hırslarıdır.

“Eksik El Yazması’nda Dede Korkut da dâhil olmak üzere bütün kahramanların destan kahramanı boyutundan çıkıp ete kemiğe büründükleri görülür. Her birinin zaafı ve ihtirası vardır. Bu ihtirasları Dede Korkut Hikâyeleri’nde her şeyden üstün tutulan Oğuz kavramının da önüne geçmektedir” (Adıgüzel, 2013: 137).

Romanda bulunan Dede Korkut destanının boyları şunlardır: Salur Kazan’ın Evinin yağmalandığı destan, Kam Püre’nin oğlu Bamsı Beyrek destanı, Basat’ın Tepegöz’ü öldürdüğü destan, Begil oğlu Emre’nin destanı ve İç Oğuz’a Dış Oğuz’un asi olup Beyrek’in öldüğü destan.

Romanda Kazan’ın evini yağmalatması anlatılır. Kazan, bu yağmalatmaya Dış Oğuz beylerini çağırır. Bayındır Han’ın sorgusunda Şir Şemseddin, bunun sebebini açıklar: *“Burla Hatun bırakmadı. Dayını, Dış Oğuz beylerini çağırırsan, babamın yanına gideceğim dedi. Yani sana gelecekmiş kudretli Han’ım! Evet, bunları bana Kazan anlattı,*

²⁴ Destanda bir dizi genç kahraman var. Bunlar arasında Boğaç, Uruz, Basat ile birlikte Oğuz’un geleceğin komutanları vardır. En kanlı savaşlarda Oğuzları zorluklardan kurtarmışlar, ünlü Oğuz hanlarını esaretten kurtarmışlar ve felaketlerle karşılaşmışlardır. Yiğitliğin sırlarının doğuşu, büyümesi ve öğrenilmesi bu kahramanların gözleri önünde gerçekleşiyor.

ama Han'im lütfen bu sözler burada kalsın" (EEY: 127). Romanda ve destanda İç Oğuz beyleri ile Dış Oğuz beyleri arasındaki düşmanlığı okuyucu hisseder. Dede Korkut destanında bulunan İç Oğuz'a Dış Oğuz'un asi olup Beyrek'in öldüğü destanda bu husumet neticelenir. Romanda ise bu husumet destandaki gibi sonuçlanmaz. Destanda sadece Beyrek, Aruz tarafından öldürülür.

"Beyreğin babasına anasına haber oldu. Ak evin eşeğinde feryat koptu. Kaza benzer kızı gelini ak çıkardı kara giydi. Ak boz atının kuyruğunu kestiler. Kırk elli yiğit kara giyip mavi sarındılar. Kazan Bey'e geldiler. Sarıklarını yere vurdular. Beyrek diye çok ağladılar" (Ergin, 2019: 236).

Romanda ise Bayındır Han ve Dede Korkut, Kazan'ın öldürülmesi için plan yaparlar. Dede Korkut şunları söyler: *"Evet, haşmetli Han'ım kurban lazımdır. Bu kurban, Aruz'a varsın, seni Kazan'la barıştırmaya geldim desin"* (EEY: 285). Dede Korkut söylediklerine şunları da ekler: *"Sonra ise Han'ım, Aruz, suç işleyip bunu öldürsün. Daha sonra da Kalın Oğuz, Aruz'a ceza versin. Hadise bitsin"* (EEY: 285).

Dede Korkut'ta bulunan Kam Püre'nin oğlu Bamsı Beyrek boyunda Beyrek'in isim almasından bahsedilir.

"Yiğit yiğit bey yiğit, sen benim ünümü anla sözümü dinle, on altı yıldır ki Oğuz içinden gitmiştik, fevkalâde kâfir malını Oğuz beylerine getiriyorduk. Pasının Kara Derbent ağzına göğüs vermiş idik, Evnük Kalesi'nin beş yüz kâfiri üzerimize saldırdı, kardeşim esir oldu, malımızı rızkımızı yağmaladılar, geri döndüler, kara başımı kaldırdım sana geldim, kara başının sadakası yiğit medet bana" (Ergin, 2019: 65).

Destanda Beyrek, ismini bezirgânların malını kurtarıp kâfirlerin boynunu kestiği için alır.

"Kudretli Oğuz beyleri el kaldırdılar dua kıldılar. 'Bu ad bu yiğide kutlu olsun' dediler. Beyler hep ata bindi. Boz aygırını çekti. Beyrek bindi. Ala dağa alaca asker ava çıktı. Birdenbire Oğuz'un üzerine bir sürü geyik geldi. Bamsı Beyrek birini kovalayıp gitti" (Ergin, 2019: 68).

Romanda ise Beyrek'in ismini hile ile aldığından bahsedilir: *"Kestim, Dede, kestim, kesmemiş olur muyum, bizimkilerdendi... Birinin başını kestim. Yalancı Oğlu diye birisi vardı, onun... Hıyanet etti. Bezirgânın birini yaralayıp malını alıp atının terkisine gizlemişti"* (EEY: 64).

Dede Korkut bunları Beyrek'ten duyunca aklından şunlar geçer. *"Ben şaşırıp kaldım, Han'ım. Bu kavat oğlu kavat adını böyle mi kazanmıştı? Bu yaşta, bu kadar hilekâr biri olsun"* (EEY: 64).

Destanda Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü boyda Tepegöz'ün bir pınarın üstünde yattığından bahseder. *"Meğer o sırada Bayındır Han beylere gezinti için ata binmişlerdi. Bu pınarın üzerine geldiler. Gördüler ki alâmet şey yatıyor, başı kıcı belirsiz. Etrafına toplandılar. İndi bir yiğit bunu tepti. Teptikçe büyüdü"* (Ergin, 2019: 172).

Romanda ise Tepegöz'ün Selleme çayının önünü kestiğinden bahseder:

"Han'ım biliyorsun Tepegöz, korkunç askerleriyle gelip Dış Oğuz'dan akıp giden Selleme çayının ağzını kapatıp oturmuştu. Askerlerin haddi vardı hesabı yoktu. Buralara nereden geldiklerini bir bilen yoktu" (EEY: 232).

Destanda Basat'ın bir aslan tarafından büyütüldüğünden bahsedilir. *"Beyler bindiler, aslan yatağı üzerine geldiler. Aslanı kaldırıp oğlanı tuttular. Aruz oğlanı alıp evine getirdi. Şenlik yaptılar, yeme içme oldu. Amma oğlanı ne kadar getirdilerse durmadı geri aslan yatağına vardı"* (Ergin, 2019: 171). Romanda da Basat'ın aslan tarafından büyütüldüğünden bahsedilir.

"Han'ım benim gönlüme ilham geldi. Gözlerimi kapadım, kalbim Nur taşı'nın yanına uçtu, üzerinde daire çizip döndü geldi. Hiç anlamadım nasıl oldu, 'Aruz Koca senin oğlun ormanda. Ormanda bir mesken va, bir aslan var, Kağan Aslan, onun yuvası var, oğlun oradadır, oraya git!'" (EEY: 8182).

Begil oğlu Emre'nin destanda Begil ile Kazan'ın arasında geçen tartışmadan bahsedilir. *"Kazan Bey der: 'Bu hüner atın mıdır, erin midir?' dediler. Han: 'Yok at işlemezse er övünmez, hüner atındır' dedi. Bu söz Begil'e hoş gelmedi"* (Ergin, 2019: 186). Bu tartışmadan sonra Begil eve gider ve hatununa başına gelenleri anlatır. Daha

sonra ise Oğuz’a asi oldum diyip atına atlar ve Alaca dağa ava çıkar. Hatunu onu uyarsa da o inadından vazgeçmez. *“Yiğidim bey yiğidim, Padişahlar Tanrı’nın gölgesidir, Padişahına âsi olanın işi rast gelmez, arı gönülde pas olsa şarap açar, sen gideli hanım çapraz yatan alaca dağların avlanmamıştır, ava bin gönlin açılısın”* (Ergin, 2019: 187).

Begil, avlanırken ayağını kırar. Begil ayağını kıldığını hiç kimseye söylemez. Bir gece Begil, yatağında inlemeye başlar. Begil’in inlemelerini duyan hatunu ne olduğunu ona sorar. Begil ise attan düştüğünü ona söyler. Begil’in hatunu bunu duyar ve hizmetçiye söyler. *“Kadın elini eline çaldı hizmetçiye söyledi. Hizmetçi çıkıp kapıcıya söyledi. Otuz iki diştten çıkan bütün yurda yayıldı, Begil attan düşmüş ayağı kırılmış diye”* (Ergin, 2019: 189). Romanda da destanda anlatılanla aynıdır. Romanda Sürmelice Çeşme Hatun, hizmetçisine söyler ve bu haber kulaktan kulağa yayılır.

Romanda Dede Korkut destanının mukaddimesinde bulunan bir vuku misaliyle birlikte verilmiştir. *“Kara eşek başına gem vursan katır olmaz, hizmetçiye elbise giydiren hanım olmaz”* (Ergin, 2019: 14). Romanda mukaddimede anlatılan bu söz açıklanmıştır. Günlerden bir gün Begil, Kazan’ın tertip ettiği ava gittiği anlatılır. Kazan, bu avda Begil’in yeteneğini küçümseyerek hünerin attı olduğunu söyler. Begil ise bu sözleri işittince Oğuz’a asi olur ve evine dönmek için yola düşer. Eve varınca başına gelenleri eşi Sürmelice Çeşme Hatun’a anlatır. Sürmelice Çeşme Hatun ise ona ava çıkmasını söyler. Begil, Sürmelice Çeşme’nin fikrini beğenir ve ava çıkar. Bu avda Oğuz’a asi olduğu için Begil ayağını kırar. O, eve geçer ve şifa bulmayı bekler. Sürmelice Çeşme Hatun, Begil’in ayağını kıldığını hizmetçiye söyler. Onun hizmetçiye söylediği bu bilgi kulaktan kulağa yayılır ve Kara Tekür’ün kulağına gider. Sürmelice Çeşme Hatun, Dede Korkut’tan medet umar.

“Dede, seni kadir Tanrı yetiştirdi herhalde. Dede, sana iman etmeyen evine beddua eder durur. Dinle beni, Dede. Suç benimdir, ben bu sırrı açtım, Begil’in ayağının kırıldığını. Dilim, dilim, vah dilim. Dede, dilim durmadı, hizmetçiye söyledim. Ne biliyordum?” (EEY: 87).

Dede Korkut ise Sürmelice Çeşme Hatun’un dediklerini duyunca şöyle der: *“Hizmetçiye elbise giydiren hatun olmaz, bunu da böyle bil”* (EEY: 88).

4.11.1.2.1.1. Dede Korkut Destanında Ozanlık Geleneği

Ozanlık, Azerbaycan halk edebiyatının önemli bir kolunu teşkil eder. Gelenek olarak nitelendirilen ozanlığın yayılma sahasının oldukça geniş olduğunu söyleyebiliriz. Azerbaycan halkının estetik düşünceleriyle şekillenip yıllar boyunca sürdürülen ozanlık geleneği, âşık edebiyatını da etkisi altına alarak bir ekol haline gelmiştir.

“Ozanlar gibi âşık da, halkın sözcüsü olmuştur. Azerbaycan halkı arasında mühim bir yeri olan ozanlar, Oğuzların en eski şairidir. Ozanlar şairliklerinin yanında sihirbazlık, musikişinaslık, rakkaslık, hekimlik ve buna benzer işleri de üzerlerine almışlardır. Ozanlar en eski devirlerden bu yana kopuzları eşliğinde çalıp söylemişler ve geride birçok miras bırakarak bu dünyadan göçmüşlerdir” (Sakaoğlu, Alptekin, Şimşek, 2000: 7).

Ozanlar; hatırlı, üstün yetenek sahibi ve mert kişilerdir. Kâhinlik yeteneği ile anılan ozanlar, halk arasında her zaman saygı görür.

Dede Korkut destanında ozanlık geleneği, oğuz boylarının yaşantısını, kahramanlıklarını ve ahlaklarını yansıtır. Dede Korkut boylarının yazıya dökülmesiyle beraber Azerbaycan Türklerinin milli hafızasında kalıcı bir yere sahip oldu. Dede Korkut’un söylediği nasihat verici koşuklar; dinî ve argo sözlerle o dönem Azerbaycan Türkünün hayatını yansıtır. Dede Korkut destanının her boyun son kısmında Hz. Muhammetten bahsedilir. Destanda toy ve yas törenlerinde, adet ve örfe uygunluk ön plana çıkar.

*“Dastan metninde digget yetirilse, Mehemmed peygamber eleyhisselamın adı her boyun sonunda hatırlanır, bütün işledilen günahlar onun üzüne bahışlanır. Bunu eşlinde boyları islamlaşdırmag meyli kimi de başa düşmek olar”*²⁵ (Nebiyev, 2009: 520).

Eksik El Yazması romanında Dede Korkut destanı ile aynı özellikleri taşır. Ozanlık geleneğinin öncüsü Dede Korkut, her iki eserde de bilge kişidir. Onun gönlüne gelecekte

²⁵ Destan metnini dikkatle incelenirse, Hz. Muhammet aleyhisselamın adı her boyun sonunda hatırlatılır, bütün işlenen günahlar onun yüzü suyu hürmetine bahışlanır. Bunu boyları islamlaştırmak meyili olarak düşünebiliriz.

olacak olaylar doğar. Oğuzda sır sahibi olan tek kişi odur. Romanda Beyrek'in ismini hile ile alması anlatılır. Beyrek, Dede Korkut'un yanına varır ve ismini hile ile aldığını söyler. O, Dede Korkut'ta bu sırrını açınca hafifler. Dede Korkut ise bu sırrı sırtında yük gibi taşır.

“Ama şunu da söyleyelim: Sır sahibi olmak, Oğuz'da herkese nasip olmamıştır. Zulüm olmasına zulümdür, ama ihtiram ve izzet sahibi olmanın da yolu buralardan geçer: Kimler bana sırrını söylemedi ki, dünyaya küsenler, öldürenler, ölenler, evladının kimden olduğunu bilen anneler, eşlerinden memnun olmayan adamlar...” (EEY: 67).

Rüyalarında başlarına gelecek felaketi gören ozanlar, halka yardımcı olur. Romanda da Sürmelice Çeşme, Begil ve Emren'in zor durumda kaldığını rüyasında gören Dede Korkut, yine rüyadayken onlara yardım eder. *“...Rüyamda Gürcistan sınırına, Begil'in obasına, evinin önüne gittim. O evin önünde bir taşın üstünde bir kadını ağlarken gördüm. Begil'in karısıydı. Adına Sürmelice Çeşme Hatun derlerdi”* (EEY: 85). Dede Korkut, rüyasında Beyrek'in Bayburt'un kızıyla gününü gün ettiğini görür.

“Nasıl da benziyordu Han'ım. Bu Beyrek denen adam, mağaranın yukarı tarafına oturmuştu ve önüne türlü türlü yemekler, ekmekler, şerbetler sıralanmıştı. Buradaki gibi şarap da vardı. Bir tarafında üç veya dört kız, oturuyorlardı. Beyrek'in tam yanında ise bir güzel oturuyordu” (EEY: 76).

Ozanlar, doğuştan ozan olarak doğarlar. Romanda ozanların bu özelliği üzerinde durulur. Dede Korkut, Bayındır Han'a oğuz içinde çıkan karmaşanın sebeplerini anlatır. Onun bunu anlatması üç gün sürer. Arada bir Bayındır Han'ı küçük ölüm denilen uyku tutar.

“Ve ben başladım anlatmaya. At ayağı yel gibi olursa ozan dili de çevik olur. Ama her ozaninki değil. Ben Tanrı'nın emriyle ozan olmuşum. Bazen gaipten türlü haberler verebildiğimi sanıyorum. Ne olacak, nasıl olacak? Bunları hiç kimse bilemez. Ben bilirim” (EEY: 59).

Romanda oğuz halkı başına bir iş geldiği zaman Dede Korkut'tu çağırırlar.

“
Ben buldum. Dede'yi çağırırım, Korkut'u. O her zaman der ki Hak Taala benim gönlüme ilham eder. Ben gaipden türlü haberler verebilirim. Biz hiç onu yoklamadık. Gaip gaipliğinde kalsın, neyimize gerek. Gaip bize ne gerek”
 (EEY: 132).

Ozanların daima bir kopuzu vardır. Ozan, kopuzunu eline alır ve dilinden nağmeler dökülmeye başlar. Romanın son kısmında kopuz unsuru karşımıza çıkar. Sorgudan çıkan beyler karaağacın altında oturur ve sohbet ederler. Sohbet esnasında Kazan, Dede Korkut'a kopuzunun yanında olup olmadığını sorar. “*Korkut, buraya gelirken kopuzunu getirdin mi?*” (EEY: 276).

4.11.1.2.1.2. Dede Korkutta Geçen Kalıplaşmış Kelimeler

Ağ birçekli garıcıg ana: Ak pürçekli yaşlı annem.

“*Ağ birçekli garıcıg anamın canına*” (EEY: 41).

Ala çadırılı göy: Kızıl çadırılı gök.

“*Bayındır Hanın ezabhanası onun için ala çadırılı göy çemenli seyrangah olsun*”
 (EEY: 137).

Alca ganın gılincımla yere tökem: Alaca kanını kılıcımla yere dökeyim.

“*Alca ganın gılincımla yere tökem deyerdim*” (EEY: 157).

At ayağı yel kimi olursa, ozan dili dehi çevik olur: At ayağı yel gibi olursa, ozan dili de çevik olur.

“*Ve ben başladım söz söyledim. At ayağı yel kimi olursa, ozan dili dehi çevik olur*”
 (EEY: 59).

At işlemese er öyünmez: At işlemezse er övünmez.

“*Yoh, hüner atındı. At işlemese er öyünmez*” (EEY: 175).

Baş kesibdir, hüner gösterib...: Baş kesip, hüner gösterip ...

“

“Deyirsiniz baş kesibdir, hüner gösteribdir?” (EEY: 62).

Baş kesmek: Baş kesmek.

Baba, Tekgözün başını kesdim, gardaşıım Gıyan Selcugun ganını aldım” (EEY: 240).

Başımı beylerin arasında yere vurdun, palçığa sohdun: Başımı beylerin arasında, yere vurdun, balçığa soktun.

“Başımı beylerin arasında yere vurdun, palçığa sohdun, Gazan” (EEY: 97).

Bu oğlanı gözüm gördü, könlüm sevdi: Bu oğlanı gözüm gördü, gönlüm sevdi.

“-Bu oğlanı gözüm gördü, könlüm sevdi. Ne dilersen menden dile” (EEY: 241).

Evini yurdunu talan etmek: Evini yurdunu talan etmek.

“Sonunda Gara Tekur duydu bunu, bele dedi: <<gedeyin, Bekilin evini, yurdunu, talan edeyin, o buralara geleli bizim günümüzü göy eskiye бүkdü>>” (EEY: 88).

Gadir Tanrı, ucalardan ucasan: Kadir Tanrı, yücelerden yücesin.

“Gadir Tanrı, ucalardan, ucadan. Biz ne zamandan bir- birimizin uygusuna girdik?!” (EEY: 164).

Galın Oğuzun inancısın: Kalın Oğuzun inancısın.

“Şövkətli Han! Galın Oğuzun inancısın, dara düşenlerin ümidisen” (EEY: 60).

Ganını almag: Kanını almak.

“Baba, Tekgözün başını kesdim, gardaşıım Gıyan Selcugun ganını aldım” (EEY: 240).

Gara başım gurban olsun sene: Kara başım kurban olsun sana.

“Belke:-<<gara başım gurban olsun, Hanım, sene?>>” (EEY: 39).

Gara başım: Kara başım.

“

“Sağ ol, Han babam, sağ ol, esen ol. Ölünce yolunda gara başımı goymağa fırsat ver mene, lütfen...” (EEY: 39).

Gara başımın boynu: Kara başımın boynu.

“Bir günahım var ise, benim bu gara başımın boynu senin yolunda gıldan incedir, özün vur onu, Han babamız” (EEY: 194).

Gavat oğlu gavat: Kavat oğlu kavat.

<<Meni anana satdın, oğlunu satdın, elini satdın, gavat oğlu gavatsan sen>>“ (EEY: 42).

Gözüm gördü, könlüm sevdi: Gözüm gördü, gönlüm sevdi.

“Sadece sen. Gözüm gördü, könlüm sevdi” (EEY: 77).

Günahı belli, emeli açık: Günahı belli, ameli açık.

“Bu casusun günahı belli emeli açık” (EEY: 165).

Hagtaala ki, senin könlüne ilham edir: Hak teala ki, senin gönlüne ilham verir.

“Sen söyle, Gorgud. Hagtaala ki, senin könlüne ilham edir” (EEY: 137).

Hana asi olmag: Hana asi olmak.

“Hanına asi olanın işi rast getirer, ya getirmez?” (EEY: 92).

Hanına asi olanın işi rast getirmez: Hanına asi olanın işi rast gitmez.

“Hanına asi olanın işi rast getirmez, belli bilgil” (EEY: 179).

Hüner er iğindi: Hüner er yiğitindir.

“Gara Çekur oh atdı, Gazan ehzen dedi, hüner er iğindi söyledi” (EEY: 94).

Kafir oğlu kafir: Kafir oğlu kafir.

“Ele edin, beyler, ölmesin kafir oğlu kafir” (EEY: 149).

Könlüne ilham gelmek: Gönlüne ilham gelmek.

“

“Aruzdan çıhdı bu heber, amma onun könlüne ilham veren kim idi?!” (EEY: 48).

Oğuzu talan etmiş: Oğuzu talan etmiş.

“O zaman Oğuzu talan etmiş, gadınını, igidini esir edib Şöklü Melik aparmışdı” (EEY: 42).

Şövkətli Hanım: Şevketli Hanım.

“Bu gün olmasa da yarın Oğuzun başında bir bela vardır, bilesen, şövkətli Hanım” (EEY: 57).

Tanrı könlüme ilham verdi: Tanrı gönlüme ilham verdi.

Birce onu bilirem ki, Gadir Tanrı könlüme ilham verdi, danışdıgca boşaldım, boşaldıgca yumşaldım ve düz üç gün, üç geceden sonra, nehayet ki, yarımcan, yarımnefes bir haletde az gala baylarag sözüme yum verdim...” (EEY: 60).

Tanrının buyruğu: Tanrı buyruğu.

“Men ise Tanrının buyruğu ile ozanam” (EEY: 59).

Yata-yata yanları ağrıdı, dura- dura belleri gurudu: Yata yata yanları ağrıdı, dura dura belleri kurudu.

“<<Yata- yata yanları ağrıdı, dura- dura belleri gurudu.>> Gazan bunu demez. Deli kişiden bele egilli söz... Oğuznamelerde yeri görünen sözdür bu söz” (EEY: 152).

Zebun olmag: Zebun olmak.

“Bu gansız- imansız ordunun elinde zebun olanları bir-bir gördüm” (EEY: 79).

4.11.1.3. Atalar Sözü Ve Frazeologiya

Acısını çiharmag: Acısını çıkarmak.

“Düşünmeden ecele etdim, tez atımı yeherleyib uzun yolun acısını çihardım, birce güne özümü Oğuza yetirdin, Hana vardım” (EEY: 173).

“

Agah olmag: Bilgili olmak.

“Bu gün de sabah da goy ohuyan ohuyub agah olsun” (EEY: 37).

Ağızları köpüklene-köpüklene danışmag: Ağızları köpüklenerek konuşmak.

“Beylerden, Baybecan, Deli Dondar, Deli Garcar, Emen, Giyan Selcug bir- bir ayağa durub galhib ağızları köpüklene- köpüklene danışirlar gördüm” (EEY: 79).

Ağlı başına gelmek: Akli başına gelmek.

“Guyuda geler ağlı başına” (EEY: 149).

Ağlını çaşmag: Aklini şaşırmak.

“Aruz, Aruz, sen bir çilasun yigid, er yigid, sendemi ağlını çaşdın, gicedin, çolma- çocuğa goşuldun?!” (EEY: 253).

Ağlı çatmamag: Akıl erdirememek.

“Yoh, bunun ağlı çatmaz, Bekilse mene garşılıg vermez, mene zerer vuracağından gorhar” (EEY: 32).

Ağlın yoluna tikenli çeper çekmek: İdrak yoluna dikenli çit çekmek.

“<<Bu gedenin geleceyini Nur daşından sormam gerekir, bunun gadir Tanrı ağlının yoluna tikenli çeper çekibdir” (EEY: 68).

Ağlına gara- gura fikirler gelmek: Aklına kötü düşünceler gelmek.

“Amma bu gün ağlıma gara- gura fikirler gelir” (EEY: 52).

Ağlını gaçırmag: Aklını kaçırmak.

“Sen hansı sirden danışisan, garı arvad? Ağlını gaçırdınmı sen?” (EEY: 156).

Ağrını-ezabı unutmag: Ağrıyı azabı unutmak.

“Çeynedinse, bütün ağrını-ezabı unuda bilirdin” (EEY: 89).

Ağzı açığ baha galmag: Ağzı açık bakakalmak.

“Han otağında olanların hamısı, başda Bayındır Han ağzımız açığ Şirşemseddine baha galmış idik” (EEY: 157).

Ağzı-başı bilinmez: Başı sonu bilinmez.

“Bu türlü fikirlerle darvaza ağzına yahlaşdım, bir garaltı gördüm, ağzı- başı bilimez” (EEY: 166).

Ağzına geleni danışmag: Ağzına geleni söylemek.

“Dış Oğuz başdan- başa düşmen ocağıdı, ağızlarına geleni danışirlar, ne istirlar edirler” (EEY: 49).

Ağzında dili gurumag: Ağzı dili kurumam.

“Ele ayag üstece guruyub galdım. Ağzımda dilim gurudu” (EEY: 168).

Ağzındaki sözünü yarımçıg kesmek: Dilinin ucundaki sözü yarım kesmek.

“Gorçubaşı ağzındaki sözünü yarımçıg kesdi” (EEY: 72).

Ağzından süt gohusu gelmek: Ağzı süt kokmak.

“Aruzu ordusu üzerine goymadı, ağzından süd gohusu gelen oğlancığını goydu” (EEY: 281).

Ağzını açmamag: Ağzını açamamak.

“Gazan gah Bayındır Hana bahıb durdu, gah da mene bahıb durdu, amma cesaret edib o dehi ağzını açmadı” (EEY: 204).

Ah-vay etmek: Ah vah etmek.

“Bekilin hatunu ah-vay edib göz yaşını selledirdi...” (EEY: 86).

Altını üstüne vurmag: Altını üstüne vurmak.

“...Gazanın esirliyi zamanı Dış Oğuzun altını üstüne vurdum, bir böyük ordu düzeltdim, men yetişdim Gara Meliyn pusguçularını men peren- peren etdim” (EEY: 230).

Anadan doğma: Anadan doğma, anadan üryan.

“<<Bu yiğidi anadan doğma soyun!>>” (EEY: 241).

Anadangelme lüt soyundurmak: Anadan üryan soyundurmak.

“<<Bu yiğidi anadan doğma soyun!>> deyib meni anadangelme lüt soyundurdular, amma bir kepenek verdiler, bir dehi öz gılincımı” (EEY: 241).

Ayag üste gılmıdanamamag: Ayaklarının üzerinde duramamak.

“Lele nece ki donub galmışdı ayag üste gılmıdanmırdı, elece de davam etdi, bir ses çıharmadı” (EEY: 266).

Ayag üstece galmag: Ayaküstünde kalmak.

“Ele ayag üstece guruyub galdım” (EEY: 168).

Ayag üstünde duramamag: Ayaklarının üstünde duramamak.

“Guyudan çıhandan sonra ayag üstünde bele duramadı, yerece serildi” (EEY: 161).

Ayaglarının altına yihilmag: Ayaklarının altına yıkılmak.

“Çekdim bu casus zavallını yıhdım Gazanın ayaglarının altına...” (EEY: 148).

Ayağına bastamamag: Ayağına basmak.

“Bekil Beyreyi, Gazanı göyüp Aruzu ayağına bastamaz” (EEY: 32).

Bağır basmag: Bağırına basmak.

“Bu işe göre onları senmi çağırdın, yohsa özleri ele- beleden sene bağır basmağa geldiler?!” (EEY: 181).

Bağrı çatlamag: Bağrı çatlamak.

“Gadir Tanrı bir bendeye o geyunu nesib etmesin, ele ora düşdüyünde bağrı çatlar” (EEY: 148).

Bağırına basmag: Bağırına basmak.

“Meni yanına çağırıp bağırına ki basmayacagdı” (EEY: 256).

Baş üstüne: Baş üstüne.

“Gılbaş <<baş üstüne>> deyib çıhdı” (EEY: 36).

Baş vermek: Meydana gelmek.

“Bu otağda ne baş verse, kimin ağzından ne söz, ne kelme çıhsa birce- birce yazacagsan” (EEY: 27).

Başa düşmek: Anlamak.

“...Lele birden- bire böyük bir sirrin aydınlığa bürünerek faş olmasını gördü ve başa düşdü” (EEY: 259).

Başa vurmag: Yüzüne vurmak.

“Beyler böyle şen- gümrah, deye-güle yeme-içmeni başa vurdular” (EEY: 247).

Başdan ta ayağa gider nezerden keçirmek: Baştan aşağıya kadar süzmek.

“Vezir başdan ta ayağa geder nezerden keçirdi, sonra yine de astadan Rehim yüzbaşıya pıçıldadı...” (EEY: 257).

Başı papaglı galmaz olmag: Başı şapkalı kalmaz oldu.

“Oğuzda başı papaglı galmaz oldu. Sen ne dersen, ele- bele yeyib- yatıb duracagsan, yohsa, Basat, eline yarağın alacagsan, şahbaz atına mineceksen, gedib Tekgözün tek gözünü de çıharacagsan?!” (EEY: 82).

Başından od çılmag: Başından ateş çıkmak.

“Gazan tükümü yandıranda başımdan od çıhdı sanasan” (EEY: 134).

Başını terpetmek: Başını döndürmek.

“Men bunları dedikçe o da başını terpedir, men dediklerime cavab verirdi...” (EEY: 156).

Beyninde fırlanmak: Beyninden çıkmak.

“Bayagdan beri beynimde fırlanan bu sözleri, ne- hayet ki, birbaşa dilimde getirdim” (EEY: 28).

Beyninden keçirmek: Aklından keçirmek.

“<<Gece düşündüklerim doğru imiş. Gilbaş bunu bilirdi. Gazandan başladı Han>> beynimden keçirdim” (EEY: 34).

Bığaltı gımışmag: Bıyıkaltından gülmek.

“Han yine bığaltı gımışdı. Çıhib gedib, hemi? Garavaşlara getmeyib, demi?...” (EEY: 51).

Bilmemişliye vurmag: Bilmezlikten gelmek.

“<<men bunu bilmemiş ha deyilem, amma özümü bilmemişliye vururam>>” (EEY: 57).

Bir ağzın dediye bir gulağa girmirdi: Ağzından çıkanı kulağı duymamak.

“Beylerin başına şerabın itişi artık vurmuşdu. Bir ağzın dediği bir gulağa girmirdi”
(EEY: 68).

Bir-birinin üzüne bahmag: Birbirinin yüzüne bakmak.

“Beyler evvelce bir-birinin üzüne bahdılar, bilmediler, ne etsinler, sonra yavaşyavaş herekete geldiler, bir- bir eve dahil olmağa başladılar” (EEY: 134).

Boynuna almak: Boynuna almak.

“Men boynuma aldım ve dedim” (EEY: 24).

Can atmag: Can atmak.

“Canından çoh sevdiyi Şah’la görüşe o ne için bele can atır” (EEY: 219).

Can vermek: Can vermek.

“Ala gözlü oğlancığım zebun oldu, ödü yarıldı, savaş meydanında can verdi”
(EEY: 237).

Canını ancag kurtarmag: Canını ancak kurtarmak.

“Geri kaçtığı, telef olanları döyüş meydanında burahı verdik, canımızı ancag gurtardığı” (EEY: 234).

Canını gurtamag: Canını kurtarmak.

“Gılbaş artık ikinci defe benim düzüne verdiğim sorudan canını gurtarib kaçdı”
(EEY: 52).

Cavab gözlemek: Cevap beklemek.

“Aşkarca menden cavab gözleyirdi” (EEY: 24).

Cavabı gözlememek: Cevabını beklemek.

“Men bunu artık Hana erz eledim ki, Beyreyin casusla ilgili öz gurğusu var idi...”
(EEY: 139).

Cehd elemek: Çaba göstermek.

“Bekil yatağdan galhmag üçün cehd eledi, amma duramadı ayağa, yene heysiz olub mütekkeye yihıldı, ağır- ağır nefes aldı...” (EEY: 91).

Damarımda ganı donmag: Kanı donmak, kanı çekilmek.

“Menim dehi damarımda ganım dondu galdı” (EEY: 244).

Dan- danışığ etmek: Konuşmak.

“Biz razılığ etdikden sonra yene bir heyli Garağacın altında oturub artıg üçümüz dan- danışığ etdik...” (EEY: 276).

Dara düşmek: Dara düşmek.

“Ne zaman dara düşsen, yandır, meni yanında göreceksen” (EEY: 134).

Derin fikir içine batmak: Düşünceye dalmak.

“Otağa biz girende Bayındır Han artıg öz tahtına oturmuş, derin fikir içine batmış idi” (EEY: 35).

Digget etmek: Dikkat etmek.

“...o guşcuğazın hareketlerine digget etmeye ve men de onun çiyini üstünden boylanıb bu zavallı guşcuğazın tikenlerin içinden gurtula bilib-bilmeyeceyini beynimden keçirmeye başladım” (EEY: 24).

Dil- ağız elemek: Dil birliği etmek.

“Baybura bey çoh öziür diledi, galmamı istedi, beyler dehi dil- ağız elediler” (EEY: 69).

Dil boğaza goymag: Hızlıca konuşmak, dilini boğazına koymamak.

“- gız Banıçiçek dil boğaza goydumu, goymadı” (EEY: 185).

Dili ağzına girmemek: Sürekli konuşmak.

“İndilik onu deyim ki, Beyrek bu hayıfı onda goymağımı heç unutmadı, indi dehi avda dili ağzına girmedi” (EEY: 175).

Dili güçle söz tutmag: Dilini tutamamak.

“Rahim yüzbaşının hele de dili güçle söz tuturdu” (EEY: 270).

Diline getirmek: Dile getirmek.

“Gazan uzun illerdi içinde gizleyib sahladığı bir çoh fikirleri bu gün ilk defe diline getirdi” (EEY: 49).

Dinc goymag: Sağlam koymak.

“Biz bura bir başga zaman gelmiş olsa idik, düşmen pususu bizi dinc goyardımı-goymazdı” (EEY: 239).

Diş gıcamag: Dişini sıkmaq.

“Beyrek Aruza diş gıcadı” (EEY: 170).

Dişini- dişine sıhmag: Dişini- dişine sıkmaq.

“İndi onu by haletde gördüyümde könlüm incindi, gördüm, ağrıdan dişini-dişine sıhmış durur” (EEY: 89).

Dörd göz olub fırlanmag: Gözünü dört açmaq.

“Bir ara Sürmeli Çeşmegilin evinin etrafına dörd göz olub fırlanmış” (EEY: 175).

Dördgözle etrafa nezer salmag: Dört gözle etrafa bakmaq.

“Tez içeri keçdi, dördgözle etrafa nezer saldı” (EEY: 73).

Duyug düşmemeg: Gücsüz kalmamak.

“Duralım, beyler yeme- içmelerini kesmesinler, duyug düşmesinler” (EEY: 227).

Düşmen kesilmek: Düşman olmak.

“Gazan mene, bilesen, düşmen kesilib” (EEY: 230).

Düşündüm daşındım: Düşünüp taşınmaq.

“Düşündüm, daşındım, geti gerara geldim” (EEY: 97).

Düz yoldan çöndürmek: Doğru yoldan döndürmek.

“Burla Hatunmu seni düz yoldan çöndürdü, Beyrek dediyim?!” (Abdullah, 2012, 31).

Egli başından getmek: Aklı başından gitmek.

“Arhadan Gazanı nece başından tutub sıhdısa Gazan ah etdi, egli başından getdi, tir-tap yere serildi” (EEY: 43).

Egli işıqlanmag: Aklına bir fikir gelmek.

“Sonra egli birden işıqlandı...” (EEY: 41).

Egli kesmek: Aklı kesmek, anlamak.

“Menim eglim bir şey kesmir” (EEY: 189).

Eglinden keçeni heyatda görmek: Aklına gelenin başına gelmesi.

“Eglinden keçen ne varsa onu heyatda görersen...” (EEY: 25).

Egline geleni söylemek: Aklına geleni söylemek.

“Hatundu, egline geleni söyler, mene ne gelmişdir” (EEY: 196).

Ehemiyyet vermek: Önem vermemek.

“Gılbaş benim müdahileme heç bir ehemiyet vermedi, soyug- soyug davam etdi...” (EEY: 29).

El ayağa düşmek: Ele ayağa düşmek.

“

Gazan el ayağa düşdü: <<herbi hiyledi bu, hatun işi deyiş>> deyib ne geder ah-nale etdise olmadı” (EEY: 42).

El çekmemek: El çekmemek, vazgeçmemek.

“-Han baba. Uruz dehi el çekmedi. Babama varırsan” (EEY: 37).

Elbir olmag: Birlik olmak.

“Söyle, melun, casusluğa ne zaman başladın, men avda iken kiminle elbir oldun, yağıni nece Oğuzı kuşkurdun?!” (EEY: 148).

Ele keçeni elle, dişe keçeni dişle, göze keçeni gözle aparmağı başlamak: Eline geçeni elle, dişine geçeni dişle, gözüne geçeni gözüyle göndermeye başlamak.

“Ele keçeni elle, dişe keçeni dişle, göze keçeni gözle, beli, Hanım, gözle dehi aparmağı başladılar” (EEY: 134).

Eli- ayağı tamam donmag: Eli ayağı dolaşmak.

“Gara Tekurun ancag gözleri ora-bura fırlaya-fırlaya teecüb içinde galdı, eliayağı tamam dondu” (EEY: 87).

Eli goynunda galmag: Eli koynunda kalmak, çaresiz kalmak.

“...sonra eli goynunda galmiş, şırşemseddine daha heç bir mehel goymadan benim goluma yüngölce tohunub <<gedek, Gorgud, Han bizi gözliş, gec galmayag>>- söyleyerek yavaşdan heç mene dehi bahmadan ireli düşdü” (EEY: 56).

Eliboş geri gaydırmag: Eli boş geri dönmek.

“Gurtarmağa onu geden- geden eliboş geri gaydırdı” (EEY: 93).

Elini- golunu bağlamak: Elini kolunu bağlamak.

“Beli, Han baba, men buna dedim ki, sen, sen benim elimi- golumu bağladın, Aruzu çağırma dedin” (EEY: 197).

Eşg olsun: Aşk olsun.

“

“- Şövkətli Hana eşg olsun! –deyib edeble baş eydi” (EEY: 37).

Eteyine yıgdığı daşları eteyinden bir-bir salıb tökmek: Eteğindeki taşı dökmek.

...*Hanım, Gorgud, nehayet, eteyine yıgdığı daşları eteyinden bir- bir salıb tökdü yere*” (EEY: 139).

Eyan olmak: Ayan olmak.

“*Men meselenin Bayındır Hana tamamen eyan olduğunu duysam da dinmedim, gözledim*” (EEY: 24).

Eziyyet çekmek: Eziyet çekmek.

“... *ehalinin zelzeleden sonra Gencede müsibet içinde eziyyet çekdiyini gören şehir başbilenleri ele haman..*” (EEY: 24).

Ezziyet vermemek: Eziyet vermemek.

“*Olmasaydı, çağırmazdım, ezziyet vermezdim...*” (EEY: 136).

Faş elemek: Aşikâr etmek.

“*Men de... özün gördün. Sirrimi hele ki... faş elemek istemirem*” (EEY: 211).

Feryad gopmag: Feryat koparmak.

“*Lelenin sinesinden gefleten ah dolu bir feryad gopdu...*” (EEY: 267).

Fikir vermemek: Fikir vermemek.

“*Men indi hegigeten bir şeyi anladım. Hemi aş yediyimiz zaman, hemi Şirşemseddinle danışdığımız zaman fikir vermesem de aşkar gördüm ki...*” (EEY: 56).

Fikre getmek: Fikre dalmak.

“*Bayındır Han fikre getdi, sonra bele dedi...*” (EEY: 192).

Gabağına çıhmag: Yerine gitmek.

“*Gorçubaşı hövlnak çadıra yahın geldi. Şah bu defe tez onun gabağına çıldı*” (EEY: 142).

“

Gahınc olmag: Minnet etmek.

“Bekil doğru danışır. Biz sehih olanı etmeliyik. Sonra başımıza gahınc olmasın” (EEY: 160).

Galib olmag: Galip olmak.

Gelin a- etrafa ses eledi, -gelin tedarük gılın, İmran galib oldu, geri dönür” (EEY: 92).

Gan tökmek: Kan dökmek.

“Ciddiye galsa bele deyir: men adam ganı tökmek istemirem” (EEY: 80).

Ganına bulamag: Kanına bulamak.

“Ya gardaşın Giyanı ganına bulayacag, heyatına son goyacag birisi olursa?” (EEY: 83).

Ganına geltan etmek: Kanına girmek.

“Bes seni ganına geltan etmek isteyen birisine sen ne edersen?” (EEY: 83).

Ganını tökmek: Kanını dökmek.

“Yağının ganını tökmek bir bendeye yakışırımı, Gorgud?” (EEY: 83).

Garışıg düşmek: Karışmak.

“Oğuzda işler garışıg düşdü, dediler” (EEY: 24).

Garnını doyurmag: Karnını doyurmak.

“Yeme, içme geldi, garnımızı doyurdug, Gılbaş mene <<Gorgud, gedelimmi?>> sordu” (EEY: 163).

Gas- gas gülmek: Kıs kıs gülmek.

“Bekil yene gas- gas gülüb marag mene sordu” (EEY: 89).

Gaşları çatılmag: Kaşları çatılmak.

“

“Bayındır Hanın gaşları çatıldı...” (EEY: 38).

Gaşlarını çatmak: Kaşlarını çatmak.

“Bayındır Han gaşlarını çatıb başladı pencereden baharak o guşcuğazın hareketlerine digget etmeye ve men de onun çiyi üstünden boylanıb bu zavallı guşcuğazın tikenlerin içinden gurtula bilib-bilmeyeceyini beynimden keçirmeye başladım.” (EEY: 24). Gedemini goymag: Adım atmak.

Üreyinde Şahi- Merdan hetrine hudavendi- alemi kömeye çağırıp Hızır çaldırandan bayıra gedemini goydu” (EEY: 146).

Gelbi uçmag: Kalbi yerinden fırlamak.

“Gözümü yumdum, Nur daşının yanına gelbim uçdu, dövre vurdu, gayıtdı” (EEY: 81).

Gen dünyayı başıma dar eyledin: Geniş dünyayı başıma dar ettin.

“Dur bir, dayan. Gen dünyanı başıma dar eyledin” (EEY: 157).

Gerara gelmek: Karara varmak.

“Düşündüm, daşındım, geti gerara geldim” (EEY: 97).

Geribene gelmek: Garip gelmek.

“Bu hal, bu deyim ki, benim geribeme geldi” (EEY: 26).

Gezeb yağmag: Öfke yağdırmak, hiddetlenmek.

“Bekilin sesinden indi umuküsü nedi, gezeb yağırdı, bir dehi tekrareledi” (EEY: 90-91).

Giley etmek: Sitem etmek.

“Men Hatuna giley etdim” (EEY: 197).

Giymet vermek: Kıymet vermek.

“

“Sağ ol, Bekil. Zehmetin için sağ ol. Men dehi senin giymetini verdim” (EEY: 172).

Göbek atmag: Göbek atmak, oynamak.

“Burla Hatun burcudā- burcudā savaş meydanında o başa getdi, bu başa geldi, herden- birden de askere göbek atdı” (EEY: 243).

Göz açıb yumunca yoh olmak: Göz açıp yumuncaya kadar yok olmak.

“Sonra gurban olduğum <<Allah- Allah>> deye- deye göz açıb yumunca yoh oldu” (EEY: 145).

Göz gezdirmek: Göz gezdirmek.

“...Şah durdu başladı Divanhana heyetine göz gezdirmeye” (EEY: 255).

Göz gıymag: Gözünü dikmek.

“Bayındır Han gözün gıydı, Burla Hatuna bahdı” (EEY: 189).

Göz goymag: Göz koymak.

“Başladım men dehi meydanda dolaşmağa ve hemi Tekgöze göz goyurdum” (EEY: 242).

Göz önünde canlanmag: Gözünün önünde canlanmak.

“Döyüşün ayrı- ayrı sehneleri göz önünde canladı...” (EEY: 209).

Göz üste: Gözüm üzerinde.

“Burla Hatun itaet etdi, babasının emrinin altından <<göz üste>> deyib Gazanın suçundan keçdi” (EEY: 42).

Göz yaşı tökmek: Gözyaşı dökmek.

“Men sükut etdim, gözledim bu, bildır- bildır göz yaşını töküb ne zaman gurtaracag” (EEY: 200).

Gözden- gulagdan uzag bir yer: Gözün görmediği, kulağın duymadığı uzaklıkta olan bir yer.

“Hızrı, elbette ki, Hüseyin bey Lele gizli, gözden- gulagdan uzag bir yerde sahlardı” (EEY: 139).

Gözden itmek: Gözden kaybolmak.

“Bir megam oldu, Hüseyin bey Lele döyüşün şıdırğı yerinde gözden itdi” (EEY: 141).

Gözden itmek: Gözden kaybolmak.

“İgidler sözsüz- kelmesiz, baş endirib getdiler tövleden iki at çıkarıb mindiler, Garadarvazdadan çıhib çaparag gözden itdiler” (EEY: 34).

Gözden uzag olmag, gönülden irag: Gözden irak olan gönülden de irak olur.

“İndi ise. Gözden uzag olmuşdu, İnülden irag” (EEY: 215).

Göze deymemek: Göze denk gelmemek.

“Gazan bu ara göze deymedi” (EEY: 277).

Göze sohmag: Gözüne sokmak.

“Elindeki o gısaca tahta gılcını az gala gözüme sohacag idi” (EEY: 242).

Gözlerden perde asmag: Gözüne perde inmek.

“O zaman Gazanı istintag etmek gözlerden perde asmag üçün de deyil, be nedi?”
(EEY: 32).

Gözlerden uzag: Gözden uzak olmak.

“... gözlerden uzag bunu öz adının içinden de keçirdim” (EEY: 63).

Gözleri alacalanmag: Gözleri kızarmak.

“Çeynedikce heysiz başı heye geldi, gözleri alacalandı...” (EEY: 89).

Gözleri dörd olmag: Gözlerini dört açmak.

“Gözleri dörd olan Gazanın teecübü ele semimi idi ki, az gala men inandım ki, bu adamın heç nesneden heberi yohdur” (EEY: 39).

Gözleri dumanlanmağa başlamak: Gözleri dumanlanmaya başlamak.

“Gözlerim dumanlanmağa başladı” (EEY: 31).

Gözleri gamaşmag: Gözleri kamaşmak.

“Evvel- evvel ışıgdan gözlerim gamaşdı, elim ile gözümün gabağın tutdum” (EEY: 266).

Gözleri hedegesinden çıhmag: Gözleri yuvalarından fırlamak.

“Ora- bura çevirib cesedi, köksüne sançılmış gemeni gördü, gözleri dehşetden az galdı hedegesiden çıha...” (EEY: 269).

Gözleri ışığla dolmag: Gözlerinin içi ışıklanmak.

“Bekil yavaş- yavaş özüne geldi. Gözleri ışıqla doldu” (EEY: 90).

Gözlerim göre- göre: Göz göre göre.

“Gözlerim göre- göre oğlum, iki gözümün biri Gıyanı ölümün düz içine gönderdim” (EEY: 81).

Gözlerinden bıldır- bıldır yaş ahıtmag: Gözlerinden şırl şırl yaş akmak.

“Bu sözleri deyib Aruz Goca kederli- kederli başını sinesine salladı, gözlerinden bıldır- bıldır yaş ahıtdı” (EEY: 81).

Gözlerinden od püskürmek: Gözlerinde şimşek çakmak, gözlerinden ateş püskürmek.

“Lelenin gözlerinden od püskürdü” (EEY: 267).

Gözlerine gan dolmag: Gözlerime kan dolmak.

“Gıyan Selçug savaş meydanında zebun olandan sonra Basat deyişdi, dinmedi, danışmadı, gözlerine gan doldu...” (EEY: 239).

Gözlerine gapgarangu su dolmag: Gözlerine kapkara su dolmak.

“Gurgud, gözlerime, gapgarangu su doldu” (EEY: 95).

Gözlerini berelmek: Gözlerini ayırmak.

“Bayındır Han gözlerini bereldib bir tövr teeccüb etdi ki, men dehi onun bu meseleden biheber olmasına inandım” (EEY: 231).

Gözlerini bir nögteye gırpılmadan dikmek: Gözlerini bir noktaya kıpırdamadan dikmek.

“Derin fikre getdiyini gözlerinin bir nögteye gıpılmadan dikilmesinden bilmek olurdu” (EEY: 45).

Gözlerini dikmek: Gözlerini dikmek.

“Beyler yine yığışdı, biz onlara Bayındır Hanın sözlerini yetirdik, onlar dehi Hanın tedbirini beyendiler, gözlerini dikdiler...” (EEY: 237).

Gözlerini kaçırmaq: Gözlerini kaçırmak.

“Gazan içeri girdi, edeble salam verdi, baş eydi, keçdi eyleşdi benim genşerimde. Gözlerini menden kaçırdı” (EEY: 193).

Gözlerini zillemek: Gözlerini dikmek.

“Cavab gözlemeden bir kenarda beli bükük dayanıb gözlerini bize zillemiş...” (EEY: 52).

Gözucu bahış atmaq: Göz ucuyla bakmaq.

“Bu arada Bayındır Han nefesini derib gözucu mene dehi bir bahış atdı, yohlayırdı yazıram, ya yazmıram” (EEY: 38).

Gözü garalmag: Gözü kararmak.

“Gözüm garaldı, gefleten dünya gözümə garangu oldu, huşum başımdan getdi” (EEY: 43).

Gözü götürmemek: Nazar değıdirmek.

“Men onun dayısını ola- ola meni saymaz, oğlanlarımı gözü götürmez, hele bu azmış başqa Dış Oğuz beylerinin de sözüne gulag vermez” (EEY: 230).

Gözü su içmemek: Gözü su içmemek, güvenmemek.

“Gorgud, benim heç bu işden gözüm su içmedi” (EEY: 227).

Gözün dikmek: Gözünü dikmek.

“Sürmelice evvel-evvel digget etdi, vageeye gözün dikdi durdu” (EEY: 87).

Gözünden kaçmamag: Gözünden kaçmamak.

“Menim bu pejmürde halım beylerin de gözünden kaçmadı” (EEY: 68).

Gözünden salmag: Gözden çıkarmak.

“Elbette, Gazan isterse meni Bayındır Hanın dehi gözünden salar” (EEY: 97).

Gözüne deymemek: Gözüne çarpmamak.

“Basat gözüme deymedi. Haralarda ola bu?” (EEY: 80).

Gözüne görünmemek: Gözüne görünmek.

“Heç kimsene gözüme görünmedi, seni ancag seni, tekçe seni. Gözüm gördü. Könlüm sevdi” (EEY: 77).

Gözünü dikmek: Gözünü dikmek.

“Bayındır Han Gazana yoh, mene dikmişdi gözünü” (EEY: 39-40).

Gözünü gıymag: Gözünü ağartmak, gözlerini belirtmek.

“Evvel- evvel bir heyli yerindece gerneşdi, heç ondan çılmayan iş-gızıl gotaz baftalı perdeni yarıb özünü pencereden içeri sohan gün ışığı gözlerine düşdükce o da gözünü gıyır...” (EEY: 72).

Gözünü gözüne zillemek: Gözünü gözünün içine dikmek.

“...heç ne demeden üzünü üzüme, gözünü gözüme zilledi, bu bir işaret idi, yeni <<davam et>>” (EEY: 60).

Gözünü yana kaçırmag: Gözünü kaçırmak.

“...gözünü yana geçirdi, bir nece an vücudu da, fikri- zikri de donun hareketsiz galdı” (EEY: 215).

Gözünü yumup ağzını açmag: Ağzını açıp gözünü yummak.

“Birden Fatma garı yumar gözünü, açar ağzını. Yoh, elbette, onunla görüşmek, Ham çağırarsa ne deyeceğini anlamak fena olmazdı...” (EEY: 31).

Gulag asmag: Kulak asmak.

“Bayındır Han artıg neçenci defe idi, Aruzun Tekgöz sohbetine gulag asırdı” (EEY: 246).

Gulag delmek: Kötü ses, dayanılmayacak ölçüde olan ses.

“Ah-nale, inilti sesleri bu yeke sal daşdan keçib gulag delerdi” (EEY: 148).

Gulagdeşmek: Korkucu, kulağa kötü gelen ses.

“Sükut az gala gulag deşirdi” (EEY: 70).

Gulag kesilmek: Kulak kesilmek, dikkatle dinlemek.

“Lele ki, nedes bele dermeden Şah’ın, yeni Hızrın sohbetine gulag kesilmişdi...” (EEY: 265).

Gulag vermek: Kulak vermek, merak edip dinlemek.

“Şah fikirli- fikirli ona, bilmek olmurdu, gulag verirdi, ya vermirdi, amma susub dururdu, öz aleminde idi” (EEY: 142).

Gulagı kalmag: Dikkatini bir şeye vermek.

“Gılbaş yene özü otağdan çıhsa da, gulağı ki burda galmışdı, eşitdi, anındaca otağa dahil oldu” (EEY: 191).

Gulaglarına inanmag istememek: Kulaklarına inanmamak.

“Vezir hele de gulaglarına inanmag istermirdi, odur ki, Rehim yüzbaşından dübare sordu...” (EEY: 213).

Gulaglarında sırğa kimi galsın: Kulağına küpe olmak.

“Dinle meni, galsın gulaglarında sırğa kimi” (EEY: 264).

Gulağım sende: Kulağım sende.

“Gulağım sendedir. –Bayındır Han marag etdi” (EEY: 173).

Gurban getmek: Kurban gitmek.

“Bir şey degig idi: Aruz Goca gurban getmelidi” (EEY: 45).

Guş olub göye uçmadı, siçan olub yere girmedi: Kuş olup uçmadı, sıçan olup yere girmedi.

“O, guş olub göye uçmadı, siçan olub yere girmedi” (EEY: 28).

Guş ürekli olmag: Kuş yürekli olmak, korkak olmak.

“Gazan teklikde guş ürekli Gazan idi” (EEY: 43).

Gücü heyi galmamag: Gücü kalmamak.

“Zavallının gücü- heyi galmamış idi” (EEY: 161).

Güle-oynaya gezişmek: Güle- oynaya gezmek.

“Tekgöz yine güle- oynaya meydanda gezişmeye başladı” (EEY: 242).

Güman elememek: Güvenmemek.

“En marağlı bir yerde Elyazmanın növbeti defe kesilmesi, yazının gırılması, güman elemirem ki, ne zamansa kim terefindense ...” (EEY: 61).

Güman etmek: Güvenmek.

“Özü dedi bunu, yainiki sen güman edersen?” (EEY: 213).

Günah menden keçdi: Günah benden gitti.

“Gazan bey, son defe sene söyleyirem. Günah menden keçdi” (EEY: 96).

Haggını almag: Hakkını almak.

“Haggını alacagsan. O dehi haggını alacagdır” (EEY: 181).

Haldan çiharmag: İnsanlıktan çıkarmak.

“Beyreyin adı meni haldan çiharmış idi” (EEY: 168).

Haleti galmamag: Hali kalmamak.

“Danışmağa benim haletim galmışdımı, galmamışdı” (EEY: 157).

Hayıf çiharmag: Hayıf çıkarmak, üzüntüsüne sebep olan kişiden intikam almak.

“Yohsa, men Beyrekden avdaki hayıfımı indi meşveret zanabu çihacag idim” (EEY: 171).

Hayıf goymag: Hayıflanmak.

“Avda sene hayıf goymuşdur” (EEY: 171).

Hay-küy salmag: Ses çıkarıp korkutmak.

“Önceden gönderdim bezirganları hay-küy salıb gorhutdurlar” Heber

getirmek: Haber getirmek.

“Mene heber getirdiler” (EEY: 24).

Heber yetirmek: Haber ulaştırmak.

“...bir kişi o birine heç bir heber yetirmesin” (EEY: 28).

Heber yetişmek: Haber ulaştırmak.

“Çoh sey etdi, şücaet gösterdi, o zamandan Gürcistan ağzından bir gayğulu heber yetişmedi...” (EEY: 88).

Heberi çatdırmak: Haberi ulaştırmak.

“<<Şeksizdir ki Bayındır hana bu heberi çatdıran var” (EEY: 29).

Heç bir kelme dememek: Bir kelime bile söylememek.

“Doğrudur, Hızır barede Lele onların özüne hetta heç bir kelme de dememişti...” (EEY: 141).

Heddi-hüdüdu yoh: Haddi hesabı yok, sınırsız.

“Teecübümün heddi- hüddudu yoh idi” (EEY: 64).

Helak etmek: Öldürmek, ortadan kaldırmak.

“Ey Nur daşı, daşların egillisi, daşların sevgilisi, sen sen ol, ol kafirin niyyetini dayandır, oğlanı helek etmek diler...” (EEY: 87).

Helel getirmemek: Halel getirmek, zarara uğratmak.

“...onların da yohluğu Bekille bağlı ehvalatın tam ve dolğun anlaşılmasına heç bir helel getirmir” (EEY: 85).

Hetm elemek: Ezberlemek.

“Vezir yüzbaşının dediklerini ciddiye saymamış söhbeti hetm elemişdi” (EEY: 206).

Hevselesi çatmamag: Heves bulamamak.

“Şah’ın heç hevselesi çatmadı ki, sefirlerle düz- emelli bir söhbet elesin” (EEY: 100).

Heyden düşmek: Güçten düşmek.

“Gocalmışdır, heyden düşmüşdür benim Han babam” (EEY: 197).

Heyden-gücden düşmek: Güçten kuvvetten düşmek.

“Şirşemseddin heyden- gücen düşmüş idi, alnından soyug ter üzüne, üzünden elbisesinin içine, düz köküslere necen ahıb gedirdi” (EEY: 247).

Heyifi çıhmag: İntikam almak.

“İndi gızlar Basatdan, Aruzdan heyiflerini çıhmag istemesinler?!” (EEY: 188).

Heyret etmek: Hayret etmek, şaşırmak.

“Gazanın, Aruzun marag etdiyini görüb men özüm metlebi bunlara danışdım, heyret etdiler...” (EEY: 248).

Heysiz başının heye gelmesi: Gücsüz başının güce gelmesi.

“Çeynedikce heysiz başı heye geldi, gözleri alacalandı...” (EEY: 89).

Hezm ede bilmemek: Hazmedememek.

“Beyrekden eşitdiklerimi hezm ede bilmirdim” (EEY: 68).

Hınc etmek: Hıncını çıkarmak, öcünü almak.

“Gazan seni yağmaya çağırmadı, seni saymaz, seni beylerin yanında hınç eder, başına gahınc eder” (EEY: 250).

Hırsli başda eğil olmaz: Hırsli başta akıl olmaz.

“Beyim, beyim, hırsli başda eğil olmaz” (EEY: 179).

Hoşhal olmag: Mülâyim olmak.

“Salur Gazan, sanasan ki, Beyreyin cesaretinden hoşhal olmuşdu” (EEY: 96).

Hoşuna getmek: Hoşuna gitmek.

“Beyler kimin ne hoşuna getmiş idise alıb evden çıhmışdılar” (EEY: 135).

Hörmet etmek: Hürmet etmek.

“Hörmət edin, qarşılayın. Nevəmizin babasıdır” (EEY: 36).

Hövlək yetirmək: Hızlıca ulaşmak.

“Bu zaman başqa bşr çapar özünü hövlək yetirdi...” (EEY: 262).

Huşu başından getmək: Aklı başından gitmək.

“Beyreyin isə... az gala huşu başından getmiş idi” (EEY: 136).

Huşu başından uçmaq: Aklı başından gitmək.

“-Oğul, Gazan, noldu sənə? Huşun uçdumu başından?” (EEY: 43).

Huşu gayıtmək: Şuurun yerinə gəlməsi.

“Bu an huşum gayıtdı, mən herekətə gəldim, yana çəkildim” (EEY: 242).

Huşunu itirmək: Aklını yitirmək.

“Bu az gəldi, yoxsa huşunu da iterecekdı” (EEY: 258).

İlim- ilim itmək: Lime lime etmək.

“Gətsin Oğuzdan, gəlmasın buralarda, ilim- ilim itsin” (EEY: 171).

İmdad dilmək: Aman dilmək.

“Sonra Dış Oğuz çavanlarını <<su, su>> deyib ümid ilə onlardan imdad dileyen gocaların qarşısından keçib gedir gördüm” (EEY: 79).

İmdad elemək: Yardım istmək.

“Mənə imdad ele” (EEY: 91).

İnsaf etmək: İnsaf etmək.

“Beyim, insaf ele. Mən ki özümü öymədim. Bu ohu mən atdım, bu yayı mən çəkdim” (EEY: 175).

İrag ele: Uzak eyle.

“Şahi- Merdan hetrine, irag ele...” (EEY: 223).

İyne atsa, yere düşmez: İğne atsan yere düşmez, olağandışı kalabalık.

“Bir adamlıg yer heyetde yoh idi. İyne atsaydın, yere düşmezdi” (EEY: 272).

Kefi yerine gelmek: Keyfi yerine gelmek.

“Bayındır Hanın kefi yeriden yerine geldi” (EEY: 190).

Könlü ferah etmek: Gönlünü ferah tutmak.

“Bir kenarda durub men dehi bunları seyr edirdim, könlüm ferah edirdi” (EEY: 184).

Könlü- gözü soyumag: Gözü gönlü soğumak.

“Könlü- gözü Oğuzdan soyusun” (EEY: 178).

Könlü incinmek: Kalbi kırılmak.

“İndi onu by haletde gördüyümde könlüm incindi, gördüm, ağrıdan dişini-dişine sıhmış durur” (EEY: 89).

Könlü yumusag olmag: Kalbi yumuşamak.

“Yelbeyin-liyindenmidir, könlü yumuşag olub, acıyın, ya nedir?!” (EEY: 37).

Könlüne şıkar eti düşmek: Gönlüne avlanan hayvanın eti düşmek, içine kurt düşmek.

Beyim, könlüme şıkar eti düştü” (EEY: 180).

Könlünü şad etmek: Gönlünü hoş etmek.

“Bizim borcumuz bu işin ilhamçısını bulmag, Hanımızın könlünü şad etmektir” (EEY: 28).

Könül vermek: Gönül vermek, sevmek.

“-Gel a, oğlan, sen ki meni gözle görüb ürekle sevmiş idin, men dehi sene gönül verdim” (EEY: 243).

Başımıza kül elenecek: Başı yanmak.

“Ne etmeli, nece etmeli, casus meselesi Bayındır Hana bellidirse, vay bizim halımıza, başımıza kül elenecek...” (EEY: 31).

Macal bulmag: Kuvvet bulmak.

“Buraya Tanrıya şükürler olsun, bir kişi hele macal bulun dahil olmamış idi” (EEY: 134).

Macal tapmamag: Güç bulamamak.

“Ah eylemeye de macal tapmadı, ellerini yana açdı, yere çökdü...” (EEY: 209).

Mat- meetel galmag: Kalakalmak.

“Mat- meettel galdım. Ve birden benim dalağım sancdı, neşe mene dedi:<<Başını govza, Hana bah>>” (EEY: 39).

Meded gılmag: Yardım etmek.

“Gılincın gövdesi, gamışdırar kafirin gözünü, oğlan gurtular. Meded gıl” (EEY: 91).

Mehel goymamag: Mahal vermemek.

“... sonra eli goynunda galmış Şirşemseddine daha heç bir mehel goymadan benim goluma yüngülce tohunub <<gedek, Gorgud, Han bizi gözlir, gec galmayag>> söyleyerek yavaştan heç mene dehi bahmadan ireli düştü” (EEY: 56).

“

Melul- melül bahmag: Melül melül bakmak.

“*Bekil melül- melül mene bahdı*” (EEY: 91).

Meslehetli don gen olur: Meşveretli giysi bol olur.

“*Meslehetli don gen olur. Meslhetdise eyleşelim, Gorgud*” (EEY: 51).

Mezarda mene tay olar: Mezarda bana at olur.

“*Bir başka deyikli ancag mezarda mene tay olar*” (EEY: 77).

Möhlet vermek: Zaman vermek.

“*Ey Nur daşı, daşların egillisi, daşların sevgilisi, sen sen ol, ol kafirin niyyetini dayandır, oğlanı helek etmek diler, goyma, oğlana möhlet ver, vageeye dondur*” (EEY: 87).

Murad almag: Muradına vermek, dileğinin kabul olması.

“*Gel a, murad ver, murad al*” (EEY: 243).

Nesib olmamag: Nasip olmamak.

“*Oğuzda her kişiye nesib olmadı*” (EEY: 67).

Nezer yetirmek: Bakış atmak.

“*Sonra ganrılıb arhaya, tahta parçasının boş galmış yerine bir de nezer yetirdi*” (EEY: 145).

Nezerde tutmag: Göz önünde bulundurmak.

“*Men burada Oğuzun taleyini nezerde tutmuram, Yarımcıg Elyazmanın taleyini nezerde tuturam*” (EEY: 61).

Niyaran galmag: Merakta kalmak.

“*Her şey çoh- çoh yahşıdır. Sen heç niyaran galma*” (EEY: 193).

Ohun yaydan çıhması: Okun yaydan çıkması, geri dönülmeyecek bir eylemde bulunmak.

“Yoh, faydasızdı, çünkü oh yayından çıhıbdır” (EEY: 29).

Ortaya söz atmag: Ortaya laf atmak, laf atmak.

“Men gılbaşdan söz almag hatrine tenbel- tenbel ortaya söz atdım” (EEY: 52).

Öhdesinden gelmek: Üstesinden gelmek.

“Tepegözüün öhdesinden gelse bu gelecek” (EEY: 80).

Öldü vardı, döndü yohdu: Ölmek var, dönmek yok!

“Öldü vardı, döndü yohdu. Bu aydıındı” (EEY: 45).

Ört basdır etmek: Örtbas etmek, bir olayın başkaları tarafından duymaması için yapılan eylemler.

“Vezir başını bunun dalınca buladı, cesedin yarasını yine de bacardıgca ört-basdır edib onu rahat bir şekilde helinin üstüne uzatdı” (EEY:271).

Öysel olmuş dananın ağzının suyu ahan kimi: Kuduz olmuş dananın ağzından akan su gibi.

“Öysel olmuş dananın ağzının suyu ahan kimi Basat derken bunun ağzının suyu da öyle ahdı” (EEY: 282).

Özüne gelmek: Kendine gelmek.

“Aruz özüne gelib gerarını dedi...” (EEY: 170).

Özünü gözle: Kendine dikkat et.

“Beyrek dediyim, di o zaman gözle özünü, seni gadir Tanrı bundan sonra özü goruya bilmez...” (EEY: 31).

Özünü tanımazlığa vurmağ: Tanımazlıktan gelmek.

“Amma vurdu özünü tanımazlığa” (EEY: 256).

Özünü yere goymağ: Kendini başka birinin yerine koymak.

“Bayındır Hanın sözlerindeki rişhendi hamı duydu, amma Gazan özünü o yere goydumu, goymadı” (EEY: 38).

“

Razı galmag: Razı olmak.

“Hepsi de razı galmışdı” (EEY: 135).

Razı getmek: Razı gitmek.

“Razımı getdiler?- sordu” (EEY: 135).

Razı salmag: Razı bırakmak.

“

<<görün bunu, ne isterse verin, garnını doyurun, suyunu verin, şerabını verin, razı salın>>“ (EEY: 56).

Rengi garalmag: Rengi kararmak.

“*Amma Beyrek rengi garalmış oldu*” (EEY: 139).

Ruhunu teslim etmek: Ölmek.

“*Sonra ferşin üstüne yihılıb galdı, ruhunu teslim etdi*” (EEY: 267).

Sebri çatmamag: Sabrı taşmak, sabır bulamamak.

“*Han babasının heyetinde sebri çatmayıbmış durmağa, saray heyetinin o biri başındaki Alagapıdan dışarı çıhib At meydanına getmiş imiş*” (EEY: 51).

Sebri dözmek: Sabrı tükenmek, sabır bulamamak.

“*Şah'ın sebri dözmedi...*” (EEY: 222).

Sefa çekmek: Sefa çekmek.

“*Her türlü de sefa çekesen, her yiğidin işi deyil*” (EEY: 29).

Ses çiharmag: Ses çıkarmamak, ses etmemek.

“*Düz üç gün, üç gece Bayındır Han bir kelme ses çıkarmadı, bir kere de olsun benim sözümü kesmedi, arada aş geldi, sessiz semirsiz yedik, sonra yine men davam etdim*” (EEY: 60).

Ses elemek: Seslenmek.

“*Gelin a- etrafa ses eledi, -gelin tedarük gılın, İmran galib oldu, geri dönür*” (EEY: 92).

Ses- semir çihmamag: Sesi soluğu çıkmamak.

“*Gazandan ses-semir çihmadı*” (EEY: 176).

Sesden- küyden gulag tutulmag: Kulak kabartmak.

“*Sesden- küyden gulag tutulurdu*” (EEY: 265).

“

Sesini hırp kesmek: Sesi çıkmamak.

Beyrek yine Gazana ne idise fısıldayırdı, Hanım men bilmedim bunlar ne danışır, ele meni gören teki yum verdi, sesini hırp kesdi” (EEY: 148).

Sırça barmağına dolamag: Parmağına dolamak, bir konu veya bir kişi hakkında sürekli konuşmak.

“Amma nece de gavat oğlanlarını Boğazca arvad sırça barmağına dolamışdır?!” (EEY: 278).

Sorğu- sual etmek: Sorgu sual etmek.

“Bu yerde Bayındır Han meni sahladı, haman ot barede sorğu- sual etdi” (EEY: 90).

Soyug ter basmag: Soğuk ter dökmek.

“Yene soyug ter meni basmışdı” (EEY: 171).

Söhbeti deyişmek: Üzerine sohbet edilen konuyu başka bir konuyla değiştirmek.

“Bir-den niyese söhbeti deyişmek istedi, sesi de mülayimleşdi” (EEY: 29).

Söze kesilmek: Dikkat kesilmek, dikkat etmek.

“Men Gorgud danışdım, Hanlar Hanı Bayındır Han benim sözüme kesildi, ünüme digget etdi” (EEY: 60).

Sözü yere düşmek: Sözü yere düşmek, birinin sözüne uyulmaması.

“<<Hanın sözü yere düşünce, benim başım yere düşsün>>” (EEY: 172).

Gulag vermemek: Kulak vermemek.

“Men onun dayısını ola- ola meni saymaz, oğlanlarımı gözü götürmez, hele bu azmış başga Dış Oğuz beylerinin de sözüne gulag vermez” (EEY: 230).

Sözünü iki etmemek: Bir sözünü iki etmemek, her istediğini yapmak.

“Oğuzda onun sözünü iki eden olmazdı” (EEY: 26).

“

Sözünü kesmek: Lafını kesmek.

“*Bayındır Han heyli mülayim Bekilin sözünü kesdi*” (EEY: 172).

Bu hamır çoh su aparacag: Bu konu çok su kaldıracak.

<<*Bu hamır çoh su aparacag. Men ne edelim?!*” (EEY: 31).

Sübut elemek: Sübut bulmak, ispat etmek.

“*İstersen, sene sübut eleyim ki, benim gücüme senin gücün heç çatmaz*” (EEY: 241).

Sükut çökmek: Sessizlik çökmek.

“*Ortalığa namünasib bir sükut çökdü*” (EEY: 75).

Sükutu pozmag: Sessizliğin bozulması.

“*Sonra bu sükutu pozub Şah özü Hüseyin bey Leleye dedi...*” (EEY: 75).

Şadlıg olsun: Mutluluk, huzur olsun.

“*Şadlıg olsun evinizde, beyler, toy- düğün olsun*” (EEY: 69).

Şahid olmag: Şahit olmak.

“*İndi özünü bunun şahidi olacagsınız...*” (EEY: 75).

Şefget damarı gaynamag: Şefkat etmek.

“*Bir onu bildim, şefget damarım geynedi, könlümü- üzümü Nur daşına tutdum*” (EEY: 87).

Şefget damarım heç gaynamadı: Şefkat etmemek.

“*Şefget damarım heç gaynamadı. Düşündüm: <<Bu, benimki olmayacag*” (EEY: 62).

Şücaet göstermek: Cesaret etmek.

“*Çoh sey etdi, şücaet gösterdi, o zamandan Gürcistan ağzından bir gayğulu heber yetişmedi...*” (EEY: 88).

“

Teget galmamag: Gücü kalmamak.

“Onsuz da gece gelib Han heyetine çökmüş idi, bundan sonra ne demeye, ne yazmağa, ne de dinlemeye heç kimsede taget galmamışdı” (EEY: 162).

Tek elden ses mi çihar?: Tek elden ses çıkar mı?, tek kişi bir işi yapabilir mi?

Tek elden ses mi çihar?! Sene soruram, Şirşemseddin, dedi” (Abdullah, 2012 152).

Tenbeh etmek: Tenbih etmek, uyarmak.

“Bayındır Han bu metlebi derinleştirmede, Aruzu tenbeh etmedi” (EEY: 251).

Terefini tutmag: Tarafında olmak, bir kişinin yanında olmak.

“O dehi Gazanı goyub Aruzun terefini tutmaz” (EEY: 32).

Tesdig etmek: Tastik etmek, onaylamak.

“Men <<elbette, elbette>> söyleye-söyleye başımla Gilbaşın dediklerini tesdig edib galmış idim” (EEY: 28).

Töhmet etmek: Suçlamak.

“Men düşündüm, yağma meselesinne göredir, indi durub Aruz Goca buna yağmaya bizi niye çağırmadın deyib töhmet etse ne cavab verecektir?!” (EEY: 159).

Tutgun olmag: Donakalmak.

Tutulmak, donup kalmak.

“Gazan tutgun oldu” (EEY: 248).

Tükü tükden seçmek: İnce eleyip sık dokumak, ayrıntılara dikkat etmek.

“Bayındır Han, hele Gilbaş tükü tükden seçecekler, duyug düşerler...” (EEY: 31).

Umuru açıg olsun: Yolu açık olsun.

“Umuru açıg olsun. Amma garnıma sarı ilan sohmuşdular” (EEY: 63).

Uzag düşmek: Uzak kalmak.

“

“Köçü ile, yurdu ile buralardan, veteninden uzak düşmek ister” (EEY: 86-87).

Üreğine dağ goydular: Yüreği boğazında tıkanmak, üzülmek.

“Sürmelice Çeşme Hatun bu sözleri ağlaya- ağlaya, sısgaya- sısgaya ele yanıglı bir sesle ohşadı, üreyime dağ goydular...” (EEY: 92).

Ürekli etmek: Yürekliendirmek.

Menim dehi Hanın yanında olmam onu ürekli etmiş idi, çünkü o gece men gelib onun uygusuna girmiş idim ve bu münagişede ona dayag olduğumu beyan etmiş idim...” (EEY: 164).

Üreyi ağzına gelmek: Yüreği ağzına gelmek, aşırı derecede korkmak.

“Gözlerini gözlerimden geçiranda üreyim az gala ağzıma gelib parça- parça olmuşdu” (EEY: 256).

Üreyi çarpaz- çarpaz dağ olmak: Yüreği cız etmek, acı çekmek.

“...Hanım, mene altdan- altdan bahdığca bahdı, bahdığca bahdı, üreyim çarpaz- çarpaz dağ oldu...” (EEY: 161).

Üreyi gara-gura şübhelerin gemirmesi: İçini kemirmek, şüphelenmek.

“Men yene israr etdim. Üreyimi gara- gura şübheler gemirirdi” (EEY: 202).

Üreyi partlamag: Yüreği yerinden oynamak, heyecanla korkuyu aynı anda yaşamak.

“Burda dura bilmirem, üreyim, vallah, partlayacag” (EEY: 142).

Üreyi tablamamag: Yüreği kaldıramamak, üzüntüye dayanamamak.

“- üreyim tablamadı, geldim ağam Gazanın ardınca men de bura” (EEY: 54).

Üreyi yumuşag olmak: Kalbinin yumuşaması, bir kişinin sinirli halden sakin hale geçmesi.

“Oğuz beylerinin üreyi yumuşag oldu demesinler” (EEY: 161).

“

Üreyimden geçenleri gözlerimden ohudu: Yüreğimden geçenleri gözlerimden okudu, bir kişinin düşüncesini bilmek.

“Bayındır Han üreyimden geçenleri gözlerimden ohudu, davam etdi, mene cavab vermiş oldu” (EEY: 280).

Üreyin ağzından çılmag istemesi: Yüreği ağzına gelmek, birinden çok korkmak veya aşırı sevinçten heyecanlanmak.

“Üreyim ağzımdan çılmag istirdi” (EEY: 225).

Üreyinden geçenleri demek: Yüreğinden geçmek, hissetmek.

Men Hatunun üreyinden geçenleri Bekile dedim” (EEY: 90).

Üreyine dammag: İçine doğmak, bir işin olacağını önceden hissetmek.

“Lele, lele, beli, sensen ki varsan. Üreyime damışdı. Dammışdı ki, ölmemisen” (EEY: 216).

Üreyine teskinlik gelmek: Yüreğine sakinliğin çökmesi, sakinleşmek.

“Men Bayındır Hanın sesinde bir talaş, gezeb duymadım. Üreyime teskinlik geldi” (EEY: 277).

Üreyini boşaltmag: Yüreğini boşaltmak.

“Danışdı, coşub-daşan üreyini boşaltdı, susdu” (EEY: 49).

Üz- gözünü turşutmag: Yüzünü buruşturmak, hoşnut kalınmayan bir durum karşısında verilen tepki.

“Gazan dehi üz- gözünü turşutdu, amma tük gabını elimde görüb hatırladı ki, meni iş dalınca özü göndermişdir” (EEY: 134).

Üze çılmag: Su yüzüne çıkmak, meydana çıkmak.

“Bu gün gizlidir, sabah üze çıkacag” (EEY: 57).

Üzü ışıqlanmag: Yüzü açılmak, yüzünün aydınlığının ortaya çıkması.

“

“Oğlan garşımda durmuş idi, üzü ışığılandı, ne ışığılandı, gözlerinin derinliyiine ise keder idi, çökmüşdü...” (EEY: 62).

Üzünün rengi kızarmak: Sinirden yüzünün kızarması.

“Bayındır Hanın üzünün rengi get-gede gızarırdı, gördüm ki,o, gezebini zorla sahlayıır” (EEY: 24).

Üzüaşağı tökülüşmek: Yokuş aşağı insanların etrafa dağılması.

“Gas- gas güldüm, bağırdım, hepimiz gaçarag tepeden üzüaşağı tökülüşdük, yetişdik bu ağacın altına geldik” (EEY: 239).

Üzü-gözü ışığılanmag: Yüzü gözü açılmak, utanmaz duruma gelmek.

“Hüseyn bey Lele yene gülümsündü. Üzü- gözü ışığılandı” (EEY: 207).

Üzünü tutmag: Yüzünü çevirmek.

Sonra ardım ile yetişenlere üzümü tutdum...” (EEY: 147).

Var gücü ile sıhmag: Var gücüyle sıkmak, bir nesneyi bir insanın bütün gücüyle sıkması.

“Divarda ancag özünün tanıdığı bir nögteye elini basıb var gücü ile sıhdı...” (EEY: 267).

Vay düşmek: Ağlamak, sızlamak.

“Sese avrad-uşag geldi, vay düşdü, şiven gopdu” (EEY: 84).

Yada düşmek: Aklına düşmek, hatırlamak.

“Amma o zamandan Oğuz içinde her kimse yemin edeceyi zaman anasının ömrüne yemin etdise Gazan yada düşdü” (EEY: 42).

Yadda sahlamag: Akılda tutmak, unutmamak.

“At ağızlı Aruz Goca- nece addı? Bunu yadda sahlamalı” (EEY: 44).

Yadına salmag: Aklıma düşürmek.

“

“*Sen yalnızca senimi bilersen, senin menden heberin olmaz mı?! Yadına salım öyle ise*” (EEY: 155).

Yadında galmag: Aklında kalmak, hatırlamak.

“*Yadında galsın. <<Şah menem, Şah menem!>> gışgırdıb dürtüü özünü ortalığa...*” (EEY: 143).

Yahasını gurtarmag: Yakayı kurtarmak, bir işten kurtulmak.

“*Men düşündüm: <<Gazan yahasını şükürler olsun ki, bu cür gurtardı. Galdık biz. Menim adımı çekmez Hana, inşallah>>*” (EEY: 36).

Burnundan tökmek: Burnundan fitil fitil gelmek, elde edilen güzel şeyden sonra gelen üzüntü.

“*Bekilin yediyini burnundan tökdü...*” (EEY: 281).

Yerinden sıçramag: Yerinden fırlamak, birinin oturduğu yerden hızlıca kalması.

“*Gazan sevinc içinde yerinden sıçradı, ayağa durdu*” (EEY: 139).

Yoluna- izine düşmek: Bir kişinin yaptığı kötülüğün kendi başına gelmesi.

“*Ahtarsam da, yoluna- izine düşsem de o artık benim için yoh oldu...*” (EEY: 287).

Yolundan sahlamamag: Yolundan döndürmemek.

“*Aruz Goca Bayındır Hana küsdü, Han dehi onu yolundan sahlamadı*” (EEY: 254).

Yolunu gözlemek: Yolunu beklemek, birinin gelmesini beklemek.

“*Babası, anası bu gavatın yolunu gözleye- gözleye mezara gömdüler, bu Tekgözün üstüne geden ordudan kaçıp getsin deyin Bayburdda özüne isti ocag bulubmuş...*” (EEY: 283).

Zenle bahmag: Zanla bakmak.

“*Bayındır Han yine zenle mene bahdı*” (EEY: 36).

“

Zerer, heter deymesin: Zarar gelmesin.

“<<*Hatun, sen buralara nece geldin, savaş meydanı Hatun işi deyildir, var get bir yana, sene zerer, heter deymesin, men Tekgözü araram, sen onu gördünmü?*>>“ (EEY: 243).

SONUÇ

Bu tez çalışmasının birinci bölümde Kemal Abdullah'ın hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında genel bilgiler verilmiş, bu bölümün ardından sunulan üç bölümde ise “Unutacak Kimse Yok”, “Büyücüler Deresi” ve “Eksik El Yazması” adlı romanların halk kültürü unsurları incelenmiştir. Çalışma bir metotla sınırlı kalmayıp romanda bulunan simgeler, göstergeler ve olgular parçacı bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Dolayısıyla halk kültürü unsurları disiplinler arası yaklaşımla incelenmiştir. İhtiyaca binaen Kemal Abdullah'ın diğer edebî ve bilimsel yazınlarından yararlanılmış ve bu eserlerin romanlar üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Bunun haricinde tarih, coğrafya, dinî ve felsefî gibi farklı disiplinlerin kaynaklarından yararlanılmıştır. Bu disiplinlerin halkbiliminden ayrı düşünemediğimiz değerlendirmeye alınmıştır. Kemal Abdullah'ın romanları üzerinde yapılan halk kültürü unsurlarının tahlil çalışmasında şu tespitler ortaya konulmuştur:

Kemal Abdullah'ın romanlarında öne çıkan karakter, mekân, yer ve doğa unsurlarının isimleri simgesel mesaj niteliğinde olup halk kültürü unsurlarını ön plana çıkartan niteliktedir. “Unutacak Kimse Yok” isimli romanda “Behram” karakterinin ismin yanına “emmi” kelimesinin eklenmesi halk kültürünün dildeki en büyük etkisidir. Unutmak ve hatırlamak kavramlarının üzerinde durulduğu bu romanda bakış açısına göre gerçeğin değişebileceği mesajı verilir. F.G.'nin çiçekli yazıyı aslından farklı olarak çözümlemesi Behram Emmi'nin onun bakış açısını farklı bir yöne çekmesiyle ilgilidir. Çiçekli yazının anahtar kelimesinin “karaağaç” olması ise tesadüf değildir. Oğuz Türklerinin varlığı süresince ağaçlar onlar için değerli olmuş ve üzerine birçok ritüel oluşturulmuştur. “Büyücüler Deresi” adlı romanda ise Görünmez Tepe ve Yılanlı Gedik mekânları gizemlerinin yanı sıra isimleriyle de dikkat çeker. Görünmez Tepe maddi dünyaya ait değildir. Dolayısıyla maddi dünyada bulunan insanların bu tepenin doruğunu görmesi imkânsızdır. Bu mekânlarla ilgili oluşturulan rivayetler, halk kültürü unsurlarını destekleyici niteliktedir. “Eksik El Yazması” romanında bulunan karakterler ise Dede Korkut destanından alınmıştır. Bu romanda yazar metinlerarasılık yöntemlerini ustalıkla kullanarak Dede Korkut destanında bulunan karakterlerin kusurlarını gözler önüne

sermiştir. Dede Korkut destanı, Azerbaycan Türkleri için her zaman önemli olmuştur. Bu destanın içinde bulunan halk kültürü unsurlarının tek tipte kullanılmaması kalıplaşmış düşünce şeklini yıkar.

Kemal Abdullah'ın “Unutacak Kimse Yok”, “Büyücüler Deresi” ve “Eksik El Yazması” adlı romanları birbirlerini destekleyici romanlar niteliğindedir. Karaağaç ögesi adı geçen romanlarda ortak unsur olarak verilmiştir. “Unutacak Kimse Yok” adlı romanda çiçekli yazının, büyücülerin hazinesinin yerini belirttiği anlatılır. “Unutacak Kimse Yok” romanından “Büyücüler Deresi” adlı romana okuyucu yönlendirilir. Bu romanda F.G.'nin ve Profesör adlı karakterin bir konuşmasında Hüngür mağarasının tarihinin “Günortaç” ile bağlantılı olabileceği geçer. Böylelikle okuyucu bu romandan “Eksik El Yazması” romanına yönlendirilir. Bu isimler, halk kültürü unsurlarını içinde barındırmaktadır.

Kemal Abdullah'ın romanlarında ayrı zaman diliminde geçen olaylar, ortak bir zaman diliminde birbirlerini tamamlar. “Eksik El Yazması” adlı romanda üç ayrı metnin kolaj yöntemiyle birleştirildiğini görmekteyiz. Dede Korkut destanı karakterlerin yanı sıra Şah İsmail ve Gence depreminin bir arada sunulması halk kültürü numunelerinin tespit edilmesi açısından imkân sunar. “Unutacak Kimse Yok” isimli romanda ise geriye dönüş tekniği kullanılarak Mirza Pirkulu'nun ve Molla Gülali'nin yaşadığı döneme ait bilgiler verilmiştir. Molla Gülali, anlattığı mitolojik hikâyelerle ön plana çıkarken Mirza Pirkulu; rüyalarıyla ve misafirlerini ağırlama şekliyle ön plana çıkar. Paralel dünya ile gerçek dünyanın arasındaki ‘muhteşem uyum’ başka evrenlerin varlığına imkân verir. Dolayısıyla bu durum halkın inanış şekillerini yansıtır. “Büyücüler Deresi” adlı romanda da iki olayın yani geçmiş ve gelecek bir anlatı üzerinde birleşmiştir. İki farklı dünyayı yansıtan karakterler maddi ve tin dünyası arasındaki ayrımı ortaya koyar. Tasavvufî derinliği olan eserde “En-el Hak” sözü iki farklı bakış açısıyla değerlendirilir. Her sözün ve her olayın alternatif bir gerçeği olduğu düşüncesi karakterleri iç çatışmaya sürükler. Bu iki dünyanın kültürleri ve inanışları farklıdır. Dolayısıyla iç çatışma yalnızlaşmaya yol açmıştır.

Kemal Abdullah'ın romanları içinde tarihî ve mitolojik karakterler de barındırmaktadır. “Unutacak Kimse Yok” isimli romanda “Zeus”, “Afrodit”, “Haron”,

“Hera”, “Poseidon”, “Ares” ve “Artemis” gibi Yunan mitolojisinde bulunan tanrı ve tanrıçaların adları ve mitleri verilir. “Eksik El Yazması” adlı romanda ise “Şah İsmail”, “Behruze Hanım”, “Hüseyin Bey Lala” gibi tarihî şahsiyetlerin adları verilir. Azerbaycan Türkleri için büyük önem teşkil eden “Dede Korkut destanı” karakterlerin isimlerinin de romanda geçtiği tespit edilir. Romanda bu iki anlatı arasında bağlantı kurulur. Bu bağlantılar halk kültürü unsurlarının tespiti açısından imkân sağlar. “Büyücüler Deresi” isimli romanda ise “Ağ Derviş” karakteri tarihî bir şahsiyet olan Hallâc-ı Mansûr’a gönderme yapar. Hallâc-ı Mansûr’un özelliklerini yansıtan “Ağ Derviş” karakteri dönemin zihniyetini ve kültürünü yansıtmaktadır.

Kemal Abdullah’ın romanlarında geçiş dönemleri ritüelleri detaylandırılarak verilmiştir. Geçiş ritüellerinden doğum, çocukluk, evlenme ve ölüm konuları romanlarda geçen belli başlı konulardır. “Eksik El Yazması” adlı romanda “Banu Çiçek” ile “Beyrek” karakterlerinin ‘beşik kurtması’ olması münasebetiyle evlendiği bilgisi verilir. “Unutacak Kimse Yok” adlı romanda ise Behram Emmi’nin ölümü ve Afak ile F.G.’nin evlilik öncesi yaşadığı sorunlar anlatılır. “Büyücüler Deresi” adlı romanda da Memmetkulu ve Pernisa’nın evliliği, Kervancıbaşı’nın ölümü, Memmetkulu’nun annesi ve Memmetkulu’nun annesinin gönül ilişkisi yaşadığı adamı öldürmesinden bahsedilir.

Kemal Abdullah romanlarında ölüm ve yeniden doğuş temalarının ağırlıklı olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla “ölüm anı”, “ölümü düşündüren ön belirtiler”, ve “ölüm sonrasında yapılan işlemler” gibi olası durumlar karşısında yapılan ritüeller hakkında bilgi verilir. “Unutacak Kimse Yok” isimli romanda Behram Emmi’nin rahatsızlanması ve renginin değişmesi ölümün ön belirtilerini ortaya koyar. Ayrıca Behram Emmi’nin ölümünden sonra “ölü yemeğinin” gününün belirlenmesi ise bu konuda yapılan ritüellerden biridir. ‘Büyücüler Deresi’ adlı romanda ise Ağ Derviş’in ölümünden sonra yas tutan öğrencilerinin intihar etmesi anlatılır. Bunun da ölüm sonrası tutulan yasa örnek teşkil etmesi mümkündür. “Eksik El Yazması” isimli romanda da “Hızır” yani sahte Şah İsmail’in ölümünün ilan edilmesi ise ölüm sonrası yapılan ritüelle örnektir.

Kemal Abdullah'ın romanlarında örf, âdet, gelenek ve görenek gibi yaptırımlar kullanılmıştır. Bu kullanımlar Azerbaycan Türklerinin bakış açısı, inançları ve yaşayış şekilleri hakkında veriler sunmuştur. “Eksik El Yazması” romanında devlet büyüklerine, yaşlı ve bilge kişilere saygı duyulması gerektiği vurgulanır. Aynı zamanda yasak ilişkisinin toplum tarafından olumlu bir eylem olarak karışlanmadığı da bahsi geçen konular arasındadır. “Unutacak Kimse Yok” adlı romanda ise misafirperverlik konusu ön plandadır. ‘Büyücüler Deresi’ isimli romanda da misafirperverlik ve babaya duyulan saygı gibi konular işlenir. Ayrıca bu romanda insan öldürmenin toplum içinde hoş karışlanmadığı da işlenen bir diğer husustur.

Kemal Abdullah'ın “Unutacak Kimse Yok” adlı romanında “Apardılar seller Sara'nı” türküsünün adı geçer. Gülsüm ve Behram Emmi'nin yaşadıklarıyla bağlantılı olan bu türkü dönemin müzik anlayışını yansıtır. Halk müziğinin bir numunesinin kullanılması romanı zenginleştirmiştir.

Bahsedilen üç romanda halk edebiyatı numunelerinin tespiti açısından imkân sağlar. ‘Büyücüler Deresi’ adlı eser roman türünde yazılmış bir eser olmasına rağmen içinde masal unsurları taşır. Romanda geçen fantastik eşyalar, kişiler ve mekânlar masalımsı anlatımla ön plana çıkartılır. Büyücülerden birinden hizmet alan ve bu hizmetin karşılığında ücret ödeyen bir tacirin sonradan pişman olup hizmet aldığı büyücüsünün cebinden ücretini geri alması ve sonucunda bir ilahi adaletin tecelli etmesi ise masalarda bulunan kötülerin cezalandırılıp iyilerin mükâfatlandırıldığı ilkesiyle bağdaşır. Bu olayla bağlantılı olarak ‘Görünmez Tepe’adlı mekân hakkında anlatılanlar ise rivayet örneği olarak karşımıza çıkar. Romanda bulunan Memmetkulu adlı karakterin annesini ve onun gönül ilişkisi yaşadığı adamı öldürmesi buna rağmen padişah tarafından cezalandırılmaması ise yine ilahi adaletin tecelli etmesiyle bağlantılıdır. ‘Eksik El Yazması’ adlı roman ise metinlerarasılık yöntemlerinin ustaca kullanıldığı bir romandır. Bu romanda üst kurmaca metin olan Dede Korkut destanın özelliklerinin tespit edilmesi önemlidir. Romanda bulunan destansı anlatım bu türle ilgili okuyucusuna geniş kapsamda bilgi verir. Bu romanda masal unsuru olan tüy motifinin kullanılması masalsı anlatımın da bir örneğidir. ‘Unutacak Kimse Yok’ adlı romanda ise rivayet, mit, alkışlar ve kargışlar hakkında birçok halk kültürü numunelerini tespit etmek mümkündür.

Yazar romanlarında güncel yaşam kaidelerinden ve halk dilinden yararlanmıştır. Selamlaşma ve vedalaşma sözleri, dinî sözler, adlar-lakaplar, argo sözler, büyü sözleri ve alkışlar- kargışların kullanımı halk kültürünün dile yansımalarının örneklerindendir. Bu hususların haricinde tarihî hadiselerden yararlanan yazar, bu konular hakkında bize derin bilgiler vermektedir.

Kemal Abdullah'ın romanlarında gerçeklik ve kurgusallık bir aradadır. Geleneksel ve tarihî anlatıları harmanlayıp ortaya bir roman çıkaran yazar, bu anlatılarında gerçeklik ve kurguyu ön plana çıkarmıştır. Kemal Abdullah'ın romanlarında kullandığı tabiat unsurları, birbirinden bağımsız gibi görünseler de birbirlerini tamamlayıcı unsurlardır. Olayların içinde tabiat unsurlarının kullanımlarındaki kusursuz uyum, maddi-manevi dünyanın arasında ince bir sınır çizmiştir. Kemal Abdullah'ın romanlarında her tabiat unsuru simgesel anlamlarıyla kullanılıp mitolojik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanı sıra yazarın kullandığı halk edebiyatı numuneleri romanlarını zenginleştirmiştir. Romanında rivayet, nağıl, destan, atasözleri vb. sözlü halk numunelerinden faydalanan yazar; derin mitolojik bilgiler de vermiştir.

KAYNAKÇA

- Abbashlı, İ. (2013). *Atalar sözü*. Bakı: Grifli neşr.
- Abdulla, K. (2006). *Sehrbazlar Deresi*, Bakı: Mütercim Yayınları.
- Abdulla, K. (2012). *Yarımçıg Elyazma*. Bakı: Mütercim Yayınları.
- Abdulla, K. (2020). Azerbaycançılık ve “Kitabi-Dede Gorgud” dastanı. Bakı: ADA Universiteti.
- Abdulla, K.(2018). *Unutmağa Kimse Yok*. Bakı: Ganun Naşriyyatı.
- Aça, M. (2019). *Halk Bilimi El Kitabı*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Aça, M. Halk Bilimi El Kitabı İstanbul: Motif Vakfı Yayınları. Aydın, A.(2019). *Ardahan İlinde Arıcılık Faaliyetleri ve Sorunları*. s. 241-277
- Adıgüzel, S. (1997). Erzurum Ve Azerbaycan'da Ortak Olan Bazı Düğün Gelenekleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (7).
- Adıgüzel, S. (2009). *Modern Azerbaycan Edebiyatında Dede Korkut*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Alangu, T. (2020) *Ömer Seyfettin Ülkücü Bir Yazarın Romanı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Alsan, Şenay Sayın, ve Akın. “*Türk Kültür Ve Sanatında Geyik Sembolizmi.*” *Ulakbilge*, 45 (2020 Şubat), s. 215-226.
- Altaylı, S. (2005). *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*. Ankara: Baskı: Prestij Matbaası.
- Altun, Z. (2019). Türk Kültüründe “Kurt Kavramı” Üzerine Bir İnceleme. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(22), s.91108.

Amanoğlu, E.F., Nahçıvan'da Eski Türk İnançlarının İzleri (Ağaç Kültü). *Bilig Dergisi*, 2(6), s.142-147.

Amanoğlu, E.K. (1997) *Nahçıvan da Eski Türk İnancının İzleri* (Ağaç Kültü).(14).

Arslan, S. (2014). Türk Kültüründe Ağaç Kültü Ve Hayat Ağacı. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 59-71.

Artun, E. (1998). Tekirdağ halk kültüründe geçiş dönemleri doğum evlenme-ölüm. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9(10), 85-107.

Artun, E. (2005). *Türk Halk Bilimi*. İstanbul: Kitapevi.

Aslan, B. (2021). “Dede Korkut, Oğuz Dünyasının Prensibidir.” *Türk Edebiyatı Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, s.30-31.

Aytaş, G. (1999). Türk Kültür ve Edebiyatında Geyik Motifi ve “Haza Destan-ı Geyik”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (12).

Elibeyzade, E. (2009). *Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi, (En Gedim Dövrler)*, Bakı: Garaçağ.

Bakanlığı, M. E. (2011). Konaklama ve Seyahat Hizmetleri. *Seyahat Hizmetleri. Seyahat Acenteliği. 812STE004. Ankara. s, 8.*

Baran, M.(2006). Halk mimarisinin halkbilimi bağlamında değerlendirilmesine Harran evleri örneği. *Milli Folklor*,72, 141.

Bars, M. E. (2017). Ziya Gökalp ve Türkçülük üzerine bazı değerlendirmeler. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 38-51.

Bayat, F. (2006). Türk Mitolojisinde Dağ Kültü. *Folklor Edebiyat*, 12(46), 48-57.

Bayat, F. (2021). *Ana hatlarıyla Türk şamanlığı*, cilt. 307, Ötüken Neşriyat AŞ.

Bayoğlu, A. (2014). Erzurum’da lavaş (Acem ekmeği). Erzurum: *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (53), 163-185.

Bayraktar, F. (1999). Azerbaycan Kadın Giyim-Kuşamından Alınmış Örnekler. *Erdem*, 10(28), 53-56.

Berk, K. A. Y. A. Tahir Alangu: Türkiye Folkloru El Kitabı, Hazırlayan: İsmail Görkem. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 254-269.

Beşirli, H. (2011). Türk kültüründe güç, iktidar, itaat ve sadakatin yemek sembolizmi esasında değerlendirilmesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (58).

Beşkonak, A. (2019). Kamal Abdulla'nın Romanlarında Yapı Ve İzlek. Doktora Tezi. Ardıhan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Boratav, K. (1969). 1950-1965 Döneminde Tarım Dışındaki Emekli gruplar Açısından Gelir Dağılımındaki Değişiklikler. Ankara: *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 24(01).

Boratav, P. N. (1969). *100 soruda halk edebiyatı*. İstanbul: Yelken Matbaası.

Boratav, P. N. (1973). *100 soruda Türk folkloru: inanışlar, töre ve törenler, oyunlar*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Boratav, P. N. (2013). *Yüz Soruda Türk Folkloru-İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar*. Ankara: Bilge Su Yay.

Boratav, P.N. (1969). *Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yay.

Boratav, Pertev Naili., "Az Gittik Uz Gittik, 10. baskı." İmge Kitabevi, Ankara 2013.

Cafer, H. A. (2015). Dünden Bugüne Azerbaycan Müziği Üzerine Bir Değerlendirme. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 4(17), 135-146.

Caferoğlu, A. (1984). *Türk dili tarihi*, Ankara: Enderun Kitabevi.

Can, Ş. (2015). *Klasik yunan mitolojisi*. İnkılâp Kitabevi.

Ceferli M., Seferov Y., Babayev R. (2011). *Nahçıvan folklor antologiyası*, cilt.2. Nahçıvan: Ecemi.

Allahverdiyeva, C. (18.12.2013) Medeniyet.- 2013.- 18 Aralık - S 13.

Ceylan, Ö. (2003). Klasik Türk Şiiri'nde Turna'ya Dair. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 28.

Charoymaghi, M. E. (2021). Venedik ve Safevî Kaynaklarına Göre Çaldıran Savaşı. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 4-27.

Çınar, G. K. (2011). İki Büyük Türk Hakanı Şah İsmail ve Şeybani Han Arasındaki Söz Düellosu. *Tarih*, 3, 2.

Çiçek, T. (2021). “Türk Dünyasının Nağıl Bağı Masal Bahçesi” nde Su Kültü. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (5), 236-252.

Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk halk kültüründe memoratlar ve halk inançları*, cilt. 6, Akçağ yayınları.

Çobanoğlu, Ö. (2015). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, cilt.6, Ankara: Akçağ Yayınları.

Dalkesen, N. (2015). Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Kültüründe Geyik Kültü. *Millî Folklor Dergisi*, 27(106), s.59-69.

Değirmenci, K. (2018). Türkiye’de Tesbih Koleksiyonu Kültürü: Malzeme Fetişizmi ve Otantisite İnşası. *Yedi: Sanat, Tasarım Ve Bilim Dergisi* 7, (20), 161-171.

Demiralp, D. (2011). Söylenceden Düşünbilime Kıbrıs' ı Afrodit- Hesiodos' tan Proklos'a Bir Aşk ve Güzellik Tanrıçasının Öyküsü. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), s.98-110.

Develioğlu, F., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Aydın Kitapevi, Ankara 2017.

Dıykanbayeva, M. (2016). *"Kırgızlarda Atalar Kültü"* Konya: Kömen Yayınları.

Duymaz, A. (2019). On üçüncü boy. *Türkologiya*, 2, 99-101.

Efendiyev, İ. (1984). Seçilmiş Eserleri, Bakı: Avrasiya Press. cilt.1

Ehliman, A., Tehmasib, M .H. (2015). *Azerbaycan Dastanları*, Bakı: Bakı Slavyan Universiteti.

- Elivey, R. (2014). *Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyyatı*. Bakı.
- Ergin, M. (2014). *Dede Korkut Kitabı 1-2*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergun, M. (1998). Türk ağaç kültü inancının Dede Korkut hikâyelerindeki yansımaları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 46(1998/1), 71-80.
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji sözlüğü*. İstanbul: Remzi kitabevi.
- Ersoy, R. (2002). Türklerde ölüm ve ölü ile ilgili rit ve ritüeller. *Milli Folklor*, 14, 54.
- Eşmeli, İ. (2014). Dinler tarihi açısından gök cisimleri ve tabiatla ilgili inanış ve uygulamalar (muğla-yatağan örneği). *Dini Araştırmalar*, 18(46 (15-06-2015), 195-208.
- Evliyaoğlu, S. Baykurt, Ş. (1988). *Türk Halkbilimi*, Ankara: Ofset Reprodüksiyon Matbası.
- Eyice, S. (1996). Bizans Döneminde Ankara. *Anadolu Araştırmaları*, (14), 243-264.
- Fariz Oğlu, R.İ. (2007). *Azerbaycan Nağıllarının Süjet Göstercisi (Nezeri ve Tecrübi Problemler)*. Bakı: Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası Folklor Enstitüsü.
- Göksu, E.(2019). İslam Tarihinde Mancınıklar ve Mancınık Teknolojisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Antakiyat/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(2), 159-175.
- Gönen, S. (2006). Manzum Atasözü Kavramı Üzerine Değerlendirmeler. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (16), 249-258.
- Gruber, C. (2020). *Osmanlı - İslam Sanatında Tapınma ve Tılsım*. (Çev.: Erdem Gökyaran). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gündüz, T. (2010). *Son Kızılbaş Şah İsmail*, İstanbul: Yedi Tepe Yayınevi.
- Güven, F. (2019). Ölü/Ölüm Etrafında Gelişen Kült İnançlar ve Grubun Yeniden Bütünleşmesi (Sinop Lala Köyü Örneği). *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(27), 539552.

Hesengızı, A. (2015). *Folklorşünaslığa Giriş*, Bakı: Azerbaycan Respublikası Tehsil Nazirliyi Bakı Gızlar Universiteti.

İbrahimzade, K. (2005). “*Semaverin Öyküsü.*” *Antropoloji* 21.

İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

İnan, A. (1976). *Eski Türk dini tarihi*, cilt. 9. Kültür Bakanlığı.

İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları. VII.Dizi.

Kadircade, K. İ. (2005). *Âdetler, inançlar ve Türklerin soy kütüğü meselesi*, cilt. 704. Akçağ Yayınları.

Kapağan, E. (2019). Gelenekten Geleceğe “Nevruz”. *Karabük Türkoloji Dergisi*, 1(1), 46-60.

Kaplan, M. (1983). Kültür ve Dil (2. Basım). *İstanbul: Dergâh Yayınevi*.

Karaağaç, G., Açıkgöz, H., (1998). *Azerbaycan Bayatıları*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karaca, N. T., & Müjgan, Ü. Ç. E. R. (2016). “Beşik-eşik-keşik” ya da Sivas Sözel Kültüründe Ölüm. *Folklor/Edebiyat*, 22(85), 23-50.

Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü: Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*.

Keskin, A. (2019). Halkbilimi Çalışmalarında Disiplinlerarasılık:”Neden”,”Ne Zaman”,”Nerede” ve “Nasıl?”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(28), 925-944.

Keskin, F. (2021). Kamal Abdulla’nın Romanlarında Yapı, Tema Ve Anlatım, Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Kıyak, A. İslam Öncesi Türk Kültüründe Yıldızlarla İlgili İnanışlar. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2).

Kuliyeva, N. (2012), Azerbaycan’da düğün gelenekleri, *irs gelenek*. (www.irsaz.com) (Erşim tarihi: 10. 11. 2021)

Meâli, K. I. K. (2001). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Medeniyet.- 2013.- 18 Aralık. - s. 13. (Gazeteden alınan alıntı)

Narlı, M. (2002). *Orhan Kemal'in romanları üzerine bir inceleme*. cilt.390, No. 134. TC Kültür Bakanlığı.

Naskali, E.G. Koçak, M. (2017). *Kültürümüzde Taş*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Nebiyev, A. (2006). *Azerbaycanda Aşığı Seneti*. Bakı.

Nebiyev, A. (2009). *Azerbaycan Halg Edebiyatı*. Bakı.

Orucov, A. (2018). “Evlenme Gelenekleri: Palu Ve Nahçıvan Yöresi Üzerine Bir Araştırma.” Elazığ: *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi 179 Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. s.179-184

Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi*, cilt. 1, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları. VII.Dizi.

Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi* cilt. 2, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları. VII.Dizi.

Örnek, S. V. (1995). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Örnek, S.V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Özdemir, N. (2018). Geleneksel bilgi ve kültür ekonomisi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 18(1), 1-28.

Özgüdenli, O. (2014). Taclu Hanum: Çaldıran Savaşında Osmanlılar Tarafından Esir Alındı mı Alınmadı mı?/ Tājilū Khānum: Was She Captured by the Ottomans at The Battle of Chāldırān, or Not?(Roger M. Savory). *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 221-235.

Özkan, V. (2018). Türk Kültüründe Bozkurtun Yeri ve Önemi. (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı.

Özteke, V. (2010). Pertev Naili Boratav'ın ve İlhan Başgöz'ün Türk Kültürü Üzerine Olan Araştırmalarının Sosyal Antropoloji Açısından Karşılaştırmalı

İncelemesi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.*

Öztürk, Ş. (2019). Türk Kültüründe Aslan. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 18-39.

Sakaoğlu, S. Alptekin, A.B., Şimşek, E. (2000) *Azerbaycan Aşıkları ve Halk Şairleri Antolojisi I*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Sarıoğlu, M., & Cevizkaya, G. (2016). Türk mutfak kültürü: şerbetler. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(14), 237250.

Seferli, E., & Yusufi, H. (2005). *Azerbaycan edebiyat tarihi*. Bakı: Bakı neşriyyatı.

Seferli, A. Nurmehammed Endelibin “Zeynel Ereb” Dastanı Ve Onun İdeya-Mezmun Ve Şekil-Üslub Hüsusiyyetleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi*, 9(4), 1359-1370.

Seferov, R. (2007). Azerbaycan nüfusunun yerleşim özelliklerine ilişkin bir inceleme. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 271-294.

Sever, M. (2004). Türk halk inançlarında ve halk hekimliği uygulamalarında meyve. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (16).

Shahverdiyeva, G. (2015). *Azerbaycan geleneksel kumaş ve giyim kültürünün 19. ve 20. yüzyıl giyimine yansımaları* (Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi).

Sohrababad, H. (2018). *Safevî İdaresinde Toplumsal Dönüşüm*. (Doktora Tezi). Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Soysaldı, A. (2018). Türklerde Yıldız Motifi ve Teke Yöresi Yıldızlı Zili (Burdur Müzesi) Örnekleri. *Maddi Kültür, 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*, 425439.

Söylemez, F. (2004). Anadolu’da Sahte Şah İsmail İsyanı. Kayseri: *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisi*, 1(17), 71-90.

Şakirova, K. *Azerbaycanda halk inançlarıyla ilgili dini literatür: Sovyet Dönemi* (Yüksek lisans tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şen, A. G. Y. (2010). Azerbaycan'ın Müzik Yapısı Ve Ses Sistemi Üzerine Bir Araştırma. *Journal Of Fine Arts; Sayı 1 (1999)*.

Şimşir, S. (2019). Şah İsmail: hayatı ve şahsiyeti. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(5), 74-86.

Tan, N. (2008) *Folklor Halk Bilimi*. İstanbul: Özal Matbaası.

Tanrıverdi, E. , *DEDE GORUD KİTABI»NDA DAĞ KÜLTÜ*, Bakı.

Turan, M. (2014). Fikir ve Sanat Eserleri Kanununda eser çeşitleri: Karşılaştırmalı bir analiz. *Bilgi dünyası*, 15(1), 125-158.

Türkan, K. (2012). Türk Dünyası Masallarında Su Kültü. *Milli Folklor*, 24(93), 135-148.

Türkyılmaz, A. (2013). İslamiyet öncesi Türklerde su kültü ve günümüze yansımaları. *Bilim Kültür-Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4.

Ulutürk, M. (2021). Azerbaycan'da Zerdüştilik ve Abşeron-Surahanı Ateşgedesi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (Toplum & Siyaset), 45-54.

Velibeyli, L., & Bagirov, A. (1997). Nahçıvan'da Çocuklara Ad Verme Adetleri. *Bilig-4/Kış*, 97.

Yanardağ, A. (2017). Örf ve adetler sosyolojisi. *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (9), 39-63.

Yazoğlu, R. (2005). Dil-kültür ilişkisi. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 2(5), 123-143.

Zengin, E., Eynalov, H., Bölek, Ö. G. B., & Bölek, Ö. G. U. (2006). Azerbaycan'da Kadın ve İş Hayatı. *Istanbul Journal Of Sociological Studies*, (34), 29-65.

Zeynalı ,H. (2005) *Azerbaycan Nağilları*, Bakı: Şerg- Gerb.

Zülfikar, H. (2019). Türkçedeki çokluk ekleri üzerine. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, CHVI, 809, 56-63.

https://az.wikipedia.org/wiki/Kamal_Abdulla (Erişim tarihi: 02.06.2022)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı	Gizem Nur NAZLI
Doğum Yeri ve Tarihi	

Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Yüksek Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	Rusça, İngilizce, Almanca

Bilimsel Faaliyetleri	
------------------------------	--

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar	Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı, Gençlik Spor Bakanlığı, Atatürk Üniversitesi
---------------------------	--

İletişim

E-Posta Adresi	
Cep Telefonu	